

Charles Bettelheim
Klasstriderna i Sovjetunionen
Första perioden 1917–1923

Franskt original: *Les luttes de classes en URSS – Première période, 1917–1923*, (1974)
Översättning: *Boel Berner*, (1975)

Innehåll

Om Bettelheim och denna utgåva	1
Förord	1
I. Produktivkraftsproblematikens dominans.	16
II. Nödvändigheten av att bestämma de sociala förhållanden som idag dominerar i Sovjetunionen och betingelserna för deras uppkomst.	24
Inledning till den "Första perioden"	27
FÖRSTA DELEN: Oktoberrevolutionen och Sovjetmaktens inrättande	31
I. Sammanflätningen av de revolutionära processerna mellan februari och oktober 1917	33
I. Sovjetrörelsens uppsving	35
II. Förutsättningarna mognar för oktoberrevolutionen	39
III. Etapperna i den ryska revolutionen från april till oktober 1917	42
II. Proletariatets diktatur och klassförhållandena strax efter Oktober	45
I. Bolsjevikpartiets ledande roll år 1917 och strax efter Oktober: egenskaper och begränsningar	46
II. Den proletära maktens former i oktober 1917 och dess specifika egenskaper	49
III. Upprättandet av sovjetorganen och sovjetregeringen	54
IV. Bolsjevikpartiet och dess ledande roll	59
ANDRA DELEN: Sovjetmakten och omvandlingen av förhållandet mellan klasserna under åren 1917 – 1921	68
I. Omvandlingen av förhållandena mellan bourgeois/proletariat under proletariatets diktatur	68
II. Omvandlingen av klassförhållandena i städerna	73
I. De omedelbara åtgärderna vad gäller industri och handel	73
II. Borgarklassens och den urbana småbourgeoisins situation vid 'krigskommunismens' slut	83
III. Proletariatets situation vid 'krigskommunismens' slut	90
IV. Framväxten av nya socialistiska och kommunistiska produktionsförhållanden	105
III. Omvandlingen av klassförhållandena på landsbygden	110
I. Det specifika i de tidigare sociala förhållandena på den ryska landsbygden	111
II. Den demokratiska bonderevolutionen och förhoppningarna om en socialistisk bonderevolution	115
III. Åren 1919 – 1920 och inriktningen på mellanbönderna för att bygga upp socialismen	118
IV. Bolsjevikpartiets tillrättaliggande av sin bondepolitik och klassförhållandena på landsbygden vid slutet av 'krigskommunismen' och början av NEP	124

TREDJE DELEN: Omvandlingen av den proletära diktaturens viktigaste apparater	132
I. Omvandlingen av de centrala maktorganen och de administrativa statsapparaterna	134
I. Omvandlingen av förhållandet mellan de centrala regeringsorganen.....	134
II. Processen av eliminering av de borgerliga och småborgerliga partierna och deras press	135
III. Omvandlingen av sovjetorganens roll.....	143
IV. Den administrativa statsapparatsens självständiggörande i förhållande till parti och regering.....	144
V. Röda arméns utveckling	145
VI. Tjekans inrättande och utveckling	151
II. Förändringarna inom bolsjevikpartiet, den proletära diktaturens ledande apparat	155
I. Bolsjevikpartiets förhållande till statsapparaten	155
II. Omvandlingen av bolsjevikpartiets inre förhållanden.....	159
III. Effekterna av bolsjevikpartiets omvandlingar på villkoren för dess eget fungerande .	166
III. Den proletära diktaturens statsapparaters autonomiseringsprocess och dess objektiva karaktär.....	175
I. Autonomiseringsprocessens klasseffekter och kravet på ett nytt nedbrytande av statsapparaterna.	175
II. Processens objektiva bas.	176
III. Villkoren för utvecklingen av statsapparaternas autonomiseringsprocess och för kampen mot denna process.	177
FJÄRDE DELEN: De ideologiska och politiska striderna inom bolsjevikpartiet	184
I. Omvandlingarna i bolsjevikpartiets förhållande till de breda massorna.....	185
I. Från försöket med en "proletär offensiv" på landsbygden till inriktningen på mellanbonden.	186
II. Utskrivningarna och framväxten av motsättningar mellan sovjetmakten och bondeklassen.	188
III. Bondeklassens missnöje och början till en omvärdering av bolsjevikpartiets bondepolitik.....	189
IV. Bolsjevikpartiets förhållande till arbetarmassorna.....	191
V. Den politiska krisen under vintern 1920 – 1921.	192
II. De ideologiska och politiska striderna inom bolsjevismen före inbördeskriget.....	197
I. De ideologiska och politiska striderna inom partiet mellan februari och oktober 1917.	197
II. Striderna kring problemet om en "koalitionsregering"	198
III. Striderna inom bolsjevikpartiet och freden i Brest – Litovsk.	199
IV. "Vänsterkommunisterna" och statskapitalismen.....	200
III. De ideologiska och politiska striderna under 'krigskommunismen'	204
I. Oppositionen under åren 1918 och 1919.	204
II. År 1920 och partiets kris.	206
IV. De ideologiska och politiska striderna vid slutet av 'krigskommunismen' och vid början av NEP	212
I. Bolsjevikpartiets X:e kongress och avslutningen på debatten med de båda oppositionsriktningarna från år 1920.	212
II. Oenigheten mellan partiets majoritet och "arbetaroppositionen" och dess begränsade karaktär.....	216
III. Vad som stod på spel i de ideologiska och politiska striderna inom bolsjevikpartiet.	220
IV. De icke deklarerade oppositionsriktningarna mellan 1921 och 1923.	223
FEMTE DELEN: Bokslutet för fem års revolution och perspektivet strax före Lenins bortgång	

.....	235
I. Lenins bokslut strax efter "krigskommunismen"	235
I. Den ryska revolutionens demokratiska verk.....	236
II. Den ryska revolutionens proletära verk.....	237
III. Den ryska revolutionens etapper.....	241
II. Analysen av "krigskommunismens" misstag	243
I. "Krigskommunismens" misstag och deras effekter.....	243
II. Källorna till "krigskommunismens" misstag.....	246
III. "Statskapitalismen"	250
I. Den plats som föreställningen om en statskapitalism under proletariats diktatur intog i bolsjevikpartiets politik.....	250
II. Ursprunget till uppfattningen om statskapitalismen och dess plats inom leninismen... ..	253
IV. Den leninistiska uppfattningen av NEP och dess omvandlingar.	257
I. Den leninistiska uppfattningen av NEP under våren 1921.....	257
II. Den leninistiska uppfattningen av NEP från hösten 1921.....	261
III. Övervikten inom bolsjevikpartiet för en "ekonomistisk" tolkning av NEP.....	269
V. Bolsjevikpartiets uppgifter vid tidpunkten för Lenins bortgång.	273
I. Den proletära diktaturens övergångsform och nödvändigheten av att förstärka den.....	273
II. De ideologiska hindren för ett förverkligande av bolsjevikpartiets uppgifter.....	277
III. De politiska hindren för ett förverkligande av bolsjevikpartiets uppgifter.	282
Förteckning över förkortningar, initialer, ryska ord.....	286
Litteraturlösteckning	287

Charles Bettelheim och den amerikanske marxistiske ekonomen Paul M Sweezy 1986

Om Bettelheim och denna utgåva

Charles Bettelheim (1913 – 2006) var en fransk marxistisk (maoistisk) ekonom som var i ropet på 1960- och 1970-talen.

Bettelheim blev kommunist (stalinist) på 1930-talet. Fram till början av 1960-talet, då han började omvärdera den sovjetiska utvecklingsmodellen, var han Moskva-orienterad. Det som fick honom att tänka om, och försöka utveckla en ny teori för ”övergångssamhällena”, var de kubanska och kinesiska revolutionerna (sino-sovjetiska konflikten och särskilt kultur-revolutionen spelade stor roll som inspirationskällor). Flera av Bettelheims artiklar och böcker från den tiden finns på svenska.¹

Bettelheims viktigaste och ”slutgiltiga” arbete i ämnet är *Klasstriderna i Sovjetunionen*, vars första del publicerades 1974. Det uttalade syftet var att utarbeta och presentera en generell teori om övergångssamhällena (och den rätta vägen till socialismen) och illustrera idéerna med en historik över Sovjet från 1917 till 1970², ett projekt som han dock aldrig slutförde.

Bettelheim hade planerat att indela sovjettiden i fyra ”perioder”. De två första kom ut (på franska) 1974 resp 1977 och översattes till flera andra språk, även svenska, även om bara ”första perioden” kom ut i bokform.

”Tredje perioden”, som förde fram till 1941, kom ut på franska 1982 – *Les luttes de classes en URSS – Troisième période, 1930–1941* (och översattes även till engelska). Den bestod fö två delar. Men någon fortsättning kom aldrig, trots att Bettelheim levde över 20 år till. Uppenbarligen tappade han inspirationen. Mycket tyder på att han inte visste hur han skulle gå vidare, vilket är ytterst beklagligt eftersom perioden efter 2:a världskriget, med bl a bildandet av ”folkdemokratierna” i Östeuropa, liksom utvecklingen efter Stalins död givetvis måste betraktas som mycket viktig i sammanhanget. Förmodligen hänger det samman med utvecklingen av den kinesiska revolutionen som blev en stor besvikelse för honom.³

Den slags maoism som Bettelheim omhuldade led bankrutt när ”maoisterna” efter Maos död (1976) förlorade ”maktstriden” i Kina och utvecklingen tog en annan riktning än den som Bettelheim hade hoppats på och som han öppet kritiserade.⁴ Men i och med att den kinesiska vägen visade sig vara en återvändsgränd avtog också intresset för Bettelheims teorier.

I Sverige hade Bettelheim till en början stort inflytande i lite mer sofistikerade maoistiska kretsar, t ex kring Förbundet Kommunist och tidskriften *Zenit*, men även en ledande mao-stalinist som Bo Gustafsson inspirerades av Bettelheim.

Numera är det få som bryr sig om Bettelheims arbeten, vilket är synd eftersom de trots allt innehåller en hel del tänkvärt (liksom en hel del mindre bra).

Med tanke på omfattningen av det arbete som Bettelheim påbörjade, och med hans anspråk på att utarbeta en generell teori om ”övergången till socialismen”, så är det anmärkningsvärt att

¹ Däribland böckerna *Övergången till den socialistiska ekonomin* och *Socialism och ekonomisk planering*, samt hans bidrag i *Planeringsdebatten på Cuba* och *Socialkapitalismen* (där Sovjets karaktär debatteras).

² Ett nyckelbegrepp i Bettelheims teori är ”ekonomism”, dvs han menade att denna är den främsta förklaringen till att det gick snett i Sovjet. Denna syn på ”ekonomism” som ett av den kommunistiska rörelsens kardinalfel delade Bettelheim med den sk Althusserskolan, som han ibland hänfördes till.

³ Se Charles Bettelheim and Neil Burton, *China Since Mao*, Monthly Review Press, 1978.

⁴ 1976 avgick Bettelheim som ordförande i ”Fransk-Kinesiska Vänskapsförbundet” i protest mot kinesernas behandling av de ”fyra gäng”. I sitt avskedsbrev sade han bl a: ”Det är omöjligt att hysa förtroende för ledare som förleder folket medan de eliminerar dem som de är oense med”.

han bidrag inte ens under 1970-talet inspirerade till en omfattande debatt. Första delen av *Klasstriderna i Sovjetunionen* hälsades förvisso med pukor och trumpeter (i bl a svenska *Zenit*) och det skrevs flera både positiva och kritiska recensioner, samt några debattartiklar som ifrågasatte delar av Bettelheims analyser och teori. Men sedan gick luften ur.

På svenska publicerades bara två lite mer seriösa försök att ta upp Bettelheims kastade handske. Den ena artikeln (*Zenit* nr 41 1975) – *Sovjetsamhällets karaktär* av Paul M Sweezy – var i grunden positiv, medan den andra (*Fjärde Internationalen* nr 2 1976) – *Bettelheim och erfarenheterna från Sovjet* av Ralph Miliband – var betydligt mer kritisk.⁵ Men andra delen av hans stora arbete nämndes knappt i Sverige och intresset i resten av världen var också svalt. Före att inte tala om de följande delarna.

Om denna digitala utgåva

Översättningen har redigerats en hel del. Förutom att ett antal fel (de flesta ganska små, men även några grövre) har rättats till, så har jag försökt anpassa transkriptionen av ryska namn och förkortningar till svensk standard. Dessutom har ett stort antal hänvisningar som i originalet refererade till främst franska och i andra hand engelska källor, ersatts av (eller kompletterats med) svenska om sådana finns, samtidigt som då också citaten ändrats i enlighet med de svenska översättningarna. Eftersom engelskspråkiga källor är betydligt mer tillgängliga för svenska läsare så har även franskspråkiga källor i hög grad ersatts med engelska när så varit möjligt (och svenska saknas).

Ett annat problem är det stora antal hänvisningar till andra sidor i denna bok. Dessa har jag antingen strukit eller bibehållit, dvs i senare fallet gäller de den tryckta bokversionen. Ibland har de ersatts av eller kompletterats med en beskrivning av vilket avsnitt det gäller. Det är i och för sig möjligt att ändra sidhänvisningarna så att de gäller den aktuella PDF:en, men det är arbetskrävande och måste hela tiden uppdateras när man ändrar texten eller byter format. Jag har inte ansett det vara värt mödan att fixa till det. Den som tycker att dessa sidhänvisningar är viktiga kan alltid skaffa boken från något antikvariat.

När det gäller Lenin-citat på svenska så använder den tryckta boken äldre versioner av Lenins arbeten, bl a *Valda verk i två band* (1956) och *Valda verk i tre band* (1975). Dessa har lämnats oförändrade (ibland kompletterade med artikelrubriken). Dessutom har jag infört många nya hänvisningar till texter som tillkommit i den nyare *Valda verk i 10 band* (publicerades under åren 1980-91). Till dessa ges för det mesta sidhänvisningar. Dessutom har citaten ändrats i överensstämmelse med de nya källorna.

OBS att många av de citerade texterna, t ex av Lenin (men även av t ex E H Carr och Bettelheim) finns på nätet. Detta anges vanligen inte. Det är fö ofta ganska enkelt att hitta nätkällor med hjälp av bokens eller artikelns titel eller genom att söka efter citat-texten eller delar av densamma.

Martin Fahlgren

⁵ Dessutom publicerades på webbplatsen marxistarkiv.se en kritisk recension från tidskriften *Critique*, författad av britten H H Ticktin,.: [Sovjetsamhällets motsättningar och professor Bettelheim](#).

Förord

Det tycks mig nödvändigt att förklara för läsaren varför och hur jag har skrivit denna bok och att tala om vilken plats den intar i förhållande till mina tidigare verk.

Enklast är utan tvekan att börja med en beskrivning av hur den kom till och av hur det som från början bara var ett begränsat projekt blev till något mer ambitiöst.

Den omedelbara utgångspunkten för detta arbete var den sovjetiska arméns invasion och ockupation av Tjeckoslovakien. De som påstår sig vara marxister kan ej nöja sig med att ”fördöma” eller ”beklaga” politiska handlingar: de måste också kunna förklara dem. I själva verket hjälper ”beklaganden” eller ”önskningar” folken bara att uthärda de olyckor som drabbar dem, men de hjälper dem inte att bestämma deras orsaker, inte heller att kämpa för att avskaffa dem eller för att förhindra att de uppstår på nytt. Däremot kan man, genom att klargöra orsakerna till sådant som verkligen skadar arbetarnas intressen, bidra till att de politiska krafterna utvecklas i en sådan riktning att det som är ”beklagligt” inte kan komma att upprepas.

Vad gäller invasionen och ockupationen av Tjeckoslovakien har jag bedömt det som desto mer nödvändigt att inte begränsa mig till ”beklaganden” som vad som saken här gällde, förutom ett folks öde, ett folk som redan fått utstå flera ockupationer, också var hur man skulle bedöma vad som idag blivit av Sovjetunionen. Det var ju ryska trupper – och deras ”allierades” – som utförde denna våldshandling.

Att jag känner mig ha en viss rättighet att ta upp Sovjetunionens problem beror på att jag studerat detta land sedan snart fyrtio år och att jag anser att allt som rör det har en global betydelse och räckvidd. Detta var min åsikt redan 1934, då jag först började lära mig ryska, liksom också 1936, när jag var i SSRU [Sovjetunionen] för att studera det sovjetiska planeringssystemet, 1939, när jag publicerade en bok i detta ämne, 1946, då jag gav ut ytterligare en bok om teoretiska och praktiska planeringsproblem, 1950, då jag publicerade en bok om den sovjetiska ekonomin, samt vid flera tillfällen efter detta när jag besökt landet och också publicerat ännu några böcker om planering¹ och om övergången till socialismen.²

Grundläggande för mitt intresse för Sovjetunionen sedan mitten av 1930-talet var, att det som hände i detta land sammanföll med det första försöket till socialistisk samhällsuppbyggnad. Utan att vara blind för de svårigheter och motsättningar som utmärkte denna uppbyggnad (hur skulle jag kunna vara detta efter att ha varit i Moskva 1936, samtidigt som de ”stora processerna”³ ägde rum, och då jag dagligen kunde uppleva moskvabornas förvirring och känna rädslan för att uttrycka sina åsikter hos såväl vanliga enkla människor som bland gamla kämpar inom bolsjevikpartiet och Internationalen.), ansåg jag inte desto mindre, att inte bara hade Oktoberrevolutionen påbörjat en ny epok i mänsklighetens historia – något som jag fortfarande anser – utan också att Sovjetunionens ekonomiska och sociala utveckling gav en

¹ *Planification et Croissance accélérée*, (Maspero; Paris, 1964)

² Framför allt i *Övergången till den socialistiska ekonomin* (Partisanförlaget; Halmstad, 1970) och *Socialism och ekonomisk planering* (Partisanförlaget; Halmstad, 1971). Dessa böcker har påverkats av de två stora sociala och politiska händelser, nämligen de kinesiska och kubanska revolutionerna, som jag kunnat följa på nära håll sedan 1958 respektive 1960. De har också påverkats av det marxistiska tänkandets förnyelse i Frankrike, som i sin tur framför allt hängde samman med den allt större utbredningen av Mao Tse-tungs tankar, liksom med den brytning som Louis Althusser och hans medarbetare gjorde med en ”ekonomistisk” läsning av Marx’ *Kapitalet*.

³ Det rörde sig då om den process vars huvudanklagade var Zinovjev och Kamenev. Redan i ottan stod moskvaborna i kö framför tidningskioskerna för att försäkra sig om ett exemplar med redogörelser för vad som hade hänt under sessionerna.

slags ”modell” för hur socialismen skulle byggas upp. De svårigheter och motsättningar, som följde med denna utveckling, såg jag, trots deras allvarliga karaktär, som något som framför allt berodde på Rysslands speciella historiska bakgrund; jag såg ingen som helst anledning till att de skulle uppstå på andra ställen eller förhindra att Sovjetunionen fortsatte sitt framåt-skridande mot socialism och kommunism.

Sovjetunionens obestridliga ekonomiska framgångar, speciellt på industrins område och med utgångspunkt i femårsplanerna, Röda arméns seger över Hitlerväldet, den snabbhet med vilken ekonomin byggdes upp efter kriget, förbättringarna i det sovjetiska folkets levnadsstandard samt den hjälp som SSRU:s regering gav i Folkrepubliken Kina tycktes bekräfta de värderingar och de förutsägelser som jag nyss talat om, även om de sociala klyftor som uppstått under de första femårsplanerna inte visade någon tendens till att försvinna utan snarare till att ytterligare fördjupas.

Även om SUKP:s 20:e partikongress inte gav någon analys av de svårigheter och motsättningar som under åren dessförinnan lett till en urskillningslös repression i stor skala, och trots att den inskränkte sig till att ersätta en sådan analys med personliga anklagelser mot Stalin (som sågs som den ende ”ansvarige” för det förflutnas ”negativa” aspekter), tycktes denna kongress ändå bekräfta att, eftersom Sovjetunionen nu uppnått en viss utvecklingsnivå, skulle man nu slå in på en väg med ökad socialistisk demokrati och på så sätt alltmer öka möjligheterna för initiativ från arbetarklassen. Denna kongress tycktes också antyda att SUKP hade bevarat, eller snarare återerövat, den förmåga till självkritik som är nödvändig för att misstag skall kunna rättas till.⁴

Men i verkligheten blev det inget av allt detta. Det sovjetiska samhällets och historiens motsägelsefulla verklighet blev aldrig föremål för *analys*. De aspekter av verkligheten som måste fördömas och förändras, *förklarades* aldrig på så sätt att de sattes i samband med Sovjetunionens *inre motsättningar*. De framställdes i stället som ”avarter”, som uppstått genom en enda ”personlighets” verksamhet (dvs Stalins). Att SUKP accepterade en sådan skenförklaring vittnar om dess övergivande av marxismen som analysinstrument. Den har också gjort partiet oförmöget att handla på ett sätt som verkligen skulle kunna förändra de sociala förhållanden som gett upphov till det som man verbalt ”fördömde”. På så sätt uppfyllde denna skenförklaring sin egentliga roll: att befästa de förhållanden mellan klasserna som koncentrerar den ekonomiska och politiska makten i en minoritets händer. Härav följer, att de motsättningar som uppstått ur dessa klassförhållanden, i stället för att minska, ytterligare fördjupades.

En av många konsekvenser av att de sociala motsättningarna ökade var en allt starkare försämring av Sovjetunionens ekonomi. Situationen var likartad i de länder som var förenade med SSRU och där ledarna följde samma politiska linje. I stället för att direkt angripa de sociala motsättningarna, sattes olika ”ekonomiska reformer” i verket, som innebar försök att få det ekonomiska systemet att ”fungera bättre”, speciellt då genom en ökning av företagsledarnas befogenheter och genom en ökad roll för kapitalistiska former och kriterier i den ekonomiska förvaltningen.

Tvärtemot de sovjetiska och ”broderländernas” ledares förväntningar, har dessa olika ”reformer” i grunden inte löst något av deras problem. På begränsade områden har visserligen vissa tillfälliga ”framgångar” uppnåtts, men misslyckandena överväger: ökat beroende av

⁴ Detta var 1956 också det kinesiska kommunistpartiets uppfattning, som uttrycktes i två artiklar med titeln ”Med anledning av proletarietets diktators historiska erfarenhet”. Dessa artiklar, som publicerades i *Folkets Dagblad* den 5 april och den 29 december 1956, tillskrivs vanligen Mao Tse-tung.

utländsk teknik, växande yttre skuldsättning, markerad nedgång i industrins tillväxttakt, försörjningssvårigheter, osv. Man ser nu allt fler tecken på arbetarnas missnöje med sin situation och med de konsekvenser som de ”ekonomiska reformerna” haft för dem.

Hela omvärlden känner nu till vad som hände i Polen i december 1970: arbetarna i de stora städerna vid Baltikum, i Gdansk, Gdynia, Stettin [Szczecin], Sopot, gick då i strejk mot en regeringspolitik som lett till prishöjningar och standardsänkningar för arbetarna. Repressionen mot de polska arbetarnas kamp ledde till en motattack, som innebar att arbetarna ockuperade partiets och den politiska polisens lokaler och organiserade en strejkkommitté, som satte upp en arbetarmilis. Trots säkerhetsstyrkornas allt våldsammare förföljelser, då en stor mängd arbetare dödades eller skadades, höll arbetarna ut, fortsatte strejken och tvingade de makt-havande att ändra ledargruppens sammansättning, att förhandla med arbetarna och att ge efter för vissa av deras krav.⁵

”Polenhändelserna” bildar en vändpunkt i förhållandet mellan den politiska makten och arbetarklassen i länderna i sovjetzonen. Man vet, att de fann en stark återklang i den sovjetiska arbetarklassen och också födde en stor rädsla hos de styrande i Sovjetunionen. Denna rädsla har framför allt visat sig i en omarbetning av de ekonomiska planerna 1971 och i ett allt starkare förtryck.

I själva Sovjetunionen har tendensen till ökad repression blivit allt starkare under de senaste åren, något som visar sig i att polisingripandena blir allt fler och även i den information man har om lägerbefolkningen, vars antal – enligt de beräkningar som är möjliga att utföra – uppgår till omkring två miljoner.

Mot denna bakgrund av ökade inre motsättningar kan Sovjetunionens internationella politik ses som ett allt tydligare förnekande av vad som tidigare utgjorde dess socialistiska aspekter. I stället för att som tidigare ge bistånd till Kina och Albanien, bidrar man sedan 1960 – i namn av ideologiska ”meningsskiljaktigheter” – till att medvetet söka sabotera dessa länders ekonomiska utveckling, främst då genom ett ensidigt brytande av ingångna avtal, genom avbrytande av nödvändiga leveranser till fabriker som höll på att uppföras, genom hemtagande av tekniker osv. Sovjetunionen försöker på detta sätt – dock utan att lyckas – att utnyttja ekonomiska relationer som etablerats i det förflutna för att utöva ett brutalt tryck på dessa länder och få dem att underkasta sig Sovjetunionens hegemoni.

Allmänt sett framstår SSRU's utrikespolitik allt mer och mer som en stormaktspolitik, som försöker uppnå ett maximum av ekonomiska och politiska fördelar för det egna landet genom att dra nytta av sina nära förbindelser med andra stater. Denna politik av imperialistisk typ gör att Sovjetunionen på en och samma gång samarbetar med och står i motsättning till USA. Dessa båda stormakter kämpar var och en för sig för världsherravälde, och tvingas i samband med detta till olika kompromisser med varandra, till nackdel för andra folk. De talar om ”avspänning”, samtidigt som de är inblandade i historiens största kapprustning och samtidigt som den amerikanska imperialismen de facto fortsätter sitt krig mot det vietnamesiska folket.

Genom att Sovjetunionen har ställt sig på samma plan som Förenta Staterna, dvs genom att landet försöker konkurrera med USA om den globala hegemonin, har man letts till att bygga upp en offensiv militärmakt utan tidigare motstycke, till att förse landet med gigantiska möjligheter att ingripa överallt i världen. För att förfoga över en dylik stridspotential, jämbördig

⁵ Man förfogar nu över detaljerade redogörelser för vad som hände i de polska hamnarna och av de diskussioner som följde på de väpnade sammanstötningarna i december 1970 (se t.ex. *Gierek face aux grévistes de Szczecin*, (SELIO; Paris, 1971); även i *New Left Review* nr 72 och i danska *Proletar*).

med eller på vissa områden t.o.m. överlägsen USA's, anslår Sovjetunionen numera mellan 25 och 30 % av sin bruttonationalprodukt till militärutgifter (mot 7 till 8 % för Förenta Staterna). Från år till år ökar antalet divisioner som placeras i stridsberedskap vid den kinesiska gränsen, men landets viktigaste militära potential finns riktad mot Västeuropa och ökar också den kraftigt.

För att förfoga över instrument för en utrikespolitik av imperialistisk typ lägger de sovjetiska ledarna en tung börda på det sovjetiska folket och på landets möjligheter till ekonomisk utveckling. De har slutligen tvingats söka finansiellt och tekniskt bistånd från den amerikanska imperialismen, detta samtidigt som de står i konstant konflikt till densamma.

Mina studier av denna utveckling (där ockupationen av Tjeckoslovakien utgör ett delmoment) har gjort att jag också börjat undersöka Sovjetunionens förflutna, då det ju är omöjligt att tänka sig att landets nuvarande inriktning enbart skulle bero på vissa ledares "personliga ansvar". Dessa personers uppstigande till maktpositioner och de möjligheter de haft att driva igenom den politik jag nyss talat om, måste naturligtvis förklaras med hänvisning till de sociala förhållanden som idag dominerar i SSRU och som skapats tidigare och under en lång period. Därav nödvändigheten av att analysera dessa förhållanden.

Den analys, som jag här anser mig behöva utföra, stöder sig för övrigt också på mina erfarenheter från den ekonomiska och politiska omvandlingen i Kina och på Kuba.

Vad gäller Kuba är det här fråga om en mycket konkret, praktisk erfarenhet, eftersom jag ofta under åren 1960–66 deltagit i diskussioner om olika problem i samband med planeringen av den kubanska ekonomin. Mot bakgrund av denna erfarenhet började jag ifrågasätta en mängd föreställningar, som rörde vilka villkor som gäller för utarbetandet av ekonomiska planer, vilken betydelse planeringen har i den socialistiska omvandlingsprocessen och vilken effekt förekomsten av varu- och penningförhållanden får i en social formation där det statliga ägandet av produktionsmedlen spelar en dominerande roll.

För att närmare precisera de påståenden, som jag för fram i den här boken och för att ge läsaren en möjlighet att sätta dem i relation till de idéer som jag utvecklat i mina två tidigare böcker (som i mycket hög utsträckning var ett resultat av mina erfarenheter av Kubas problem), kan det vara användbart att notera begränsningarna i det ifrågasättande, som jag nyss nämnt.

I *Övergången till den socialistiska ekonomin*, som innehåller en rad redogörelser och texter skrivna mellan 1962 och 1967, kom jag fram till att förekomsten av varu- och penningförhållanden såväl på Kuba som i Sovjetunionen måste sättas i relation till förekomsten av produktionsenheter, som de facto fungerade relativt oberoende av varandra (trots att det fanns en ekonomisk plan) och därigenom agerade som "ekonomiska subjekt".⁶

Den analys som jag då förde fram tenderade att *förklara att dessa varu-, penning- och löneförhållanden fanns kvar som en effekt av reella, sociala förhållanden, som fungerade oberoende av människornas vilja (och som därför skulle "försvinna" bara för att man förklarade dem för "avskaffade")*. Inom ramen för denna analys framstod alltså varu- och penningförhållandena som uppenbarelsformer av djupare sociala förhållanden: de utgjorde såväl effekterna av dessa förhållanden som den objektiva nödvändigheten för deras reproduktion.

Jag ser idag den specifika form av analys, som jag lade fram mellan 1962 och 1967 som otill-

⁶ Se Bettelheim, *Övergången till den socialistiska ekonomin* (finns på MIA)

fredsställande. Jag har tvingats att i grunden förändra dess termer i samband med en förnyad eftertanke kring socialismens uppbyggande i Kina och då speciellt kring de lärdomar man kan dra från den kinesiska kulturrevolutionen.

Det som framför allt brister i mina texter från 1962 till 1967 är att vad som där ses som påtvingat av objektiva krav i huvudsak hänförs till produktivkrafternas utvecklingsnivå.⁷ Även om begreppet ”produktivkrafternas natur” nämns i dessa texter, utvecklas aldrig dess exakta betydelse. Därigenom klargörs aldrig, att det viktigaste hindren för en enhetlig social politik (där den ekonomiska planen bara utgör ett medel) *inte finns i produktivkrafternas utvecklingsnivå. Man finner dem snarare i de dominerande sociala förhållandena, i det faktum att dessa på en och samma gång innebär en reproduktion av den kapitalistiska arbetsfördelningen och en reproduktion av de ideologiska och politiska förhållanden, som, samtidigt som de är en effekt av denna arbetsfördelning, bildar de sociala betingelserna för dennas reproduktion (genom att individer och företag fås att ”göra tjänst” som ”subjekt”, som sätter sina privata intressen framför kollektivets. Dessa kollektiva intressen kan för övrigt inte ha annat än en tillfällig eller illusorisk karaktär, om de inte identifierar sig med politiska krav som söker skapa villkor för de antagonistiska klassintressenas försvinnande).*

Vad som alltså inte kom fram särskilt tydligt i mina texter under titeln *Övergången till den socialistiska ekonomin* var, att produktivkrafternas utveckling *aldrig av sig själv* kan få de kapitalistiska formerna för arbetsfördelning eller de andra borgerliga sociala förhållandena att försvinna. Det som inte säg rakt ut är, att bara en *klasskamp*, som utvecklas under proletarietets diktatur och som leds på ett korrekt sätt – tack vare massornas vetenskapliga försök och en teoretisk analys – kan få de kapitalistiska ekonomiska förhållandena att försvinna. Detta genom att de på en och samma gång angriper den kapitalistiska arbetsfördelningen och de ideologiska och politiska förhållanden som leder fram till ett återskapande av exploaterings- och förtryckarförhållanden.

Om jag 1962–67 inte kunde uttrycka de idéer som jag nu för fram, beror det på att jag då fortfarande var starkt påverkad av en viss ”marxistisk” uppfattning, som då var den dominerande i Europa och som egentligen bara var en specialform av det som Lenin kallade för ”ekonomism”.⁸ Det är lärdomarna från den kinesiska kulturrevolutionen, som gjort det möjligt för mig att grundligt bryta med ”ekonomismen” och härigenom också knyta an till marxismens revolutionära innehåll, ett innehåll som varit gömt och ”fördolt” under de många åren av ”ekonomistisk” praktik som kännetecknat den europeiska arbetarrörelsen.⁹

I min bok *Socialism och ekonomisk planering*, där jag förutskickar en analys av det sovjetiska samhället, börjar jag lämna en tidigare problematik som framför allt fick varu- och penningförhållandenas försvinnande och den socialistiska planeringens framåtskridande att bero på produktivkrafternas utveckling (som dessutom ännu framställdes på ett relativt ”enkelspårigt” sätt) och inte i första hand såg dem som beroende av revolutioneringen av de sociala förhållandena. Som jag redan tidigare nämnt, är det först under de senaste åren – och delvis i samband med min bedömning av kulturrevolutionen och dess betydelse – som jag på ett mer systematiskt sätt sökt förstå vad ett förkastande av ”*produktivkraftsproblematiken*” (dvs av en uppfattning som ensidigt underordnar omvandlingen av de sociala förhållandena under produktivkrafternas utveckling) skulle innebära.

⁷ Ibid.

⁸ Problemet med ”ekonomismen” tas upp längre fram.

⁹ Se Bettelheim, *Kulturrevolution och industriell organisering i Kina* (Partisanförlaget; Halmstad, 1974).

Det är mot denna bakgrund som jag sedan 1968 utarbetat ett antal artiklar som behandlar olika problem inom socialismen.¹⁰ Framför allt har jag på nytt sökt analysera Sovjetunionen för att bättre kunna frilägga statskapitalismens speciella drag och de klassförhållanden och klasspraktiker som idag dominerar i detta land.

I början av 1969 sammanställde jag ett första resultat av denna analys (i en text som ej publicerats), där det framgår att det i dagens Sovjetunionen, under täckmanteln av statlig egendom, förekommer exploateringsförhållanden liknande dem i de andra kapitalistiska länderna, och som bara till *det yttre* ter sig på ett speciellt sätt. Denna yttre form är just statskapitalismen: men vi vet från Engels att denna inte är något annat än ”kapitalismen driven till sin yttersta gräns”.

Men när jag läste om och kritiskt granskade denna text från 1969, insåg jag att den saknade en skildring av den historiska bakgrunden. I själva verket kan man knappast förstå Sovjetunionens nuvarande karaktär om denna inte sätts i relation till landets förflutna. Det räcker inte med att få de idag dominerande förhållandena och handlingsmönstren att träda fram, man måste också förklara varför de lyckats bli så dominerande. Man måste alltså fråga sig, på vilket sätt, genom vilken kamp och vilka motsättningar som det land som först av alla upplevde proletariats diktatur, kunnat förvandlas till ett land med en imperialistisk politik, som inte tvekar att låta sina väpnade styrkor ingripa i andra länder för att där försvara sina stor-maktsintressen.

En *analys av de omvandlingar* som ägt rum i Sovjetunionens historia är absolut minst lika viktig som en analys av dess nuvarande situation; den kan utgöra en oersättlig kunskapskälla som hjälper oss att förhindra att andra proletära revolutioner följer samma väg och leder till något, som inte är socialism utan en speciell form av kapitalism, lika förödande och lika aggressiv som dess ”klassiska” former.

Tiden kräver, att vi slutför denna uppgift, trots dess svårigheter. Hur ofullständigt det än må bli, bör ett sådant försök ändå hjälpa oss att förstå ett förflutet som också är vår nutid, att begripa hur en proletär revolution kan förvandlas till sin motsats: en borgerlig kontrarevolution.

Det sovjetiska försöket bekräftar att det svåraste inte är att störta de gamla dominerande klasserna: *det svåraste är, först och främst, att förstöra de gamla sociala förhållandena* – på vilka ett exploateringssystem liknande det man trott sig definitivt ha kastat över ända, åter kan byggas upp –, och sedan, att förhindra att dessa förhållanden skapas på nytt ur de gamla beståndsdelar, som under lång tid kommer att finnas kvar inom de nya sociala förhållandena.

För oss är det alltså nödvändigt att förstå orsakerna till varför det som var den första segerrika socialistiska revolutionen nu slutat i dagens sovjetiska verklighet. Utan en sådan förståelse- och trots de positiva och oersättliga lärdomar som kan fås ur den kinesiska evolutionens framgångar – är risken mycket stor för att något som, här eller annorstädes, börjar som en proletär revolution, utmynnar i något helt annat än socialism.

Den text som jag avslutade 1969 tycktes mig alltså otillräcklig. Följaktligen ansåg jag det nödvändigt att, innan jag publicerade den, komplettera den med en analys av Sovjetunionens förflutna. Jag fann snart, att denna uppgift var minst lika komplex som den föregående, framför allt genom att den spände över en betydligt längre historisk period, som är betydligt rikare på händelser och stridigheter, men också för att man, bortom Sovjetunionens speciella

¹⁰ Se Paul M. Sweezy – *Ch. Bettelheim Lettres sur quelques problemes actuels du socialisme* (Paris, 1972); till vissa delar återgivet i Bo Gustafsson, red. *Socialkapitalismen* (Rabén & Sjögren, Stockholm 1971).

historia, måste söka motsättningarnas allmänna rörelse, vars framträdelseform just var denna speciella historia: framställd isolerad skulle denna annars verka ”tillfällig”, ”oförmodad” och utan möjlighet att ge oss några lärdomar från det som hänt i Sovjetunionen.

Mitt mål var att nå fram till en tillräckligt noggrann kunskap om Sovjetunionens historia för att kunna skriva *något annat än detta lands historia*: att av klasstriderna i Sovjetunionen sedan oktober-revolutionen kunna göra en analys med generell räckvidd, trots dess framställning i form av en sovjetisk samtidshistoria. Jag har därför sökt analysera de avgörande ögonblicken i det sovjetiska samhällets historia och försökt bestämma vilka sociala förhållanden som existerat och dominerat vid vart och ett av dessa ögonblick. Jag har också försökt klargöra karaktären av de sociala krafter, som bidrog till att förändra dessa förhållandens yttre former, trots att kampen mycket ofta avsåg helt andra omvandlingar i just de som i verkligheten ägde rum. Denna del (täckande tiden 1917–1923) för fram de första resultaten av en analys som sedan skall leda fram till dagens sovjetiska verklighet, men som delvis skulle blivit obegriplig utan en tillräcklig kunskap om de betingelser under vilka denna växte fram.

De analyser, som jag nyss nämnt, utgör alltså en fortsättning på det kritiska och korrigerande arbete som jag påbörjade mellan 1962 och 1967.

Detta arbete, liksom den konkreta analysen av Sovjetunionen, av dess nutid och dess förflutna, har alltså lett mig till att alltmer bryta med en ensidig och förstenad uppfattning av ”marxismen”, och att i stället söka återknyta till den historiska och dialektiska materialismens revolutionära innehåll.¹¹

En del av resultaten från detta arbete kan återfinnas i denna bok, men jag ser det ändå som nödvändigt att redan i företalet ge en viss överblick, eftersom det saken gäller är mycket mer än ett slags ”personligt projekt”, utan större intresse för läsaren.

Som jag nämnde tidigare, var den ”förenklade marxism” som jag försökte frigöra mig ifrån, inte något ”personligt”, något som gällde bara mig; den hade blivit den lära som, så småningom och med hjälp av de europeiska sektionerna av den III:e Internationalen (som alltmer brutit med leninismen) blivit den dominerande i Europa (detta från början av trettioalet, då jag först började fundera över socialismens problem). Denna ”förenklade marxism” bar för övrigt inom sig – om inte i frö så ändå som en möjlighet som den var öppen för förutsättningarna för den moderna revisionismen, dvs för en borgerlig ideologi, som, som alla sådana, bidrar till att stärka existensen av kapitalistiska sociala förhållanden inom och utanför Sovjetunionen.

Det vore förmätet att tro sig kunna analysera alla aspekter av denna ”förstelnade marxism”. Denna bok måste dock själv bryta med den för att på ett begripligt sätt kunna framställa vad som hänt i Sovjetunionen (De viktigaste av dessa aspekter kommer att framträda under läsningens gång). Det är dock nödvändigt att ta upp och diskutera vissa av denna den ”förstelnade marxismens” explicita eller implicita teser, för att läsaren på så sätt bättre ska kunna förstå de försök till korrigerande, som görs på de följande sidorna och betydelsen av de resultat

¹¹ Att ”återknyta” till marxismens revolutionära innehåll är naturligtvis inte detsamma som att ”återfinna” hundra år gamla formuleringar av Marx och Engels, som skulle förutskicka de lärdomar som vi idag kan dra ur de klasstrider som därefter ägt rum. Att ”återknyta” innebär att undanröja uppfattningar med felaktigt innehåll (hur sanna dessa än tycktes vara under en viss tidsperiod), som förhindrar utvecklingen av den marxistiska teorin och dess berikande genom en konkret analys av klasstriderna och deras effekter. Som Lenin skrev om de revolutionära marxisternas attityder till den marxistiska teorin: ”Vi betraktar ingalunda Marx’ teori som någonting en gång för alla avslutat och oantastligt. Vi är tvärtom övertygade om att den bara har lagt grunden till den vetenskap, som socialisterna måste vidareutveckla i alla riktningar, om de inte skall bli efter.” (Se ”Vårt program” i *V. I. Lenin i urval*, Bo Gustavsson, red. (Wahlström och Widstrand; Stockholm, 1965), s. 64).

som kommer att föras samman i detta verks sista del.

Tre av den ”förstelnade marxismens” grundläggande teser, som det är nödvändigt att bryta med för att återge den historiska och dialektiska materialismen dess sanna revolutionära karaktär, behandlar grundvalen för förhållandet mellan klasser, produktivkrafternas betydelse samt betingelserna för statens existens och borttynande. Jag skall här säga några få ord om dessa tre teser och om de ideologiska och politiska funktioner som de objektivt har haft.

1. Klassförhållanden och juridiska egendomsformer.

Den första tes, som man måste bryta med, är den som uppställer ett ”mekanistiskt” likhets-tecken mellan juridiska egendomsformer och klassförhållanden, speciellt under den socialistiska övergångsperioden.

Denna tes uttrycks explicit i en rapport angående förslaget till Sovjetunionens författning, som Stalin lade fram på den åttonde urtima unionskongressen den 35 november 1936.¹²

I denna rapport ger Stalin en sammanfattning av hur ägandeförhållandena i SSRU förvandlats under perioden 1924–1936. Han visar, att den juridiska privategendomen av produktions- och distributionsmedel praktiskt taget utplånats under denna tid och ersatts med två andra typer av ägande: statsegendom som dominerade inom industri, transportväsende, handel och bankväsende; kollektiv kolchosegendom som var den förhärskande inom jordbruket, och han drog slutsatsen:

”Det finns inte längre någon kapitalistklass inom industrin. Det finns inte längre någon kulakklass inom jordbruket. Det finns inte längre några köpmän och spekulanter på varuomsättningens område. Det visar sig således att alla utsugarklasser är likviderade.”¹³

Kvar fanns, enligt denna rapport, bara arbetarklassen, bondeklassen och de intellektuella, som ”måste tjäna folket”, ty det finns inte längre några utsugarklasser.¹⁴

Denna del av rapporten avslutas följaktligen med en försäkran om att de ekonomiska och politiska klassmotsättningarna (mellan bönder arbetare och intellektuella) nu håller på att ”bortfalla” och ”utplånas”.¹⁵

Om man accepterar detta påstående blir det ytterst svårt att analysera de motsättningar, som trots allt fortsatte att visa sig i Sovjetunionen. Uppfattningen att proletariatet skulle kunna förlora makten, till fördel för en slags bourgeoisie, blir helt omöjlig att förstå, eftersom en sådan enligt teorin, inte längre ens skulle kunna existera, såvida man inte ”återupprättade” den kapitalistiska privategendomen. Ett sådant påstående avvärjar proletariatet, eftersom det söker övertyga dem om att klasskampen från och med nu är förbi.

Men verkligheten har visat oss (eller snarare påmint oss om), att det inte räcker med en omvandling av de juridiska ägandeformerna för att betingelserna för klassernas existens skall försvinna, och alltså inte heller för att undanröja betingelserna för klasskampen. Dessa betingelser finns i själva verket – som Marx och Lenin så ofta insisterat på – inskrivna, inte i de juridiska egendomsformerna, utan i *produktionsförhållandena*, dvs i den form som den sociala tillägnelseprocessen tar sig, i den plats som denna form ger produktionens agenter, dvs mer

¹² Se J. Stalin ”Om förslaget till Sovjetunionens författning”, i *Teori och praktik*, (Cavefors Bokförlag; Uddevalla, 1967), s. 291 ff.

¹³ Ibid. s. 295

¹⁴ Ibid. s. 297

¹⁵ Ibid. s. 297

exakt, i *de relationer som uppstår mellan dessa agenter* i den samhälleliga produktionen.¹⁶

Förekomsten av en proletariats diktatur och av statliga eller kollektiva ägandeformer räcker inte för att ”avskaffa” de kapitalistiska produktionsförhållandena och för att få de antagonistiska klasserna, bourgeoisien och proletariatet, att ”försvinna”. Bourgeoisien kan träda fram på nytt sätt, i andra yttre former, och då speciellt i former av en statsbourgeoisie.

Proletariats diktators historiska roll är inte bara att omvandla ägandeförhållandena utan snarare en mycket längre och komplexare uppgift – att *omvandla den sociala tillägnelseprocessen*, att *bryta ner de gamla produktionsförhållandena och ur dem skapa nya*, och på så sätt säkra övergången från det kapitalistiska produktions sättet till det kommunistiska. Denna process sammanfaller med den socialistiska övergången och är den enda som förmår avskaffa de borgerliga sociala förhållandena och bourgeoisiens existens som klass. Det, som jag nyss sagt, är ingenting ”nytt”, utan bokstavligen talat en ”återgång” till Marx och Lenin.

Till Marx, för vilken proletariatets diktatur var den nödvändiga övergångsformen för att kunna nå ett avskaffande av klasskillnader i allmänhet.¹⁷

Till Lenin, som ofta påminde om att ”klasserna *är kvar* och kommer att *förbli kvar* under den proletära diktaturens epok”, med tillägget att ”*varje klass undergått en förändring*” så att ”*deras inbördes förhållanden ändrats och klasskampen fortsätter under andra former*”.¹⁸

Det är för att den socialistiska revolutionens uppgifter *inte är begränsade* till en omvandling av de juridiska ägandeformerna utan *framför allt* innebär en omvandling av alla de sociala förhållandena, däribland produktionsförhållandena, som Lenin så ofta framhåller vikten av att inse, att det är relativt ”lätt att *börja* den socialistiska revolutionen”, men synnerligen svårt ”att *fortsätta* den och att *slutföra* den”.¹⁹

Således måste den socialistiska övergångsperioden med nödvändighet täcka en lång historisk period och kan inte ”fullbordas” på några få år.²⁰

¹⁶ ”Klasser kallas stora grupper av människor, vilka skiljer sig åt genom sin ställning i det historiskt bestämda systemet för samhällelig produktion. genom sitt förhållande till produktionsmedlen (till största delen förankrat och fixerat i lagarna), genom sin roll i arbetets samhälleliga organisation och följaktligen genom det sätt, på vilket de erhåller den andel av den samhälleliga rikedom, över vilken de förfogar, samt omfattningen av denna andel. Klasser är sådana grupper av människor, där den ena gruppen kan tillägna sig den andras arbete, tack vare deras olika ställning under en bestämd samhällelig hushållsform.” (Se Lenin, ”Det stora initiativet”, *Valda Verk*, band II, del 2, (Moskva, 1956) s. 228) Man kan här lägga märke till att Lenin påpekar att de olika sociala klassernas platser kan vara ”fixerade i lagarna”, men att det här bara rör sig om en möjlighet. Förekomsten av ett ”juridiskt förhållande” till produktionsmedlen ingår inte i själva definitionen av klasser.

¹⁷ Se den första formuleringen av denna i Marx’ brev till Weydemeyer den 5 mars 1852, i Marx-Engels, *Brev i urval*, Gidlunds, 1972

¹⁸ Se Lenin, ”Ekonomi och politik under den proletära diktaturens epok”, *Valda Verk*, del II:2, (Moskva 1956) s. 293

¹⁹ Lenin *Valda Verk*, del II:2 s. 403 f

²⁰ Det tryck som den borgerliga ideologin utövar på marxismen (och som visar sig i kampen mellan den borgerliga och den proletära vägen inom själva marxismen), har vid mer än ett tillfälle gett en tendens till att reducera produktionsförhållandena till enbart juridiska förhållanden. Så var fallet i Sovjetryssland under inbördeskriget, då man hyste den illusionen att den ökade nationaliseringen samt förbudet mot privathandel (som ersattes med utskrivnings- och fördelningsåtgärder som inte gick via marknaden) skulle vara detsamma som ”inrättandet” av kommunistiska förhållanden. Härifrån kommer den felaktiga benämningen ”krigskommunism”, som man tog till för att beteckna denna period. Som Lenin också insåg, ledde de illusioner som då tog form till ”ett allvarligare nederlag än något av de nederlag vi tillfogades av Koltjak, Denikin eller Pilsudski ...” (Lenin, ”Den nya ekonomiska politiken och de politiska upplysningsavdelningarnas uppgifter”, *Valda verk i 10 band*, bd. 10).

Det är självklart att man, för att kunna förstå det sovjetiska samhällets omvandling och möjligheterna för att en borgerlig diktatur skall kunna återuppstå (utan en omvandling av de juridiska ägandeformerna), måste överge föreställningen om att de utsugande klasserna försvunnit, bara på grund av att det finns en proletariats diktatur (mot vilken klass skulle proletariatet annars utöva sin diktatur?) och för att statligt och kolchosägande dominerar. I stället måste man återgå till den leninistiska tankegången, enligt vilken proletariatets diktatur är ”klasskampens fortsättande under nya former”.

2. Företrädet för produktivkrafternas utveckling.

En andra tes, som kännetecknar den förenkling av marxismen som på trettioalet börjar tränga sig fram inom de europeiska sektionerna av den III:e Internationalen, gäller det företräde man ger åt produktivkrafterna och deras utveckling. Denna tes uppställer utvecklingen av produktivkrafterna som ”historiens motor”.

Under en viss tidsperiod kunde man, genom att anamma denna tes, tro sig ha en ”förklaring” till de motsättningar, som kännetecknade den sovjetiska samhällsformationen, en förklaring som ju inte längre kunde sökas i klasskampen, som antogs vara ”på väg att utplånas”, eller t.o.m. redan ha försvunnit, tillsammans med de antagonistiska klasserna.

I en mycket allmän form finner man tesen om produktivkrafterna som historiens motor i en Stalintext från september 1938, kallad ”Om den dialektiska och den historiska materialismen.”²¹

I denna text skriver han speciellt:

”Till en början förändras och utvecklas samhällets produktivkrafter och sedan – beroende av dessa förändringar och i överensstämmelse med dem – förändras människornas produktionsförhållanden ...”²²

När tesen formuleras på detta sätt förnekar den inte klasskampens betydelse – för så vitt det finns ett samhälle, där antagonistiska klasser står emot varandra – men den ger den en andra-plansroll: klasskampen ingriper i huvudsak för att bryta ner de produktionsförhållanden som skulle hindra produktivkrafternas utveckling och ger på så sätt upphov till nya produktionsförhållanden, som bättre stämmer överens med vad produktivkrafternas utveckling kräver.

Stalin medger dock, i den ovan citerade texten, att nya produktionsförhållanden kan uppstå oberoende av en revolutionär process, när han skriver, att: ... uppkomsten av nya produktivkrafter och dem motsvarande produktionsförhållanden inte försiggår skilt från det gamla systemet, inte sedan det gamla systemet försvunnit, utan i det gamla systemets sköte...²³

Visserligen kan man finna texter av Marx som tycks föreslå ett liknande sätt att se på problemen, men hela Marx’ verk visar tydligt att det för honom är klasskampen som är historiens motor och att det, så länge som klasserna finns kvar, är genom klassamman-

²¹ Se J. Stalin, ”Om den dialektiska och den historiska materialismen”, op. cit. s. 95-127.

²² Ibid. s. 115

²³ Ibid, s. 123 Även om tesen om ”uppkomsten” av socialistiska produktivkrafter (och dem motsvarande sociala förhållanden) inom själva det kapitalistiska produktionssättet står i motsättning till den historiska materialismens lära, anspelar denna tes inte desto mindre på det faktum att ”Om vi å andra sidan i samhället sådant det är, inte kunde uppdaga de materiella produktionsbetingelserna och de dem motsvarande kommunikationsförhållandena för ett klasslöst samhälle, så vore alla försök att spränga samhället i luften lika meningslösa som en strid med väderkvarnar.” (K. Marx *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, Zenit/Rabén & Sjögren, Halmstad 1971, s. 47) Marx åsyftar här det faktum att kapitalismen bryter ner lokala begränsningar, utvecklar ”universella” jämförelsevillkor och förhållanden. (Ibid. s. 47 f)

stötningar som de sociala förhållandena förändras: hans verk framhåller också att socialistiska sociala förhållanden inte kan uppkomma ur annat än en klasskamp. Likaså skulle Lenin aldrig kunnat formulera teorin om ”den svagaste länken i den imperialistiska kedjan” (en teori som gör det möjligt för oss att förstå hur Ryssland kunde uppleva en proletär revolution), om han – som mensjevikerna – hade hållit sig kvar vid föreställningar, som framför allt ”betonade produktivkrafternas utveckling (ty, enligt dessa föreställningar, var en ”proletär revolution bara möjlig i de mest industrialiserade länderna).

Tesen om produktivkrafternas företrädare förhindrar en rigorös användning av den historiska materialismens begrepp och leder till felaktiga politiska formuleringar, som t.ex. detta yttrande av Stalin i den tidigare citerade texten: ”Således måste proletariatets parti för att ej begå fel i politiken, såväl vid utformningen av sitt program som också i sin praktiska verksamhet framför allt utgå från produktionsutvecklingens lagar, från den ekonomiska samhällsutvecklingens lagar.”²⁴

Den uppfattning om produktivkrafterna som här fördes fram, gav visserligen upphov till en mängd svårigheter när man sökte sätta in den i helheten av den historiska materialismens teser. Men den måste förstås som ett nödvändigt bihang till tesen om att de utsugande och alltså även de utsugna klasserna försvunnit i Sovjetunionen.

Sammanhanget mellan dessa båda teser kommer t.ex. fram i Stalins försäkran om att ”under det socialistiska systemet ... utgöres grundvalen för produktionsförhållandena av att samhället äger produktionsmedlen. Här finns inte längre vare sig utsugare eller utsugna ... Här står produktionsförhållandena i full överensstämmelse med produktivkrafternas tillstånd ...”²⁵

En svårighet som uppkom i samband med denna formulering (som etablerade en ”perfekt överensstämmelse” mellan produktivkrafterna och produktionsförhållandena), var att den fick varje tänkbar motsättning mellan de två elementen i den ekonomiska basen att försvinna. Detta ledde till att Stalin 1951 delvis förändrade sin tidigare formulering, och förebrådde A. J. Notkin för att ha tagit alltför bokstavligen på hans formulering om ”den perfekta överensstämmelsen”, när denna egentligen bara betecknade det faktum att det socialistiska samhället ”har möjlighet att i rätt tid bringa de efterblivna produktionsförhållandena i överensstämmelse med produktivkrafternas karaktär ... emedan inga bortdöende klasser som kan organisera motstånd ingår i det.”²⁶

Dessa två teser om de utsugande och utsugna klassernas försvinnande i Sovjetunionen och om företrädet för produktivkrafternas utveckling, har såväl ideologiskt som politiskt *bidragit till att blockera all organiserad verksamhet från det sovjetiska proletariatets sida för att omvandla landets produktionsförhållanden*, dvs för att bryta ner de former som tillägnelseprocessen tagit i Sovjetunionen och som utgör grunden för reproduktionen av existerande klassförhållanden. De har förhindrat en kamp för att i stället skapa en ny tillägnelseprocess, som skulle ta bort den sociala uppdelningen mellan ledande och utförande funktioner, mellan manuellt och intellektuellt arbete, mellan stad och landsbygd och mellan arbetare och bönder – alltså en kamp för att förstöra *den objektiva grundvalen för förekomsten av klasser*. Å ena sidan ansågs nämligen dessa ha försvunnit. Å andra sidan såg man en perfekt överensstämmelse mellan produktivkrafterna och produktionsförhållandena där all eventuell motsättning dem emellan snart skulle försvinna, tack vare det ”socialistiska samhällets” verksamhet.

²⁴ Ibid. s. 115

²⁵ Ibid. s. 121

²⁶ Se Stalin, *Socialismens ekonomiska problem i SSRU* (Moskva, 1952) s. 50.

Mot denna bakgrund blev det sovjetiska proletarietets viktigaste uppgift att öka produktionen så mycket som möjligt. Eftersom de byggde upp ”socialismens materiella grundvalar” försäkrades de om att motsvarande produktionsförhållanden och överbyggnad också skulle komma att utvecklas. Ur detta uppkom den tidens slagord: ”tekniken bestämmer allt” och ”hinna ifatt och gå förbi de mest utvecklade kapitalistiska länderna”.

Det är lätt att förstå hur det kinesiska kommunistpartiet kunde förklara apropå dessa teser i skriften om *Chrusjtjovs falska kommunism och dess historiska lärdomar för världen*, att ”Stalin hade avlägsnat sig från den marxist-leninistiska dialektiken genom sin tolkning av klasskampens lagar i det socialistiska samhället”.²⁷

Sanningen att säga var denna tolkning av klasskampens lagar inte bara Stalins. Här, som i så många andra frågor (som t.ex. vad gäller uppfattningen om förhållandet mellan kamp och enhet inom partiet), uttryckte Stalin bara på ett systematiskt sätt de ledande partiskiktens åsikter. Trots det yttre skenet, fungerade han i huvudsak som ett kugghjul, som överförde och koncentrerade olika tendenser, som i sin tur reflekterade pågående omvandlingar i sovjet-samhället och inom bolsjevikpartiet. Denna hans roll berodde på att partiet själv *i allt mindre utsträckning förmådde gå mot strömmen*, dvs revolutionera praktiken och teorin. Inte heller går Stalin, när han i vissa fall struntar i centralkommitténs och politbyråns farhågor och förbehåll, ”emot strömmen” i detta ords egentliga betydelse.²⁸ Han drar bara de *yttersta konsekvenserna* av de uppfattningar som dominerar i partiets ledande skikt. Det är denna hans *vilja att gå så långt som det var möjligt*, som ytligt sett tycks placera Stalin ”ovanför” partiet och som fick det att verka som om vissa uppfattningar var ”hans”, som, med ett fåtal undantag²⁹, inte var specifika för honom. Men, på grund av det stöd han gav dem, fick dessa uppfattningar en utomordentlig tyngd; något som just gällde frågan om hur man skulle tolka klasskampens lagar i det socialistiska samhället.

Faktum är att just denna ”tolkning” kom att dominera det ideologiska och politiska tänkandet i de europeiska sektionerna av den III:e Internationalen och bidrog på så sätt till att dölja förekomsten av klasser och klasskamp i Sovjetunionen, något som ledde till att man måste *söka ”någon annanstans”* än i klassmotsättningarna efter orsaken till Sovjetunionens allvarliga problem.

Detta ”någon annanstans” kom fram i tesen om produktivkrafternas företräde: det var för att dessa var ”otillräckligt utvecklade”, som SSRU mötte enorma svårigheter och som man alltså måste vidtaga en rad åtgärder, som tycktes mycket avlägsna det som i bolsjevikpartiets gamla program sågs vara i linje med uppbyggnaden av socialismen: ökad lönedifferentiering, utveckling av premiesystemet, allt större privilegier för tekniker, förstärkning av företagschefens personliga auktoritet, osv.

²⁷ *Om Chrusjtjovs falska kommunism och dess historiska lärdomar för världen*, (Peking, 1964)

²⁸ Att ”gå mot strömmen” innebär för en medlem av ett revolutionärt parti, och oberoende av vilken position han har, att han – när han hamnat i minoritetsställning – anstränger sig att övertyga dem som inte håller med honom om det riktiga i sin åsikt. Däremot är det knappast att gå mot strömmen att ”driva igenom sina åsikter i praktiken” och på så sätt förändra maktförhållandena inom partiet, genom kompromisser som mörklägger åsiktskillnader eller genom att utnyttja sin auktoritet till att trycka på vissa kamrater, till att förändra de styrande organens sammansättning, osv; detta är snarare att föra en kamp på organisationsnivån för att genomdriva sin åsikt (som för övrigt kan vara korrekt).

²⁹ De sällsynta fall då Stalin gick utanför den dominerande uppfattningen inom partiet, hade en enorm historisk betydelse (deras orsaker kommer vi att undersöka i nästa volym), men också i dessa fall utgjorde försök till att övertala de andra endast en mindre del av hans handlande.

För en hel generation, som jag själv tillhör, tycktes de båda teser, som jag nämnt ovan, ha en slags ”självklarhet”, som fick oss att undvika en analys av verkliga motsättningar och problem: även när vi inte undvek dem, hänsköt vi ”lösningarna” till framtiden: de måste komma när produktivkrafterna utvecklats ytterligare.

För att kunna förstå det ”självklara” i dessa två teser (en ”självklarhet” som de för övrigt bevarat såväl inom den moderna revisionismen som inom det som man kallar ”trotskism”), måste man komma ihåg att vad de förde fram inte bara var Stalins personliga åsikt utan också den uppfattning som gällde inom *den mest revolutionära flygeln av den tidens marxistiska rörelse*.³⁰

Det kan här vara på sin plats att säga några ord om Trotskijs inställning till dessa två teser: trots att den i själva verket låg mycket nära Stalins, ledde den honom till helt andra slutsatser.

Precis som Stalin medger Trotskij, att det efter kollektiviseringen eller förstatligandet av produktionsmedlen inte längre finns några ”besuttna klasser”,³¹ därför att ”privategendomen” inte längre finns kvar. För att precisera sin ståndpunkt tillägger Trotskij, att det inte finns några ”besuttna klasser” i SSRU, därför att ”upprättandet av socialistiska egendomsförhållanden” förhindrar att ”byråkratin” kommer att förfoga över ”aktier” eller ”obligationer” som kan överföras till hans ”arvingar”.³² Likväl tillägger han, är ”i civiliserade samhällen egendomsförhållandena giltiga genom lagar”,³³ något som tycks räkna in produktionsförhållandena i överbyggnaden och inte se dem som något som motsvarar de förhållanden som skapas i den sociala produktions- och reproduktionsprocessen.

Man hittar också hos Trotskij, men i karikerad form, Stalins formulering om att proletariats program framför allt ”bör utgå från produktionsutvecklingens lagar”,³⁴ så t.ex. när han skriver: ”Marxismen utgår från den tekniska utvecklingen som den väsentliga språngbrädan till framsteg och bygger det kommunistiska programmet på produktivkrafternas dynamik.”³⁵

Dessa likheter gör skillnaderna i slutsatser mellan Stalin och Trotskij desto mer anmärkningsvärda.

För Stalin har nämligen socialismen förverkligats i sina väsentligaste aspekter efter den första femårsplanen. Trotskij kan inte acceptera denna slutsats, framför allt av två skäl: Å ena sidan kunde det, enligt honom, inte vara tal om ”socialism i bara ett land”; å andra sidan – vilket förtjänar att speciellt noteras – var ”arbetets uppnådda avkastning” (dvs arbetets produktivitet) alltför låg i Sovjetunionen för att man där skulle kunna tala om socialism.³⁶ Trotskij erkänner alltså, att det ”sociala innehållet” i en och samma juridiska form kan variera,³⁷ men denna ”variation” hänförs av honom inte till olika produktionsförhållanden (begreppet ”produktionsförhållanden” är praktiskt taget helt frånvarande i Trotskijs skrifter), utan till ”den uppnådda

³⁰ Det fanns teoretiker som kallade sig marxister och även små organisationer, speciellt i Tyskland, som vid ett eller annat tillfälle uttryckte sin oenighet med de politiska slutsatser man kunde dra ur dessa teser eller med vissa av deras premisser. Dessa teoretiker och dessa rörelser (som tillhörde den tidens ”vänsterism”) förblev dock marginella, eftersom de, i de mest grundläggande frågorna, aldrig ställde sig på någon annan nivå än den, som de som de kritiserade, befann sig på; detta gemensamma område var ”ekonomismen”.

³¹ Se Trotskij, *Den förrådade revolutionen* (Partisan; Halmstad, 1969), s. 20 [finns på MIA]

³² Ibid. s. 179 f

³³ Ibid. s. 178

³⁴ Jfr not 24.

³⁵ Trotskij, a.a., s. 38

³⁶ Ibid. s. 39

³⁷ Ibid. s. 49-51

nivån för arbetets avkastning”, något som får honom att försäkra att ”roten i varje social organisation är dess produktivkrafter”.³⁸

Slutligen, och med det sätt att se som vi här har, är det som karaktäriserar Trotskijns uppfattning att den omfattar tesen om produktivkraftsutvecklingens företräde ända in i dess yttersta konsekvenser, framför allt dessa två;

För det första gör referensen till produktivkrafternas nivå det möjligt för Trotskij att införa begreppet ”borgerliga fördelningsnormer”,³⁹ dvs de normer som skulle påtvingas av produktivkrafternas låga nivå i Sovjetunionen och som skulle kunna leda till ett återupprättande av privategendomen. Tanken på att det borgerliga herraväldet skulle kunna återuppstå inom statsegendomen, förkastas alltså implicit, men utan att några hållbara argument förs fram för att försvara detta förkastande.

För det andra, ger Trotskij produktivkraftsutvecklingen så långtgående funktioner, att den fullständig ersätter klasskampen, något som får honom att skriva: ”Regimers styrka och stabilitet bestäms i det långa loppet av den relativa arbetsproduktiviteten. En socialistisk ekonomi som är tekniskt överlägsnare kapitalismen, skulle faktiskt eller rättare automatiskt kunna känna sig säker i sin socialistiska utveckling ...”⁴⁰

Om jag har citerat så många Trotskijpåståenden vid sidan av Stalin-citaten, är detta för att påvisa att dessa två teser (om försvinnandet av antagonistiska klasser i Sovjetunionen och om produktivkraftsutvecklingens primat) – trots de skiljaktiga slutsatser som drogs ur dem – i mycket hög utsträckning utgjorde en slags ”gemensam nämnare” för den ”europeiska marxismen” på trettioalet (och ända fram till helt nyligen). Detta tenderade att stå i vägen för en analys av samhällsomvandlingar i termer av klasskamp.

Jag kommer längre fram att söka visa på anledningarna till att dessa båda teser så länge spelat denna starka ideologiska och politiska roll. Innan jag går in på denna punkt, måste jag dock säga ytterligare några ord om en tredje tes som sammanhänger med de båda föregående.

3. Statens existens och de utsugande klassernas försvinnande.

En av svårigheterna med tesen om de utsugande klassernas försvinnande rör den sovjetiska statens existens, inte som en övergångsform som håller på att omvandlas till en icke-stat, till en ”samfällighet” (enligt Engels formulering i ett brev till Bebel, som Lenin senare tog upp), utan till en stat som alltmer skiljer sig från massorna, som förses med en apparat som alltmer slår vakt om sina ”hemligheter” och som fungerar på ett hierarkiskt sätt, med varje ”trappsteg” underställt en ”högre” nivå.

Från marxismens synvinkel skapade den sovjetiska statens yttre former och statsapparatusens karaktär stora problem, ty, enligt den historiska materialismen kan *denna typ av stat bara byggas upp på en bas av antagonistiska klassförhållanden*. Stärkandet av en sådan statsapparat är ett tecken på att klassmotsättningarna fördjupats, under det att motsättningarnas försvinnande skulle åtföljas av ett utplånande av staten i dess egentliga betydelse (som förtryckarorganisation). I stället skulle komma organ för massornas självstyrelse.

Detta problem togs upp av Stalin i en rapport på SUKP(b):s 18:e partikongress.⁴¹ I denna

³⁸ Ibid. s. 51

³⁹ T.ex. ibid. s. 173

⁴⁰ Ibid. s. 40

⁴¹ Se J. Stalin, *Sovjetunionen och de kapitalistiska länderna*. Verksamhetsberättelse på SUKP(bolsjevikerna) 18:e kongress om SUKP(b):s arbete, 10 mars 1939, (Arbetarkultur, Stockholm, 1939)

rapport påminner Stalin om Engels formulering i *Anti-Dühring*:

”Så snart det inte längre finns någon samhällsklass att utsuga, så snart den av klassherraväldet och produktionsanarkien förorsakade kampen för tillvaron mellan enskilda och de därur uppstående konflikterna och excesserna upphört – ja, då finns det ingenting mer att undertrycka som kunde göra en särskild undertryckningsmakt, en stat, nödvändig.”⁴²

För att komma ifrån problemet tvingas Stalin påstå, att ”några allmänna grundsatsen av marxismens lära om staten är otillräckligt utarbetade och bristfälliga”,⁴³ och föreslår att man kan överbygga denna otillräcklighet genom att förklara förekomsten av en stat och en stor statsapparat, inte genom att hänvisa till *sociala förhållanden inne i Sovjetunionen* utan till en *yttre orsak*: den kapitalistiska inringningen. Ur detta kommer följande formulering:

”Undertryckningsfunktionen avlöstes av statens funktion att skydda den socialistiska egendomen mot tjuvar och förskingrare av folkets ägodelar. Funktionen att med militärmakt skydda landet mot angrepp utifrån har bibehållits i full omfattning och således har också Röda armén och Röda flottan bibehållits, liksom också strafforganen och underrättelseväsendet, vilka är nödvändiga för att infånga och bestraffa spioner, mördare och skadegörare som de utländska spionorganen skickar till vårt land.”⁴⁴

Bortsett från de teoretiska svårigheterna som uppstår om man accepterar nödvändigheten att ha en stor specialistkår inriktad på inre förtryck för att möta ett yttre hot, när i stället ett organiserande av massorna skulle kunna spåra de fientliga element som skickats ut av de utländska underrättelsetjänsterna till detta land, där i princip, inte en enda klass var beredd att ge dem sitt stöd. Bortsett från detta stöter denna tes om nödvändigheten av att upprätthålla en statsapparat på en mer konkret svårighet (som dock inte framstod helt klart förrän man fått vetskap om repressionens fulla omfattning – en blygsam term för arresteringarna, fängslandet och förvisandet av åtskilliga miljoner människor): Hur skall man kunna förklara det nödvändiga i alla dessa tvångsåtgärder om det bara gällde att slå till mot ”infiltrerade” element tillsammans med tjuvar och förskingrare av folkets egendom eller mot de människor, som på grund av ”svaghet”, ”ärelystnad”, eller ”karaktärslöshet” lät sig ”snärjas” i de borgerliga staternas ”spionagenät”.⁴⁵ Formulerad på detta sätt blir frågan mycket svår att besvara. Men sätter man dessa fakta i relation, inte bara till utländska underrättelsetjänsters aktivitet och till sovjetmedborgarnas karaktärslöshet”, utan till *en såväl blind som förbittrad klasskamp*, kan man lättare begripa förtryckets omfattning och former och även de motsättningar som det uppvisade.

Även Trotskij hade accepterat tesen om klassförtryckets försvinnande och stod alltså inför samma problem som Stalin när det gällde att förklara existensen av en statsapparat. De ”lösning” som han föreslår är helt och hållet av ekonomisk natur. Han tar upp den tidigare citerade Engels-texten, ur vilken han isolerar ”kampen för tillvaron mellan enskilda”: det är för att denna ännu inte försvunnit i SSRU som staten finns kvar, och som den också måste finnas kvar ”i Amerika, med den mest avancerade kapitalismen som bakgrund”.⁴⁶ Man kan tillägga en märklig detalj: enligt Trotskij ”borde sovjeterna/ dvs just de massornas organ för självstyrelse, som är statens negation – CB/ försvinna!!! i den utsträckning som den sociala organisationen blivit socialistisk”.⁴⁷

⁴² F. Engels, *Anti-Dühring*, (Arbetarkultur; Stockholm, 1970), s. 387

⁴³ Ibid. s. 64

⁴⁴ Ibid. s. 70 f.

⁴⁵ Ibid. s. 63

⁴⁶ Trotskij, a.a. s. 43

⁴⁷ Ibid s. 51

Hur otillfredsställande denna tes än var, som påstod sig kunna förklara förekomsten av Sovjetstaten med hänvisning till ett yttre hot och till sovjetmedborgarnas ”karaktärslöshet”, gav ett accepterande av de första två teserna den ändå en nästan ofrånkomlig karaktär.

Den tillbakablick som vi just gjort, hjälper oss utan tvekan att förstå hur omöjligt det var för dem som accepterade de nämnda teserna att göra en marxistisk analys av sovjetsamhället (detta gällde – åtminstone i Europa – till helt nyligen den stora majoriteten av dem som erkände att oktoberrevolutionen hade inlett en ny epok i mänsklighetens historia). *Det utmärkande* för en marxistisk analys är nämligen att man inte *ser bort ifrån klassförhållanden och från klasskampens effekter*, utan inser att dessa förhållanden och denna kamp är av avgörande betydelse, och måste förbli så tills man byggt upp ett samhälle utan klasser, dvs det kommunistiska samhället.

Denna påminnelse räcker ändå inte som ett svar på frågan: *varför har den ”ekonomiska” problematiken (där de ovan nämnda påståendena ingår) så länge spelat – och fortsätter att spela – denna ideologiska roll?*

I. Produktivkraftsproblematikens dominans.

För att besvara denna fråga, måste man komma ihåg att produktivkraftsproblematiken – en av aspekterna av den ”ekonomistiska” problematiken – historiskt sett varit olösligt förbunden, inte bara med den europeiska arbetarrörelsen från åren 1880–1914, utan också, i en omvandlad form, med den ryska revolutionens historia, speciellt från slutet av 20-talet och under det första försöket någonsin att bygga upp socialismen. Den prestige, som detta försök åtnjöt inför den stora majoriteten av dem, som med all rätt, i kapitalismen såg det ”fulländade” systemet för människans exploatering av människan – ett system som redan producerat två världskrig och oräkneliga krig av mindre omfattning – denna prestige måste naturligtvis även återfalla på den teoretiska problematik, med vilken försöket var förbundet.

Men detta är bara ett halvt svar. Man måste också fråga sig, varför det, historiskt sett, uppstod en sådan förbindelse mellan det första försöket att bygga socialismen och de teser som bildar kärnan i den problematik som vi här diskuterar.

Jag skall här bara söka ge några delsvår till denna andra aspekt av frågan: dessa delelement kommer sedan att utvecklas närmare längre fram i boken och i dess följande delar, i den mån så krävs för analysen av den sovjetiska samhällsformationens omvandling.

A) Kampen mot ”ekonomismen” avstannar inom bolsjevikpartiet.

Ett första delsvår anknyter till bolsjevikpartiets egen ideologi. Trots de djupgående omvandlingar som denna ideologi hade genomgått som en följd av partiets revolutionära handlande och genom den ideologiska kamp som Lenin fört mot ”ekonomismen”, hade denna i själva verket långt ifrån gjort sig kvitt alla sina ”ekonomistiska” inslag, när kampen mot ”ekonomismen” i samband med Lenins död upphörde att känneteckna den ideologiska kampen inom partiet.

Man kan här påminna om att Lenin använde termen ”ekonomism” för att kritiskt beteckna en syn på ”marxismen”, som sökte reducera denna till en simpel ”ekonomisk teori”, från vilken man sedan kunde tolka helheten av sociala förändringar.

En sådan syn kan ta sig olika former; när den inte utvecklats på ett systematiskt sätt, spelar den bara en relativt sekundär roll och man talar då bara om en ”tendens till ekonomism”.

Genom att ”ekonomismen” ser produktivkraftsutvecklingen som historiens motor, blir en av

dess viktigaste konsekvenser att den politiska klasskampen framstår som en direkt och omedelbar produkt av ekonomiska motsättningar. Dessa senare antas alltså av sig själva kunna ”alstra” de sociala omvandlingarna och den revolutionära kampens ”rätta ögonblick”. Arbetarklassen skulle alltså spontant drivas fram mot revolutionen (och skapandet av ett revolutionärt parti blir alltså inte nödvändigt). Denna problematik innebär också ett förnekande av att exploaterade och förtryckta klasser utanför proletariatet skulle kunna kämpa för socialismen.⁴⁸

På en annan analysnivå utmärks ”ekonomismen” av att den strävar efter att likställa produktivkrafter och materiella produktionsmedel, och på så sätt förneka att det är producenterna själva som utgör den viktigaste produktivkraften: helt följdriktigt blir det ackumuleringen av nya produktionsmedel och tekniska kunskaper som ekonomismen ger en särskilt viktig roll i byggandet av socialismen och inte arbetarnas initiativ.

”Ekonomismen” kan framträda i olika och t.o.m. varandra motsägande former. Beroende på klasskampens läge kan den framstå som ”högeravvikande” eller ”vänsteristisk” (i verkligheten är den alltid ”högeravvikande – vänsteristisk”). Inom bolsjevikpartiet påverkade ”ekonomismen” vissa av oppositionens ställningstaganden 1918 och 1920–25, däribland fackföreningsoppositionens åsikter, vars högerkaraktär var speciellt märkbar.⁴⁹

Bland ”ekonomismens” ”högeravvikande – vänsteristiska” effekter inom bolsjevikpartiet, måste vi också nämna Bucharins, Trotskijs och Preobrazjenskijs ställningstagande under ”krigskommunismen”, som inbegrep en ”direkt övergång till kommunismen”, genom en generaliserad användning av statliga tvångsåtgärder (arbetets militarisering, en disciplin påtryckt ovanifrån, statlig utskrivning och fördelning av jordbruksprodukter), här definierad som ett uttryck av ”proletär självdisciplin”, men i själva verket en följd av en abstrakt identifiering mellan den sovjetiska staten och en ”arbetarstat”.

Denna form av ”ekonomism” framställer den centraliserade styrningen av ekonomin som kommunismens ”innersta väsen”. Den kan ses som ”högeravvikande; därför att den *ställer arbetarna under olika tvångsapparaters dominans*. På så sätt tycks den stå i motsatsställning till en ”vänsterekonomism”, som åtminstone indirekt påstår att arbetarklassens enande och förening med andra arbetande klasser kan äga rum spontant på grund av att alla arbetares intressen sammanfaller. I verkligheten förnekar dock båda dessa föreställningar *den ideologiska och politiska klasskampens avgörande roll* och nödvändigheten av ett marxist-leninistiskt parti väglett av en korrekt politisk linje (för att leda kampen till framgång). Den första uppfattningen vill ersätta proletariatets politiska och ideologiska ledning med statligt tvång⁵⁰; den andra vill ersätta den med fackliga organisationers aktivitet.

⁴⁸ Man bör lägga märke till att termen ”ekonomism” här inte används för att beteckna en av de speciella former, som denna uppfattning antagit (t.ex. den mot vilken Lenin kämpade vid seklets början), utan för att ange summan av de former den kan anta.

⁴⁹ Fackföreningsoppositionen krävde autonomi för de fackliga organisationerna (dessa ansågs försvara arbetarklassens grundläggande intressen) gentemot bolsjevikpartiet. En sådan autonomi kan leda till att arbetarklassens ekonomiska krav sätts i första rummet och härigenom ställa arbetarklassen i motsättning till andra klasser vilkas stöd är nödvändigt för att den proletära revolutionen skall gå framåt. Detta kan bli till förfång för proletariatets ledande roll, en roll som innebär att proletariatet är berett att offra vissa av sina omedelbara intressen för revolutionens. Tendensen att ge företräde åt de omedelbara kraven – eller t.o.m. kategoriella eller sektoriella intressen – finns latenta i syndikalistiska uppfattningar och i idéer om ”självstyre”. Denna tendens fanns just i det program som huvuddelen av vänsteroppositionen inom bolsjevikpartiet förde fram 1921-28.

⁵⁰ Detta fick bl.a. Preobrazjenskij att anse att när väl proletariatets diktatur ”etablerats” skulle partiet bli onödigt och dess roll kunna tas över av statsapparaten. Se P. Broué, *Le Parti bolchevique*, (Editions de Minuit; Paris,

Dessa två ”tolkningar av marxismen” ledde, som vi senare skall se, vid ”krigskommunismens” slut till att vissa bolsjeviker förordade ett ”förstatligande av fackföreningarna” och andra ett ”förfackligande av staten” (”la syndicalisation de l’Etat”).

Att vi här dröjt så länge vid ”ekonomismen” beror inte enbart på att den spelade en växande roll inom de europeiska sektionerna av den III:e Internationalen, utan också för att den *ständigt och i nya former ställer nya problem för arbetarrörelsen*. Det vore illusoriskt att tro att marxismen och de marxistiska partierna ”fullständigt och definitivt” skulle kunna frigöra sig från den. I själva verket är detta den form som den borgerliga ideologin antar inom marxismen och denna ideologi har som jordmån de borgerliga sociala förhållanden, som bara kan försvinna tillsammans med klasserna själva.

Kampen mot ”ekonomismen” utgör alltså med nödvändighet en del av marxismens tillvaro: den är t.o.m. den ideologiska klasskampens viktigaste form inom marxismen. Marx och Lenin förde samma kamp i sina verk.

Genom Lenins verksamhet kunde bolsjevikpartiet bli av med de mest förenklade formerna av ”ekonomism”; tendenserna till ”ekonomism” förblev dock mycket starka inom partiet. Det är därför som Lenin så ofta hade stora svårigheter att göra sin uppfattning gällande. Detta förklarar också varför ”ekonomismen” så starkt kom att påverka såväl NEP’s utformning som den uppfattning om kollektivisering och industrialisering som fick överhand i Sovjetunionen. Denna uppfattning ger de facto en privilegierad roll åt ackumulationen och behandlar tekniken som något som står ”ovanför” klasserna.

Vad som nyss sagts gör det ännu inte möjligt att helt förstå de historiska förbindelserna mellan ”ekonomismen” och det första försöket att bygga socialismen. För att nå en mer fullständig förståelse av dessa sammanhang, måste vi göra ytterligare två påpekanden, som dels rör ”ekonomismens” *sociala grundvalar*, dels gäller det *uttryckliga återupptagandet* av en mängd ”ekonomistiska” teser i samband med att femårsplanerna sattes i verket.

B) ”Ekonomismens” sociala grundvalar.

Utan att gå in på en debatt, som inte hör hemma här, måste vi på nytt påpeka, att ”ekonomismen” i sig själv är en produkt av klasskampen inom marxismen. Att glömma detta faktum vore att hemfalla åt idealism, att tro att ”idéerna” utvecklas av sig själva och har historiska effekter, oberoende av sociala motsättningar.

Man bör först påminna om att den ursprungliga formen av ekonomism uppstod i den II:a Internationalen, i det tyska socialdemokratiska partiet. I sin högerform, var den lierad med en mäktig politisk och facklig apparat inom partiet, som var integrerad i den tyska statsapparaten. Ledarna för denna mäktiga apparat hade den illusionen, att fortsatta organisatoriska framsteg och växande krav från deras sida skulle skapa förutsättningarna för kapitalismens störtande. De klängde sig desto starkare fast vid denna illusion som de härvid också förstärkte sina egna positioner inom den tyska arbetarrörelsen, samtidigt som de slapp de risker som följer med en mer revolutionär verksamhet. På detta sätt växte en borgerlig ideologi fram, om än prydd med vissa yttre formuleringar av ”marxistiskt” slag, och som utövade ett starkt inflytande på hela den tyska arbetarrörelsen, något som också berodde, på att den politiska och fackliga apparatens verksamhet och den tyska imperialismens maktställning kunde ge vissa skikt av arbetarklassen en reell förbättring` av deras levnadsvillkor. I Tsarryssland, där betingelserna för att det skulle utvecklas en legalarbetarrörelse inte alls fanns förhanden, fann mensje-

vikernas ”ekonomism” inte något eko hos den ryska arbetarklassen, med undantag – för vissa relativt privilegierade skikt, som t.ex. järnvägsarbetarna.

Inom själva bolsjevikpartiet var det de fackliga ledarna som vid flera tillfällen visade sig vara de viktigaste talesmännen för en ”högerekonomism”. Efter oktoberrevolutionen gynnades också uppkomsten av nya former av ”ekonomism” av framväxten av ett skikt administratörer, ekonomiska funktionärer, plan- och finansadministratörer inom partiet. Dessa nya former av ”ekonomism” tog sig, som vi senare skall se, ”höger” – eller ”vänster” – drag, beroende på klasskampens läge och på de speciella egenskaperna hos de arbetarskikt som skulle kunna tänkas ge dem en social bas.

Den ”ekonomism” som utvecklades inom Sovjetunionens kommunistiska parti fann i sin tur ett gensvar hos de sektioner inom den Kommunistiska internationalen som uppstått i länder med en liknande utveckling av arbetarrörelsen som den som ägde rum i Tyskland före det första världskriget.

C) Det uttryckliga återupptagandet av ”ekonomistiska” teser vid utarbetandet av femårsplanerna.

Det tydliga återknytande till ”ekonomistiska” teser som systematiskt kommer fram i de ovan nämnda texterna av Stalin bör undersökas ur två synvinklar: dels som ett resultat av en djupgående utveckling inom det ryska samhället och av bolsjevikpartiet, dels i samband med den nya auktoritet som de får av att det är Stalin som uttrycker dem.

Den första aspekten är naturligtvis den avgörande. Det var de många förändringarna, som ägt rum i Sovjetryssland och inom bolsjevikpartiet, mellan oktober 1917 och början av 1929, som gjorde det möjligt för ett synsätt att träda fram – först ”underförstått” på praktikens område – som sätter likhetstecken mellan byggandet av socialismen och snabbast möjliga utveckling av produktivkrafterna⁵¹, först och främst inom industrin, vilka nackdelar detta än skulle få för alliansen mellan arbetarklassen och bönderna.

Faktum är, att de ”ekonomistiska” teserna, i den form som segrade vid slutet av tjugotalet, aldrig ifrågasattes på något avgörande sätt av de olika ”oppositionella” strömningarna. Det som de ifrågasatte var bara enstaka eller vissa delar av konkreta politiska eller administrativa åtgärder, som fastställts på grundvalen av en allmän inriktning som de dock inte bestred. Även Bucharins invändningar mot en, som han såg det, alltför hastig industrialiseringsprocess, avsåg att fästa uppmärksamheten på de långsiktiga, negativa ekonomiska effekterna av ett, i hans ögon, överdrivet ambitiöst försök; hans huvudargument var bara ett påpekande om att om man gjorde det första försöket mer begränsat skulle det sedan *vara möjligt att snabbare uppnå den typ av industrialisering som femårsplanerna avsåg*. Han tvekade inte om att denna industrialiseringsmodell motsvarade den socialistiska uppbyggnadens krav (samtidigt som han bestred att den kollektiviseringsmodell, som genomfördes från år 1929, verkligen skulle tillåta en uppbyggnad av socialistiska förhållanden på landsbygden).

Om det är uppenbart, att de ”ekonomistiska” föreställningar som segrade i och med de första femårsplanernas genomförande, motsvarade djupgående tendenser inom bolsjevikpartiet, är det, som vi tidigare noterat, inte desto mindre sant, att det uttryckliga stöd som Stalin gav dessa teser, på grund av den starka auktoritet som hans ingripanden åtnjöt, gav dem en

⁵¹ Denna identifiering har ofta blandats samman med den tes som Lenin förde fram, vid vissa klart definierade tillfällen (t.ex. vid slutet av ”krigskommunismen”), att uppgiften att snabbt återupprätta jordbruks- och industriproduktionen samt utbytet mellan stad och landsbygd i vissa ögonblick skulle anses ha högsta prioritet.

enastående tyngd. Här kommer vi till en aspekt av vad man kan kalla ”Stalin-frågan”.

När man tar upp denna fråga (som egentligen inte kan studeras riktigt ordentligt förrän i detta verks andra del i samband med analysen av perioden 1924–53), måste man först och främst komma ihåg, att Lenins och Stalins åsikter om den ideologiska kampen innanför partiet skiljde sig mycket åt.

Som en generell regel kan sägas att Lenin alltid ställde denna kamp i första linjen. Han tvekade aldrig att gå ”mot strömmen” och hamnade mer än en gång i minoritetsställning inom centralkommittén, också när det gällde *viktiga frågor*. Detta visar för övrigt på något, som vi längre fram kommer att sysselsätta oss mycket med, nämligen att det vore felaktigt att framställa bolsjevikpartiet som ett ”leninistiskt” parti. Stalin såg sin ledande roll på ett annat sätt: vad gällde de viktigaste problemen sökte han framför allt (och detta gäller framför allt för perioden före 1934), att uttrycka partiets djupaste tendenser, som han på så sätt var *talesman* för. I detta avseende är de polemiska attackerna mot Stalin som man tror har ”påtvingat” partiet uppfattningar, som var främmande för det, enbart på grund av sin ”personlighet” – helt utan grund. De påvisar snarare en helt annan sak, nämligen att Stalin med oböjlig hårdhet höll fast vid det praktiska verkställandet av de åtgärder som utgick från de föreställningar som var hans såväl som nästan hela partiets, inklusive de partimedlemmar som stod i opposition vad gällde den ena eller den andra konkreta åtgärden.

Dessutom förvandlades partiet ständigt. De viktigaste sociala krafterna inom partiet var inte desamma 1929 som 1917 och de har också förändrats 1934 och 1952: denna förändring hänger samman med förvandlingen av det sovjetiska samhället.

Men (och här kommer vi in på en andra punkt, som vi också kommer att återvända till senare) genom att Stalin gjorde sig till talesman för djupgående tendenser inom partiet, ger han en extra tyngd åt dessa tendenser; bidrar på ett avgörande sätt att förstärka dem. Detta gäller framför allt de ”ekonomistiska” uppfattningar som får överhanden från och med 1929.

Den extra tyngd som Stalin ger de teser som han stöder, härrör från hans *egen auktoritet*. Denna beror i första hand inte på det faktum att han var bolsjevikpartiets ledare – något som somliga älskar att föreställa sig – (ty man måste också *förklara* detta faktum, utan att, som så ofta är fallet, ta sin tillflykt till anekdoter om Stalins ”personlighet”, som – även om de är sanna – just inte förklarar någonting). Denna auktoritet härrör i stället från det som nästan hela partiet från 1930-talets början såg som Stalins enastående och tvåfaldiga förtjänst: att inte ha övergivit tanken på att bygga socialismen i SSRU samt att ha skapat en politik som, så som partiet såg det, skulle kunna leda fram till detta resultat.

Medan de andra bolsjevikledarna efter Lenins död var redo att, antingen acceptera en fortsättning av NEP, vilket enbart skulle inneburet en utveckling mot privatkapitalismen, eller föreslå vissa industrialiseringsåtgärder, som de dock vägrade att sätta in i ett socialistiskt perspektiv, underströk Stalin – i det han tog upp en leninistisk tes⁵² – möjligheten av att börja

⁵² Stalins bejakande av den leninistiska tesen om möjligheten av att bygga socialismen i SSRU har utan tvekan bidragit till att han, såväl inom som utom partiet, fick en prestige som ingen annan ledande partimedlem lyckades uppnå (detta för övrigt också av andra orsaker, som inte alltid hängde samman med försvaret av proletariats intressen, något som visas av det ”stöd”, som den nationalistiska fraktionen av den ryska bourgeoisien (representerad av *Smenovechovsij*) gav åt Stalins politik.) Stalins position framkommer tydligast i den artikel som han publicerade i *Pravda* den 20 december 1924 under titeln ”Oktober och kamrat Trotskijs teori om den permanenta revolutionen”, *Leninismens grundfrågor*, del I, (Arbetarkultur; Stockholm, 1935), s. 106 f. och som bröt med mycket mer avvaktande position som han försvarat bara några månader tidigare, speciellt i *Pravda* den 30 april 1924.

bygga socialismen i SSRU utan att låta denna uppbyggnad bero på den proletära revolutionens seger i Europa eller i resten av världen.

Genom att inta denna position och senare linjera upp en politik som han såg som dess logiska konsekvens, ville Stalin ge nytt mod åt den sovjetiska arbetarklassen: han satte ett annat mål för bolsjevikpartiet än det som enbart bestod i att försöka hålla sig kvar vid makten i väntan på bättre tider. Han bidrog härigenom till att sätta igång en förändringsprocess av gigantiska mått, som skulle skapa de nödvändiga villkoren för ett försvar av Sovjetunionens oberoende och för en förvärring av sprickorna i det imperialistiska lägret, något som gjorde det möjligt för Sovjetunionen att på ett avgörande sätt bidra till Hitlersystemets fall. Industrialiseringspolitiken höll lågan, från Oktober 1917 brinnande, höll upp folkens tro på seger i kampen och hjälpte på så sätt, objektivt den kinesiska revolutionen till framgångar i Asien.

Genom att han slog fast möjligheten av att låta Sovjetunionen gå fram mot socialismen framstod Stalin – tvärtemot vad Trotskij påstod – som Lenins efterföljare; många Lenin – texter, speciellt från hans sista tid, framhävde denna möjlighet. Där finns en av källorna till Stalins auktoritet, som alltså hänger samman med de teser han förde fram. Men Stalins oerhörda auktoritet, speciellt efter andra världskriget, berodde inte enbart på de teser som han försvarade, utan på det *sovjetiska folkets* ansträngningar, mod och försaker. Det är tack vare detta folks arbete och hjältemod som den ryska industrin sattes på fötter och som Hitlers arméer besegrades. Likväl var det Stalin som ledde dessa ansträngningar och denna kamp, genom att ställa upp riktiga mål för dem.

Erfarenheten har visserligen visat, att vad gällde den exakta vägen till det uppsatta målet och de konkreta åtgärder som borde tas för att nå det, så begick Stalin allvarliga misstag, men dessa misstags exakta karaktär var då inte omedelbart märkbara.⁵³ Vad mer är, i den situation som Sovjetunionen och bolsjevikpartiet befann sig vid slutet av 1920-talet, var de misstag som begicks utan tvekan historiskt sett omöjliga att undvika.

Själva det faktum att dessa felaktigheter begicks och medförde allvarliga politiska konsekvenser, speciellt då ett blint förtryck, inte bara mot socialismens fiender, utan också mot folkets stora massa och mot genuina revolutionärer, samtidigt som de verkliga fienderna slapp undan, innebar ett åskådningsexempel för världsproletariatet. *Härigenom fick vi slutligen belyst att vissa former av angrepp på kapitalismen var en illusion* och egentligen bara förstärkte bourgeoisiens makt inom de politiska och ekonomiska apparaterna. De lärdomar som Lenin dragit från den motsvarande men begränsade erfarenheten av ”krigskommunism” bekräftades alltså på detta sätt.

Likväl innebar på den tiden det faktum att Sovjetunionen på några få år genomfört en enastående, och genomgripande omvandling, som lett fram till avskaffandet av privatkapitalism och av olika former av förkapitalistisk produktion, att alla de teser som stöddes av bolsjevikpartiet och formulerades av Stalin fick en auktoritet utan motstycke. Detta

⁵³ Det är här fråga om de misstag som Stalin begick vid slutet av 20-talet och under 30-talet. Man kan idag se att dessa misstag hänger ihop ed ett visst antal allmänna, politiska och teoretiska ställningstaganden, som gjorde att Stalin satte sig emot Lenin i fråga om vissa grundläggande frågor, som t.ex. den Ryska sovjetrepublikens förhållande till de icke-ryska folken. Det faktum att Stalin vidhöll sina ställningstaganden inför Lenins kritik, måste också sättas i relation till Stalins plats inom bolsjevikpartiet. P. gr. av sin funktion som generalsekreterare kände Stalin ett tryck från såväl partiapparat som statsapparat. Han tenderade därför att godkänna de åtgärder som var mest omedelbart effektiva, även om den teoretiska analysen skulle visa att denna omedelbara ”effektivitet” kunde innebära allvarliga risker inför framtiden (så som kunde ha hänt om Lenin inte hade fått sin vilja igenom om bibehållandet av ett statligt monopol på utrikeshandeln).

underströk ytterligare den "självklarhet" som dessa teser åtnjöt hos den revolutionära rörelsens stora majoritet, inte bara i Sovjetunionen utan också i Europa och annorstädes.

D) "Ekonomismen" i arbetarrörelsen och i den kommunistiska rörelsen i Europa.

Här ingriper ett nytt element, som gör det möjligt för oss att förklara den roll som den "ekonomistiska" synen på byggandet av socialismen hade även utanför Sovjetunionen. Detta element är det följande: den "ekonomism" som Lenin kämpade mot inom bolsjevik partiet, var oändligt mycket mer påtaglig och levande i de europeiska sektionerna av den III:e Internationales än i dess ryska avdelning. I Europa och mer exakt i Västeuropa och då speciellt i Tyskland och Frankrike, hade "ekonomismen" bakom sig en lång historia, som till stora delar sammanföll med de europeiska socialdemokratiska partiernas historia, och då framför allt från det ögonblick den europeiska kapitalismen gick in i sitt imperialistiska stadium. Eftersom "ekonomismen" inte bekämpades i lika hög grad i Europa som i Ryssland, förstår man lätt att den europeiska arbetarrörelsen var helt beredd att ta emot SUKP:s "ekonomistiska" teser som "självklarheter".

Idag har det "ekonomistiska" sättet att se på uppbyggandet av socialismen kraftigt skakats om (åtminstone i den form som den haft sedan slutet av 1920-talet), av åtminstone två skäl:

Det första har sitt ursprung utanför SSRU, i den kinesiska revolutionen. Vad som sker i Kina vittnar i själva verket om att "produktivkrafternas låga utvecklingsnivå" inte måste utgöra ett hinder för en socialistisk omvandling av de sociala förhållandena och inte heller "med nödvändighet" måste innebära en övergångsperiod med former av primitiv ackumulation, med ökade sociala klyftor osv.

Det kinesiska exemplet visar att det inte är nödvändigt (utan snarare farligt), att "först" vilja göra färdig det socialistiska samhällets materiella bas och först *därefter* förvandla de sociala förhållandena, för att då söka få dem i linje med de mer avancerade produktivkrafterna. Exemplet visar, att den socialistiska omvandlingen av överbyggnaden måste ske samtidigt med utvecklingen av produktivkrafterna och att *denna omvandling avgör om den ekonomiska utvecklingen får en verkligt socialistisk karaktär*. Exemplet visar också att om förändringarna sker på detta sätt så kräver inte industrialiseringsprocessen, som i Sovjetunionen, att man tar ut en tribut från bondeklassen, den kräver inte en skatteuppbäring som innebär ett allvarligt hot mot alliansen mellan arbetare och bönder.

Den andra orsaken till att det "ekonomistiska" sättet att se på den socialistiska uppbyggnaden nu kraftigt skakats om, är att de "fakta" som dessa "ekonomistiska" teser förde fram som "bevis" nu inte längre finns kvar.

Så länge som Sovjetunionen var ekonomiskt svagt, med bara en medelmåttigt utvecklad industri, kunde de aspekter av de ekonomiska och politiska förhållandena i landet som tycktes stå i motsättning till vad Marx, Engels och Lenin sagt om socialismen, av "ekonomismen" tillskrivas landets ekonomiska svaghet. De "ekonomistiska" tankegångarna gav ett hopp om att från det ögonblick Sovjetunionen inte längre var svagt, skulle inskränkningarna i massornas yttrandefrihet försvinna, inkomstskillnaderna krympa samman, mångfalden av privilegier för en minoritet av tjänstemän och tekniker utplånas och repressionens utbredning till stora befolkningsskikt avstanna. De "negativa" dragen i Sovjetsamhället kunde sålunda framstå som det "pris" som man måste betala för att kunna skapa socialismens materiella bas, som "övergångs"fenomen som skulle försvinna av sig själva när man nått målet eller närmade sig det. Dessa "fakta" tycktes alltså "rättfärdiggöra" den "ekonomistiska" problematiken och göra det "onödigt" med en analys av den sovjetiska verkligheten i termer av klasskamp, en analys

som annars lätt skulle kunna avslöja att det uppstått en statsbourgeoisie, som intagit ledande poster och byggt upp de apparater som var nödvändiga för dess dominans.⁵⁴

Idag är situationen helt annorlunda. Sovjetunionen har fortfarande stora ekonomiska svårigheter⁵⁵ – som det gäller att förklara – men är också sedan länge världens andra industrimakt, den främsta i Europa; på många vetenskapliga och tekniska områden står landet i världsklass. Dessutom omges det av europeiska stater som är nära förbundna med Sovjetunionen och vars ekonomiska potential är långt ifrån obetydlig. Ändå har de fenomen, som ”ekonomismen” trodde sig kunna förklara med hänvisning till SSRU’s ”efterblivna tillstånd” och som alltså borde ha en ”övergångs”karaktär långt ifrån försvunnit, de finns kvar och fortsätter att utvecklas. Privilegier som igår bara började komma fram och som sågs som ”påtvungade” av tillfälliga omständigheter, av ackumulationens krav, har idag blivit en officiell del av det sociala system inom vilket man tror sig kunna ”skapa kommunismens materiella bas”.

För SUKP kommer det inte på frågan att röra vid detta system, i stället vill man förstärka det. Det är inte fråga om att tillåta de sovjetiska arbetarna att kollektivt kontrollera hur produktionsmedlen används, hur den löpande produktionen utnyttjas, hur SUKP och dess medlemmar agerar. Företagen styrs av direktörer som bara har befälsrelationer till ”sina” arbetare och som enbart är ansvariga inför sina överordnade. Jordbruken styrs på praktiskt taget samma sätt. Generellt sett har de direkta producenterna ingen yttranderätt, eller snarare, de får denna yttranderätt bara när man rituellt ber dem godkänna de beslut eller de ”förslag” som utarbetats utanför dem, i statens eller partiets ”högre rymder”.

De regler som gäller för förvaltningen av de sovjetiska företagen⁵⁶ hämtas i allt större utsträckning från de avancerade kapitalistiska länderna, och en mängd sovjetiska ”managers” utbildas nu i olika ”business schools” i USA och Japan. Det som skulle ge upphov till allt mer socialistiska sociala förhållanden har i stället lett till förhållanden som i det väsentligaste är

⁵⁴ Begreppet ”statsbourgeoisie” (eller statsbyråkratisk bourgeoisie) kan här inte närmare utvecklas. Låt oss bara nämna att det betecknar sociala reproduktionsagenter, som inte är omedelbara producenter och som – på grund av det existerande systemet av sociala förhållanden och av de dominerande sociala handlingsmönstren – de facto ”förfogar över de produktionsmedel och produkter som formellt tillhör staten. Den ekonomiska basen för denna bourgeoisie bildas ur formerna för reproduktionsprocessens delning och enhet (se Ch. Bettelheim, *Kulturrevolution och industriell organisering i Kina*), dess verkliga plats i denna process beror på klasskampen som möjliggör (eller förhindrar) för statsbourgeoisien och dess representanter att besätta vissa positioner i statsapparaten och eventuellt också att omvandla statens klasskaraktär. Statsbourgeoisien representanter är inte nödvändigtvis medvetet deras agenter: de blir detta därför att de intellektuellt inte kan övervinna de begränsningar som denna klass inte kan övervinna i verkliga livet”, ”de dras teoretiskt till samma problem och samma lösningar som denna klass” medlemmar praktiskt dras till, p.gr. av sina materiella intressen och sin sociala situation.” Detta är i själva verket, som Marx noterade, ”... förhållandet mellan en klass” politiska och litterära representanter och den klass de representerar”, Karl Marx, *Louis Bonapartes 18:e Brumaire* (Stockholm, 1971), s. 74

⁵⁵ Dessa svårigheter illustreras av den jakt som de sovjetiska ledarna satt igång för att få kapital, tekniskt bistånd och livsmedel från USA, Japan, Västtyskland, osv. Den ”samarbets”politik med västimperialisterna som prisas av de ryska ledarna, är en annan form av samma jakt. Vi återvänder till dess punkter när vi behandlar sovjetrevisionismen i tredje bandet av detta verk.

⁵⁶ Förvaltningen av de ryska företagen vilar på två grundläggande principer: att det är direktören som leder företaget och som är ansvarig inför högre instanser, samt att det finns en ”självständig driftsekonomi”, som skall inrikta företaget så att det uppnår en vinst. När dessa två principer infördes 1918 och 1921 underströk Lenin att de innebar en provisorisk reträtt, som tvingats fram av den tidens speciella omständigheter och som skulle införa kapitalistiska förhållanden i den statliga sektorn. Då han talade om den ”självständiga driftsekonomi”, som statsföretagen fått, påpekade Lenin att denna till stor del skulle sätta företagen på ”kapitalistiska kommersiella grundvalar” (”affärsmässig grundval” i den svenska upplagan, *Valda verk*. del II:2 s. 648, artikeln ”Fackföreningarnas roll och uppgifter under den Nya Ekonomiska Politiken”). Sedan 1965 har företagens finansiella självständighet och strävan efter räntabilitet utvidgats betydligt.

kapitalistiska, så att det, i skydd av ekonomiska planer, är den kapitalistiska ackumulationens lagar, dvs profitens lagar, som bestämmer hur produktionsmedlen skall användas.

Producenterna förblir lönearbetare som arbetar för att förränta produktionsmedlen. Dessa fungerar som ett kollektivt kapital, som förvaltas av en statsbourgeoisie. Denna bourgeoisie bildar (som varje kapitalistklass) ”*kapitalets funktionärskår*”, Marx’ uttryck för att beteckna kapitalistklassen. Det makthavande partiet ställer inte upp något annat mål för de sovjetiska arbetarna än en obegränsad fortsättning på dessa sociala förhållanden. Det är i praktiken ett parti för ”kapitalets funktionärer”. Det agerar som sådant på både det nationella och det internationella planet.

För den som ser klart på situationen har alltså erfarenheten förnekat hoppet om att den proletära revolutionens landvinningar i Sovjetunionen skulle befästas (och än mer, utvidgas). Idag måste vi försöka förstå varför detta hopp har försvunnit för att kunna begripa vad som blivit av Sovjetunionen och hur, genom vilka omvandlingar. Detta är mina två syften med detta verk, som jag sett som nödvändiga av flera orsaker.

II. Nödvändigheten av att bestämma de sociala förhållanden som idag dominerar i Sovjetunionen och betingelserna för deras uppkomst.

Den *första* orsaken är att det fortfarande finns en stor mängd människor som inte vill se verkligheten som den är. De fortsätter med att sätta likhetstecken mellan Sovjetunionen och socialism. Denna syn blir till en stor börda för arbetarklassens kamp, speciellt då i de industrialiserade länderna: för egentligen tycker inte dessa länders arbetare att de sovjetiska arbetarnas lott verkar särskilt avundsvärd. Detta gäller också de mest militanta och de som är mest övertygade om nödvändigheten av att övervinna kapitalismen; det finns således en rädsla för att det, som – med Sovjetunionen som exempel – erbjuds som ett alternativ till kapitalismen, i själva verket inte alls är något alternativ. Följaktligen försöker ledarna för de västerländska kommunistpartier som fortfarande ser Sovjetunionen som ”socialismens fädernesland”, att försäkra arbetarna i sina respektive länder om att den ”socialism”, som de vill skapa, trots allt kommer att vara ”annorlunda” än den, som enligt dem, finns i Sovjetunionen. Förklaringarna till ”varför” det finns en sådan skillnad och ”hur” denna gestaltar sig förblir begränsade (i bästa fall anknyter de till en lags pseudo-”folkpsykologi” av typ: fransmännen är ju inte ryssar) och förknippas inte på något sätt med en politisk analys. De kan alltså inte övertyga några andra än de som gärna vill bli övertygade: för alla andra fungerar ekvationen Sovjetunionen – socialism om något bortstötande.⁵⁷

Det *andra* skälet till varför det är så viktigt att söka förstå varför Sovjetunionen blivit vad det är idag (och även till att söka finna denna förklaring utanför enbart den ”ryska” aspekten av den sovjetiska historien⁵⁸) är, att denna fråga hänger samman med vår förståelse av den ”officiella marxismen” i de marxistiska” partier som sätter likhetstecken mellan Sovjetunionen och socialism. Denna marxism” är och förblir tyngd av det ”ekonomistiska” arvet från den II:a Internationalen.

⁵⁷ De sovjetiska ledarna söker tydligt att förhindra all kritik mot den politik de för och mot landets realiteter, genom att förvandla ekvationen ovan och uttrycka den som: *antisovjetism* (läs: analys av den sovjetiska verkligheten eller av effekterna av Sovjetunionens utrikespolitik) = *anti-kommunism*.

⁵⁸ Dessa anmärkningar innebär inte att det sovjetiska samhället inte bär spår av det tsar-samhälle, ur vilket det uppstod. I den mån som det revolutionära arbetet inte fördjupades, *krossades inte heller många av de sociala förhållanden som utmärkte det gamla Ryssland*, ur detta faktum kommer de överraskande likheterna mellan Ryssland idag och ”det heliga Ryssland”.

En av de viktigaste aspekterna av den ideologiska kampen för socialismen utgörs fortfarande av kampen mot ”ekonomismen” (till höger såväl som till ”vänster”). Men det är just genom att analysera varför Sovjetunionen blivit vad det är idag – en kapitalistisk stat av speciell typ – som man klart kan se den hjälp, som ”ekonomismen” gav de *borgerliga sociala krafter* som skapade denna utveckling, genom att den desorienterade de aktiva revolutionärerna och ideologiskt avvärjde de sovjetiska arbetarna.

Analysen av de omvandlingar som ägt rum Sovjetunionen och av den kamp genom vilka de kom till stånd, är således en i högsta grad aktuell analys. Vad som står på spel i denna kamp är just de föreställningar som fortfarande på ett massivt sätt dominerar inom arbetarrörelsen i de industrialiserade länderna (i en ”förvänd” form, dvs i olika ”vänsteristiska” former förekommer de också ofta i de revolutionära rörelserna i de icke-industrialiserade länderna). Att med Sovjetunionen som en avskräckande erfarenhet och på ett så konkret sätt som möjligt analysera de misstag som dessa föreställningar leder till, skulle alltså bli ett slags ”negativt åskådningsexempel” och hjälpa dem som kämpar för att socialismen skall avbörda sig dessa föreställningar.

Analysen av vad som hänt och händer i SSRU får en alldeles speciell betydelse för medlemmar och sympatisörer inom revisionistiska partier. Dessa är nämligen ideologiskt ”förlamade” av sin oförmåga att förstå Sovjet unionens tidigare, och alltså även dess nuvarande, utveckling. Ett uttryck för denna ”förlamning” är tillflykten till tomma fraser som ”personkulten” eller till en inställning, som markerar ett visst avstånd till Sovjetunionen, samtidigt som man mångfaldigar sina uttryck av trofasthet mot ”socialismens fädernesland”.

Sådana fraser och attityder är bevis på en ideologisk kris som är mer djupgående än vad som först verkar vara fallet och som kan vara en förberedelse till ett mer definitivt ifrågasättande av reformistiska och revisionistiska handlingsmönster. Funderingar i denna riktning måste bygga på en ansträngning att söka förstå Sovjetunionens förflutna och nutid. Annars döms man faktiskt till att fastna i tankemönster som fördunklar den verkliga historietvecklingen. De revisionistiska ledarna är helt tydligt rädda för sådana funderingar och deras rädsla leder på nytt till *de besvärjande formuleringar och anklagelser om antisovjetism* som varje försök till *kritiskt tänkande* över Sovjetunionens konkreta historia får ta emot. Dessa formuleringar har ingen annan funktion än den att söka förbjuda de revisionistiska partiernas medlemmar och sympatisörer att ställa sig grundläggande frågor, som skulle kunna leda arbetarklassens och massornas kamp till något annat än triaden: parlamentarisk reformism, facklig kamp, så kallat oberoende av alla politiska organisationer, spontanism.

Naturligtvis är analysen av den sovjetiska verkligheten, dess förflutna och dess nutid, bara ett av flera element som kan främja ett ideologiskt klargörande och alltså indirekt bidra till att arbetarklassen, och då framför allt den förstelnade ”marxism” som idag dominerar i stora delar av världen, kan komma ur den onda cirkel, som den idag tyckts vara fången i. Men lyckligtvis finns det också fler element.

Ett av dessa består i att den kapitalistiska krisen alltmer förvärras, såväl på det ekonomiska planet (där den först tagit formen av en omfattande internationell monetär kris), som på det ideologiska (där den framför allt kännetecknas av att en viktig del av befolkningen i de industrialiserade länderna, framför allt unga arbetare, studenter och kvinnor vägrat acceptera de hittills existerande tvångsrelationer, som kapitalismen underkastar dem) och det politiska (med ett uppsving för den nationella och den revolutionära kampen i ett antal icke-industrialiserade länder).

Ännu ett element, som innebär en förnyelse av folkens kamp och denna kamps inriktning, består av de positiva lärdomar som – ställda i relation till det sovjetiska misslyckandet – kan dras ur den socialistiska uppbyggnaden i Kina. Erfarenheten visar här hur man genom massornas kamp och under ledning av ett äkta marxist-leninistiskt parti, kunde lösa de problem som uppstår i samband med den socialistiska omvandlingen av de sociala förhållandena. Marxism-leninismen har här återfunnit sin styrka och även *klargjort en serie problem som inte kunde lösas annat än i den sociala praktiken*. Härigenom är det som vi redan noterat, idag också möjligt att bättre kunna förstå de omvandlingar som ägt rum i Sovjetunionen.

Mer exakt kan man, genom att förkasta den ”ekonomistiska” problematiken, förstå att det som Sovjetunionen idag blivit är ett resultat av en klasskamp, av en process som bolsjevikpartiet dåligt behärskat och som det t.o.m. behärskade allt sämre och sämre. Partiet kunde inte ena de folkliga krafterna och i varje ögonblick finns en riktig skiljelinje mellan de sociala krafter, som skulle kunna stödja den proletära revolutionen, de som oundgängligen skulle vara fientliga mot den och de som skulle kunna neutraliseras.

I den klasskamp, som ägt rum i Ryssland och i Sovjetunionen, har sålunda proletariatet fått utstå allvarliga nederlag, men proletariatets och bondeklassens kamp fortsätter och kommer med nödvändighet – med tidsmässiga förskjutningar och genom plötsliga omkastningar som det nu vore fruktlöst att spekulera över – att leda till att arbetarna i Sovjet-republikerna återtar makten och åter tar upp byggandet av socialismen.

Januari 1974

Inledning till den ”Första perioden”

Denna volym avser att analysera de viktigaste aspekterna och effekterna av klasskampen under sovjetmaktens första år, fram till Lenins bortgång. Som vi skall se, är min plan inte kronologisk, eftersom det gäller att få de omvandlingar, som då skedde i förhållandet mellan klasserna, i de ekonomiska, politiska och ideologiska förhållanden, att träda fram. Dessa olika omvandlingar kommer att analyseras var för sig, i sin historiska framväxt, vilket gör det nödvändigt med täta referenser till de större etapper, som den sovjetiska revolutionen genomgår under dessa år. Ändå är det inte förrän vid slutet av analysen i dess helhet (i den femte delen av denna volym), som dessa etappers betydelse och räckvidd kan diskuteras. Det kan således vara av nytta, att vi här flyktigt tar upp den studerade periodens viktigaste underavdelningar.

Den segerrika sovjetiska revolutionens historias första etapp omfattar upprättandet av den proletära makten och de med denna händelse förbundna första ekonomiska och politiska omvandlingarna. Denna etapp täcker månaderna mellan upproret i oktober 1917 och början av de vita upproren (slutet av maj 1918). Under dessa fåtal månader söker sovjetmakten bryta ner borgarklassens ekonomiska makt, baserad på ägandet av de viktigaste produktions- och cirkulationsmedlen, genom att nationalisera de största industriföretagen, gruvorna, bankerna osv., och genom att ställa hela ekonomin under arbetarklassens kontroll. Man undvek dock att gå vidare till mer omfattande nationaliseringar. Lenin kallade denna politik en ”statskapitalism”,¹ som senare skulle följas av ”det andra steget mot socialismen”, som skulle göra det möjligt att ”övergå till att reglera produktionen genom arbetarna själva”.² Under de första månaderna av år 1918 tycktes detta andra steg inte brådskande, på grund av en mängd orsaker, varav somliga hängde samman med att sovjeterna fungerade bristfälligt³ och andra orsakades av den inom bolsjevikpartiet allmänt erkända tankegången att det bara var i samband med ett uppsving för den proletära revolutionen i resten av Europa som man skulle kunna påskynda frammarschen mot socialism i Ryssland.⁴

I själva verket ledde det vita upprorets utbrytande och de imperialistiska arméernas ingripande till att det utvecklades ekonomiska och politiska handlingsmönster, som var helt olika de man från början hade avsett. Dessa praktiker – som gav en dominerande roll åt statsapparaterna och åt statliga tvångsåtgärder, speciellt i form av utskrivning av jordbruksprodukter – kännetecknande ”krigskommunismen”. Denna motsvarar en tidsrymd mellan juni 1918 och mars 1921.

Vid inbördeskriget och det utländska ingripandets slut är Ryssland ödelagt och på gränsen till hungersnöd. Åtgärderna från ”krigskommunismens” tid tycks inte kunna förbättra situationen. Man antar då en ny ekonomisk politik (eller NEP). Denna politik framstår först som en återgång till ”statskapitalismen” från vintern 1917–1918. Utformningen av NEP genomgår olika förvandlingar, fram till dess den överges år 1929. En av dess viktigaste aspekter är att man återupprättar den fria handeln med jordbruksprodukter och att utskrivningarna överges.

¹ Man kan finna en analys av de olika uppfattningarna om ”statskapitalismen”, ”krigskommunismen” och NEP i denna volyms femte del.

² Se Lenin ”Sovjetmaktens närmaste uppgifter”, *Valda verk i 10 band*, bd 8

³ Vid bolsjevikpartiets VII:e kongress (mars 1918) förklarade Lenin när han talade om uppbyggandet av en ny slags stat ”utan byråkrati, utan polis, utan reguljär armé”, att ”I Ryssland har allt detta knappt börjat, och börjat dåligt”. *Valda verk i tre band*, del 2, s. 532 Progress, Moskva/Arbetarkultur, Stockholm 1974.

⁴ Bolsjevikpartiets inledande svaghet, när det tog makten under trycket från snabbt växande klassmotsättningar, gjorde att Lenin under en viss tid ansåg, att det för bolsjevikerna framför allt gällde att ”hålla ut” tills revolutionen brett ut sig till resten av Europa och på så sätt kunde stärka den ryska revolutionära rörelsen. Således såg man, i det ögonblick då sovjetmakten visat sig kunna vara längre än Pariskommunen, detta faktum som en oerhörd framgång för Lenin och hans kämpande kamrater.

Att denna första volym framför allt ägnas analysen av de omvandlingar, som ägde rum före Lenins död, beror på att hans död sammanfaller med den ryska revolutionens övergång från en fas till en annan: När de militära operationerna avslutats, återupptas produktionen, samtidigt som det igen uppstår ett aktivt industriproletariat och det börjar framträda en växande social differentiering inom bondeklassen. Denna nya fas är klart skild från sovjetmaktens första år och dess egenskaper är av en så speciell art att de kräver en separat analys. Av denna anledning kommer jag inte att undersöka NEP:s verkliga konsekvenser i denna volym, utan bara diskutera bolsjevikledarnas olika uppfattningar av denna politik, eftersom dessa är ett uttryck för mer djupgående skiljelinjer vad gäller politiska och sociala betingelser för uppbygget av socialismen.

Den analys av sociala och politiska omvandlingar, som jag gör på de sidor som följer, stöder sig på dokument från denna tid (frågeformulär, undersökningar, kongressprotokoll o.s.v.), på arbeten av ryska och utländska historiker och ekonomer, samt, till en stor del, på en mängd skrifter av Lenin. Dessa skrifter intar i själva verket en enastående ställning. De uttrycker inte bara den inriktning som Lenin söker ge den sovjetiska politiken. Många av dem ger också en klar och osminkad *analys* av situationen och, vad gäller redan inträffade händelser, presenterar en *kritisk värdering* av den förda politiken.⁵ Det är framför allt till dessa utomordentligt värdefulla texter som vi kommer att referera. De texter som slår fast den politiska inriktningen är givetvis också rika på lärdomar, dock inte på samma grunder: de gör det möjligt för oss att gripa tag i Lenins politiska slutsatser utifrån en viss analys. Men man måste akta sig för att blanda ihop dessa slutsatser och de mått och steg som Lenin förordade med de omvandlingar som verkligen skedde eller ens med den sovjetiska statens och bolsjevikpartiets verkliga politik. Det praktiska verkställandet av Lenins förslag stötte i själva verket ofta på betydande motstånd, antingen på så sätt att klasskampens objektiva process och de reella klasskrafter, som var närvarande, ledde fram till helt andra omvandlingar än de som hade avsetts, eller på så sätt, att parti- och statsapparaterna bara ofullständigt följde de direktiv som givits dem (något som vanligtvis också är en effekt av klasskampen).

I denna volyms första del undersöks de viktigaste dragen i den revolutionära massrörelsen, så som den utvecklas från vintern 1917 och som bl.a. leder till sovjetmaktens upprättande i oktober samma år. Denna rörelses dubbla karaktär, proletär i städerna och demokratisk på landsbygden, analyseras och sätts i relation till de olika egenskaperna hos den proletära diktaturens system, som upprättas efter oktober. Bolsjevikpartiets speciella roll i den revolutionära rörelsen och i de nya politiska förhållanden som uppstår efter oktober kommer speciellt att beaktas.

Den andra delen ägnas analysen av omvandlingarna i förhållandet mellan klasserna mellan 1917 och 1922, medan den tredje delen söker belysa de väsentligaste omvandlingarna i den proletära diktaturens viktigaste apparater under denna period. Den fjärde delen visar på de ideologiska och politiska striderna mellan olika tendenser inom bolsjevikpartiet och sätter denna kamp i relation till klassmotsättningarna allmänna dynamik och till omvandlingarna i den ekonomiska situationen och i den internationella konjunkturen. Slutligen söker den femte delen göra ett slags ”bokslut” för denna period, att utvärdera den verkliga betydelsen hos de effekter som de ditills

⁵ Lenin framhöll ständigt nödvändigheten av att ett revolutionärt parti skulle ta itu med sådana analyser och en sådan kritik, eftersom detta skulle vara ett väsentligt medel för partiet att hjälpa massorna till klarsyn. Således säger Lenin, när han föreslår att höga löner skall betalas ut till f.d. ingenjörer och direktörer: ”Att dölja för massorna att det är en avvikelse från kommunens principer att värva borgerliga specialister genom mycket höga löner skulle vara att sänka sig till de borgerliga politikernas nivå och att bedra massorna. Att öppet förklara hur och varför vi har tagit detta steg tillbaka och därefter offentligt diskutera vilka medel som finns för att ta igen det försummade – det betyder att fostra massorna och lära av erfarenheten, att tillsammans med dem lära sig hur socialism skall byggas upp.” Lenin ”Sovjetmaktens närmaste uppgifter”, *Valda verk i 10 band*, bd 8.

skedda omvandlingarna fört med sig, för att på detta sätt kunna belysa bolsjevikpartiets viktigaste uppgifter vid Lenins död.

Allmänt sett, söker den analys som följer att bryta med ett visst sätt att se på den sovjetiska revolutionens historia, med en uppfattning som tycks göra denna historia till en ”produkt” av bolsjevikpartiets beslut och ”val”, och på detta sätt, i fantasin, förvandla detta parti till en ”demiurg”, ansvarig för den ryska revolutionens alla framgångar och misslyckanden. Trots att detta sätt att se på historien står i fullständig motsättning till historiens verkliga förlopp – och till den historiska materialismen, som möjliggör en förståelse av detta förlopp – kännetecknar det redan tidigt, från början av trettioalet, de flesta ryska historikers verk. Det leder dem till en apologetisk syn, där den ryska revolutionens framgångar framstår som bolsjevikpartiets verk, eller t.o.m. mer specifikt, som Lenins och sedan Stalins verk. Härigenom försvinner substansen i det historiska förloppet: motsättningarnas och framför allt klassmotsättningarnas utveckling och omstruktureringar.

Det är detta förlopp som de följande sidorna söker förstå, dock utan att alltid lyckas, eftersom detta förlopp är ytterst komplext och bara alltför sällan har analyserats som det borde, d.v.s. som en *objektiv process*.

När man bryter med – eller försöker bryta med – en ”subjektivistisk” uppfattning av den ryska revolutionen och av de därefter följande omvandlingarna av det ryska samhället, måste man inse, att det som man analyserar inte är ett resultat av bolsjevikpartiets eller det ryska proletariats ”vilja” eller ”avsikter”. Man måste inse, att den ryska revolutionen och de senare omvandlingarna av det sovjetiska samhället är resultatet av en *objektiv process av sammanstötningar mellan sociala krafter* (som själva omvandlas i denna process) och av ingripanden från dessa krafter ideologiska och politiska representanter.

Därefter måste man inrikta analysen på de sociala klasserna, på förhållandena mellan dem, på deras kamp och på denna kamps politiska, ideologiska och ekonomiska effekter. Man måste, i överensstämmelse med vad som i verkligheten skett, kunna erkänna att de sociala omvandlingar som blev resultatet av denna kamp, bara till en begränsad del förutsågs eller ”önskades”.

Detta sätt att analysera den historiska processen leder oss inte till att förneka existensen av bolsjevikpartiets agerande, men det tvingar oss att se på detta agerande på ett annat sätt än om man i fantasin ställer upp detta parti som ”historiens subjekt”. Man tvingas inse, att bolsjevikpartiet, som varje annat proletärt parti som är förbundet med massorna, *deltar* i det historiska förloppet, men *bestämmer det inte*.

Ett revolutionärt partis deltagande i det historiska förloppet gör det möjligt för det, att i vissa bestämda ögonblick *utöva en verksamhet* på detta förlopps inriktning och uppnå, att de omvandlingar som potentiellt finns i detta förlopp, verkligen äger rum. Ett sådant handlande bildar det revolutionära partiets ingripande i den historiska process som det deltar i. Detta ingripande kan ta sig olika former, men det är bara ”effektivt” (på så sätt att det frambringar de *åsyftade effekterna*), när det revolutionära partiet ställer sig på ett riktigt sätt inom motsättningarnas ramar och när det hjälper folkets massa att agera på dessa motsättningar, på grundval av en tillräckligt korrekt politisk linje, som utgår från det verkliga förloppet och tar med dess möjligheter i beräkningen.

Villkoren för att det revolutionära partiet skall ingripa korrekt i den historiska processen varierar oerhört, men det är bara när partiet förstår dessa villkor som det verkligen kan spela en *ledande roll*. Bolsjevikpartiet spelade denna roll i oktober 1917 och i ett visst antal andra sammanhang och dess handlande hade då en *avgörande historisk betydelse*. Men, även när så är fallet och även

om det dominerande elementet i denna process är partiets ingripande, är det den objektiva processen som bestämmer vilka omvandlingar som skall ske.

Bolsjevikpartiets ledande roll var ett resultat av det sätt på vilket det var en del av den historiska rörelsen, av dess förhållande till de sociala krafter, vars handlande var *avgörande*, av dess förmåga att kunna styra dessa krafter med utgångspunkt i en marxistisk analys av motsättningarna. Denna roll kom fram på ett uppseendeväckande sätt vid de revolutionära omvandlingar, som följde på oktoberdagarna 1917; de kommer också fram, om än ej på ett så omedelbart märkbart sätt, i partiets dagliga arbete. I detta finner vi det revolutionära partiets grundläggande arbete. Det består av att hjälpa massorna att organisera sig och att genom den egna praktiken omvandla sitt medvetande om sin handlingsförmåga och även att upptäcka de former som deras handlande bör ta. I grunden är detta den viktigaste aspekten av partiets ledande roll. Mao Tse-tung klargör denna rolls betydelse på ett anmärkningsvärt sätt, när han skriver:

”Partiets/ ledarskap är varken en paroll, som man skall skriva ut från morgon till kväll, eller ett högdraget krav på lydnad; det består i stället i att använda partiets riktiga politik och föregå med gott exempel i vårt eget arbete, för att övertyga och skola människor utanför partiet så att de villigt godtar våra förslag.”⁶

Varje gång som betingelserna för ett effektivt ingripande från bolsjevikpartiets sida inte fanns för handen, genom att partiet inte hade analyserat motsättningarna korrekt, inte utvecklat en tillräckligt korrekt linje, inte upprätthållit en icke–auktoritär ledarstil, och dess förhållande till massorna härigenom försämrats (något som ofta hände under ”krigskommunismen”), utvecklades den objektiva historiska processen utan att partiet på något positivt sätt kunde påverka dess inriktning. Därför gav de beslut, som fattades, inte de förväntade resultaten. Det är just därför som analysen av klasskampens objektiva process i första hand själv bör underkastas en analys. Det är i förhållande till denna process' utveckling som partiets politiska linje, de åtgärder som det antar och de strider som utvecklas inom själva partiet, bör undersökas. Det är denna typ av analys som jag försöker göra på de sidor som följer.

⁶ ”Till frågan om politisk makt i de antijapanska basområdena” *Valda verk av Mao Tse-tung* Band II, (Danelius bokförlag, Uddevalla 1970) s. 403.

FÖRSTA DELEN: Oktoberrevolutionen och Sovjetmaktens inrättande

Den ryska bourgeoisin och godsägarna förlorade makten den 25 oktober 1917.⁷⁰ Den dagen gick de beväpnade arbetarna till handling, tillsammans med soldaterna och marinsoldaterna från Petrograd och Kronstadt, som bildade de väpnade styrkorna i denna revolution, som leddes av bolsjevikpartiet. På några timmar faller huvudstadens viktigaste offentliga byggnader i de revolutionära styrkornas händer. Tidigt på morgonen den 26 oktober ockuperas i sin tur Vinterpalatset, som var säte för Kerenskij's provisoriska regering. De ministrar som befinner sig där, tas tillfånga.

Under loppet av den 25 oktober fastställer Petrograds sovjet att den provisoriska regeringen har avsatts, något som påbjudits samma morgon av sovjetens militära revolutionskommitté. På kvällen den 25 oktober samlas den II:a Allryska Kongressen av Arbetar- och Soldatdeputerades sovjet. Bolsjevikerna är där i majoritet. På natten mellan den 25:e och 26:e fastställer i sin tur denna kongress (varifrån de flesta mensjeviker och socialistrevolutionärer dragit sig tillbaka⁷¹), att den provisoriska regeringen har störtats. Den förklarar att befogenheterna för den tidigare Centrala verkställande kommittén för Sovjeterna nu gått ut, och tar makten i egna händer. Under de följande timmarna beslutar den II:a All-ryska kongressen av arbetar- och soldatdeputaerades sovjet, att skapa en provisorisk arbetar- och bonderegering, som får namnet Folkkommissariernas råd och som består av ledare från bolsjevikpartiet. Kongressen ger regeringen i uppdrag att ”genast inleda underhandlingar om en rättvis, demokratisk fred”⁷² och antar ”dekretet om jorden”, som upphäver godsägarnas äganderätt.⁷³

Det väpnade upproret segrade nästan samtidigt i Moskva (på den tiden landets andra huvudstad) och i de andra stora stadscentra. Denna seger vittnar om hur mycket den tidigare provisoriska regeringen förlorat i auktoritet i massornas ögon. Inte ens Kerenskij, som lyckas undkomma ur Petrograd, åttlyds längre av större delen av armén. Endast ett fåtal trupper följer honom fortfarande, men dessa är så fåtaliga och så demoraliserade att den offensiv som de, strax efter Oktoberdagarna söker göra mot Petrograd, skändligen misslyckas. De väpnade sammanstötningarna bekräftar alltså att bourgeoisin förlorat makten, som från och med nu utövas av sovjeterna under bolsjevikpartiets ledning.

”Händelse” utvecklingen i de två huvudstäderna den 25 och 26 oktober 1917 och den ledande roll

⁷⁰ Till i februari 1918 (enligt den tideräkning som då gällde i Västeuropa) hade Ryssland en egen tideräkning, den julianska. Alla datumangivelser under perioden mellan den 7 november 1917 (d.v.s. den 25 oktober 1917 i den julianska kalendern) och den 13 februari 1918 (31 januari 1918) är hämtade från den gamla kalendern; från och med den 14 februari, enligt den västeuropeiska kalendern, kommer denna att användas.

⁷¹ Mensjevikererna åberopar sig liksom bolsjevikerna, på marxismen, men vägrar att erkänna möjligheten av en proletär revolution i Ryssland. De är alltså positivt inställda till en borgerlig regering. Socialistrevolutionärerna (SR) är den viktigaste strömningen inom en politisk tendens, som vill ena alla ”arbetare” under ”bondeklassens” formella ledning, men som i själva verket ger makten till borgarklassen. Dessa trudoviker (”arbetaranhängare”) är t.o.m. beredda att acceptera en ”konstitutionell monarki”. Som Lenin skrev 1905: ”Den typiska trudoviken är en politiskt medveten bonde ... I nuvarande läge koncentreras hans huvudsakliga ansträngningar på kampen för jord mot godsägarna, på kampen mot den feodala staten och för demokrati. Hans ideal är att avskaffa utsgningen. Men han uppfattar detta avskaffande på ett småborgerligt sätt och därför förändras i själva verket hans strävanden till kamp, inte mot all utsgning, utan blott mot den utsgning som utövas av godsägare och storfinsans”. (”Ett försök till klassificering av de politiska partierna i Ryssland.” *Lenin om den kommunistiska valkampanjen*, Proletärkultur, Göteborg, 1973, s. 182). Under revolutionen 1917 splittrades socialistrevolutionärerna i höger- och vänster-SR. Vi skall se att de senare, under vintern 1917-1918, tillfälligt accepterar att samarbeta med bolsjevikerna.

⁷² ”Dekret om freden” *Valda verk* II:1 s. 332

⁷³ ”Dekret om jorden” *Valda verk* II:1 s. 343

som bolsjevikpartiet, det revolutionära proletära partiet, påtagit sig räcker dock inte för att helt bestämma huvuddragen i den nya etapp som den ryska revolutionen då träder in i, inte heller för att bestämma den nya maktens klasskaraktär. Dessa egenskaper bestäms lika mycket av helheten av de klasstrider som utvecklats mellan februari och oktober 1917. Dessa visar själva en speciell karaktär som hänger samman med den typ av sammanflätning av en demokratisk och en proletär revolutionär process, som bildar det väsentliga i den ryska revolutionen. Denna sammanflätning kommer för övrigt att få ett starkt inflytande på de förhållanden som uppstår mellan sovjetmaktens viktigaste politiska apparater, och sedan också på revolutionens fortsatta inriktning.

I. Sammanflätningen av de revolutionära processerna mellan februari och oktober 1917

Sedan slutet av år 1916 steg missnöjet såväl hos bonde- och arbetarmassorna, som var dömda till allt svårare existensvillkor, som hos soldaterna, som fick utstå namnlösa lidanden i ett krig, vars imperialistiska karaktär de alltmer började inse. Vid mitten av februari 1917 bryter missnöjet bland arbetarna och soldaterna i Petrograd ut i ljus dager. Strejker och demonstrationer följer på varandra. Delvis är de spontana, delvis och i allt högre utsträckning organiserade av bolsjevikerna och mensjevikerna. De sprider sig till Moskva och till industridistriktet. Den 25 februari börjar Petrograds soldater förbrödra sig med arbetarna i staden och i förstäderna. Den 26:e utbryter myterier i garnisonerna. Den 27:e förenar sig arbetare och soldater. Vinterpalatset intas. Tsaren abdikerar.

På detta sätt avslutas den ryska revolutionens första akt. Denna revolution bröt ut i ett land vars speciella egenskaper enligt Lenins uttryck gjorde det till ”den svagaste länken i den imperialistiska kedjan”.

Ryssland är före oktober 1917 på en och samma gång ett imperialistiskt land och ett land som är starkt beroende av världsimperialismen (huvudsakligen av den engelska och den franska imperialismen), som där investerat miljarder med francs, antingen i form av lån till den tsaristiska staten eller inom olje- och kolutvinningen och i stålindustri och mekanisk industri.

Den ryska imperialismens beroende av engelskt och franskt kapital är en av källorna till dess svaghet; detta beroende är i sig en konsekvens av den ryska imperialismens speciella utveckling, som gett en ytterst begränsad bas för det industriella kapitalet.

Den ryska imperialismen har på så sätt en dubbelnatur; den är en följd av en nära kombination av två former av imperialism: en kapitalistisk och en förkapitalistisk imperialism. Den första åtföljs av en hög kapitalistisk koncentrationsgrad inom industrin och där finns även ett bankkapital, som är intimt lierat med det industriella kapitalet, och som således bildar ett finanskapital, som pressar på den imperialistiska expansionen och som allierar sig med den fransk-brittiska imperialismen. Den andra formen står för Rysslands i huvudsak ”militära” expansionism. Den ekonomiska basen för denna expansionism – som varit starkt framträdande sedan Peter den stores tid – skulle kräva en separat analys. Här kan vi bara understryka det faktum, att den tsaristiska expansionismen har sina rötter i inre motsättningar i det ryska samhället, vilka tvingar den tsaristiska staten till en rad ingripanden, som i sin tur banar vägen för den ryska kapitalismen.

När denna väl har uppstått, gör motsättningarna såväl inom det gamla ryska samhället som inom kapitalismen, att den tsaristiska staten måste fortsätta sin militära expansion och understödja den ryska industrins utveckling med en mängd medel, speciellt med hjälp av lagen om livegenskapens ”upphävande” (1861), som gör det möjligt att förverkliga en statlig ackumulation på bondemassornas bekostnad.

Den ryska expansionismen framträder starkt från Peter den stores tid. Den fortsätter därefter praktiskt taget utan avbrott:

I Europa vänder den sig mot Finland, de Baltiska staterna och Polen.

I söder vänder den sig mot Turkiet, Persien och Afghanistan och bortom dem, mot Indien. I denna riktning söker Ryssland försäkra sig om tillträde till ”fritt hav”, å ena sidan i Medelhavet, å andra sidan vid Arabiska havet och den Indiska Oceanen. Denna expansionism leder vid mer än ett tillfälle till sammanstötningar mellan England och Ryssland.

I öster vänder sig den ryska expansionismen mot Sibirien, mot Kina och t.o.m. mot den amerikanska kontinenten. Efter 1600-talet har Sibliens erövring praktiskt taget slutförts och ryssarna fortsätter sitt framträngande österut bortom Behrings sund och ockuperar här Alaska (som Ryssland tvingas "sälja" till USA 1867).

I riktning mot Kina kännetecknas den ryska expansionismen av en rad sammanstötningar, som följs av fördrag, mot vilka ryssarna regelbundet bryter. Vi kan här fr.a. påminna om de fördrag som Ryssland påtvingade Kina under 1800-talets andra hälft.¹

Dessa krigshandlingar som utfördes parallellt med de fransk-brittiska aggressionshandlingarna mot Kina, gjorde det möjligt för tsarväldet att rycka till sig nära en och en halv miljon kvadratkilometer

Således. har det tsarryska välde som bryter samman i februari från 1917 bakom sig ett långt förflutet av expansionism och kolonisering,² i början med kommersiellt och handelsmässigt innehåll, därefter allt mer och mer med kapitalistisk-industriell inriktning.

Den ryska imperialismens dubbla natur motsvaras av en svag ackumulationsförmåga hos det ryska storkapitalet, något som är en återspeglning av bourgeoisins relativa svaghet. Denna har inte själv någon förmåga att kämpa för sina intressen mot tsarväldet.

Denna oförmåga förklarar den ryska bourgeoisins skräck inför allt som hotar den etablerade ordningen. Sedan revolutionen år 1905 vet den ryska bourgeoisin, att den mot sig har en arbetarklass som kan kämpa med beslutsamhet. Det ryska proletariats styrka växer oavbrutet.³ Tack vare sin goda organisation kan den allt mer dra fördel av alla slag av revolutionär omvandling. Bourgeoisin finner sig på så sätt förlamad och dömd att överlåta det revolutionära initiativet till proletariatet och bondeklassen,⁴ vilket var just vad som ägde rum i februari 1917.

Att den ryska bourgeoisin inte visar något som helst verkligt politiskt initiativ mot tsarismen,⁵ som förnekar den nästan alla politiska rättigheter, hänger också samman med borgarklassens ekonomiska beroende av tsarismen. Den relativt snabba industrialiseringsprocess, som äger rum under 1800-talets sista år och under åren närmast före det första världskriget, har i själva verket

¹ Det första av dessa fördrag är Aigun-fördraget (1858). Det möjliggjorde för Ryssland att lägga beslag på stora områden norr om floden Amur (och några områden söder om densamma) ända till Stilla havet; Ryssland kunde härigenom grundlägga staden Vladivostok och befästa sina positioner på ön Sakhalin. I Peking-fördraget (1860) bemäktigar sig Ryssland nya territorier söder om floden Amur liksom Ussori-området; på så sätt får landet tillgång till "öppet hav" (d.v.s. utan ishinder). Senare, efter det Ryssland invaderat en del av Centralasien, tvingas Kina avstå från avsevärda områden och Ryssland installerar sig på så sätt i Sinkiang och på Pamir och närmar sig sedan Indien.

² Det rör sig här om en kolonisering i ordets etymologiska betydelse av ett införande av nybyggare (colons). Härigenom minskar tsarväldet trycket från den ryska demografiska tillväxten på landets ytterst långsamt förvandlade jordbruksstrukturer, vars omvandling enväldet försöker kontrollera. (dessa strukturer bildar nämligen dess viktigaste sociala bas). Koloniseringen ger alltså tsarväldet nya medel för en fortsatt framtida expansion. Ett typexempel på denna politik utgörs av kosack-"koloniseringen".

³ Man beräknar att det ryska proletariatet utgör 14 % av befolkningen år 1913, detta proletariat är dock starkt koncentrerat i ett fåtal stora industricentra: dess eländiga villkor leder till revolt.

⁴ År 1913 utgör bondeklassen mer än 67 % av befolkningen (denna procentsiffra, har, liksom den i noten ovan, hämtats från *N.Ch. SSSR v 1970g.*, Moskva 1971, s. 22). Fattigbönderna och de fattiga mellanbönderna utgör en majoritet av bondeklassen.

⁵ Denna brist på verkligt politiskt initiativ från borgarklassens sida förhindrar givetvis inte vissa intrigförsök från vissa av denna klass' representanters sida, då också mot den existerande makten. I själva verket tycks några generaler, med stöd av de liberala kretsarnas missnöje med tsar Nikolaj II, förbereda en kupp under perioden före februaridagarna 1917 och framför allt från december 1916, till fördel för tsarens son och för att utropa Nikolaj II:es bror till regent, eftersom denne antogs vara mer gynnsamt inställd till en parlamentarisk regeringsform. Februarirevolutionen gjorde slut på dessa palatsintriger.

bara delvis baserats på profitackumulation inom industrin och en utvidgning av en inre marknad. Den beror i stället till del på utländska investeringar men också på statlig finansiering, på lån från Riksbanken, på den offentliga sektorns beställningar o.s.v. Till stor dels vilar den ryska industriella expansionen ännu på en "primitiv ackumulation" (en fortgående expropriering av bondeklassen), vars politiska och ideologiska instrument är tsarismen. Frånvaron av ett verkligt politiskt initiativ från borgarklassens sida förklarar februarirevolutionens drag, *som först leder till en sovjetmakt*, medan det först långt därefter bildas en borgerlig "provisorisk regering".⁶

I själva verket skapas den 27 februari 1917 den "provisoriska exekutivkommittén för arbetar-deputerades råd", som i huvudsak bestod av ledare från de socialistiska partierna och socialistrevolutionärerna. Denna kommitté inbjuder huvudstadens arbetare och soldater att utse delegater till en *sovjet i Petrograd* (vars första möte äger rum den 28:e). Kommittén utfärdar en förordning, som ställer alla truppavdelningar under sovjeten. Under de följande dagarna och veckorna bildade bönder och arbetare i hela landet sovjeter och även fabrikskommittéer. Dessa olika organisationer skapas dock på olika sätt, eftersom proletariats och bondeklassens klasskamp utvecklats på ett mycket ojämnt sätt i olika städer och regioner.

I slutet av februari 1917 är sovjeten i Petrograd det enda organ som kan tala i den nyss segerrika revolutionens namn, då med stöd av de sovjeter som uppstått litet varstades i Ryssland. Denna sovjetmakt, som stöds av revolterande armékårer, har som det förefaller ingen annan makt emot sig. Det enda organ som skulle kunna försöka stå emot den, nämligen en kommitté som uppstått ur *duman* (den tsaristiska parodin på "parlament"), har ingen som helst prestige bland de revolutionära massorna, eftersom den består av representanter för borgarklassen och godsägarna. Ändå blir det en överenskommelse mellan Petrogradsovjeten, som i huvudsak består av mensjeviker och socialistrevolutionärer, och *dumakommittén*. I kraft av denna överenskommelse, som slutas den 1 mars, bildas en provisorisk regering, bestående av borgerliga politiker, och sovjeten utfäster sig att stödja denna regering under vissa villkor.⁷ På detta sätt uppstår en situation som Lenin kännetecknade som ett "Dubbelväld" (sovjetmakten och den provisoriska regeringens makt).⁸ Denna situation får sin avslutning i oktober 1917, efter det de sovjetiska organisationerna utvecklats, efter det bolsjevikpartiet ökat sitt inflytande inom dessa, och, slutligen, efter det oktoberrevolutionen segrat.

I. Sovjetrörelsens uppsving

Från mars 1917 bildas arbetar- och soldatsovjeter i alla städer i det gamla ryska imperiet. Rörelsen börjar i de stora städerna och sprider sig sedan till de medelstora städerna. Efter en tid bildas också bondesovjeter. Man har beräknat, att det i maj fanns 400 sovjeter, i augusti 600 och i oktober 900.⁹ Parallellt med detta utvecklas fabrikskommittérörelsen och skapas kvarterssovjeter

⁶ Det är här omöjligt att gå in på en mer detaljerad analys. Man måste dock notera att den ryska industribourgeoisin vid seklets början klart kan uppdelas i två stora fraktioner. Den ena, som är intimt beroende av staten och främst lierad med den franska och engelska imperialismen, ger sitt mest omedelbara stöd till den tsarryska expansionismen. Denna fraktions huvudsakliga verksamhetscentrum ligger i Petersburg. Den andra fraktionen är relativt sett mer oberoende av enväldet, eftersom dess egna finansiella grundvalar är mycket stabilare. Denna fraktions viktigaste verksamhetscentrum är Moskva. Den sovjetiska ekonomiska historikern N.n. Vanag betecknar Petersburg som "inkarnationen av det icke-nationella finanskapitalet" och Moskva som inkarnationen av det nationella kapitalsystemet, detta i en bok som kom ut i Moskva år 1926: *Le Finanskapitalet i Ryssland omedelbart före världskriget* (på ryska), s. 43. Se vad gäller detta ämne, James D. White, "Moscou, Petersburg and the Russian Industrialists", in *Soviet Studies*, jan. 1973, s. 414 f

⁷ Se speciellt, O. Anweiler, *Les Soviets en Russie*, Gallimard, Paris 1972, s. 125-126 samt 159 f.

⁸ Bland de texter som Lenin ägnade övergångskaraktären hos den situation som fanns under våren 1917, samt dubbelmakten, kan nämnas, "Aprilteserna" (*Valda verk* II:1 s. 9ff) samt "Om dubbelväldet" (*Ibid.* s. 14ff)

⁹ Se O. Anweiler, *Les Soviets en Russie*, op.cit. s. 140

städer över en viss storlek.

Det är praktiskt taget omöjligt att avgöra hur mycket av denna rörelses utbredning som var ”spontan” och hur mycket som berodde på mensjevikernas och fr.a. bolsjevikernas verksamhet. Själva verket visar närvaron av deras medlemmar i nästan alla sovjetter och den roll som de där spelar, på det faktum, att även om rörelsen väl motsvarar de revolutionära massornas strävanden, deras organisation och handlande, fick det sitt verkliga omfång tack vare de politiska aktivisternas verksamhet.

Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna ville inte se sovjeterna som några maktorgan. I deras ögon var sovjeterna kamporgan och organ för revolutionär propaganda, medan fabrikskommittéerna framför allt borde ägna sig åt fackliga uppgifter.

I själva verket tenderar sovjeterna att förvandlas till lokala maktorgan, detta på grund av att den provisoriska regeringen förlorat sin auktoritet i massornas ögon samt som en följd av bolsjevik partiets ihärdiga verksamhet. De tar själva itu med ett stort antal administrativa problem. De väljer också delegater till regionssovjeterna och till ”regeringarna” (i provinserna) och till den allryska sovjetkongressen.

Vid slutet av mars 1917 äger den 1:a Allryska konferensen av arbetar- och soldatsovjetter rum, och den 3 juni öppnas den 1:a Allryska sovjetkongressen. Ur denna uppstår Rysslands centrala exekutivkommitté, som massivt domineras av socialistrevolutionärer. Denna kommittéförsöker, dock utan framgång, att konkurrera med sovjeten i Petrograd, som åtnjuter en stor auktoritet i hela Ryssland och som ”bolsjeviseeras” allt mer och mer.

Den ytterst olika aktivitetsnivån mellan sovjetorganisationerna i storstäderna och i de föga industrialiserade områdena, är liksom den mycket ojämna politiska sammansättningen av dessa organisationer, en återspeglning av olika klassers mycket ojämna deltagande i sovjetrörelsen. Rörelsen uteslöt borgarklassen som klass,¹⁰ på grund av sättet att utse delegater (endast arbetare, bönder och soldater). Detta utesluter givetvis inte att vissa av dessa delegater var talesmän för sådana borgerliga och framför allt småborgerliga politiska tendenser som kan påverka ett massparti. Så var fallet strax efter februarirevolutionen, då socialistrevolutionärerna fanns massivt på plats i de flesta sovjetter och än mer i de verkställande kommittéer som dessa valde.

A) Arbetarklassen och sovjeternas uppsving

Under månaderna mellan februari och oktober 1917 fick sovjetrörelsen en i huvudsak proletär karaktär, först genom sin sociala bas, därefter allt mer och mer på grund av att arbetarsovjeterna gjorde revolutionära proletära ställningstaganden. Medan socialistrevolutionärerna och mensjevikerna förverkar sitt anseende genom att samarbeta med borgarklassen och ge sitt stöd till en fortsättning av det imperialistiska kriget, ökar bolsjevikernas inflytande inom arbetarsovjeterna.

Radikaliseringen av sovjeterna med arbetarmedlemmar skedde först långsamt, men utvecklades sedan med blixtnabb hastighet. Så har den bolsjevikiska fraktionen i Petrogradsovjeten, när den bildas strax efter februarirevolutionen, inte fler än 40 medlemmar av 2000 à 3000 delegater (antalet delegater varierade i själva verket mycket under hela denna tid). På den första allryska sovjetkongressen i juni finns det ännu bara 105 bolsjeviker bland 1090 delegater, men bolsjevikerna spelar redan en dominerande roll i kongressens arbetarsektion, där en resolution som

¹⁰ O. Anweiler nämner att ett av de skäl som mensjevikerna och socialistrevolutionärerna förde fram mot parollen ”all makt till sovjeterna” just var, att ”sovjeterna var klassorganisationer som bara samlade en del av befolkningen”; likaså, tillade SR och mensjevikerna, om sovjeterna kom till makten ”skulle de andra sociala kategorierna – med borgarklassen i spetsen men också en del av bondeklassen – falla ihop vid revolutionen och proletariatet, som var sovjetmaktens viktigaste kraft, skulle då finna sig reducerat och isolerat.” (a.a. s. 174)

uttrycker deras åsikter, antas med 173 röster mot 144. I oktober är bolsjevikerna, genom att de stöder sig på arbetarklassen, i majoritet såväl i den II:a sovjetkongressen som i Petrogradsovjeten.

Den viktigaste sociala och organisatoriska basen för ”bolsjeviseringen” av städernas sovjet utgörs av företags (eller ”fabriks”) kommittéerna. Dessa kommittéer får ett snabbt uppsving efter februarirevolutionen. Redan vid den första konferensen för staden Petrograds fabrikskommittéer som samlas på våren är bolsjevikpartiet i majoritet i det centralråd som konferensen väljer (detta trots att de är i minoritet i många stads- och regionssovjet, samtidigt som de dominerar i nästan alla stora industricentra och i garnisonsstäderna¹¹). Bolsjevikpartiets uppgång förstärks än mer under den II:a konferensen som samlas i augusti månad. Radikaliseringen går långsammare i staden Moskva och i Moskvaprovinsen, men den accelererar också där under sommarens gång. Strax före oktoberrevolutionen kan man räkna 96 bolsjeviker av 167 delegater i den Allryska konferensen av fabrikskommittéer, men bara 24 socialistrevolutionärer, 13 anarkister och 7 mensjeviker.¹²

Den viktigaste punkten är här att bolsjevikpartiets paroller snabbt tränger ut hos arbetarmassorna mellan augusti och oktober månad. Detta parti, som var i minoritet i februari, får alltså allt mer och mer en majoritetsställning inom det ryska proletariatet. Den ”yra” som Lenin talade om så sent som i april, börjar nu ta slut.¹³ Proletariatets medlemmar blir medvetna om den *återvändsgränd*, som mensjevikernas och socialistrevolutionärernas ställningstaganden leder dem till (en del av SR frigör sig för övrigt från sina tidigare ställningstaganden och bildar en vänsterströmning inom SR). De ser allt klarare att de måste göra slut på den provisoriska regeringen och i stället inrätta en sovjetregering styrd av bolsjevikpartiet, som ensamt har förmågan att göra slut på Rysslands deltagande i det imperialistiska kriget, att hjälpa massorna i deras kamp för att uppnå sina revolutionära strävanden och att organisera kampen mot de kontrarevolutionära krafterna.

B) Soldaterna, bönderna och uppsvinget för sovjeterna

Bönderna och soldaterna (som i huvudsak är bönder, som slitits loss från sina byars levnadsvillkor och som är de som främst skulle beröras av ett snabbt slut på kriget) utgör sovjetrörelsens andra beståndsdel.

Soldaterna bakom fronten, i garnisonerna, påverkas mycket direkt av arbetarklassen. Deras delegater till sovjeterna radikaliseras mer eller mindre lika snabbt som arbetardelegaterna. Rörelsen är långsammare bland soldaterna vid fronten. Ända in i juni förblir dessa under socialistrevolutionärernas och mensjevikernas inflytande.

Under sommaren förändras situationen snabbt, såväl på grund av att den offensiv som Kerenskij då beslutade om, lett till ett blodigt misslyckande, som på grund av inflytandet från den av bolsjevikerna allt bättre organiserade propagandan. I oktober stöder såväl soldaterna vid fronten, som de bortom den helt och fullt bolsjevikernas position.

Däremot engagerar sig bönderna i egentlig mening, med en mycket större tveksamhet i sovjetrörelsen och de är långt ifrån en massiv uppslutning bakom bolsjevikpartiets initiativ och ställningstaganden.

Visst organiserar sig ”bondeklassen” från våren 1917. Likväl utgörs inte tyngdpunkten i ”bondeklassens” organisation av systemet av sovjet utan av ett system av *jordbrukskommittéer* som

¹¹ Anweiler a.a. s. 23

¹² På alla dessa punkter, se Anweiler, a.a. speciellt s. 156-157

¹³ Se nedan s. 62 (Avsnittet ”A) Utvecklingen av en ny revolutionär situation...”)

inrättas fr.a. på provins-, arrondissement- och distriktsnivåerna, d.v.s. *långt ifrån byarna*. Dessa kommittéer samarbetar med den provisoriska regeringen. De domineras av den "lantliga" småbourgeoisin (agronomer, skollärare, zemstvorepresentanter, organisatörer av kooperativ o.s.v.). Politiskt sett står dessa kommittéer under ett starkt inflytande från SR och situationen där förändras inte alls mellan februari och oktober.

I konkurrens med jordbrukskommittéerna uppstår det så småningom *bondedeputerades sovjet*. Initiativet till dessa kommer dock inte från byarna själva utan från bönder i uniform, från soldaterna.

I själva verket förblir rörelsen för att skapa bondesovjet i grunden något som utgår från toppen. Också denna rörelse sköts av socialistrevolutionärerna och av Kooperativens union, som framför allt samlar de mer välbeställda bönderna, som är under Socialistrevolutionärernas inflytande. Att dessa tar ett sådant intresse i bondesovjeternas utveckling beror på att de i dessa ser ett medel att väga upp stadssovjeternas radikaliserings. Formellt sett lyckas socialistrevolutionärerna ganska väl med sin manöver: vid den första bondekongressen som äger rum den 4:e till 28:e maj förklarar sig 571 delegater (av 1115) vara SR och bara 14 bolsjeviker. T.o.m. strax före oktoberrevolutionen dominerades bondesovjeterna på arrondissement- och provinsnivån i allmänhet av SR. Vid denna tidpunkt uttalar sig de flesta bondesovjet mot ett deltagande i den Allryska sovjetkongressen.¹⁴ Före oktober förblir bondesovjeterna i huvudsak organ som arbetar på provins- och arrondissementnivå och det finns knappt några på distriktsnivå och ännu färre på bynivå.

I själva verket tar sig *bondemassornas verksamhet* under perioden mellan februari och oktober 1917 *knappast alls formen av en sovjetrörelse*. Bondemassorna förblir under SR's ideologiska inflytande och ställer sig inte några frågor om maktens utövande. Deras verksamhet är i huvudsak vänt mot jordrevolutionen, som formuleras i termer av expropriering och fördelning av de stora jordegendomar som tillhör godsägarna, staten och kyrkan. Bondemassornas aktivitet är således år 1917 helt i linje med tidigare bonderörelsers inriktning: lokala uppror och direkt konfiskering av jorden.

Från maj till oktober 1917 tilltar ändå denna revolutionära massverksamhet i styrka.¹⁵ Den undgår socialistrevolutionärernas kontroll och förbereder, objektivt sett, oktoberrevolutionen.

Ett av särdragen i bonderörelsen mellan februari och oktober 1917 är således dess likgiltighet inför frågor om makten och följaktligen också inför upprättandet av lokala maktorgan. Lämnad för sig själv, d.v.s. utan stöd och ledning från städernas proletariat, vore denna rörelse dömd till samma misslyckande som alla tidigare bondeuppror, eftersom den inte har förmågan att upprätthålla ett organiserat och enat motstånd mot förtrycket från en statsmakt, som skyddar de ägande klassernas intressen. Lämnad åt sig själv, d.v.s. utan stöd från proletariats rörelse och organisation, skulle den likaså vara helt ur stånd krossa denna statsmakt och bygga upp en stat till försvaret av de arbetande massornas intressen.

Det finns många anledningar till varför bondemassornas egna aktiviteteter stannade inom gränserna för en direktverksamhet, som enbart gällde jorden och som inte inriktade sig på en organiserad allians med stadsproletariatet. De ideologiska och politiska orsakerna är lätta att förstå: Socialistrevolutionärernas starka inflytande och bolsjevikerens svaga – men dessa två aspekter av en och samma situation måste också förklaras. Om man vänder sig till vad som

¹⁴ Ibid. s. 150-151 samt 230

¹⁵ Den officiella statistiken beräknar 49 "bondeupplopp" i mars 1917, 378 i april, 678 i maj, 988 i juni, 957 i juli, 760 i augusti, 803 i september och 1169 i oktober; efter S. Dubrowski, *Die Bauernbewegung in der Russischen Revolution 1917*, Berlin 1929, s. 90, citerad i O. Anweiler op.cit. s. 148

tidigare hänt, blir förklaringen relativt enkel: bolsjevikerna hade bara i begränsad utsträckning utvecklat sina försök till propaganda och organisation bland bondemassorna, medan SR, som agerade genom den lantliga intelligentsian, hade fått ett obestridligt inflytande hos en stor del av bondeklassen. Mellan februari och oktober 1917 kunde bolsjevikerna inte radikalt ändra strömmens riktning: de krafter som de förfogade över, tillät inte något sådant.

Men det finns fler anledningar: själva bystrukturen, förekomsten av traditionella byförsamlingar (*Schod*¹⁶), som i allmänhet domineras av rika bönder och mellanbönder, tenderade att vara till hinder för ett inrättande av sovjeter, och för en fullständig radikaliserings av bonderörelsen. I själva verket bidrog fortfarande den gamla bystrukturen (som kombinerade ett ”gemensamt” juridiskt ägande av jorden med dess individuella brukande), trots dess underminering genom kapitalismens utveckling, till att göra varje by till en liten ”värld”, som var mer eller mindre inestängd i sig själv, en värld vars problem tycktes kunna lösas på platsen. Denna struktur – en rik jordmån för envælde och byråkratisk despotism liksom för ständigt pånyttfödda och alltid misslyckade revolter mot den exploatering som denna tingens ordning möjliggjorde – sätter upp ett starkt motstånd i den ryska byn mot såväl proletariats revolutionära idéer som mot de borgerliga demokratiska idéerna.

Visst förde ett stort antal bondeförslag mellan februari och oktober 1917 också fram ”radikala” politiska krav: de krävde inrättandet av en ”demokratisk republik”, allmän rösträtt, inkallandet av en konstituerande församling o.s.v.¹⁷ Ändå gör de förhållanden under vilka dessa förslag skrevs ihop – av den lantliga intelligentsian, eftersom bönderna inte var organiserade – samt innehållet i jordbrukskraven (som knappast nämnde obsjtjanen och som knappast krävde att privategendomen skulle avskaffas), att vi tror att dessa förslag inte så mycket uttrycker bondemassornas önskemål, vilka ännu stod mycket nära gemensamma ägandeformer, som önskemålen från de välbärgade bönderna, kulakerna och ägarna till de jordar som lämnat *miren*. Dessa skikt inom bondeklassen var de som först tog till orda, men mycket snabbt gick också de andra till handling: en del av de välbärgade bönderna och kulakerna förenade sig för övrigt med dessa för att, också de, kunna dra fördel av fördelningen av den beslagtagna jorden.

II. Förutsättningarna mognar för oktoberrevolutionen

Under månaderna mellan februari och oktober söker den provisoriska regeringen, som stöds av bolsjevikerna och socialistrevolutionärerna, hela tiden att hålla massornas verksamhet inom den ”borgerliga legalitetens” ramar. Den försöker att lura arbetarna och bönderna med löften som hela tiden skjuts på framtiden. På detta sätt fördjupas motsättningarna alltmer mellan massornas önskemål och den provisoriska regeringens klasskaraktär.

A) Utvecklingen av en ny revolutionär situation mellan februari och oktober 1917

Mellan februari och april 1917 har arbetar- och soldatmassorna ännu, som Lenin uttrycker det, ”låtitt fånga sig av det ”revolutionära” fosterlandsförsvarets yra”, och Lenin, som kämpar mot denna ”yra”, bjuder partiet, som då är i minoritet, att inte, med den dåliga förevändningen” att ”vilja stanna” hos massorna ... underkasta sig den allmänna epidemin”.¹⁸ Från april månad, och framför allt från juni–juli, förändras situationen snabbt. Massornas erfarenheter ger dem nya lärdomar. Arbetarna och soldaterna ser allt tydligare att ett fortsatt krig inte motsvarar folkets,

¹⁶ Schod förvaltar formellt sett *obsjtjina*-jorden, dvs bondegemenskapens jord. Denna bildar det man ofta kallar *miren*.

¹⁷ Se Marc Ferro, *La Révolution de 1917*, Paris 1967, speciellt s. 184-196 [sv. övers. *Ryska revolutionen 1917*, Stockholm, 1972]

¹⁸ Lenin ”Brev om taktiken; första brevet” (*Samlade skrifter* Band 10, s. 58)

utan den ryska borgerlighetens och de fransk–engelska imperialistmakternas intressen. De förstår, att den provisoriska regeringen, mensjevikerna och socialistrevolutionärerna stöder borgerlighetens intressen och att bolsjevikerna är de enda som kämpar emot dessa intressen. Från detta ögonblick blir det nödvändigt att snabbt göra slut på den provisoriska regeringen, att överföra makten till sovjeterna och att handla på så vis att sovjeternas ledning övertas av bolsjevikerna.

Det blir alltså nödvändigt att utveckla en revolutionär massrörelse för att jaga bort den provisoriska regeringen, som inte skulle dra sig tillbaka frivilligt. Allt eftersom dessa idéer får fotfäste bland arbetarmassorna och soldaterna – något som sker i huvudstäderna och i flera industricentra och i garnisonsstäderna – mognar betingelserna för en ny, för en proletär revolution.

Det förtroende som bondeklassen fortfarande har för socialistrevolutionärerna, t.o.m. strax före Oktober, visar på de faktum att denna klass ännu inte dragit alla lärdomar av sina erfarenheter, på det sätt som arbetarna och soldaterna, speciellt i garnisonsstäderna, gjort. Ändå går massan av bönder så småningom till handling. Bönderna tar själva över jorden, trots den provisoriska regeringens förbud och trots SR–majoritetens förmaningar. Bolsjevikpartiet stöder bonde-massornas revolutionära rörelse. Den analys som Lenin lägger fram i april möjliggör en syn på denna nya situation som en faktisk brytning av klassarbetet mellan borgarklassen och bonde-klassen, som början av ”en ny etapp av den borgerligt–demokratiska revolutionen”.¹⁹

Att betingelserna för den proletära revolutionen mognat i städerna och att ännu en etapp i den demokratiska revolutionen överskridits på landsbygden, bekräftar riktigheten i de leninanalyser, som framhäver Ryssland som den svagaste länken i den imperialistiska kedjan och som anser att en proletär revolution kan segra i detta land på grund av dess explosiva kombination av å ena sidan, godsägarnas, de ryska kapitalisternas och det utländska kapitalets exploatering av massorna och, å andra sidan, ett statligt förtryck som samtidigt tjänade den ryska imperialismens expansionistiska strävanden och kraven på en primitiv ackumulation. Denna specifika kombination av exploatering och förtryck var källan till misären bland breda befolkningslager och till det djupa missnöjet bland en del av intelligentsian. Det imperialistiska kriget förde motsättningarna i den ryska situationen till sin bristningsgräns. Erfarenheterna av den provisoriska regeringen påvisade bourgeoisins och småbourgeoisins oförmåga att klara Ryssland ur den återvändsgränd som landet hade hamnat i. Massornas, arbetarnas, soldaternas och böndernas allt öppnare och starkare revolt leder bolsjevikpartiet, och då främst Lenin – ty ett antal ledande bolsjevik var tveksamma – att ta ställning för Oktoberupproret.

B) Uppror och revolution i oktober 1917

Kullkastandet av borgarklassens makt, så som den utövades av Kerenskij's provisoriska regering, och inrättandet av en ny makt är resultatet av en väpnad sammanstötning, som tar formen av ett uppror. Denna väpnade sammanstötning är nödvändig för att konsolidera styrkeförhållandena till den proletära revolutionens fördel och för att i praktiken påvisa att den verkliga makten från och med 'nu är i sovjeternas och bolsjevikpartiets händer.

Den 25 oktober 1917 visar bolsjevikpartiet på ett konkret sätt att det, genom att ta initiativet till handling, fysiskt kan få bort den provisoriska regeringen (genom att få Kerenskij att fly och genom att arrestera ett antal av hans ministrar). Det visar också och framför allt, att de krafter som organiserats i sovjeterna, genom en kombination av militär och politisk handling, verkligen kunde sluta ”erkänna” den provisoriska regeringens existens och tvinga generalstaben (samman-satt av f.d. tsaristiska officerare), att böja sig inför fullbordat faktum. Som en följd av den

¹⁹ Ibid, s. 50

politiska omvandling som bolsjevikernas initiativ fört med sig, förfogar generalstaben nämligen inte längre över merparten av de styrkor som den ännu dagen dessförinnan kunde räkna med.

Vad som sker den 25 oktober är således avslutningen, inte av ett folkrig eller av ett upplopp, utan av ett uppror, som stöds av massorna och som utförs av de väpnade styrkorna enligt en på förhand bestämd plan. Dessa styrkor²⁰ har sitt ursprung i arbetarklassen och i garnisonerna och agerar för att nå de bestämda mål som bolsjevikpartiet förelagt dem och enligt den formulering som Lenin då ofta tog upp: ”Att göra uppror är en konst”.

Upprorsformen påtvingas av klasskampens utveckling mellan februari och oktober 1917. Å ena sidan vittnar bondeupprorets häftighet numera om djupet i den revolutionära kris som landet inträtt i. Å andra sidan hotar denna rörelses utmärkande drag att krossa själva upproret: bonderörelsen ser aldrig problemet om maktens utövande, den utvecklas lokalt, på ett splittrat sätt, och medför härigenom en repression, som sker ”slag för slag”. Under dessa förhållanden riskerar den provisoriska regeringens kvarstannande att leda till böndernas nederlag och därigenom också till ett nederlag för hela revolutionen.

Som Lenin skrev: Om bolsjevikerna inte tog till offensiv gentemot den provisoriska regeringen som undertryckte bondeklassen, skulle de bli denna klass' och revolutionens ”förrädare”, ty ”om man finner sig i att regeringen ... slår ner bondeupproret, så är det liktydigt med att *ödelägga* hela revolutionen ...”²¹

När bönderna gick in i kampen för jorden trädde den ryska revolutionen in i ett nytt skede. Denna kamp innebär en faktisk brytning av alliansen mellan bondeklassen och bourgeoisin, av den allians som möjliggjorde skapandet av den provisoriska regeringen och som återgav bourgeoisin dess styrka.²² Hädanefter var sammanstötningen oundviklig mellan borgarklassen och de revolutionära massorna och det var nödvändigt för proletariatet och bolsjevikerna att handla snabbt. Man kunde inte längre vänta på, att den framtida sovjetkongressen skulle tänka över situationen på ett ”fredligt” sätt, inte heller på att en massrörelse skulle utvecklas i städerna. *Att vänta vore att lämna över initiativet till den provisoriska regeringen*, det vore inte bara att låta den undertrycka bondeklassen, utan också att låta den koncentrera regeringstroga trupper till Petrograd och gå till offensiv i det ögonblick och på de villkor som den själv hade valt. Alltså begär Lenin att bolsjevikerna skall ta initiativet och ”slå till *plötsligt*”. De får inte tveka, eftersom de kan vara säkra på massornas *stöd* i hela landet, samtidigt som de på plats, i Petrograd, förfogar över ”*tusentals* väpnade arbetare och soldater, vilka på en gång kan besätta både Vinterpalatset, generalstaben ...” o.s.v. Lenin tillägger, att den sovjetregering som skapas i upprorets ögonblick inte kommer att kunna jagas iväg av borgarklassen: ”I *armén* kommer en sådan agitation att sättas

²⁰ Dessa ”väpnade styrkor” var de röda gardena. Uppskattningarna varierar stort vad gäller deras totala antal i hela Ryssland. De två extremsiffror som mest allmänt accepteras är 75 000 och 200 000. För Petrograd varierar uppskattningarna mellan 4000 och 40 000, en siffra på 20 000 är den mest allmänt godtagna. Hur som helst rör det sig här om ett begränsat antal. Dessutom är organisationen av rödgardisterna dålig. Att dess handlande kom att få en avgörande betydelse hänger samman med den politiska situationen och med att den provisoriska regeringens väpnade styrkor fallit sönder. Vad gäller rödgardisternas sociala ursprung styrker tillgängliga uppgifter att de framför allt var arbetare från storindustrin. (Se vad gäller dessa olika punkter, D. M. Collins ”A Note on the Numerical Strength of the Russian Red Guard in October 1917” in *Soviet Studies*, oktober 1972, s. 270f.; denna artikel innehåller en relativt omfattande bibliografi).

²¹ Se Lenins text den 9 september 1917, ”Krisen har mognat” (*Samlade skrifter*, del 11), s. 122-133

²² Regeringens förtryck mot arbetarklassen och bolsjevikpartiet efter folkets demonstrationer i juni och nödvändigheten för bolsjevikpartiet att då delvis gå under jorden visar, att bourgeoisin och dess regering, samtidigt som massorna radikaliserats, hade utnyttjat månaderna sedan februari för att organisera sina styrkor och förbereda en kontrarevolutionär offensiv. General Kornilovs försök till statskupp i augusti – ett försök som slogs tillbaka tack vare bolsjevikernas ingripande – vittnar också om att borgarklassen grupperat om en del av sina styrkor.

igång, att det blir *omöjligt* att kämpa mot denna regering, som är för fred, för jord åt bönderna, o.s.v.²³

Fakta skulle visa att Lenins analys var korrekt, att det var möjligt att upprätta sovjetmakten med hjälp av ett väpnat uppror och att denna makt – vars inrättande påbörjade en ny etapp världshistorien – skulle bli utomordentligt hållbar. Ändå var det bara med yttersta svårighet som bolsjevikpartiets centralkommitté anslöt sig till tanken på ett uppror och erkände att det var nödvändigt och brådskande.²⁴ Detta faktum är viktigt, eftersom det – tillsammans med andra liknande fakta – belyser den klyfta, som mycket ofta och framför allt på avgörande punkter och i avgörande ögonblick, förekom mellan Lenin och majoriteten av partiledningen, något som senare skulle giva sig till känna.

III. Etapperna i den ryska revolutionen från april till oktober 1917

För att kunna bestämma egenskaperna i den nya etapp som den ryska revolutionen går in i efter Oktoberupproret och för att kunna förstå dess specifika drag, måste man utgå från situationen i *april 1917*. Denna situation kännetecknas av en ”sammanflätning” såväl av bourgeoisins herravälde som proletariats och böndernas revolutionära demokratiska diktatur, av det ”dubbelvälde” som då utgjorde det säregna i den ryska situationen.²⁵

”Dubbelväldet” innebär i april 1917 att ”proletariats och böndernas revolutionärt-demokratiska diktatur” på en och samma gång är genomförd (ty ”i Petrograd /ligger/ makten faktiskt ... i händerna på arbetarna och soldaterna”) och *inte genomförd*, ty, med Socialistrevolutionärerna som mellanhand, stöder majoriteten av de breda massorna klassarbetet, så att ”bourgeoisin sitter vid makten”.²⁶

Denna situation av ”dubbelvälde” är *högst instabil*. Den innebär att Ryssland nu befinner sig i, vad Lenin kallar ”en *övergångsperiod* från revolutionens första etapp till dess andra”.²⁷

Denna den ryska revolutionens säregenhet är i sig en produkt av sammanflätningen” av två revolutionära processer: den proletära och den borgerligt demokratiska revolutionära processen. Denna sammanflätning försvinner dessutom inte efter Oktober, utan tar sig då helt nya drag.

Redan i april 1917 förutser Lenin att det ”börjar en ny etapp av den borgerligt-demokratiska revolutionen” och att denna kommer att ske ”när bönderna lösgör sig från bourgeoisin, bemäktigar sig Jorden i kamp mot bourgeoisin, erövrar makten från bourgeoisin”.²⁸

Händelseutvecklingen blir i själva verket en helt annan än den Lenin förutsåg. För att anknyta till ett av de uttryck, som han själv använder i samma skrift, hade ”livet”, genom att det fört denna förutsägelse ”in i verklighetens rike ... konkretiserat den och därmed modifierat den”.²⁹

Det som i själva verket händer är att den ryska revolutionen genomgår två skiljaktliga och komplementära processer.

²³ Ibid. s. 132

²⁴ Det är den 10 oktober och efter flera månader av tvekan som centralkommittén uttalar sig för ett uppror. Dessförinnan hade den lämnat Lenins anvisningar obesvarade och t.o.m. ”utplånat” vissa av hans artiklar. Detta fick Lenin att anhålla om sitt utträde ur centralkommittén, för att ”agitera /för sina ställningstaganden/ i de undre partiorganisationerna och på partikongressen” (Ibid. s. 132).

²⁵ Se Lenin ”Brev om taktiken” (*Samlade skrifter* del 10) s. 44

²⁶ Ibid. s. 47 och 48

²⁷ Ibid. s. 44

²⁸ Ibid. s. 50

²⁹ Ibid. s. 46

A) Böndernas revolutionära kamp för jorden och revolutionens nya demokratiska etapp under sommaren 1917.

Den första av dessa två etapper liknar vad Lenin förutsett men visar samtidigt upp vissa andra drag: från och med sommaren 1917 *skiljer sig bondeklassen i praktiken från bourgeoisin*, eftersom den då börjar bemäktiga sig jorden; ideologiskt och politiskt bryter den dock inte på ett avgörande sätt med bourgeoisin. I själva verket drar bondeklassen inte eftertryckligt tillbaka sitt förtroende för socialistrevolutionärerna och *den tar inte heller upp problemet om makten*. Den kan inte ställa sig detta problem och lösa det på något annat sätt än genom att acceptera arbetarklassens och bolsjevikpartiets ledning, något som den då inte gör. Lenin konstaterar detta faktum på kvällen den 25 oktober, när han tar upp problemet om hur man skall kunna *få böndernas förtroende* och förklarar:

”Vi kommer att vinna böndernas förtroende genom ett enda dekret, som avskaffar godsägaregen-
domen. Bönderna kommer att förstå, att böndernas räddning enbart ligger i ett förbund med
arbetarna.”³⁰

Den revolutionära kamp som bönderna fört från sommaren 1917 och under hösten samma år, utgör alltså en ny etapp i den borgerligt demokratiska revolutionen, eftersom dess mål är en uppdelning av jorden och en utveckling av det privata brukandet av jorden, något som helt stannar innanför den borgerliga ordningens gränser.

Den ram inom vilken jordfördelningen äger rum utgörs i allmänhet av *miren*. Denna bör i princip säkerställa en periodvis återkommande omdistribuering av jorden mellan sina medlemmar. En sådan periodisk omfördelning kan *försena* kapitalismens utveckling inom jordbruket, men den kan inte förhindra den, eftersom de betingelser under vilka denna utveckling äger rum påverkas av kapitalismens utveckling utanför jordbruket och av de sociala ojämlikheter som denna utveckling för med sig också inom själva *miren*.

Att den borgerliga makten, representerad av den provisoriska regeringen, undertrycker bondeklassen under sommaren och början av hösten 1917, beror således inte på att denna klass' agerande förstör grunden för en kapitalistisk utveckling, utan på att den ryska bourgeoisins omedelbara intressen är intimt sammanvävda med jordägarnas. Det är för att skydda dessa omedelbara intressen som den provisoriska regeringen hemfaller till ett förtryck som hotar hela den revolutionära processen och som tvingar proletariatet att ingripa för att säkerställa revolutions fortsättning och fördjupande.

Detta ingripande, d.v.s. Oktoberupproret, innebär att en ny etapp uppnåts i den ryska revolutionen. Att den nu går in i en ny – en proletär – etapp innebär ändå inte på något sätt att man redan fullföljt revolutionens alla demokratiska uppgifter. Tvärtom är förhållandet mellan klasserna nu sådant, att de demokratiska uppgifterna inte kan genomföras fullständigt annat än i samband med den proletära revolutionens uppsving och seger. Detta gäller också som villkor för att de icke-ryska folken i det gamla ryska tsarväldet skall uppnå sina nationella mål. År 1917 gick dessa folk in i striden för att kämpa för sitt nationella oberoende. Genom att skapa en egen regering frigör de sig från det främmande förtrycket och hjälper det ryska proletariatet att bryta ner det borgerliga herraväldet. Lenin förstod mycket tidigt den dialektiska enheten hos dessa revolutionära rörelser och han lyckas också övertyga bolsjevikpartiet, som – i den proletära internationalismens namn – också uttalar sig för *dessas folks rätt till "åtskiljande" och till deras bildande av en egen stat*. En av Lenins historiska förtjänster är att han förstod den revolutionära

³⁰ Lenin, ”Sammanträde med Petrograds arbetar- och soldatdeputerade sovjet den 25 oktober”, *Valda verk i 10 band*, bd. 7. s. 350.

betydelsen av de rörelser, som skapats av folk som tidigare varit underkastade den ryska överhögheten, och nödvändigheten av att bolsjevikpartiet stödde dessa rörelser.³¹ Vi vet att vissa bolsjeviker inte förstod denna nödvändighet, inte heller begreps den av den revolutionära fraktionen av den tyska socialdemokratin; Rosa Luxemburg t.ex. såg i huvudsak den borgerliga aspekten av de nationella rörelserna och förstod inte att denna aspekt förutsatte ett stöd från proletariats sida, på samma sätt som den revolutionära bonderörelsen, som kämpade för jorden, måste ha ett stöd från arbetarklassen.

B) Arbetarnas revolutionära kamp för att störta den provisoriska regeringen och revolutionens nya, proletära etapp i och med revolutionen i oktober 1917.

Uppgången för den revolutionära bonderörelsen (med dess speciella egenskaper, som vi nyss tagit upp) och uppsvinget för de icke-ryska folkens revolutionära rörelse bestämde, *i kombination med en kraftig frammarsch av de proletära krafterna*, att oktoberupproret blev möjligt, och även nödvändigt (för att revolutionen skulle kunna fortsätta). Upprorets seger förändrade radikalt den ryska revolutionens egenskaper, villkoren för hur böndernas kamp för jorden skulle utvecklas och den maktägande klassens utmärkande drag.

Från och med oktober är den ryska revolutionens viktigaste drag dess proletära aspekt. Från och med nu fortsätter böndernas revolutionära kamp som en demokratisk revolution. Denna äger rum under *proletariatets politiska hegemoni*, men *stys egentligen* inte av proletariatet och dess parti; ur detta uppkommer de speciella drag som utmärker den ryska revolutionens senare förlopp. Ur detta uppstår också vissa av de *specifika egenskaperna hos den proletära diktatur* som inrättas av Oktoberrevolutionen.

³¹ I själva verket hade bolsjevikpartiet tack vare sitt internationalistiska ställningstagande rekryterat en mängd icke-ryska medlemmar. Dessa bildade en avsevärd del av partiets ledning, något som bidrog till att ge en stor del av de nationella rörelserna i det gamla Ryssland en proletär karaktär; dessa rörelser accepterade nämligen en bolsjevikisk ledning. (Man kan finna exakta uppgifter om bolsjevikledares nationella ursprung år 1917 i Inledningen till en bok av G. Haupt och J.-J. Marie, *Les Bolcheviks par eux-mêmes*, Maspero, Paris 1969, s. 20: av de 246 ledare vars levnadsteckning presenteras i denna bok är bara 127 av rysk nationalitet.)

II. Proletariatets diktatur och klassförhållandena strax efter Oktober.

Oktoberupproret gjorde slut på borgarklassens diktatur och inrättade proletariatets diktatur i Ryssland. Det gör det således möjligt för proletariatet att konstituera sig som dominerande klass, som kan föra revolutionen vidare, fullfölja den demokratiska revolutionens uppgifter och ta de första stegen i riktning mot socialismen.

Oktoberupproret gjorde det möjligt att krossa borgarklassens makt, eftersom det utgör ett delmoment i en revolutionär helhetsprocess, som nu uppnått en viss mognadsgrad.

Det är självklart varken ockupationen av vissa offentliga byggnader eller arresteringen av några ministrar (som borgarklassen med lätthet skulle kunna ersätta med andra om den hade haft en möjlighet därtill), som gjort det möjligt för proletariatet att ersätta borgarklassens makt med sin egen. Vad som gjorde denna förändring möjlig, vad som gav den en global, historisk betydelse, *var det nya maktförhållandet mellan klasserna* som Oktoberupprorets seger på en och samma gång *avslöjar* och bidrar till att upprätta, *ty makten är just ett förhållande mellan klasserna* (och inte ett ”objekt”, som man ”tar”).

Att Oktoberupproret hade denna förmåga att avslöja förekomsten av ett nytt förhållande mellan klasserna, samtidigt som det bidrog till dess upprättande, beror på att det klart och tydligt visar på, att det inte längre är bourgeoisin utan proletariatet och dess parti, som *”behärskar gevären”*. Det avslöjar att *den avgörande militära styrkan* nu tillhör den nya dominerande klassen¹ och att den gamla dominerande klassen förlorat den.

Proletariatet förfogar i oktober 1917 över den avgörande militära makten, därför att de väpnade styrkor som skulle kunnat avgöra revolutionens öde, inte längre var beredda att kämpa för bourgeoisin.² De anslöt sig till revolutionen av ideologiska och politiska anledningar: på grund av att de inte längre kunde undvika den breda massans påtryckningar och verksamhet. Massorna fördes i själva verket framåt av den hopplösa situation som den ryska bourgeoisin försatt landet i. Arbetarmassornas tryck blev *omöjligt att stå emot*, genom att bolsjevikpartiet hjälpt dem att förstå situationens egenskaper och att handla på ett enat sätt och i det rätta ögonblicket.³ Det är således en kombination av alla de revolutionära betingelserna och bolsjevikpartiets verksamhet som möjliggjorde Oktoberupprorets seger och inrättandet av en proletär diktatur.

¹ Detta trots att den inte förfogade över någon ”armé” i ordets strikta bemärkelse.

² I den rapport som Lenin presenterade i Zürich i början av 1917 på ett möte för schweizisk arbetarungdom, underströk han – när han talade om revolutionen år 1905, – att redan då ”kunde/den revolutionära jäsningen bland folket ...ej undgå att gripa också militären”, men vad som däremot fattades var ”å ena sidan uthållighet, beslutsamhet hos massorna, som alltför mycket led av en tanklös tillit, å andra sidan var de revolutionära socialdemokratiska arbetarna i uniform ej tillräckligt organiserade, de förstod ej att taga ledningen i sina händer, att ställa sig i spetsen för den revolutionära armén och gå till angrepp mot regeringsmakten”. Lenin tillade dessutom denna anmärkning, som var riktad mot den småborgerliga anti-militarismen: ”Det är inte nog med att blott dundra emot militarismen, förbanna och ’förkasta’ den, att kritisera den och argumentera mot dess skadlighet, det är dumt att fredligt vägra att utföra militärtjänst– det gäller att hålla proletariatets revolutionära medvetande vakert och att därvid icke blott i allmänhet utan också konkret förbereda dess bästa element på att i det ögonblick, då folket befinner sig i den största jäsning, ställa sig i spetsen för den revolutionära armén.” (”Ett föredrag om revolutionen 1905”, *Samlade skrifter* del 5, s. 19-21) Det är just detta som sker i oktober 1917, men som inte skedde vare sig år 1905 eller i februari 1917, trots att armén då ställde sig på revolutionens sida, eftersom denna inte leddes av proletariatet.

³ Bolsjevikpartiet kunde i juli förhindra en för tidig resning bland Petrograds proletariat. Om denna hade ägt rum då– när böndernas revolutionära rörelse knappt hade satt igång – skulle den ha krossats och chanserna för den proletära revolutionens seger skulle minskat betydligt.

Av de olika element, som gjorde Oktobersegern möjlig – situationens tröstlösa karaktär, massornas förbittring och deras påtryckningar som fick en avgörande fraktion av de väpnade styrkorna att gå över till revolutionens sida, bolsjevikpartiets ledande roll o.s.v. – är det partiets ledning av den revolutionära rörelsen bland massorna i städerna, och då framför allt av arbetarmassorna i Petrograd, Moskva och de stora industricentra, som bestämmer den proletära karaktären hos den makt, som uppstår ur denna seger.

Vad gäller Oktoberrevolutionens klassinnehåll och klasskaraktären hos den makt som uppstod ur denna revolution, är det bolsjevikpartiets ledande roll som är det avgörande.

Alla revolutioner beror på massornas bestämda handlande och hjältemod, fr.a. då arbetarklassen så länge som denna existerat. Detta var fallet under februarirevolutionen 1917, då arbetarklassen i Petrograd, Moskva och andra städer spelade en bestämmande roll, men då revolutionen ändå inte ledde fram till inrättandet av en proletär makt. Oktoberrevolutionen skiljer sig från alla tidigare revolutioner – med undantag för Pariskommunen – genom att den fullbordades under de proletära idéernas ledning.

Bolsjevikpartiet var dessa idéers organiserade bärare, och detta gjorde det möjligt för det ryska proletariatet att konstituera sig som dominerande klass. Tack vare de band av förtroende som upprättats mellan partiet och proletariatets mest militanta skikt blev partiet ett instrument för proletariatets diktatur; det fortsatte att vara detta så länge som det bibehöll dess förbindelser och fortsatte vara bärare av en proletär ideologi och praktik, eftersom detta ännu spelade den viktigaste rollen (ett parti kan i själva verket ha en bred arbetarbas och ändå bara vara ett ”borgerligt arbetarparti” genom att det inte är en stödjepunkt för proletär ideologi och praktik).

I. Bolsjevikpartiets ledande roll år 1917 och strax efter Oktober: egenskaper och begränsningar

Bolsjevikpartiets ledning av den revolutionära processen har två aspekter: en ideologisk och en politisk. Av dessa två är den ideologiska aspekten den dominerande, även om den är en produkt av partiets politiska aktivitet, av dess organisationsarbete och arbete för att ena massornas kamp, ty det är detta arbete som gör det möjligt för partiet att berika sina teoretiska uppfattningar, att definiera sin politiska linje och att popularisera densamma.

Bolsjevikpartiets ledande ideologiska roll motsvarar proletariatets *ideologiska ledning* av revolutionen, där proletariatets parti för samman de mest militanta krafterna och de revolutionära initiativen. Denna ledande ideologiska roll är en av betingelserna för *proletariatets hegemoni* i revolutionen.⁴ Proletariatets hegemoni och proletariatets ledande ideologiska roll bör naturligtvis inte blandas samman med den proletära ideologins dominans. Denna kan inte uppnås förrän efter en lång klasskamp under proletariatets diktatur, som leder fram till en revolutionär omvandling av de sociala förhållandena.

Proletariatets och dess partis ledande ideologiska roll utgör en nödvändig övergångsstation mot den politiska makten. Det är denna station, som man lyckats nå fram till genom bolsjevikpartiets

⁴ Detta begrepp användes av Lenin speciellt i en skrift som är av avgörande betydelse för en förståelse av de problem som här tas upp, nämligen i en rapport som han lägger fram den 30 december 1920 på Sovjeternas VIII:e kongress och som publicerats under titeln: ”Om fackföreningarna, om den nuvarande situationen och om kamrat Trotskijs misstag”. [På MIA under titeln *Om fackföreningarna*] I denna text framhåller Lenin, att ”man kan inte fullfölja denna övergång / från kapitalism till kommunism/ utan att hegemonin tillhör den enda klass som kapitalismen lärt upp med sikte på storproduktionen” (op.cit. s. 13) Termen ”hegemoni” som används i den /franska/översättningen motsvarar på ett perfekt sätt innebörden i det ryska ord som Lenin använder ”glavienstvo”, detta ord betyder också övervikt, företräde, överhöghet.

verksamhet och tack vare dess medlemmars politiska och ideologiska arbete.

Det som kännetecknar den ledande ideologiska roll som proletariatet och dess parti *erövrat*, är att massorna nu i tillräcklig grad bemäktigat sig ett visst antal revolutionära idéer, som rör den omedelbara situationen, dess motsättningar och sättet att lösa dessa, för att dessa skall kunna bli ”materiella krafter” och rubba den borgerliga ideologins dominans. Detta är ett av de resultat som bolsjevikpartiets verksamhet nått fram till strax före Oktober, ett resultat som visar sig i att massorna *slutar böja* sig inför den existerande ordningen och att soldaterna *vägrar* att rikta sina gevär mot dem, som utpekas av de som tjänar på denna ordning. Proletariatets ledande roll kan nu, när denna punkt uppnåtts, omvandla sig till en proletär hegemoni, som möjliggör ett inrättande av proletariatets politiska makt, något som gjordes av Oktoberrevolutionen.

I oktober 1917 fanns det vissa begränsningar i bolsjevikpartiets ledande roll, som bör nämnas här, eftersom de har viktiga effekter på revolutionens fortsatta förlopp och på förhållandet mellan de olika statsapparaterna.

Den första av dessa begränsningar (som utgör ett specifikt drag i den dåvarande revolutionära situationen) har vi redan nämnt. Det gäller det faktum, att bolsjevikpartiets ledande roll just under oktoberrevolutionen, i huvudsak gäller *arbetarmassorna* och ännu är relativt svag vad gäller *bondeklassen*. Denna begränsning kommer att få desto viktigare konsekvenser senare, eftersom det kommer att bli mycket svårt för bolsjevikpartiet att *radikalt förändra* situationen på denna punkt. Visserligen accepterar en avgörande del av bondeklassen bolsjevikpartiets *politiska* ledning (framför allt på det militära planet), under inbördeskriget; den kämpar under dess ledning och gör det på detta sätt möjligt för sovjetmakten att segra över de vita gardena och över de utländska interventionstrupperna, men denna uppslutning innebär inte att bondemassorna massivt antagit de idéer som bolsjevikpartiet försvarar, vare sig vad gäller den revolutionära marxismen eller ens vad gäller en del av de mer omedelbara åtgärderna.

Den andra begränsningen i bolsjevikpartiets ledande roll hänger samman med det faktum att partiets ledande roll (t.o.m. inom arbetarklassen), i huvudsak är av politisk karaktär. Det är inte den revolutionära marxismens grundläggande idéer – idéer som belyser det socialistiska perspektivet och som möjliggör en förståelse av kraven för en frammarsch mot kommunismen – som trängt igenom hos en avgörande del av arbetarklassen, utan det är framför allt de idéer som motsvarar vad Lenin kallar ”de omedelbara uppgifterna”.⁵

⁵ Det är här omöjligt att i detalj ta upp de orsaker som förklarar dessa begränsningar i bolsjevikpartiets ledande roll. Vi måste dock framhålla vissa anmärkningar vad gäller detta ämne:

a) Det finns alltid och med nödvändighet begränsningar i den ledande roll, som ett proletärt, revolutionärt parti kan spela, innan det förfogar över den politiska makten; vad som varierar alltefter de konkreta förhållandena är dessa begränsningars egenskaper, de klasser gentemot vilka de märks mest, dess former o.s.v.

b) Vad gäller bolsjevikpartiet år 1917 var begränsningarna i dess ledande roll desto större därför att det ännu var ett relativt ungt parti (de bolsjevikiska gruppernas första konferens hade ägt rum bara tretton år tidigare och bolsjevismen utsattes för ett enormt ideologiskt tryck från den II:a internationalens småborgerliga uppfattningar, som den kämpade emot under mycket svåra villkor) och därför att det, med ett mycket obetydligt antal erfarna kadrer, stod inför en situation som utvecklades med en sällsynt hastighet: varje vecka av imperialistiskt krig var för massorna lika med flera år.

c) Slutligen begränsades bolsjevikpartiets verksamhet bland bönderna av karaktären hos de sociala förhållanden som fanns på den ryska landsbygden, av det överväldigande inflytande som Socialistrevolutionärernas småborgerliga ideologi lyckats uppnå samt av en undervärdering från partiets egen sida av den bestämmande roll som skulle tillfalla bondeklassens revolutionära rörelse.

Man ser lätt hur annorlunda det kinesiska kommunistpartiets ledande roll kunde vara år 1949. Detta parti hade då 28 års verksamhet bakom sig, varav omkring tjugo år i ledningen för röda baser i befriade områden, där det kunde utveckla en politisk, militär, ideologisk och ekonomisk massverksamhet.

Som en följd av dessa olika begränsningar i bolsjevikpartiets ledande roll och på grund av revolutionens omedelbara uppgifter kunde bolsjevikpartiet inte ställa upp som mål (när sovjetmakten väl inrättats) att man med en gång skulle ta itu med den socialistiska omvandlingens uppgifter. Med all rätt ser partiet därför år 1917 och vid början av 1918, att alla försök att snabbt uppnå de socialistiska målen vore utopiska (utom på vissa bestämda punkter) och därför livsfarliga.

Lenin (och andra bolsjevikledare) påminner flera gånger om denna nödvändiga och tillfälliga begränsning av uppgifterna. Den förs till exempel fram i *Aprilteserna* där Lenin påpekar:

”Som vår *omedelbara* uppgift uppställs inte socialismens ”införande” utan endast ofördröjligen övertagande av *kontrollen* över den samhällseliga produktionen och produkternas fördelning från arbetardeputerade sovjeternas sida”⁶

Denna uppgift tas upp på nytt strax före Oktoberrevolutionen⁷, den proklameras igen samma dag som resningen äger rum⁸ och den upprepas med eftertryck sex månader senare.⁹

Man ser här att Lenin vid denna tid oupphörligen påminner om att Ryssland ännu bara påbörjat övergången till socialismen. Han understryker, att det som åstadkommits i oktober 1917 och under tiden mellan oktober 1917 och april 1918, även om det var grundläggande, ännu bara möjliggjort de första stegen mot socialismen.

Visserligen kan man konstatera i de flesta av Lenins skrifter, att han anser att den *viktigaste* anledningen till varför man inte kan gå snabbare fram och komma längre på vägen mot socialismen, finns inbyggd i själva konjunkturen och utmärks av ekonomiskt förfall, brist på organisation, hungersnöd o.s.v. Men denna huvudorsak är själv en effekt av en mer *grundläggande* orsak, som är förknippad med den typ av ledarskap som bolsjevikpartiet kunde utöva vid denna tid, d.v.s. den hänger samman med de begränsningar som då kännetecknade partiets ledande roll. Således kan man konstatera att partiet, från och med andra halvåret 1918, trodde att man lätt skulle ”kunna gå direkt över till kommunismen”; även om de ekonomiska villkoren alltmer förvärrats, såg partiet det som att de politiska och ideologiska betingelserna förändrats på djupet, eftersom bondemassorna då enat sig kring sovjetmakten för att framgångsrikt kunna stå emot de vita gardena och de imperialistiska trupperna.

Under denna tid av inbördeskrig hade partiets ledande roll verkligen växt betydligt, men på sätt att partiet nu utan allvarliga risker kunde gå ifrån den linje som den ställt upp år 1917.¹⁰ Bolsjevikpartiet erkände detta faktum år 1921, något som gjorde att det tog upp problemet om villkoren för hur man skulle gå fram emot socialismen i termer som, även om de var modifierade på vissa viktiga punkter, i huvudsak var desamma som de som hade tvingat sig på partiet nära fyra år tidigare.

Det är i ljuset av vad som nyss sagts om bolsjevikpartiets ledande roll under oktober 1917 och strax därefter, om dess egenskaper och begränsningar, som man kan ta upp problemet om den proletära maktens former och dess specifika egenskaper under just denna epok.

⁶ ”Om proletariatets uppgifter i den nuvarande situationen” *Valda verk* II:1, s. 10

⁷ Se ”Ur en publicists dagbok” (*Valda verk i 10 band*, del 7, s. 139 ff)

⁸ Lenin underströk då inför Petrograds Arbetar- och soldatdeputerades sovjet, att den nya etappen i den ryska revolutionen, ”måste sist och slutligen leda till socialismens seger”. [”Sammanträde med Petrograds arbetar- och soldatdeputerade sovjet” a.a.]

⁹ ”Sovjetmaktens närmaste uppgifter”, *Valda verk i 10 band*, bd 8

¹⁰ Vi vet dessutom att det i Kina, där de ideologiska och politiska betingelserna år 1949 var mer gynnsamma för en snabb socialistisk utveckling än i Ryssland av år 1917, inte var förrän från år 1956 som en sådan utveckling sattes igång i stor skala.

II. Den proletära maktens former i oktober 1917 och dess specifika egenskaper

Arbetarnas revolutionära kamp i storstäderna, en kamp som leds av bolsjevikpartiet, ger således upphov till en proletär hegemoni, en ideologisk och sedermera politisk proletär makt. *Denna makt är först och främst ett förhållande mellan klasserna.* Den är inte detsamma som en *speciell politisk institution*; en och samma klassmakt kan, beroende på den konkreta tidpunkten och de konkreta betingelserna, ”materialiseras” i den eller den andra ”politiska institutionen”.¹¹

Efter oktober 1917 utövas proletariatets makt och fastställs dess organisering som dominerande klass genom bolsjevikpartiet; det är detta parti som ”materialiserar” den proletära makten. Denna makt inbegriper statsmakten, men begränsar sig ej till denna; snarare dominerar den denna. Således måste man skilja mellan den politiska makten och bolsjevikpartiet (som ”materialiserar” denna makt), statsmakten (genom vilken tvångsåtgärder tas mot bourgeoisin och kontrarevolutionära element), denna makts former och de apparater och organisationer, som konkret sett gör det möjligt för makten att vidta vissa handlingar (men som också kan bli till hinder för proletariatets makt i det fall dessa apparater – under andra klassers påtryckningar eller som en följd av misstag från partiets sida – glider bort från proletariatets makt och ”självständliggör sig”).

A) Den proletära diktaturens system

Proletariatets makt, proletariatets diktatur bildar ett system: Lenin kallar detta just för ”den proletära diktaturens system”.

I detta system intas olika platser av proletariatet och de klasser som är förbundna med detta, av klassorganisationerna och klassapparaterna. Dessa platser är inte ”oföränderliga”. De kan variera som en funktion av klasskampen och av dess effekter på alla de sociala förhållandena, på klassförhållandena och i synnerhet på de ideologiska förhållanden, som påverkar proletariatet, det proletära partiet och de klasser som är allierade med arbetarklassen.

Under åren efter oktoberrevolutionen har den proletära diktaturens system ett visst antal egenskaper som Lenin belyser i den text vi redan citerat om *Fackföreningarna och den nuvarande situationen*.

I detta system som det då existerade upptar partiet den ledande rollen, på grund av att det, med Lenins ord ”så att säga absorberar proletariatets avantgarde”. Det är således partiet som ”utövar proletariatets diktatur”, något som placerar det ovanför ”statsmakten”.¹²

Mellan statsmakten och partiet placerar Lenin fackföreningarna, eftersom dessa bildar en organisation som för samman alla industriarbetare och som kan skapa ”avantgardets *förbindelse* med massorna”.¹³ Denna förbindelse bör ske i *båda riktningarna*: från ”toppen” mot basen och från basen mot ”toppen”. Men, i verkligheten intog de sovjetiska fackföreningarna aldrig den plats som på detta sätt gavs åt dem, vilket lämnar frågan öppen: kan fackföreningarna (med tanke på deras struktur, som reproducerar en viss *uppdelning* av arbetarklassen) inta en sådan plats och, om svaret är ja, under vilka betingelser?

Vad gäller ”statsmakten”, så får denna, under de betingelser som då var för handen, inte en äkta proletär karaktär och därför blev det, i Lenins ögon, nödvändigt att ”försvara det mangrant

¹¹ Se, på denna punkt, Lenins anmärkning i hans första ”Brev om taktiken” (*Samlade skrifter*, del 10, s. 44-58)

¹² Lenin: ”Om fackföreningarna, om den nuvarande situationen och om kamrat Trotskijs misstag” (*VV i tio band*, bd 10) [Finns på MIA]

¹³ Ibid.

förenade proletariatets materiella och andliga intressen *mot* denna statsmakt.”¹⁴

Anledningarna till varför det maktägande proletariatet måste försvaras mot statsmakten kommer inte klart fram i den nyss citerade texten, inte heller i någon annan text som skrevs av Lenin eller bolsjevikpartiet.

I den citerade skriften för Lenin fram två förklaringar. Den första knyter an till den *klassallians*, som proletariatet tvingades ingå med bondeklassen, för att kunna utöva sin diktatur i ett land där majoriteten av befolkningen var bönder. Ur detta kommer Lenins anmärkning: ”Vår stat är ... inte en arbetarstat, utan en arbetar- och bondestat”.¹⁵

Den andra förklaring som Lenin för fram, anknyter till vad han kallar sovjetstaten ”byråkratiska deformation”.¹⁶ Denna ”deformation” avser de olika *statsapparaterna*. Den bör sättas i samband med något som Lenin konstaterade redan vid början av år 1918 (och som inte förbättrats efter detta och till december 1920), nämligen det faktum att det, innanför den proletära diktaturens system ”fortfarande finns en hel del grovt tillsnickrat och ofullbordat i våra sovjeter” ...så att vad gäller sovjetsystemets fungerande, har ”allt detta knappt börjat och börjat dåligt”.¹⁷

De tecken som Lenin med uppriktighet och klarsyn visar på från 1918 till 1920 (och som han fortsätter att föra fram till sina sista skrifter) och som rör den sovjetiska ”statsmaktens” egenskaper, är av en enorm betydelse. De utgör en kontrast mot de apologetiska tonfall som senare kommer att härja, de hjälper oss att bättre förstå det dåvarande sovjetsystemets ”grovt tillsnickrade” och ”ofullbordade” karaktär. Samtidigt bör man inte förvåna sig över, att dessa Lenin-formuleringar – med tanke på att praktiken ännu inte var tillräckligt omfattande för att kunna ge en djupare kunskap om de förhållanden som låg bakom dessa karaktärsdrag – inte alltid utgör ordentliga förklaringar, de bildar snarare en samling konstateranden.

Ett av målen för detta arbete är just att söka nå fram till en mer fullständig beskrivning av den proletära diktaturens system, så som det existerade i Ryssland från 1917 till 1923 och därefter, något som man kan göra idag när man kan dra nytta av kunskapen om vad som senare hänt. Detta bör också möjliggöra en bättre förståelse av egenskaperna hos de sociala förhållanden och den klasskamp, som avgjorde vilka egenskaper detta system skulle få och som bidrog till dess senare utveckling. På denna punkt är det nödvändigt att gå tillbaka till det tidigare citerade uttalandet av Lenin, där han påstår, att ”vår stat är inte en arbetarstat, utan en arbetar- och bondestat”.

B) ”Statsmakten” och alliansen mellan arbetare och bönder

Genom att denna formulering inte är särskilt tydlig, reser den fler problem än den klargör. Därför återvänder Lenin till den, i vad han kallar ett ”tillrättaläggande”, som åtföljs av en kort kommentar.

”Tillrättaläggandet” publicerades i en artikel i *Pravda* den 21 januari 1921, under rubriken ”Krisen i partiet”.

Mitt i denna artikel svarar Lenin med några meningar på ett inlägg av Bucharin. I själva verket hade Bucharin avbrutit Lenin under ett möte den 30 december 1920 (då Lenin använde formuleringen ”arbetar- och bondestat”) och utbrustit: ”Hurdan? En arbetar- och bondestat?”

I artikeln av den 21 januari 1921 påstår Lenin: ”Jag ... upptäckte att jag hade fel och att kamrat

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ ”Anförande om revidering av partiprogrammet och ändring av partiets namn den 8 mars” (Presenterat vid RKP(b):s sjunde, extra kongress 1918.) (*Valda verk i tre band*, del 2, s. 532)

Bucharin hade rätt” och tillägger:

”En arbetarstat är en abstraktion. Det vi har är faktiskt en arbetarstat, med den säregenheten att det för det första inte är arbetarklassen utan bondebefolkningen som dominerar i landet, och för det andra att det är en arbetarstat med byråkratiska förvrängningar.”

Lenin använder här – liksom i övrigt när han skriver – termer som främst liknar de som användes under diskussionen vid den VIII:e sovjetkongressen, men han *står praktiskt sett vid* vad han sagt och understryker detta när han sammanfattar: ”Var och en kan se att denna korrigerings inte gör någon skillnad för mitt resonemang eller mina slutsatser”.¹⁸

I själva verket *preciserar* detta ”tillrättaläggande” Lenins tankar, därför att det gör det möjligt för honom att understryka något som vissa bolsjevikledare hade en tendens att glömma, att sovjetstatens konkreta *verklighet* med nödvändighet påverkas av *det slags förhållande* som råder mellan bondebefolkningen – den *bestämmande sociala kraften* i ett land med bondemajoritet§proletariatet – den *ledande sociala kraften*, genom sitt parti.

Det problem som här ställs är egentligen ett dubbelt problem: med en första del som gäller motsättningen mellan en betydande närvaro av *icke-proletära folkliga krafter* (i huvudsak bondemassorna) och maktens proletära och demokratiska karaktär,¹⁹ och en andra, som rör hur denna motsättning skall behandlas på ett korrekt sätt.

Det rör sig här, och under de givna förutsättningarna, om en nödvändig motsättning: Om den proletära diktaturens system i verkligheten *skall kunna ledas* av proletariatet och dess parti, måste också detta system *förlita sig på de breda massorna* – även om dessa inte är proletära och dessa *måste* således i hög utsträckning införas i de *proletära maktorganen*, först och främst då i dess organ för självstyre och regering, i detta fall i sovjeterna.

Denna motsättning är mer eller mindre klart uttalad beroende på hur det *ideologiska och politiska ledarskap* gestaltar sig som proletariatet och dess parti utövar *över de breda massorna*. Den blir speciellt stark när detta ledarskap, d. v. s. när denna *ledande verksamhet*, är svag eller relativt svag i förhållande till någon del av de breda massorna, något som i allmänhet var fallet vad gäller de ryska bondemassorna – med undantag för några ganska korta perioder.

Vi vet numera, att svagheten i partiets ledande verksamhet gentemot bondeklassen hänger samman med den till synes självständiga form som denna klass' revolutionära verksamhet tog sig och med denna verksamhets framgångar. I själva verket, *kunde dessa framgångar uppnås och konsolideras bara på grund av att arbetarmassorna och bolsjevikpartiet säkerställt den proletära revolutionens seger i städerna och därigenom skyddat bondeklassens revolutionära rörelse.*²⁰

¹⁸ Lenin: ”Om fackföreningarna, om den nuvarande situationen och om kamrat Trotskijs misstag”

¹⁹ Det är utan tvivel inte onödigt att notera, att proletariatet i strikt bemärkelse i allmänhet är i minoritet i hela landet: vad är specifikt för Ryssland vid denna tid men som man kan återfinna i alla lågindustrialiserade länder – är att det dominerande elementet bland de icke-proletära massorna utgörs av bondemassorna.

²⁰ Det är ett historiskt faktum, att bonderörelsen av sig själv inte lyckas ställa upp tillräckligt enade styrkor för att kunna nå en avgörande revolutionär seger över en centraliserad statsapparats styrkor. T.o.m. i Kina är det förekomsten av KKP och av arbetaraktivister inom bondeklassen som gjorde det möjligt att ställa en verklig armé på fötter. Mao Tse-tung understryker detta vid tidpunkten för de första röda baserna: ”Om vi endast har lokala röda garden men inte någon reguljär Röd armé, kan vi inte reda oss mot de reguljära vita styrkorna utan endast mot godsägarnas uppbåd. Därför är det, även om arbetarnas och böndernas massor är aktiva, helt omöjligt att skapa en självständig regim, och än mindre en självständig regim, som är varaktig och dagligen växer, såvida vi inte har tillräckligt kraftiga reguljära styrkor” (Mao Tse-tung, *Valda verk* 1, s. 68) Det är ett historiskt faktum, att bonderörelsen av sig själv inte lyckas ställa upp tillräckligt enade styrkor för att kunna nå en avgörande revolutionär seger över en centraliserad statsapparats styrkor. T.o.m. i Kina är det förekomsten av KKP och av arbetaraktivister inom bondeklassen som

Men den nära förbindelsen mellan den proletära revolutionen i städerna och den demokratiska revolutionen på landsbygden stod inte helt klar för bondeklassen, eftersom bolsjevikpartiet inte fanns på plats och i dess mitt. Ur detta faktum uppstår den ständigt återkommande nödvändigheten att *övertyga* bondemassorna om att deras grundläggande intressen sammanfaller med proletariatets; ur detta uppkommer likaså det ofta mycket spända förhållande, som utvecklas mellan sovjetmakten och breda skikt inom bondeklassen.²¹

Således är Lenins formulering om en ”arbetar–bondestat” först och främst en beteckning för de effekter som en mångtalig bondeklass, som *kan tänkas utveckla en politisk verksamhet självständig från proletariatets diktatur*, kan ha på de sovjetiska organens överlevande – det gäller sovjeterna i byarna, distrikten, arrondissementen, o.s.v. – som utgör en integrerad del av den proletära diktaturens system. Det finns en risk för att sovjetorganens verksamhet skulle börja förändras i en riktning som skulle försvaga proletariatets diktatur.

Denna risk försvinner inte genom att man helt enkelt utestänger bondemassorna från sovjetorganen. Ett sådant avstängande skulle bara minska den folkliga bas som proletariatets diktatur måste vila på; det skulle också försvaga de nödvändiga banden mellan proletariatet och bondeklassen, det skulle skada ett fullföljande av revolutionens demokratiska uppgifter och det skulle göra det omöjligt att utveckla partiets ledande roll. Denna ledande roll kan i själva verket bara utvecklas när proletariatets parti självt har förtroende för massorna och på så *sätt gör det möjligt för dessa att, med bakgrund i sina egna erfarenheter*, allt mer och mer sluta sig till det proletära partiets ledning.

Om man avviker från denna väg, *om man inte korrekt behandlar motsättningen mellan maktens proletära karaktär och nödvändigheten av att i maktorganen ta med icke–proletära massor*, löper man en annan risk: den att förvaltningen av offentliga ärenden koncentreras i handen på ett fåtal. En sådan koncentration stärker den etatistiska aspekten av maktens organisation, stärker statsapparaternas åtskiljande från massorna liksom de *icke–demokratiska formerna av centralisering*; den leder till en vidareutveckling och inte till en begränsning av borgerliga politiska förhållanden och äventyrar således också maktens proletära karaktär. Man vet, att denna makt inte enbart är en statsmakt, ty proletariatets politiska makt sammanfaller inte med förekomsten av en ”stat i strikt bemärkelse” utan med en makt, som ”inte längre strikt talat är en stat”.²²

Man kan se att Lenins formulering om en ”arbetar- och bondestat” också beskriver

gjorde det möjligt att ställa en verklig armé på fötter. Mao Tse-tung understryker detta vid tidpunkten för de första röda baserna: ”Om vi endast har lokala röda garden men inte någon reguljär Röd armé, kan vi inte reda oss mot de reguljära vita styrkorna utan endast mot godsägarnas uppbåd. Därför är det, även om arbetarnas och böndernas massor är aktiva, helt omöjligt att skapa en självständig regim, och än mindre en självständig regim, som är varaktig och dagligen växer, såvida vi inte har tillräckligt kraftiga reguljära styrkor” (Mao Tse-tung, *Valda verk* 1, s. 68)

I Ryssland hade den revolutionära bonderörelsen från oktober 1917 till maj 1918 inget behov av att det skapades en reguljär armé för att skydda den mot kontrarevolutionen, men förhållandena förändrades när denna övergick till offensiv med hjälp av de imperialistiska makterna. I detta ögonblick kände bondemassorna nödvändigheten av bolsjevikpartiets ledarskap (även om de var oense med en eller annan av de konkreta åtgärder som partiet beslutade). På grund av bolsjevikpartiets otillräckliga förankring på landsbygden utövas ändå partiets ledande verksamhet gentemot bondemassorna bara på ett relativt ytligt sätt, den var bara i begränsad utsträckning en ideologisk ledning och den tenderade att dämpas så snart som den inte längre upplevdes som omedelbart nödvändig.

²¹ Som vi skall se, underblåstes dessa spänningar av de misstag som bolsjevikpartiet begick i sin politik mot bondeklassen, speciellt under ”krigskommunismen”.

²² Se vad Lenin säger om detta ämne i ”Staten och revolutionen” och i en mängd andra texter, t.ex. i ”Proletariatets uppgifter i vår revolution” (i *Valda verk i 10 band*, bd. 6 s. 367 [Lenin återupptar här bara Marx och Engels slutsatser efter Pariskommunens erfarenheter och deras förslag att ersätta ordet ”stat” med ordet ”samfund” (”Staten och revolutionen” *Valda verk*, II:1, s. 265)

nödvändigheten av en korrekt behandling av de motsättningar som denna formulering låter framträda. Historien har påvisat de misstag som begicks i Ryssland när man skulle behandla dessa motsättningar.

På den nivå som gäller maktorganens sätt att fungera, uppkommer efter Oktoberrevolutionen ett antal åtgärder eller beslut, på grund av att det finns en talrik bondeklass, som bara i begränsad utsträckning påverkas av proletariats ledande verksamhet.

Formellt sett, innebär det viktigaste av dessa beslut att böndernas representation bestäms till en delegat på 125 000 invånare och städernas representation till en delegat på 25 000 väljare.²³ I Lenins ögon rättfärdiggörs den skillnad som på detta sätt införes mellan stad och landsbygd av det faktum, att proletariats organisationsförsök gjort snabbare framsteg än bondeklassens, och han tillägger, att detta gett arbetarna ett verkligt försprång.²⁴

Antagandet av denna diskriminerande åtgärd mot bondeklassen är inte utan samband med resultatet av valen till den konstituerande församlingen (denna upplöstes strax efter den samlats, den 5–6 januari 1918). Dessa val, som organiserats under sovjetmaktens tid, gav bara 175 platser av 707 till bolsjevikerna, mot 410 till Socialistrevolutionärerna, 17 till Kadetpartiet,²⁵ 16 till mensjevikerna och 86 till olika nationella grupper.²⁶

Samma orsaker gjorde att man först allvarligt begränsade och sedan praktiskt taget förbjöd verksamhet från andra partier än bolsjevikpartiet²⁷, framför allt från det socialistrevolutionära partiet, som var i nära förbund med välbärgade kretsar på landsbygden.

Det är svårt att avgöra vilka effekter som dessa olika åtgärder hade på böndernas inställning till sovjetorganen. Man kan i varje fall konstatera, att på arrondissement-sovjeternas nivå (där bondeklassens inflytande kunde göra sig starkast märkbart och om vilka vi har tillräckligt med information), var andelen kommunistdelegater nästan 61 % år 1918, men faller gradvis till 43 % år 1920 och 44 % år 1921. De andra partiernas delegater försvinner, men detta försvinnande åtföljs inte av ett ökat antal bolsjevikdelegater, utan av fler partilösa delegater. 1920 och 1921 är dessa till och med fler än de kommunistiska delegaterna.²⁸

Den viktigaste politiska effekten av denna motsättning mellan den proletära makten och den starka övervikten för *en bondebefolkning, över vilken proletariats ledarskap är ganska begränsat*, är naturligtvis inte av valmässig karaktär. Den allvarligaste effekten är sovjetorganens

²³ Man måste här tala om en "stads"representation och inte om en "arbetar"-representation, eftersom det var städernas medborgare som röstade, med undantag för "de som exploaterade andra för sin vinning", "affärsmän", "de vars inkomster inte kommer från det egna arbetet" brottslingar, munkar, präster och mentalsjuka.

Intellektuella och fria yrkesutövare fick rösta, liksom regeringens specialister och anställda. (Se vad gäller denna fråga, E. H. Carr, *Ryska revolutionen 1917-1923*, del. 1., s. 161, Cavefors 1970.)

²⁴ Se Lenins "Referat om partiprogrammet" till SUKP(b):s VIII:e kongress (*Valda verk* II:s, s. 146ff). Det är i detta referat som Lenin sammanfattar författningsförslagen om rösträtten och bl.a. säger: "Vår författning erkänner proletariats prioritet i förhållande till bönderna och berövar utsugarna rösträtten" (s. 169). Lenin framställer denna sista åtgärd dock som beroende av omständigheterna och förklarar: "... även om det är nödvändigt att undertrycka bourgeoisin som klass, så är det inte nödvändigt att beröva den rösträtt och jämställdhet." (s. 170)

²⁵ Kadetpartiet (för K.D. eller demokratiskt konstitutionellt) är ett typiskt borgerligt parti. Som Lenin formulerar det: "Kadeten är en typisk börsjobbare, totalt ur stånd att kämpa. Hans ideal är att föreviga den borgerliga exploateringen i respektabla, civiliserade, parlamentariska former." ("Ett försök till klassificering av de politiska partierna i Ryssland" *Lenin om den kommunistiska valkampanjen*, Proletärkultur, Göteborg 1973, s. 182)

²⁶ Se E. H. Carr, op.cit. del 1 s. 126

²⁷ Se nedan s. 214

²⁸ Se den statistiska tabellen i Anweiler, *Les Soviets en Russie*, op.cit. s. 328

dåliga fungerande.²⁹

Denna situation är inte resultatet av en lång historisk process: den har uppstått efter det sovjetmakten utropats. Den sammanfaller med den ”övergångsform” (som Lenin kallar den) som då var den proletära diktaturens form.

Denna situations effekter framstår klart när man analyserar egenskaperna hos och förhållandet mellan de två viktigaste beståndsdelarna i den proletära diktaturens system i Ryssland. Dessa utgörs av organisationen av sovjeter, som upprättas efter Oktober, samt av bolsjevikpartiet, den dominerande beståndsdel i den proletära diktaturens system, vars ideologi, politiska linje, förmåga att utveckla alliansen mellan arbetar- och bondeklassen och därmed förhållandet till massorna, bildar den slutliga garanten för maktens proletära karaktär.

III. Upprättandet av sovjetorganen och sovjetregeringen

Den plats som tillkommer sovjetorganen efter Oktober, främst då de centrala sovjetorganen som uppstått ur Arbetar- och soldatdeputerades andra allryska sovjetkongress, är en produkt av själva den revolutionära rörelsen och av bolsjevikpartiets ledande roll under upproret.

I själva verket var det inte sovjetorganen (varav många ännu dominerades av socialistrevolutionärerna och till och med vägrade att delta i den II:a kongressen), som kastade omkull den provisoriska regeringen, utan det var arbetarmassorna under bolsjevikpartiets ledning. Som Stalin förklarade några år efter Oktober, gjorde kongressen ”inget mer än att ta emot makten ur Petrogradsovjetens händer”³⁰, dvs från bolsjevikpartiet som presiderade över dess beslut.³¹

Vi har redan påpekat, att makten är ett förhållande mellan klasserna och inte ett ”ting”, den ”överförs” inte från hand till hand. Revolutionens egen dynamik och bolsjevikpartiets initiativ i spetsen för arbetarmassorna gav den verkliga makten till bolsjevikpartiet och inte till sovjeterna. Att en del av statsmakten utövas av organ som uppkommit, först ur den II:a sovjetkongressen, senare ur andra kongresser, och under betingelser som vi senare skall undersöka, blir just en konsekvens av den av bolsjevikpartiet förda politiken.

De förhållanden, som på detta sätt upprättas mellan sovjetorganen och partiet, motsvarar såväl det verkliga styrkeförhållandet mellan klasserna som den uppfattning som bolsjevikpartiet och framför allt Lenin³² hade om vad som skulle vara partiets respektive sovjeternas plats i systemet av proletariats diktatur.

Lenin hade aldrig en ”fetischistisk” uppfattning av sovjeternas roll. Under loppet av år 1917, när det fanns en klar risk, att de småborgerliga och chauvinistiska partiernas dominans över sovjeterna mer eller mindre skulle konsolideras, drog Lenin tillbaka parollen om ”all makt åt sovjeterna” och visade på att dessa kunde omvandlas till ”kontrarevolutionens fikonlöv”.³³

²⁹ Se Lenin *Valda verk* II:2 s. 168 (”Rapport om partiprogrammet den 19 mars 1919”)

³⁰ Stalin, *Verk* (på ryska) del 6, s. 347, citerad i E. H. Carr, op.cit. del 1, s. 117

³¹ När Trotskij den 26 oktober meddelar Petrogradsovjeten att den provisoriska regeringen störtats så att den II:a sovjetkongressen kan ta över makten, tillägger han: ”Som parti ansåg vi detta vara vår plikt: att göra det verkligt möjligt för kongressen att ta makten ... /Det/krävdes ett parti, som kunde vrida makten ur kontrarevolutionens händer och sedan säga till er: Här har ni makten och ni måste gripa tag i den!” (Trotskij, *Den permanenta revolutionens epok*, Partisan 1969, s. 92)

³² På denna punkt som på andra var partiet långt ifrån enat. Vissa bolsjevikledare som Zinovjev och Kamenev, som inte var gynnsamt inställda till att Oktoberupproret sattes igång, ogillade också att partiet fick en så framträdande plats efter upproret.

³³ Se Lenins artikel i *Proletarskoje Delo* 20 juli, ”Det politiska läget (fyra teser)” [I bokutgåvan av ”Klasstriderna...” anges källan felaktigt vara *Novaja Zjizn*, den 11 juli 1917 – den artikeln, ”Brev till redaktionen för *Novaja*

Likaså understryker Lenin under sommaren 1917, att ”Parollen om hela maktens övergång till sovjeterna var en paroll för revolutionens fredliga utveckling, vilken var möjlig i april, maj, juni och fram till den 5–9 juli... Nu är denna paroll redan felaktig, ty den tar inte hänsyn till ...”³⁴

Lenin för då fram parollen om det väpnade upproret (dock utan att uppge den legala verksamheten som *kombinerar* med ett illegalt arbete, och med en rekommendation att undvika alla förhastade steg). Det väpnade upproret har som mål ”maktens övergång till proletariatet, som stöds av fattigbönderna, för att genomföra vårt partis program”.³⁵

I september gör Kornilovs misslyckade försök till statskupp och den stärkta bolsjevikrepresentationen i sovjeterna att Lenin på nytt för fram parollen om ”All makt åt sovjeterna”.

Bolsjevikpartiets politik gentemot *sovjetorganen* innebär alltså att det anser dem ha en plats inom systemet av proletariatets diktatur, 82 men att de inte är detsamma som detta system; de kan således inte inta den dominerande platsen där, speciellt inte som bondesovjeterna är odifferentierade och lantarbetarna och fattigbönderna inte spelar någon framträdande roll i dessa.

De förhållanden som utvecklas mellan bolsjevikpartiet och sovjetorganen – och då speciellt mellan Folkkommisariernas råd och den Allryska verkställande centralkommittén för sovjeterna (som utgör de två centrala regeringsorganen) – blir lättare att förstå utifrån vad som nyss sagts.

A) Sovnarkom

Redan på kvällen den 26 oktober 1917 godkänner Arbetar- och soldatdeputerades allryska sovjetkongress under sitt andra och sista möte, att det skapas ett Folkkommisariernas råd (på ryska förkortat *Sovnarkom*), ”arbetarnas och böndernas första regering”.

Denna första Sovnarkom består uteslutande av bolsjeviker. Dess medlemmar har utsetts av partiet.

Under en kort period, mellan slutet av november 1917 och sommaren 1918 kallas några vänstersocialistrevolutionärer att delta i Sovnarkom, d.v.s. i regeringen, men vänstersocialistrevolutionärernas växande fientlighet mot bolsjevikpartiets politik (speciellt mot fredsfördraget med Tyskland i Brest–Litovsk) leder till att de utesluts ur Sovnarkom.³⁶ Därefter består denna alltså enbart av bolsjeviker.

Fram till sin död är Lenin Sovnarkoms ordförande.

B) VTsIK (eller VCIK)

Den allryska verkställande centralkommittén för sovjeterna (VTsIK eller VCIK efter dess ryska initialer) är juridiskt sett det högsta maktorganet; den har uppkommit ur sovjetkongressen. Den VTsIK som väljs av Arbetar- och bondedeputerades andra sovjetkongress består av 62 bolsjeviker, 29 vänstersocialistrevolutionärer och 10 övriga socialister. Den speglar på detta sätt kongressens sammansättning efter det höggersocialistrevolutionärernas och de andra partiernas delegater dragit sig tillbaka för att protestera mot upproret, och nu vägrar att vidare delta i kongressen.

Efter kongressen utökas antalet deltagare i denna kommitté genom att det *tillkommer bonde-delegater som väljs av bondedeputerades kongress* (lika många som arbetardelegaterna från den II:a kongressen) samt 100 delegater från *armén och flottan* och 50 *fackföreningsdelegater*. Den

Zjizn handlade om en helt annat sak, nämligen om det nyss beslutade förbudet mot bolsjevikernas press – Red]

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Se nedan s. 219 f

nya kommittén som konstitueras sig den 15 november 1917 består av mer än 350 medlemmar och kallas officiellt ”den allryska centrala exekutivkommittén av arbetar-, soldat- och bonde-deputerade”.

Den första ryska författningen, för den Ryska Socialistiska Federala Rådsrepubliken (RSFSR), som godkänns av Sovjeternas femte kongress i juli 1918, ger samma andel representanter till städerna och landsbygden,³⁷ men fastställer VTsIK:s medlemsantal till 200. Författningen klargör att VTsIK fyller kongressens funktioner mellan dess sessioner och att det är den som utser Sovnarkoms medlemmar. VTsIK borde, i teorin, vara samlad mer eller mindre permanent; i verkligheten är det dess *presidium*, ett organ som valts inom VTsIK, som oftast uppfyller VTsIK:s funktioner. Denna praktik bekräftas av sovjetkongressen, i kraft av en revolution som tagits av Bolsjevikpartiets VIII:e kongress (år 1919).

C) Förhållandet mellan VTsIK och Sovnarkom

Enligt stadgan skulle Sovnarkom vara underordnat VTsIK. I verkligheten blev det så, att medlemmarna i det förra organet ”utsågs” av det senare. Författningen anger också att det är VTsIK som skall utfärda dekret, order och instruktioner och att ”RSFSR högsta auktoritet tillkommer den Allryska sovjetkongressen och, mellan dess möten, VTsIK.” (artikel 12), medan Sovnarkoms uppgift är ”den allmänna administrationen av rikets angelägenheter”.

Men den verkliga praktiken var en helt annan. Redan den 30 oktober 1917 antog Sovnarkom själv ett dekret som gav den lagstiftande makt. Detta dekret skulle i princip inte gälla längre än till dess den konstituerande församlingen sammankallats, men det förblir giltigt även efter det denna har upplösts. När RSFSR:s författning antas, avgörs saken definitivt: Sovnarkom tar överhanden över VTsIK, som hädanefter bara är ett organ, som ratificerar beslut eller propositioner som den i allmänhet inte själv har initierat. Regeringsmakten koncentreras i Sovnarkom. Eftersom vänstersocialistrevolutionärerna utesluts ur Sovnarkom, finns nu hela regeringsmakten i bolsjevikpartiets händer och så småningom hos dess centralkommitté (CK) och slutligen hos partiets politbyrå. Denna undersöker de flesta viktiga beslut samtidigt som, eller vanligtvis t.o.m. före Sovnarkom.

Den process som tar den verkliga regeringsmakten från VTsIK till fördel för Sovnarkom och bolsjevikpartiets CK, är av mycket stor vikt. I själva verket avgör denna process problemet om var den högsta politiska instansen skall ”lokaliseras” och gör det till förmån för bolsjevikpartiet och till nackdel för VTsIK, ett organ som uppstått ur Sovjetorganen.

Före oktoberrevolutionen hade idén praktiskt taget aldrig tagits upp om att man skulle bilda ett regeringsorgan, typ Sovnarkom, som skulle utgöra ett särskilt organ inom sovjetorganisationen. Det verkade som om all makt var bestämd att samlas i de egentliga sovjetorganen. Vid slutet av den process, som vi just beskrivit, ser situationen helt annorlunda ut: det är Sovnarkom, vars medlemmar väljs av bolsjevikpartiet och som inte direkt emanerar från sovjetorganen (som är fallet med VTsIK), som utövar regeringsmakten. Resultatet blir således, att det upprättas en maktstruktur som är avsevärt olik den som föreslogs före Oktoberrevolutionen, även från bolsjevikpartiets sida.

Man skulle kunna tänka sig, att den process som leder till att denna regeringsstruktur uppstår och konsolideras, framför allt kan förklaras av den specifika sammanställning av politiska krafter som kännetecknade Oktoberrevolutionen, speciellt då av det fortfarande inte oansenliga inflytande som mensjevikerna och socialistrevolutionärerna utövade, också inom sovjetorganisationerna.

³⁷ Se ovan s. 59 (avsnittet ”B) Soldaterna, bönderna och uppsvinget för sovjeterna”)

Enligt detta sätt att se på saken, skulle det vara av ”konjunkturbetonade” anledningar och för att ”skydda” regeringsmakten för ett tänkbart direktingripande från borgerliga och småborgerliga partirepresentanters sida, som Sovnarkom – ett organ som bolsjevikerna skapat på initiativ från partiets centralkommitté – skulle ha inrättats och de facto fått en dominerande position i förhållande till VTsIK.

Detta sätt att se på saken redogör ganska väl för den konkreta historiska processen, men går inte särskilt djupt; det blir en renodlat ”händelseinriktad” skildring; det tar bara med i beräkningen de yttre aspekterna vad gäller förhållandet mellan klasserna, som det ju här framför allt är frågan om.

I själva verket innebär inrättandet av proletariats diktatur att arbetarklassen konstituerar sig som dominerande klass, något som den inte kan göra med hjälp av organ av sovjettyp, som är massorganisationer, inte heller genom de statliga organ som uppstått direkt ur dessa massorganisationer. Således sker proletariats konstituerande som dominerande klass med hjälp av en apparat, som är specifik proletär, vad beträffar dess ideologi, dess mål och den ledande och enande roll som den har i förhållande till massorna; d.v.s. detta sker genom ett proletärt parti som spelar denna politiskt och ideologiskt ledande roll, också i förhållande till de statsapparater som uppstått ur massorganisationerna.

Även när så är fallet, kan de konkreta formerna vara mycket olika för sammanfogningen mellan den proletära diktaturens statliga apparater och proletariats parti, som är instrumentet för dess diktatur. Denna mångfald speglar den extrema mängd av relationer mellan klasserna som är möjlig, samt klasskampens effekter, också inom det proletära partiet.

I det sovjetryska fallet, kan det inte finnas någon tvekan om att de specifika sammanfogningsformerna mellan statsapparaterna och det proletära partiet i hög grad bestämdes av att bolsjevikpartiets direkta inflytande var svagt inom viktiga skikt av befolkningen, speciellt då bland bönderna. Å andra sidan bestämdes de också av att partiet hade en viss tendens att söka lösa ledarskapsproblemen genom att ta till organisatoriska regler snarare än ideologisk kamp. Denna tendens stärktes också av de brådskande uppgifter som partiet tvingades ta på sig för att kunna konsolidera proletariats diktatur.

D) Centralmakt och lokalmakt

Organisationen av den sovjetiska regeringsformen ställer också problemet om förhållandet mellan de centrala och de lokala sovjetorganen och om dessa organs respektive befogenheter. RSFSR:s författning, som antogs år 1918, löser inte riktigt dessa problem. Den tillkännager dels, att ”all myndighet inom RSFSR:s territorium tillhör hela den arbetande befolkningen, organiserad i stads- och landsbygdssovjet” (artikel 10), dels att ”den högsta myndigheten inom RSFSR tillhör den ullryska sovjetkongressen och VTsIK” (artikel 12). Den första formuleringen implicerar att varje lokal sovjet är ”suverän”, den andra ställer de lokala sovjeterna under de centrala organens överhöghet.

I praktiken ledde uppräkningsen av centrala myndigheter och än mer, den dagliga praktiken, snabbt till att de lokala sovjeterna i alla viktiga frågor underordnades de centrala organen. Parallellt med detta framträder partiets ledande roll starkt också på lokalplanet, något som visar sig i att partikommittéerna på olika territoriella nivåer står över de lokala administrativa organen: detta företräde säkerställs dock egentligen inte under Lenins livstid. I själva verket är partiets basorgan mycket svaga även efter inbördeskriget. De förekommer inte överallt och även där de finns på plats har de inte alltid en verklig förmåga att styra de administrativa statsorganen: dessa bevarar och förstärker till och med ibland sin självständighet i förhållande till partiets centrala

organ.

E) De administrativa statsapparaterna

Redan från början söker Sovnarkom skapa egna administrativa statsapparater på en ny bas. I själva verket leder detta försök inte långt. De olika Folkkommisarierna tvingas i verkligheten underkasta sig (eller försöka underkasta sig) en stor del av den gamla administrativa apparaten, som inte genomgår mer än relativt måttliga inre förändringar.

Detta är ett mycket viktigt faktum som vi kommer att återvända till. Men vi måste redan nu påpeka att dessa apparater sätter upp ett kraftigt motstånd mot de order som kommer från maktens högsta instans. Detta beror på de administrativa apparaternas klassammansättning och, på ett djupare plan, på karaktären hos dessa apparaters förhållande till massorna, på deras inre hierarkiska uppbyggnad och på de relationer som de har till proletarietets diktators ledande organ (bolsjevikpartiet). *Således finns det ofta en mer eller mindre djup klyfta mellan den politik som centralkommittén formellt har antagit, den politik som Sovnarkom försöker sätta i verket, och de verkliga handlingar, som utförs av de administrativa statsapparaterna.* Dessutom tenderar dessa apparater att bilda en barriär mellan sovjetmakten och folkets massa. Härigenom och även genom att partiets bas inte längre har möjlighet att direkt informera bolsjevikledarna, blir dessa dåligt underrättade om vad som händer i landet, speciellt då på landsbygden, liksom naturligtvis om vad som sker i statsapparaten själv.

Vid en mängd tillfällen söker bolsjevikpartiet förbättra detta sakernas tillstånd. Ett första försök äger rum redan i mars 1918, när ett Folkkommisariat för statskontroll bildas. Detta försök får ingen verklig uppföljning, något som lätt kan förstås: i själva verket tänkte man ställa de administrativa statsapparaterna under maktens kontroll med ytterligare en administrativ apparat som mellanhand.

Det finns tre undantag i denna svåra situation som gällde statsapparaterna: Det utrikespolitiska kommissariatet, Röda armén och den nya politiska polisen, Tjekan.³⁸ Vi kommer senare att vända tillbaka till vad som skedde med Tjekan, för tillfället skall vi nöja oss med några ord om Röda armén.

F) Röda armén

På det militära området förfogade sovjetmakten ursprungligen inte över någon apparat som den själv hade utvecklat före revolutionen och inom vilken bolsjevikpartiet hade kunnat spela en ledande roll. De betingelser under vilka Oktoberrevolutionen ägde rum, hade inte tillåtit en sådan utveckling.

Visserligen förfogade bolsjevikpartiet sedan 1905 över en ”militär organisation”, men denna var på intet sätt en armé, inte ens ett embryo till en dylik. Dess roll var att koordinera bolsjevikernas propagandaarbete inom tsararmén. Mellan februari och oktober 1917 spelar denna ”militära organisation” en aktiv roll och skapar då bolsjevikorganisationer inom den provisoriska regeringens armé. Den börjar ge ut ett pressorgan, ”Soldaten sanning”. Strax före Oktober bidrar den till att organisera revolutionskommittén i Petrograd, som förbereder upproret.

Å andra sidan hade arbetarna i Petrograd och andra stora städer strax före Oktober börjat organisera sig militärt med bolsjevikpartiets hjälp; på detta sätt skapas det *Röda gardet*. Detta spelar en viktig roll från oktober 1917 till mars 1918 i samband med olika officerares kontra-

³⁸ Tjekan, eller ”den extraordinära kommissionen”, är den första politiska polis som sovjetmakten inrättar. Den uppkommer ur Petrogradsovjetens Revolutionära Militära Kommitté. När denna upplöses bibehölls den ”extraordinära kommissionen” genom ett dekret från Sovnarkom, daterat den 7 december 1917.

revolutionära försök. I själva verket bildar de röda gardena, med hjälp av *bondepartisanerna* och *arbetarmilisen*, den enda väpnade styrka som den proletära makten i början förfogar över.

Visserligen finns den gamla armén formellt sett kvar efter Oktober och en stor del av denna armé är teoretiskt underkastad sovjetmakten. Men denna armé håller på att helt falla samman och sovjetmakten beslutar att upplösa den i mars 1918. Samma månad fattas beslut om att skapa en Röd armé. Trotskij får i uppgift att organisera den. Ursprungligen tänkte man bygga upp den på frivillig basis, men från april 1918 övergår man till att inrätta en obligatorisk militärtjänst.

Vi skall senare se på denna armés egenskaper, speciellt vad gäller förhållandet mellan officerare och soldater.

Att den Röda armé som skapades på detta sätt, som det senare skulle visa sig blev ett högst effektivt instrument i kampen mot de vita gardena och de imperialistiska väpnade styrkorna, beror i huvudsak på den heroism, offervilja och självupppoffring som de bönder och arbetare visade, som försvarade revolutionen. Men denna armé var inte – och kunde inte bli – en apparat som bidrog till att revolutionera de ideologiska förhållandena och till att utveckla en proletär praktik. Tvärtom bibehölls där i praktiken borgerliga, och till och med feodala handlingsmönster. Redan år 1918 återinfördes de yttre ”formerna för respekt” (militär hälsning, speciella formuleringar när man vände sig till ”överordnade”) och officerarna fick olika privilegier, speciellt vad gällde bostäder. Längre fram återskapar officersskolorna den hierarkiska uppbyggnad och de ideologiska förhållanden som kännetecknar de borgerliga arméerna, trots att dessa skolor numera rekryterade från arbetar- och bondeklassen (men också inom den gamla intelligentsian och bland släktingar till den tidigare officerskåren, som slutit upp kring regimen).

IV. Bolsjevikpartiet och dess ledande roll

Bolsjevikpartiets ledande roll i Oktoberrevolutionen och i upprättande av proletariats diktatur i Ryssland är inte bara resultatet av en ”historisk tillfällighet”. Den motsvarar en grundläggande nödvändighet: om den proletära revolutionen skall segra måste den ledas av ett parti som styrs av den revolutionära marxismen. Detta är ett faktum som ständigt bekräftas av erfarenheten och som sammanfattas av Lenin i formuleringen: ”Utan en revolutionär teori kan det inte ... finnas någon revolutionär rörelse.”³⁹

Lenin sätter här i själva verket nödvändigheten av en teori för den proletära revolutionära rörelsen i omedelbar relation till nödvändigheten av ett parti, som beväpnat sig med marxismen, ty han tillägger: ”... förkämpens roll kan utföras endast av ett parti, som ledes av en avancerad teori”.⁴⁰

Bolsjevikpartiets ledande roll är inte slutförd i och med inrättandet av proletariats diktatur, snarare tvärtom. Således kämpar bolsjevikpartiet, såväl efter som före Oktober, för att behålla sin ledande ideologiska och politiska roll. För att kunna göra detta måste det stödja sig på en revolutionär teori och utarbeta en egen politisk linje genom att dra fram lärdomarna ur massornas egen verksamhet.

År 1917 och 1917 vilar bolsjevikpartiets styrka och dess ledande roll i huvudsak inte på en

³⁹ Se ”Vad bör göras?” (*Valda verk* I:1, s. 174)

⁴⁰ Ibid. s. 175. Lenin påminner här om att Engels i sin *Bondekriget i Tyskland* underströk teorins betydelse, när denne påpekade att socialdemokratien (proletariats politiskt organiserade rörelse på den tiden) inte borde föra fram enbart två kampformer (den politiska och den ekonomiska) utan tre, i det han ställer den teoretiska kampen sida vid sida med dem. F. Engels såg till och med ”den likgiltighet för all teori, som en av huvudorsakerna till att den engelska arbetarrörelsen går så långsamt framåt” vid denna tid (1874); han gjorde samma anmärkning beträffande Frankrike, Belgien, o.s.v. (ibid. s. 175–176)

användning av tvång, utan hänger samman med dess förmåga att föra fram korrekta teoretiska analyser och att översätta dessa i en politisk linje, i åtgärder och paroller som möjliggör nära relationer med de mest militanta delarna av folkets massa. I sista hand hänger bolsjevikpartiets ledande roll samman med den revolutionära utveckling som det ger marxismen i samband med proletariatets och bondeklassens kamp.

Den roll som bolsjevikpartiet spelade år 1917, bör dock inte få oss att glömma att det bara existerat som parti under fem år; det uppstod vid en konferens, som samlades i Prag mellan den 5:e och den 17:e januari 1912 och ur vilken uppkom det Ryska socialdemokratiska arbetarpartiet (bolsjevik) eller RSDAP(b). Denna konferens möjliggjorde skapandet av ett parti, som inte enbart var en samling aktivister och en handfull revolutionära intellektuella, ty partiets grundande hade föregåtts av mer än tio års teoretisk och organisatorisk verksamhet, med Lenin som en av de viktigaste upphovsmännen, framför allt på den teoretiska fronten.

För att vi skall kunna förstå bolsjevikpartiets ledande roll i oktober 1917 och därefter, och för att vi också skall kunna förstå det sätt varmed detta parti bemötte de problem som det stötte på efter Oktober, måste vi alltså ta upp de viktigaste etapperna i den kamp som Lenin och bolsjevikerna fört, en kamp som gjorde det möjligt för partiet att erövra den position det intog år 1917.

A) Den teoretiska kampen för den revolutionära marxismens företrädare i den ryska arbetarrörelsen

Det var 1894 som Lenin, bolsjevikpartiets framtida grundare och ledare, för första gången ingrep med sina skrifter i den teoretiska kampen. Han är då 24 år gammal och deltar sedan sex år tillbaka i det politiska livet. Han har redan ofta uppträtt offentligt, speciellt mot populismen.⁴¹

Vid denna tidpunkt har marxismens kamp mot populismen redan pågått i flera år, framför allt på Plechanovs initiativ. Denne grundade år 1883 gruppen ”Frihet från arbetet” – tillsammans med andra politiska aktivister, främst Vera Zasulitj. Han bidrar till att göra marxismen känd i Ryssland, såväl genom sina egna publikationer som genom att översätta flera verk av Marx och Engels.

Lenin för i sin skrift från 1894 *Vad är folkvännerna*⁴² kritiken av populismen än längre än Plechanov, samtidigt som han understryker den roll som bondeklassen, i allians med proletariatet, kan spela i den framtida ryska revolutionen.

Lenin fortsätter den ideologiska kampen under deportationen efter december 1895 (för sitt organisationsarbete i den av honom grundade gruppen ”Föreningen till kamp för arbetarklassens befrielse”) och sedan i exil utomlands från år 1900; denna kamp förs först mot populismen, sedan mot ”ekonomismen” och den ”legala marxismen”. Denna sista påstod att Ryssland borde gå i ”kapitalismens skola” och att det ryska proletariatet, med tanke på landets låga industrialiseringsgrad, bara borde föra en ekonomisk kamp, samtidigt som det skulle stödja borgarklassens ”demokratiska krav”.

I den ideologiska kampen mot dessa uppfattningar är Lenins avgörande inlägg *Vad bör göras?*, som kom ut år 1902.⁴³ denna bok klargör Lenin de principer, som kommer att vara de

⁴¹ Populismen eller narodnik-rörelsen är en rysk revolutionär rörelse som bildades under 1800-talet. Den betonar framför allt möjligheter av en bonderevolution, som skulle vara trogen de nationella särdragen och traditionerna. Narodnikerna försökte göra propaganda bland bönderna, när detta misslyckades övergick de till terroråd. På 1900-talet var socialistrevolutionärerna deras egentliga efterföljare, men dessa fann sin verkliga sociala bas i den lantliga småbourgeoisin och intelligentsian.

⁴² ”Vad är folkvännerna och hur kämpar de mot socialdemokraterna?” (*Valda verk* I:1, s. 35-121)

⁴³ ”Vad bör göras?” (*Valda verk* I:1, s. 149-367)

bestämmande vid grundandet av bolsjevikpartiet och som kommer att leda dess sätt att fungera (och som fortfarande och i sina viktigaste delar är de ledande principerna för hur de kommunistiska partiet fungerar, som inte övergivit den revolutionära marxismen). Han belyser ”ekonomismens” misstag, liksom den med denna förenade ”spontanismens” misstag. Således understryker han:

” ... varje knäfall för spontaniteten i arbetarrörelsen, varje förringande av 'det medvetna elementets' roll ... innebär ... alldeles oavsett om den som nedsätter denna roll önskar det eller inte – att den borgerliga ideologins inflytande på arbetarna stärkes.”⁴⁴

Publiceringen av *Vad bör göras?* och de revolutionära aktivisternas antagande av dess innehåll innebar en stor motgång för ”ekonomismen” och ”spontanismen”, i de former som dessa tendenser under denna tid hade i Ryssland.

År 1904, när Lenin publicerar *Ett steg framåt, två steg tillbaka*⁴⁵, utvecklar och preciserar han principerna för hur det framtida bolsjevikpartiet skall organiseras. I denna skrift klargör han förhållandet mellan klass och parti, understryker organisationens avgörande betydelse, liksom nödvändigheten av en nära förbindelse mellan parti och massa och av en *demokratisk centralism*, av *disciplin och enhet*. (Denna enhet och disciplin får ej blandas ihop med en konstgjord enhällighet, ty de förutsätter en öppen diskussion, som är det enda som kan möjliggöra att marxismen går framåt.)

Med publiceringen i juli 1905 av sitt verk *Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen*, utvecklar Lenin kampen mot mensjevismen, som vid denna tid utgör den viktigaste formen av opportunism.

I denna broschyr⁴⁶ återkommer Lenin ständigt till det grundläggande problemet: bondeklassens deltagande i den demokratiska revolutionen; denna klass skulle då vara under proletariats ledning och inte, som mensjevikerna framställer det, under borgarklassens. Han skriver angående detta:

”Proletariatet måste slutföra den demokratiska omvälvningen genom att dra till sig bondemassan för att med våld slå ned självhärskardömets motstånd och paralysera bourgeoisins vankelmod. Proletariatet måste fullborda den socialistiska omvälvningen genom att dra till sig massan av befolkningens halvproletära element för att med våld krossa bourgeoisins motstånd och paralysera böndernas och småbourgeoisins vacklan.”⁴⁷

Hela denna skrift om *Socialdemokratins två taktiska linjer* ... skiljer klart de två revolutionära etapperna från varandra, genom att den visar på möjligheten av att gå från den ena till den andra etappen och genom att klarlägga de klasskonstellationer, som motsvarar dessa etapper.⁴⁸ Skriften belyser proletariats ledande roll i förhållande till folkets massa samt betydelsen av parollen om *proletariats och bondeklassens demokratiska diktatur*.

Lenin lade då de grunder utifrån vilka han kan formulera aprilteserna år 1917 – med hänsyn då till de förändringar som februarirevolutionen fört med sig – (ty teorin om hur den demokratiska revolutionen omvandlas till en socialistisk revolution är från och med nu alltid närvarande). Bolsjevikpartiet har således möjligheten att utarbeta det viktigaste i den politiska linje som

⁴⁴ Ibid. s. 190

⁴⁵ ”Ett steg framåt, två steg tillbaka” (*Valda verk* I:1, s. 368 f)

⁴⁶ ”Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen” (*Valda verk* I:2, s. 7-154)

⁴⁷ Ibid. s. 108 f

⁴⁸ I texten om ”Socialdemokratins förhållande till bonderörelsen” (september 1905, *Valda verk* I:2, s. 154-166) återvänder Lenin till denna fråga och preciserar: ”Vi är för en oavbruten revolution” (ibid. s. 163)

kommer att följas efter Oktober.

I *Socialdemokratins två taktiska linjer ... framförs teorin om den socialistiska revolutionen, utförd av proletariatet som utövar en hegemoni och som spelar en ledande roll*. Denna teori bryter med de uppfattningar man ärvt från Lassalle, som vid denna tid dominerade i Västeuropa och som såg proletariatet som den enda revolutionära klassen.

Revolutionen år 1905 utgör en iögonfallande bekräftelse av Lenins analys i *Socialdemokratins två taktiska linjer ...*, speciellt vad gäller den roll som de ”politiska masstrejkerna” kan spela i början och under loppet av ett uppror. Dessa strejkers betydelse bekräftas på nytt år 1917.

Under 1905 års revolution återvänder Lenin till Ryssland för en tid. Han fortsätter att leda den teoretiska kamp som bolsjevikpartiets anhängare för på två fronter: mot ”likvideringsmännen”, som under trycket av den Stolypinledda reaktionen är beredda att upplösa hela det socialdemokratiska partiet i Ryssland; mot ”otzovisterna” (anhängarna till tanken på ett återkallande⁴⁹ av det socialdemokratiska partiets deputerade i den дума som valts år 1906). År 1909 fördöms ”otzovismen” formellt av bolsjevikerna.

Samtidigt med dessa strider för Lenin en kamp också på den filosofiska fronten när han skriver *Materialism och empiriokritisism*, som kommer ut år 1909. Denna bok attackerar de anti-materialistiska uppfattningar, som sökte komma fram under sken av att vara marxism och som Lenin ser som en ”subtil förfalskning” av marxismen, en förfalskning som *utmärker revisionismen*, ”såväl inom den politiska ekonomin som vad gäller taktiska problem och inom filosofin i allmänhet”.

Således har bolsjevikpartiet, när det bildas år 1912, till sitt förfogande en samling teoretiska skrifter som utgör en ideologisk beväpning, höjd över all jämförelse med vad de andra arbetarpartierna som åberopar sig på marxismen förfogar över vid denna tid. Bolsjevikpartiets ideologiska beväpning kompletteras senare på viktiga punkter av två andra böcker av Lenin: *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*⁵⁰ och *Staten och revolutionen*.⁵¹

Den första av dessa skrifter ger en konkret analys av den dåvarande kapitalismens utveckling och en framställning av dess motsättningar och egenskaper. Denna analys vägledde bolsjevikpartiet under en viktig del av kampen, och även den Tredje Internationals verksamhet under dess första år.

Den andra av dessa texter fördjupar statsteorin och teorin om proletariatets diktatur: den bryter radikalt med vissa kautskianska föreställningar, som ännu fanns kvar inom bolsjevikpartiet.

Sålunda beväpnat på det ideologiska området kunde bolsjevikpartiet vägleda det ryska proletariatet och göra det möjligt för detta att hemföra en rad segrar av historisk betydelse. Det var ändå oundvikligt att den teori som bolsjevikpartiet förfogade över, skulle innehålla luckor vad gällde de problem, som man inte hade någon tidigare erfarenhet av. Dessa brister gav upphov till felaktiga ingripanden i den revolutionära processen. Vissa misstag som man då begick kunde rättas till, andra blev inte beriktigade eller också hade de teoretiska tillrättalägganden som skett, inte översatts till en motsvarande praktik, något som ledde till allvarliga svårigheter för den ryska revolutionen.

⁴⁹ Otzovat = att dra tillbaka

⁵⁰ *Valda verk* I:2, s. 447-489, även i Zenitserien, Cavefors, 1969.

⁵¹ *Valda verk* II:1 s. 195-329

B) Den politiska kampen för uppbygget och utvecklingen av bolsjevikpartiet

Uppbygget av bolsjevikpartiet skedde i huvudsak på basis av de principer och teoretiska idéer som Lenin fört fram, såväl i sina större verk som i ett stort antal andra inlägg: böcker, broschyrer, artiklar, tal, brev, o.s.v. Dessa principer och idéer utvecklades också ur bolsjevikernas politiska handlande och ur deras dagliga organisatoriska verksamhet. Framför allt från år 1905 utvecklar dessa en intensiv politisk verksamhet och gör ett anmärkningsvärt arbete på organisationsområdet: det gäller dels organiserandet av partiets egna medlemmar och av medlemmarnas tidningar och tidskrifter, dels organiserandet av de allt större människomassor som vänder sig till den revolutionära rörelsen.

Detta organisationsarbete är nära förbundet med en fördjupning av det ryska samhällets motsättningar samt av de ekonomiska och politiska klasstrider som – av och till – åtföljer denna skärpning av de sociala motsättningarna. En viktig etapp i denna kamp utgör massrörelsens uppsving, som kulminerar i 1905 års revolution. Andra strider av stor omfattning äger rum under åren 1912–1914.

Slutligen ser man ett nytt uppsving mot slutet av 1916, som år 1917, efter den av kriget framkallade upplösningen, utmynnar i det stora uppflammandet med de två revolutionerna, Februari- och Oktoberrevolutionen.

Ett karaktäristiskt drag hos bolsjevikpartiet och hos Lenins handlande är att de teoretiska analyserna hela tiden åtföljer massornas kamp. Ibland har denna kamp föregåtts och belysts av sådana analyser, emellanåt har analyserna kommit efteråt och möjliggjort en sammanfattande bedömning. Den utveckling av den revolutionära marxismen som äger rum på detta sätt, tar inte formen av en simpel ”summering av idéer” och ”teorier”; det rör sig här om en dialektisk utveckling: den sker genom brytningar, som, på basis av vad erfarenheterna lärt, gör det möjligt att förkasta eller förbättra vad som felaktigt. Denna process av brytning och beriktigande, av dialektisk utveckling, gör det möjligt att bygga upp ett revolutionärt parti utan tidigare motsvarighet i historien, ett parti som är solitt beväpnat på det teoretiska området och som har en allt fastare förbindelse med massorna. Det är detta parti som år 1917 möjliggör för det ryska proletariatet att organisera sig som dominerande klass. I oktober är detta parti en produkt av en oavbruten kamp, av en kamp som, som första mål hade själva grundandet av partiet och som därefter, från år 1912, har tryggt dess utveckling och konsolidering.

1. Kampen för partiets uppbyggnad

Kampen för bolsjevikpartiets grundande ägde rum inom Rysslands socialdemokratiska arbetarparti (RSDAP). Den tog formen av en kamp för att omvandla detta parti till ett parti som vägledades av den revolutionära marxismen.

RSDAP håller sin första kongress i mars 1898 (under en period då Lenin är förvisad till Sibirien). Det rör sig här ännu bara om ett försök, som misslyckas. Kongressen antar varken program eller stadgar och ur kongressen utgår inget ledarskap som kan organisera kontakterna mellan de marxistiska grupper som sedan flera år tillbaka finns i Ryssland: med några undantag när har dessa grupper för övrigt ingen kontakt med den militanta arbetarrörelsen. En av de första sammanmältningarna mellan de marxistiska grupperna och arbetarrörelsen skedde dock år 1895 i Petersburg, då Lenin grundade *Föreningen till kamp för arbetarklassens befrielse*. Enligt Lenins eget uttryck, var denna förening ”ett embryo till ett revolutionärt parti, som stöder sig på arbetarrörelsen”.

Den verkliga början till grundandet av ett revolutionärt parti sammanfaller med skapandet av tidningen *Iskra* år 1900, som organiseras av Lenin tillsammans med Plechanovs grupp.

(Gnistan) har korrespondenter över hela Ryssland. Trots att den är en underjordisk tidning, lyckas man sprida den mer eller mindre regelbundet. Den utvecklar i huvudsak samma tematan som de som Lenin behandlar i *Vad bör göras?* och har en avgörande inverkan på förberedelserna till RSDAP:s andra kongress.

Denna II:a kongress avhålls i juli 1903, först i Bryssel, sedan i London. Under debatterna sker en sammandrabbning mellan *Iskra*-linjens anhängare och dess motståndare, men *Iskra*-gruppen splittras också vad gäller ett visst antal problem. Totalt sett, och vad gäller viktiga punkter, får den av Lenin försvarade linjen majoriteten med sig ("bolsjinstvo" på ryska). Ur detta uppstår termen *bolsjeviker*, som betecknar anhängarna till denna linje, och termen *mensjeviker* (de som är i minoritet), som betecknar deras motståndare.

Efter kongressen förenar sig dock Plechanov och hans grupp med mensjevikerna och *Iskra* övertas av dem. Bolsjevikerna bemöter splittrarna genom att utveckla organisationsarbetet och genom att skapa en tidning, *Vperjod* (Framåt) i januari 1905. Således har bolsjevikerna tillgång till en ny tidning och har gjort det första utkastet till en bolsjevikfraktion inom RSDAP, i det ögonblick när massornas kamprörelse just börjar få ett starkt uppsving.

Vid början av 1905 är bolsjevikerna omkring 8000, men de försöker inte att öka sitt antal alltför mycket. De är och vill vara aktivister, som ägnar sitt liv åt det revolutionära arbetet.

RSDAP's III:e kongress äger rum i januari 1905. Eftersom mensjevikerna då praktiskt taget helt gått ur, blir det i praktiken en bolsjevikkongress.

Det revolutionära uppsvinget år 1905 gör att bolsjevikernas inflytande växer betydligt. En legal verksamhet blir tillfälligtvis möjlig. En konsekvens blir att bolsjevikerna förändrar vissa av sina arbetsformer, på samma sätt som de kommer att göra en gång senare, från och med februari 1917. De bibehåller givetvis sin underjordiska partiapparat, men deras propagandarbete sker praktiskt taget i öppna dagar. De tar emot nya medlemmar och väljer organisationsansvariga på olika nivåer, något som nästan var omöjligt under den underjordiska verksamheten.

De revolutionära framstegen följs hos en del medlemmar, framför allt då hos de nytilkomna, av påtryckningar mot enhet, som syftar till en sammansmältning av bolsjevik- och mensjevikorganisationerna. Mensjevikledarna, främst Martov (som Trotskij samarbetar med sedan den II:a kongressen), gör några formella eftergifter. Som en följd av dessa äger RSDAP's IV:e kongress rum i Stockholm i april 1906 och ägnas återföreningen av de två organisationerna. Vid detta tillfälle är bolsjevikerna 14 000 och mensjevikerna (som är mindre krävande vad gäller villkoren för inträde i partiet) 94 000. I den nya centralkommitté, som bildas vid denna kongress, är bolsjevikerna i minoritet.

Återföreningen stannar på det formella planet. Bolsjevikerna kämpar för att återfå majoriteten inom RSDAP. De är organiserade som en fraktion och förfogar över ett pressorgan, *Proletarij* (Proletären), som är ett organ för St. Petersburgskommittén under ledning av Zinovjev.

Till RSDAP's V:e kongress, som samlas i London i maj 1907, har delegaterna valts av 77 000 medlemmar från det ryska partiet (till vilket måste läggas polska, lettiska och judiska delegater från Bund). Eftersom bolsjevikernas verksamhet varit omfattande och deras antal utökats med en mängd arbetarmedlemmar, som kommit från 1905 års sovjeter, är de i majoritet på kongressen och i centralkommittén. Centralkommittén räknar bland sina medlemmar Lenin, Rykov och Zinovjev. Kongressen antar principen om den *demokratiska centralismen*, som innebär att minoriteten underkastar sig beslut som tagits av en majoritet efter en omfattande diskussion.

Bolsjevikerna fortsätter att vara organiserade i en fraktion, med egen, vald ledning. Detta

ledarskap räknar 15 medlemmar och har till uppgift att bibehålla enheten bland bolsjevikerna så att dessa bildar ett block som för en gemensam taktik inom partiet.

Från mitten av 1907 sker en tillbakagång för arbetarrörelsen. Denna tillbakagång får en allvarlig omfattning i samband med Stolypins förtryck. RSDAP's medlemsantal går ner (år 1910 hade det mindre än 10 000 medlemmar) och splittringen förstärks såväl mellan mensjeviker och bolsjeviker som bland bolsjevikerna själva. Lenin kämpar då mot en rad negativa tendenser inom bolsjevismen, framför allt mot *otzovismen* och Gorkijs och Bogdanovs idealistiska tendenser. Bolsjevikfraktionens ledning måste vid denna tid ta till kraftiga åtgärder.⁵²

Efter denna splittringsperiod accepterar Lenin ett försök till förening med mensjevikerna. Detta försök äger rum i januari 1910.

I ett brev till Maxim Gorkij i april 1910 bedömer Lenin försöket på följande sätt:

”Allvarliga och djupgående faktorer ledde och leder till ett enande av partiet: nödvändigheten på det ideologiska planet av att rena socialdemokratien från likvidatorer och otzovister; partiets och hela det socialdemokratiska arbetets fruktansvärta besvärliga situation, samt, på den praktiska handlingens område, uppkomsten av en ny slags socialdemokratisk arbetare.

På CK:s plenarsammanträde (som varade i tre veckor) lades till dessa viktiga och djupgående faktorer en sinnessämning av ”försoning i allmänhet” (utan någon klar uppfattning om: med vem, varför, hur). Till detta lades hatet mot det bolsjevikiska centrat för dess oförsonliga ideologiska krig, till vilket kan läggas mensjevikernas tvedräkt och deras önskan att skapa skandal, vilket tillsammans gav en avkomma, som är *helt täckt med bulnader*.”⁵³

I själva verket misslyckas detta försök. Inför det nya uppsvinget för arbetarrörelsen (strejker och demonstrationer breder på nytt ut sig), bedömer Lenin det som nödvändigt att stärka bolsjevikernas enhet, att behålla deras pressorgan och att skapa en kaderskola. Denna upprättas år 1911 i Frankrike, i Longjumeau, under Zinovjevs ledning. Ett stort antal bolsjevikskadrer utbildas där och återvänder sedan i hemlighet till Ryssland.

I januari 1912 är situationen mogen för ett avgörande steg framåt. Bolsjevikerna kan bilda ett parti. Detta sker under en nationell konferens som samlats i Prag. Konferensen utestänger mensjevikerna och fungerar sedan som en kongress. Den antar ett minimiprogram som innehåller de omedelbara parollerna: En demokratisk republik, Åtta timmars arbetsdag, Konfiskering av all jord som tillhör godsägarna. Den beslutar att bolsjevikerna skall delta i valkampanjen inför den IV:e Duman och väljer en centralkommitté, där man vid Lenins sida framför allt kan finna Orjonikidze, Stalin och Sverdlov. På detta sätt föds RSDAP(b), bolsjevikpartiet.

2. Kampen för partiets utveckling

Det parti som nyss uppstått, utvecklas snabbt mellan 1912 och 1914 tillsammans med det uppsving för arbetarnas kamp som kännetecknar denna period. Det första världskrigets utbrott försvagar det avsevärt till en början, såväl på det organisatoriska planet som vad gäller den ideologiska enheten. Repressionen, som redan tidigare varit brutal, uppnår i och med kriget en aldrig tidigare skådad nivå. I november 1914 överraskar polisen en konferens mellan centralkommitténs ryska byrå och bolsjevikernas deputerade inom Duman och arresterar alla deltagarna, som sätts i fängelse och förvisas. Inte förrän ett halvt år senare kan en ny rysk byrå skapas, i vilken främst Molotov och Sjljapnikov deltar. Över hela landet och framför allt under 1916, återbildas de bolsjevikorganisationer, som tidigare allvarligt berörts av förtrycket, men

⁵² Lenins brevväxling gör det möjligt att följa den ”icke-offentliga” delen av debatten mellan bolsjevikerna (CW, vol. 34, framför allt för brevväxlingen under åren 1907-1910)

⁵³ Ibid. s. 439-440

kontakterna mellan dem har reducerats till knappt ingenting.

Kriget medför också nya ideologiska splittringar och det är bara så småningom som en viss enhet återskapas runt de paroller som Lenin formulerat redan år 1914: ”Förvandla det imperialistiska kriget till ett inbördeskrig”, ”Må vår egen regering lida nederlag i det imperialistiska kriget”. Vid Zimmerwaldkonferensen som samlar bolsjeviker och ”internationalistiska” socialdemokrater, som Trotskij, förkastas Lenins paroller, samtidigt som de tillfångatagna bolsjevikdeputerade i Ryssland, tillsammans med några bolsjevikledare, sällar sig till den heliga unionen. Den förvirring som råder i partiet vid Februarirevolutionen, då Stalin först uttalar sig för ett stöd till den provisoriska regeringen, är betecknande för situationen: denna kommer bara att ordnas upp och då med stor svårighet efter det Lenin ingripit, främst då efter det han återkommit och när han formulerar *Aprilteserna*.

Trots allt detta och t.o.m. under den svåraste tiden av repression, hade ett visst antal grupper och aktivister, som kallade sig bolsjeviker, fortsatt sin verksamhet i fabriker, speciellt inom krigsindustrin, och inom armén. Således kan bolsjevikpartiet i februari 1917 räkna omkring 40 000 medlemmar.⁵⁴ Dess inflytande är då mindre än mensjevikernas (som fortsätter att kalla sin organisation RSDAP), men det utvecklas snabbt och slutar med att rejält överflygla mensjevikernas under årets andra hälft.

I april 1917 har bolsjevikpartiet 80 000 medlemmar, redan i augusti är det 240 000. Från att ha varit ett aktivistparti, tenderar det alltså att bli ett massparti: vid tiden för Oktoberupproret har partiet ca. 300 000 medlemmar.

Lenin är emellertid inte gynnsamt inställd till en alltför snabb tillväxt av antalet medlemmar. En sådan tillväxt innebär ett tillflöde av aktiva utan politisk erfarenhet. Därför har partiet vid sin VIII:e kongress i maj 1919 fortfarande inte fler än något över 300 000 medlemmar.⁵⁵

Att bolsjevikpartiet på det disciplinära planet i allmänhet står solitt enat bakom partiledningen, d.v.s. bakom centralkommittén, innebär inte, att besluten där tas enhälligt. Som vi senare skall se, uppstår i själva verket en mängd meningsskiljaktigheter inom partiet. Lenin spelar där obestriddligen en framträdande roll, men han kan långt ifrån alltid få sin synpunkt att dominera, och han stöter ofta på kraftigt motstånd, när han ser det som nödvändigt att rätta till den linje, som tidigare följts eller vissa av de analyser som man tidigare släppt fram. Bolsjevikpartiet kan inte kallas ”leninistiskt” i någon annan bemärkelse än den, att det erkänner att Lenin är den teoretiskt bäst beväpnade ledaren och den som partiet i mycket är tack skyldigt för vad det blivit. Däremot kan termen ”leninistisk” inte betyda, att bolsjevikpartiet ”spontant” eller med lätthet skulle förena sig med de nya linjer som Lenin lägger fram vid vissa tillfällen, inte heller att Lenins analyser skulle vara ”uttrycket” för vad partiet eller dess ledning mer eller mindre redan anser.⁵⁶ Långt därifrån. Man får inte glömma detta faktum, om man vill kunna förstå vissa problem, som uppkommer

⁵⁴ Uppskattningen från den första upplagan av den Stora sovjetencyklopedin, s. 531. Se T. H. Rigby, *Communist Party Membership 1917-1967*. P.U.P. Princeton, 1968, s. 61. Enligt tidigare källor hade bolsjevikpartiet inte mer än 10 000 till 20 000 medlemmar i januari 1917.

⁵⁵ Se *Entsiklopeditjeskij Slovar*, Moskva 1963, citerade i *Problèmes économiques et sociaux* (La Documentation Française), 28 maj 1971, s. 33

⁵⁶ Termen ”leninistiskt” parti bör inte få oss att glömma att bolsjevikpartiet, när det står i ledningen för Oktoberrevolutionen, framstår som ett parti som är mycket annorlunda det som Lenin ledde år 1914. Å ena sidan har ett stort antal gamla medlemmar försvunnit under kriget och ersatts med nya, som har en mindre solid utbildning. Å andra sidan, har det på de ledande kadrernas nivå skett en sammansmältning mellan gamla bolsjevikledare (som dessutom långt ifrån alla var ”leninister”, vilket kommer fram genom att de ofta hade andra åsikter än Lenin) och ledare, som kommit från andra revolutionära organisationer. I själva verket, utgör dessa senare omkring hälften av ”bolsjevik”-ledarna i oktober 1917. (Se här, G. Haupt J. -J. Marie, *Les Bolcheviks par eux-mêmes*, op.cit. s. 16)

mellan 1918 och 1923.

Man bör heller inte glömma bort, att bolsjevikpartiets förankring ännu är mycket svag på en mängd orter och fabriker, för att inte tala om i byarna. Detta gäller såväl i oktober 1917 som under åren omedelbart därefter. På många orter finns det inte några partimedlemmar, som på platsen kan förklara partiets linje och förvandla denna till en levande realitet. Därför finns det inte heller – vilket är minst lika viktigt – någon som kan göra partiledningen uppmärksam på de konkreta problem som uppstår och på det sätt, som partiets politik tas emot av folket. I detta avseende är bolsjevikpartiet fortfarande ett ungt och oerfaret parti och detta gör också möjligt för oss att förstå, vilka svårigheter som konsolideringen av proletarietets diktatur skulle få uppleva i Ryssland.

Till denna sista anmärkning måste man tillägga, att det stöd som folkets massor gav bolsjevikpartiet i huvudsak baserades på att bolsjevikpartiets omedelbara paroller sammanfaller med massornas vilja till fred och böndernas kamp för jorden. Däremot har en del av massorna, framför allt bönderna, inte på något sätt anslutit sig till partiets socialistiska mål. Således anser partiet inte att situationen är mogen för något mer *än ett par steg* framåt i ”riktning mot socialismen”, eller åtminstone bedömer man det så fram till sommaren 1918. Från detta ögonblick – och som en följd av att inbördeskriget brutit ut och det skett ett utländskt ingripande omvandlas emellertid bolsjevikpartiets politik och revolutionen går in i en period av ”krigskommunism”. Under denna period förändras såväl betingelserna för klasskampen i Ryssland som klassförhållandena själva, genom trycket från de militära kraven, genom den plats som ges åt den statliga centraliseringen och den innebörd som partiet ger denna centralisering. Det är just denna förändringsprocess som vi nu skall analysera.

ANDRA DELEN: Sovjetmakten och omvandlingen av förhållandet mellan klasserna under åren 1917–1921

Strax efter oktober sätts en process av ytterligt komplexa revolutionära omvälvningar igång, som en följd av att proletariatet upprättat sig som dominerande klass och som ett resultat av den kamp som förs av de breda massorna, styrd eller hjälpt av proletariatet och dess parti. Vi vet, att de förändringar som då genomförs, har en grundläggande dubbelnatur: på landsbygden där bonde-massorna satt sig i rörelse är de av demokratisk natur; i städerna, där arbetarmassorna angriper kapitalisternas herravälde över de produktionsmedel de förfogade över, är de socialistiska. Dessa omvälvningar utvecklas i etapper och påverkar mer eller mindre djupgående olika sociala förhållanden och beståndsdelarna i dessa förhållanden. Förändringarna skapar modifikationer i klassförhållandena.

Innan vi försöker ge en helhetsbild av de viktigaste förändringar som de ekonomiska och juridiska förhållandena genomgick under den ryska revolutionens första år, måste vi undersöka hur förhållandet mellan proletariat och bourgeoisie förändrades efter inrättandet av proletariatets diktatur.

I. Omvandlingen av förhållandena mellan bourgeoisie/proletariat under proletariatets diktatur

Inrättandet av den proletära diktaturen kullkastar i grunden förhållandena mellan klasserna och omvandlar också klasserna själva. Som Lenin iakttar i sin skrift om *Ekonomi och politik under den proletära diktaturens epok*:

”Men klasserna kan inte avskaffas med en gång. Och klasserna är kvar och kommer att *förbli kvar* under den proletära diktaturens epok. Diktaturen blir onödig, när klasserna försvinner. Utan proletariatets diktatur kommer de inte att försvinna.

Klasserna är kvar, men under den proletära diktaturens epok har *varje* klass undergått en förändring, och även deras inbördes förhållande har ändrats. Klasskampen försvinner inte under proletariatets diktatur utan antar endast andra former.”¹

Att klasserna finns kvar samtidigt som de själva och förhållandet mellan dem förändras, beror på att de *tidigare* sociala förhållandena, speciellt då de kapitalistiska produktionsförhållandena, inte ”avskaffats” utan snarare *omvandlats* av proletariatets diktatur.

I samma skrift understryker Lenin att det under övergångsperioden mellan kapitalism och kommunism finns en kamp mellan den ”besegrade men ej förintade kapitalismen och kommunismen, som har fötts men ännu är helt svag”.²

Att det finns en besegrad kapitalism kvar innebär naturligtvis också att det förekommer en borgarklass och ett proletariat: dessa båda klasser fortsätter att stå emot varandra, även om deras sociala existensvillkor kraftigt förändrats.

Den första och grundläggande förändringen i dessa klassers existensvillkor är förknippad med det faktum att borgarklassen förlorat makten. Konkret innebär detta, att borgarklassen inte längre dominerar de gamla politiska och administrativa apparaterna, som krossats, vridits ur led och nu mer eller mindre fullständigt ersatts med apparater och organisationer, som är förbundna med de

¹ Lenin, *Valda verk* II:2, s. 293

² Ibid. s. 284

revolutionära massorna och som styrs av proletariatet och dess förtrupp, det proletära partiet, som är den klassapparatur som från nu spelar den dominerande rollen. Konkret innebär detta också, att kapitalisterna och jordägarna i huvudsak förlorat sina befogenheter att "fritt förfoga" över produktionsmedlen. Inom industrin kullkastas helt betingelserna för hur de viktigaste produktionsmedlen skall användas, genom fabrikskommittéernas verksamhet, genom arbetarkontrollen, konfiskeringarna o.s.v. och slutar nu vara direkt underordnade kravet på kapitalackumulation. Detta krav har inte "avskaffats", utan snarare omvandlats genom proletariatets diktatur och dess verksamhet.

Att borgarklassen och proletariatet fortsätter sin kamp under dessa nya förhållanden, beror främst på att de borgerliga sociala förhållanden som ligger till grund för dessa klassers existens och handlingar, inte "avskaffats" utan just omvandlats. Även om den sociala reproduktionsprocessen inte längre domineras av bourgeoisin, har dess kapitalistiska karaktär bara delvis förändrats i och med förekomsten av proletariatets diktatur. Den grundläggande strukturen i denna process har ännu inte krossats ordentligt. I varje produktionsenhet är producenterna fortfarande en del av samma typ av arbetsdelning som förut som framför allt innebär ett åtskiljande av manuellt och intellektuellt arbete, ledande och verkställande uppgifter. Vad som är nytt, är att de som leder den omedelbara produktionsprocessen inte kan fullgöra sina uppgifter annat än under kontroll från proletariatets sida, från arbetarnas massorganisationer, från de nya statsapparaterna och från det revolutionära partiet.

Den proletära statens nationalisering av produktionsmedlen har som första och viktigaste resultat att det skapas *politisk juridiska betingelser som är gynnsamma för den socialistiska omvandlingen av produktionsförhållandena*, och därigenom för socialiseringen av produktionsmedlen, men denna nationalisering är inte samma sak som en sådan omvandling.

Vi vet, att produktionsförhållandena är "bestämda, nödvändiga, av / människornas/ vilja oberoende förhållanden". Människorna träder i dessa förhållanden i vad Marx kallar "sitt livs samhällsliga produktion".³

Dessa förhållanden *påtvings* produktionens agenter genom produktions- och cirkulationsprocessens struktur, d.v.s. av den sociala produktionens verkliga process. Denna struktur är också inskriven i arbetsdelningen och i arbetsinstrumenten (om vilka Marx säger att de är "uttrycken för de sociala förhållandena"). Det är givet att arbetsdelningens och arbetsverktygens speciella former inte faller från himlen; dessa former är en följd av den tidigare klasskampen och av de egenskaper som denna påtvingat produktivkrafternas utveckling. I varje historisk epok gör dessa strider (som alltid äger rum på bestämda materiella grundvalar), att herraväldet över produktionsprocessen och över fördelningen av arbetskraften mellan olika uppgifter blir "ett privilegium för vissa av produktionens agenter i motsatsställning till de direkta producenterna".⁴

Produktionsförhållandenas "materiella inskrivning" (i arbetsdelningen och i arbetsinstrumenten) har som en konsekvens att det inte räcker att en ny klass politiskt dominerar över de andra för att den också snart skall kunna omvandla de existerande produktionsförhållandena. Den kan inte fullgöra denna omvandling på annat sätt än genom att bryta upp och omstrukturera den reella produktionsprocessen (d.v.s. genom att "revolutionarisera" den).

Vad gäller den kapitalistiska karaktären hos de produktionsförhållanden som fanns strax innan den proletära makten inrättades, är naturligtvis också den införd i produktionsprocessens egen struktur.

³ K. Marx, *Till kritiken av den politiska ekonomin*, Arbetarkultur, Stockholm 1970, s. 9

⁴ K. Marx, *Kapitalet*, del 8 av den franska upplagan, s. 254 (kursivering av C.B)

På detta sätt och genom att proletariatet upprättade sin klassmakt och nationaliserade vissa fabriker, fick det möjligheten – men bara *möjligheten* – att revolutionarisera den verkliga produktionsprocessen, och således även att få nya produktionsförhållanden, en ny arbetsdelning och nya produktivkrafter att träda fram. I den mån som man inte fullföljt denna uppgift finns de gamla, kapitalistiska produktionsförhållandena kvar, och även de framställningsformer och de ideologiska former, under vilka dessa förhållanden uppträder. I den mån som denna uppgift håller på att fullföljas har dess gamla förhållanden delvis förvandlats, den *socialistiska övergången* är på väg och man kan tala om ett ”*socialistiskt samhälle*”.

Socialismen är således inte – och detta är speciellt nödvändigt att understryka, på grund av den förvirring som det ideologiska talet om ”det socialistiska produktionssättet” gett upphov till – detsamma som ett ”*avskaffande*” av de kapitalistiska produktionsförhållandena. Den är – under de bestämda ideologiska och politiska betingelser som ännu knappt är för handen i Ryssland under åren 1918–1923 – detsamma som dessa förhållandens omvandling, deras *undergång–återuppbyggnad* till *övergångsförhållanden*, som kan analyseras som en kombination av *kapitalistiska* och *socialistiska eller kommunistiska element*. En rörelse fram emot socialismen är samma sak som att de senare elementen alltmer dominerar över de förra; den är detsamma som ett ”utplånande” av de kapitalistiska och ett stärkande av de allt mer och mer dominerande socialistiska elementen.

Denna rörelse framåt tar en *lång historisk tid* i anspråk, den motsvarar en revolutionarisering av produktionsbetingelserna, som också är en produkt av en långvarig klasskamp, *som leds av en korrekt politisk linje*; d.v.s. av en linje som i varje etapp kan fastställa de mål som gör det möjligt att nå en *verklig socialistisk omvandling* av produktionsförhållandena. Utarbetandet av en sådan linje förutsätter existensen av ett proletärt parti, som är beväpnat med den revolutionära teorin och som har förmågan att spela denna ledande roll. Denna roll är ytterst väsentlig, eftersom det varken är partiets eller den proletära diktaturens stat, som ”direkt kan åstadkomma” en socialistisk omvandling av produktionsförhållandena, utan detta kan bara ske genom en kamp som förs av de tidigare dominerade och exploaterade klasserna. Denna kamp – och endast den – kan göra slut på det som tidigare var de dominerande klassernas ”privilegium”, genom att den *revolutionariserar produktionsprocessen* och de sociala förhållandena i deras helhet.

Så länge som de kapitalistiska förhållandena bara delvis har förvandlats, fortsätter framställningsformerna för dessa förhållanden också att reproduceras. Detta är orsaken till att penningformen, priser, löner, profit o.s.v. återskapas, vilka inte heller de kan ”avskaffas” genom ”dekret”. Den socialistiska omvandlingen av produktionsförhållandena är det enda som kan leda till att dessa former vittrar samman; denna omvandling innebär att socialiseringen av produktionen allt mer och mer blir ett resultat av arbetarnas samordnade verksamhet, där arbetarna bildar en kollektiv arbetare i social skala. Den process som skapar denne kollektive arbetare är en tidsödande process, som sker *i etapper*, och som kräver att de sociala förhållandena i deras ekonomiska, ideologiska och politiska helhet skall revolutionariseras, eftersom de olika aspekterna av denna revolutionarisering styr varandra på ett komplext sätt.

Så länge som det finns kvar borgerliga element i de olika sociala förhållandena – ända tills kommunismen genomförts – finns det plats för proletariat och borgarklass och finns det en möjlighet för den senare – om den proletära klasskampen inte följer en korrekt linje – att utveckla de sociala förhållandenas borgerliga beståndsdelar, att förstärka de borgerliga aspekterna av de ideologiska och politiska apparaterna och slutligen, att återupprätta kapitalismen (i de specifika former som påtvingas av de tidigare förvandlade sociala förhållandenas former, som borgarklassen inte kan förstöra).

Det är just därför att utvecklingen av det statliga ägandet, t.o.m. under proletariats diktatur, låter de kapitalistiska förhållandenas beståndsdelar bli kvar (och endast delvis modifiera dem), som *en konfiskering av borgarklassen inte är detsamma som dess försvinnande*. Så länge som det finns kvar kapitalistiska beståndsdelar inom produktionsförhållandena, finns också möjligheten av kapitalistiska funktioner kvar, och *borgarklassen kan fortsätta att existera* i en modifierad form, speciellt inom statsapparaten; den tar då formen av en *statsbourgeois*.

Vad som nyss sagts kan framställas klarare om vi utgår från den definition som Lenin ger av de sociala klasserna i sin skrift *Det stora initiativet*. Vi påminner om denna definition, som är som följer:

”Klasser kallas stora grupper av människor, vilka skiljer sig åt genom sin ställning i det historiskt bestämda systemet för samhällslig produktion, genom sitt förhållande till produktionsmedlen (till största delen förankrat och fixerat i lagarna), genom sin roll i arbetets samhällsliga organisation och följaktligen genom det sätt, på vilket de erhåller den andel av den samhällsliga rikedomen, över vilken de förfogar, samt omfattningen av denna andel.”⁵

Denna text framställer klart några viktiga punkter:

1. *Fördelningsförhållandena* är bara en *konsekvens* av *produktionsförhållandena* (av de platser som upptas i produktionen och i relation till produktionsmedlen). Således kan en analys av fördelningsförhållandena (av ”det sätt, på vilket de erhåller den andel av den samhällsliga rikedomen, över vilken de förfogar, samt omfattningen av denna andel”) hjälpa till att få fram egenskaperna hos produktionsförhållandena och hos de klassförhållanden som dessa bestämmer, men enbart en sådan analys skulle inte kunna leda fram till en kunskap om någonting av dessa.
2. Den lagliga ”fixeringen” av ett visst förhållande till produktionsmedlen kan ”förankra” detta förhållande, men detta existerar oberoende av ”lagen”. I själva verket kan lagen dölja förhållanden som är annorlunda än de som lagen ”förankrar”. Således tillhör i ett kapitalistiskt samhälle de produktionsmedel som är ”statlig egendom” i själva verket kapitalistklassen; de är en del av dess ”kollektiva” kapital.
3. Klasserna skiljer sig från varandra, såväl genom sina medlemmars *förhållande* till produktionsmedlen, således av den *plats* som deras medlemmar intar, *som* av den ”*roll*” som dessa spelar i ”*den sociala arbetsorganisationen*”.

Distinktionen mellan den ”plats”, som produktionens agenter ”intar” och deras ”roll” – och därigenom också de *klasspraktiker* som de utför – får en alldeles speciell betydelse när man analyserar en social formation där proletariats diktatur är vid makten. I själva verket ändras förekomsten av proletariats diktatur borgarklassens och proletariats plats och roll på ett differentierat sätt: proletariats diktatur gör det möjligt att allt mer och mer förändra denna plats och denna roll och förändra även systemet av förhärskande sociala praktiker.

Således kommer ytterligare förändringar att läggas till de som den proletära makten ursprungligen inrättade, men som tillät olika former av proletariats åtskiljande från produktionsmedlen att finnas kvar. Om klasskampen förs på ett korrekt sätt, tar proletariats – genom en revolutionisering av de sociala förhållandena – allt mer och mer hand om förvaltningen av ekonomin och av produktionsenheterna, tar hand om omvandlingen av systemet av produktivkrafter och dess inriktning, ledningen av utbildningsapparaterna, o.s.v.

Dessa omvandlingar är resultatet av revolutionär? strider som gör det möjligt för proletariats att i allt mindre och mindre utsträckning vara just ett proletariat: det kan avskaffa sig själv som

⁵ Lenin, *Valda verk* II:2, s. 228

proletariat, genom att *tillägna sig* alla de sociala krafter, som det kapitalistiska produktionssättet skiljde det ifrån. Under denna process av revolutionär omvandling, omvandlas helheten av de ”platser” och roller, som motsvarade bourgeoisins, och de produktions- och reproduktionsagenter som upptar dessa platser och uppfyller dessa roller, bildar också i allt mindre och mindre utsträckning en bourgeois, samtidigt som de hela tiden är i stånd att ur dessa utveckla *borgerliga sociala praktiker*, som kan göra att proletariatet förlorar de positioner som det redan intagit.

Alla de som upptar platser, som motsvarar bourgeoisins i det sociala produktions- och reproduktionssystemet, och som är utvecklade *borgerliga sociala praktiker*, trots förekomsten av en proletär diktatur, bildar en bourgeois.

Strax efter Oktoberrevolutionen och i början av tjugotalet finns den ryska borgarklassen i hög grad på plats i de ekonomiska statsapparaterna, på ledande poster inom produktionsenheterna och vad gäller hela ekonomins förvaltning; den förekommer också i de administrativa apparaterna och i utbildningsapparaterna. Historiskt sett beror denna situation på att majoriteten av dem som finns i dessa apparater har en viss klassbakgrund, men mer avgörande än denna bakgrund är de *borgerliga praktiker*, som de som upptar ledande poster, visar fram, samt *statsapparaternas egen struktur*. Dessa praktiker och denna struktur tenderar att förstärka de kapitalistiska förhållandena och därigenom också förekomsten av en borgerlighet som tar sig formen av en statsbourgeois.

Denna situation är givetvis förknippad med den etapp som den ryska revolutionen genomgår vid denna tid. Revolutionen har bara *börjat att fullfölja några av den socialistiska revolutionens uppgifter*. För att dessa uppgifter skall kunna fortsättas och fullbordas måste också *proletariatets revolutionära verksamhet fortsätta, med proletariatet organiserat som dominerande klass*. Detta kräver att man *utarbetar och upprättar en revolutionär politisk linje*, och således också att det finns ett ledande, proletärt parti.

För att vi skall kunna analysera omvandlingarna av de olika klassernas platser och roller efter Oktober 1917, blir det nödvändigt att skilja mellan den revolutionära processens effekter i städerna och på landsbygden.

II. Omvandlingen av klassförhållandena i städerna

Omvandlingen av förhållandet mellan klasserna i städerna är början en följd av bolsjevikpartiets ledning av arbetarmassornas kamp; därefter, när de nya statsapparaterna är på plats, beror omvandlingen också på hur dessa agerar.

Vad som är grundläggande är, att de omvandlingar som sker efter oktober 1917 och fram till början av 1923 (d.v.s. under den period, som analyseras i denna bok) slutar med att bourgeoisin (och godsägarna) utestängs från *de dominerande positioner som de tidigare besatt*, men som vi just sett, är och kan denna utestängning inte vara fullständig och omedelbar. Även om privatbourgeoisin i stort sett elimineras under dessa år, bildas det således en statsbourgeoisin, som i huvudsak kan existera på grund av att den sociala produktions- och reproduktionsprocessen omvandlats i endast mycket ringa grad. Detta hänger i sin tur samman med klasskampens egna villkor, med de olika, brådskande uppgifter, som proletariatet måste genomföra, med bolsjevikpartiets sätt att analysera motsättningarna och med den behandling som partiet låter dessa undergå, o.s.v.

Eftersom det är så många förändringar som under denna period påverkar de olika sociala klasserna, kan bara det viktigaste undersökas här. Vi studerar först de som uppkommer strax efter det den proletära makten inrättats, och sedan de förändringar som äger rum under de därpå följande åren.

I. De omedelbara åtgärderna vad gäller industri och handel

Under den period som följer omedelbart efter det sovjetmakten inrättats, är det, varken för arbetarmassornas eller bolsjevikpartiets del, fråga om att ”inrätta socialismen”. Det gäller framför allt att befästa den proletära makten, genom att utföra sådana omvandlingar som gör det möjligt att ”vinna tid”, genom en utveckling av en ”statskapitalism” som tillåter några steg mot socialismen, utan att dessa omvandlingar för den skull redan skulle anta en socialistisk karaktär.

Denna typ av förändring konkretiseras genom att det tas ett visst 116 antal avgörande beslut vad gäller industri och handel.

De viktigaste av dessa är: dekretet om arbetarkontroll, som offentliggörs den 19 november 1917, dekretet om inrättandet av Ett högsta råd för nationalhushållningen (V.S.N.Ch), dekretet om nationaliseringen av bankerna, som offentliggörs den 28 december, dekretet om organiseringen av konsumtionen (upprättandet av konsumentkooperativ under sovjeternas kontroll), som offentliggörs den 16 april 1918, dekretet om monopol på utrikeshandeln, offentliggjort den 23 april.

A) Konfiskeringarna

Samtidigt som sovjetregeringen vidtar de ovan nämnda åtgärderna, beslutar den också att ett visst antal företag skall konfiskeras, speciellt då industriföretag och handelshus. Men *dessa konfiskeringar utgör inte på något sätt den viktigaste aspekten av den politik som då förs*, en politik som Lenin betecknar med termen ”statskapitalism”.¹

Mellan oktober 1917 och maj 1918 inriktas bolsjevikpartiets politik inte på något sätt emot en utbredning av nationaliseringarna och konfiskeringarna. I motsats till ”vänsterkommunisternas”² (bland vilka fr.a. märks Bucharin) illusioner och krav, visste partiledningens majoritet mycket väl att ett mångfaldigande av nationaliseringarna och konfiskeringarna inte skulle leda mot

¹ se nedan, sid. 390 f (5:e delen, kapitlet om ”statskapitalismen” – Red)

² se nedan, sid. 316 f (4:e delen, avsnittet om ”Vänsterkommunisterna” och statskapitalismen i kapitel II –dRed)

socialism om det inte fanns sådana politiska och ideologiska betingelser för handen, som skulle göra det möjligt att göra dessa nationaliseringar till ett verkligt församhälleligande. Detta förklarar Lenin när han skriver:

”Beträffande nationalisering och konfiskering kan man vara beslutsam eller obeslutsam. Men det är just det som är knuten att t.o.m. den allra största ’bestämthet’ i världen inte räcker för övergång från nationalisering och konfiskering till församhälleligande.”³

Några rader längre fram preciserar han:

”... Församhälleligandet skiljer sig från den enkla konfiskeringen just genom att man kan konfiskera bara man har ”beslutsamhet”, utan att vara i stånd att registrera riktigt och fördela riktigt, medan *man inte kan församhälleliga om man inte besitter denna egenskap.*”⁴

Denna ”egenskap” som är nödvändig för att man skall kunna församhälleliga produktionsmedlen, måste proletariatet och dess Part i tillägna sig för att kunna utnyttja produktionsmedlen på ett samordnat sätt i social skala. Således avser konfiskeringarna framför allt att *ekonomiskt och politiskt försvaga bourgeoisin och krossa dess försök till sabotage.* Det rör sig här om ett vapen i klasskampen.

Som en följd av arbetarnas påtryckningar och industrikapitalisternas fientlighet tvingas sovjetmakten från våren 1918 att använda detta vapen allt mer och mer och i en utsträckning som inte motsvaras av en förmåga att verkligen kunna organisera produktionen på nya grundvalar. Detta leder till ett växande sönderfall av industrin. Men Arbetarkontrollen, och VSNCh, som då samtidigt upprättas, tycks vara de två medel som sovjetmakten kan använda för att skaffa sig den nödvändiga ”egenskapen” av att kunna samordna det sociala utnyttjandet av produktionsmedlen.

B) Arbetarkontrollen

Arbetarkontrollen består av ett antal åtgärder som var avsedda att ge arbetarklassen en möjlighet att, genom organ som hade sitt ursprung inom arbetarklassen själv, kunna övervaka produktionsmedlens användning. Dessa organ skulle fungera såväl i de fabriker som ännu tillhörde privatkapitalet som i de som redan konfiskerats.

Lenin ger år 1918 arbetarkontrollen en roll som i huvudsak gör den till en *förberedande åtgärd*, som skall förbereda arbetarklassen för fortsatta steg mot socialismen. Således skriver han i *Sovjetmaktens aktuella uppgifter*:

”... så länge arbetarkontrollen ännu inte blivit ett faktum ... kan vi inte gå vidare ... till det andra steget mot socialismen, d.v.s. övergå till att reglera produktionen genom arbetarna själva.”⁵

Klasskampens konkreta utveckling under 1917 ledde till att man såg problemet om arbetarkontroll som en slags *utveckling av fabrikskommittéörelsen*. Denna rörelse hade redan fått ett uppsving mellan februari och oktober 1917 och bolsjevikpartiet hade då gett den sitt starka stöd.

Under de veckor som följer på Oktoberupproret försöker bolsjevikpartiet att omvandla den spridda och anarkistiska verksamheten bland hundratals och tusentals fabrikskommittéer till en koordinerad arbetarkontroll, som kan verka i enlighet med kraven på en proletär politik.

Uppgiften är inte lätt ty samtidigt som antalet fabrikskommittéer växer har var och en av dessa en tendens att vilja mångfaldiga sina egna förmåner och att behandla den egna fabriken som en oberoende produktionsenhet, en kollektiv egendom för fabriken egna arbetare, där fabriks-

³ ”Om ’radikalismens’ barnsjukdom och småborgerligheten.” *Samlade skrifter*, del 13, s. 115-150, citat sid. 125

⁴ Ibid. s. 603

⁵ *Valda verk* II:1, s. 477

kommittén själv bestämmer över vad den vill producera, till vem den vill sälja och till vilket pris; detta sker på samma gång som *arbetarklassens sociala dominans över produktionsmedlen* måste förutsätta att fabrikskommittéernas atomiserade och motsägelsefulla befogenheter underordnas ett gemensamt politiskt mål.

En social samordning av produktionen är speciellt outhärlig inom industrin, där varje produktionsenhet inte fullgör mer än en begränsad del av transformationsprocessen, inte representerar mer än en länk i en högt socialiserad, total produktionsprocess. Om den sovjetiska industrin skall kunna överleva och om man skall kunna kämpa emot marknadskrafterna och mot att de olika fabrikenas särintressen skall ta överhanden, krävs det således ett minimum av förhandskoordinering av de olika produktionsenheternas verksamhet. Utan ett ingripande *à priori* sker samordningen än bra, än dåligt och *à posteriori*, genom marknaden, eller som ett resultat av maktförhållandena mellan de olika industribranscherna eller fabriken. I verkligheten händer det t.o.m. att den inte alls äger rum; i så fall förklaras produktionen allt mer och mer. Detta är just vad som sker under vintern 1917–1918.

Bolsjevikpartiet söker således komma fram till en lösning på problemet om hur fabrikskommittéernas verksamhet skall samordnas, genom att inrätta en ”arbetarkontroll”. Denna skall utöva sin verksamhet i större skala än vad varje fabrikskommitté gör. Den skall ersätta den uppdelade och begränsade (och därigenom illusoriska) auktoritet som nu utövas av kollektiv från olika fabriker, med en koordinerad och enad klasskontroll.

De förhållanden som råder efter Oktober gör inte övergången till en sådan enad kontroll speciellt lätt. I själva verket var arbetarna inte spontant övertygade om nödvändigheten av att begränsa fabrikskommittéernas befogenheter genom att inordna dem under en överordnad instans. I många arbetares ögon verkade inrättandet av ett mer eller mindre centraliserat kontrollorgan vara en slags ”konfiskering av makten”, som de just slitit ifrån bourgeoisin och som de önskade bevara på sin egen fabriks nivå. Detta sätt att se på saken uppmuntrades av motståndarna till proletariats diktatur, speciellt då av mensjevikerna, som sökte påverka de fackföreningsorgan som de har inflytande över att försvara självständigheten för fabrikskommittéerna och t.o.m. för ”stationskommittéerna” vid järnvägen.

Redan före Oktoberrevolutionen hade Lenin förutsett nödvändigheten av att ha en arbetarkontroll i nationell skala samt svårigheterna vid dess genomförande. Således skrev han i *Kommer bolsjevikerna att kunna behålla statsmakten?*:

”Den proletära revolutionens huvudsvårighet består i genomförandet av den exaktaste och samvetsgrannaste registrering och kontroll, *arbetarkontroll* över produktionen och fördelningen av produkterna i allmänt nationell skala.”⁶

Övergången till arbetarkontroll och övergivandet av den anarkistiska typ av ”decentraliserad förvaltning” som fabrikskommittéerna är inriktade sig mot, strandar framför allt på att det hos massorna ännu finns en djupt känd borgerlig och småborgerlig ideologi, som med uppskattning ser på tanken om ”var och en för sig”, på *företagsegoismen* och på en abstrakt uppfattning om vad som är ”frihet”. Härom skriver Lenin t.ex.:

”Småbourgeoisin motsätter sig *varje* ingripande, registrering och kontroll från statens sida, likgiltigt om det är statskapitalistiskt eller statssocialistiskt.”⁷

⁶ ”Kommer bolsjevikerna att kunna behålla statsmakten?” *Samlade skrifter*, del 11, s. 173

⁷ Se Lenin; ”Om ’radikalismens’ barnsjukdom ...”, *Samlade skrifter*, del 13, s. 126. Man kan lägga märke till att Lenin i denna skrift ovanligt nog använder uttrycket ”statssocialism” som per definition är en motsägelse. Han gör det för att ge begreppet ”statskapitalism” den betydelse det tidigare hade, d.v.s. som något som betecknar en

Trots bolsjevikpartiets politiska inflytande över de mest militanta arbetarna är dess ideologiska inflytande och dess förankring på produktionsplatserna ännu svaga, med hänsyn till det övertalningsarbete, som krävs för att omvandla fabrikskommittéerna till organ för arbetarkontroll. Efter Oktober stöter denna omvandling på stora svårigheter. Dessa förvärras av den tveksamhet som också vissa bolsjeviker visar inför begränsningar som arbetarkontrollen lägger på fabrikskommittéernas makt. Likväl beror det allvarligaste motståndet på det inflytande som mensjeviker och olika anarkistiska tendenser har över en del av massorna och som de använder sig av för att sätta så många hinder som möjligt i vägen för bolsjevikpolitiken.

Detta motstånd och denna tveksamhet förklarar såväl de förseningar som blev nödvändiga, när man skulle anta de beslut som rörde arbetarkontrollen, som de stora kontroverser som uppstod på grund av dessa beslut. Några fakta illustrerar vad som just sagts.

Från början var det meningen att Sovjeternas II:a kongress skulle inrätta arbetarkontrollen vid den sammankomst som ägde rum dagen efter den 25 oktober. Dekretet om arbetarkontroll och dekretet om jorden skulle utfärdas samtidigt; men så blev ej fallet. Den II:a kongressen upplöstes utan att någon åtgärd hade tagits i riktning mot arbetarkontroll. Dessutom underställdes ett förslag till dekret om arbetarkontroll, skrivet av Lenin och publicerat i *Pravda* den 3 november, inte omedelbart regeringsorganen och aldrig någonsin i sin ursprungliga form. Slutligen är det först den 14 november som en omarbetad version av Lenins förslag tas upp av VTsIK. Denna text antas då med vissa förändringar.

I huvudsak tar det utfärdade dekretet ändå upp de viktigaste föreskrifterna i Lenins förslag⁸, speciellt vad gäller den *tvingande karaktären hos de beslut* som tas av arbetarrepresentanterna samt dessa representanters och fabriksägarnas *ansvar* gentemot staten. Arbetarkontrollen sätts in i sovjetsystemet: fabrikskommittéerna eller fabriksråden är således underställda kontroll från överordnade instanser, som fungerar på lokal-, provins- eller regionsnivå; i dekretet förutses inrättandet av ett *Allryskt arbetarkontrollråd*, som skulle stå högst upp i denna kontrollapparat.

Ett av de problem som detta råd måste lösa gäller de platser som *fabrikskommittéerna respektive fackföreningsapparaten* bör ha i arbetarkontrollorganisationen. Problemet är inte oviktigt, ty fabrikskommittéerna har uppstått direkt på företaget ur arbetarnas initiativ, medan fackföreningarna (i vilka långt ifrån alla arbetarna deltar) har en *centraliserad struktur*. Detta gör dem speciellt lämpliga att hjälpa till med inrättandet av en *lika centralt organiserad kontroll*, men gör också att de undslipper en kontroll från basen. Dekretet löser problemet genom att ge fackföreningarna en viktig plats i arbetarkontrollens organisation. Denna lösning gör en del arbetare missnöjda som här ser ett slags förmyndarskap; i motsats till dessa personer tycker en fraktion av de bolsjeviker som arbetar inom fackföreningsrörelsen att lösningen är otillräcklig: dessa anser att frågan inte avgjorts tillräckligt klart till fackföreningarnas förmån. I deras ögon *tenderar detta att föreviga uppdelningen av företagen i av varandra oberoende enheter*. Således förklarar Lozovskij, fackföreningarnas talesman i VTsIK: ”Det är nödvändigt att göra ett absolut klart och bestämt förbehåll så att arbetarna i de enskilda företagen inte får intrycket att företaget tillhör dem.”⁹

I början av 1918 tas dekretets huvudsakliga innehåll upp igen i *Deklarationen om det arbetande och exploaterade folkets rättigheter*. Denna deklaration skrevs av Lenin och antas den 3 januari 1918 av VTsIK. Den klargör att arbetarkontrollen bekräftats ”som det första steget till

statskapitalism under borgarklassens diktatur. För att benämna vad Lenin här kallar en ”statssocialism” använder han, som vi vet, i allmänhet uttrycket ”statskapitalism under proletariats diktatur”. Vi skall senare studera detta uttrycks innebörd samt vissa av de sammanhang där Lenin använder det.

⁸ Se på denna punkt, *Valda verk* II:1, s. 348-349

⁹ Se A. Lozovskij, *Arbetarkontrollen* (ryska) Moskva 1918, s. 20, citerad i E. H. Carr, *Ryska revolutionen* del 2, s. 81

fabrikernas, verkens, gruvornas, järnvägarnas och de övriga produktions- och transportsmedlens fullständiga övergång i arbetar- och bondestatens ägo”.¹⁰

Denna text bekräftar att bolsjevikerna vid denna tid erkänner att det statliga ägandet av produktionsmedlen inte kan vara en allmänlig egendom så länge som kontrollen av fabriker, företag, gruvor, järnvägar o.s.v. inte ligger i arbetarnas egna händer. Strax innan Lenin skrev denna text insisterade han för övrigt på tanken, att ”registreringen och kontrollen, som är nödvändiga för övergången till socialismen, kan endast vara massornas verk”.¹¹

I mars–april 1918 underströk Lenin ånyo vid flera tillfällen, främst då i *Sovjetmaktens närmaste uppgifter*, att den massornas kontroll som han hade i sikte, var något helt annat än det som fabrikskommittéernas verksamhet var inriktad på när dessa ”*var och en för sig*” sökte administrera sina företag. Arbetarkontrollen, säger han, är *sovjetstatens* kontroll och inte en mångfald av utspridda kontroller. För att kunna utöva en kontroll som bekymrar sig om *helhetens intresse* måste, tillägger Lenin, att ”Endast om proletariatet och fattigbönderna förmår uppbringa tillräcklig medvetenhet, idétrohet, självuppoffring och ståndaktighet kommer den socialistiska revolutionens seger att tryggas.”¹²

Som en följd av olika beslut reduceras antalet okontrollerade initiativ betydligt som i princip kan tas på den enskilda produktionsenhetens nivå. Allteftersom dessa beslut börjar tillämpas i verkligheten förlorar fabrikskommittéerna också i praktiken sin autonomi, de har inte längre några egentliga egna befogenheter, de integreras i den centrala arbetarkontrollen.

I alla företag av en viss storlek (av vad man kallar ”nationell betydelse”) blir fabrikskommittéerna ansvariga inför staten för ”upprätthållandet av den strängaste ordning och disciplin samt för egendomens skydd”.¹³ Detta ansvar vilar på arbetarnas och de anställdas *valda representanter*, som har att utöva arbetarkontrollen.

Dessa olika anordningar väcker anarkisternas och anarkosyndikalisternas missnöje. Dessa ville göra fabrikskommittéerna till självständiga administrativa kommittéer, eventuellt organiserade i en federativ struktur, men utan ansvar gentemot de statliga organen. Motståndarna till dess åtgärder förklarar framför allt, att reglementeringen av arbetarkontrollen utvidgat begreppet ”företag av nationell betydelse” så mycket, att tillämpningen av de officiella reglerna för arbetarkontroll lett till att fabrikskommittéerna helt och hållet underställts en dem utanförstående myndighet.

Denna myndighet består av olika organ, under vilka man ställt arbetarkontrollens basorganisationer (i huvudsak de gamla fabrikskommittéerna), d.v.s. de består av de regionala råden och det Allryska arbetarkontrollrådet. Inom dessa råd är representanterna för arbetarkontrollens bas i minoritet. Således finns det i det Allryska arbetarkontrollrådet inte fler än fem representanter som utsetts av fabrikskommittéernas allryska råd, medan VTsIK har fem representanter, fackföreningarnas centralråd har fem, ingenjörernas och teknikernas förbund fem, agronomerna två, Petrograds fackföreningsråd två och varje fackförbund med under 100 000 medlemmar har en representant (fackförbund med fler än detta antal medlemmar har två representanter).¹⁴

I de högre organen för arbetarkontroll är således representanterna för denna kontrolls basorga-

¹⁰ Citerad i Lenin, *Valda verk* II:1, s. 384 f

¹¹ ”Hur bör man organisera tävlan”, *Valda verk* II:1, s. 376

¹² Lenin, ”Sovjetmaktens närmaste uppgifter”. *Valda verk i 10 band*, bd 8

¹³ *Valda verk* II:1, s. 349

¹⁴ Se på denna punkt ”Fabrikskommittéerna i ryska revolutionen” av M. Brinton i gruppen ”Solidarity” (publicerad i september-decembernumret 1973 av tidskriften *Autogestion*, s. 74) [svensk övers. finns i Brinton-avd. på MIA]

nisationer i minoritet, medan representanterna för fackföreningsorganisationerna är betydligt fler.

Även med denna omvandlade struktur, visar det sig att arbetarkontrollen inte kan säkerställa den samordning som krävs för en industriell produktion i stor skala. Men Ryssland befinner sig i en situation, där försörjningen av städerna och landsbygden och snart också av fronten gör det nödvändigt med en regelbunden produktion och, framför allt, med en produktion som är så väl anpassad som möjligt till sådana krav som måste beräknas utifrån en översikt över hela situationen.

Bolsjevikpartiet beslutar att ”fördubbla” arbetarkontrollsystemet genom att sätta igång även andra former av samordning och ledning av produktionen. Den viktigaste av dessa former utgöres av VSNCh.

I själva verket tar dessa samordnings- och ledningsformer – i den situation som uppstår i och med inbördeskrigets utbrott och då parollen ”Allt för fronten” tar överhanden över arbetarkontrollen.¹⁵ Arbetarkontrollen tar på något sätt slut, och disintegreras på samma gång som de gamla fabrikskommittéerna faller samman. Detta sönderfall verkar vara förknippat med att det bara finns ett otillräckligt antal arbetarorganisatörer närvarande i fabriker, som verkligen tar hand om problemen. Bristen på arbetarorganisationer vid basen måste i sin tur sättas i samband med bolsjevikpartiets relativa numeriska svaghet, med (det utan tvekan oundgängliga) införlivandet av en ökande andel av de mest aktiva arbetarna för att sköta organisatoriska uppgifter inom parti, statsapparat och, framför allt, armén. Frånvaron av systematiska påtryckningar från bolsjevikpartiets sida och arbetarnas växande likgiltighet för fabrikskommittéerna spelar också en roll. Till slut faller arbetarkontrollen, så som den uppfattades under sovjetregimens första månader, i en djup sömn, varifrån den aldrig kommer att uppväckas; det blir på andra grundvalar som industriproduktionens ledning och samordning kommer att säkerställas.

C) VSNCh och samordningen av produktionsprocessen

Redan den 17 november (det vill säga tre dagar efter det dekretet om arbetarkontroll kommit ut) nämns att det kommer att skapas ett Nationalhushållningsråd. Detta omnämmande uppträder i det dekret som förkunnar att det Ekonomiska rådet och den Centrala ekonomikommittén, som skapats av den provisoriska regeringen, skulle upplösas; dessa organ skulle ersättas av ett Nationalhushållningsråd. Bucharin fick då i uppgift att förbereda de föreskifter, som skulle gälla för detta nya råd. Han skriver mycket riktigt ett förslag till dekret, vars text publiceras den 5 december.¹⁶

Genom detta dekret skapas ett ”Högsta råd för nationalhushållningen” eller VSNCh, enligt den ryska fortkortningen. Detta råd har till uppgift att ”organisera nationens ekonomiska aktivitet och regeringens finansiella resurser”, att på ett samordnat sätt leda verksamheten hos alla de existerande centrala och lokala ekonomiska myndigheterna, inklusive det Allryska arbetarkontrollrådet.

VSNCh upprepar i själva verket detta råds funktioner, som också de innebär att säkerställa ”den nationella ekonomins planerade reglering”. Dekretet inordnar dessutom arbetarkontrollen under VSNCh (ty det bestämmer, att det bland nationalhushållningsrådets medlemmar skall ingå medlemmar från det Allryska arbetarkontrollrådet) och ställer arbetarkontrollen i en underordnad position i förhållande till VSNCh.

Arbetarkontrollens underordning under systemet av ekonomiska råd förbereder dess försvinnande. Lenin konstaterar själv, när han gör en sammanställning av de beslut som tagits under sovjetmaktens första månader, att man, efter det man utgått från en arbetarkontroll, har gått mot

¹⁵ E. H. Carr op. cit del 2, s. 86

¹⁶ Ibid, s. 87

ett upprättande av ett Högsta nationalhushållningsråd.¹⁷

Vissa av de konkreta bestämmelser som gäller VSNCh: s organisation och förhållande till produktionsenheterna, är starkt påverkade av de specifika förhållanden som rådde under den period då VSNCh skapades. Dessa förhållanden gynnade en administrativ snarare än en demokratisk centralism. Ändå kom huvuddelen av dessa bestämmelser att behållas också senare: de kan återfinnas i den *Statliga generalplaneringskommissionens* eller *Gosplans* organisation. Gosplan, som skapades den 22 februari 1921 (i förlängningen av den Statliga kommissionen för elektrifieringen av Ryssland, eller *Guelro*, som inrättats den 21 februari 1920) var i början bara ett litet ”tekniskt organ”, som fick i uppdrag att göra förberedande undersökning inför en ekonomisk utvecklingsplan. Det är först mycket senare, i februari 1925, som Gosplan förfogar över ”decentraliserade” organ och delvis kommer att ersätta VSNCh.¹⁸

I varje fall blir systemet av ekonomiska råd (där VSNCh är det högsta organet) under åren 1918–1923 *instrument för en centralisering och för en centraliserad förvaltning av industrin*.

De befogenheter som VSNCh förfogar över är ansenliga: rådet kan konfiskera, införskaffa, ta under beslag alla företag eller alla branscher inom produktion och handel; det har till uppgift att centralisera och leda arbetet för alla de ekonomiska organen och att förbereda lagar och dekret som rör ekonomin och som sedan skall underställas Folkkommisariernas Råd. Det står för övrigt direkt under detta råd.

Majoriteten inom VSNCh utgöres av representanter för Folkkommisariatet, med assistens från experter som utsetts på grund av sin tekniska kompetens. VSNCh har en dubbel struktur: centrala organ, eller *Glavki* (som styr olika industribranscher) samt regionala organ, de Lokala nationalhushållningsråden (*Sovnarchos*).

”Tekniskt sett” och i princip bör det dekret som skapade VSNCh och de åtgärder som senare tas för att tillämpa dekretet säkerställa den statliga samordningen av de olika fabrikenas verksamhet. Samtidigt ger dessa åtgärder ett starkt inflytande åt skiktet av ingenjörer, specialister och tekniker, eftersom dessa får dominerande positioner i VSNCh och i dess utskott. Genom detta dekret återinförs detta ”skikt av bourgeoisin”, som specialisterna representerar¹⁹, på ledande poster, men de finns på dessa poster tack vare beslut som sovjetmakten tagit och denna kan, i princip, ta deras auktoritet ifrån dem i vilket ögonblick som helst.

Den roll som detta skikt av bourgeoisin får stärks av det ekonomiska sönderfall som sovjetmakten måste kämpa emot för att förhindra att proletariats diktatur bryter samman. Detta framhävs i en resolution från den IV:e Allryska sovjetkongressen (mars 1918), som på dagordningen ställer ”att skoningslöst bekämpa det kaos, den oordning och upplösning som är det historiskt oundvikliga resultatet av ett ödeläggande krig, men som samtidigt är det främsta hindret för socialismens slutliga seger och för förstärkandet av det socialistiska samhällets grunder”.²⁰

I kampen mot det ekonomiska sönderfallet yrkar en resolution från den IV:e sovjetkongressen på nödvändigheten av att det i praktiken i alla ledande organ skapas ”starka fasta organisationer som

¹⁷ Se på denna punkt Lenins inlägg vid den III:e Allryska sovjetkongressen, den 11 januari 1918, *Samlade skrifter*, del 13, s. 9-30

¹⁸ Se *Litet ryskt uppslagsverk*, på ryska, Moskva, 1929, artikel om ”Gosplan”.

¹⁹ Lenin hade inget tvivel på att ingenjörerna, teknikerna och de andra ”specialisterna” som man ärvt från den tidigare regimen i sin helhet bildade ett ”borgerligt skikt”, något som han säger bland annat i sin skrift ”Alla till kamp mot Denikin!”, *Valda verk* II:2, s. 260

²⁰ *Siezdy Sovetov RSFSR v Postanovleniyach* (1939), s. 69, citerad i E.H. Carr, op.cit. del 2, s. 100

så vitt möjligt täcker all produktion och all varudistribution”.²¹

I samband med denna resolution förändras VSNCh's styrelse. Bucharin och några andra ”vänsterkommunister” utesluts. Bland de nya ledarna märks Miljutin, som är en gammal bolsjevik, och Larin, en tidigare mensjevik, som är anhängare av statlig industriell koncentration och av planering.

På detta sätt utvecklas ett system av ekonomiska och politiska förhållanden, som utgör en aspekt av vad Lenin kallar ”statskapitalism”, och som, enligt vad han själv säger, arbetarna inte är rädda för, eftersom de vet, att det är ”organisatörerna av de verkligt stora och de största företagen, trusterna”, organisatörer som tillhör kapitalistklassen som bör anställas ”som specialister, tekniker eller organisatörer” och som bör betalas en ”mycket hög arbetslön”.²²

Denna uppfattning försvaras speciellt eftertryckligt av Lenin i *Sovjetmaktens aktuella uppgifter*. I denna skrift förklarar han, att sovjetstatens rekrytering av ”borgerliga specialister” är en ”kompromiss” med bourgeoisin, vars omfång överstiger vad man ursprungligen tänkt sig, men denna kompromiss har påtvingats av det faktum, att arbetarråden, sovjeterna och fabrikskommittéerna inte kunnat organisera produktionen i social skala. Således skriver Lenin:

”Om proletarietet *hade hunnit* [kursiv av C. B.] att genom sovjetmakten införa registrering och kontroll i hela staten eller åtminstone organisera grundvalarna för en sådan kontroll, så hade det inte varit nödvändigt att gå med på sådana kompromisser.”²³

D) Utnämmandet av direktörer i produktionsenheterna och problemet med personligt ledarskap.

Ett av de första beslut som VSNCh tog, gällde villkoren för hur produktionsenheterna skulle administreras och det sätt på vilket ledarna för de exproprierade företagen skulle utses. Detta beslut finns i ett dekret av den 3 mars 1918 som rör industrin. I kraft av detta dekret får varje ”centralstyrelse” (*glavk*) för varje underlydande företag, utnämna en *kommisarie*, som skulle representera regeringen, samt två *direktörer* (en teknisk och en administrativ). Bara den administrative ledarens beslut kunde ifrågasättas av fabrikskommittéerna eller vad som fanns i deras ställe; vad gäller den tekniske ledaren, så lyder han enbart under industrins Centralstyrelse. I de nationaliserade företagen måste fabriks- eller verkstadskommittéernas beslut underställas ett administrativt ekonomiskt råd för godkännande; i detta förutskickas det att arbetarna och de anställda inte kan vara i majoritet.²⁴ Som en generell regel gäller att de direktörer som utnämns av *glavki* är ingenjörer och före detta företagsledare, däribland också före detta kapitalister.

Utan att alltför mycket föregripa analysen av den ideologiska kamp som utvecklas inom bolsjevikpartiet²⁵ måste vi här ge några korta glimtar av hur några av bolsjevikledarna ställde sig inför att fabriksledarna skulle utnämnas av ett centralt administrativt organ. I själva verket

²¹ Ibid. s. 100

²² ”Om 'radikalismens' barnsjukdom och småborgerligheten, *Samlade skrifter*, del 13, s. 145

²³ ”Sovjetmaktens närmaste uppgifter”, *Valda verk i 10 band*, bd 8

²⁴ Man kan finna uppgifter om de ovan nämnda åtgärderna, samt om några ytterligare i Annexen till del 22 av Lenins *Valda verk* (på ryska) (3:e upplagan); i E. H. Carrs bok *Ryska revolutionen 1917-1923*, del 2, speciellt s. 80f; i VTsIK's protokoll i den samling av dekret och beslut som rör landets ekonomi, som publicerades på ryska i Moskva år 1918 och som täcker perioden från den 25 oktober 1917 till den 25 oktober 1918, speciellt sid. 171-172 och 311-315; i en artikel av D.L. Limon ”Lenin och arbetarkontrollen” i decembernumret 1967 av tidskriften *Autogestion*. Rent allmänt sammanfattas sovjetregeringens åtgärder om arbetarkontroll och ekonomisk förvaltning under åren 1917 till 1921 i en broschyr av Maurice Brinton, *Fabrikskommittéerna i ryska revolutionen*, op.cit. Se också Labry: *Une législation communiste. Recueil des lois, décrets, arrêtés principaux du gouvernement bolcheviste*, Paris 1920, speciellt, s. 131-136.

²⁵ Dessa kommer att undersökas längre fram, se speciellt s. 346 (del 4, avsnittet ”Vad som stod på spel ...”)

kritiseras principen för ett dylikt nomineringsförfarande mycket starkt, inte bara av en del av de fackföreningsledare, som var medlemmar av partiet, utan också av vad som kallades ”vänsterkommunisterna”. Dessa, bland vilka man kan finna Bucharin, är mycket aktiva under våren 1918 (deras grupp upplöstes senare). De vänder sig mot utnämningen av fabriksledare, mot de befogenheter som dessa får och mot deras, relativt sett, höga löner. Enligt ”vänsterkommunisterna” bryter man här med de principer som fördes fram i *Aprilteserna*, enligt vilka funktionärer inte bör få en högre lön än en genomsnittsarbetare och bör väljas och kunna avsättas.

Lenin förnekar givetvis inte att tillämpningen av dekretet om företagsledningen står i ett motsatsförhållande till vissa av de principer som uttryckts i *Aprilteserna*, men han understryker, att det här rör sig om provisoriska åtgärder, som påtvingats av nödvändigheten av att få företagen att fungera och av att möjliggöra en kamp mot ”att den proletära makten i praktiken råkar i ett geléartat tillstånd”.²⁶

För Lenin motsvarar dessa åtgärder ett tillfälligt ”steg tillbaka” som är oundvikligt under de förhållanden, som då råder och som, som han säger, ”ännu inte” gör det möjligt för socialismen att gå framåt ”på sitt eget sätt ... med sovjetmetoder”.²⁷ Det ”steg tillbaka”, som Lenin här talar om beskrivs som en förstärkning av kapitalet (även om kapitalisternas juridiska egendom inte återupprättats i de statliga företagen) ”ty kapitalet är inte en summa penningar utan ett bestämt samhälleligt förhållande”.²⁸ Lenins principiella ställningstagande är således klart, något som är desto viktigare att notera som det ”steg tillbaka” som härvid tagits och den förstärkning av de kapitalistiska sociala förhållandena, som det motsvarar, senare inte föranleder andra åtgärder, som skulle vara mer i linje med ”sovjetmetoder”²⁹ och med *Aprilteserna*.

I den redan citerade skriften om *Radikalismens barnsjukdom ...* som kom ut i maj 1918, återkommer Lenin till problemet om hur man skall utse företagsledarna och till det faktum att tidigare kapitalister ibland utsetts till dessa poster. Han säger här:

”...Sovjetmakten [tilldelar] kapitalisterna ”ledningen” inte som kapitalister utan som specialister, tekniker eller organisatörer mot en mycket hög arbetslön. Och arbetarna vet mycket väl att organisatörerna av de verkligt stora och de största företagen, trusterna eller andra institutioner liksom också de förstklassiga teknikerna till nittionio hundradelar tillhör kapitalistklassen. Men vi, det proletära partiet, måste ju ta dem till ”ledare” för arbetsprocessen och produktionens organisation, ty det finns inga andra personer, som känner denna sak i praktiken, på grund av erfarenheten (...). Arbetarna (...) fruktar inte den största ”statskapitalism”, de uppskattar den som sitt *proletära* verktyg, vilket deras makt, *sovjetmakten* använder i kampen mot den småborgerliga upplösningen och förfallet.”³⁰

Detta citat visar att för Lenin utgör också utnämningen av ”specialister, tekniker” till statsföretagens topp, där de ges avsevärda befogenheter och tar emot höga löner, en aspekt av vad han kallar ”statskapitalism”.

Senare (från 1918 till 1920) gör förhållandena under perioden av inbördeskrig och utländsk intervention, att sovjetmakten ger ett allt större utrymme åt de erfarna administratörerna och härmed minskar fabrikskommittéernas uppgifter. Resolutionerna från bolsjevikpartiets IX:e kongress bekräftar denna inriktning. Vid denna kongress trycker Lenin hårt på nödvändigheten av att man ”för förvaltningen, för det statliga uppbygget behöver ... personer, som behärskar för-

²⁶ ”Sovjetmaktens närmaste uppgifter”, *Valda verk i 10 band*, bd 8

²⁷ Ibid. s. 469

²⁸ Ibid. s. 470 (kursiv. C.B.)

²⁹ Vissa aspekter av detta problem diskuteras (i samband med de omvandlingar, som skedde i Kina under kulturrevolutionen) i Charles Bettelheim, *Kulturrevolution och industriell organisation i Kina*, s. 70f.

³⁰ *Samlade skrifter*, del 13, s. 145

valtningstekniken, som besitter erfarenhet i statliga och ekonomiska värv”, och, tillägger han, ”sådana personer kan vi inte ta från något annat håll än från den gamla klassen”.³¹

Den IX:e kongressen klarlägger också att fabrikskommittéerna från och med nu i huvudsak skall ägna sig åt frågor som gäller arbetsdisciplin, propaganda och arbetarutbildningen.³²

Trotskyj och Bucharin (den senare bryter nu med sina ställningstaganden från 1918) finns bland dem som så mycket som möjligt försöker ”göra teori” av de organisationsformer som sätts på plats under denna period.³³ De försöker nu ge en allmän, ”socialistisk” innebörd åt dessa åtgärder, som ju framför allt är en del av en mycket speciell konjunktur.

Bucharin vill i dessa åtgärder se en direkt övergång till socialismen. För att söka förena de ställningstaganden som han gjorde i mars–april 1918 som ”vänsterkommunist” med sina nuvarande åsikter, som ställer sig gynnsamma till en extrem centralisering och till ett personligt ledarskap, skriver han, att det i en period när den proletära handlingens tyngdpunkt – enligt honom – ”förskjutits mot ekonomin”, blir nödvändigt att omforma de ekonomiska apparater som uppstått under den första fasen av arbetarnas kamp. Denna omstrukturering bör medföra ”en tillbakagång för kamratskapsförhållanden och i vissa fall (i vissa företag o.s.v.) att det inrättas ett personligt ledarskap”. Detta sista, säger han, ”innebär varken en begränsning av arbetarklassens rättigheter, eller en begränsning av dess organisationers roll. Det är den koncentrerade, intensifierade *formen* för proletariatets förvaltning av industrin.”³⁴

Bucharin fortsätter med att säga, att man i det ögonblick, som ”problemet om hur man skall stärka proletariatets klassposition ... i det väsentligaste har lösts” inte längre behöver ”betona omvandlingen av produktionsförhållandena, utan snarare betona inrättandet av en administrativ form, som kan säkerställa en maximal kompetens. Principen om en bred valbarhet från basen (vanligtvis av arbetarna inom en fabrik) ersätts av principen om ett noggrant *urval* ... som tar med i beräkningen ... förmågan ... hos den tekniska och administrativa personalen.” Hädanefter, förklarar Bucharin än en gång, sätter man ”ansvariga personer” i spetsen för företagen, däribland ingenjörer och professionella administratörer, eftersom dessa, som han slutar, inte kan ”uppfylla någon annan funktion än den som proletariatet kräver av dem”.³⁵ Problemet om produktionsförhållandenas omvandling och om risken av att få ledare, som står främmande inför den proletära ideologin och som själva inte är underställda partiets och arbetarnas basorganisationers direktkontroll, blir alltså lösta som genom ett trollslag.

Utvecklingen av Bucharins åsikter bör inte förvåna oss. Den visar på den djupa förenligheten mellan ”högeravvikande” och ”vänsteristiska” åsikter; en sådan förenlighet försvarar vår beskrivning av dessa positioner som, de facto, ”högeravvikande–vänsteristiska”.³⁶

³¹ *Valda verk* II:2, s. 343

³² Resolutionerna från den IX:e partikongressen finns i 1935 års franska upplaga av Lenins verk, del 25, s. 618ff

³³ se nedan s. 325 (del 4, avsnittet ”År 1920 och partiets kris” – *Red*)

³⁴ Nikolaj Bucharin: *Ökonomik der Transformationsperiode*, Rowohlt, Hamburg 1970, s. 128

³⁵ *Ibid*, s. 128-129

³⁶ Förändringen i Bucharins ställningstaganden mellan 1918 och 1920 vittnar om en och samma mekanistiska och icke-dialektiska uppfattning av marxismen. Enligt denna uppfattning har den ekonomiska basen och överbyggnaden inte en relativ självständighet; de bildar inte en motsägelsefull enhet, utan en totalitet där varje del uttrycker helhetens struktur. År 1918 ledde denna uppfattning Bucharin till att påstå att förekomsten av en kapitalistisk disciplin i fabriker var detsamma som en negation av proletariatets diktatur; år 1920 ledde samma uppfattning honom till att påstå att förekomsten av en proletär diktatur garanterade att det fanns ett socialistiskt ledarskap i fabriker. På samma sätt hindrar bristen på en dialektisk uppfattning om vad som är en motsägelsefull enhet, Bucharin från att förstå i sin diskussion med Lenin vid slutet av 1920, att Sovjetstaten vid denna tidsperiod var en arbetar-bondestat; i hans ögon måste den antingen vara en arbetar- eller en bondestat.

Lenin fördömde starkt Trotskij's "höger-vänster"extremism, speciellt i ett tal den 30 december 1920, som publicerats under titeln *Fackföreningarna, den nuvarande uppgiften och Trotskij's misstag*³⁷ I denna skrift understryker han speciellt att motsättningar kan utvecklas mellan arbetare och företagsledare. Han anger senare att en användning av strejkvapnet kan försvaras under vissa förutsättningar, till och med under proletariats diktatur.³⁸

Samma "högeravvikande-vänsteristiska" misstag, som begicks av Trotskij och Bucharin, dyker upp igen under femårsplanernas tid, speciellt i vissa texter av Stalin³⁹ (som under kontroversen 1920-1921 ändå motsatte sig Trotskij och Bucharin och stödde Lenin). Således formerar sig allt mer och mer en samling uppfattningar, som står i motsättning till den revolutionära marxismen. Dessa uppfattningar finner ett av sina mest utvecklade uttryck i den sovjetiska vetenskapsakademins *Handbok i politisk ekonomi*.⁴⁰ Det behövs inte mer än ett steg till för att nå revisionismens teser.

II. Borgarklassens och den urbana småbourgeoisins situation vid 'krigs-kommunismens' slut

De omvandlingar i borgarklassens situation som påbörjats under sovjetmaktens första månader, fortsätter i stegrad takt i samband med att det vita upproret och den utländska invasionen sätter igång. Det gradvisa förbudandet av nästan all privat ekonomisk verksamhet, som kännetecknar den period som då påbörjas, drabbar också den urbana småbourgeoisin, speciellt småhandlarna.

I själva verket sker här en dubbel process: ett undanröjande av privatbourgeoisins verksamhet och en utveckling av en statsbourgeoisin.

A) Undanröjandet av privatbourgeoisins verksamhet.

Efter det VSNCh skapats och omorganiserats leder det ökade sabotaget av produktionen från borgarklassens sida till en viss ökning av antalet konfiskeringar av fabriker, gruvor o.s.v. mellan april och juni 1918. Kort efter det inbördeskriget brutit ut, blir exproprieringarna allmänna: ett dekret från den 28 juni 1918 gör det möjligt att snabbt gå vidare med nationaliseringen av alla de stora företagen, d.v.s. av dem, vars kapital motsvarar eller är större än en miljon rubel.⁴¹

Dekretet av den 28 juni 1918 visade bara på nationaliseringsprincipen; nationaliseringarna själva måste beslutas från fall till fall. I praktiken sker det snabbt en expropriering av de stora företagen. Antalet statliga industriföretag går från mindre än 1 000 i maj 1918 till tre à fyra tusen på hösten 1918.⁴²

Fullföljandet av dessa åtgärder och beslutet att förbjuda praktiskt taget all verksamhet från privata fabriker och kommersiella företag, har som resultat att den ryska bourgeoisin vid slutet av inbördeskriget (vid början av 1921) har förlorat huvuddelen av de industriella och kommersiella positioner, som den fortfarande hade kvar på våren 1918. Från och med nu förfogar den inte

³⁷ CW, vol. 32, s. 19 f

³⁸ CW, vol. 33, s. 187

³⁹ År 1936 påstår Stalin, i sin rapport om den ryska författningen, att klasserna försvunnit i Sovjetunionen, och han förkunnar som en princip, att "kadrerna bestämmer om allt".

⁴⁰ Se den ryska vetenskapsakademins *Handbok i politisk ekonomi*, publicerad i Paris, Editions Sociales, 1956, i enlighet med den ryska upplagan

⁴¹ Se Maurice Dobb, *Soviet Economic Development since 1917*, Routledge and Kegan, London 1948, s. 95. Enligt Dobb avser detta dekret framför allt att möjliggöra en omedelbar nationalisering av de stora företagen i Ukraina, för att förhindra att det tyska kapitalet "återköpte" dessa företag från ryska eller ukrainska kapitalister i de av den tyska armén ockuperade områdena.

⁴² Ibid. s. 96

längre över den materiella och sociala bas, som gjorde den till en fraktion av den globala, imperialistiska bourgeoisin: de starka band som förenade den med det internationella finans- och bankkapitalet har slitits sönder och den gamla stat, vars ekonomiska och militära politik motsvarade dess grundläggande intressen, har också försvunnit.

Många av medlemmarna i den gamla bourgeoisin emigrerade, liksom ett stort antal före detta godsägare; detta gäller framför allt de tidigare allra rikaste.

Likväl och trots dessa omstörtande händelser hade den förrevolutionära bourgeoisin inte helt enkelt och simpelt "försvunnit". Först av allt hade en del av den *rurala* bourgeoisin, *kulaker* och andra rika bönder, lyckats att mer eller mindre klara sig ur spelet.

Vi skall se närmare på detta i ett senare kapitel.

Dessutom stannade en relativt stor fraktion av den borgerliga intelligentsian kvar i Ryssland (läkare, akademiker, advokater, ingenjörer, specialister, lärare, osv). Den lever visserligen i allmänhet under små omständigheter. Den förlorade nästan allt av vad som inte var "yrkeslöner" (och den förlorade till och med en del av dessa), men den tenderar att införlivas i det nya sovjet-samhället genom att den har kvar samma typ av verksamhet som tidigare. Dess ideologiska inflytande är inte obetydligt, något som man kan förstå, i ljuset av debatten om undervisnings-apparaten, och genom en undersökning av vilka slags omvandlingar som denna gick igenom. Vissa av medlemmarna i denna intelligentsia ingår i den administrativa statsapparaten, speciellt i dess ekonomiska apparater, i det nya juridiska system som upprättas, i den politiska polisen och i *Prokuratura*.⁴³

På den ekonomiska nivån fortsätter bourgeoisins aktiviteter på en gång "legalt" och "illegalt".

Illegalt först, ty bourgeoisin äger, enligt Lenins uttryck "skicklighet .../i/ ekonomisk förvaltning"⁴⁴ och den fortsätter att ha nära förbindelser med *statsapparaten*. Således fortsätter en del av bourgeoisin, till och med under "krigskommunismen", att aktivt delta i en för den fruktbart ekonomisk verksamhet, framför allt i en illegal smyghandel, vars omfång är betydande om än omöjligt att uppskatta. Denna verksamhet gjorde det möjligt för bourgeoisin att bevara en långt ifrån obetydlig ekonomisk styrka. Detta förklarar varför en viss urban privatbourgeoisin (Nepman) relativt lätt kunde "återuppstå" efter "krigskommunismen" och under NEP-perioden. Denna kommer aldrig att representera en social kraft som är *direkt* farlig för proletariatets diktatur. Däremot har dess existens och dess förbindelser med statsapparaten säkerligen spelat en roll i det senare stärkandet av statsbourgeoisin.

B) Försvagandet av den privata småborgerligheten och den administrativa småborgerlighetens öde

Eftersom den största delen av den ryska småbourgeoisin bestod av mellanbönder, vars problem skall behandlas längre fram, nöjer vi oss här med några få anmärkningar om de andra fraktionerna inom småbourgeoisin.

Dessa fraktioners numeriska antal är mycket svårt att uppskatta, men man kan anta, att de före revolutionen utgjorde ungefär 15–18 % av befolkningen, varav ungefär en femtedel av de

⁴³ Denna är delvis en offentlig anklagelsebyrå och övervakar det juridiska systemets sätt att fungera. Ganska många tidigare mensjevikadvokater ingår där (som Vysjinskij, den framtida allmänne åklagaren i 1930-talets processer). I den politiska polisen är det framför allt mängden av tidigare socialistrevolutionärer som är anmärkningsvärd.

⁴⁴ Se Lenin, "Ekonomi och politik under den proletära diktaturens epok" en text som publicerades i *Pravda* den 7 november 1919, på tvåårsdagen av Oktoberrevolutionen. *Valda verk*, II:2, s. 284 f. speciellt s. 294

anställda.⁴⁵ Vid 1920-talets början var en stor del av denna småbourgeoisin, framför allt småhandlarna, deklasserade: vissa ägnade sig åt illegal handel under "krigskommunismen", andra fann ett mer eller mindre stadigt arbete i administrationen eller i kooperativen, andra slutligen arbetade i fabriker.

Också hantverkarnas situation försämrades avsevärt under "krigskommunismen": regleringen av transporter och av fördelningen av råvaror tvingade de flesta av dem att upphöra med sin verksamhet. Ett litet antal lyckades finna anställning inom industrin och några bildade produktionskooperativ (*artel*) för att försäkra sig om ett minimum av råvaror.

De politiska attityderna bland dessa två småborgerliga fraktioner var långt ifrån positiva mot sovjetmakten. NEP gjorde att de efter hand intog en "neutralitets"attityd, dock utan välvilja.

Den administrativa småborgerlighetens position (funktionärer på låg och mellannivå, industri-tjänstemän, handels- och banktjänstemän) är inte mycket annorlunda. I början visade sig deras fiendlighet mot sovjetmakten till och med i en "administrativ strejk". När folkkommisarierna intog ministerierna, fann de kontoren tomma på funktionärer och anställda, och ibland också handlingarna utspridda. Men, eftersom dessa funktionärer och anställda behövde sina löner, återgick de efter hand till arbetet. Vid NEP's början verkar det som om deras antal var åtminstone lika stort som före revolutionen. Eftersom de var djupt påverkade av den borgerliga ideologin, förblev dessa småborgerliga kategorier länge fiendliga gentemot sovjetmakten. Det verkar som om de ofta använt sig av en slags "byråkratiskt sabotage" när de mångfaldigade den administrativa långsamheten och rutinmässigheten. Allt tyder på att denna typ av verksamhet, som till del ärvts från det förflutna, fortsatte att känneteckna den sovjetiska administrativa småborgerligheten, till och med efter det att denna slutligen – när den delvis förnyats genom nyrekrytering – "accepterat" sovjetmaktens existens.

Teknikerna, specialisterna och ingenjörerna på mellannivå är också en del av småbourgeoisin. Till en början var deras fiendlighet mot sovjetmakten (med undantag här, liksom annorstädes, för enskilda individer) lika tydlig som de andra småborgerliga fraktionernas. Det verkar däremot som om deras "neutralitet" vann snabbare, genom de materiella fördelar som man beviljade dem. Som en följd av dessa eftergifter blev deras löner klart högre än den administrativa småborgerlighetens, vars lägre skikt fick de allra lägsta lönerna, ofta klart under arbetarlönerna.

C) Framväxten av en statsbourgeoisin

Den process som innebär att en del av den gamla bourgeoisin tränger in i de statliga administrativa och ekonomiska apparaterna fortsätter under "krigskommunismen". Samtidigt säkerställer dessa apparater reproduktionen av borgerliga praktiker och borgerliga fördelningsförhållanden. Dessa senare är, enligt Marx' redan citerade uttryck, de kapitalistiska produktionsförhållandenas "avigsida", som fortsätter att reproduceras⁴⁶, om än i en form, som delvis är annorlunda, på grund av att det finns en proletariats diktatur. Som vi vet, blir det möjligt för en ny statsbourgeoisin att utvecklas, på grund av att det förekommer sådana praktiker och förhållanden.

Statsbourgeoisins utveckling motsvarar således förekomsten av objektiva sociala förhållanden, som inte kunnat "avskaffas" eller "förstöras" under en kort tidsperiod, speciellt som klasskampens tillstånd och egenskaperna hos de motsättningar som skall behandlas inte gjorde det möjligt att man först angrep dessa objektiva förhållanden. (Den viktigaste motsättningen är då

⁴⁵ Se t.ex. *Narodnoje Choziajstvo v 1970 g*, Moskva 1971, s. 22

⁴⁶ Det är detta som Lenin understryker när han påminner om att kapitalet inte är en summa penningar utan "bestämda sociala förhållanden"; i detta fall rör det sig om förhållanden som bildar en del av den kapitalistiska arbetsdelningen.

den, som ställer sovjetmakten mot godsägare, ryska kapitalister och den globala imperialismen och som tog sig formen av en väpnad kamp.)

På samma gång som en (ännu embryonal) statsbourgeoisier växer fram, utvecklas distributionsförhållanden som gynnar företagsledare, organisatörer av industribranscherna, högt kvalificerade ingenjörer och tekniker. På detta sätt blir en del av det mervärde som produceras inom industrin, approprierat av denna nya bourgeoisier.

Ett dekret från den 21 februari stöder förekomsten av en allmän löneskala med en mycket större "löne"-spridning än vad man sett som acceptabelt efter Oktober (d.v.s. som innebar en mycket större ojämlikhet), samtidigt som den är mer "hopträngd" än löneskalan från före 1914. Enligt dekretet i februari 1919 fastställs minimilönen till 600 rubel och maximilönen för "högt kvalificerad administrativ personal" till 3 000 rubel, detta gäller för staden Moskva och dess omgivningar; i övrigt skulle samma ojämlikhetskoefficienter gälla, men baslönerna kunde variera beroende på lokala förhållanden. I själva verket kunde den "mycket kvalificerade" administrativa och tekniska personalen få löner på över 3 000 rubel.

Utbetalningen av sådana löner väcker ett visst missnöje inom arbetarklassen och oenighet inom partiet.⁴⁷ Således återvänder Lenin mer än en gång till problemet om specialisterna och de löner som man ger dessa. Han förklarar, att det är omöjligt att helt enkelt och simpelt tvinga dem att arbeta för sovjetmakten: "Att tvinga ett helt skikt att arbeta under hot är omöjligt."⁴⁸ De höga löner som betalas ut till specialisterna erkännes således som en klar kompromiss som påtvingats av klasskampen och inte – som i de sovjetiska revisionisternas nuvarande formuleringar – som en tillämpning av principen: "till var och en efter hans arbete".

I den rapport över centralkommitténs verksamhet som Lenin presenterar den 18 mars 1919 vid den VIII:e partikongressen understryker han just, att ett antal beslut som tagits av sovjetregeringen, blivit den "dikterad av omständigheternas nödvändighet" och han påminner om att "Marx sade en gång, att det var pariskommunardernas förtjänst, att de hade genomfört beslut, som inte hade hämtats ur några förutfattade doktriner utan dikterats av faktisk nödvändighet."⁴⁹

I verkligheten hade de åtgärder, som tagits för "de borgerliga specialisternas" löner, snabbt utvidgats också till andra "ansvariga arbetare" och gett upphov till ojämlikheter, som inte bara gällde penninglönen.

I april 1919 fastställer ett dekret "de politiskt ansvariga arbetarnas" löner och beslutar att folkkommisariater, medlemmar av VTsIK och vissa höga funktionärer skall ha en lön på 2 000 rubel i månaden, vilket innebär att man delvis överger *partmax*, d. v.s. den regel enligt vilken partimedlemmar inte bör ta ut en lön som överstiger en arbetares.

Som en följd av prishöjningarna 1919 och 1920 höjdes lönerna flera gånger. Dessa höjningar åtföljs av en svag tendens till en "åtstramning av skalan", men under årens lopp förlorar penninglönen allt mer och mer sin betydelse, på grund av den allmänna bristsituationen, ransoneringen och de snabba prisstegringarna, speciellt på den parallella marknaden.⁵⁰

Nedvärderingen av penninglönerna åtföljs av en utveckling av andra former av ojämlikhet; således får ingenjörerna, specialisterna och de borgerliga administratörerna olika materiella

⁴⁷ Se Lenins rapport om partiprogrammet vid bolsjevikpartiets VIII:e kongress, den 19 mars 1919, *Valda verk*, II:2, speciellt s. 162-163

⁴⁸ *Ibid.* s. 164

⁴⁹ Lenin, "Centralkommitténs verksamhetsberättelse den 18 mars", *Valda verk i 10 band*, s. 397.

⁵⁰ För fler detaljer på denna punkt, se E.H.Carr. op.cit. del 2, s. 229 f.

privilegier. Samma utveckling äger rum inom Röda armén, där officerarna (som i hög utsträckning kommer från den gamla tsararmén) får en rad privilegier, inte bara vad gäller penninglönerna, utan också i form av speciella logementen, av måltider, som skiljer sig från soldaternas, o. s. v.

År 1920 är det praktiskt taget omöjligt att bedöma de ”genomsnittliga” skillnaderna mellan lönerna. I själva verket blir de individuella variationerna avsevärda. Dessutom finns de nu ”naturaförmåner” som inte kan översättas till ett enhetligt pris, ty deras priser varierar kraftigt och ofta. Dessa ”naturaförmåner” består antingen av livsmedel (men denna typ av förmåner används inte mycket på grund av den statliga provianteringenens otillräcklighet) eller av varje företags egna produkter (däri inbegripet sådana produkter som transmissionsremmar för maskiner, metallstycken, mindre arbetsverktyg, o.s.v.). De produkter som distribueras på detta sätt konsumeras givetvis inte direkt av dem, som tar emot dem, utan de förser en parallell marknad, där dessa produkter byts mot andra.⁵¹

Denna distribution av produkter utgör visserligen också en del av arbetarnas löner, men det är de ”borgerliga specialisterna” som främst tjänar på den. Under den period då ”löner i natura” tog upp en stor plats, är det omöjligt att mäta skillnaderna i storlek mellan producenternas och ”specialisternas”, ingenjörernas osv. löner.

Åtskilliga tecken tyder dock på, att administratörerna och teknikerna tog åt sig ”lejonparten” av produktutbetalningarna i natura och i stor utsträckning deltog i den illegala handeln.

NEP skall senare konsolidera dessa fördelningsförhållanden genom att stadfästa såväl den löneskala, som fastställdes i dekretet från den 21 februari 1919, som förekomsten av ett stort antal ”premier” som hädanefter utdelas i penningform till direktörer, chefsingenjörer, o. s. v.

Den statsbourgeoisien som är i vardande under dessa år, är ännu obetydlig till antalet, men det är omöjligt att exakt beräkna dess antal, eftersom det inte finns någon statistik över detta. Likväl bör dess medlemsantal inte överstiga några tusen. I själva verket är det bara gradvis som systemet med personligt ledarskap, med en direktör som utses av VSNCh, träder i kraft och som ingenjörer och tekniker utses på samma sätt i fabrikena, trusterna och i *glavki*, VSNCh's kommissioner. Således fungerar vid slutet av 1920, 1783 av de 2051 större företag som det finns statistik över, enligt systemet med personligt ledarskap.⁵²

I vissa av de ekonomiska statsapparaterna, speciellt i vissa av VSNCh's organ, har bourgeoisin trängt in i hög grad. Detta beskrivs i följande termer av en ”vit” professor, som vid denna tid kommer till Omsk:

”F.d. arbetsgivare, företagare och tjänstemän sitter i ledningen för många centra och *glavki* och en oinitierad besökare, som känner till hur affärs- och industrivärlden tidigare fungerade, kommer att bli förvånad över att finna de f.d. ägarna till stora läderfabriker i den centrala ledningen för denna industribransch, stora textilfabriksägare i de centrala textilorganisationerna, etc.”⁵³

⁵¹ Lenin brännmärkte denna situation vid flera tillfällen under 1919 och 1920. Från maj 1918 börjar distributionen i natura av en del av fabriksproduktionen att tillämpas. Se, på denna punkt också Carr, op.cit, del 2 s. 272f.

⁵² Se *Narodnoje Choziajstvo* n. 4 från 1921, s. 56 (citerad i E.H. Carr, op.cit del 2, s. 216) Under tjugotalet gjordes ett försök att begränsa direktörernas befogenheter genom att tvinga dem att i alla viktigare frågor rådslå med sekreteraren i fabriken partikommitté och sekreteraren i fackklubben; detta är vad man kallade ”triangelssystemet”. Det fungerade inte på ett tillfredsställande sätt. Vid början av femårsplanerna dominerar på nytt direktörernas auktoritet (från och med nu är de allt oftare partimedlemmar och av arbetarursprung) även om sekreteraren i fabriken partikommitté i ett flertal fall kan ha en minst lika stor auktoritet.

⁵³ Se J. K. Gins, *La Sibérie, les Alliés et Koltchak*, ett verk som publicerades i Peking år 1921, citerat i E. H. Carr op.cit. del 2 s. 209

På detta konkreta sätt bildas en statsbourgeois, som vid denna tid i huvudsak består av medlemmar ur den gamla bourgeoisin.⁵⁴ Denna statsbourgeois, som ännu är embryonär, bildas i första hand i städerna och utgör en drivfjäder i de statskapitalistiska organen. Men den uppstår också på landsbygden, där styresmännen för *sovchoserna* (statsjordbruken) i allmänhet försäkrat sig om en privilegierad ställning. På sovjeternas VII:e kongress (december 1919) anklagas *sovchoserna* för att dra till sig specialisterna genom att ge dem höga löner och vissa *sovchos*-direktörer anklagas för att leva ett lyxliv i godsägarnas gamla bostäder; det händer dessutom ofta att det är just dessa godsägare som inrättat sig på nytt under täckmantel av att vara ”ledare för de statliga jordbruken”. En delegat vid den VII:e kongressen går så långt som till att deklarerat, att *sovchoserna* ”blivit kontrarevolutionära agitationsinstrument mot sovjetregeringen”.⁵⁵

Statsbourgeoisins embryonala karaktär under ”krigskommunismen” och under början av NEP beror på en rad omständigheter: Först på att den helt nyligen bildats, därefter på att en del av den typ av platser som innehas av de ”borgerliga specialisterna” också upptas av bolsjevikmedlemmar, som är inspirerade av de revolutionära marxist-leninistiska idéerna, som verkar för proletära praktiker med den revolutionära helhetens intressen i första hand, och som arbetar i nära förbindelser med arbetarna och klassorganisationerna: parti och fackföreningar. Slutligen begränsar klasskampens hårdhet vid denna tid handlingsmöjligheterna för medlemmarna av den tidigare bourgeoisin inom den ekonomiska statsapparaten. De kan långt ifrån få de borgerliga praktiker som de företräder att dominera, på grund av den misstänksamhet som arbetarna bemöter dem med och på grund av det motstånd som arbetarna visar mot konsolideringen av ett visst antal hierarkiska och auktoritära förhållanden.

Arbetarnas motstånd utgör ett av de hinder, som begränsar möjligheterna för att statsbourgeoisin skulle konsolideras. Det finns många bevis på ett sådant motstånd. Således leder arbetarnas förbittring dem ofta till att inte ”samarbeta” på det begärda sättet med de borgerliga element som leder fabrikena, till att vidtaga undersökningar hos dem, till att konfiskera deras förråd. Man finner återklanger av sådana händelser i den sovjetiska pressen från den tiden och i Lenins verk, t.ex. i hans *Svar till ett öppet brev från en specialist*, som publicerades i *Pravda* den 28 mars 1919.⁵⁶ Dessa former av arbetarmotstånd mot politiken av att integrera de borgerliga specialisterna och teknikerna i de ekonomiska statsapparaterna, upphörde aldrig: de fortsätter senare, i mer eller mindre häftiga former, också under NEP.⁵⁷

Men det rör sig här om en form av elementär klasskamp, som inte är sådan, att den ensam kan förändra produktionsförhållandena; inte heller kan den egentligen förhindra att de som intar ledande poster i de ekonomiska apparaterna börjar utveckla borgerliga praktiker och bilda en statsbourgeois.

Det vore ändå helt felaktigt att anse, att alla de som vid denna tid upptar ledande platser inom industrin eller i de ekonomiska och administrativa organen, är en del av statsbourgeoisin. I själva verket tas en del av dessa platser upp av kommunister, som så mycket som möjligt försöker utveckla en proletär praktik och maximalt försöker hjälpa arbetarna att frigöra sig från de

⁵⁴ Även om den klassmässiga bakgrunden för denna statsbourgeois medlemmar spelar en viktig roll i början, när den bildas, gäller detta inte senare. När statsbourgeoisin väl konsoliderats slutar dess medlemmars klassbakgrund att ha betydelse; från och med nu är det den plats, som denna nya klass intar i förhållande till produktionsmedlen, dess roll i den sociala arbetsdelningen, den del av den producerade rikedom som den uppbär och de klasspraktiker som den utvecklar, som är det avgörande.

⁵⁵ Se redogörelsen från Sovjeternas VII:e kongress s. 119 och 219 av den ryska upplagan, citerad i E. H. Carr, op. cit. del 2 s. 188

⁵⁶ Lenin, *CW*, vol. 29, s. 228 f

⁵⁷ Se speciellt Lenin, *CW*, vol. 33, s. 194-195

borgerliga förhållandena och ge fritt lopp åt sina initiativ. Dessa ledare, vars *huvudsakliga funktion* tar sig en revolutionär, proletär karaktär (och som i allmänhet vägrar att ta emot en lön, som är större än en arbetarlön – något som bolsjevikernas stadgar stipulerar vid denna tid) utgör inte en del av statsbourgeoisin utan av proletariatet, som de ideologiskt och materiellt sett blivit en del av och från vilket de mycket ofta har kommit.

D) Utbildningsapparaterna och bourgeoisins senare konsolidering

En icke obetydlig roll i den senare konsolideringen av bourgeoisin – om än sekundär i förhållande till reproduktionen av de knappt omvandlade kapitalistiska produktionsförhållandena – kommer att spelas av den gamla utbildningsapparaten, som praktiskt taget inte alls fått vidkännas några revolutionära omvandlingar. Dess apparater förblir således ett fäste för den borgerliga intelligentsian och ideologin, som arbetarnas och böndernas barn nu underkastas, när de i allt högre utsträckning går i de sovjetiska skolorna och i växande antal når ledande poster.

Den gamla utbildningsapparaten som man fått i arv från tsarväldet och från Kerenskij's provisoriska regering, hade kraftigt underkastat sina egna agenter den borgerliga ideologin: under flera år efter Oktober 1917 vägrade huvuddelen av lärarkåren och skolbyråkratin att ”erkänna” sovjetmakten. Som Daniel Lindenberg visar, ”får *Narkompros* (folkundervisningskommisariatet), som skapats den 22 november 1917 med Lunatjarskij som huvudman, inga handlingar, ingen statistik i arv efter den tidigare skolbyråkratin; denna saboterar genom att lämna ett tomrum efter sig. Vad gäller den stora majoriteten av lärare förblir de döva inför bolsjevikernas appeller, vädjanden, upprop, de vägrar under årtal att tillämpa partiets rekommendationer; de saboterar genom passivitet ...”⁵⁸

Strax efter Oktober är situationen inom skolapparaten den följande: grundutbildningen domineras av folkskolläraernas fackförening, som leds av mensjeviker och socialistrevolutionärer. Gymnasieutbildningen domineras av ”gymnasieläraernas förening”, som är nära knutet till kadetpartiet och samma sak gäller för den högre utbildningen.⁵⁹

Efter inbördeskriget uppnås ett modus vivendi mellan sovjetmakten och de ideologiska och politiska krafter, som i verkligheten dominerar undervisningsväsendet, men detta modus vivendi har upprättats på basis av den borgerliga skolideologin och inte på den proletära ideologins grundvalar.

Bolsjevikpartiet hade för övrigt år 1917 ingen totalvision av vad dess ingrepp på ”undervisnings” området skulle kunna innehålla: på denna punkt som på andra stod flera uppfattningar mot varandra. De idéer som fick störst inflytande var, å ena sidan N. Krupskajas, å den andra och framför allt, Lunatjarskij's.

Vad gäller förhållandet mellan skolväsendet och den administrativa statsapparaten var Nadezjda Krupskajas uppfattning trogen den Marx-tes, som var fientlig mot en direkt inblandning från statsapparaten sida i undervisningsfrågor. En tillämpning av denna uppfattning var de specifika sovjeterna, ”skolråd”, som skulle ta hand om grundutbildningen: dessa råd valde lärare och styrde skolorna med deltagande från eleverna.⁶⁰ I princip förvandlas utbildningens innehåll i grunden genom skapandet av en ”arbets-enhetsskola”, vars grund ”skulle vara det produktiva arbetet, inte

⁵⁸ Se Daniel Lindenberg, *L'Internationale communiste et l'Ecole de Classe*, Paris Maspero, 1972, s. 289

⁵⁹ Om den sovjetiska skolapparaten ställning efter Oktober, se även D. Lindenegs artikel, ”Sur la préhistoire de l'école soviétique” i *Politique aujourd'hui*, septembernumret 1971, s. 57 f. Om ”skolans” plats i reproduktionen av borgerliga förhållanden och ideologiska praktiker, se Christian Baudelot & Roger Establet, *L'Ecole capitaliste en France*, Paris, Maspero 1971, s. 213-214

⁶⁰ Se D. Lindenberg, *L'Internationale communiste et l'Ecole de classe*, op.cit. s. 306–307

sett som ett medel att underhålla skolan materiellt eller bara som en undervisningsmetod, utan som en produktiv och socialt nödvändig verksamhet.”⁶¹

Dessa föreskrifters praktiska betydelse förblir dock begränsad, som en följd av lärarnas bristande samarbete, av det ekonomiska och finansiella kaos, som blev resultatet av det imperialistiska kriget, inbördeskriget och den utländska inblandningen, som en effekt också av att bolsjevikpartiet koncentrerade sig på andra problem: när skolorna återtar sin normala verksamhet vid början av NEP, gör de detta under helt andra konkreta förhållanden än de N. Krupskaja tänkt sig.

Nadezjda Krupskajas revolutionära idéer stötte för övrigt hela tiden på motstånd från de etatistiska, centralistiska åsikter som en stor del av bolsjevikpartiet stod för och som just var de av Lunatjarskij försvarade borgerliga, humanistiska uppfattningarna. Dessa konservativa åsikter påverkade redan år 1917 starkt den gymnasiala och högre utbildningen.

I själva verket förändrades ingenting efter Oktober vad gäller gymnasiet och den högre utbildningen. Gymnasiesystemet förblir nästan helt intakt fram till 1928 och samma sak gäller för antagningsvillkoren till universiteten: i praktiken var dessa fortfarande mer eller mindre stängda för arbetare och bönder.

Under sommaren 1918 och i en period då inbördeskriget i själva verket redan brutit ut, skisserades ett försök till att ändra detta sakernas tillstånd genom att den 6 augusti 1918 öppna ett ”arbetarfakultet” (eller *Rabfak*), som var en fakultet med relativt korta studier och med en undervisning som i huvudsak rörde industriell teknik och politiskt arbete. Dessa Rabfak blev en stor framgång, men redan vid slutet av 1918 förändrades deras roll för att öka antalet utexaminerade specialister; av samma skäl återinförde universiteten då också de tidigare urvalsreglerna. I princip befriades Rabfak-utbildade från en inträdesexamen till universiteten, men innehållet i slutexamina var av en sådan karaktär, att det blev sällsynt med universitetsutbildade med arbetarbakgrund; för övrigt var dessa sällsynta personer i allmänhet sådana som helt assimilerat den borgerliga ideologi som universiteten förde vidare.

Således har sovjetmakten efter Oktober praktiskt taget inte alls revolutionariserat undervisningsväsendet och den har bara till del kunnat omvandla det. Dessa apparater har i grunden förblivit borgerliga apparater, genom vad de lär ut, genom sättet att undervisa, genom det slags förhållande mellan teori och praktik som de gynnar. Om man bortser från ett fåtal fruktlösa försök, förblir det likadant även senare. Skolväsendets sätt att fungera och dess reproduktion av borgerliga ideologiska förhållanden och praktiker spelar alltså en betydelsefull roll i den gradvisa uppgången för de borgerliga krafterna i Sovjetunionen.

III. Proletariatets situation vid 'krigskommunismens' slut

Det sovjetiska proletariatets situation vid ”krigskommunismens” slut är djupt motsägelsefull.

Å ena sidan besitter det statsmakten: sida vid sida med bondeklassen har den – med hänsyn till den bristande jämvikten i materiell styrka– uppnått utomordentliga segrar över kapitalismen, de ryska godsägarna och den utländska imperialismen. Dessutom är dess materiella situation, även om den är usel, på grund av den allmänna bristsituationen, ändå relativt ”privilegierad”.⁶²

⁶¹ Ibid. s. 304

⁶² På detta sätt införs olika ransoner i Moskva och Petrograd från och med augusti 1918. Befolkningen indelas i tre kategorier: kroppsarbetare som utför tungt arbete; övriga arbetare och alla arbetarfamiljer; medlemmar av tidigare bourgeoisin. Den första gruppens ransoner är fyra gånger större och den andra gruppens tre gånger större än den sista gruppens. Ett liknande och ofta mer komplicerat system utbreder sig så småningom i alla stadsområden. I själva verket blir ransonererna snabbt otillräckliga för alla; strax innan NEP införs, mottar de arbetare som får de största

Å andra sidan har dess led försvagats och det har inom sig fått främmande, borgerliga och småborgerliga element. En del av den tidigare arbetarklassen är djupt demoraliserad och hålls ofta kvar vid arbetet genom ett system av sträng disciplin.

Denna motsägelsefulla situation, liksom vissa av de etapper som lett fram till den, bör undersökas ganska noga om man vill kunna förstå vad som är specifikt för proletariats plats i systemet av klassförhållanden vid "krigskommunismens" slut.

A) Den "fysiska" försvagningen av det sovjetiska proletariats och dess delvisa "sönderfall".

I början av 1920-talet gick det ryska proletariats genom fruktansvärda åderlätningar. Det bokstavligen talat smälte samman under åren av inbördeskrig och det fortsätter att upplösas alldeles i början av NEP. Således är antalet anställda arbetare år 1922 mindre än hälften av antalet före kriget, d.v.s. 4,6 miljoner år 1922 mot 11 miljoner år 1913, detta inom samma geografiska gränser. Av de 4,6 miljonerna anställda år 1922, är bara två miljoner sysselsatta inom industrin och 1,2 miljoner ingår i det agrara proletariats.⁶³

Den, på detta sätt till antalet reducerade, aktiva arbetarklassen förvandlades dessutom grundligt till sin sammansättning. Många tidigare arbetare, bland dem militanta, hade stupat vid de skilda fronterna. Andra hade upptagits i parti-, fackförenings- eller statsapparaten. Ytterligare andra hade, speciellt i de stora industriområdena, lämnat arbetarklassen på grund av arbetslöshet eller brist på mat och tagit sig tillbaka till sina hembyar. Samtidigt hade män och kvinnor med borgerlig och småborgerlig bakgrund, i allmänhet fientligt inställda till proletariats diktatur, trängt in i arbetarklassens led, för att dra fördel av kroppsarbetarnas ransoner, eller för att försöka få sitt klassursprung glömt.

Av en befolkning på 136 miljoner, varav ungefär hälften i arbetsför ålder, är alltså de som bildar kärnan i den nya makthavande klassen ännu begränsade till antalet; detta gäller även om man till de arbetare, som verkligen hade anställning år 1922, lägger tidigare arbetare som var beredda att återvända till sina gamla platser i produktionen. Den proletära diktaturens styrka bestäms för övrigt inte först och främst av arbetarklassens specifika vikt; den beror framför allt på den klassorganisation som arbetarklassen försett sig med och på denna organisations förmåga att utöva ideologiskt och politiskt ledarskap över de breda massorna.

B) Arbetarklassens levnadsstandard och problemet med lönerna

Strax efter Oktoberdagarna hade arbetarklassens levnadsvillkor grundligt förbättrats. De viktigaste förändringarna gällde då att de böter, som kapitalisterna med alla sorters förevändningar godtyckligt tog ut på arbetarnas löner, nu togs bort, samt att man fick samma lön för en kortare arbetsdag: arbetsdagen blev i själva verket åtta timmar mot i många fall tio eller tolv timmar dessförinnan. Dessa förändringar kan sättas in i förlängningen av de förändringar, som arbetarklassen genom en ekonomisk kamp hade tillkämpat sig från fabriksägarna sedan februari 1917.

Likväl går arbetarnas konsumtionsnivå snabbt ner, på grund av det ekonomiska sönderfallet under kriget och inbördeskriget. Visserligen anpassas lönerna i flera omgångar för att kunna följa de officiella prishöjningarna, speciellt då på ransonerade varor, men ransonerna blir magrare och magrare och levereras i verkligheten alltmer sällan. År 1919 täcks mindre än hälften av konsumtionen till det officiella priset, resten får man införskaffa på den svarta marknaden till höga och varierande priser.

ransonerna, inte mer än 1200 till 1900 kalorier per dag, när deras minimiranson borde vara 3000 kalorier. (se E. H. Carr, op.cit. del 2 s. 261 och 272)

⁶³ *Narodnoje Chozijstvo SSSR, 1922–1972 gg*, Moskva 1972, s. 345 och 346

Problemet med lönerna – vilka villkor som skall gälla för deras fastställande och hur stora löneskillnaderna skall vara – är föremål för åtskillig diskussion under hela ”krigskommunismen” (liksom vid början av NEP) inom fackföreningsorganisationerna och bolsjevikpartiet. De beslut som då fattas, bestäms i mycket av en situation, som kännetecknas av att arbetarklassens bästa element lämnar dess aktiva led och en mängd småborgerliga och borgerliga element strömmar till. Denna situation leder – tillsammans med de allmänna ekonomiska förhållandena – till en katastrofal nedgång av produktiviteten och av den industriella produktionen, till en betydande frånvaro från arbetet och till industrins sönderfall.

RSFSR's första lag om arbete, som antas den 10 oktober 1918, stadfäster de steg som tagits sedan oktober 1917 om arbetarskydd och ger fackföreningarna i uppdrag att fastställa lönerna i samråd med företagsledarna och med godkännande av Arbetskommissariatet.⁶⁴

Redan vid början av april 1918 uttalar sig fackföreningarnas centralråd för att användningen av ackord skall utvidgas. I själva verket anger arbetslagen att lönebeloppen bör vara ”differentierade” för att ta med i beräkningen inte bara arbetets mer eller mindre höga svårighetsgrad utan också dess ”grad av ansvar” och ”kvalifikation”. Ackordslön och premier ses dessutom som de ”normala” löneformerna.

I själva verket var ackordslönen mycket vanlig i den ryska industrin och dess bibehållande gynnade relativt sett de arbetare som varit med länge i förhållande till de till arbetarklassen nyanlända. Majoriteten av bolsjevikledarna var gynnsamt inställda till detta sätt att beräkna lönerna och de ser detta system – under de förhållanden som då rådde – som ett av de sätt som skulle göra det möjligt att återställa produktionen och industriarbetets produktivitet. Lenin skriver om detta ämne:

”Vi måste ta upp frågan om ackordslön som bör tillämpas och prövas i praktiken. Vi måste ta upp frågan om att tillämpa mångt och mycket som är vetenskapligt och progressivt i Taylorsystemet, om att anpassa arbetslönen till de allmänna produktionsresultaten, respektive järnvägarnas och sjöfartens resultat m.m.”⁶⁵

Detta ställningstagande från Lenins sida blir föremål för en stor debatt inom bolsjevikpartiet. Denna debatt får ett desto större omfång som en fraktion inom partiet (som bestod av ”vänsterkommunisterna”, däribland ledare som Bucharin, Radek och Osinskij) förkastar vad den ser som ett försök att återupprätta en ”kapitalistisk förvaltning av företagen”.

I sin broschyr ”*Radikalismen*” – *Kommunismens barnsjukdom*⁶⁶ angriper Lenin skarpt ”vänsterkommunisternas” ställningstaganden. Dessa positioner, säger han, liknar mensjevikernas som också de protesterar mot införandet av ackordslöner och mot omorganiseringen av företagsledning och industribranscher under ”industritrusternas” ledning. För Lenin har dessa åtgärder påtvingats av stundens objektiva och subjektiva förhållanden: de ingår i ramen för en ”statskapitalism” under proletarietets diktatur, som är den enda produktionsform som omedelbart kan utvecklas på ett snabbt sätt.

Den inriktning som Lenin försvarar får överhanden. Den bibehålls under hela ”krigskommunismen”, därefter under NEP; samtidigt kombineras den under 1918 och vid början av 1919 med en tendens till en sammanpressning av löneskalorna i jämförelse med den situation som rådde före 1914.⁶⁷

⁶⁴ E. H. Carr op. cit. del 2 s. 224

⁶⁵ ”Sovjetmaktens närmaste uppgifter”, *Valda verk i 10 band*, bd 8

⁶⁶ *Valda Verk*, del II:2, s. 374 ff

⁶⁷ E. H. Carr op. cit. del 2, s. 229

Den redan nämnda lönelagen från den 21 februari 1919 delar upp lönerna i ett stort antal grupper och varje grupp i tolv lönekategorier. Inom varje grupp motsvarar förhållandet mellan den högsta och den lägsta lönen en koefficient på 1.75. Ackordslönerna och premierna göras allmänna. Det är bara när en ackordslön är omöjlig att tillämpa som en tidlön ses som godtagbar, men då bör ”produktionsnormer” upprättas.

I april 1920 vid den tredje allryska fackföreningskongressen, vidgas löneskillnaderna något. Inom varje grupp går koefficienten från 1.75 till 2.0. I själva verket förlorar penninglönerna vid denna tid mycket snabbt en god del av sin praktiska betydelse (på grund av bristen på varor som obehindrat kan köpas till det officiella priset), därför beslutar man att variera ransonerna av de av staten distribuerade produkterna i enlighet med kvalifikation och produktion. I själva verket övergick detta system ganska allmänt till en naturalön, som också den fastställdes i förhållande till ”prestation” och ”kvalifikation”.

Klart är att det parallellt med de ökande försörjningssvårigheterna och penningförsämringen (som alltmer minskade penninglörens betydelse) utvecklas en gynnsam inställning till lönedifferentiering, till ackordslön och premier. Med utvecklingen av NEP får penninglörens differentiering och premierna sin fulla betydelse.

För att kunna förstå dessa åtgärders betydelse – liksom betydelsen av dem som vi strax kommer att tala om – får man inte glömma bort att de flesta, när de antogs, i princip var av övergångskaraktär: de var avsedda att uppfylla vad som tycktes vara ett omedelbart och skriande krav i samband med behoven från fronten, nämligen att bibehålla och utvidga tillgången på industriprodukter. På samma gång hade arbetsdisciplinen allvarligt försämrats, vilket medförde återkommande avbrott i produktionen. En undersökning av problemet med arbetsdisciplinen kan inte skiljas från en påminnelse om alla de fakta som gäller den ideologiska klasskampen.

C) Den ideologiska klasskampen och arbetsdisciplinen

Den industriella produktionen sedd som en högt socialiserad produktion kräver en strikt samordning av den grundläggande arbetsprocessen och ett utförande av denna process i enlighet med stränga kvalitativa krav. En verklig arbetsdisciplin är nödvändig för att dessa krav skall kunna uppfyllas, men denna disciplin har alltid en klasskaraktär. Den kan påtvingas arbetarna uppifrån, vilka då söker ”slippa undan” exploateringen eller de regler som fastställts administrativt, genom att minska sin produktionsansträngning; det rör sig då om en borgerlig disciplin. Den kan antas frivilligt av arbetarna själva som förenar sig och själva samordnar sina ansträngningar: den får då en proletär karaktär. Den första tar sig en tyrannisk form och säkerställer reproduktionen av kapitalistiska sociala förhållanden, av *kapital* och *arbete*; den andra ingår i det socialistiska samarbetet. Detta betyder inte att en samordnande funktion inte skall utövas av en bestämd arbetare, som då spelar rollen av ”dirigent”, dock utan att denne ”behöver ... äga orkesterns instrument”⁶⁸ och vara något mer än någon som verkställer arbetarnas kollektiva vilja.

Ändå kan övergången från en typ av disciplin till en annan inte vara ”omedelbar” – trots att de väsentliga produktionsmedlen tillhör proletariatets diktators stat. Denna övergång är en del av övergångsprocessen från kapitalism till kommunism; den går igenom etapper där fabriksdisciplinen framvisar motsägelsefulla drag, som visar på uppkomsten av kommunistiska förhållanden och förtvinandet av kapitalistiska. Liksom övergångsprocessen i dess helhet är denna övergång inte en spontan process; den uppkommer ur den ideologiska och politiska klasskampen; den är en revolutionär process som framvisar en objektiv och en subjektiv sida och som, i likhet med varje revolutionär process av denna karaktär, måste styras av revolutionär teori, som gör det möjligt att

⁶⁸ K. Marx, *Kapitalet* III, s. 352

dra lärdomar från massornas erfarenheter och initiativ.

Denna revolutionära process subjektiva sida är nödvändig, ty produktionens agenter måste befria sig såväl från de ideologiska förhållanden som de varit nedtryckta under genom den kapitalistiska exploateringen, som från de sociala praktiker, som motsvarar denna exploatering. Som Marx lade märke till:

” ... Revolutionen är nödvändig, inte bara på så vis att det inte finns något annat sätt att kullkasta den *dominerande* klassen, utan också därför att det är bara genom en revolution som den klass, som störtar den andra, kan lyckas befria *sig själv* från allt gammalt bråte och härigenom kan lägga en ny grund för samhället.”⁶⁹

Den revolution med vilken den tidigare exploaterade klassen ”befriar *sig själv* från allt gammalt bråte” är naturligtvis något mycket mer än en *politisk revolution*, den är en *ideologisk revolution*, om vilken vi i dag vet att den inte kan fullbordas på annat sätt än genom *åtskilliga ”kultur-revolutioner”*. Så länge som proletariatet inte befriat sig från den borgerliga ideologin, kommer *det själv att utveckla praktiker som står i motsatsställning till dess egna klassintressen*, praktiker som tenderar att stärka produktionsförhållandenas kapitalistiska element, inte att få dem att försvinna.

Vid tidpunkten för Oktoberrevolutionen och under de år som följer hade de ideologiska grundvalarna för borgarklassens politiska dominans rubbats tillräckligt för att borgarklassen skulle förlora makten och inte lyckas erövra den tillbaka, eftersom de ryska arbetarna är beredda att kämpa emot den med vapen i hand och att göra de största uppoffringar för att säkerställa den militära segern över klassfienden. Samtidigt är det ryska proletariatets ideologiska revolutionisering inte tillräcklig (proletariatet har då också till stor del också fått ta emot småborgerliga och borgerliga element) och inte heller räcker bolsjevikpartiets förmåga till för att påskynda denna revolutioniseringsprocess och (under de utomordentligt komplexa förhållanden som då råder) se till att det inom industrin framför allt var proletära disciplinära former som dominerade. Strax efter Oktober gör bolsjevikpartiet ett antal försök att nå vidare på den proletära disciplinens väg, genom att dra fördel av att det inom arbetarmassorna fanns en mängd praktiska arbetar- och bondeorganisatörer, som partiet söker få att spela en ledande roll, genom att tillåta dem ett maximum av egna initiativ. Således understryker Lenin den avgörande betydelsen av arbetarnas spontana initiativ. I en skrift med titeln *Hur bör man organisera tävlan?*, skriver han:

”... bland bönderna och inom arbetarklassen finns det många organisatoriska talanger, och dessa talanger börjar just komma till medvetande om sig själva, de börjar vakna och känna sig dragna till det levande, skapande, väldiga arbetet, börjar självständigt gripa sig an med det socialistiska samhällets uppbygge.

En av de viktigaste uppgifterna, om inte rent av den allra viktigaste för närvarande, är att i så bred omfattning som möjligt utveckla detta självständiga initiativ från arbetarnas och överhuvud taget alla arbetandes och utsugnas sida i det skapande, organisatoriska arbetet. Man måste till varje pris övervinna den gamla, dumma, barbariska, nedriga och avskyvärda fördomen, att endast de så kallade ”högre klasserna”, endast de rika eller de som genomgått de rika klassernas skola skulle vara i stånd att styra staten, att leda det socialistiska samhällets organisatoriska uppbygge.”⁷⁰

Lenin tillägger, att den allmänna och generaliserade registrering och kontroll, som var nödvändig för socialismen ”endast /kan/ vara massornas verk” och för att utveckla den, måste man ”bekämpa varje schablonisering och försöken att uppifrån införa likformighet, för vilket de

⁶⁹ K. Marx, *Œuvres philosophiques*, Editions Costes, del 6, s. 184 (Citatet är ur *Den tyska ideologin*. Engelska: Marx and Engels, *The German Ideology*, s. 86.)

⁷⁰ *Valda verk*, II:1, s. 375f.

intellektuella är så benägna. (...) Pariskommunen var en stor förebild ifråga om att förknippa initiativet, självständigheten, rörelsefriheten och slagkraften underifrån med den frivilliga, från schabloner fria centralismen.”⁷¹

Trots detta – och som vi nyss sett – vidtogs åtgärder samtidigt som Lenin skrev dessa rader, som begränsade fabrikskommittéernas makt och ställde arbetarkontrollen under centrala, administrativa organ. I Lenins ögon kunde dessa åtgärder försvaras av den tvingande nödvändigheten av att upprätta en centralisering under formen av en statskapitalism, och även på grund av den ”skygghet” varmed arbetarmassorna tog sig an problemet med arbetarkontroll.⁷²

Lenin försvarar också dessa åtgärder genom att hänvisa till det faktum att inflytandet från borgerliga och småborgerliga idéer, tillsammans med eländet ”drev tusen sinom tusen människor att bli ligister, mutkolvar och skojare och att förgäta all känsla för mänsklig värdighet ...”⁷³, detta gör att inrättandet av en strikt disciplin och en strängt centraliserad kontroll blir nödvändigt.

I december 1917 tycks Lenin anse, att situationens viktigaste aspekt är massornas enorma påtryckningar för att befria sig från borgerliga och småborgerliga idéer, för att besegra sin ”skygghet” och härigenom utveckla sitt självförtroende och självdisciplin. Han anser, att det som bäst skulle hjälpa massorna till framsteg i denna riktning är klasskampen. Han skriver t. ex.:

”De utsugna blir starkare, mognar, växer, lär sig och kastar av sig löneslaveriets ”gamle Adam” allteftersom motståndet från deras fiender, utsugarna, tilltar. Segern kommer att hemföras av de utsugna, ty på sin sida har de livet, den numerära styrkan, massans styrka, styrkan hos de outtömliga källorna till allt som är osjälviskt, ideellt, ärligt och framåtsträvande, allt som växer fram för att bygga upp det nya, styrkan hos hela det gigantiska förråd av energi och begå.”⁷⁴

Några månader senare, i mars–april 1918, anser Lenin inför den ryska ekonomins växande sammanbrott, inför utvecklandet av anarkistiska och anarko–syndikalistiska tendenser, som utgör en av den småborgerliga ideologins farligaste former av inflytande, att det ryska proletariatet, av brist på initiativ, vilja och enighet ännu inte lyckats finna en självständig förmåga att organisera produktionens registrering och kontroll i nationell skala, och inte heller lyckats inrätta sin egen fabriksdisciplin. Därför blir det nödvändigt att ge kapitalisterna och de borgerliga specialisterna en större betydelse i de centrala, styrande organen och i företagens administration och styrelse.

I det tal som Lenin håller den 29 april 1918 i VTsIK *sätter han bristen på disciplin i relation till de småborgerliga idéer*, som finns hos de arbetare som ännu inte gått igenom fackföreningarnas skola, och han förkastar ”vänsterkommunisternas” illusioner om att man kan göra sig av med kapitalisterna utan att ha ersatt den borgerliga disciplinen med en proletär. Det är i detta sammanhang som han anmärker, att det svåraste inte är att kasta omkull bourgeoisin utan att bibehålla proletariatets diktatur och att genom denna ”säkerställa ordning, disciplin, arbetsproduktivitet, registrering och kontroll”.⁷⁵

Vid denna tid anser Lenin att den *viktigaste faran* som hotar sovjetmakten inte är den öppna kontrarevolutionen (något som blir fallet några veckor senare), utan *de borgerliga och småborgerliga idéer*, som förekommer bland massorna. Han utvecklar samma idé i ett tal den 23 april 1918 inför Moskvaskovjeten och förklarar:

⁷¹ Ibid. s. 381

⁷² Lenin skrev t.ex. ”Arbetarna och bönderna är ännu ”skygga”, något som de måste befria sig ifrån och som de utan tvivel kommer att befria sig ifrån.” Ibid. s. 280.

⁷³ Ibid. s. 378

⁷⁴ Lenin, ”De som är förskräckta över det gamlas sammanbrott och de som kämpar för det nya”, *Valda verk i 10 band*, bd 7, s 403.

⁷⁵ Lenin, ”Report On The Immediate Tasks Of The Soviet Government”, *Collected Works [CW]* vol 27, s. 300.

”Vi har en hemlig fiende som är utomordentligt farlig, farligare än många av de erkända kontra-revolutionärerna: denna fiende, denna dödliga fiende till den socialistiska revolutionen och till sovjetmakten ... är småföretagarmentaliteten, som bara har en tanke i huvudet: 'Fyll de egna fickorna så mycket som möjligt, och efter oss syndafloden'. Denna fiende är mer fruktansvärd än alla Kornilovar, Dutovar och Kaledinar tillsammans.”⁷⁶

Han tar upp denna idé på nytt i *Sovjetmaktens närmaste uppgifter*:

”I går hotades vi av den borgerliga utsugningens restauration, personifierad av Kornilov, Gots, Dutov, Gegetjkori, Bogajevskij och deras anhängare. Dem har vi besegrat. Denna restauration, just samma restauration, hotar oss idag i en annan form, i form av det småborgerliga elementets disciplinlöshet och anarki, av småägarens "det rör mig inte", i form av de dagliga, små men så mycket mer talrika angrepp och överfall som detta element utsätter den proletära disciplinen för. Detta av småborgerlig anarki präglade element måste vi besegra, och vi kommer att besegra det.”⁷⁷

Det är således en hel komplex mängd av orsaker som gör att Lenin och bolsjevikpartiet vidtar ett antal åtgärder, som avser att ”ovanifrån” påtvinga arbetaren en så strikt arbetsdisciplin som möjligt.

Man kan givetvis fråga sig om dessa åtgärder inte ytterligare bidrog till att begränsa arbetarbasens initiativ, till att minska det förtroende som den skulle kunna ha för sina egna krafter och till att få den att återgå till en passiv attityd, som svårigen kunde förenas med dess ledande roll som klass. Man har visserligen rättighet att ställa sig dessa frågor, men man kan självklart inte besvara dem.

Vad man däremot vet, är att den sovjetiska industrin inte skulle kunnat fortsätta fungera om inte disciplinen återupprättats i tillräckligt hög grad inom företagen och om man inte lyckats samordna företagets verksamhet – detta mot bakgrund av den ekonomiska upplösningen och arbetarklassens sönderfall.

Vad man också vet är att den ”statskapitalistiska” politiken verkligen gjorde det möjligt att delvis sätta igång den industriella apparaten, så att denna kunde understödja krigsansträngningarna som sovjetmakten tvingades in i redan i maj 1918.

D) Arbetsdisciplinen och fackföreningarnas roll

Utnämningarna av f.d. kapitalister och borgerliga specialister till ledande poster inom företagen, de sovjetiska trusterna, Glavki och VSNCh provocerade ofta fram ett reellt missnöje bland arbetarna, samtidigt som de ledde till att återupprätta en kapitalistisk disciplin och ledning inom industrin. Från det andra kvartalet 1918 kommer detta missnöje ofta fram i våldsamma handlingar och t.o.m. i revolter, som man finner ett eko av i den sovjetiska pressen och på de fackföreningskongresser som då ägde rum. Samtidigt ser man, som en följd av livsmedelsbristen i städerna, en ökande frånvarofrekvens och en ökande migration till landsbygden. Fabrikerna och gruvorna blir således av med arbetare, vars regelbundna närvaro är oumbärlig för att man, med en tillräckligt hög produktion, skall kunna understödja de hårda strider, som arbetare och bönder i sin kamp för att försvara sovjetmakten, för på de olika frontavsnitten.

Inför denna situation vidtar bolsjevikpartiet åtgärder, som leder till en djupgående omvälvning av de fackliga funktionerna. Denna omvandling påbörjas under det andra kvartalet år 1918, i ett

⁷⁶ Lenin, ”Speech in the Moscow Soviet of Workers', Peasants' and Red Army Deputies”, *CW*, vol. 27, s. 232. De tre citerade namnen tillhör de vitgardister som ledde de kontrarevolutionära arméerna.

⁷⁷ *Valda verk i 10 band*, bd 8. De citerade namnen betecknar även här vita generaler utom Gots och Gegetjkori – den före socialistrevolutionär, den senare en mensjevnikisk advokat från borte Kaukasien – vilka var politiker som deltog i kontrarevolutionära aktiviteter.

ögonblick då de militära operationerna blir alltmer omfattande och då nationaliseringen av företagen utvidgas alltmer. Man väddar då allt mer och mer till fackföreningarna att de på det administrativa planet skall samarbeta med Folkkommissariatet för arbete (*Narkomtrud*) och med ledarna för de nationaliserade företagen, speciellt för att fastställa vilka arbetsvillkor och disciplinregler som skall gälla för arbetarna.

Den II:a Allryska fackföreningskongressen (januari 1919) godkänner principen om vad som då officiellt kallades fackföreningarnas ”förstatligande”, d.v.s. deras faktiska underordning under den centrala statsapparaten via *Narkomtrud*.

Principen om underordning under den administrativa apparaten (en princip som inte kan sägas vara densamma som tesen om partiets ledande ideologiska och politiska roll) formulerades av bolsjevikpartiet självt⁷⁸ och framlades den andra Allryska fackföreningskongressen för godkännande av kongressens bolsjevikiska fraktion.

Effekterna av denna underordning kan tyckas vara begränsade, med tanke på det faktum att den centrala församlingen i *Narkomtruds* ledning själv utgörs av fackföreningsrepresentanter. Fackföreningsrepresentanternas uppgifter i *Narkomtrud* är dubbel: att fastställa regler för arbetsdisciplinen samt att övervaka att de borgerliga fabriksledarna, ingenjörerna, specialisterna o.s.v. inte missbrukar sin auktoritet. I princip gäller det således att ge denna lönearbetarnas massorganisation som fackföreningarna bildar, såväl en formell möjlighet att kontrollera de ”borgerliga specialisternas” verksamhet, som rätten att själv administrera sin arbetsdisciplin.

I själva verket förändrar närvaron av fackföreningsrepresentanter i den centrala ledningen för *Narkomtrud* inte mycket under de konkreta förhållanden som då rådde, ty den verkliga lokala kontrollen över de borgerliga fabriksledarna, specialisterna o.s.v., ligger i praktiken hos *Narkomtruds* lokala organ, d.v.s. hos en *funktionärskår som man ärvt från den föregående regimen* och som är en del av samma administrativa strukturer som tidigare. Dessutom är *Narkomtruds* lokala organ *inte underställda de lokala fackföreningsavdelningarna*, vilket gör att det blir en apparat som inte kontrolleras av arbetarna själva som i verkligheten alltmer och mer tenderar att bestämma över deras arbetsvillkor och arbetsdisciplin.

”Förstatligandet” av fackföreningarna leder till att de faktiskt smälter samman med den administrativa statsapparaten samt att det till denna apparat förs över en del av de uppgifter som antas tillkomma fackföreningarna: detta gäller *arbetsmobiliseringen* som fortsätter under hela år 1919.

Denna mobiliserings utveckling gör att bolsjevikpartiets IX:e kongress (mars 1920) antar ett flertal resolutioner, varav en gäller fackföreningarna. Denna resolution om fackföreningarna⁷⁹ visar på en rad viktiga principer, varav somliga har en allmän karaktär och andra svarar mot mer omedelbara frågeställningar.

Ett av principuttalandena gäller fackföreningarnas uppgifter. Man säger här, att fackföreningarna under en regim av proletariats diktatur inte har som sin huvudsakliga uppgift att vara ett arbetarnas kamporgan, utan skall bidra till ”den ekonomiska organiseringen och till utbildningen”. Samma resolution tillkännager att fackföreningarna inte bör uppfylla sina funktioner på

⁷⁸ Se t.ex. Lenins ”Tal [rapport] vid 2:a allryska fackföreningskongressen”, *Valda verk i 10 band*, bd 8, s. 309f., speciellt s. 316. Man kan notera att Lenin här använder termen ”förstatligande” i den auktoriserade svenska översättningen används uttrycket att omvandla fackföreningarna ”till statsorgan”, medan övergången till ett statligt ägande av industriföretagen betecknas som en ”nationalisering”. På ryska är de använda termerna *ogosudarstvlenie*, respektive *natsionalizatsija*.

⁷⁹ *K.P.S.S. v rezoljutsijach*, vol. I, s. 490-494. Även i bilagorna till del 25 av Lenins *Œuvres complètes*, Editions de Moscou, 1935, s. 628 f

ett självständigt sätt och genom att vara ”isolerat organiserade, utan som en av de viktigaste apparaterna i den sovjetiska staten styrd av kommunistpartiet”. Resolutionen beskriver fackföreningarna som ”kommunismens skola”, som ”den länk som förbinder proletarietets mest efterblivna massor med den proletära förtruppen, med kommunistpartiet”. Man tillägger, att de för detta mål bör ”undervisa och organisera massorna ur kulturell, politisk, administrativ synvinkel”.

I övrigt understryker revolutionen att fackföreningarna bör uppfylla sina administrativa funktioner genom att vara underställda statsapparaten i dess helhet och att de inte bör ingripa direkt i företagets ledning. De kan föra fram kandidater till företagsledningen men den elektiva principen sätts åt sidan för ”att ge plats åt principen om ett urval efter en praktisk provotid, som tillåter en bedömning av kandidaternas tekniska kompetens, stadighet, organisationsförmåga och sinne för affärer”.

Fackföreningarnas viktigaste konkreta uppgifter räknas så upp:

”att med alla medel förbättra arbetsdisciplinen, inklusive med disciplinära domstolar (valda av företagets allmänna möte), att sköta propagandan för produktion och arbete, att utbilda arbetarna, som man måste göra intresserade av fabriken och sätta in i dess roll.”

När resolutionen uttalar sig om ”fackföreningarnas aktuella uppgifter” understryker den tanken på att dessa bör delta i organisationen av ett ”militärt utfört arbete”.

De gamla fackföreningsledare som vägrar att slå in på den väg, som linjeras upp i resolutionen om fackföreningarna, kan fräntas sina funktioner och ersättas av en ”politisk ledning” som utses direkt och inte längre väljs. Denna typ av beslut tas verkligen inom flera sektorer, speciellt vid järnvägen, där det gällde att bemöta ett starkt sönderfall. Järnvägens tidigare fackföreningsledning, som var fientligt inställd till bolsjevikpartiet, ersattes således, på Trotskijs initiativ, med en ”transportväsendets politiska ledning” som sågs som ett provisoriskt organ för partiet och sovjetmakten.

En annan resolution som också antogs av den IX:e partikongressen, bestämmer i artikel 12, att beslut av denna typ skulle ha en provisorisk och *tillfällig karaktär*.⁸⁰

Motståndet från en del av de tidigare fackföreningsledarna mot den linje, som dras upp i denna resolution, har naturligtvis många orsaker. För vissa (speciellt då mensjevikerna) gäller det att *sabotera krigsansträngningarna*; för andra rör det sig om ett motstånd mot åtgärder, som på ett ensidigt sätt utvidgar de fackliga organens administrativa och disciplinära roll. Detta motstånd blir desto starkare som den IX:e kongressen antar ett flertal resolutioner om *Det ekonomiska uppbyggets aktuella uppgifter*⁸¹ vars innehåll inte med lätthet kan accepteras av en stor del av arbetarna.

Dessa resolutioner (som fackföreningarna också har till uppgift att tillämpa) syftar till att upprätta en mängd anordningar av tvångskaraktär: obligatoriskt arbete, militarisering av ekonomin, skyldighet för partiet och de fackliga organisationerna att hålla räkning på alla yrkeskunniga arbetare (för att dessa skall kunna inkallas till arbete med samma stränghet som ”den man visar mot officerare”), mobilisering av alla arbetare, inklusive de icke-yrkeskunniga i stora arbetsenheter, som leds av ”instruktörer som var kunniga på det tekniska området” samt igångsättandet av ett system av ”vetenskaplig organisering inom industrin”.

Den roll som ges till de borgerliga specialisterna, till den administrativa och tekniska personalen och de villkor som skall gälla för deras arbetsbelöningar, blir föremål för ett visst antal precise-

⁸⁰ Ibid. s. 486 resp. s. 625

⁸¹ Ibid. s. 477-490 resp. s. 619 f

ringar:

”Vad gäller den administrativa och tekniska personalen bör den individuella beräkningen av arbetsprestationen och systemet med individuella premier användas i tillämpliga former. De bästa administratörerna, ingenjörerna och teknikerna bör få de mest gynnsamma villkoren, så att deras kapacitet kan utvecklas i den socialistiska ekonomins intresse. Fackföreningarnas fientliga förhållning till att den högre tekniska personalen blir en del av företagen och institutionerna måste definitivt utrotas. Genom att ta emot ingenjörerna, läkarna, agronomerna och de andra arbetarna av denna typ, hjälper fackföreningarna dem att, i ett broderligt samarbete med det organiserade proletariatet, aktivt delta i det sovjetiska uppbygget, och mottar själva erfarna arbetare med en vetenskaplig specialutbildning, som fackföreningarna har det allra största behov av.”⁸²

Dessa resolutioners innehåll vittnar om de svårigheter som den sovjetiska industrin fick vidkännas vid denna tid och speglar förekomsten av motsägelsefulla tendenser inom bolsjevikpartiet. Dessa motsättningar – som bryter ut i full dager vid slutet av 1920 i ”fackföreningskontroversen”, som ställer Lenin mot Trotskij och Bucharin⁸³ – gäller om vissa av resolutionerna från den IX:e kongressen har en konjunkturbestämmd eller en principiell innebörd. De rör också den roll, man bör ge tvånget över arbetarna. Användandet av tvångsåtgärder utvidgas nämligen fram till slutet av 1920 och i nära relation till den ekonomiska upplösningen och till kravet på förnödenheter till revolutionens väpnade styrkor.

E) Vidtagandet av tvångsmedel mot arbetarna

Från andra hälften av 1918 uppstår en växande motsättning mellan vad krigsansträngningarna kräver från olika industrier och det arbete som ett betydande antal arbetare i verkligheten är beredda att ”spontant” utgöra. På grund av att bolsjevikpartiet ej har en tillräcklig förmåga att ta på sig uppgiften att övertala massorna, vidtas olika tvångsåtgärder.

I första hand gäller det här att reglera anställningarna, att undvika att arbetarna alltför ofta övergår från ett företag till ett annat och tvinga på dem de anställningar som erbjuds. Detta blir t.ex. föremål för ett dekret från september 1918, som förbjuder en arbetslös att vägra ta det arbete som erbjuds honom, med hot om att han i så fall förlorar sitt arbetslöshetsunderstöd. Från oktober 1918 omvandlas ”arbetsförmedlingarna” till lokala Narkomtrud-organ: från och med nu måste varje arbetskontrakt som upprättas, gå genom dessa organ, som således blir en obligatorisk mellanhand såväl för arbetarna som för arbetsgivarna.⁸⁴

I mars 1919 tar bolsjevikpartiets VIII:e kongress ett viktigt steg i samma riktning. I det program som då antas, deklarerar man speciellt, att ”det maximala utnyttjandet av statens hela tillgängliga arbetsstyrka, dess korrekta fördelning och omfördelning både mellan olika geografiska områden och olika delar av landets ekonomi vilket allt är oundgängligt för att uppnå den planerade utvecklingen av landets ekonomi, måste utgöra sovjetmaktens omedelbara uppgift inom den ekonomiskt politiken och kan genomföras av denna endast i nära samarbete med fackföreningarna. Sovjetmakten måste med fackföreningarnas deltagande mobilisera varje arbetsförmög person i hela befolkningen för att utföra bestämt samhällsligt arbete och detta måste tillämpas i ojämförligt mycket bredare och mer systematisk utsträckning än hittills.”

I kraft av besluten från den VII:e kongressen utövas *den planmässiga ledningen av arbetsstyrkan, som tilldelats fackföreningarna, i praktiken av den administrativa statsapparaten*, i vilken fackföreningarna integrerats, men, givet den plats som formellt sätt tillkommer de fackliga

⁸² Ibid. s. 485-486 resp. s. 624-625

⁸³ Se nedan, s. 329 [avsnittet ”Lenins kamp mot Trotskij och Bucharins uppfattningar.”]

⁸⁴ Se *Lagsamling 1917-1918* (på ryska) nr. 64, artikel 704 samt nr. 80, artikel 838, citerad i E. H. Carr, op.cit. del 2, s. 225

organisationerna, kan den ledning av arbetsstyrkan som planerats på detta sätt sättas som lika med inrättandet av en ny ”socialistisk disciplin”.⁸⁵

Ungefär en månad efter den VIII:e partikongressen antar Sovnarkom ett ”dekret om allmän mobilisering” och ger igen fackföreningarna i uppgift att ta ut de arbetare som skall sändas till fronten. I praktiken kommer dessa uttagningsbeslut från företagets ledning (som väljer ut dem som de anser sig kunna vara utan).

Samtidigt publicerar STO (Arbets- och försvarsrådet), i vars ledning Trotskij befinner sig, ett dekret som på platsen mobiliserar de icke myndiga personer som ej redan skickats till fronten.

I juni 1919 får arbetarna i Moskva och Petrograd *arbetsböcker*, i vilka alla uppgifter om arbetet står inskrivna; man hoppas att på detta sätt effektivare kunna undvika arbetarnas icke-auktoriserade omflyttningar; dess flyttningar som i allmänhet har som orsak ett sökande efter mer förmanliga arbetsvillkor har i själva verket fått en omfattning, som påverkar industrins fungerande i negativ riktning och därmed även försvarsansträngningarna. Så småningom utsträcks denna åtgärd till andra städer. Dessutom, och eftersom de fackliga organisationerna visat sin oförmåga att tvinga på arbetarna en kontroll, tas denna kontroll ifrån dem i november 1919.

Från och med nu överförs rätten att mobilisera arbetarna och att placera dem i bestämda fabriker och på bestämda uppgifter, helt till Narkomtrud och dess lokala organ. Denna deras rättighet att mobilisera arbetskraften gäller från nu också bönderna.

I januari 1920 proklamerar Sovnarkom nödvändigheten av att ”förse industrin, jordbruket, transportväsendet och andra grenar av landets ekonomi med arbetskraft enligt en ekonomisk generalplan”.⁸⁶ Praktiskt sett inrättas då en allmän arbetstjänst, som inte längre lyder under Sovnarkom utan under STO. Denna bygger upp lokala organ, speciellt med syfte att skriva ut arbetare för brådskande uppgifter. De arbetare som försöker komma undan placeringar som de ogillar och som återvänder till sina hembyar, kan efterforskas, arresteras och behandlas som desertörer.⁸⁷

I april 1920 går en rapport från fackföreningarnas III:e kongress så långt som till att beklaga, att revolutionen slagit sönder ”den gamla polisapparaten som känt till hur man håller reda på medborgarna inte bara i städerna utan även på landet”.⁸⁸ I själva verket kunde Narkomtrud och STO bemöta situationens krav: enbart för skogsindustrin kunde de under första hälften av 1920 mobilisera nära 6 miljoner människor i arbetstjänst.⁸⁹

Under våren 1920 när behovet av män för armén minskat, beslutar Trotskij att inte demobilisera den del av armén som inte längre är nödvändig vid fronten, utan omvandla den till en ”arbetsarmé”, som skall kunna användas till speciellt betungande arbeten.

Den IX:e partikongressen systematiserar och utvidgar, i den redan nämnda resolutionen om *Det ekonomiska uppbyggets aktuella uppgifter*, ett antal av de åtgärder som antagit under loppet av de föregående månaderna: skapandet av de nyss nämnda ”arbetsarméerna”, inrättandet av brottet ”*avvikelse från arbetet*” med sträng bestraffning. Denna resolutions 15:e punkt förkunnar bland

⁸⁵ Ibid. s. 231f.

⁸⁶ Ibid. s. 236

⁸⁷ Ibid. I april 1919 hade tvångsarbetsläger inrättats. I princip avsåg man använda dessa läger, som administrerades av Tjekan och därefter av Folkkommisariatet för inrikes ärenden (NKVD) för kontrarevolutionära element, som fått en fällande dom. (se E. H. Carr op.cit. del 2 s. 237f)

⁸⁸ Ibid. s. 236

⁸⁹ Se L. Kritzman, *Gerojtjeskij Period Velikoj Russkoj Revolutsij* [Den stora ryska revolutionens heroiska period] (odaterad, troligen 1924), s. 106.

annat:

”Givet det faktum att ett stort antal arbetare på eget bevåg lämnar sina företag och flyttar runt i landet för att söka bättre försörjningsvillkor och ofta för att ägna sig åt spekulation . . . ser kongressen och de fackliga organisationerna det som en av sovjetmaktens mest angelägna uppgifter att på ett systematiskt, samordnat, ihärdigt och kraftfullt sätt kämpa emot avvikelserna från arbetet, speciellt genom att publicera svarta listor över desertörer, genom att skapa arbetsbrigader för de rymlingar som bestraffas och slutligen genom att internera desertörerna i koncentrationsläger.”⁹⁰

F) Den viktigaste aspekten av proletariats situation: dess konstituering som härskande klass

Nödändigheten för sovjetmakten av att ta till starka tvångsåtgärder, inte bara mot fiendeklasserna utan också mot vacklande element inom arbetar- och bondeklassen – i en situation av extrem nöd och allmän fysisk misär och inför en internationell koalition av kontrarevolutionära krafter – måste ses i sitt rätta sammanhang. Denna tillflykt till tvångsåtgärder är i själva verket bara en sekundär aspekt av en situation där den primära aspekten är att proletariatet konstituerats som härskande klass. Om man inte förstår detta, faller man in i mensjevikernas, socialistrevolutionärernas och anarkisternas ihålliga fraser – liksom i de andra småborgerliga ideologiernas – som vidhåller att vad som då fanns i Ryssland inte var en proletariats diktatur utan en diktatur över proletariatet. Genom att de ideologiska motståndarna till sovjetmakten inte kan gå vidare till en analys av klassförhållandena i deras helhet, kan de givetvis inte heller ange *vilken klass*, som, enligt dem, då utövade sin diktatur över proletariatet.

De som inte går vidare till en analys av förhållandena mellan klasserna i deras helhet, utan nöjer sig med att *isolera vissa aspekter av verkligheten* – som utövandet av tvång mot vissa fraktioner av arbetar- och bondeklassen – kan inte redogöra för de historiska händelsernas eget förlopp. I själva verket är detta förlopp omöjligt att förstå för dem som ser bort ifrån att *sovjetmaktens styrka – dess förmåga att motstå, och besegra, fiender med oerhört mycket större materiella krafter än dess egna – beror på dess klassnatur*, på det faktum, att den är den stora, arbetande massans makt. Det är för att sovjetmakten är *deras makt*, som arbetarna och bönderna kämpar för den med en beslutsamhet och ett hjältemod som inte har någon tidigare historisk motsvarighet.

Man måste *ställa sig vid sidan om det verkliga historiska förloppet* för att kunna påstå, att sovjetmakten, som uppstått ur massornas kamp mot borgarklassen, storgodsägarna och imperialismens sociala och politiska krafter, och som *vid denna tid fortsätter att föra en kamp för livet* mot dessa krafter (som i detta ögonblick sammangaddas mot den i global skala), *plötsligt skulle ha förändrat karaktär*, så att den, samtidigt som den kämpar mot sina forna fiender, skulle ha omvandlats till ett organ för förtryck av folkets breda massa. Man kan inte, ur det faktum att det utövades ett tvång mot vissa element ur arbetar- och bondeklassen, dra slutsatsen att den makt som utför detta inte är en arbetar- och bondemakt, när *hela den verksamhet* som denna makt utövar och *just dess förmåga att handla* vittnar om dess djupa rötter i den breda massan och om den ledande roll som spelas av proletariatet, organiserat som härskande klass och i allians med bondeklassen.

De segrar som sovjetmakten vinner över bourgeoisin, godsägarna och världsimperialismen var möjliga bara för att den då var *en proletär makt som koncentrerar de breda massornas vilja*. Om man inte kan ”se” detta, kan man inte heller förstå utgången av de strider, som den dåligt utrustade och försörjda sovjetarmén förde mot de vita arméerna, som utrustats av de stora

⁹⁰ Se Lenin, *Œuvres complètes*, del 25 av 1935 års upplaga, s. 626. Det är i själva verket vid denna tid som det inrättades koncentrationsläger vid sidan av de arbetsläger, som vi nyss nämnde. Som E. H. Carr med all rätta framhåller, hade aldrig koncentrationslägren av år 1920 den betydelse eller ekonomiska roll som de senare fick, från och med femårsplanerna.

imperialistmakterna; man kan inte förstå hur och varför Sovjetryssland kunde vinna över så mäktiga fiender, samtidigt som landet var uthungrat, drabbat av svält och sjukdomar. Bortom alla abstrakta resonemang är det händelsernas egen utveckling, som *i praktiken visar* att proletarietets diktatur existerar och att det bland de breda massorna uppstått en grundläggande enhet under bolsjevikpartiets ledarskap, som tillämpar den revolutionära marxismen.

Denna proletära diktatur är som varje historisk realitet något komplext och motsägelsefullt. Tack vare bolsjevikpartiets verksamhet och dess djupa förankring i arbetarklassen, dess marxistiska praktik – som möjliggör för partiet att i varje ögonblick fullfölja de *viktigaste revolutionära uppgifterna* – förverkligar partiet kampenheten mellan proletariat och bondeklass. På grund av att det inte förts en lång ideologisk och politisk kamp i stor skala före uppkomsten av den proletära makten och på grund av bristen på tidigare erfarenhet, är denna massornas enhet samtidigt inte helt i nivå med vad som krävs för de uppgifter som måste genomföras. En del av bondeklassen och t.o.m. av arbetarklassen är fortfarande starkt påverkad av borgerliga och småborgerliga idéer; denna del sätter således sina personliga intressen framför revolutionens och låter sig vid detta ögonblick påverkas av ideologiska strömningar, som söker underminera massornas revolutionära enhet; dessa strömningar förs fram av socialistrevolutionärer, mensjeviker och olika slags anarkister. Det rör sig här bara om en aspekt av underordnat betydelse, eftersom dessa strömningar aldrig lyckas få mer än ett begränsat och instabilt inflytande och i allmänhet inte ens visar sig öppet. Denna underordnade aspekt förklarar vissa av de speciella drag som proletarietets diktatur får under dessa år: den dåliga verksamheten i en del av massorganisationerna (speciellt i de lokala sovjeterna och, i en viss mån, inom fackföreningarna) samt den relativt stora mängden odisciplinerade handlingar som – i en enormt spänd situation – tvingar den proletära makten till tvångsåtgärder mot tvekande element.

Under dessa förhållanden bestäms maktens proletära karaktär av de band som förenar bolsjevikpartiet med de revolutionära massorna, av att det praktiskt utövar en *masslinje*, av att det använder sig av den revolutionära marxismen och av att detta parti, som är proletarietets avantgarde, *smälter samman med arbetarklassens mest militanta fraktion*.

Vilken roll som än spelas av tvångsåtgärderna mot en del av arbetarna – ett tvång som för övrigt ofta utövades av arbetartrupper och inte av en kår av specialister – utövas ändå makten vid denna tid framför allt på basis av det förtroende som de breda massorna har för bolsjevikpartiet. Dessa ser partiet som ett parti som framgångsrikt lett Oktoberrevolutionen, som identifierat sig med deras egna önskningar om att komma ur det imperialistiska kriget och vad gäller böndernas önskemål – om att bli herrar över sin jord, som förstått hur de skulle enas för att bekämpa revolutionens fiender. Vad mer är: detta förtroende vilar inte enbart på partiets förmåga att motsvara folket djupaste önskningar och att fatta beslut som motsvarar dessa önskningar; det vilar också på att partiet utövar en *masslinje*, som är nödvändig för att man skall kunna *befästa den proletära diktaturen*.

G) Proletarietets diktatur och masslinjen

Lenin uttalar sig ofta om vissa av de villkor som är nödvändiga för utövandet av en masslinje och understryker att det är detta som skiljer ett revolutionärt parti från den II:a Internationals socialdemokratiska partier. Således skriver han i *En av revolutionens fundamentala frågor*:

”Frukta inte massornas initiativ och självständighet, sätt er tro till massornas revolutionära organisationer och ni skall på alla områden av den statliga verksamheten få se samma kraft, storslagenhet och oöverbinnlighet hos arbetarna och bönderna som de anslöjade i sin enhet och sitt utbrott mot Kornilovkuppen.

Klentrogenhet mot massorna, fruktan för deras initiativ och självständighet, ängslan för deras

revolutionära energi i stället för allsidigt osjälviskt stöd åt dem – det är där som de socialistrevolutionära och mensjevnikiska ledarna framför allt har syndat. Det är där vi finner en av de djupaste rötterna till deras obeslutsamhet, till deras vacklan, till deras oändliga och oändligt fruktlösa försök att gjuta nytt vin i den gamla, byråkratiska statsapparatusens gamla läglar.”⁹¹

I de mest skilda sammanhang återvänder Lenin till samma principer och samma idéer.

Således visar han i *Radikalismen – kommunismens barnsjukdom*⁹² med en alldeles speciell styrka på betydelsen av principen om förbindelse med massorna och uppehåller sig länge vid villkoren för att detta skall kunna ske. Han antyder likaså, att den proletära disciplinen (i motsats till en byråkratisk disciplin, som trycks på uppifrån) bara kan vila på förmågan ”att förbinda sig med, närma sig till ... smälta samman med de arbetandes breda massa, i främsta rummet med den proletära, men även den *icke proletära arbetande massan*.”⁹³

I samma skrift återvänder Lenin till en mycket närliggande princip, nämligen den om att partiets roll inte innebär att det trycker på massorna en politisk linje, utan att det övertygar dem om riktigheten i denna linje genom att hänvisa till deras ”egen erfarenhet”.⁹⁴ Under dessa förhållanden, tillägger Lenin, kan en proletär disciplin förverkligas, men om de inte finns för handen, ”förvandlas försöken att skapa disciplin ovillkorligen till ett bländverk, en fras, en befängdhet”.⁹⁵

Vad gäller betingelserna som skulle hjälpa partiet att övertyga massorna, understryker Lenin att man inte kan improvisera fram dem, att de ”kan ...ej uppkomma genast. De utarbetas endast genom långvarigt arbete och dyra erfarenheter. Deras utarbetande underlättas av en riktig revolutionär teori, vilken i sin tur ej utgör en dogm utan slutgiltigt utformas först i intimt samband med den verkliga massrörelsen, den verkligt revolutionära rörelsens praktik.”⁹⁶

Denna sista anmärkning är givetvis av mycket stor betydelse. Den innebär att existensen av ett revolutionärt parti, som är förenat med massorna, bara kan vara det historiska resultatet av en riktig praktik och teori. Den innebär också, att om det resultat som långsamt utvecklats ur en sådan teori och praktik – d.v.s. ett parti som har förtroende för massorna och för vilket massorna har förtroende – förstörs av ett visst antal misstag, krävs det inte desto mindre ett mycket långvarigt arbete för att bygga upp partiet igen, och utan detta långa arbete skulle varje vädjan till disciplin, förtroende etc. reduceras till ”ihåliga fraser”.

En viktig del av hänsynen till denna princip om en nära förbindelse mellan parti och massa, om deras ”sammansmältning” eller, om man så vill, om deras inre sammanhang, utgörs av partiets förmåga att ”ge akt på massans stämning”⁹⁷ och att dra lärdomar från dess erfarenheter.⁹⁸

Ett av existensvillkoren för den proletära diktaturen var bolsjevikpartiets respekt för masslinjens grundläggande krav. Givetvis innebär detta inte att bolsjevikpartiet i varje ögonblick och i alla sammanhang verkligen kunde nå upp till dessa krav – och vad som sagts tidigare har redan visat på detta. Den snabbhet med vilken partiet kom till makten, dess sammansättning, dess brist på

⁹¹ Lenin, *Valda verk i tre band*, del 2, s. 207 ff, citat s. 210.

⁹² *Valda verk*, II:2, s. 353-466

⁹³ Ibid. s. 357

⁹⁴ Ibid. s. 357

⁹⁵ Ibid. s. 358

⁹⁶ Ibid. s. 358

⁹⁷ Ibid. s. 381

⁹⁸ Se, vad gäller denna punkt, speciellt den sista delen av Lenins tal vid Moskva provinsens partikonferens, den 21 november 1921, ”Our Foreign and Domestic Position and the Tasks of the Party”, CW, vol 31, s. 408 f., speciellt s. 425-426.

erfarenhet och den slags ideologiska kamp som utvecklas inom partiet, gör att det bara delvis kunde följa en masslinje – ur detta utvecklas vid olika tillfällen verkliga spänningar mellan sovjetmakten och vissa fraktioner av folkets massa, speciellt på landsbygden. Vad än bolsjevikpartiets avvikelser från masslinjens krav kunde vara i praktiken, var ändå denna praktiks *dominerande aspekt* en respekt för dessa krav. Om förhållandena hade varit annorlunda, skulle bolsjevikpartiet inte kunnat stanna kvar i ledningen för sovjetmakten och säkerställa dess seger.

H) Proletariatets diktatur och bolsjevikpartiets ”sammansmältning” med de avancerade delarna av arbetarklassen.

Bolsjevikpartiet säkrade sin roll som ett instrument för proletariatets diktatur genom att snabbt öka sitt medlemstal och genom att smälta samman med de mest avancerade delarna av arbetarklassen.

Fram till slutet av 1920, innebär partiets medlemsutveckling i stort sett en växande förankring bland massorna; denna utveckling medför en djupgående förändring av partiets sammansättning. Från 24 000 medlemmar i januari 1917⁹⁹ går medlemsantalet till 612 000 i mars 1920 och 732 000 i mars 1921. Efter 1921 minskas antalet kraftigt genom utrensningar. År 1923 uppgår det till 499 000.

Av dessa medlemmar stiger antalet arbetare från 14 000 år 1917 till ungefär 270 000 år 1920 och 300 000 år 1921.¹⁰⁰ Mellan 1917 och 1920 går också antalet bondemedlemmar från 1 800 till mer än 200 000 år 1921.¹⁰¹ Även om antalet bondemedlemmar (eller mer exakt, verkar det, av bondeursprung eller landsbygdsbakgrund) förblir begränsat i ett land, som till mer än 70 % består av bönder, motsvarar antalet arbetarmedlemmar år 1921 *en betydande andel av den aktiva arbetarklassen*. Vad gäller arbetarklassens roll i statsapparaten, blir betydelsen av bolsjevikpartiets proletära medlemmar desto större som 60 % av partiets medlemmar vid denna tid (1919) arbetar i den statliga administrationen eller i partiadministrationen och en fjärdedel finns i Röda armén, ofta i politiskt eller militärt ansvariga positioner.¹⁰² Således är närvaron av *kommunistiska arbetaraktivister* i de viktigaste statsapparaterna av anseende betydelse.

Under åren 1919 och 1920 har detta att man går med i bolsjevikpartiet en i allmänhet oomtvistlig, politisk innebörd. Visst har partiet makten, något som lockar karriärister, men utrensningarna är många och den makt som partiet utövar, förefaller framför allt ofta allvarligt hotad av de vita truppers militära offensiv (med många mord på partimedlemmar och politiskt aktiva i de ockuperade områdena); dessutom är medlemmarnas förpliktelser betygande.

Sammansmältningen mellan partiet och de avancerade arbetarna är vid denna tidpunkt av *verklig* och *djupgående* karaktär.

Den utgör *en av aspekterna av maktens dåvarande proletära karaktär*. Man måste ändå notera, att införlivandet av ett stort antal arbetare i administrativa funktioner i längden får negativa effekter – i en tid när proletariatet numerärt sett är svagt och framför allt då dess led glesnar och

⁹⁹ Om ej annat anger gäller siffrorna den 1 januari varje år. De har återgetts enligt *Partinaia Zjizn*, n. 19, oktober 1967, s. 8-19, citerad i T. H. Rigby, *Communist Party membership, 1917-1967*, Princeton University Press, Princeton 1968, s. 52-53. Från år 1919 finns det potentiella medlemmar, eller ”kandidater” (som undergår en provningstid); dessa ingår som sådana i statistiken först från år 1922; i princip ingår de inte i den tidigare statistiken, men detta tycks motsäga vad som kommer fram i andra skattningar, t.ex. första upplagan om Den stora Sovjetencyklopedin.

¹⁰⁰ Frågan om bolsjevikpartiets sociala sammansättning och om innebörden av den statistik som finns om detta ämne, kommer att undersökas längre fram i denna bok (se nedan, s. 267)

¹⁰¹ Se T. H. Rigby, op.cit. s. 85, där han ger bolsjevikpartiets klassammansättning; procentalen är här beräknade efter olika sovjetiska källor.

¹⁰² Ibid. s. 81

till och med får ett tillskott av borgerliga och småborgerliga element. Efter några år riskerar dessa arbetare att förvandlas till funktionärer och deras proletära ursprung mister så småningom sin betydelse. År 1919 arbetar tydligen bara 11 % av partiets medlemmar på verkstadsgolvet¹⁰³; men de som vid denna tid kommer från den aktiva arbetarklassen har ändå lämnat dess led alltför nyligen, för att deras klassursprung skall ha slutat ha någon betydelse. Risken för ”avproletarisering” upplevs dock inte mindre som reell (tre år senare påkallar Lenin kraftigt partiets uppmärksamhet på denna risk); således anser den VIII:e partikongressen år 1919, att de arbetare som har administrativa funktioner var femte månad skall återvända till sitt arbete i fabriker.¹⁰⁴

Under de förhållanden som rådde under inbördeskriget, tycks denna skyldighet inte ha efterlevts. Senare ”glömdes” den tydligen bort. De negativa effekterna av denna ”glömska” blev senare desto större som omkring 30 % av partiets medlemmar då varken var arbetare eller bönder, och som de kommunistiska arbetarna inom administrationen arbetade sida vid sida med ett stort antal tidigare funktionärer och administratörer och allt mer och mer kom under deras ideologiska inflytande; detta är vad man brukar kalla deras ”byråkratisering” (ett riktigare namn på denna process vore i själva verket, ett ”förborgerligande”), Klasskampen under inbördeskrigets dagar och omedelbart därefter var ändå alltför intensiv för att de kommunistiska arbetarna på ansvariga poster skulle kunna ”förborgerligas” i massiv skala av sina funktioner. De utgjorde snarare, genom sitt antal, sin energi och sin hängivenhet en av garanterna för proletariatets diktatur.

Det är just denna sammansmältning mellan partiet och de avancerade delarna av arbetarklassen samt den hårda klasskampen som förklarar att det under inbördeskriget och som ett resultat av folkets initiativ kom fram helt nya produktionsförhållanden, om än och givetvis på ett ännu utvecklat sätt.

IV. Framväxten av nya socialistiska och kommunistiska produktionsförhållanden

De kommunistiska lördagarna utgör en speciellt betydelsefull aspekt av den sovjetiska revolutionens proletära karaktär, ty de visar på hur starkt de mest militanta arbetarna anslöt sig till den proletära diktaturens uppgifter. Under åren 1918–1921 leder den ideologiska revolutioneringsprocessen bland dessa arbetare, under den proletära diktaturens betingelser, till att det på lokalplanet och under en viss tid, uppstår nya typer av produktionsförhållanden, kommunistiska produktionsförhållanden. Att dessa kommer fram är resultatet av ett ideologiskt ingrepp från bolsjevikpartiets sida och då speciellt från vissa av partiets aktiva medlemmar på basplanet, och sker i samband med en hård utveckling av klasskampen.

1. De kommunistiska lördagarna

En av de första texter i vilken Lenin explicit behandlar den konkreta framväxten av nya, kommunistiska produktionsförhållanden, är broschyren *Det stora initiativet*.¹⁰⁵ Denna skrift är viktig eftersom Lenin här på ett anmärkningsvärt sätt uttrycker de ”kommunistiska lördagarnas” historiska betydelse. Den visar också på Lenins förmåga att *förstå allt som var riktigt nytt och revolutionerande* och som förblev obegripligt för alla borgerliga och småborgerliga brackor, i vars ögon det fanns en ”mänsklig natur”, vars ”fulländade” uttryck skulle vara den egoistiske och beräknande småborgaren.

De ”kommunistiska lördagarna” utgjorde ett slags frivilligt massarbete. De skulle vanligtvis på

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ *Redogörelse för den VIII:e kongressen* (på ryska), Moskva, 1959, s. 423-424, citerad i T. H. Rigby, op.cit. s. 82

¹⁰⁵ Lenin, *Valda verk* II:2, s. 216-244. Den första upplagan av denna broschyr kom ut i Moskva i juli 1919

ett snabbt sätt fullgöra vissa produktionsuppgifter, speciellt, men ej huvudsakligen, reparation eller konstruktion av vägar och kommunikationsmedel (i huvudsak inom järnvägen). Så här utvärderade Lenin betydelsen av detta *initiativ som arbetarna själva hade tagit*:

”Rentav gigantisk betydelse har i detta avseende de *kommunistiska lördagarna*, som arbetarna anordnar på eget initiativ. Tydligt är detta ännu bara början, men det är en början av oerhört stor betydelse. Det är början till en omvälvning, som är svårare, väsentligare, mer genomgripande och avgörande än bourgeoisins störtande, ty det är en seger över den egna trögheten, över bristen på självdisciplin, och över den småborgerliga egoismen, en seger över dessa vanor, som den fördömda kapitalismen lämnat i arv åt arbetaren och bonden. Då denna seger befästs, då och först då kommer man att ha skapat den nya samhälleliga disciplinen, den socialistiska disciplinen, då och först då blir återgången till kapitalismen omöjliggjord och kommunismen kommer verkligen att bli oövervinnlig.”¹⁰⁶

Några sidor längre fram preciserar Lenin ytterligare sin syn på de ”kommunistiska lördagarnas” betydelse. Han skriver:

”...den första kommunistiska lördagen .. är av större historisk betydelse än vilken som helst seger av Hindenburg eller Foch eller engelsmännen under det imperialistiska kriget 1914–1918. Imperialisternas segrar är ett slaktande av miljoner arbetare för de engelsk–amerikanska och franska miljardärernas profiter, en bestialisk gärning av den övermätta kapitalismen, som befinner sig i sin nedgång och ruttnar levande. Den kommunistiska lördagen av arbetarna vid Moskva–Kazanbanan är en av cellerna till det nya, socialistiska samhälle, som bringar alla jordens folk befrielse från kapitalets ok och från kriget.”¹⁰⁷

Lenin är visst inte okunnig om bräckligheten i de sociala förhållanden, som på detta sätt börjat uppstå, men han vet, att det viktigaste och det som *förtjänar att uppmärksammas*, är inte bräckligheten utan det nya i dessa förhållanden. Därför skriver han:

”Hånet över att groddarna till det nya är så svaga, den billiga intellektuella skepticismen och liknande – allt detta är i själva verket bourgeoisins metoder i dess klasskamp mot proletariatet, kapitalismens försvar mot socialismen. Vi måste omsorgsfullt studera groddarna till det nya, visa dem den största uppmärksamhet, på varje sätt stimulera deras tillväxt och ’pyssla om’ dessa svaga groddar.”¹⁰⁸

Lenin är heller inte okunnig om att vissa av dessa ”groddar” måste gå under och att detta kanske blir ödet för de ”kommunistiska lördagarna”, ty under de villkor som finns, är det osäkert om de kan komma att spela en särskilt viktig roll. Men han understryker: ”Det är inte det väsentliga. Vad det gäller är att understödja alla groddar till det nya, av vilka livet självt kommer att utvälja de mest livsdugliga.”¹⁰⁹

För att besegra kapitalismen, upprepar Lenin, måste man ha tillräckligt tålamod ”att pröva hundratals och tusentals nya kampmetoder, kampsätt och kampmedel för att finna de mest lämpliga”.¹¹⁰

Detta är *anti-dogmatismens* eget språk, ett språk som vittnar om ett förtroende för massornas revolutionära initiativ, språket hos en proletär politisk ledare som – i likhet med Mao Tse-tung – vet att ”de riktiga idéerna inte faller från himlen”, att de kommer från den sociala praktiken. Detta är också en marxistisk teoretikers språk, som erkänner att uppbygget av en ny värld med nödvändighet går via hundratals försök, varav bara några få kan bära fram den utlovade frukten.

¹⁰⁶ Ibid. s. 216

¹⁰⁷ Ibid. s. 232

¹⁰⁸ Ibid. s. 234

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Ibid.

I Lenins ögon, beror de kommunistiska lördagarnas historiska betydelse framför allt på att de uppstått ur ett verkligt initiativ från massornas sida, främst då från arbetarmassorna och där speciellt från de som arbetar under de allra svåraste villkoren. Deras betydelse är också en följd av det faktum att arbetarna, när de inom ramen för de kommunistiska lördagarna vägrar att ta betalt för sitt arbete, vittnar om att övergången till socialismen redan påbörjats. Det är därför som Lenin förklarar:

”De kommunistiska lördagarna är ovanligt värdefulla såsom den *faktiska* början till *kommunismen*, och detta är något ytterst sällsynt, ty vi befinner oss på en nivå, då ”endast *de första stegen* tagits till en övergång från kapitalismen till kommunismen” ... Kommunismen börjar, där *enkla arbetare* visar en självupppoffrande och allting besegrande omsorg om att höja arbetsproduktiviteten, att *skydda varje pud spannmål, kol, järn* och andra produkter, som inte tilldelas de arbetande personligen och deras ”närmaste” utan de ”fjärmare”, d.v.s. samhället i dess helhet.”¹¹¹

I denna mycket innehållsrika text tar Lenin också upp problemet om kvinnans frigörelse och om hur det också på detta område skall växa fram ett ”mönstergillt kommunistiskt arbete”, frigjort från alla ”geschäfts-företag”.¹¹²

2. Kommunistiskt arbete och socialistisk disciplin

Ett av de viktigaste begreppen i denna text gäller ”det kommunistiska arbetet”. Detta begrepp betecknar ett arbete som utförts ”utan lön” av arbetare eller bönder för ”hela samhället, alla arbetande”¹¹³, ett arbete, i vilket man kan dra med sig ”hela massan arbetande och utsugna, och även alla småborgerliga skikt” och som leder in på ”det nya ekonomiska uppbyggets väg, den väg som leder till skapandet av ett nytt socialt band, en ny arbetsdisciplin, en ny organisation av arbetet.”¹¹⁴

De nya former för disciplin och arbetarorganisation som Lenin här talar om, utgör grunden för de kommunistiska produktionsförhållandena och inleder en revolutionarisering av själva arbetsprocessen; de syftar till att undanröja uppdelningen mellan utförande och ledande arbete, till att *omvandla det enskilda arbetet till allmänt arbete* och till att få lönearbetet att tyna bort, som är ”en form av förmedling, som är nödvändig (för den kapitalistiska produktionen) och som ständigt reproduceras av de kapitalistiska produktionsförhållandena.”¹¹⁵

Ungefär åtta månader efter publiceringen av broschyren om *Det stora initiativet*, återkommer Lenin till temat om det kommunistiska arbetet i sin skrift *Från krossandet av den sekelgamla*

¹¹¹ Ibid. s. 236

¹¹² Ibid. s. 239

¹¹³ Ibid. s. 240

¹¹⁴ Ibid. s. 231

¹¹⁵ K. Marx, *Chapitre inédit du Capital*, Collection 10/18, Paris, 1971, s. 263. I *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, understryker Marx, att ”Själva nödvändigheten att omvandla produkten eller verksamheten till bytesvärde ... bevisar två ting: 1) att individerna fortfarande endast producerar för samhället och i samhället; 2) att deras produktion inte är omedelbart samhällelig, inte resultatet av en förening mellan individerna, i vilket arbetet fördelas. Individerna är underkastade den samhällliga produktionen, vilken existerar som en ödesmakt utanför dem; men den samhällliga produktionen är inte underkastad individer som handhar den som sin gemensamma tillgång.” (op.cit. s 45 f) Ur detta följer anmärkningen: ”Det finns alltså ingenting mer lögnaktigt och motbjudande än att förutsätta att individerna i förening kontrollerar den samlade produktionen i ett samhälle som är grundat på bytesvärdet, pengarna. (Ibid. s. 46) (något som, kan man tillägga, sker i den nuvarande sovjetiska ekonomiska praktiken). Några sidor längre fram preciseras Marx ytterligare, att det är bara i den allmänna produktionen, när ”de enskilda producenternas gemenskap är produktionens grundlag”, som arbetet är ”allmänt och inte särskilt arbete”, så att det som den enskilde köpt ”med sitt arbete inte /är/ ett bestämd produkt, utan en bestämd andel av den gemensamma produktionen.” (Ibid. s. 51)

Det är denna typ av förhållanden som de ”kommunistiska lördagarna” ger upphov till.

ordningen till skapandet av den nya.¹¹⁶ Han utvecklar här följande idéer:

”/Man/ kan och måste...direkt ställa frågan om det kommunistiska arbetet – det vore för övrigt riktigare att inte säga det kommunistiska utan det socialistiska arbetet, ty det är inte fråga om det högre utan om det lägre, det första utvecklingsstadiet av den nya samhällsordning, som växer fram ur kapitalismen.

Kommunistiskt arbete i ordets närmare och snävare betydelse är obetalt arbete till förmån för samhället, arbete som inte utföres för att fullgöra en bestämd plikt, inte för att förvärva rätt till vissa produkter, inte enligt i förväg fastställda och i lag fixerade normer, utan frivilligt, onormerat arbete, arbete som presteras utan att man räknar med ersättning, utan överenskommelse om ersättning, arbete enligt vanan att arbeta för det allmännas bästa och enligt den medvetna (till vana förvandlade) insikten om att arbete för det allmännas bästa är nödvändigt ... ”¹¹⁷

Också här återvänder Lenin till den nära förbindelse som finns mellan uppsvinget för det kommunistiska arbetet och utvecklandet av nya sociala förhållanden. Han understryker, att ett dylikt uppsving utgör ett arbete på lång sikt, som kräver tiotals år, eftersom det hänger samman med en ideologisk revolutionarisering av massorna, som skall leda till att dessa gör en arbetsinsats utan att förvänta sig någon speciell betalning.

Några dagar efter det den ovan citerade skriften publicerats och i samband med 1 maj 1920, förklarar Lenin att man nu, efter segern över det vita upproret och den utländska interventionen, ”röjs ... marken för att verkligen bygga socialism, för att utveckla nya sociala band, en ny disciplin i det gemensamma arbetet, en ny världshistorisk struktur på hela folkhushållet (och därefter också den internationella ekonomin)”.¹¹⁸ Han tillägger: för man skall kunna erövra denna mark, måste man slänga ”de gamla ekonomiska förhållandena”, vilket också innebär att man omvandlar ”de gamla vanorna” och ”är beredd på alla uppoffringar” och vill ”utplåna vanan att se arbetet endast som en plikt och endast det arbete som betalas enligt en viss norm som rättmätigt”.¹¹⁹

3. ”Krigskommunism” och kommunistiskt arbete

Lenin ägnade bara ett fåtal skrifter åt det kommunistiska arbetet, men de flesta av dessa har en stor teoretisk betydelse. Detta gäller också för vad han säger om förhållandet mellan *omvandlingen av gamla sedvänjor* och *uppbygget av nya ekonomiska förhållanden*. Man är här långt ifrån en passiv väntan på att de ekonomiska förhållandena skall omvandlas under trycket från produktivkrafternas utveckling.

Samma sak gäller för Lenins anmärkningar när han påpekar, att den verkligt ”konstruktiva uppgiften”, den som följer efter det revolutionära störtandet av exploatörerna, består i att ”upprätta nya ekonomiska förhållanden”.¹²⁰

Bland det fåtal texter som behandlar denna fråga, bör man också lägga märke till den *Rapport om naturaskatten*, som Lenin lade fram inför en församling av bolsjevikpartiets sekreterare och cellansvariga i staden Moskva och dess provins, den 9 april 1921. Denna text är speciellt betydelsefull, eftersom den kommer efter ”krigskommunismen”. Lenin föreslår här en mer allmän definition av de *socialistiska ekonomiska förhållandena*, och skriver:

¹¹⁶ *Valda verk* II:2, s. 349 ff.

¹¹⁷ *Ibid.* s. 350

¹¹⁸ ”Från den första subbotniken vid Moskva-Kazan järnvägen till den första allryska majsbotniken” – Lenin, *Valda verk i 10 band*, del 9, s. 474-76 citat s. 474.

¹¹⁹ *Ibid.* s. 474-75

¹²⁰ Se Lenin: ”Our Foreign and Domestic Position and Party Tasks” (21 november 1920), *CW*, vol 31, s. 408 f, speciellt s. 417.

”Vi får inte i något fall glömma en sak som vi ofta lagt märke till: arbetarnas socialistiska förhållanden i de statsägda fabrikerna, där arbetarna dels för egna medel samlar bränsle, råvaror och livsmedel, dels försöker att forsla industriprodukterna med transportmedlen till bönderna och fördela dem på ett rättvist sätt bland dessa. Det är detta som är socialism.”¹²¹

Trots detta försvinner så småningom och av olika anledningar de nya förhållanden som uppstått på massornas initiativ mellan 1918 och 1921. Bland dessa orsaker finns såväl utvecklingen av en administrativ centralism och ett mångfaldigande av statliga förordningar och inskränkningar (föga gynnsamma till initiativ från basen), som införlivandet av ”borgerliga specialister” i statsapparaten och den ”byråkratisering” som blir följderna av detta. En effekt av denna sista orsak är uppkomsten av ”kommunistiska lördagar” som inte är ”kommunistiska” mer än till namnet, eftersom de blivit obligatoriska. En sådan praktik (som t.o.m. uppmuntras indirekt av vissa formuleringar i resolutionen från den IX:e partikongressen om ”Det ekonomiska uppbyggets aktuella uppgifter”¹²²) tenderar att förstöra de frön till något nytt, som de kommunistiska lördagarna representerade. Den visar på motsättningen mellan två typer av disciplin: en kollektiv självdisciplin som är oskiljaktigt förenad med de verkliga kommunistiska lördagarna, och en påtvingad disciplin, som är oskiljaktigt förenad med ett upprättande och en utveckling av en centraliserad apparat som använder tvång mot massorna.

I vilket fall som helst, kan sönderfallet av det kommunistiska arbetet efter 1920–1921 inte enbart förklaras av en ”överdriven” centralisering och reglementering.¹²³ I själva verket föll det kommunistiska arbetet sönder när tiden av ytterst bitter klasskamp under inbördeskriget väl var över, på grund av den mycket begränsade omvandlingen av de sociala förhållandena i deras helhet. Denna begränsning hade påtvingats av *den fas, i vilken den ryska revolutionen då befann sig*.

Inom industrin var det kommunistiska arbetet så marginellt att den kapitalistiska arbetsdelningen inte hade rubbats (och under det övergångsstadium som då rådde inom proletariats diktatur kunde det inte vara på annat vis). Det kommunistiska arbetet förekom i huvudsak utanför den industriella produktionsprocessen. Samtidigt rubbades inte heller systemet av borgerliga ideologiska förhållanden mer än högst partiellt: på landsbygden hade den demokratiska revolutionens etapp ännu inte passerats och denna utgjorde inte själv en gynnsam jordmån för en utveckling vare sig av socialistiska förhållanden eller av ett kommunistiskt arbete.

Det finns således objektiva anledningar till de trånga gränser inom vilka några svaga ”öar” av kommunistiskt arbete kunde utvecklas. En utvidgning och t.o.m. ett bevästande av dessa öar förutsatte en omfattande omvälvning av de sociala förhållandena i deras helhet, såväl i städerna som på landsbygden. Men, när NEP påbörjas, är det inte en sådan omvälvning som står på dagordningen.

¹²¹ Lenin, ”Report on the Tax in Kind Delivered at a Meeting of Secretaries and Responsible Representatives of R.C.P.(B.) Cells of Moscow and Moscow Gubernia”, *CW* vol. 32, s. 296.

¹²² Lenin, *Œuvres Complètes*, 1935 års upplaga, del 25, s. 626-627

¹²³ Visst finns det även idag ”kommunistiska lördagar” i Sovjetunionen, men dessa har ingen likhet med de kommunistiska lördagar som uppstår på massornas initiativ. Det rör sig här om en påtvingad rit, som är till för att dra ut ett extra-arbete ur arbetarna.

III. Omvandlingen av klassförhållandena på landsbygden

Omvandlingen av förhållandet mellan klasserna på landsbygden under åren 1917–1923 är också ett resultat av en revolutionär process, men denna antar väsentligen en demokratisk karaktär. Denna process är resultatet av en allians mellan proletariatet och bondeklassen. Den sker genom massornas egen verksamhet, som skyddas och stärks av den proletära diktaturen, som stödjer den demokratiska revolutionen på landsbygden.

Ett av de första och mest betydelsefulla stegen som togs av sovjetmakten strax efter den upprättats, var ”dekretet om jorden”, som stadfästes av den II:a Allryska sovjetkongressen, den 26 oktober 1917. Detta dekret avskaffar allt privat ägande av jorden: godsägarnas, statens och kyrkans jord ställs till distriktskommittéernas och bondesovjeternas förfogande. Genom detta dekret visar sovjetregeringen på ett konkret sätt, att den är en arbetarnas och böndernas regering. Sovjetstaten visar således tydligt att den, i motsats till den föregående staten, inte skyddar storgodsägarnas och borgarnas intressen, utan snarare tar deras jord ifrån dem. Dessutom låter sovjetmakten bönderna veta, att den uppmuntrar dem att själva ta över jorden, att organisera sig för att bestämma hur jorden skall användas.

Oktoberdekretets betydelse är därför enorm. Genom att det, i praktiken, bekräftar att den nya regeringen inte är en de exploaterande klassernas regering, bidrar den till att de ännu tveksamma skikten inom bondeklassen övergår till revolutionens sida; för dessa är jordproblemet absolut livsviktigt (liksom problemet med den fred, som sovjetregeringen försäkrar sig villig att ingå omedelbart). Städernas proletära revolution säkerställer således nya framsteg för böndernas revolutionära rörelse.

Själva innehållet i ”dekretet om jorden” och i de tillämpningstexter som åtföljer det och som kommer senare, motsvarar inte bolsjevikernas tidigare program. Det sammanfaller nästan helt och hållet med ett första utkast till ett dekret, som utarbetats i augusti 1917 av Böndernas allryska kongress, en kongress som i stort sett dominerades av det Socialistrevolutionära partiet.

Gentemot de bolsjeviker, som protesterar mot att deras parti antar förordningar, vars borgerligt demokratiska, icke socialistiska karaktär, partiet tidigare förkastat – på grund av de, i stället för att avskaffa det privata brukandet av jorden och stödja framväxten av stora enheter med socialistisk produktion, gynnar ett mångfaldigande av småjordbruk – svarar Lenin, att dessa förslag ”ger direkt uttryck åt den vilja, som råder bland den väldiga majoriteten av hela Rysslands medvetna bönder”.¹

En av de mest anmärkningsvärda aspekterna av oktoberdekretet – och i obetydligt mindre utsträckning av den lag som antas den 19 februari 1918 och som kallas ”jordsocialiserings”lagen² – är att det inte uppifrån söker trycka på bönderna några strikta regler för hur jorden skall utnyttjas. Bolsjevikpartiet är givetvis gynnsamt inställt till kollektiva bruksformer, men partiet hoppas, att bönderna skall övergå till sådana utifrån sina egna erfarenheter. Också här begär Lenin av bolsjevikerna att de skall ha förtroende för bönderna. I sitt tal vid Den II:a allryska sovjetkongressen, förklarar han t.ex.:

”Då bönderna börjar att i praktiken tillämpa detta beslut, att genomföra det hemma hos sig, skall de själva i den levande verkligheten inse var sanningen finns ... Livet är den bästa läromästaren och det kommer att visa vem som har rätt. Låt vara att bönderna löser denna fråga från den sidan, medan vi

¹ Se på denna punkt, Lenins referat om jordfrågan, daterat den 26 oktober 1917, *Valda verk* II:1, s. 346.

² Det var också socialistrevolutionärerna som var anhängare till jordens nationalisering som Lenin, ända fram till att den proletära diktaturen inrättats, såg som enbart ”det sista ordet” från den borgerliga revolutionen.

löser den från andra sidan. Livet skall föra oss samman i en gemensam ström av revolutionärt skapande arbete, vid utarbetandet av nya statsformer. Vi måste hålla jämna steg med livet, vi måste ge folkmassornas skapande kraft full frihet”.³

De beslut, som sovjetmakten fattar vid slutet av år 1917 och början av 1918, är således något mer än simpla ”lagtexter”. De är appeller till massorna. De förlitar sig på bolsjevikernas erfarenhet och tålmodiga arbete bland bönderna för att hjälpa dessa att förstå vilken social organisation, som är den bästa för dem. De öppnar vägen till något mer än en simpel överföring av den juridiska äganderätten; till en omstörtande förvandling av produktionsförhållandena. Det är massornas rörelse som, givet de objektiva och subjektiva betingelserna, kommer att avgöra vilka nya produktionsförhållanden som kommer fram ur den klasskamp, som växer fram på landsbygden. Eftersom dessa nya förhållanden byggs upp ur de gamla, sönderfallande, kan man inte förstå egenskaperna i den revolutionära process, som utvecklas på den ryska landsbygden, utan att ta med de konkreta kampvillkoren och det specifika i de tidigare dominerande sociala förhållandena; dessa förstördes för övrigt bara delvis under åren 1917 till 1922.

I. Det specifika i de tidigare sociala förhållandena på den ryska landsbygden

De sociala förhållanden och klassförhållanden som fanns före revolutionen på den ryska landsbygden är av en enorm komplexitet, och dessutom, dåligt kända. Huvuddelen av det ”dokumentationsmaterial”, som gör det möjligt för oss att få en viss kunskap om förhållandena på landsbygden i det förrevolutionära Ryssland, kommer från borgerliga experter: zemstvos⁴ statistiker och jordbruksekonomer; dessa beskriver, i sina ideologiska termer, den lilla del av landsbygdens verklighet som de står i förbindelse med genom sin klasspraktik. Detta ger stora svårigheter, som också bolsjevikerna stötte på, när man söker ”översätta” den ”kunskap” som kommer från dessa experter i termer av produktionsförhållanden.

Lenin är säkert den bolsjevikledare som gjort det mest omfattande arbetet med utgångspunkt i de existerande dokumentationsmaterialen. Han lyckas här på ett anmärkningsvärt sätt få fram vikten av tendenserna till en kapitalistisk utveckling på den tsarryska landsbygden. Från sina allra första verk bemödar han sig om en analys av dessa problem: i *Marknadsfrågan*⁵ t.ex.; han ägnar dem också ett av sina viktigaste ekonomiska verk: *Kapitalismens utveckling i Ryssland*, och han återvänder till dem i sina många debatter med populisterna och socialistrevolutionärerna.

Lenin visar, att komplexiteten i de sociala förhållandena på den ryska landsbygden och den mångfald former som den kapitalistiska utvecklingen där tog sig vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, är ett resultat; dels av att fanns ett dynamiskt skikt kapitalistiska bönder som lämnat den gamla bondegemenskapen, dels av att vissa storgodsägare förvandlats till kapitalistiska jordbrukare. Han visat också hur kapitalismen tar gestalt inom själva bondegemenskapen.

Förekomsten av *miren*, bondegemenskapen, utgör ett av de drag som är specifika för den ryska landsbygden och gav upphov till en mångfald illusioner och diskussioner. *Miren* är en gemenskap som fungerar på bynivån. Den har böndernas jord i sin hand⁶ och fördelar jorden mellan

³ Ibid. s. 346

⁴ Zemstvon var en lokal eller provinsial administration i det gamla Ryssland. Den hade i sin topp en församling som valdes av adeln och egendomsägande klasserna i Tsarryssland. Jordbruks- och jordstatistiken i det gamla Ryssland utarbetades av zemstvos funktionärer.

⁵ Lenin, *Marknadsfrågan*, Gidlunds förlag, 1971.

⁶ Man beräknar allmänt, att den jord som vid seklets början ägdes på detta sätt utgjorde ungefär hälften av den odlade jorden; resten motsvaras av jord som tillhör godsägarna eller de bönder som gått ur *miren*, eller hör till ”kolonisations”jorden (i huvudsak belägen i de områden som sedan ett sekel tillbaka erövrats av Tsarryssland), eller är statsjord, kronojord eller jord som tillhör religiösa institutioner.

medlemmarna efter olika kriterier, som antas vidmakthålla en viss "jämlighet" mellan de olika bondefamiljerna. Från den sista fjärdedelen av 1800-talet förbjuder lagen fördelningar med mindre än 12 års mellanrum.

Fördelningsenheten utgörs av familjen. Den areal som varje familj erhåller, utgör i princip en begränsad del av den jord som tillhör den by, som familjen ingår i (förutom skog och betesmark som är gemensam mark som ej delas ut). Denna andel fastställs genom att man beräknar "antalet" familjemedlemmar i varje familj, men beroende på vilken by det gäller, kan detta "antal" antingen stå för det antal "munnar" som familjen har att mätta, eller det antal personer som är arbetsföra, och det kan också fastställas genom att man i beräkningen tar med de produktionsmedel som familjen förfogar över, speciellt då det antal dragdjur som familjen har. De undersökningar som gjordes under denna tid, visar att det mycket ofta är de rika familjerna (oftast de största till antalet, speciellt därför att de ofta adopterar fler medlemmar), som är de mest gynnade vid fördelningen av jorden. Dessutom är de fattiga familjerna (de som förfogar över en otillräcklig mängd redskap), ofta tvungna att arrendera ut den jord som de fått sig tilldelade, och deras arbetsdugliga medlemmar måste ta anställning som lönearbetare. Således domineras byn av ett litet antal rika familjer.

De ojämlika förhållanden som på så sätt uppkommer beror på att den djupare verkligheten bakom *mirens* "samhälleliga" fasad utgörs av *arbetet på den egna jordlotten*, det *enskilda* jordbruket och den *enskilda* djurskötseln, det *privata ägandet* av arbetsmedlen, speciellt av dragdjuren. Således och precis som Marx anmärkte redan år 1881, upplöses *miren* inifrån, ty "arbetet på den egna lilla jordlotten /är en/ källa till privat tillägnande /som/ ger upphov till ackumulation av lösören",⁷ d.v.s. till en *social differentiering*. Denna sociala differentiering påverkar nödvändigtvis hur bondeförsamlingen fungerar, hur den reglerar "de gemensamma ärendena" och hur fördelningen av jorden går till. Så småningom blir *miren*, som ursprungligen var "jämlig" ett instrument för att stärka och föra vidare en ekonomisk och social ojämlikhet. Vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet gynnas denna utveckling av storgodsägarna, under vilka *miren* i praktiken är underordnad, och genom kapitalismens allmänna utveckling.

Populisterna och socialistrevolutionärerna söker förneka denna utveckling, genom att ge en ensidig tolkning av Förordet till den ryska översättningen år 1882 av *Det kommunistiska manifestet*, där Marx och Engels skriver:⁸

"Om den ryska revolutionen inleder en proletär revolution i Väst, så att dessa två kompletterar varandra, då kan det gemensamma ägandet av jorden i Ryssland bli utgångspunkten för en kommunistisk utveckling".

⁷ Brev från Marx till Vera Zasulitj (mars 1881) 3:e utkastet, se Teodor Shanin (ed), *Late Marx and the Russian Road, Marx and the 'peripheries of capitalism'*, Monthly Review Press, New York, 1983.

⁸ De viktigaste av dessa skrifter utgörs, för det första, av två artiklar som Engels skrev för *der Volkstaat* den 16 och 21 april 1875. Dessa artiklar, vars innehåll godkändes av Marx, har satts samman med ett antal andra artiklar och publicerats i en broschyr under titeln *Soziales in Russland* och med ett viktigt förord. Allt detta publicerades på ryska i Genève år 1894 under titeln *Friedrich Engels o Russij*, med en efterskrift av Engels och ett företal av Plechanov. För det andra utgörs de av Marx' brevväxling med Vera Zasulitj: den viktigaste beståndsdel av denna brevväxling utgörs av ett brev från mars-april 1881, varav det finns fyra utkast och det sista praktiskt taget är detsamma som det brev som i verkligheten avsändes. Vid samma tid skrev Marx icke publicerade anteckningar som vi känner till under titeln "Anteckningar om reformen år 1861 och den därmed sammanhängande utvecklingen i Ryssland".

Man kan finna Engelstexterna från 1875 i *Marx-Engels Werke*, del 18, s. 556-567 och s. 584-586 och del 22, s. 421-435. På svenska i "Den sociala frågan i Ryssland", *Karl Marx & Friedrich Engels i urval* (av Bo Gustafsson), Wahlström & Widstrand, Halmstad, 1965, s. 95-111. Av Marx i *Werke*, op. cit. del 19 s. 384-406 och 407-425. Brevet till Vera Zasulitj publicerades på franska i Pkiades översättning, K. Marx *Œuvres*, del 2, samt i juli-septembernumret 1967 av *L'Homme et la Société*.

Man kan här för övrigt återfinna vad Marx sagt redan ett år tidigare i ett brev till Vera Zasulitj. Men Marx underströk i detta brev betydelsen av såväl de *upplösande* krafterna som fanns inom *miren*, som de, som angrep den utifrån. Redan år 1881 noterade Marx att ”jordbrukskommunen” är ”reducerad nästan till sitt allra yttersta”⁹

Tretton år senare, år 1894, observerar Engels att, under de gångna åren hade ”kapitalismen och upplösningen av bondekommunen gjort enorma framsteg i Ryssland”.¹⁰

När Lenin påvisar effekterna av kapitalismens utveckling i Ryssland förlänger han Marx och Engels anmärkningar genom en konkret analys. Samtidigt varnar han (t.ex. i en artikel från 1905 ”Från populism till marxism”) för populisternas illusioner, som tror sig kunna återge den gamla bondesamfälligheten dess forna styrka genom att stödja olika ”reformer”. Om denna fråga skriver han: De ”borgerligt självägande” bönderna (som samtidigt är arbetare) har redan tagit del av det socialistiska frasmakeriet från de populistiska, demokratiska intellektuellas sida, som med sina arteler, sina kooperativ, sina zemstvo-arkiv, sina banker tänker stödja 'de arbetande böndernas traditioner och sedvänjor' och som, för att säga sanningen, har uppmuntrat kapitalismen inom bondegemenskapen.”¹¹

Till den mängd statistik, som Lenin citerar och som visar på kapitalismens utveckling på landsbygden, kan man lägga ytterligare en del, som lånats av författare, som velat ”bevisa”, att *miren* verkligen fungerade som ett ”jämlikhetsinstrument”, men som bevisar motsatsen. Detta gäller T. Shanins statistik, som visar att jordarealen per capita i Kaluga-provins år 1894 förhöll sig som 1 till 26 (eller som 1 till 3 om man inte tar med kategorin jordlösa bönder) och som anger, att det var de största hushållen – de som tillhörde de rika bönderna (där familjerna, som vi vet, utvidgades genom adoptioner), som förfogade över *den största mängden jord per capita*.¹²

Statistiken om ”hushållens utvecklingshistoria”, som, även om den i allmänhet upprättats för att bevisa, att denna historia går igenom en ”cykel av på varandra följande dimensioner” (som en följd av jordens omfördelning mellan hushållen) också visar att detta i själva verket ingalunda är fallet. Således visar viss sådan statistik, att 75 % av de hushåll som ursprungligen hade mindre än sex desjatin, efter 30 år (från 1882 till 1911) återfanns i samma kategori som tidigare, samt att samma sak gäller för de omkring två femtedelar av hushållen, som hade mer än 9 desjatin.¹³

Analysen av den sociala differentieringen i den ryska byn visar att *miren* inte utgjorde något verkligt hinder för kapitalismens utveckling. Dess existens medförde dock ett visst antal problem, eftersom den tryggade återväxten av specifika sociala förhållanden; dessa måste man ta med i beräkningen för att kunna förstå klasskampens former på den ryska och därefter sovjetiska landsbygden. I själva verket finns *miren* fortfarande kvar vid revolutionen 1917, om än starkt underminerad av inre motsättningar, och utövar efter denna tidpunkt en icke försumbar påverkan på revolutionens utveckling på landsbygden och på hur NEP sedermera kommer att fungera.

Miren bildar en politisk och ideologisk apparat, som ger bönderna en möjlighet att agera på ett relativt ”självständigt” sätt. Efter Oktober 1917 och som en följd av att bolsjevikpartiet inte har en stark förankring på landsbygden, underlättar denna ”självständighet” att de rika elementen i byarna lättare dominerar över de fattiga bönderna och mellanbönderna. Man får inte glömma

⁹ Brev till V. Zasulitj, *Late Marx and the Russian Road...*, op. cit., utkast 2, s. 1572

¹⁰ Engels i *Marx-Engels Werke*, del 22, Dietz Verlag, Berlin 1963, s. 432

¹¹ Lenin, ”From Narodism to Marxism”, *CW* vol. 8, s. 83-89.

¹² Se Teodor Shanin, *The Awkward Class*, Oxford 1972, s. 64

¹³ Se A. V. Chayanov, *The Theory of Peasant Economy*, Homewood, 1966, s. 67 Obs. Denna statistik har upprättats i ett distrikt (Ujesd) En desjatin = 1,0925 hektar.

bort, att bolsjevikpartiet i själva verket bara hade 203 bondeceller med 4 122 medlemmar vid slutet av 1917, och 2 304 celler med 14 792 medlemmar år 1918. Även då var alltså "bonde"-cellerna obetydliga till antalet och deras medlemmar (som i hög utsträckning var landsbygdsfunktionärer, som folkskollärare) utgjorde knappt 5 % av partiets totala medlemsantal.

Effekterna av att *miren* fanns och av de specifika sociala förhållanden, som hängde samman med *miren*, bör ägnas desto mer uppmärksamhet som illusionen om *miren* som ett specifikt "produktionssätt" och ett instrument för en social "jämlighetsprocess" fortsätter att vara en gängse uppfattning. Vi måste därför kort understryka följande punkter:

1. *Miren är inte detsamma som ett produktionssätt* (ett bestämt sätt att producera). Den är en *politisk apparat* för en omfördelning av jorden, som inte säkrar *ett kollektivt utan ett enskilt brukande av jorden*. Som en följd av detta gör varje producent "vad han själv vill" med sin produktion, i synnerhet kan han sälja sina produkter och "fritt" *ackumulera*. *Miren* påtvingar visserligen sina medlemmar vissa regler, men dessa är avsedda att *underlätta det enskilda brukandet* av de skilda jordlotterna, och har inget att göra med ett kollektivt brukande. Den enda "resten" av ett äldre, gemensamt produktionssätt utgörs av vissa handlingar till ömsesidig hjälp mellan grannar. Dessa handlingar är dock av begränsad betydelse; de har ofta omvandlats genom framväxten av ett utbyte, som medför en *betalning* för de utförda tjänsterna.
2. *Miren är, som politisk apparat, naturligtvis inte "neutral"*. Den är slagfältet för en klasskamp som äger rum i dess mitt och den får känna återverkningarna från den klasskamp som sker i samhälllig skala. Rent allmänt domineras *miren* av de mest välbeställda bönderna (som ofta valts till bychefer eller till medlemmar av de ständiga administrationsorganen), som drar nytta av sitt herravälde för att föreviga sina privilegierade positioner. Detta märks också vid omfördelningen av jorden, trots de "jämlighetsprinciper", som antas styra denna fördelning. De *relativt begränsade* följderna av den jordfördelning som sker mellan 1917 och 1922, tycks bekräfta, att de mest välbärgade bönderna behållit sin dominans över *miren* även under dessa år av skärpt klasskamp.
3. *Miren och schod* (böndernas allmänna församling) tar sig inte desto mindre formen av en bygemenskap, som tenderar att göra en *liten isolerad värld* av varje by, skild från de andra byarna och med sina egna myndigheter. Den historiska erfarenheten har visat, att denna form underbygger en "bypatriotism" (en *lokalegoism*), som motsvaras av en djup likgiltighet för vad som händer utanför byn. Historiskt sett var *miren* den grund på vilken det *tsaristiska enväldet* utvecklades. Tsarismen var instrumentet för ett, i huvudsak formellt, "enande" av bygemenskaperna. Genom att försäkra dessa om ett "militärt försvar", upprättade tsarväldet ett yttre band mellan dem, som underlättade deras *underkuvande*. Det är för övrigt anmärkningsvärt, att merparten av bonderevolterna riktades mot jordägarna och inte mot tsaren. Fram till den imperialistiska epoken såg bönderna tsaren som en "tillflykt" undan godsägarna. När de mobiliserades, gick bönderna ut i strid, inte "för Ryssland" utan "för tsaren". *Miren*, som byggde på *familjen som produktionsenhet*, bidrar till att förstärka denna "småborgerliga individualism", som i kombination med den lokalpatriotism, som uppkommer ur *mirens* sätt att fungera, förklarar den relativa likgiltighet som bönderna visade under "krigskommunismen" inför städernas enorma livsmedelsproblem.
4. Samtidigt som en betydande ojämlikhet reproduceras i en ökande omfattning med hjälp av jämlika *former* (som för övrigt bara gäller jorden), bidrar dessa *former* inte desto mindre, och på den ideologiska nivån, till att förstärka en småborgerlig jämlikhetsideologi och individualism. Dessa blir på så sätt exceptionellt omfattande, till *nackdel för böndernas egna intressen*. Resultatet blir framför allt en "miniuppdelning" (för att varje bonde skall förfoga över en jordlott av *varje kvalitet*), som tvingar vissa bönder att ta sig över enorma områden och som gör att stora

arealer inte längre kan odlas. Den bidrar också till att bruksmetoderna fixerats under århundraden (t.o.m. efter revolutionen) och blir således en av källorna till den låga avkastningen och till de perioder av hungersnöd som drabbar bondebefolkningen.

Man kan inte helt och hållet utesluta tanken, att om bolsjevikpartiet hade haft en bättre förankring på landsbygden och bättre hade kunnat dra nytta av vad som, inom *miren*, fanns kvar av de gamla gemensamhetstraditionerna, så skulle denna kanske ha kunnat bilda en utgångspunkt för ett kollektivt jordbruk. Men, kunde Marx och Engels föra fram tvivel härom vid slutet av 1800-talet, är anledningarna desto fler under Oktoberrevolutionen att tvivla på att en sådan hypotes skulle kunna förverkligas: *Miren* har då gått igenom en ännu större upplösning, den hade blivit en form som dolde en helt annan verklighet än den som syntes utåt.

II. Den demokratiska bonderevolutionen och förhoppningarna om en socialistisk bonderevolution

”Dekretet om jorden” och senare texter från sovjetmaktens sida drev ytterligare på den rörelse, som bönderna satt igång redan under år 1917 för att överta godsägarnas jord.

A) Den demokratiska bonderevolutionen under vintern 1917–1918

Under vintern 1917 och under de därpå följande månaderna återtar bönderna, som från och med nu får stöd från sovjetmakten, (och i huvudsak genom *miren*) den allra största delen¹⁴ av stor-godsägarnas, statens och kyrkans jordar. De arealer som så återtas är mycket stora, eftersom de stora godsen år 1916 förfogade över 40 % av hela den jord som vid denna tid ansågs som odlingsbar i Ryssland.¹⁵

Samtidigt återtar bönderna också (och i allmänhet via *miren*) en icke uppskattningsbar del av de rika böndernas jordar. Det rör sig här om den jord som tillhör de rika bönder, som dragit sig ur *miren* efter 1861 och 1906 års reformer. Man vet dock inte mycket om hur stora arealer dessa bönder förfogade över före Oktoberrevolutionen¹⁶ och ännu mindre om hur stora arealer som togs ifrån dem efter revolutionen.¹⁷ I varje fall bidrog också dessa återerövringar till att märkbart förbättra situationen för en del av bondeklassen.¹⁸

De jordområden som varje *mir* tagit tillbaka, fördelas av denna mellan byns familjer för att brukas individuellt. Det enskilda brukandet av jorden behålls således, och bolsjevikpartiets och sovjetmaktens uppmuntran till gemensamt brukande har då bara en mycket begränsad effekt.

¹⁴ Ytterligare en del av jorden utgör i själva verket en ”statsfond” som skall bilda basen för ”sovjetjordbruk” (eller statsjordbruk)

¹⁵ A. M. Anfinov, *Den ryska landsbygden under det första världskrigets år* (på ryska), Moskva 1961, citerad i en avhandling vid Ecole Pratique des hautes études: Sigrid Grosskopf, *Le Problème des céréales en Russie et la NEP* (framlagd i september 1970) s. 73

¹⁶ Strax före Oktober beräknar man att ca. 10 % av bondehushållen hade lämnat *miren* i de 47 europeiska ryska provinserna, men i vissa provinser nådde andelen 20 till 30 %. Se Olga A. Narkiewicz, *The making of the Soviet State Apparatus*, Manchester University Press, 1970, s. 118.

¹⁷ Medeltalen har här en mycket liten betydelse, ty återtagandets omfattning varierar enormt beroende på region. Dessa variationer är en funktion av det relativa omfånget hos de bruksenheter som före revolutionen lämnat *miren* samt (i en ganska svag utsträckning ty dess inplantering var svag) av den verksamhet som bolsjevikpartiet kunde utöva. Det verkar som de regioner där de ”frigjorda” bruksenheter (”Otruby” och ”Chutora”) var relativt många, påverkades mindre än de övriga (ty den fraktion av bondeklassen som lämnat *miren* utgjorde här en verklig, social kraft); således utgjorde denna typ av odling i Petrogradprovinsen, (där ett stort antal jordbruk var verkliga kapitalistjordbruk), 28.7 % av alla enheterna år 1916 och 22.7 % år 1922. (Se G. Sjarapov, *Jordfrågan i Ryssland efter Oktoberrevolutionen*, på ryska, Moskva, 1966, s. 140-150.)

¹⁸ För hela det europeiska Ryssland ökade den jord som stod till bondeklassens förfogande med omkring 50 %. (Se L. Volin, *A Century of Russian Agriculture*, Cambridge Mass, 1970, s. 133.)

En kvantitativ utvärdering av resultaten av den revolutionära omvandlingsprocess, som bonde-massornas rörelse satt igång med stöd från sovjetmakten, är inte möjlig förrän 1919. Enligt sovjetiska statistik som utan tvivel är mycket bristfällig, är då 96.8 % av den odlade jorden i böndernas händer och brukas *individuellt* (inom eller utanför *mirens* ramar), 0.5 % brukas av jordbrukskooperativ och 2.7 % av statsjordbruk.¹⁹ Den agrara revolutionen har således präglats av en *demokratisk och inte en socialistisk omvandling*.

Denna agrara revolution omvandlade inte på något djupare vis *mirens* sätt att fungera. Fördelningen av jorden görs fortfarande på basis av "familjen" ("bondens" hus och hem") och efter samma kriteria som tidigare. Det fåtal uppgifter som vi förfogar över, tycks visa, att det vid jordens fördelning fortfarande var de rika böndernas "myndighet" (de som har djur och redskap), som gör sig gällande. Som en följd av klasskampens hårdhet och av att den största delen av jorden utanför *miren* nu återtagits, minskar dock, totalt sett, andelen fattigbönder. Också den sociala ojämlikheten minskar, men det finns ändå kvar en betydande mängd fattigbönder, som bolsjevikpartiet, från juni 1918, främst söker stöd hos för att utveckla klasskampen på landsbygden, för att bekämpa de rika bönderna (kulakerna) och deras ekonomiska och politiska inflytande.

B) Försök att utveckla en självständig rörelse för fattigbönderna under sommaren 1918

Bolsjevikpartiets vilja att på landsbygden framför allt söka stöd hos lantarbetarna och fattigbönderna (det lantliga halvproletariatet) framträder i dess program, så som det tas upp i Aprilteserna. I juni 1918 bedömer partiet, att tillfället nu kommit för att hjälpa dessa två bondeklasser att direkt kämpa för socialismen. Partiet anser i själva verket, att den demokratiska revolutionen på landsbygden nu slutförts i sina viktigaste delar, vilket gör att förberedelserna för den socialistiska etappen nu kommit på dagordningen. Samtidigt vill partiet mobilisera de specifika sociala krafter i byarna, som den proletära makten tycks kunna stödja sig på för att kunna stå emot det ekonomiska sönderfallet. För bolsjevikpartiet utgörs dessa krafter framför allt av fattigbönderna som har det mest omedelbara intresset av att socialismen genomförs.

Under sommaren 1918 hade nedgången i jordbruksproduktionen fått en mycket allvarlig omfattning (just i det ögonblick då de vita styrkorna och interventionsarméerna började utveckla sin aktivitet). Städernas försörjning hotades allvarligt, eftersom bönderna inte längre förfogade över mer än begränsade mängder av försäljningsbara produkter, som de dessutom inte längre vill sälja: Inflationen gör att de lätt kan betala in sina skatter (som man sade vid denna tid: "byn dränks i pengar") och de har för övrigt knappast något att köpa i städerna.

Under dessa betingelser söker bolsjevikpartiet och sovjetregeringen att bryta med den politik som man hittills fört mot bondeklassen, en politik som behandlade denna "i dess helhet", som en "odifferentierad" allierad till proletariatet, inom vilken klasskillnaderna ännu hade en andraplansroll och som kämpar för att uppnå ett eget mål: den demokratiska agrara revolutionen.

Ett dekret från den 11 juni 1918 konkretiserar detta försök. Det förutskickar *skapandet av maktorgan som är skilda från bondesovjeterna och som uteslutande består av fattigbönder*. Denna text binder officiellt bolsjevikpartiet vid en systematisk *särbehandling* av de olika bondeklasserna. En text från den 11 juli 1918 preciserar, att *enbart de bönder, som inte använder sig av lönearbetare och som inte har ett överskott av säd tillgängligt för uppbörden*, kan ingå i fattigböndernas kommittéer. Den 15 juli bestäms, att fattigböndernas kommittéer skall vara ett av

¹⁹ Se A. Poljakov "Oktoberrevolutionens socio-ekonomiska jordbruksomvandlingar (1917-1920)" i *Den ryska bondeklassens och kolchosuppbyggnadens historia i Sovjetunionen* (på ryska) s. 15, citerad av Olga A. Narkiewicz, Ibid. s. 27

*instrumenten för sovjetpolitiken på landsbygden. De skall speciellt hjälpa till vid beslagtagandet av säd hos kulakerna och för sin egen räkning uppbära en del av den beslagtagna säden.*²⁰

Åtminstone år 1918 bevisar skapandet av fattigböndernas kommittéer, enligt Lenin, att klasskampen utvecklas på landsbygden och vittnar om att det slutligen kommit till en brytning mellan lantarbetarna och fattigbönderna, å den ena sidan, och de välbärgade skikten inom bondeklassen, å den andra. För Lenin verkar det nu som om det äntligen blivit praktiskt möjligt att förena det urbana proletarietet och fattigbönderna i en allians, där stadsproletariatet hjälper de senare att organisera sig och tillerkänner dem en *specifik, ledande roll i byarna*.

I det tal som Lenin håller den 8 november 1918 inför fattigböndernas kommitté i Moskva-distriktet, framhåller han:

”Vi har lyckats splittra landsbygden ... Arbetarna har givit och ger sitt stöd till den fattiga bondeklassen i dess kamp mot kulakerna. Under det inbördeskrig, som blossat upp på landsbygden, är arbetarna på de fattigaste böndernas sida, precis som när socialistrevolutionärernas lag om jordsocialiseringen skulle tillämpas.”²¹

Lenin tillägger, att det är nödvändigt att täcka Ryssland med fattigbondekommittéer, som skall omvandlas till *Sovjeter*, d. v. s. till organ som är helt erkända politiska maktorgan. Samtidigt betonar han vikten av en *övergång till kollektivt brukande*, av övergången till *kommuner*, således av den socialistiska omvandlingen av förhållandena på landsbygden.

Vid samma tid, i oktober–november 1918, understryker Lenin i broschyren om *Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky*, att revolutionen i och med skapandet av fattigbondekommittéer äntligen kan gå över de borgerliga gränser som den hittills inte kunnat överbrygga på landsbygden. I samma broschyr betecknar han situationen före juni 1918 som en ”proletär revolution i huvudstäderna” och en ”borgerligt–demokratisk revolution” på landsbygden.²²

Vid denna tid tror de flesta av bolsjevikledarna, att *klasskampen inom själva bondebefolkningen* uppnått en sådan nivå, att det nu blivit möjligt och nödvändigt att överge det enskilda brukandet av jorden och övergå till ”till det verkliga socialistiska uppbyggnadsarbetet”.²³ I Lenins ögon ”den ruin vi fått i arv av kriget tillåter oss helt enkelt inte att återupprätta den gamla småbondehushållningen”; just kriget inspirerade massorna till tanken på att teknikens underverk, som tjänat förstörelsens syften, skulle kunna sättas i produktionens tjänst på basen av ett kollektivt arbete. Ur detta dras slutsatsen, att ”*flertalet av de arbetande bönderna*, strävar efter kollektiv bearbetning av jorden” (kursiverat av C. B.) och att det från och med nu således är möjligt att inrätta allt fler kollektivjordbruk, jordbrukskommuner och statsjordbruk.²⁴

I alla sina tal understryker Lenin, att den socialistiska omvandlingen av produktionsförhållandena måste vara böndernas eget verk. Det räcker inte, säger han, att de revolutionära ledarna är övertygade om nödvändigheten av en sådan omvandling, för att denna skall kunna komma till stånd. Inte heller räcker det med propaganda för att övertyga miljontals människor: *dessa kan nå en sådan övertygelse enbart genom sin egen praktiska erfarenhet.*²⁵

²⁰ Se på denna punkt, Maurice Dobb, *Soviet Economic Development since 1917*, London, 1948, samt E. H. Carr, op. cit. del 2, s. 64

²¹ Lenin, ”Speech At A Meeting Of Delegates From The Poor Peasants’ Committees ...”, CW, vol 28, s. 174-175.

²² Lenin, *Valda verk* II:2, s. 26-142, citat s. 116

²³ Se Lenins Tal vid jordavdelningarnas, fattigbondekommittéernas och kommunernas 1:a allryska kongress, den 11 december 1918, i *Valda verk i 10 band*, del 8, s. 268

²⁴ Ibid. s. 270-271

²⁵ Han berör detta tema i såväl sitt ”Tal om revolutionens årsdag” vid 6:e extraordinarie sovjetkongressen” (CW, vol

I mycket klara termer förbinder Lenin således den socialistiska omvandlingen av landsbygdens ekonomiska förhållanden, inte bara med avskaffandet av det privata ägandet av jorden (som, säger han, med nödvändighet förblir ”på papperet”, så länge som ”de fattiga bönderna, den arbetande bondeklassen” inte själva övergått till en kamp mot kapitalismen”²⁶; han förbinder den också med en omvandling av *de politiska förhållandena inom byarna* (genom skapandet av fattigbondekommittéer) samt med en *omvandling av de ideologiska förhållandena*, vilken skulle underlätta för massorna att övergå till ett *kollektivt brukande* av jorden.

Lenin och bolsjevikpartiets förhoppningar om en snabb övergång till en socialistisk revolution på landsbygden, bekräftades inte i praktiken. Majoriteten av de arbetande bönderna var i själva verket inte redo att slå in på denna väg, och fattigbondekommittéerna visade sig sakna livsduglighet. De fick inte någon utbredning över hela landet, och de som existerade, representerade ofta bara en minoritet av fattigbönderna. Denna minoritet bestod dessutom inte alltid av de mest militanta delarna av denna klass; man kunde där finna deklasserade element, som kommit dit med baktanken att tillägna sig en del av de produkter, som beslagtogs från de rika bönderna, och som inte alls var inställda på en kamp för att inrätta kollektiva brukningsformer.

Den ideologiska och politiska differentieringen av bondeklassen är således inte så långt framskriden vid denna tidpunkt, som den verkade vara vid början av det andra kvartalet 1918.

I själva verket hade jordfördelningen i viss mån reducerat proportionen fattigbönder och ökat andelen mellanbönder. Framför allt – och som en följd av att bolsjevikpartiet inte var tillräckligt väl förankrat på landsbygden – ledde den till en ganska stark *uppryckning av miren* (på grund av dess roll som ett instrument för jordens fördelning), som således stärker en viss by”enhet” gentemot staden, en ”enhet”, som de välbärgade och mellanrika elementen på landsbygden tjänar på.

Bolsjevikpartiets försök att skapa fattigbondekommittéer stöds således bara av en icke-representativ minoritet av denna klass. När bolsjevikpartiet erkänner detta faktum, drar det den slutsatsen, att det vore farligt att fortsätta på den inslagna vägen, speciellt i ett ögonblick, när de vita gardenas och den utländska interventionens offensiv intensifieras och gör det nödvändigt att *konsolidera proletariatets allians med hela bondeklassen*.

Vid slutet av år 1918 överges (om än ej på ett systematiskt sätt) det misslyckade försöket att överallt skapa fattigbondekommittéer. Vid början av 1919 slås dessa kommittéer i allmänhet ihop med bondesovjeterna. På detta sätt börjar en ny etapp av bolsjevikpartiets politik gentemot bönderna: från och med nu läggs tonvikten mycket mer på *mellanbönderna*, vars antal för övrigt ökat som en följd av den demokratiska revolutionen på landsbygden.

III. Åren 1919–1920 och inriktningen på mellanbönderna för att bygga upp socialismen

Vid bolsjevikpartiets VII:e kongress (18–23 mars 1919) drar Lenin partiets uppmärksamhet på ”problemet med inställningen till mellanbönderna”. Detta problem, säger han, har inte kunnat ställas i förgrunden ”så länge som själva grunderna för Sovjetrepublikens existens inte var säkrade”, men det måste från och med nu angripas direkt, för att ”skapa solida grundvalar för det kommunistiska samhället”.²⁷

För att klarlägga vilken attityd man bör inta, förklarar Lenin:

28, s. 142), som i talet till fattigböndernas representanter två dagar senare. (CW vol 28, s. 175)

²⁶ Se Tal vid jordavdelningarnas, fattigbondekommittéernas och kommunernas 1:a allryska kongress (*Valda verk i 10 band*, del 8, s. 268)

²⁷ Se öppningstalet vid partiets VIII:e kongress, hållet den 18 mars 1919, CW, vol 29, s. 143-145.

”Denna inställning får inte begränsas av ett enkelt svar: kamp eller stöd. Om vårt mål gentemot borgarklassen kan översättas i orden ”kamp”, ”förtryck”, om det gentemot proletärerna och halvproletärerna på landsbygden kan översättas i ordet ”vårt” stöd, blir problemet säkerligen allvarligare på denna punkt. Socialister, de bästa representanterna för forna dagars socialism, talade – medan de ännu trodde på socialismen och tjänade denna på det teoretiska och ideologiska planet – om att *neutralisera bönderna*, d.v.s. att göra medelbönderna till ett socialt skikt som, även om det inte ger den proletära revolutionen ett aktivt stöd, åtminstone inte förhindrar den, utan förblir neutralt och inte sällar sig till våra fiender. Denna abstrakta, teoretiska sida av frågan är fullständigt klar för oss. Men den är inte tillräcklig. Vi har trätt in i en fas av det socialistiska uppbygget där det gäller att på ett konkret sätt, i detalj, genom att ta intryck av erfarenheterna av vårt arbete på landsbygden /kursiv. av C. B.), utarbeta de grundläggande regler och direktiv som vi bör följa för att skapa en *solid allians* med medelbonden; detta för att utesluta möjligheten av de vanliga avvikelser och misstag som fjärrmat honom ifrån oss ...”²⁸

Dessa meningar har en grundläggande betydelse. De ställer problemet om något man senare kommer att kalla ”mellanbondens integrering i socialismen”. De förkastar den tidigare åsikten, enligt vilken mellanbonden inte kunde bli en allierad i uppbygget av socialismen, vilket gjorde att proletariatet bara kunde ha som mål att söka ”neutralisera” honom. Dessa meningar påstår således, att mellanbonden kan och bör vara en *solid allierad* i uppbygget av det kommunistiska samhället. De brännmärker tidigare ”avvikelser och misstag” som bestått i att man bara såg proletärer och halvproletärer som möjliga bundsförvanter i det socialistiska uppbygget på landsbygden. De ställer frågan om de konkreta betingelserna för hur man skall utarbeta denna solida allians som ännu inte förverkligats.

Till denna fråga påstår sig Lenin inte kunna ge något omedelbart svar. Han ser det som nödvändigt att *studera erfarenheterna* från arbetet på landsbygden, men varnar också uttryckligen för att ”mellanbönderna mycket ofta [drabbades] av slag som var avsedda för kulakerna”,²⁹ vilket var ett mycket allvarligt felsteg.

Sammanhanget visar, att detta felsteg inte är utan samband med det sätt på vilket de första fattigbondekommittéerna skapades och med den roll som dessa kommittéer spelade vad gäller utskrivningar och proviantering.

Den felaktiga inriktningen under andra kvartalet av 1918 förklaras säkert av den plats som tanken på en simpel ”neutralisering” av mellanbonden tidigare upptog, men framför allt förklaras den av bristen på en tidigare praktisk erfarenhet och av att det inom bolsjevikpartiet fanns en ”högeravvikande vänsteristisk” tendens. Denna är beredd att se varje omvandling av arbetsförhållandena som gör att det uppstår kollektiva produktionsformer, som något som leder till socialism, t.o.m. när denna omvandling tvingats på uppifrån, så länge som det är den proletära diktaturens stat som är verktyget för denna omvandling.

I början av mars 1919 och under lantarbetarnas I:a kongress kritiserar Lenin mycket starkt vissa partiansvariga och deras tendens att, mot böndernas vilja, ”styra” dessa i riktning mot ett kollektivt brukande. Han påminner om att ”det från sovjetmaktens sida inte kan få finnas något tvång ... Jordbrukskommunen grundas fritt, övergången till ett gemensamt brukande kan bara vara frivilligt; det får inte finnas det minsta tvång på detta område från arbetarnas och böndernas regering, och lagen förbjuder också ett sådant tvång.”³⁰

Det är tydligt att Lenin, när han påminner om dessa principer inte bekymrar sig om legalitetens

²⁸ Ibid. s. 144-145

²⁹ Ibid. s. 159. På svenska: ”Centralkommitténs verksamhetsberättelse den 18 mars”, *Valda verk i 10 band*, s. 404.

³⁰ *CW* vol. 29 s. 44 (Session of the First Congress of Farm Labourers of Petrograd Gubernia) [13 mars 1919]

formella aspekt; vad som är viktigt för honom är att understryka att ett på tvång grundat bildande av jordbrukskommuner inte kan ge upphov till kommunistiska arbetsformer.

I samband med denna lantarbetarkongress vänder Lenin sig också *emot den kompromiss*, som innebär att man skapar ett kollektivt jordbruk, samtidigt som man behåller de *individuella jordlotterna*. Han anser, att om sådana jordlotter finns kvar kommer de att bli ett frö till en upplösning av de kollektiva bruksformerna. Han påstår t.ex.:

”Om man återgår till föda upp kreatur och fjäderfä på individuell basis, till att odla privata köksträdgårdar o.s.v., då är det möjligt att man utifrån detta kommer att återvända till det småbruk som fanns ändå tills nu. Är det då lönt att ställa till med så mycket besvär? Är det lönt att skapa en sovjetekonomi?”³¹

I den rapport som Lenin lägger fram den 23 mars inför bolsjevikpartiets VIII:e kongress behandlar han på nytt allianspolitiken med mellanbönderna för att bygga upp socialismen. Han understryker än en gång vikten av att inte hemfalla till tvångsåtgärder, av att man inte med våld kan leda in mellanbönderna på en väg som de av sig själva inte är beredda att slå in på. Han uppehåller sig länge vid denna tanke, ty den erkänns inte omedelbart av vissa partimedlemmar. Han förklarar:

”Men om vi handlade på samma sätt mot medelbönderna, skulle det vara en sådan idioti, en sådan dårskap och till sådan skada för vår sak att endast provokatörer avsiktligt kunde arbeta på detta sätt... Här kan man ingenting uträtta med tvång. *Tvångsåtgärder mot medelbönderna är högst skadliga.*”³²

Och, ytterligare:

”Vi måste framför allt utgå från den sanningen att man här enligt sakens själva natur inte kan uppnå någonting med tvångsmetoder... *Att här använda tvång vore att fördärva hela saken.* Vad som behövs är ett långvarigt fostringsarbete... vi uppmuntrar kommunerna, men de måste vara så organiserade *att de vinner bondens förtroende....Det finns inget dummare än blotta tanken på att använda tvång i de ekonomiska förhållandena till medelbonden.* Uppgiften här går inte ut på att expropriera medelbonden utan... att av bonden lära sig metoderna för övergången till ett bättre system och inte *understå sig att kommendera!*”³³

Principerna är klara: inget våld mot mellanbönderna, att bland dem utveckla ett övertalningsarbete, att vinna deras förtroende så att de själva omvandlar de ekonomiska förhållandena, att lära från bönderna och inte understå sig att befalla över dem. Bolsjevikpartiet ansluter sig formellt till dessa principer, men de administrativa apparaterna följer dem bara delvis under åren 1919 och 1920. De förleds t.o.m. att bryta mot dem vad gäller frågan om utskrivningar.³⁴ Det är bara när NEP börjar som dessa principer efterföljs; sedan överges de på nytt i samband med kollektiviseringen i slutet av tjugotalet.

Partiets instämmande i den av Lenin förordade synpunkten översätts i antagandet av en resolution om ”förhållandet till medelbönderna”.³⁵ Denna resolution fördömer ”godtycket från de lokala myndigheternas” gentemot medelbönderna. Den påminner om att ”medelbönderna inte är utsugare, eftersom de inte profiterar på andras arbete”. Den uppmuntrar bildandet av jordbruks-

³¹ Ibid. s. 43-44.

³² Lenin, ”Rapport om arbetet på landsbygden den 23 mars” vid Rysslands kommunistiska partis (bolsjevikerna) 8:e kongress (kursiv. i texten). *Valda verk i 10 band*, del 8, s. 442

³³ Ibid. s 442-443 (kursiv. i texten). Märk. De ”kommuner”, som det talas om i texten är inte bygemensakapen (*miren*) utan jordbrukskommuner, där bönderna förenas i ett kollektivt arbete.

³⁴ Se nedan, s. 189

³⁵ ”Resolution om förhållandet till medelbönderna”, *ibid.*, s 448-451

kommuner på helt frivillig basis.³⁶ Den fördömer att de sker utskrivningar från mellanbönder och slår fast att dessa enbart får ske på ett sansat sätt, slutligen insisterar resolutionen länge på sovjetmaktens hjälp och stöd till mellanbönderna så att dessa kan förbättra sina enskilda jordlotter och få stöd från distributions- och finansieringskooperativ. Denna resolution har en desto större principiell betydelse som den antas i ett ögonblick då ”krigskommunismens” illusioner om en ”direkt” övergång till kommunismen överväger.

I praktiken tillämpas denna resolution på ett mycket ojämnt sätt. Den objektiva klasskamp-process som utvecklas i hela det ryska samhället, partiets svaga förankring på landsbygden och den djupa försörjningskrisen i städerna, gör att bolsjevikpartiet bara delvis kan fullfölja den VIII:e kongressens beslut om mellanbönderna.

A) Uppkomsten av socialistiska förhållanden på landsbygden

Besluten från bolsjevikpartiets VIII:e kongress har framför allt resultat vad gäller övergången till kollektivt brukande och nödvändigheten av att inte använda tvångsmedel på detta område.

I oktober 1919 konstaterar Lenin i skriften om *Ekonomi och politik under den proletära diktaturens epok*,³⁷ att på detta plan hade Ryssland bara tagit de allra ”första stegen”.³⁸

I själva verket beräknar man år 1919 att det knappast finns mer än 2100 jordbrukskommuner med ungefär 350 000 medlemmar och antalet minskar därefter; de är inte fler än 1 520 i mars 1920. Vissa tvingades upplösa sig inför fientligheten från de andra bönderna. Denna fientlighet som underblåstes av kulakerna leder ibland till att kommunmedlemmar mördas av bönder i närliggande byar.

Jordbrukskommunerna skapas främst av de fattiga bönderna utan jord och inte av mellanbönderna. Några kommuner och bland dem de tidigaste skapas av arbetare från industriområdena, speciellt i Petrograds förorter och redan år 1918. (Detta vittnar om den nära kontakt med jordbruket som bibehölls av industriarbetarna).³⁹

En annan form av socialistisk produktion uppstår redan under denna epok genom ”sovjetfarmarna” eller ”statsjordbruken” (sovchoser). Dessa skapas av sovjetstaten och inte direkt av de arbetande: de som arbetar där uppbär lön. Sovchosernas socialistiska karaktär avhänger av deras grad av verklig underordning under staten och den proletära diktaturen.

År 1919 är antalet sovjetjordbruk något större än antalet jordbrukskommuner, d.v.s. 3 500 (de blir till och med 4 200 år 1920). Det rör sig fortfarande om relativt små brukningsenheter: de flesta förfogar över mindre än 200 hektar jord, av i regel dålig kvalitet, varav mindre än hälften är uppodlad.

Slutligen finns det vid sidan om dessa två former av jordbruk också arteler, d.v.s. produktionskooperativ av lägre typ, som säkerställer ett kollektivt brukande på fält som fortfarande är i privat ägo. Artelerna är något fler än kommunerna: 1900 år 1919 och 3800 år 1920.⁴⁰

Sammanlagt motsvarar dessa produktionsformer nästan ingenting i det enorma havet av enskild produktion. Deras principiella betydelse är icke desto mindre ansenlig.

³⁶ Se not 33

³⁷ Lenin, *Valda verk* II:2, s. 284 f.

³⁸ Ibid. s. 286

³⁹ Vad gäller arbetarnas jordbrukskommuner, se G. Sjarapov, *Jordfrågan i Ryssland efter Oktoberrevolutionen*, op. cit. s. 212 f.

⁴⁰ Uppgifterna från E. H. Carr op. cit. del. 2 s. 177 samt A. O. Narkiewicz, op. cit. s. 42-43

Den svaga utvecklingen av olika former av kollektiv produktion visar att de socialistiska idéerna knappt trängt igenom på landsbygden. Den förklaras också av det faktum, att bolsjevikpartiet från denna tid undviker att tvinga på bönderna dessa produktionsformer, speciellt som partiet inte ser detta som stundens viktigaste uppgift, i ett ögonblick då den viktigaste motsättningen fortfarande ställer arbetare och bönder mot de vita gardena, som försvarar godsägarna och kapitalisterna, och mot imperialismen.

B) Stödet till mellanbönderna

Det stöd som skulle ges till mellanbönderna enligt den VIII:e kongressen, kunde inte förverkligas. I det tillstånd som den ryska ekonomin då befann sig, var det praktiskt omöjligt att förse mellanbönderna med förbättrade sädesslag, konstgödsel, avelsdjur, att installera maskinreparationsstationer eller nyodlingsstationer. Alla dessa uppslag förblev således blott önskningar.

I själva verket var det huvudsakligaste stödet till mellanbonden av politisk art. De lokala myndigheterna slutar (mer eller mindre) att, vad gäller hans jordbruk, behandla honom som en kulak. Han gavs ett löfte i ett dekret under sommaren 1920 att jorden inte skulle tas ifrån honom – något som var en vanlig händelse i ett stort antal *mirer* – om han odlade den med egna händer, detta även om den areal han äger är större än vad de regionala fördelningsnormerna tillåter.⁴¹

Detta dekret avser att stödja mellanbonden till och med inför kraven från fattigböndernas sida. Det kommenteras officiellt i följande termer:

”/Detta dekret/säkerställer jordbrukets stabilitet. Varje bonde måste vara säker på att hans jordlott stannar i hans ägo, att den inte tas ifrån honom, för att majoriteten vill företa en ny omfördelning.”⁴²

Under denna tid (mellan 1919 och 1921) får mellanbonden, som är en av dem som främst gynnas av den agrara revolutionen, definitivt inte något materiellt stöd från sovjetmakten, men de officiella ställningstagandena går ut på att ge honom en tillförsikt inför framtiden, där han tidigare känt sig hotad av den ensidiga betoningen av alliansen med fattigbönderna och av den verksamhet som utövades av de kommittéer som en del av dessa fattigbönder hade bildat.

C) Problemet med utskrivningarna

Vad gäller utskrivningarna respekteras inte besluten från den VIII:e kongressen: mellanbönderna som på annat ställe försvarar sovjetmakten med vapen i hand (utan dem hade segern mot de vita gardena och de imperialistiska trupperna inte kunnat vinnas) ger till den sovjetiska staten knappast ens de livsmedel som de själva inte konsumerar. De säljer en stor del av dessa produkter på den svarta marknaden. De ger således företräde åt sitt omedelbara, materiella intresse, till förfång för behoven vid fronten och de kämpande arbetarnas och böndernas behov.

Lenin understryker mellanbondens *dubbla karaktär* i det tal som han håller den 18 november inför den 1:a allryska konferensen om partiets arbete på landsbygden: å ena sidan, säger han, rör det sig om en arbetare, om en man som lever av sitt eget slit och släp och som därigenom står på arbetarnas sida, men, å andra sidan, är samme man, när han förfogar över mer säd än han behöver, en jordägare, som ”är van att betrakta detta överskott som sin egendom och som något han kan sälja”. Men, tillägger Lenin, ”säljer man sitt överskott på säd i ett land som drabbats av hungersnöd, blir man en spekulant, en exploatör, ty den utsvultne ger allt vad han äger för att få bröd”.⁴³

⁴¹ Se *Izvestija* för den 10 juni 1920

⁴² Se *Derevienskaia Kummuna* (Landsbygdskommunen) nr. 98, 1920, citerad i O. A. Narkiewicz, op. cit. s. 43

⁴³ Lenin, *CW*, vol. 30, s. 143 ff. (Speech Delivered at the First All-Russia Conference on Party Work in the Countryside);

Lenin utgår sedan från den tidigare formuleringen och anger att mellanbonden bör få en *dubbel behandling*, beroende på om han är en arbetare eller en exploatör. Han påminner om att frånvaron av tvångsåtgärder mot mellanbonden inte ger denne frihet att exploatera proletariatet, utan innebär att ”en övergång med våld till socialismen” är något som ”det inte kan vara frågan om”.⁴⁴

I december 1919 antar den VII:e sovjetkongressen en resolution som klart rekommenderar ett stärkande av rekvisitionsåtgärderna, som skall utökas till att gälla alla jordbruksprodukter; i praktiken drabbar dessa åtgärder så gott som alla jordbruk, som skulle kunna ha ett ”överskott” utöver sitt eget konsumtionsbehov.

Sådana åtgärder är nödvändiga för att trygga *överlevnaden* för soldaterna vid fronten och arbetarna i städerna (vars ransoner redan är minimala). Vid detta tillfälle och på detta område tvingas tvångsåtgärderna fram av den ekonomiska och militära situationen och av det slags förhållande som finns mellan bondemassorna och sovjetmakten: detta medger inte att man uppnår en situation där merparten av bönderna av fri vilja lämnar sina jordbruksprodukter till de statliga organen, eftersom dessa inte har något att ge dem ”i utbyte”.

De allmänna utskrivningsåtgärder som vidtas vid slutet av 1919 bidrar ändå till att försämra det politiska förhållandet mellan bondeklassen och sovjetmakten, liksom alliansen mellan arbetarklassen och mellanbönderna, vars majoritet anser sig behandlad som om den bestod av spekulanter och ”exploatörer”. Dessutom och på det ekonomiska planet påverkas produktionen negativt av dessa utskrivningsåtgärder och går ner betydligt.

Sovjetmakten söker kämpa mot denna nedgång att *tvinga på bönderna säningsplaner*, d.v.s. genom att också här ta sin tillflykt till tvång.⁴⁵

I själva verket är det nästan omöjligt att fullfölja dessa planer på basis av den enskilda produktionen. Situationen försämras således; och genom att utskrivningarna fortsätter och alltmer drabbar bönderna, provocerar de fram ett växande missnöje inom bondeklassen gentemot sovjetmakten.

Lenin kan konstatera detta missnöje vid ett möte för ordförandena i exekutivkommittéerna för moskvaprovinsens distrikt, områden och byar, den 15 oktober 1920. Missnöjesdemonstrationerna var så starka vid detta möte, att sovjetmaktens talesmän ofta hade svårt att föra fram sina uppfattningar. I ett av sina inlägg förklarar Lenin:

”Att vi här har hört uttryckas ett missnöje och en extrem otålighet, beror på att vi alla förstår att yttrandefriheten är det bästa sättet, framför alla andra, att leda en församling. Men ni har vid detta möte inte respekterat denna yttrandefrihet, eftersom majoriteten av bönderna alltför djupt känner av den extremt allvarliga situation som utvecklats bland dem. Majoriteten av bönderna får lida svårt av hungersnöd, av kyla och av överdrivna pålagor.”⁴⁶

Således och tvärtemot bolsjevikpartiets önskan blir år 1920 ett år då de allra flesta bönderna underkastas stränga utskrivningar för att man skall kunna sörja för frontens och städernas behov. Detta drar med sig allvarliga politiska konsekvenser. Vid slutet av hösten och under vintern 1920–1921, när de vita arméerna och interventionsstyrkorna praktiskt taget är slagna, äger bondeuppror rum i flera regioner, speciellt i södra och sydöstra Ryssland. Dessa uppror tvingar

⁴⁴ Ibid. s. 146.

⁴⁵ Vi skall senare visa på hur det uppstod en illusion under sommaren 1920 att det vore möjligt att höja jordbruksproduktionen genom tvångsåtgärder och att dessa till och med skulle göra det möjligt att bygga upp socialismen.

⁴⁶ Lenin, *Œuvres*, del. 31, s. 347

försörjningsministeriet att inställa all insamling och indrivning av säd i tretton provinser.⁴⁷

Krisen för insamlingen av säd vid slutet av år 1920 är naturligtvis inte bara en följd av att bönderna vägrar att *sälja* en del av sin produktion. Den beror också på att skördarna misslyckas, något som hänger ihop med kriget, med det ekonomiska sönderfallet och med böndernas missnöje, där ett stort antal bönder begränsar sin produktion till vad som nödvändigt för den egna konsumtionen. Som en följd av detta och enligt de uppskattningar som vanligtvis erkänns som korrekta, faller den årliga spannmålsproduktionen från 72.5 miljoner ton under 1909–1913 till mindre än 35 miljoner ton år 1920 och böndernas egen konsumtion är då mindre än 17 miljoner ton, dvs en katastrofal minskning (ca 40 %) i förhållande till situationen före kriget.⁴⁸

Den allvarliga situationen inom jordbruket, bondeklassens missnöje som leder till revolt i vissa provinser och slutligen, segern över de vita och de imperialistiska arméerna, förmår bolsjevikpartiet att rätta till sin politik gentemot bönderna, *något som det nu faktiskt kan göra*.

Detta tillrättaläggande är en del av ny uppfattning av den allmänna ekonomiska politiken, som man vet sammanfaller med vad man brukar kalla för NEP. Denna kommer att analyseras i den sista delen av denna volym. Vi skall här bara undersöka vissa av de beslut och åtgärder som mer speciellt hänger samman med bolsjevikpartiets politik gentemot bönderna och denna politiks omedelbara effekter på klasskampen på landsbygden.

IV. Bolsjevikpartiets tillrättaläggande av sin bondepolitik och klassförhållandena på landsbygden vid slutet av 'krigskommunismen' och början av NEP

Lenin påpekar ofta vid slutet av 1920 och början av 1921 på nödvändigheten av ett djupgående tillrättaläggande av politiken mot bönderna. Detta beriktigande sker dock i praktiken först i mars 1921 när böndernas missnöje, underblåst av socialistrevolutionärerna och mensjevikerna, gett upphov till bonderevolter och bidragit till Kronstadtupproret.

Vid bolsjevikpartiets X:e kongress och i den verksamhetsrapport som Lenin lägger fram den 8 mars 1921, understryker han, liksom tidigare, att den indrivningspolitik som bedrivits utan en tillräcklig kunskap om böndernas möjligheter och behov i olika områden så ”har krisen blivit utomordentligt förstärkt, tillspetsad och förvärrad”⁴⁹ och lett till att ” dessa bönders missnöje med proletariats diktatur växer”⁵⁰, något som gör det tvunget att rätta till förhållandet mellan arbetarklassen och bondeklassen.

Och på så sätt

A) Bondeklassens krav och återupprättandet av det ”fria utbytet”

Den 15 mars 1921, i en rapport om att rekvisitioner skall ersättas med en naturaskatt, talar Lenin länge och tydligt om detta nödvändiga beriktigande av partiets politik gentemot bondeklassen. Han förklarar:

⁴⁷ Deklaration vid den X:e bolsjevikpartikongressen, citerad i E. H. Carr, op. cit. del 2, s. 192

⁴⁸ Siffrorna om spannmålsproduktionen under perioden 1909 till 1913 är hämtade från N. K. 1958. s. 70; de från år 1920 från Krzjizjanovskij, i *Tio år av socialistiskt uppbygge i Sovjetunionen, 1917-1927*, på ryska, Moskva, 1928.

Siffran om fattigböndernas konsumtion före kriget kommer från gängse skattningar; den som rör konsumtionen 1920-1921 kommer från P. Popov, *Spannmålsproduktionen i RSFSR ...* (på ryska), Moskva 1921, citerad av S. Grosskopf, op. cit. s. 122 Även om de inte är jämförbara i strikt bemärkelse, eftersom de vilar på en osäker statistisk bas och tenderar att överskatta nedgången i produktion och konsumtion, ger dessa siffror en viss uppfattning av dessas omfattning. Om den totala jordbruksproduktionen, se nedan, not 59.

⁴⁹ Lenin, ”Rapport om RKP(b):s CK:s politiska verksamhet” vid Rysslands kommunistiska partis (bolsjevikerna) tionde kongress, *Valda verk i 10 band*, del 10, s. 266

⁵⁰ Ibid. s. 270

”Vi måste säga utan omsvep att bönderna är missnöjda med de rådande relationerna mellan dem och oss, att de inte längre vill ha denna typ av relationer och att de inte kommer att fortsätta som hittills. Detta är obestridligt. Denna sin vilja har de uttryckt helt otvetydigt. Det är viljan hos stora arbetande folkmassor. Det måste vi ta hänsyn till, och vi är tillräckligt nyktra politiker för att öppet säga: låt oss då ompröva vår politik gentemot bönderna. Så som det varit hittills kan det inte längre förbli.”

Och han tillägger:

”Vi måste försöka tillgodose böndernas krav. De är missnöjda och missbelåtna, och det med all rätt – annat kan det inte vara... Men hur skall bondens behov tillgodoses och vad menas med att tillgodose dessa behov? Var finns svaret på den frågan? Naturligtvis i böndernas egna krav.”⁵¹

Dessa sista formuleringar belyser är en gång, att det för Lenin, förutom teorin som vägleder den revolutionära handlingen, finns ytterligare ett element som är nödvändigt för att man skall kunna utarbeta en riktig politisk linje: en *sammanfattning av erfarenheterna och de breda massornas egna krav*.

För att kunna bemöta bondeklassens krav inser Lenin och bolsjevikpartiet, att man i den aktuella situationen måste ge bönderna frihet att förfoga över sin egen produktion (när de väl betalt in sina skatter) och acceptera en viss frihet för småhandel och småindustri. Samtidigt erbjuds det utländska kapitalet begränsade ”eftergifter”.⁵² I den situation som då råder, ser bolsjevikpartiet det som så, att bara om man slog in på denna väg kunde landet räddas från hungersnöd och ekonomiskt sönderfall och kunde proletarietets diktatur befästas, eftersom denna var allvarligt hotad av böndernas missnöje, som var en början till en brytning av alliansen mellan arbetare och bönder.

De konkreta former som återupprättandet av ”det fria utbytet” senare tog sig varierar med tidpunkten. Man kommer således att övergå från den ursprungliga formeln med ett utbyte som fortfarande var ”reglementerat”, till kommersiellt ”fria” utbyten och till återupprättandet av en betydelsefull handelscirkulation.⁵³ Dessa variationer finns i förlängningen av det ursprungligande tillrättaläggandet, av ”krigskommunismens” övergivande och av antagandet av NEP:

De huvudsakliga dekret som inviger NEP publiceras inom några dagar efter den X:e kongressen. Den 21 mars utkommer det dekret som sätter stopp för indrivningen av livsmedel och den 28 mars undertecknar Lenin det dekret som ”frigör” handel, köp och försäljning av livsmedelsprodukter och avskaffar restriktionerna vad gäller transporten av livsmedel.

B) Jordbrukslagarna år 1922

Vi skall längre fram⁵⁴ se hur den ursprungliga uppfattningen av NEP omvandlas på grundval av den praktiska erfarenheten. När vi här behandlar klassförhållandena på landsbygden är det nödvändigt att säga några ord om dekretet av den 22 maj 1922 om jordsammanslutningarna eller – föreningarna (*zemielnoe obchestvo*).

Detta dekret erkänner *mirens* existens i praktiken, samtidigt som det försöker omvandla den för att få den att fungera mer i linje med sovjetmaktens olika apparater. I själva verket kröns detta försök inte alls med någon framgång: under det nya namnet ”jordsammanslutning” är det mer eller mindre den gamla *miren* som överlever; liksom denna *fungerar* nämligen jordsamman-

⁵¹ Lenin, ”Rapport om överskottsrekvisitionens ersättande med naturaskatt” vid Rysslands kommunistiska partis (bolsjevikerna) tionde kongress, *Valda verk i 10 band*, del 10, s. 287, 288.

⁵² ”Eftergifter” (”koncessioner”) kallas vid denna tid de möjligheter som ges åt det utländska kapitalet att, under förhållanden av mycket strikt kontroll, investera i vissa industrier (speciellt tillverkningsindustrin), genom att till Sovjetryssland importera det material som landet saknade och genom att få föra ut den realiserade vinsten.

⁵³ Se nedan s. 401 f

⁵⁴ Se nedan s. 406

slutningen på bynivå.

Jordbrukslagen från den 15 november 1922 tar åter upp förordningarna i dekretet av den 22 maj. Den söker framför allt att skapa de nödvändiga betingelserna för att det *enskilda jordbruket* skall utvecklas, ty detta är det absolut förhärskande inom den omvandlade *miren*. Samtidigt lägger jordbrukslagen från 1922 mer detaljerade grundvalar för skapandet av *jordbrukskommuner*, vilket innebär att sådana kan skapas innanför en jordsammanslutning eller av flera byar.

Jordsammanslutningen, d.v.s. den omvandlade *miren*, administreras av en allmän församling (*schod*) bestående av *alla röstberättigade*, samt av valda organ. I princip är denna förändring av sammansättningen viktig. I praktiken deltog i *Schod* tidigare bara familjeöverhuvuden (d.v.s. de jordbrukare, som var överhuvuden för ett hushåll). Från och med nu deltar, i teorin, alla i *Schod*, som är minst 18 år och som äger jord, de väljer också de styrande organen ur denna.

Schod bestämmer vem som har rätt att tillhöra *miren* och vem som kan lämna den. Den kan bestämma vilket slags jordbruk som skall förekomma och hur jorden skall fördelas. Besluten tas med enkel majoritet. Den förnyade *miren* är en juridisk person, den kan sälja och köpa.

Verkligheten i den förnyade *miren* är märkbart skild från dessa principer. I själva verket är den verkliga, lokalpolitiska makten precis som tidigare och även efter det jordlagen gått igenom i händerna på de rika och välbärgade bönderna, genom *schod* och dess valda eller ”befullmäktigade” chef som vanligtvis även han är en rik bonde.

Schod, som sålunda i allmänhet domineras av de rika och välbeställda bönderna, står över landsbygdssovjetera. Den har i praktiken den högsta ledningen över jordfördelningen. Ibland går den så långt som till att beröva de fattigaste bönderna all jord,⁵⁵ under förevändningen att dessa inte är kompetenta nog att sköta om ett jordbruk. Denna situation kvarstår fram till kollektiviseringen, något som erkänns t.ex. i en analys av situationen på landsbygden som gjordes vid slutet av 1928: ”by-schoden fortsätter att uppta en allt dominerande roll i bylivet.”⁵⁶

Vissa sovjetiska författare⁵⁷ anser därför att stärkandet av *miren* gynnade de rika bönderna, som t.o.m. skulle ha blivit dess främsta anhängare, ty, genom att det inte fanns några bolsjevik-aktivister närvarande i byarna, kunde de dra nytta av sin dominerande position i schoden. Detta påstående förefaller trovärdigt. De rika bönderna var i allmänhet inte de bästa jordbrukarna, men de kunde på ett habilt sätt förena sin jordbruksaktivitet med kommersiell verksamhet och t.o.m. med ocker, liksom med uthyrning av dragdjur, jordbruksverktyg och –maskiner.

Lagen från år 1922 försöker kämpa mot den extrema uppsplittringen av jorden och gynna jordarnas omfördelning innanför varje brukningsenhet, för att råda bort på en situation, som förde med sig betydande förluster av odlad jord i form av vägar och gränsutstakningar, och som tvingade bönderna att ta sig över stora områden (ibland kunde de olika jordlotter som tillhörde en och samma brukare, finnas 15 till 20 km från gården,⁵⁸ något som ökade transportkostnaderna). Dessa försök kom emellertid i motsättning till den omfördelning av jorden som *miren* vidtog då och då och som lagen också försökte begränsa men med relativt begränsad framgång.

Slutligen, tillåter lagen utarrendering av jorden för en tidsperiod, som inte får vara längre än tre år och med det villkoret att den då odlas utan användning av lönearbete. Från början av 1923 tillåts

⁵⁵ Se E. H. Carr – R. W. Davies, *Foundations of a Planned Economy*, volym I, s. 121 not 1

⁵⁶ *Sovietskoe Stroitelstvo*, n. 12 (29), december 1928, citerad i E. H. Carr – R. W. Davies, op. cit. volym II, s. 248, not 7

⁵⁷ Se M. Ustinovs artikel ”Frågan om former för markanvändning”, i *Bolsjevik*, n. 19-20, år 1927, s. 143-149.

⁵⁸ Citerad i S. Grosskopf, op. cit. s. 55

anställning av lönearbetare inom vissa gränser.

På detta sätt uppfylldes vissa av ”böndernas yrkanden”. Givet styrkeförhållandena på landsbygden motsvarade dessa krav ganska väl också vad de rika bönderna begärde, d.v.s. de som kunde påverka böndernas breda massa.

C) Bondeklassens ekonomiska läge efter inbördeskriget och klassdifferentieringen på landsbygden vid början av NEP

Bondeklassen är den sociala grupp vars *ekonomiska läge* allra mest och *i grunden* förbättrats genom revolutionen. Den jord som den förfogar över har ökat med 50 %. Den grundskatt som den tidigare måste lämna in till staten har avskaffats och den är inte längre tvungen att betala en ränta för den jord som arrenderats från godsägarna, eftersom denna blivit konfiskerad. Således gav bondeklassen revolutionen ett aktivt stöd och möjliggör härmed för Röda armén att besegra de vita och imperialistiska arméerna. Utan detta stöd från en bred massa, som *motsvarar mer än två tredjedelar av befolkningen*, skulle segern varit omöjlig att uppnå. Röda arméns seger, när den var ytterligt utblottad vad gäller materiella resurser, var och kunde inte vara annat än en politisk seger: en seger för alliansen mellan arbetare och bönder.

Trots att den jord som bondeklassen förfogar över har ökat till arealen och trots att godsägarna försvunnit och *bondeklassens position härigenom förbättrats i grunden*, så har dess omedelbara ekonomiska situation inte desto mindre undergått en *stark försämring*. Detta, för det första, för att priset på industriprodukter (som man praktiskt taget bara kan finna på svarta marknaden) stigit mycket snabbare än priset på jordbruksprodukter. För det andra, för att jordbruksproduktionen själv brutit samman⁵⁹ och för att de utskrivningar som äger rum ända till slutet av år 1920, frantår bondeklassen en sådan mängd produkter att den själv får svälta.

Från år 1922 börjar böndernas situation att förbättras men inte förrän efter flera år av NEP överstiger skördarna förkrigstidens.

1. Stärkandet av fattig- och mellanböndernas ekonomiska läge

Revolutionen förvandlade en del av de tidigare fattigbönderna till mellanbönder och förbättrade deras relativa läge.

En ”utvärdering” av de förändringar som ägde rum inom bondeklassen mellan 1917 och 1922 är ytterligt svår att göra. För att man skall kunna göra ett allvarligt menat försök, måste detta vila på detaljerade studier, som dock inte utförts. Man måste således begränsa sig till globala indikationer, vars betydelse inte får överskattas, speciellt som dess skattningar i huvudsak gäller *fördelningen av jord* mellan ”bondejordbruk” (och inte fördelningen av bönderna i *klasser*).

Bland dessa olika skattningar, kan vi finna den med de mest sannolika uppgifterna hos N. D. Kondratjev och N. P. Oganovskij. Denna skattning är som följer:⁶⁰

<i>Odlingsbar areal per brukningsenhet från 0 till 2.7 desjatin</i> ⁶¹	1900 (%)	1922 (%)
	15.8	15.1

⁵⁹ Tillbakagången i den totala jordbruksproduktionen beräknas officiellt till 40 % i förhållande till produktionen år 1913 (se N.K., 1958, s. 52) och t.o.m. mer för spannmålsproduktionen (se ovan, not 48). I själva verket anses det ofta att en fjärdedel av den faktiska produktionen gömdes undan under de sämsta åren, något som reducerar nedgången i jordbruksproduktionen med 20 %; detta förefaller vara en ”optimistisk” uppskattning.

⁶⁰ N. P. Oganovskij – N. D. Kondratjev ”Perspektiv på jordbruksutvecklingen i Sovjetunionen” (på ryska), Moskva 1924, s. 115, citerad i S. Grosskopf, ”Appropriation, utilisation et partage des terres à l'époque de la NEP” i *Cahiers du Monde russe et sovitique*, oct.-dec. 1973

⁶¹ En desjatin = 1.1 hektar

från 2.7 till 5.4 desjatin	34.7	35.2
från 5.4 till 13.1 desjatin	40.0	45.8
mer än 13.1 desjatin	10.5	3.9

Givetvis kan klassificeringen av brukningsenheterna efter storlek inte tolkas som en direkt motsvarighet till en fördelning av bondeklassen i fattigbönder, mellanbönder, välbärgade bönder och rika bönder. I själva verket kan bönder, som förfogar över samma mängd jord, ingå i skilda kategorier, beroende på jordens kvalitet, på vilka produktionsmedel de förfogar över utöver jorden, osv. Vad gäller förändringar inom bondeklassen bör de slutsatser man drar från tabellen ovan, liksom från andra källor, formuleras med den allra största försiktighet.

Givet denna reservation kan man se, att gruppen med de allra jordfattigaste bönderna har minskat något. Proportionen av mellanbönder med litet jord, har ökat något, medan andelen andra mellanbönder ökat kraftigt och proportionen jordrika bönder minskat med omkring två tredjedelar.

Man måste ändå noga akta sig för att dra för snabba slutsatser av tabellen ovan, ty helheten av konkreta betingelser för många fattig- och även mellanbönder under åren 1920–1922 innebar, att de inte kunde odla hela den jord som de förfogade över. En av anledningarna är att *det väsentligen är jorden och sällan andra produktionsmedel som blev föremål för en fördelning*. Detta var i själva verket en tradition inom *miren*, som fortfarande påtvingades av de mest välbärgade bönderna (de som dominerade i *miren*) och i allmänhet accepterades av de fattigaste bönderna.

I själva verket ansåg fattigbönderna allmänt att den viktigaste anledningen till deras fattigdom var brist på jord och att det var denna brist som måste avhjälpas. Under försöksperioden med fattigbondekommittéer hade dessa kommittéer för övrigt *knappast alls bekymrat sig om jordbruksmaterielen*.⁶²

Som en följd av den bristande anpassningen mellan fördelningen av jorden och fördelningen av andra produktionsmedel (men också på grund av andra orsaker, som hängde samman med en del av jordbruksproduktionens varukaraktär⁶³) utgjorde den icke uppodlade jorden år 1922–1923 omkring 30 % av den utnyttjade arealen år 1913. Således ser man, *om man tar de arealer som verkligen utnyttjades med i beräkningen, att proportionen småjordbruk stiger* (de som ungefärligt motsvarar de fattiga och mellanfattiga böndernas jordbruk) och går från 43.8 % till 49.6 % mellan 1917 och 1922, medan mellangruppens andel minskar (och faller från 42.7 % till 39.2 %) liksom de välbärgade och rika böndernas andel (som faller från 13.5 % till 11.2 %).⁶⁴

Sammanfattningsvis gjorde den ryska revolutionen det möjligt för fattigbönder och fattiga mellanbönder att – vad gäller tillgänglig jord – förbättra sitt ekonomiska läge (genom att de ökade sin jordinnehav med i genomsnitt 30 %, eller mer). Inte desto mindre har revolutionen år 1922 inte förbättrat dessa bönders *omedelbara ekonomiska situation*. En sådan förbättring blir inte kännbar förrän vid början av NEP (mellan 1923 och 1926).

Ändå tycks det i de flesta bönders ögon vara ägandet av jorden som är det viktigaste och därför utgör de ökade jordarealen för fattig- och mellanbonde en avgörande seger för dem. Ur detta uppkom det otvivelaktiga politiska stöd som bondemassorna ger sovjetmakten under inbördeskriget. Som vi känner till förhindrade detta inte en del av bondeklassen att revoltera – när krigsslutet

⁶² Se *Komitety Bednoty*, del 2, s. 26, citerad i S. Grosskopf, *le Problème des céréales en Russie et la NEP*, op. cit. s. 87

⁶³ Se nedan s. 198

⁶⁴ Se Kondratjev-Oganovskij's uppskattningar, op. cit. s. 118

börjar närma sig – och då mot en sovjetmakt som fört sina utskrivningar och sitt förbud mot handelns frihet alltför långt. Det är då som bondeklassen formulerar de krav, som skall tillfredsställas av NEP och som på nytt skall stärka banden mellan de böndernas breda massa och sovjetmakten.

2. Den ryska bondeklassen och byarnas småbourgeois

I sin helhet – och med det självklara undantaget av landsbygdsproletariatet och fattigbönderna å den ena sidan och de rika bönderna å den andra – bildar den ryska bondeklassen vid denna tid en fraktion av småbourgeoisin. Den är i själva verket fast i varuförhållandet och den upptar den mellanposition som är småborgerlighetens i den ryska samhällsformationen (där de knappt omvandlade kapitalistiska förhållandena fortsätter att dominera).

Visserligen är en del av bondeklassens mellanfraktions produktion avsedd för dess egen konsumtion, men en annan del av denna produktion är avsedd att avsättas för att i utbyte få de penningssummor, som bönderna har behov av för sin produktiva och improduktiva konsumtion. *Denna produktion domineras således av kraven på att reproducera produktionsbetingelserna, något som sker via cirkulationsprocessen.*

För den fraktion av bondeklassen som bildar byarnas småbourgeois, liksom för övrigt också för landsbygdens bourgeois, är marknadsvillkorens dominans över produktionen mycket stark. Således har produktionsminskningen under perioden 1917–1922 delvis ett samband med att rubeln skrivits ned och att det inte finns några industriprodukter som skulle kunna köpas i utbyte för jordbruksprodukter: denna situation blockerade de *sociala betingelserna* för jordbrukets produktion och bidrog till att den gick ned. De första åren av NEP visade hur mycket det ryska jordbruket kunde påverkas av pris- och marknadsförhållanden.

Att bondeklassens mellanfraktion tillhör småbourgeoisin är ett resultat av dess plats inom produktionsförhållandena. Genom att det inte fanns någon ideologisk och politisk aktivitet från bolsjevikpartiets sida som skulle kunnat möjliggöra en förändring av denna småborgerliga fraktions sociala praktik, kvarstår dess småborgerliga karaktär, på såväl den ekonomiska som den politiska nivån.

Således motsvaras, på den ekonomiska nivån, den brutala nedgången i den producerade kvantiteten som levereras av jordbruket, bara till dels av en försämring av produktionens materiella betingelser.

I själva verket fanns det nästan överallt materiella resurser som skulle kunna användas till att bibehålla en relativ hög produktionsnivå. Att den producerade mängden föll på ett dramatiskt sätt mellan 1917 och 1921 beror på att de flesta bönder som skulle kunnat producera för städernas, fabrikenas och frontens försörjning minskade sin produktion mer eller mindre till sin egen konsumtionsnivå; detta därför att de inte (eller nästan inte) kunde få något i utbyte för sina leveranser. I detta avseende är det avgörande den småborgerliga praktiken av ”intet för intet”. Man gav frivilligt ingenting eller nästan ingenting till städerna, som själva för ögonblicket inte kunde ge någonting. Den småborgerliga utbytespraktiken tog således överhanden över solidariteten med soldaterna (arbetarna och bönderna vid fronten), med arbetarna i städerna (bröder och kusiner till byarnas bönder) och t.o.m. med andra bönder i områden, som drabbats av dåliga skördar.

Att vi gör detta konstaterande innebär givetvis inte att vi riktar någon slags ”anklagelseakt” mot de ryska bönderna vid denna tid, utan snarare att vi konstaterar en klasspraktik och bolsjevikpartiets oförmåga att omvandla denna praktik (medan den historiska erfarenheten av den kinesiska revolutionen ger bevis på att detta är möjligt).

På den politiska nivån vittnar också bondeupproren under vintern 1920–1921 och Kronstadt-upproret som är en förlängning av dessa, om den *småborgerliga klasskaraktären* hos det stöd som bondeklassen ger den proletära diktaturens stat. Detta stöd är instabilt när det kommer från mellanbönderna (som utgör böndernas stora massa och som delvis påverkar fattigbönderna). Mellanbönderna stöder sovjetmakten så länge som denna hjälper dem att bli av med godsägarna och att ta över en viss mängd jord, men deras stöd sviktar när kriget väl är över och från det ögonblick då sovjetmakten inte låter dem fritt utveckla sin handel. Man står alltså inför ett vacklande stöd från en småborgerlighet som ”fritt” vill förfoga över ”sina” produkter och kunna handla med dem. Detta slags stöd symboliseras av de ryska böndernas formulering: ”Leve bolsjevikerna! /som hjälpt oss att störta tsarväldet och slå omkull godsägarna/ Ned med kommunisterna!” För att kunna förstå vad NEP innebär för den ryska bondeklassen vid 1920-talets början måste man känna till dess ekonomiska och politiska praktiks klasskaraktär; man måste också konstatera att bolsjevikpartiet inte varit i stånd att omvandla denna praktik.

Denna bolsjevikpartiets oförmåga har en mängd orsaker Somliga hänger samman med dess egen historia: svag förankring på landsbygden, alltför rigid uppfattning av förhållandet mellan *en klass' situation och dess praktik (en orsak till att bolsjevikpartiets ledande roll i huvudsak var av politisk och inte ideologisk karaktär)*. Andra hänger samman med själva situationen i Ryssland: med den typ av social differentiering som fanns i den ryska byn, med inflytandet från det socialistrevolutionära partiets småborgerliga idéer, och med effekterna från hur även den förnyade *miren* fungerade.

3. Borgarklassen på landsbygden

Om man begränsar sig till förändringarna i fördelningen av odlingsbar jord kommer man fram till otillförlitliga slutsatser om vilka omvandlingar som skett i byarnas klassförhållanden. Dessa slutsatser är speciellt bedrägliga vad gäller de rika bönderna, vars andel av den odlingsbara jorden, reduceras mellan 1917 och 1922⁶⁵. För att kunna bedöma den lantliga borgerlighetens ekonomiska position måste man framför allt ta med i beräkningen fördelningen av andra produktionsmedel än jord; tyvärr förfogar vi inte över någon totalstatistik om detta ämne. De fragmentariska uppgifter som finns, visar på att den ojämna fördelningen av produktionsmedel då reduceras något, men också att den finns kvar och fortsätter att vara en av de viktigaste materiella grundvalarna för de exploateringsförhållanden som reproduceras inom byn, d.v.s. för bondeklassens uppdelning i en fattig-, en mellan- och en rik bondeklass, där den sista bildar kärnan i den *rurala borgarklassen*.

Man måste allra först starkt kritisera tankegången om att det bara är fördelningen av jorden som skulle räknas, eftersom bönderna ”själva kunde producera” de andra produktionsmedlen på grund av dessas ”enkelhet”. Denna uppfattning är helt klart orealistisk. Om ett årder ibland kan framställas individuellt gäller helt andra betingelser för framställningen av en plog eller en lie och i än högre utsträckning för en kärra; vad beträffar djuren måste de i själva verket köpas (ty de omfördelades inte), något som kräver stora penningbelopp (för de flesta fattig- eller mellanbondehushåll skulle det enda dragdjurets död innebära en ekonomisk katastrof: den skulle få hushållet att falla ned i den mest eländiga kategorin).

Men de produktionsmedel som fattigbönderna förfogade över var helt otillräckliga. I nordöstra Ryssland, i en region varifrån det finns några användbara siffror, har således 29 % av de brukningsenheter som tillhör *miren* inga redskap alls och bara 35 dragdjur finns tillgängliga för 100 hushåll. För hela RSFSR är antalet årder per 100 sådda desjatiner bara 9.6 år 1920 och antalet

⁶⁵ Se ovan s. 196

kärror 11.2 (de är inte fler än 9.6 år 1923).

Ojämligheterna mellan brukningsenheterna vad gäller redskapen har för övrigt ett avgörande inflytande på *avkastningen per desjatin*. För en och samma region är avkastningen på de brukningsenheter som är relativt välförsedda med redskap ofta mer än 60 % högre än på dem som är *medelgott* försedda.⁶⁶

Likväl kan problemet med bondeklassens differentiering inte reduceras till ett ”jämlikhetsproblem: det är ett problem som gäller en differentiering i *klasser*. Vid byns ena sociala pol finns de halvproletära lantarbetarna och fattigbönderna, som exploateras av de rika bönderna (och ibland av de mest välbärgade mellanbönderna); från dessa måste de hyra hästar, kärra och övriga jordbruksredskap. Vid motsatt pol finns den *rurala bourgeoisin*, *kulakerna*, som exploaterar halvproletariatet, fattigbönderna och en del av mellanbönderna.

Vi förfogar inte över tillräckligt med data för att kunna ge siffror på denna exploatering, men vi vet att den är omfattande (således var det vanligt, att en fattigbonde måste ge en tredjedel av skörden från sin jord till den som hade lånat honom en häst för att odla den). Vi känner också till, att denna exploatering ofta tar sig dolda former under sovjetmakten för att undvika påföljder, men att den i alla fall är verklig och betungande.

Man står här inför en *kapitalistisk parasitism*, som kombineras med en långsam kapitalistisk utveckling av jordbruket. Kulaken ökar sin inkomst mer genom att hyra ut sina arbetsredskap och genom att spekulera med skördarna än genom att förbättra sitt eget ”jordbruk”. Dessa anmärkningar gjorde redan Marx och Engels under 1800-talets andra hälft och de förblir i huvudsak giltiga också år 1920–1922.⁶⁷

Den *rurala bourgeoisin* har ett avsevärt ekonomiskt och politiskt inflytande. Genom *miren* strävar den att dominera byn och att manipulera bondemassan som till del står i ekonomiskt beroendeförhållande till den. Detta är desto vanligare som den sovjetiska administrationen finns långt därifrån (i distriktens centralorter) och som den på lokalplanet är starkt påverkad av kulakerna.

Den polarisering av byarna som blir resultatet av detta tillstånd, gör mellanbönderna till en småborgerlighet som söker berika sig och som kämpar för att inte störta ned bland halvproletariatet och fattigbönderna. Denna småborgerlighet tvingas således också den, i den utsträckning den kan, att exploatera de fattiga skikten inom bondeklassen.

Det är på grundvalen av dessa sociala förhållanden, av dessa klassförhållanden och klasspraktiker, som de omvandlingar av statsapparaten sker som vi nu måste undersöka.

⁶⁶ Se på dessa olika punkter, Oganovskij-Kondratjev, op. cit. speciellt s. 60-61 och sid. 123

⁶⁷ Det är à propos de rika bönderna i Ryssland, kulakerna, som Engels använder termen ”kapitalistisk parasitism”, i *Den sociala frågan i Ryssland*, op. cit. s. 101 (se not 8)

TREDJE DELEN: Omvandlingen av den proletära diktaturens viktigaste apparater

En analys av de omvandlingar som äger rum mellan 1917 och 1922 inom de viktigaste maktapparaterna, gör det möjligt att förstå några av de politiska förändringar som påbörjas vid denna tid (förändringar som för övrigt ofta belysts av Lenin) och vars senare utveckling kommer att få allt mer och mer negativa effekter för proletariatet. Den gör det också möjligt att få fram, att dessa omvandlingar är resultatet av en *objektiv social process*, produkten av en klasskamp och inte ”produkten” av bolsjevikpartiets teoretiska eller organisatoriska uppfattningar.

För även om det är sant att vissa av dessa uppfattningar, och deras delvis ”otillräckliga” karaktär, inte kunde göra det möjligt att förutse effekterna av de omvandlingar som höll på att ske, eller att avvärja deras konsekvenser, *får man ändå inte blanda samman det delvisa icke-bemästrandet av en objektiv social process med drivkraften till denna process.*

För att komma till det väsentliga, måste vi påminna om att de politiska förhållandena aldrig ”påbjudes”; i sista instans formas de alltid av grundläggande sociala förhållanden som befinner sig på produktionens nivå. Som Marx skrev i *Inledning till kritiken av den politiska ekonomin*: ”varje produktionsform alstrar sina egna rättsförhållanden, regeringsform etc.”¹. Detta förhållande där de politiska formerna bestäms av produktionsformerna gör det möjligt att förstå att den begränsade karaktären hos de omvandlingar som skett på produktionsförhållandenas nivå (speciellt vad gäller arbetsfördelningen inom fabriker, arbetsfördelningen mellan stad och landsbygd samt klassuppdelningen inom byn) i sista instans tenderar att motarbeta effekterna av Oktoberrevolutionen. Detta bestämmelseförhållande gör det också möjligt att förstå, att när det under en period av flera decennier inte förekommer en ny revolutionär offensiv, som på djupet angriper produktionsförhållandena, och inte heller uppstår en politisk linje som skulle göra det möjligt för denna offensiv att utvecklas på ett framgångsrikt sätt, så förintar slutligen också själva den proletära diktaturen; därför kan man i dagens Ryssland och under nya förhållanden se det uppstå politiska förhållanden inom landet och till resten av världen, som framstår som ”reproduktionen” av borgerliga politiska förhållanden och t.o.m. av förhållanden från tsarepoken.

Att den politiska nivån bestäms av den ekonomiska (ett förhållande som Lenin sammanfattar på ett beundransvärt sätt i en berömd formulering: ”Politiken är en förtätning av ekonomin”) är givetvis ett förhållande av bestämning i sista instans och inte ett ”uttrycksförhållande” (som skulle göra de politiska förhållandena till ett enkelt ”uttryck” för – ett ”annat ansikte” av – de ekonomiska förhållandena). Således är den politiska nivån relativt självständig gentemot den ekonomiska nivån.

Denna relativa *självständighet* förklarar varför en revolutionär kamp – som i Oktober 1917 – kan få borgarklassens politiska makt att störta samman och kan upprätta en proletär diktatur, utan att produktions- och ägandeförhållandena först eller samtidigt omvandlats; eftersom denna omvandling för övrigt först kan slutföras när bourgeoisin berövats makten och proletariatet inrättat sig som härskande klass.

Kravet på en oavbruten revolution, av att den revolutionära kampen fortsätter under proletariatets diktatur, beror just på att de grundläggande ekonomiska förhållandena inte i grund och botten kan omvandlas utan en sådan kamp. Men så länge som de inte radikalt omvandlats (krossats och rekonstruerats), så länge som de innehåller element av kapitalistiska förhållanden, ger de

¹ Se K. Marx, *Inledning till kritiken av den politiska ekonomin*. avsnittet ”1. Produktionen i allmänhet” (finns på MIA). Marx uttrycker samma tanke i *Kapitalet*, III s. 701.

existerande sociala förhållandena en objektiv bas åt *de borgerliga sociala praktiker*, som syftar till att säkerställa reproduktionen av tidigare politiska förhållanden, till att försvaga proletariats diktatur och, slutligen (genom konsolideringen av de ställningar, utifrån vilka borgarklassen kan föra sig klasskamp), till att återupprätta alla betingelserna för borgarklassens diktatur, liksom själva denna diktatur.

En av insatserna i klasskampen under proletariats diktatur rör framväxten av *proletära sociala praktiker*. Enbart deras framväxt gör det möjligt att på ett revolutionärt sätt omvandla de sociala förhållandena i deras helhet. Utan en sådan framväxt kommer *borgerliga sociala praktiker* att reproduceras och på den sociala formationens alla nivåer främja betingelser som är gynnsamma för den borgerliga klasskampen, för förstärkande och ett återupprättande av borgerliga sociala förhållanden.

Den historiska erfarenheten visar, att en av det revolutionära partiets viktigaste och mest oundgängliga roller är att främja uppsvinget för proletära praktiker. För att kunna göra detta måste det i varje ögonblick stödja sig på klassmotsättningarnas mognande, genom att ta hänsyn till alla aspekter hos dessa motsättningar. Bolsjevikpartiet fullgjorde denna uppgift på ett mycket ojämnt sätt;

följaktligen lät det borgerliga sociala praktiker reproduceras och den process fortsätta, där kapitalistiska sociala förhållanden förstärktes, vilka oktoberrevolutionen bara låtit undergå en första rubbning, speciellt på den politiska och juridiska nivån. Den process där dessa förhållanden konsolideras visade sig först som en omvandlingsprocess av den proletära diktaturens viktigaste apparater. Vi skall nu analysera de viktigaste aspekterna av denna process, vars betydelse och effekter bolsjevikpartiet bara delvis insåg – och inte kunde mer än delvis begripa –; detta det första revolutionära partiet som måste bemöta *den historiska uppgiften utan tidigare motsvarighet av att vägleda uppbygget av socialistiska sociala förhållanden*.

I. Omvandlingen av de centrala maktorganen och de administrativa statsapparaterna

Mycket snabbt utvecklades sovjetmakten mot ett system av politiska förhållanden som starkt skilde sig från dem, vars grundläggande drag Lenin hade lagt fram i *Staten och revolutionen*. Enligt det Engels-uttryck som Lenin åter tog upp, skulle dessa drag ha gjort sovjetmakten till något annat än en ”stat i egentlig mening”¹; denna makt skulle i själva verket i grunden vila på *lokala sovjet*, medan de centrala statsorganen framför allt skulle fungera som *centraliseringsställen*. I verkligheten förstärktes inte dessa, delvis icke-statliga förhållanden som uppträdde i en outvecklad form inom sovjetsystemet. *Koncentrationen* av makten till de centrala statliga organen tog överhanden över *centraliseringen*. De lokala sovjeternas roll tar antingen inte gestalt eller tenderar att minska, samtidigt som sovjetkongressernas roll minskar. Detta förlopp fortsätter och påskyndas i samband med ”krigskommunismen”. De ger upphov till en allt mer och mer markerad tendens till att de administrativa statsapparaterna autonomiseras. Dessa står inte under en verklig kontroll från massornas sida och tenderar till och med i praktiken att undgå bolsjevikpartiets överhöghet.

I. Omvandlingen av förhållandet mellan de centrala regeringsorganen

Enligt bolsjevikpartiets ursprungliga förslag skulle den centrala statsmakten innehas av sovjeternas kongress, som skulle samlas var tredje månad. Under mellantiden skulle utövandet av den centrala statsmakten säkras av den Allryska verkställande centralkommittén för sovjeterna (VTsIK, enligt den ryska förkortningen), som valts av kongressen. I själva verket, och utan att man antagit någon ny formell regel, samlas Sovjeternas kongress efter år 1918 bara en gång om året. År 1921 beslutar formellt den IX:e sovjetkongressen att kongresserna därefter bara skulle vara årliga, detta gäller såväl den allryska kongressen som distriktsovjeternas kongresser.

Inte bara sprids sovjeternas kongressmöten ut över tiden— också deras myndighet begränsas. Redan i juli 1918 upphör ordförandena i VTsIK och i Sovnarkom att inför kongressen lägga fram en rapport om verksamheten inom de organ som de presiderar över; tidigare skulle kongressen diskutera denna rapport och ge den laga kraft.

VTsIK själv, som är en direkt produkt av den Allryska sovjetkongressen får sin verksamhet beskuren (samtidigt som dess medlemsantal växer och når 300 år 1920²). Till en början skulle VTsIK fungera oavbrutet; i praktiken sprids dess möten ut över tiden och blir alltmer sällsynta. År 1921 räknar man bara tre sessioner.

I december 1919 kan man för övrigt finna att det som VTsIK bevarat av sin makt i praktiken har övergått till dess ordförande; men denne får ganska snart bara en formell och hedersbetonad roll och sköter ”statschefens” uppgifter.³

Det statsorgan som under krigskommunismens tid i verkligheten spelar den dominerande rollen är inte det som uppkommit ur den Allryska sovjetkongressen utan i stället Sovnarkom, vars ordförande Lenin är till sin död. Ur formell synvinkel tas de viktiga besluten antingen av Sovnarkom eller av partiets centralkommitté, eller av VTsIK tillsammans med ett av dessa organ, likgiltigt vilket. Som vi skall se finns det dessutom en viktig marginal mellan den formella maktkoncentra-

¹ Se Engels brev till Bebel den 18-28 mars 1875 och Lenins kommentarer till detta brev i Karl Marx, *Kritik av Gothaprogrammet*, Arbetarkultur, Stockholm 1938, citat s. 44

² Vid den V:e sovjetkongressen reducerades VTsIK's medlemsantal till 200 (se ovan s. 84)

³ På dessa olika punkter, se E. H. Carr, *Ryska revolutionen 1917-1923*, del 1 s. 237

tionen till vissa centrala organ och det verkliga utövandet av denna makt: detta tenderar att förflyttas i riktning mot de administrativa organ som i teorin intar en underordnad position. Vid mer än ett tillfälle nödgas Lenin påpeka denna situation och försöka förändra den.

II. Processen av eliminering av de borgerliga och småborgerliga partierna och deras press

Bolsjevikpartiet hade inte något i förväg antaget ”program” om den plats som de demokratiska och borgerliga partierna och deras press skulle kunna inta i systemet av proletär diktatur. Likväl görs det redan före Oktoberrevolutionen en tydlig skillnad mellan de partier och den press som direkt uttrycker borgarklassens intressen (som det ”demokratiskt konstitutionella” partiet eller ”kadet-”partiet) – mot vilka repressiva åtgärder skulle vidtas – och de demokratiska partier och den press, som uttrycker småborgerlighetens förhoppningar. Vad gäller dessa senare anser bolsjevikpartiet, att den viktigaste aspekten av den strid som måste föras för att slita de breda massorna från deras inflytande, utgörs av den ideologiska klasskampen, vilken innebär att man konfronterar dessa partier inom sovjeterna och att man ger dem en möjlighet att ge ut sina tidningar. Denna inriktning innebär givetvis inte att dessa partier eller denna press ostraffat skulle kunna få utveckla en kontrarevolutionär verksamhet.

I verkligheten tillät bolsjevikpartiet de demokratiska partierna utveckla sin verksamhet (strax efter Oktober), det förhandlade till och med med dem om en eventuell medverkan i regeringen och det utövade bara ett begränsat förtryck mot den borgerliga pressen och de borgerliga partierna.

A) Kadetpartiet och dess press

Kadetpartiet blev inte omedelbart förbjudet efter Oktober. Först vid slutet av november och vid en tidpunkt då partiet öppet stödjer förberedelserna till Kaledins kontrarevolutionära uppror, förklaras det vara ett ”parti för folkets fiender” och förbjuds i ett dekret från Sovnarkom.⁴ Kadetdeputerade (lika väl som deputerade från andra borgerliga partier) hade dock valts till den konstituerande församlingen och de deltar i dennas korta möte.⁵ Vad gäller den borgerliga pressen visade sovjetregeringen sig till en början mer tolerant i sin praktik än i sina deklamationer.

I princip skulle den borgerliga pressen inte längre vara tillåten. Lenin påminner om detta i sitt tal om ”pressfrågan” den 4 november 1917:

”Vi har redan förklarat att vi skulle förbjuda de borgerliga tidningarna om vi tog makten i våra händer. Att tolerera förekomsten av sådana tidningar, det vore att fnysa åt socialismen (...) Vi får inte ge borgarklassen denna möjlighet att förtala oss.”⁶

Ändå tillägger Lenin längre fram i detta tal, att lagens tillämpning inte kommer att vara byråkratisk utan kommer att bero på lokala omständigheter, något som visar att sovjetmakten vid denna tid inte var inställd på brutala förbud.

I verkligheten förbjuder sovjetmakten inte alla borgerliga tidningar under vintern 1917–1918 och våren 1918. Således fortsätter Kadetpartiets tidning *Svoboda Rossij* att komma ut även efter det partiet upplösts, och den sprids till och med under sommaren 1918, mitt under inbördeskriget.⁷ Den försvinner först senare, när den militära kampen uppnått en sådan våldsamhet att det inte längre blir möjligt att acceptera, att det ges ut en tidning, som är talesman för de väpnade fientliga

⁴ Se den samling dekret från 1917-1918, n. 4, artikel 64, som citeras av E. H. Carr, op. cit. del 1 s. 128.””

⁵ Se ovan s. 80

⁶ Se Lenin, ”Meeting Of The All-Russia Central Executive Committee”, CW, vol. 26, s. 285

⁷ Se E. H. Carr, op. cit. del 1, s. 189

styrkorna.

Kadeterna framträder offentligt en sista gång, när det bildas en allrysk kommitté för hjälp till de svältande; denna kommitté bildas i enlighet med ett dekret från den 21 juli 1921 och skall delta i en internationell hjälpsamling till de ryska områden som härjats av hungersnöd. Sovjetregeringen utser då flera kända kadeter till att delta i denna kommitté. De sammanträder där tillsammans med mensjeviker, socialistrevolutionärer och, naturligtvis, bolsjeviker (varav en är ordförande). Det framkommer snabbt att de borgerliga medlemmarna i detta organ försöker förhandla direkt med utlandet och söker konstituera sig som en ”motregering”. Därför upplöses kommittén genom ett dekret den 27 augusti 1921 och dess viktigaste borgerliga medlemmar arresteras.⁸ Därefter försvinner Kadetpartiet och dess medlemmar från den politiska scenen. År 1922, d.v.s. vid början av NEP, upphör de sista borgerliga publikationerna, bland dem en ”liberal” ekonomisk tidskrift (*Ekonomist*) att komma ut.⁹ Dessa fakta visar, att det är i huvudsak som en funktion av den politiska situationen, av den kritiska situationen under åren av inbördeskrig, och av de allvarliga svårigheterna därefter, som det maktavande bolsjevikpartiet efter hand förbjuder all verksamhet från de borgerliga organisationerna och pressens sida, eftersom deras verksamhet inte begränsade sig till en ideologisk kamp utan hela tiden inriktade sig på en öppen kontrarevolution. Vad gäller de ”demokratiska” partierna och pressen äger en jämförbar process rum, men denna process är mer komplex och utvecklas långsammare.

B) De inledande förhandlingarna med de ”demokratiska” partierna

Även om Oktoberupproret på en och samma gång riktades mot borgarklassen och mot de ”demokratiska” partiernas politik av stöd till Kerenskij's provisoriska regering, behandlade bolsjevikpartiet dessa partier till en början inte på något sätt som kontrarevolutionära partier. Inte bara förbjöd det dem inte, utan det försökte få dem att delta i regeringen. Efter det mensjeviker och socialistrevolutionärerna beslutat lämna sovjetkongressen, förklarar Lenin den 29 oktober 1917 (vid ett möte för representanter för Petrogradgarnisonens regementen):

”Det är inte vårt fel att socialistrevolutionärerna och mensjeviker lämnat. Vi föreslog dem att dela makten men de ville invänta slutet av kampen mot Kerenskij.”

Och han tillägger:

”... Alla vet att socialistrevolutionärerna och mensjeviker lämnat för att de var i minoritet. Petrogradgarnisonen vet det. Den vet att vi ville ha en sovjetisk koalitionsregering.”¹⁰

Mensjeviker och socialistrevolutionärerna vägrar verkligen under natten mellan den 25 och 26 oktober att erkänna att makten från nu utövas av sovjeterna och beslutar att lämna kongressen och därigenom ställa sig på kontrarevolutionens sida. Inte desto mindre accepterar centralkommittén, med Lenin, Stalin och Trotskij frånvarande, att med dessa partier¹¹ diskutera ett bildande av en koalitionsregering.¹² Men dessa partier visar sig öppet fientliga mot sovjetmakten: de kräver att VTsIK får en stark *borgerlig* representation (av medlemmar från Petrograds och Moskvas stadsfullmäktige) och att Lenin och Trotskij utesluts ur koalitionsregeringen. Den första november erkänner Lenin att dessa diskussioner kan tjäna som ”diplomatisk täckmantel för militära operationer”, men han bedömer det som så, att man nu måste avbryta dessa förhand-

⁸ Ibid, s. 199

⁹ Se E. H. Carr, *Socialism in One Country*, Volume 1, Macmillan, London, 1964, s. 65

¹⁰ Lenin, *CW* vol. 26, s. 269-270 [”Conference of Regimental Delegates of the Petrograd Garrison”]

¹¹ Se P. Broué, *Le Parti bolchévique*, Ed. de Minuit, Paris, 1963, s. 99

¹² Som vi ser förklarar Lenin, *vid detta datum*, och när han talade inför representanterna för de regementen som var i garnison i Petrograd, att ”vi ville ha en sovjetisk koalitionsregering” /kursiverat av C.B/, vilket innebär att han själv inte längre vill ha detta.

lingar: ”/man är/ antingen med Kaledins agenter eller med de djupa leden”.¹³ Han lägger fram en resolution med denna innebörd inför centralkommittén men denna *förkastas* med 10 röster mot 4.¹⁴ Dagen efter, den 2 november anklagar Lenin dem, som är anhängare till fortsatta förhandlingar med de partier som vägrar att erkänna den makt som uppkommit ur Oktoberrevolutionen och sovjetkongressen, för att ”helt och hållet /ha/ avlägsnat sig från bolsjevismens alla fundamentala positioner och från den proletära klasskampen överhuvudtaget”. Den resolution som han lägger fram inför centralkommittén förklarar:

”... eftergifter för ultimatum och hotelser av sovjeternas minoritet är liktydiga med fullständigt förnekande inte bara av sovjetmakten utan också av demokratin, ty sådana eftergifter är liktydiga med majoritetens fruktan för att utnyttja sin majoritet, är liktydiga med underkastelse under anarki och med upprepning av ultimatum från någon minoritets sida.”¹⁵

Denna Lenin-resolution antas bara med åtta röster mot sju, efter tre röstomgångar. Som en följd av denna votering drar sig centralkommitténs minoritet ur¹⁶ och flera Folkkommisssarier lämnar regeringen. I själva verket stöter minoritetens försök att fullfölja överläggningarna med mensjevikerna och socialistrevolutionärerna mot dessa partiers antisovjetism, vilka, efter det de krävt att bolsjevikpartiet i praktiken skall frånhända sig ledningen av regeringen, slutligen beslutar sig för att definitivt avbryta förhandlingarna.¹⁷ Centralkommitténs minoritet återinsätts då i denna.

Det bör understrykas att centralkommittén inte på något sätt beslutat, i den resolution som den röstade igenom den 2 november, att de partier som dragit sig tillbaka från sovjetkongressen, måste uteslutas ur denna. I själva verket förklarar den resolution som Lenin lade fram, att:

”Centralkommittén bekräftar att den, utan att utesluta någon från andra allryska sovjetkongressen, även nu är fullt beredd att kalla tillbaka de avgående och samtycka till en koalition inom sovjeterna med dem som avgått, varför följaktligen allt tal om att bolsjevikerna inte vill dela makten med någon är absolut falskt.”¹⁸

Efter det överläggningarna med mensjevikerna och socialistrevolutionärerna avbrutits, söker bolsjevikledarna, inklusive Lenin, att fortsätta förhandlingarna med vänstersocialistrevolutionärerna (som inte dragit sig tillbaka från sovjetkongressen). Då sovjetregeringen bildades hade man för övrigt erbjudit detta parti att delta i denna, men det hade vägrat.¹⁹ Dagen efter det de folkkommisssarier, som stod på centralkommitténs minoritets sida, hade avgått, gjordes nya erbjudanden till vänster-SR. Efter långa förhandlingar slöts en överenskommelse den 12 december 1917 och en *koalitionsregering* bildades med elva bolsjeviker och sju vänster-SR. Dessutom blir en vänstersocialistrevolutionär vice ordförande för Tjekan. Denna koalitionsregering varar ända till slutet av 1918; överenskommelsen mellan de två partierna upphör då, på grund av vänster-SR:s motstånd mot fredsförhandlingarna med Tyskland. Också en viss tid efter det vänstersocialistrevolutionärernas folkkommisssarier avgått förblir förhållandet till detta parti ganska gott; det är fortfarande representerat i VTsIK's kommissioner, i olika folkkommisssariats departement och till och med i Tjekan, men efter det fredsfördraget verkligen slutits i Brest-Litovsk och

¹³ Se Lenins inlägg inför Centralkommittén den 1 november 1917, i *Valda verk i tre band*, del 2, s. 415

¹⁴ Se M. Liebman, *Leninism under Lenin*, s. 240 [sv. övers. *Lenins leninism*, avsnittet med rubriken ”Bolsjevikpartiet och de socialistiska partierna”, i PDF-versionen på MIA, s. 153. I fortsättningen anges bara sidhänvisningar till engelska upplagan]

¹⁵ Lenin, *Valda verk i tre band*, del 2, s. 416-417

¹⁶ Bland medlemmarna i denna minoritet fanns Kamenev, Zinovjev, Rykov, Nogin och Miljutin, Se Lenin, ”Tal vid ett sammanträde med RSDAP(b):s CK 1 november” (*Valda verk i tre band*, del 2, s. 415)

¹⁷ Se M. Liebman, op. cit. s. 242.

¹⁸ Lenin, ”Resolution av RSDAP(b):s CK om oppositionen i CK” (*Valda verk i tre band*, del 2 s. 417)

¹⁹ Ibid.

inbördeskriget brutit ut, blir förhållandet till vänster–SR uppriktigt sagt uselt.

Således bestämmer bolsjevikpartiet sitt beteende emot de ”demokratiska” partierna som en funktion av den politik som *i verkligheten följs av dessa partier*, av deras fiendlighet mot eller accepterade av sovjetmakten. Så länge som dessa partiers verksamhet inte är farligt kontrarevolutionär hindras de i själva verket inte; beroende på motsättningarnas intensitet, och fr.a. beroende på den militära situationen under inbördeskriget ger man dem således en mer eller mindre stor handlingsfrihet och de behandlas inte heller på ett enhetligt sätt eftersom vad som räknas är deras verkliga attityd till sovjetmakten.

C) Det socialistrevolutionära partiets politik

Det ”demokratiska” parti som är mest omedelbart och öppet fiendligt mot sovjetmakten är det socialistrevolutionära partiet (varifrån vänster–SR har avskilt sig, som vi senare skall se). Vid tidpunkten för Oktoberrevolutionen utgörs detta partis sociala bas av den lantliga intelligentsian, zemstovns och kooperativens anställda, lärare och funktionärer i byarna eller distrikten. Mellan februari och oktober 1917 närmar sig detta parti allt mer kadeterna, det motsätter sig sovjeternas makt och böndernas uppdelning av jorden. De ryska bankerna stödjer det finansiellt innan de nationaliseras och partiet tar också emot pengar från amerikanska affärsmän.²⁰ Redan den 26 oktober 1917 beslutar det att ta upp en *väpnad kamp* mot sovjetmakten, påbörjar förhandlingar med kosackregementen och officerselever. Efter det att den konstituerande församlingen upplösts, tar det sin tillflykt till individuell terror och begår flera mord. Under inbördeskriget stödjer det öppet kontrarevolutionen och deltar i flera antibolsjevikiska ”regeringar”.²¹

Trots det socialistrevolutionära partiets kontrarevolutionära verksamhet upplöses det inte av sovjetregeringen. Ända till början av inbördeskriget deltar det i sovjeternas arbete (ty det har bara dragit sig tillbaka från sovjetkongressen) och dess tidningar fortsätter att komma ut, även om de alltmer underkastas censuren (denna inrättades i mars 1918). När inbördeskriget utvecklas utesluts SR dock ur sovjeterna, på grund av deras ”förbindelser med ’notoriska kontrarevolutionärer’”,²² men deras parti upplöses inte formellt. Dess verksamhet tolereras mer eller mindre, beroende på tidpunkten.

Det är inte utan att denna tolerans ger vissa resultat. Således brännmärker i februari 1919 Petrograds socialistrevolutionärer kontrarevolutionen och den utländska interventionen. I kraft av ett beslut av VTsIK den 25 februari 1919²³ återinsätts de socialistrevolutionärer som intar denna position i sovjetorganen. Från och med denna tidpunkt kan några SR–möten hållas. I den XIII:e sovjetkongressen vid slutet av 1920 deltar t.o.m. några socialistrevolutionära delegater, dock utan rösträtt.

D) Vänster–SR

Det vänstersocialistrevolutionära partiet får en viss tid en helt annan behandling än SR–partiet. I själva verket skiljde sig de vänster–SR, som kommit från SR, från dessa redan under kriget. De har för övrigt en annan social bas än SR–partiet, eftersom de har ett starkt inflytande över mellanbönderna.

Vänster–SR fortsätter att delta i sovjetkongressen i oktober 1917 och konstituerar sig kort därefter som ett särskilt parti (dess konstituerande kongress äger rum i november 1917²⁴). Även

²⁰ M. Liebman, *Leninism under Lenin*, s. 243-246

²¹ Ibid

²² Se E. H. Carr, *Ryska revolutionen*, op. cit. del 1, s. 182

²³ Ibid. s. 193

²⁴ Lenin, *CW* vol 26, s. 555, not [”Conference of Regimental Delegates of the Petrograd Garrison”]

om partiet då deltar i sovjetregeringen och är representerat inom VTsIK, blir brytningen mellan det och bolsjevikpartiet oundvikligt vid början av år 1918, främst på grund av fredsfördraget i Brest-Litovsk, som det är fullständigt emot. Från och med sommaren 1918 fördömer det beslutet att skapa fattigbondekommittéer och att sända ut arbetarbrigader till landsbygden. I juli 1918 bryter vänster-SR på ett uppseendeväckande sätt med sovjetmakten.

Den öppna brytningen sker vid den V:e sovjetkongressen (juli 1918). Denna kongress består av 1132 delegater, varav 754 bolsjeviker och 352 vänster-SR. Vänster-SR:s talesmän utnyttjar kongressens tribun för att kalla till revolt. En av dem lyckönskar de militära enheter som brustit i disciplin. En vänster-SR-delegat, Maria Spiridonova, förklarar:

”Det finns bland oss meningsskiljaktigheter som enbart beror på omständigheterna, men, vad gäller bondefrågan, är vi beredda på strid.”

Hon meddelar, att vänster-SR kommer att övergå till terrorverksamhet och att hon själv kommer att stå inför bolsjevikerna med pistol eller bomber i handen. Hon frånhäns där för rätten att yttra sig. Dagen därpå mördas den tyske ambassadören i Moskva av några män, som åberopar sig på vänster-SR-rörelsen, i hopp om att kriget därigenom skall återupptas och de påbörjar ett väpnat uppror i Moskva. Från och med nu anses vänster-SR vara på kontrarevolutionens sida. I själva verket splittras deras parti; de som är anhängare till den kontrarevolutionära verksamheten slängs ut ur sovjeterna och arresteras när de deltar i uppror. Man måste dock understryka att verksamheten inte på något sätt förbjöds för de vänster-SR som inte deltar i terroristhandlingar och förtrycket mot dem förblir begränsat; de som beslutar att de vill fortsätta att arbeta inom sovjeterna utestängs inte från dessa.²⁵ Det är tydligt att bolsjevikpartiet tar hänsyn till vänster-SR's sociala bas och vill undvika en definitiv brytning. Partiet lyckas inte med detta, ty ett växande antal vänster-SR övergår till en kontrarevolutionär verksamhet; andra blir offer för en del bolsjevikers sekterism.

E) Anarkisterna

Sovjetmaktens och bolsjevikpartiets förhållande till anarkisterna vittnar också om en villighet att samarbeta med dem som inte ägnar sig åt en kontrarevolutionär verksamhet. Detta förhållande blir dock förvirrat på grund av den enorma mångfald tendenser som finns bland anarkisterna, där vissa ger ett tillfälligt stöd till sovjetregimen medan andra ställer sig ytterst fientliga. Samarbetet med anarkisterna blir också svårt på grund av att det bland dem finns deklarerade och äventyrliga element. I varje fall utvecklar anarkisterna fritt sin verksamhet till i april 1918 och fr.a. i de två huvudstäderna. I april 1918 attackerar polisen ett av anarkisternas kontor i Moskva, eftersom kontrarevolutionära officerare hade infiltrerat sig bland dem. I juli 1918 deltar anarkisterna i SR's upprorsförsök och i september attackerar en anarkistgrupp bolsjevikernas huvudkontor i Moskva, med resultat att tolv personer dödas och mer än femtio skadas.²⁶

Från 1918 till 1920 anstränger sig Lenin att trots allt bibehålla goda relationer till de anarkistiska strömningar som var förbundna med vissa proletära skikt. I augusti 1919 understryker han, i ett brev till Sylvia Pankhurst, att en mängd anarkistiska arbetare kan bli ”de uppriktigaste anhängare av sovjetmakt” och tillägger: ”de är våra bästa kamrater och vänner, de bästa revolutionärer, som var fiender till marxismen genom missförstånd eller rättare sagt inte genom missförstånd utan på grund av att den förhärskande officiella socialismen under Andra internationalens epok svek marxismen...”.²⁷ I juli 1920 antyder Lenin, i sina teser om huvuduppgifterna för den

²⁵ M. Liebman, op. cit. s. 256-257 och 313,

²⁶ Ibid. s. 252-253.

²⁷ Lenin, ”Brev till Sylvia Pankhurst”, *Valda verk i 10 band*, bd. 9, s. 134.

Kommunistiska internationalens andra kongress, att det är ”alla kamraters plikt att på alla sätt bidra till att alla proletära masselement går över från anarkismen och ställer sig på Tredje internationalens sida”.²⁸ Den politik som bolsjevikpartiet då följer gentemot proletariatets anarkistiska element syftar att föra den ideologiska kampen mot anarkismen på ett gott sätt och med ett undvikande av förtryck, för att få de arbetare som var påverkade av de anarkistiska teorierna att förstå att dessa var falska och oförmögna att leda fram till revolutionens seger.²⁹

En av den anarkistiska rörelsens ”bonde”-tendenser med Nestor Machno i ledningen, är speciellt stark i Ukraina. Under en viss tid leder Machno en bondearmé och bolsjevikpartiet förhandlar med honom för ett gemensamt agerande mot de vita arméerna. Detta samarbete kan dock inte vara länge, ty ”Machnovisterna” är våldsamma anti-bolsjeviker: de tolererar inte kommunistpropaganda i de byar som är under deras kontroll och utrotar partimedlemmarna i dessa.³⁰ I november 1920 bryts fördragen mellan sovjetmakten och Machnos trupper och de Machnovistiska trupperna besegras och upplöses ganska snabbt av den Röda Armén.

Efter inbördeskrigets slut medför Kronstadtupproret nya sammanstötningar med anarkisterna, men dessa återfår senare en viss yttrandefrihet; deras organisation förfogar över ett kontor i Moskva och kan trycka olika skrifter. Mot slutet av NEP upplöses i praktiken de sista anarkistiska organisationerna.

F) Mensjevikerna

Förhållandet till mensjevikerna styrs också det framför allt av deras inställning till sovjetmakten. Efter Oktober lämnar mensjevikerna, liksom socialistrevolutionärerna, sovjetkongressen. Inte heller deras parti upplöses dock och de deltar i sovjeternas verksamhet ända till i juli 1918. Efter SR' s upprorsförsök utesluts också mensjevikerna ur sovjetorganisationerna på grund av sin kontrarevolutionära verksamhet. De mensjevikaktivister som ägnar sig åt en antisovjetisk verksamhet arresteras under sommaren 1918. Däremot förhindras inte på något systematiskt sätt de mensjevikorganisationers arbete, vilka begränsar sig till en ideologisk kamp, ty sovjetmakten vill just sätta kampen mot den småborgerliga ideologin på övertalningens och argumentationens plan och inte på det repressiva planet.

Vid slutet av oktober 1918 samlas mensjevikernas centralkommitté under fem dagar i Moskva och antar en resolution som stödjer sovjetregeringen vad gäller försvaret av det som revolutionen erövrat. Även om denna resolutionstext är förvirrad och motsägelsefull, ser bolsjevikpartiet den som ett tecken på att mensjevikledningen övergett sina kontrarevolutionära ställningstaganden; således återtar ett dekret från VTsIK den 30 november det tidigare fattade beslutet om mensjevikernas uteslutande ur sovjetorganen. Detta beslut gäller givetvis inte ”de grupper av mensjeviker som fortsätter att stå i förbindelse med den ryska och utländska borgerligheten mot sovjetmakten”.³¹

Även om förhållandet till mensjevikerna förblir spänt under 1919 på grund av deras tvetydiga inställning, inbjuds mensjevikledare till den VII:e sovjetkongressen i december 1919. Flera av dem, till exempel Dan och Martov, tar där till orda. Den förre uttalar sig för en ”enda revolutionär front”, medan den senare kräver ”ett återupprättande av konstitutionens funktioner ... pressfrihet, organisationsfrihet och församlingsfrihet ...”³² Lenin – som tar upp den kamp på liv och död som

²⁸ Lenin, ”Tesar om huvuduppgifterna för Kommunistiska internationalens andra kongress” i Teser till Kommunistiska internationalens andra kongress (*Valda verk i 10 band*, bd 10, s. 47)

²⁹ ”Vänsterismen” – kommunismens barnsjukdom (*Valda verk i 10 band*, bd 9, s. 33 ff)

³⁰ M. Liebman, op. cit. s. 253.

³¹ E. H. Carr, op. cit. del 1, s. 192

³² Redogörelse (på ryska) för den VII:e kongressen, Moskva 1920, citerad av E. H. Carr, op. cit. del 1, s. 194f

ställer sovjetmakten mot den globala bourgeoisin – replikerar att Martov i själva verket begär ”en återgång till borgerlig demokrati” och tillägger:

”När vi hör sådana deklARATIONER från folk som säger att de sympatiserar med oss, säger vi till oss själva: 'Nej, både terrorn och tjekan är absolut outhärliga.’”³³

Under år 1920 ökar mensjevnikpartiets verksamhet i Moskva och på landsbygden. Det förfogar över kontor, trycker diverse skrifter och deltar, trots att dess verksamhet är noga övervakad, i valen till de lokala sovjeterna och får några hundratals platser. Mensjevnikerna håller möten, samlar sin centralkommitté, organiserar en partikonferens i augusti 1920 (som sovjetpressen rapporterar från) och är också mycket aktiva inom fackföreningarna, där de framträder som en organiserad grupp. Mensjevnikdelegater inbjuds till den VIII:e sovjetkongressen. Denna inbjudan gör det möjligt att föra den ideologiska kampen inför en stor mängd åhörare; de gör det också möjligt att inte fästa avseende vid bolsjevnikpartiets och sovjeternas basinstanser, som tror att de gör nytta genom att förhindra val av mensjevnikdelegater utöver de lokala sovjeternas nivå.

Den VIII:e sovjetkongressen är den sista där mensjevnik- och SR-delegater deltar. I själva verket är dessa båda partiers antibolsjevnikiska verksamhet under vintern 1920–21 en icke försumbar att mogna; mensjevnikerna utnyttjar sin ställning inom fackföreningsorganisationerna för att främja strejkernas utbredning i Petrograd och SR uppmuntrar framväxten av ett aktivt bondemotstånd mot sovjetmakten i vissa regioner.

G) Framväxten av ett förtryck mot de ”demokratiska” partierna och deras press

På samma sätt som deras kontrarevolutionära verksamhet under andra halvåret 1918 leder till fängelse för ett visst antal mensjevniker och SR, drar deras subversiva verksamhet under vintern 1920–21 på dem ett förtryck och gör att sovjetmakten allt mer och mer begränsar inte bara deras organisationers utan också deras press' möjligheter att fungera.

Det finns i detta avseende en avsevärd skillnad mellan bolsjevnikpartiets sätt att handla från och med 1921 och Lenins ställningstaganden, också under inbördeskriget. Således förklarade Lenin i november 1918, när han talade om de mensjevniker som hade visat, att de övergivit sin antisovjetiska attityd: ” ... vi får inte stöta bort dem utan tvärtom ta emot dem, göra det möjligt för dem att arbeta tillsammans med oss”.³⁴ Det är vid denna tidsperiod som Lenin ser det som ”absurt och löjligt – om inte i ännu högre grad – att insistera på enbart undertrycknings- och terrortaktik gentemot den småborgerliga demokratin när händelseutvecklingen tvingar den att vända sig till oss”.³⁵

Vi vet också, att Lenin uttalade sig för ett förbud av den borgerliga pressen (den var borgerlig genom sina finansieringskällor eller genom sin öppet kontrarevolutionära karaktär) men samtidigt ville ha kvar den ”demokratiska” pressens frihet, d.v.s. den press som uppkommit ur organisationer skapade av de breda massorna eller som gavs ut av partier som accepterat att föra den politiska kampen innanför sovjetsystemets ramar.

Strax efter Oktober förklarar således ett resolutionsförslag som Lenin redigerat, att den press som inte är beroende av kapitalet skall vara fri. Detta förslag, som är daterat den 4 november 1917, stipulerar:

”Med pressfrihet avser Arbetarnas och böndernas regering pressens befrielse från kapitalets ok,

³³ Ibid. s. 95

³⁴ Lenin, CW vol. 28, s. 198. [”Speech Delivered to a Meeting of Delegates from the Moscow Central Workers' Cooperative”, 26 nov. 1918]

³⁵ Ibid. s. 191. Sv. övers.: ”Pitirim Sorokins värdefulla erkännanden”, *Valda verk i 10 band*, bd 8, s. 139.

pappersbrukens och tryckeriernas övergång till statsegendom, en lika rättighet för varje grupp av medborgare, vilken uppnått ett visst antal (t.ex. 1000) att använda en motsvarande mängd papper och arbetskraft vid tryckningen.”³⁶

Detta förslag blev aldrig verklighet, främst som följd av den svåra bristen på papper och, från 1918, på grund av de allt spändare politiska förhållandena, särskilt som en följd av inbördeskrigets utveckling. I själva verket införes censur i mars 1918 (den tillämpas för övrigt då inte på blad och stencilerade flygblad i motsats till vad som senare kommer att ske); i juli samma år förbjuds ett flertal mensjevikiska, socialistrevolutionära och anarkistiska publikationer. Likväl räcker det i allmänhet och fram till 1921 att dessa publikationer tar sig en annan titel för att de åter skall kunna utkomma, trots att deras innehåll ofta riktar en våldsam kritik mot bolsjevikpartiet.

Det är i själva verket från 1921, i den katastrofala situation som rådde detta år och likaså efter försöket i juli 1921 att skapa en kommitté för att inleda direkta förhandlingar med de imperialistiska regeringarna,³⁷ som förtrycket hårdnar och blir allt mer och mer systematiskt mot de ”demokratiska” partierna och deras press. Det verkar dock inte som om Lenin då tänkte sig ett förbud mot de ”demokratiska” partierna, som i hans ögon ”oundvikligen var frukten av småborgerliga ekonomiska förhållanden”,³⁸ det verkar till och med som om han år 1922 förutsåg ”återinförandet av en viss pressfrihet”.³⁹

Bolsjevikpartiets verkliga praktik ledde i en annan riktning, delvis på grund av den kontra-revolutionära verksamheten från många SR's och mensjevikers sida. Således åtalades 47 SR-ledare för antisovjetisk verksamhet i februari 1922. I juli 1922 påbörjas processen mot de anklagade SR och leder till ett antal fällande domar.⁴⁰ De socialistrevolutionära och mensjevikiska partierna hindras då allt mer och mer fullständigt i sin verksamhet. Ändå drabbas de inte av ett förbud. VTsIK's dekret (daterat den 8 augusti 1922), som bekräftar de tidigare dömda socialistrevolutionärernas straff (men som skjuter på straffens verkställighet) erkänner t.o.m. implicit deras partis legala existens, eftersom det förklarar:

”Om socialistrevolutionärernas parti i gärning och bruk avbryter sin underjordiskt konspiratoriska terroristiska och militära spionageverksamhet som leder till uppror mot arbetarnas och böndernas makt, så kommer det genom att göra så att befria dem av sina ledare som förr ledde detta arbete och vid själva rättegången vidhöll sin rätt att fortsätta det, från att lida lagens strängaste straff.”⁴¹

Dessa ”demokratiska” partiers legala existens blir dock från och med nu allt mer och mer fiktiv: även om de inte upplösts formellt, blir deras verksamhet praktiskt sett omöjlig. Deras ledare arresteras ofta och slutligen emigrerar huvuddelen av dem. Deras press kan inte längre utkomma i Ryssland, även om den fortfarande sprids där under flera år. Så småningom inträder ett visst antal mensjeviker och SR, som inte emigrerat, i bolsjevikpartiet. På detta sätt blir detta parti ”det enda partiet” mycket tidigt, från de första åren av NEP.

Det ursprungliga försöket att ge de ”demokratiska” partierna en viss plats inom ramen för de politiska förhållanden, som byggs upp under den proletära diktaturen, misslyckades således.

³⁶ Lenin, *CW*, vol. 26, p. 283. [”Draft Resolution on Freedom of the Press”]

³⁷ Se ovan, s. 216

³⁸ Lenin, *CW*, vol. 32, s. 230. [Tenth Congress of the R.C.P.(B.): ”Summing-Up Speech On The Tax In Kind”, 15 mars 1921]

³⁹ Serge, *Memoirs of a Revolutionary*, s. 163 [Svenska: En revolutionärs minnen – kapitel 5: ”Europa vid den mörka vägkröken”]

⁴⁰ E. H. Carr, op. cit. del 1, s. 202-203

⁴¹ Ibid. s. 204

Detta misslyckande beror framför allt på att dessa partier hyser illusioner om att kunna kasta omkull den proletära makten genom en tillflykt till undergrävande anslag; de vägrar således själva att bli en del av de nya politiska förhållandena. En sådan inställning underblåstes säkerligen av misstag från bolsjevikpartiets sida, som ofta föredrog att sätta igång den repressiva apparaten i stället för att betona den ideologiska kampen.

De mycket stora svårigheter som mötte sovjetmakten vid början av 1920-talet – svårigheter som skapade en situation som till synes var utan utvägar – spelade en väsentlig roll: de gjorde att det växte fram en illusion inom de småborgerliga organisationerna om att det var möjligt att kullkasta den proletära diktaturen. Detta fick dem att *välja den subversiva vägen* snarare än den som innebar ett införlivande i den proletära diktaturens system. Dessa partier fick först känna av konsekvenserna av detta, eftersom de till slut försvann på grund av det förtryck som utövades mot dem. Men deras försvinnande fick inget gynnsamt inflytande, varken över sovjetsystemets sätt att fungera eller på bolsjevikpartiet. Partiet behövde nu inte föra den ideologiska kamp som varit nödvändig om dessa partier hade existerat, det behövde inte besvara sina kritiker,⁴² något som enbart skulle ha varit till godo för den revolutionära marxismens utveckling.

III. Omvandlingen av sovjetorganens roll

En process som var parallell med den som ledde till att förhållandet mellan de centrala regeringsorganen omvandlades – och som gjorde de valda församlingarnas, d.v.s. sovjeternas, roll helt formell – äger rum på provins-, distrikts-, stads- och lokalsovjeternas nivå. Också här övergår den verkliga makten från kongressen till de verkställande kommittéerna och inom dessa, å ena sidan till bolsjevikpartiet (men där, som vi skall se, ännu på ett i huvudsak formellt sätt), och å andra sidan och i verkligheten, till en *permanent, administrativ apparat*.

Det är viktigt att understryka att denna process framvisar en objektiv karaktär och medför omvandlingar som inte är ”önskade” utan som sker av sig själva. Processen uppkommer för övrigt redan innan den proletära diktaturen inrättats. Således kan man redan i april 1917 notera, att Petrogradsovjeten ”omvandlats till en välslipad administrativ apparat. Flera hundratals anställda, för det mesta sekreterare, var verksamma i dess tjänst ... Sovjetens verkställande organ frigjorde sig på ett synbart sätt från den övervakning som de deputerade skulle utöva över den.”⁴³

Denna process fortsatte efter Oktober och omvandlade förhållandet mellan de administrativa apparaterna och sovjetdelegaterna på alla (lokala och provinsiella) nivåer och härigenom också det intresse som de breda massorna hade för sina delegaters aktiviteter. Denna process leder till att den administrativa apparaten, som allt mer och mer kommer i den tidigare bourgeoisins händer (speciellt då hos medlemmarna av den tidigare funktionärskåren) sväller upp och tenderar att göra sig självständig gentemot den proletära makten.

Lenin konstaterar detta sakernas tillstånd år 1920 när han förklarar:

”Varje representant för statsmyndigheterna som anländer till landsbygden, antingen som delegat eller som representant för centralkommittén, får inte glömma bort att vi äger en enorm statsapparat, som

⁴² Man kan här med fördel citera vad Mao Tse-tung säger i en text från april 1956, omtryckt den 27 september 1965 av det kinesiska kommunistpartiets centralkommitté. I denna text, som har titeln Om de tio stora förhållandena behandlar Mao Tse-tung kommunistpartiets förhållande till de demokratiska partierna och till partilösa demokrater. Efter att ha ställt frågan: ”Är det bättre att ha ett enda parti eller flera partier?”, svarar han: ”Det verkar nu som om det vore bättre att ha flera partier. Så var fallet i det förflutna och samma sak gäller i framtiden till dess alla partier försvunnit. Det långsiktiga samarbetet och den ömsesidiga kontrollen mellan kommunistpartiet och de olika demokratiska partierna är en god sak.” (Citerat i tidskriften *Communiste*, n. 1, november-december 1972, s. 90)

⁴³ Se O. Anweiler, *Les Soviets en Russie*, op. cit. s. 133-134

ännu fungerar dåligt, eftersom vi inte vet hur vi skall, eftersom vi inte kan göra oss till herrar över den .. . Sovjetmakten räknar hundratusentals sovjetfunktionärer som är borgare eller nästan borgare, eller som är så moraliskt nedgångna att de absolut inte tror på vår sovjetmakt ...”⁴⁴

Lokal- och distriktssovjeternas myndighet påverkades ännu starkare av en annan utveckling, nämligen av den växande koncentrationen av makten i händerna på *olika centrala regeringsorgan*. Denna koncentration som i början hänger samman med kraven från den militära kampen, sedan, och mer varaktigt, med de lokala politiska kadrernas svaghet, uppväcker från tid till annan protester från de ”lägre” sovjetorganen, som inte alltid med lätthet accepterar att hamna i en underordnad situation i förhållande till de centrala myndigheterna.

Denna process som frånhänder de lokala sovjeterna deras verkliga makt till fördel för de centrala regeringsorganen och, än mer, till fördel för en central, administrativ apparat, har en negativ effekt på arbetarnas intresse för hur sovjetorganen på basplanet fungerar. Som en följd av detta utgör sovjeterna inte ett regeringsorgan för massorna. Lenin konstaterar detta när han i mars 1919 skriver:

”...sovjeterna, som enligt sitt program skall vara organ för en styrelse *utövad av de arbetande*, /är/ i själva verket ... organ för en styrelse *för de arbetande*, utövad av proletariatets avancerade skikt men inte av de arbetande massorna.”⁴⁵

Ett dekret från Sovnarkom i april 1921 söker öka arbetar- och bondekviinnornas deltagande i sovjeternas verkställande kommittéers olika avdelningar. De skulle anställas för administrativa uppgifter, antingen temporärt eller permanent. Detta dekret medför ingen förändring i massornas likgiltighet för sovjetorganen, som ju nu bara har en mycket begränsad roll, eftersom den verkliga administrationen samlats i händerna på en permanent byråkratisk apparat, som sovjeterna i själva verket inte har någon kontroll över.

Således växer det mellan 1918 och 1921 fram en process där sovjetorganen alltmer tynar bort. Arbetarna har där allt mindre och mindre möjligheter att uttrycka sin kritik eller kontrollera funktionärskåren. Inom den administrativa statsapparaten sker en autonomiseringsprocess av ökande åtskillnad från massorna. Den roll som denna apparat får gör också att bolsjevikpartiet har svårt för att kontrollera och politiskt styra statsapparaten.

IV. Den administrativa statsapparatsens självständiggörande i förhållande till parti och regering

Partiets ledande roll i förhållande till regeringen framgår på central nivå redan den 16 oktober 1917, genom de betingelser under vilka Sovnarkom bildades, som styrs av Lenin, och genom den roll som RSDAP (b)'s centralkommittéintog vid detta tillfälle. Denna ledande roll är av principiellt slag, men det räcker inte att den proklamerar för att bolsjevikpartiet verkligen skall ha den konkreta ledningen av landet i sina händer. I själva verket undslipper en viktig del av den administrativa apparaten partiets och regeringens ledarskap i ganska stor omfattning under sovjetmaktens första tid. Detta gäller inte bara för den avlägsna landsbygden utan även städerna, och där också för huvudstäderna Petrograd och Moskva.

Således noterar Jacques Sadoul att bolsjevikkadreerna, som består av hängivna aktivister fortfarande vid början av 1918 omges av administratörer av borgerligt ursprung, ”uppkomlingar och strebrar som inte tycks ha några andra ideal än att snabbt fylla sina fickor”. Han tillägger, att

⁴⁴ Se det tal som Lenin höll den 12 juni 1920 inför den II:a Allryska konferensen för organisatörer som var ansvariga för arbetet på landsbygden, CW, vol. 31, s. 168 ff.; citat på s. 177-178. [”Speech at Second All-Russia Conference of Organisers Responsible for Rural Work”]

⁴⁵ Se Lenins rapport vid RKP(b)'s VIII:e kongress den 19 mars 1919, *Valda verk* II:2, s. 168

dessa människor ”med bravur vidareutvecklat det mutsystem som redan Tsarryskland var ökänt för och att korruptionen härigenom tenderade att sprida sig till vissa miljöer inom partiet.” Jacques Sadoul syftar speciellt på 10–15%-iga provisioner, som gör det möjligt för medlemmar av den tidigare bourgeoisin, vars fonder i teorin blockerats, att från sina kassafack får ut så mycket värdepapper eller pengar som de önskar.⁴⁶

Förhållandet mellan de centrala regeringsorganen och den administrativa statsapparaten förändras under ”krigskommunismen” men den förblir ändå av det slaget att det ofta finns en stark åtskillnad mellan de *order* som kommer från maktens tinnar och vad den administrativa apparaten *verkligen* gör.

Redan i mars 1918 görs ett försök att öka centralregeringens kontroll över hela den administrativa apparaten. För detta ändamål skapas Folkkommisariatet för statskontroll. Detta steg fick egentligen inga effekter: därför bestämmer SUKP(b)'s VIII:e kongress som samlas den 1 mars 1919 att ”fullständigt omorganisera kontrollen i Sovjetrepubliken för att i praktiken skapa en verklig kontroll av socialistisk karaktär”. Den ledande rollen vid utövandet av denna kontroll borde tillkomma ”partiets och fackföreningarnas organisationer”.⁴⁷

Som en följd av detta beslut skapades ett nytt Folkkommisariat för statskontroll den 9 april 1919. Detta kommisariat stod under Stalins ledning, som då samtidigt innehade ledande funktioner i två andra organisationer som nyligen hade skapats, Politbyrån och Orgbyrån.⁴⁸

I själva verket lyckas Folkkommisariatet för statskontroll inte förändra situationen speciellt mycket. Ett dekret från den 7 februari 1920 skall på nytt förbättra kontrollen över administrationen genom att omvandla Kommissariatet till en ”Arbetar- och Bondeinspektion” (R. K. I. eller *Rabkrin*), som också den leds av Stalin. Denna organisation skulle utveckla en ny slags relation till de breda massorna. Dekretet förutskickar i själva verket att ”kampen mot byråkratismen och korruptionen i sovjetinstitutionerna” från och med nu måste föras av arbetare och bönder, valda av samma församlingar som de som väljer delegaterna till sovjeterna. Det gäller således, i princip, att *organisera en kontroll från massornas sida över den administrativa statsapparaten*. I april 1920 anslutes också fackföreningarna till Rabkrins verksamhet. I själva verket är Rabkrin dömt att förbli en byråkratisk organisation, eftersom sovjetorganens verksamhet vid denna tid är på tillbakagång, och Lenin säger också om den några år efter det den skapats, att:

”Folkkommisariatet för Arbetar- och bondeinspektionen åtnjuter för närvarande inte ens skuggan av auktoritet. Alla vet att det inte finns några sämre organiserad institutioner än Arbetar- och bondeinspektionens och att man under de nuvarande betingelserna inte heller kan kräva något annat av detta folkkommisariat.”⁴⁹

V. Röda arméns utveckling

Oktoberrevolutionen ledsagas av tsarismens gamla feodal–borgerliga militärapparats sönderfall. Den bokstavligt talat upplöses. Ordern om att alla kontingenterna i den gamla armén skulle demobiliseras som officiellt kungöres den 2 mars 1918 – ger laga kraft åt ett faktiskt förhållande, *en enorm seger för de folkliga krafterna*: upplösningen av en av de repressiva apparater som utnyttjats av de exploaterande klasserna.

Av skäl som i hög utsträckning beror på hela den process som vi tidigare analyserat, men också

⁴⁶ Se på denna punkt, Jacques Sadoul, *Notes sur la révolution bolchevique*, Librairie Francois Maspero, Paris, 1971, s. 217

⁴⁷ Se *V.K.P.b*, del 1, s. 306, citerad i E. H. Carr, op. cit., s. 228

⁴⁸ Se nedan s. 252 f

⁴⁹ Lenin, ”Hellre mindre men bättre”, i *Valda verk* II:2, s. 806

av andra skäl som vi senare skall undersöka – ledde Oktoberrevolutionen dock inte till att det inrättades en armé som hade en klar och tydlig proletär karaktär, som utmärkes av nya ideologiska och politiska förhållanden och som skulle kunnat vara ett instrument i kampen för den socialistiska omvandlingen av de sociala förhållandena och mot de borgerliga krafternas senare uppsving.

A) *Inrättandet av den Röda armén*

Den Röda armén är inte produkten av en sammansmältning av arbetar- och bondebrigader eller –trupper. Sådana väpnade styrkor förekom och hade uppkommit direkt ur de strider som ägde rum före Oktober och deras kärna utgjordes av de Röda gardena.⁵⁰ Dessa styrkor var dock alltför få till antalet för att sovjetmakten enbart skulle kunna stödja sig på dem för att bemöta den enorma militära kraftansträngning, som den skulle tvingas prestera. De Röda gardena och andra revolutionära trupper utgör således bara en mindre del av sovjetarmén. Denna måste inrättas snabbt och ”uppifrån”.

Krigsministeriets tidigare apparat, vilken omvandlats till Folkkommisariat för kriget och för den Röda armén, spelade en viktig roll i denna uppbyggnad. Utrensad från sina öppet kontrarevolutionära element och underställd bolsjevikpartiets kontroll fick den, enligt Trotskij's formulering, uppgiften att ”sammanslå, organisera den enorma militärapparaten från fordomsdags, som var desorganiserad, upplöst och i olag, men ändå mäktig genom den mängd värden som den omfattade, och att anpassa denna apparat till den armé som vi nu vill skapa”.⁵¹

Detta Trotskij-citat visar tydligt, att den Röda armén i hög utsträckning byggs upp som en fortsättning på den ”militära apparaten från fordomdags”. De ”värden” som den Röda armén behåller består således av en del av de *disciplinregler*, de *hierarkiska förhållanden* osv. som fanns i den gamla tsararmén.

Befälet över denna armé tas delvis om hand av revolutionära officerare som kommit ur arméns djupa led, men där finns också en mängd gamla officerare från tsararmén. Vissa av dem har ”anslutit sig” till sovjetmakten av olika skäl, andra införlivades genom beslut av sovjetmakten;⁵² alla stiger i graderna.

De tidigare officerarnas ställning beror till en viss punkt på ”tekniska” krav, men än mer på den avgörande betydelse som man ger den ”militära kompetens” som man antar i huvudsak finns samlad hos den tidigare officerskåren. Uppfattningen om en slags teknikens ”neutralitet” spelar här in och uttrycks vid flera tillfällen av Trotskij.

Således förklarar Trotskij i den rapport som han den 28 mars 1918 lägger fram vid staden Moskvas RKP(b)'s konferens, att ”teknikerna, ingenjörerna, läkarna, professorerna, de f.d. officerarna innesluter på samma sätt som de livlösa maskinerna, det nationella kapital⁵³, som vi är tvungna att exploatera, att utnyttja om vi vill lösa de viktiga problem som vi ställs inför.”⁵⁴

⁵⁰ Se ovan s. 87 f

⁵¹ Se talet om den ”Röda armén” i Trotsky, *Comment la Révolution s'est armée*, Edition de Herne, Paris 1967, citat s. 130. [På engelska finns en komplett utgåva (i 5 band) av *Trotsky's Military Writings: How the Revolution Armed*. Den citerade artikeln: ”Report to the Moscow City Conference of the Russian Communist Party, March 28, 1918” ingår t ex i första bandet. I fortsättning ges även referenser till dessa *Military Writings* som finns på MIA]

⁵² Se på denna punkt, L. Trotsky, *Écrits militaires. Comment la Révolution s'est armée*, op. cit. del 1, s. 178

⁵³ Man kan lägga märke till användningen av begreppet ”kapital” i dess empiriska bemärkelse (av en ackumulering, i detta fall av kunskap) något som döljer den grundläggande verkligheten: de sociala förhållanden (och de sociala praktiker), vars bärare och agenter alla dessa ”specialister” är.

⁵⁴ Trotsky, ”Engels' War Articles”, 19 mars 1924. (Finns på MIA)

Denna uppfattning ansluter sig till tanken att det inte skulle finnas något speciellt proletärt sätt att strida och att föra krig. I Trotskij's ögon tycks den militära taktiken inte bestämmas av klassnaturen hos den makt som organiserar de militära operationerna, utan av produktivkrafternas utvecklingsnivå. Han påstår således, att ”på den lägsta tekniska och kulturella nivån/ – Rysslands – är det omöjligt att/skapa en väsentligen ny taktik som är mer perfekt än den som de kapitalistiska ockrarnas mest civiliserade arméer lyckats uppnå.”⁵⁵

Trotskij tecknar på samtidigt en mekanistisk bild av de förhållanden som finns mellan den styrande klassens karaktär och den armé som ställts under denna klass' herravälde. Denna bild uttrycks på detta sätt (i den redan citerade texten):

”Arméns sammansättning och sammansättningen av dess ledarskap bestäms av samhällets struktur; den administrativa apparaten och intendenturen beror på statsstrukturen som bestäms av den styrande klassens karaktär.”⁵⁶

Detta icke-dialektiska sätt att framställa problemet utesluter à priori varje utveckling av en motsättning mellan den maktägande klassen och dess egna administrativa, militära eller andra statsapparater.

Den nya militärapparaten påverkas starkt av den plats som ges till de gamla officerarna och alldeles speciellt till de unga officersgenerationerna från den tidigare armén, av den roll som tilldelas de gamla militärhögskolorna vid urvalet av nya kadrer, och av att det inom armén bibehålls en mängd principer, som tillhör den nyss upplösta armén. Detta är effekten av en ”teknicistisk” uppfattning, enligt vilken det skulle finnas en ”institutionell” form för armén, som tvingas fram av den existerande tekniken. Trotskij uttrycker klart denna uppfattning, när han förklarar:

”Vi måste ha en effektiv väpnad styrka, som byggts upp på basen av den militära vetenskapen. De militära specialisternas aktiva och systematiska deltagande i allt vårt arbete är av denna anledning en livsviktig nödvändighet. Man måste garantera de militära specialisterna en möjlighet att ärligt förena sina krafter med oss i uppgiften att skapa en armé.”⁵⁷

Genom att man inte hade en verklig, tidigare, praktisk, militär erfarenhet från tiden före sovjetmaktens inrättande, stänger den ”teknicistiska” uppfattningen av armén och av den militära taktiken – en uppfattning som starkt dominerade inom bolsjevikpartiet av vägen för ett uppbyggande av en armé av ett nytt slag. Den gynnar i stället det faktum att det inom den Röda armén skapas och förstärks hierarkiska förhållanden av feodal-borgerlig typ, något som sker desto snabbare som det från våren 1918 utvecklas en allmän process av statsapparaternas självständiggörande.

Hos Trotskij förenas denna uppfattning med en stor misstro mot folkets massa. När han talar om deras tidigare tillvaro förklarar han t.ex. att de bara var ”en kompakt massa som levde och dog som en gräshoppsvärm”⁵⁸ och när han talar om deras nuvarande tillvaro, säger han, att de är uppfyllda ”av de mest elementära instinkter” så att ”mannen i massan försöker roffa åt sig vad han kan, han tänker bara på sig själv och är benägen att glömma att han är en del av den

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ L. Trotsky, *Écrits militaires*, op. cit. del 1 s. 165-166 [I *Military Writings* vol I: ”A Necessary Explanation (about the military specialists)”, 23 april 1918]

⁵⁸ Ibid. s. 59 [Work, *Discipline, Order* (Report to the Moscow City Conference of the Russian Communist Party, 28 mars 1918)]

arbetande klassen”.⁵⁹

De gamla hierarkiska förhållanden som bevarats inom den Röda armén (i en mer eller mindre omvandlad form) påtvingas såväl de revolutionära kadrer som införlivats med armén som årskullarna från de sovjetiska militärhögskolorna. Genom sin examen befinner sig de unga officerarna i själva verket redan på en viss nivå inom hierarkin och får materiella privilegier och lär sig att lita mer på sina tekniska kunskaper än på de väpnade arbetarmassorna.

Den proletära diktaturens stats kontroll över denna armé stöter givetvis på allvarliga problem. Man avvisar i själva verket en kontroll över officerarna från soldaternas sida, särskilt som rekryteringen vilar på utskrivning och leder till att det kommer in en massiv mängd bönder som ännu är föga påverkade av bolsjevikpartiet. Under dessa betingelser överlämnas den *politiska kontrolluppgiften* till *politiska kommissarier* som utses av sovjetmakten. Medan dessa väljs med hänsyn till de bevis på hängivenhet mot proletariatets diktatur som de visat, utses officerarna fr.a. på grund av sin ”tekniska kompetens”. En av de politiska kommissariernas viktigaste uppgifter är således att övervaka att officerarna inte utnyttjar armén för kontrarevolutionära operationer; däremot ingriper de inte i uppläggningsen av de militära operationerna. Dessa anses vara av i huvudsak ”teknisk” natur (utom på den högsta strategiska nivån): det ankommer på officerarna att sköta dem på sitt sätt.

Trotskij förklarar angående detta ämne:

”Vad gäller de rent militära, operationella frågorna och än mer de frågor som avser själva striden, har de militära specialisterna det sista ordet inom alla administrativa organ.”⁶⁰

B) Problemet med de lokala miliserna

Under sommaren 1918 beslutade sovjetmakten att inrätta en verklig ”milis bakom fronten” (dekret från den 20 juli 1918). I själva verket förhindrades framväxten av denna milis dels av de uppfattningar som styrde skapandet av den Röda armén, dels av en ängslan för att kanske förse de fortfarande aktiva socialistrevolutionärer och mensjeviker som var fientligt inställda till sovjetmakten med militära medel. Priset för denna otillräckliga utveckling blev mycket stort. År 1919 var områdena bakom fronten inte beredda att stå emot de allt oftare förekommande räderna från fiendekavalleriets sida och man tvingades improvisera fram ett system av lokala miliser. De fick stora framgångar, åtminstone i vissa regioner, något som verkar bevisa, att det var möjligt att utveckla också andra former för väpnad kamp än de som användes av den Röda armén och att en sådan utveckling skulle kunnat göra försvaret av sovjetmakten en stor tjänst. Trotskij tvingas erkänna detta:

”Mamontov-kavalleriets djupa inträngande gjorde det till en mycket brådskande nödvändighet att ur marken stampa fram lokala trupper. Man kan säga, att vår sovjetapparat denna gång visade tillräcklig smidighet och förmåga genom att koncentrera all sin uppmärksamhet på en oväntad uppgift; på många platser ... skapades grupper och trupper inte bara till fots utan också till häst och bildligt talat 'utifrån ingenting alls' ”⁶¹

Arbeter- och bondemassornas anmärkningsvärda kvaliteter och initiativförmåga och ”militära kompetens” träder här fram, när de själva ”utifrån ingenting alls” och med egna krafter löser problem som innebär en ”oväntad uppgift”.

De dominerande uppfattningarna om den ”militära vetenskapen” och om den struktur som bör

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Se ”L'Armée Rouge” (tal vid den Allryska Centrala Exekutivkommitténs möte den 22 april 1918) i L. Trotsky, op. cit. s. 131 [*The Red Army Speech at the session of the All-Russia Central Executive Committee*]

⁶¹ Ibid. s. 775 [*Military Writings* vol. 2: *The Local Soviet Home-Guard*]

ges de väpnade styrkorna har, liksom det motstånd som den nya officerskåren gör emot militära initiativ som de själva inte kan kontrollera, dock den effekten att systemet av lokala miliser inte utvecklas i stor skala. Det betraktades med misstänksamhet. Samma sak gällde för partisantrupperna, vars nödvändighet Trotskij också måste erkänna – i samband med de fientliga plundringstågen – samtidigt som han försöker begränsa deras roll i enlighet med de krav som uttrycktes av de ”militära myndigheterna”.⁶²

C) Den Röda arméns segrar och dess karaktär av folkarmé

Den Röda armén som skapades under förhållanden som vi just i korthet berört – hemförde segrar av enorm historisk betydelse. Stödd på löjligt små materiella krafter, på en industri i upplösning och som gick allt långsammare, och försedd enbart med magra medel att överleva, besegrade denna armé de vita garden, som stöddes av de imperialistiska makternas interventionsstyrkor. De ryska soldaterna – som en kort tid dessförinnan hade revolterat mot att det imperialistiska kriget som fördes av den provisoriska regeringen, fortsatte – visade prov på ett utomordentligt hjältemod, en okuvlig vilja att försvara sovjetmakten. Utan denna vilja hade ingen seger varit möjlig.

De segrar, som den Röda armén hemförde över arméer som var oändligt mycket bättre utrustade, vittnar om Oktoberrevolutionens djupt folkliga karaktär. De visar också, att på grund av revolutionens dubbla, på samma gång proletära och demokratiska karaktär, kunde den försvaras av en armé, som inte var uppbyggd enligt proletära principer, på det villkor att den verkligen stod under proletariats politiska ledarskap samt att den totala politiska linje som fördes av det styrande partiet i grunden var korrekt. Således bör ”krigskommunismens” misstag betraktas som sekundära, eftersom de inte på djupet rubbade viljan att kämpa och segra bland den Röda arméns soldater.

Som Lenin påminner om i det tal inför arbetare och bönder som han håller den 13 maj 1920:

”I varje krig beror segern i sista hand på sinnestämningen hos de massor, som offerar sitt blod på slagfältet. Soldatens övertygelse om att kriget är rättfärdigt, hans medvetenhet om att det är oundgängligt att offra sitt liv för sina bröders bästa, höjer soldatens moral och får honom att utstå oerhörda svårigheter. Tsargeneralerna säger, att våra röda soldater har förmågan att motstå prövningar som tsarregimens arméer aldrig skulle kunnat utstå. Detta beror på att varje mobiliserad arbetare och bonde vet varför han slåss och är helt medveten om att han spiller sitt blod för socialismens seger och rättvisa.”⁶³

Även om soldaternas och de breda massornas revolutionära vilja, under tiden av inbördeskrig och kamp mot den imperialistiska interventionen, var den bestämmande faktorn för den Röda arméns segrar, har denna armé som statsapparat betraktad, ändå inte en proletär armés grundläggande drag.

I själva verket svarar de inre politiska förhållandena i denna armé i huvudsak på kraven från en *demokratisk revolution* (utförd av de bönder som kämpar för jorden och mot godsägarna), som *leds av proletariats*. Dessa förhållanden gör det möjligt att fullfölja den ryska revolutionens *viktigaste uppgifter i den etapp som den då befinner sig i*; men den Röda armén är så som den då skapades inte ett lämpligt instrument för en övergång till revolutionens nästa etapp. Den är *inte en proletär armé, den är en folklig armé som är underordnad den proletära diktaturen*. Den skiljer sig således mycket från vad Folkets Befrielsearmé i Kina kommer att vara från sin begynnelse. Denna skapades i själva verket direkt från basen av det kinesiska kommunistpartiet

⁶² Ibid. s. 769

⁶³ Lenin, CW, vol. 31, p. 137. [”Speech at Conference of Workers and Red Army Men In Rogozhsko-Simonovsky District Of Moscow”, 13 maj 1920].

genom att de mest militanta elementen inom proletariatet och bondeklassen, som redan gått in i kampen under partiets ledning, smälte samman till en armé. Således befinner sig denna armé från första början under det kinesiska kommunistpartiets *ideologiska och politiska ledarskap* och dess officerare står under soldaternas kontroll som har stöd från politiska kommissarier.

Vad gäller den sovjetiska Röda armén måste man framför allt understryka följande två punkter:

Det rör sig här om en centraliserad armé (också den kinesiska är en sådan) och inte om en samling folkmiliser. En sådan typ av armé verkar vara nödvändig för att skapa militära styrkor som har den rörlighet och enighet i stor skala som krävs i kampen mot de centraliserade och imperialistiska staternas arméer. Just därför tvingades man såväl i Ryssland som i Kina att skapa en reguljär armé.⁶⁴

Å andra sidan är den sovjetiska Röda arméns underordning under den proletära diktaturen (av en mängd skäl och speciellt som en följd av omständigheterna kring officerskårens rekrytering) i början mer förenad med bolsjevikpartiets *politiska ledarskap* än med dess *ideologiska ledarskap*. Detta politiska ledarskap säkras i huvudsak genom närvaron av politiska kommissarier bland sovjetarméns officerare.

Proletariatets svaga ideologiska ledarskap över den sovjetiska Röda armén är resultatet av en historisk process och av de konkreta betingelserna under vilka denna armé måste byggas upp.

Denna svaghet har som motsvarighet den ännu i huvudsak borgerliga karaktären hos de ideologiska och politiska förhållanden, som dominerar inom den Röda armén, därav den viktiga plats som ges ”yttre tecken på respekt”, de klart olika levnadsvillkoren (förläggning, föda, osv.) för officerare och soldater, osv.

Eftersom de inre politiska förhållandena i den Röda armén inte på ett dominerande sätt var proletära förhållanden, gäller samma sak för dess förhållande till massorna. Ett av de viktigaste tecknen på detta var Trotskijs initiativ att skapa ”arbetsarméer” som i huvudsak bestod av demobiliserade soldater, som kunde återinkallas när som helst. Detta initiativ visar att deltagande i produktivt arbete inte var en *normal* uppgift för den sovjetiska Röda armén. Den visar också på en rädsla för att de tidigare soldaterna skulle ”spridas ut”, att de skulle ”driva omkring” och att man inte lätt skulle kunna införliva dem i armén igen, i det fall man på nytt hade behov av dem för militära uppgifter; detta bekräftar att disciplinen inom denna armé vilade mer på borgerliga former än på en förhärskande proletär ideologi.

Även om den Röda armén bygger på i huvudsak samma egenskaper som den administrativa statsapparaten, har den inte desto mindre vissa särkiljande drag, som gör den till en apparat som är mycket närmare underställd den politiska makten. Inrättandet av politiska kommissarier är ett av instrumenten för denna underordning, som är absolut nödvändig på grund av den livsviktiga betydelsen hos den Röda arméns uppgifter: den skall ju föra den väpnade kampen mot borgarklassen och imperialismen och därigenom säkra hela sovjetmaktens *överlevande*. Denna uppgift kräver en uppmärksamhet och en ansträngning från bolsjevikpartiets sida gentemot den Röda armén, som är utan motstycke med vad som vid denna tid ägnas den administrativa statsapparaten.

⁶⁴ I Kina erkändes nödvändigheten av att skapa en armé så snart som problemet om den röda makten uppstod. Således skriver Mao Tse-Tung i ”Hur kommer det sig att röd politisk makt kan existera i Kina?”: ... ett nödvändigt villkor för den röda politiska maktens bestånd är tillvaron av en Röd armé av tillräcklig styrka. Om vi endast har lokala röda gardar men inte någon reguljär Röd armé, kan vi inte reda oss mot de reguljära vita styrkorna utan endast mot godsägarnas uppåd/ de som kämpade i det röda gardet tjänstgjorde där utan att avbryta sitt vanliga arbete—C.B./ (Mao-Tse-tung, *Valda verk* I, s. 68, text från den 5 oktober 1928)

Under "krigskommunismens" period och även långt därefter vakar bolsjevikpartiet med en alldeles speciell uppmärksamhet över vad som sker inom militärapparaten. Den sätter där in en stor del av sina bästa politiska krafter. Denna exceptionella vaksamhet och uppmärksamhet kan ändå inte av sig själva modifiera de politiska förhållanden – speciellt då förhållandet mellan soldater och officerare – som kännetecknar den sovjetiska militärapparaten. Den sovjetiska Röda armén blev således ingen proletär apparat; tvärtom och sett i ett helhetsperspektiv förstärktes dess borgerliga egenskaper efter hand allt mer och mer.

Efter "krigskommunismen" blir ett av arméns viktigaste bidrag att förse den administrativa apparaten och den ekonomiska statsapparaten med energiska och erfarna administratörer; dessa förstärker där den typ av "effektivitet" som främjas av en strikt disciplin av traditionell typ och som är något helt annat än den proletära disciplinen.

VI. Tjekans inrättande och utveckling

Oktoberrevolutionens proletära karaktär visade sig i dess förmåga att krossa den tsaristiska och borgerliga förtryckarapparaten. Liksom den gamla armén flyger också den tidigare polisapparaten bokstavligt talat i stycken under Oktoberdagarna. Samma sak gäller för den gamla rättsliga organisationen (som formellt avskaffas i ett dekret från den 24 november 1918);⁶⁵ denna organisations funktioner övertas då av revolutionsdomstolar, som direkt representerar de breda massorna.

Under de konkreta betingelser som gällde för den revolutionära processens utveckling, inrättade sovjetmakten mycket snabbt en säkerhets- och förtryckarapparat som var riktad mot kontra-revolutionen. Denna apparat uppstod direkt ur Revolutionskommittén där den utgjorde en kommission, den "Extraordinära kommissionen" eller *Tjekan* (efter dess ryska benämning). När ett dekret från Sovnarkom, daterat den 7 november 1917, upplöser den militära revolutionskommittén, bibehålls Tjekan. När sovjetregeringens högkvarter flyttas från Petrograd till Moskva i mars 1918 överförs också Tjekan dit. Den installeras där på Lubjanka-platsen. Dess betydelse tenderar att öka under inbördeskriget.

Den proletära diktaturen kämpar då för att överleva och Tjekan är ett av dess instrument i kampen mot borgarklassen och imperialismen. Under andra halvåret 1918 när socialistrevolutionärernas och mensjevikernas handlingar allt mer och mer tjänar kontrarevolutionens intressen, tas beslutet att använda Tjekan också till att övervaka deras organisationer.⁶⁶

I den ytterst spända situationen under hösten 1918 ger ett officiellt beslut från den 19 september Tjekan befogenheter att vidtaga arresteringar och avrättningar utan att hänskjuta saken till revolutionsdomstolarna, något som gör en redan etablerad praktik officiell. Som Peters, en av tjekans ledare, skriver:

"Tjekan arbetar helt självständigt och utför visiteringar, arresteringar, avrättningar och avlägger inte räkenskap förrän efteråt till Folkkommisariernas råd och till Sovjetexekutiven."⁶⁷

Slutet av 1918 och år 1919 utgör en period då den proletära diktaturens kamp för att överleva påtagligt tar sig formen av en "revolutionär terror" efter modellen av den "Terror" som Valfärdsutskottet utövade år 1973.⁶⁸ Tjekan är den apparat som får uppdraget att förverkliga denna

⁶⁵ Man kan finna fler detaljer i Colette Begaux-Francotte's artikel "La prokuratura soviétique", i *Revue du Centre d'Etudes des pays de l'Est*, Université Libre de Bruxelles, n. 1-2 från 1970, s. 52-53

⁶⁶ Se ovan s. 220

⁶⁷ Citerad i P. Broué, op. cit. s. 124

⁶⁸ Sovjetmaktens tillflykt till terror "förklaras" ofta genom bolsjevikledarnas ständiga hänvisningar till den franska revolutionens erfarenheter under åren 1789-1793. Likväl har dessa hänvisningar bara kunnat spela en verklig roll på

revolutionära terror. Genom sin möjlighet att fysiskt krossa sina motståndare och på grund av den hemlighetsfullhet som omger dess verksamhet, är denna apparat speciellt benägen att spela en relativt självständig roll. I själva verket lyckas den redan 1919 överträda de begränsningar, som i Princip dragits upp för dess verksamhet, och slå till inte bara mot kontrarevolutionära handlingar utan också mot enkla missnöjesdemonstrationer; det är fr.a. på detta sätt som repressionen sprids till de mellanbönder som protesterar mot för stora utskrivningar. Tjekan – vars möjlighet att ingripa ökade under tidens gång, speciellt när den försågs med egna väpnade styrkor – kommer således genom vissa av sina handlingar i motsättning till den politiska linje som utfärdats av de högre instanserna inom bolsjevikpartiet.

Vid partiets VIII:e kongress varnar Lenin partiet och de repressiva organen för att utöva tvång mot mellanbönderna. Resolutionen, som antas i denna fråga, uttrycker saken i dessa termer:

”Att blanda ihop medelbönderna och kulakerna och att till medelbönderna i en eller annan grad utsträcka mot kulakerna riktade åtgärder innebär att på det grävsta sätt överträda inte bara sovjetmaktens alla dekret och hela dess politik utan också kommunismens alla grundprinciper, enligt vilka överenskommelse mellan proletariatet och medelbönderna är en av betingelserna för en smärtfri övergång till avskaffandet av all utsugning under den period då proletariatet beslutsamt kämpar för att störta bourgeoisin.”⁶⁹

Denna resolution lyckas lika litet som tidigare beslut från den VI:e sovjetkongressen (slutet av 1918) eller senare resolutioner från den IX:e partikongressen, att hålla Tjekans verksamhet inom de gränser som sovjetmakten dragit upp.

Det faktum att det blev nödvändigt att upprepa en resolution från den VI:e sovjetkongressen, som krävde att alla de som tjekan höll i förvar, skulle frisläppas inom två veckor efter det de arresterats, utom när man mot dem kunde formulera *precisa* anklagelser för kontrarevolutionära anslag,⁷⁰ vittnar om att Tjekan mycket snabbt fått en relativ självständighet. På samma sätt verkar det som om resolutionen från den VI:e sovjetkongressen sällan respekterades i praktiken; i kraft av denna hade VTsIK och sovjeternas lokala exekutivkommittéer *rätt att kontrollera Tjekans verksamhet*; denna resolution påminner också om att ”alla sovjetmaktens funktionärer” strikt måste följa lagarna, och ger den medborgarna en rätt att överklaga om funktionärerna kränkt deras rättigheter.

År 1919 kännetecknas ändå av den starka kontrarevolutionära offensiven. I denna situation ger bolsjevikpartiet Tjekan nya maktbefogenheter, något som gör att de beslut som avsåg att närmare kontrollera dess verksamhet förblir utan verkan.

Den 15 april förstärks Tjekans befogenheter för att den skall kunna undertrycka rofferi och brott mot den sovjetiska disciplinen. För detta ändamål skapas ”tvångsarbetsläger” dit de som dömts av revolutionsdomstolarna, av de lokala sovjeterna eller av Tjekan, kan skickas. Tjekans provinsavdelningar får i uppdrag att skapa sådana läger; de intagna utnyttjas i arbeten som är

grund av den ryska revolutionens egen karaktär, av dess speciella form av kombination av en proletär och en demokratisk revolutionär process, och av den viktiga plats som den senare intar i förhållande till den förra. (På grund av svagheten i bolsjevikpartiets ideologiska ledarskap i samband med den demokratiskt revolutionära processen.) På samma sätt kan man förklara den plats som i den ryska revolutionen gavs den statliga kontrollen och tvånget från specialiserade apparater. Denna speciella form av kombination av två revolutionära processer återfinns inte i den kinesiska revolutionen: i denna spelade den proletära ideologin, som vägledde det kinesiska kommunistpartiet, en ledande roll också på landsbygden.

⁶⁹ Lenin, ”Resolution om förhållandet till medelbönderna” i Rysslands kommunistiska partis (bolsjevikerna) 8:e kongress. *Valda verk i 10 band*, bd 8, s. 448.

⁷⁰ Se E. H. Carr, op. cit. del 1, s. 191 f

avsedda åt sovjetinstitutionerna. Särskilda läger inrättas för barn och minderåriga.⁷¹

Den 21 oktober 1919 beslutar ett annat dekret att skapa en ”revolutionär specialdomstol” som ställs direkt under Tjekas myndighet. Denna domstol skall föra ”en skoningslös kamp” mot tjuvar och spekulanter. Vid denna tid kan en transport även av en liten mängd förnödenheter från landsbygden till städerna betraktas som en spekulationshandling.

Vid början av 1920 avskaffas ”specialdomstolarna”, men i november får de lokala Tjekaorganen samma maktbefogenheter som de militära revolutionsdomstolarna, däri inbegripet rätten att på platsen verkställa straffen; dessa måste endast överlämnas för kännedom till Folkkommisariet för rättsväsendet.⁷²

Rent allmänt tar sig Tjekas verksamhet under åren 1917–1921 två aspekter. Å ena sidan är den ett instrument för ”ordningens upprätthållande” och ingriper således i ett visst antal sammanhang för att kämpa mot stöld och spekulation, för att utföra olika rekvisitionsåtgärder på landsbygden eller för att se till att arbetsdisciplinen efterföljs. Å andra sidan är den ett instrument i den politiska kampen, såväl mot kontrarevolutionens öppna agenter som mot medlemmar av de partier som sällar sig till de kontrarevolutionära konspirationerna.

Under dessa år är Tjekans inblandning i bolsjevikpartiets inre tillvaro utan tidigare motsvarighet. I vissa fall (speciellt mot slutet av denna period och i samband med förberedelserna inför den X:e RKP(b)-kongressen och efter denna kongress) var dock denna inblandning så stark att den provocerade fram reaktioner från partimedlemmarnas sida och ledde till att en talesman för bolsjevikerna på den IX:e sovjetkongressen (23–28 december 1921) begärde en fullständig omorganisering av Tjekans organ, för att ”inskränka deras befogenheter och stärka den revolutionära legalitetens principer”. Den resolution, som innehåller dessa termer, antogs av den IX:e sovjetkongressen.⁷³

Senare, den 8 februari 1922, utfärdar VTsIK ett dekret som avskaffar Tjekan och dess lokala kommissioner. Detta dekret överför Tjekans befogenheter till Folkkommisariatet för inrikes angelägenheter och skapar inom detta kommissariat en ”statspolitisk administration” (vars ryska förkortning är GPU), som får i uppdrag att sköta den gamla Tjekans funktioner under Inrikeskommisariatets kontroll. I princip är GPU's politiska avdelningar i provinserna, i de autonoma republikerna och i regionerna ansvariga inför sovjeternas lokala exekutivkommittéer. Denna åtgärd avser att säkra en bättre kontroll från sovjetinstansernas sida över säkerhetsorganen. Samtidigt får GPU ”speciella arméavdelningar” till sitt förfogande. En av deras funktioner är att ”bekämpa brott i armén och inom järnvägen”.

Teoretiskt sett skulle GPU förfoga över en handlingsfrihet som var mycket mer begränsad än den som Tjekan i praktiken fått; framför allt kunde en preventiv häktning bara vara i två månader; när denna tid gått ut och om VTsIK ej beslutat annorlunda, måste alla personer som arresterats av GPU antingen släppas eller överföras till de rättsliga myndigheterna. Dessa restriktiva klausuler följdes ej; vad gällde ”politiska brott” undgick dessa även i fortsättningen totalt de rättsliga myndigheterna och GPU tog sig här till och med ännu större och mer godtyckliga maktbefogenheter än den gamla Tjekan (trots att man beslutat att underordna GPU under inrikeskommisariatet för att begränsa dess makt). I själva verket undgår GPU från år 1923 och efter det de Sovjetiska Socialistiska Republikernas Union skapts, på nytt även den formella kontrollen från

⁷¹ E. H. Carr, op. cit. del 2, s. 237

⁷² Se på dessa olika punkter, den samling beslut och order från RSFSR's Arbetar- och bonderegering (på ryska) Folkkommisariatet för rätten, Moskva 1919, s. 504; 1920 s. 22-23, s. 115 och 454

⁷³ Se den (ryska) redogörelsen för detta, Moskva 1922, citerad i E. H. Carr, op.cit. del 1, s. 201

Folkkommissariatet för inrikes angelägenheter.⁷⁴

Ytterligare en viktig punkt måste betonas: efter den X:e RKP(b)-kongressen deltar Tjekan och senare GPU direkt och officiellt i partiets kontrollkommissioners verksamhet: man kan här se hur ett förtryckarorgan som har en egen apparat och sina egna dossierer och register (med okontrollerbara källor) alltmer blandar sig i bolsjevikpartiets inre liv. GPU's aktiviteter består allt mer och mer av ingripanden inom bolsjevikpartiet, av att uppspåra och åtala ”avvikande medlemmar” inom partiet.⁷⁵

Utbredningen av GPU's verksamhet och dess besluts godtyckliga karaktär bidrar till att skapa ett ogynnsamt klimat för det fria åsiktsutbytet och initiativens fria utveckling. Vid partiets XI:e kongress (27 mars–2 april 1922), som är den sista som Lenin deltar i, fördömer han själv den för stora utbredningen av GPU's verksamhet, någon som inte förhindrar att denna institution fortsätter att förstärkas och att dess verksamhet allt mer och mer smälter samman med partiets centrala kontrollkommission och med Folkkommissariatet för Arbetar- och bondeinspektion, om vilken Lenin, som vi vet, strax före sin död sade, att den ”inte /längre/ åtnjuter ens skuggan av auktoritet”.

År 1921 skapar slutligen förtryckarorganens position och vidden av deras ingrepp en situation som är helt skild från den som Lenin hoppades uppnå år 1917 och alldeles i början av 1918 – och denna tendens visar sig ännu mycket tydligare under de därpå följande åren.

⁷⁴ Ibid. s. 201-202

⁷⁵ Ibid. s. 234

II. Förändringarna inom bolsjevikpartiet, den proletära diktaturens ledande apparat

Före oktober 1917 var bolsjevikpartiet väsentligen ett parti av revolutionära aktivister med politiska och ideologiska uppgifter bland massorna: de skulle propagera marxismens revolutionära idéer, organisera arbetarna, analysera den politiska situationen och klassmotsättningarna, vägleda klasskampen i riktning mot revolutionen genom att ta hänsyn till massornas sinnesstämning och genom att sammanfatta deras erfarenheter. Det var ett parti med få medlemmar och bestod i huvudsak av härdade aktivister som var beredda på de största uppoffringar.¹

Partiet måste också efter Oktober utföra dessa uppgifter, men måste också ta på sig nya uppgifter. Som det viktigaste instrumentet för proletariatets diktatur måste det delta i den offentliga förvaltningen, finnas närvarande i såväl de valda som de administrativa maktorganen på alla nivåer, fastställa ekonomiska, militära och administrativa mål och hjälpa till att uppnå dessa. Dessa nya funktioner och partiets plats i maktstrukturen krävde att dess medlemsantal utökas.

Bolsjevikpartiet fick ett massivt tillflöde av nya medlemmar (som vi såg hade det i mars 1920 nära 612 000 medlemmar mot 24 000 år 1917²). Många av dessa motiverades utan tvivel av en vilja att tjäna revolutionen, men andra såg partiboken som ett medel att uppnå sina ambitioner. Faran av en anhopning av sådana medlemmar blev högst reell från och med slutet av 1920. År 1922 ansåg Lenin partiets medlemsantal vara alltför högt, trots utrensningarna, och inte tillräckligt väl utvalt. Han anser att även 300 000 à 400 000 partimedlemmar skulle innebära ett ”överdrivet stort” antal³ under de existerande förhållandena (eftersom det sovjetiska proletariatet hade decimerats av kriget och inbördeskriget och arbetslösheten minskat dess led). De omvandlingar som skedde inom bolsjevikpartiet under årens lopp var dock inte enbart av kvantitativt slag och bestämdes inte heller i huvudsak av tillflödet av uppkomlingar och karriärister. De hänger samman med de allt närmare kontakter som knyts mellan partiapparaten och en statlig administrativ apparat, vars proletära karaktär visar sig vara synnerligen svag. Den slags praktik, som utvecklas i dessa apparater och även i den Röda armén och Tjekan, har effekter också på partiets sätt att fungera, på förhållandet mellan dess olika instanser och på dess förhållande till massorna.

I. Bolsjevikpartiets förhållande till statsapparaten

Det makthavande partiets ledande roll fordrar, som Lenin med rätta anmärker, en viss ”sammanmältning av partitoppen” med motsvarande skikt inom andra proletära maktorgan.⁴

De former som en sådan sammansmältning antar, kan dock vara olika. Sammansmältningen av ”de ledande skikten” kan vara en produkt av ett massarbete från partiets sida, ett arbete som får aktivister att träda fram, som kan ta över ansvaret i olika apparater och där stärka partiets ledande ideologiska och politiska roll. Men ”sammansmältningen” kan också vara resultatet av att medlemmar som är aktiva men på lokalplanet dåligt förbundna med massorna utnämns till ansvariga poster. Förhållandena efter Oktober var sådana i ett flertal regioner att det ofta nog var denna andra typ av ”sammansmältning” som ägde rum.

Bolsjevikpartiet har i själva verket knappast någon förankring inom landsbygdsdistrikten, i de små och medelstora städerna och inom stora regioner. På ett oräkneligt antal orter har det ingen

¹ se ovan s. 90 f

² se ovan s. 158

³ Lenin, *Samlade skrifter*, del 16, s. 30 (”Om betingelserna för upptagandet av nya medlemmar i partiet”)

⁴ Se t.ex. Lenins rapport den 8 mars 1921 inför den X:e kongressen, i Rysslands kommunistiska partis (bolsjevikerna) tionde kongress. *Valda verk i 10 band*, s. 269.

basorganisation eller ens några aktivister, som är förbundna med massorna och som kan spela en ledande roll bland dessa. Partiledningen måste sända organisatörer och kadrer från de stora industriområdena över hela landet. Genom att det inte har tillräckligt många medlemmar, måste det samtidigt ge dessa aktivister som det sänder ut i landet, en mångfald funktioner, bl.a. administrativa sådana. Det finns ofta inga sovjetorgan eller också är deras sammansättning sådan att man ur dem inte kan få fram pålitliga element som skulle kunna ta på sig de nödvändiga administrativa uppgifterna.

En rapport av Podbelskij – en nationell kommissarie som sänts runt i landet – beskriver den situation som han fann i juli 1919 i Tambov-provinsen:

”Ärligt talat finns det ingen sovjetregering /d.v.s. sovjeter som utövar lokala regeringsfunktioner/ i de flesta landsbygdsdistrikt. För tillfället finns sovjeterna inte mer än på papperet på de flesta orter; i verkligheten finner man att det i skydd av sovjeternas namn förekommer representanter för kulaker och spekulanter, människor som strävar efter personlig vinning eller folk utan karaktär, som handlar som de vill.”⁵

Dessa pseudo-sovjeter (som för övrigt merparten av de normalt valda sovjeterna) ”förfogar” över en byråkratisk apparat som består av ämbetsmän som man ärvt från den tidigare regimen, som är korrumperade, formalistiska eller likgiltiga inför sitt arbete. Det är under dessa betingelser som de sällsynta partiaktivister, som kan tas från de centrala organen och från armén, måste ta på sig en mängd ansvarsfulla uppgifter. De måste göra detta, utan att kunna stödja sig på ett lokalt kommunistkollektiv förbundet med massorna: på ett flertal ställen finns det inget sådant kollektiv alls eller också är det bara rudimentärt utvecklat. Inför de brådskande uppgifterna måste man handla till och med innan dessa embryon till partiorganisationer omvandlats till verkliga organisationer och innan det finns några riktiga sovjeter.

En sådan situation medför med nödvändighet en rad effekter på partiets eget sätt att fungera. Den leder på lokalplanet och i ett stort antal städer och distrikt till en anhopning av funktioner, till *en frånvaro av kontroll från partiets basorgan* (dessa organ finns ej eller nästan ej) över de aktivister som har anförtrots en mängd uppdrag, samt ofta till att dessa aktivister uppslukas av i huvudsak administrativa uppgifter, till förfång för de politiska och ideologiska uppgifterna, d.v.s. för arbetet bland massorna.

Vissa av delegaterna till partiets VIII:e kongress (som äger rum år 1919) beskriver noggrant vad som då håller på att ske. De påvisar t.ex. att på landsbygden är partikommitténs ordförande ofta också ordförande i sovjeten, i Tjekan, i revolutionsdomstolen och i andra institutioner. De visar, att denna sammanblandning av funktioner stärker tendensen till att exekutivkommittéerna blir en ersättning för sovjeterna (om dessa existerar) och till att partikommittéerna ersätter partiorganisationerna.⁶

Med andra ord tenderar partiapparaten att smälta samman med de administrativa apparaterna (vars utmärkande drag vi just har studerat) och samtidigt tenderar den att ”ersätta partiorganisationerna” d.v.s. att handla i deras ställe och inte underställa sig kontroll från partiets bas (eftersom denna bas på en mängd platser var begränsad till sitt enklaste uttryck).

Under sådana betingelser tenderar partiet att behärskas av en allt tyngre administrativ apparat, i stället för att själv styra denna. Det är denna situation som Lenin beskriver i sin rapport inför partiets XI:e kongress den 27 mars 1922, där han utnyttjar liknelsen om ”personen vid ratten”

⁵ Efter Znamenskij, ”Om den sovjetiska apparatens utvecklingshistoria i Tambov-provinsen” (på ryska) del I i samlingen Den sovjetiska uppbyggnaden, Moskva 1925, s. 266, citerad i O. Narkiewicz, *The Making...* op.cit. s. 64–65

⁶ Se på denna punkt redogörelsen för RKP(b)'s VIII:e kongress.

(där denna ”person” var det ledande partiet, som befann i statsledningen):

.. /staten/ har /inte/fungerat enligt vår vilja. Och hur har den fungerat? Bilen vägrar att lyda den hand som styr den: det förefaller som om det skulle sitta en person i den och styra den, men bilen går inte i den riktning han styr den, utan ditåt, i en riktning som den styres av någon annan.”⁷

Som Lenin säger, denna ”någon annan”, det är spekulanter eller privatkapitalister, eller administrativa apparater, som är under borgarklassens inflytande och som tenderar att göra sig ”självständiga” i förhållande till den proletära diktaturen.

Textens fortsättning visar att Lenin klart ser vart den utveckling kan leda, som satts igång under de föregående åren. I själva verket undrar Lenin strax efter det han fört fram liknelsen om ”personen vid ratten”, vilken väg sovjetmakten kan slå in på, och han tvekar inte att förklara vid analysen av vissa ryska emigranter kring Ustrjalov⁸ och av deras nya taktik, att en av de faror som sovjetmakten löper, skulle vara att till sist, ”glida ner till den vanliga borgerliga makten”.⁹

Lenin beskriver här den typ av förhållanden som uppstått mellan partiet och statsapparaten (detta avser år 1922):

”Om vi tar Moskva med dess 4 700 ansvariga kommunister, och om vi tar detta byråkratiska åbäke, denna massa – vem leder vem? För att säga sanningen, så leder de /kommunisterna/ inte, utan blir ledda.”¹⁰

När han kommit så långt, upprepar han än en gång:

”De kommunister som inträder i ledningen för företagen – och ibland skjuter de med avsikt skickligt fram av sabotörer, vilka vill skaffa sig en firmaskylt – blir ofta lurade ... Kommer RSRSR:s och RKP:s ansvariga kommunister att kunna begripa, att de inte behärskar konsten att leda? Att de inbillar sig att de leder men i själva verket blir ledda?”¹¹

Lenin skisserar vid detta tillfälle en parallell mellan bolsjevikpartiets situation, vilket intar dominerande statliga positioner men som egentligen inte lyckas styra denna stat, och situationen för ett erövrande folk, som, till synes, har besegrat ett annat, men som i längden, och samtidigt som det fortsätter att ockupera detta folks territorium, i själva verket underkuvas av detta, därför att detta folk, som ”har en högre kultur ... påtvingar segraren sin kultur”.¹²

Det ”underkastande” som Lenin här talar om är inget annat än borgarklassens herravälde över partiet, speciellt då den borgarklass som förekommer inom statsapparaterna och med vilken partiet tenderar att ”smälta samman” under de betingelser som tidigare nämnts. Ett sådant ”underkastande” innebär inget annat än att bolsjevikpartiet omvandlas till sin motsats, att det omvandlas från ett proletärt till ett borgerligt parti.

År 1922 är detta ännu bara ett avlägset hot, men det är inte utan betydelse, att Lenin redan kunnat

⁷ Lenin, *Valda verk* II:2, s. 682

⁸ Ustrjalov är en tidigare kadet som utvandrat. Tillsammans med andra emigranter – varav en del tidigare ”ministrar” i den vitgardist”regering” som Koltjak skapade – publicerad Ustrjalov, då flykting i Prag, en samling texter med titeln *Smena Vech* (Kursändring), där han rekommenderar sina anhängare att infiltrera de sovjetiska maktorganen; han anser att utvecklingen mot kapitalismen nu är oundviklig i samband med NEP (som börjar vid samma tid som denna grupp bildas). Således förklarar han: ”Bolsjevikerna ... är på väg mot en vanlig borgerlig stat, och vi måste understödja dem. Historien går framåt på olika vägar.” (citerad av Lenin i sin rapport till den XI:e kongressen, *Ibid*, s. 690)

⁹ *Ibid*. s. 692

¹⁰ *Ibid*. s. 692-693 ”Centralkommitténs politiska verksamhetsberättelse på RKP(b):s elfte kongress, den 27 mars 1922.”

¹¹ *Ibid*. s. 693

¹² *Ibid*.

urskilja det, liksom det inte heller är ointressant att notera att Lenins anmärkning tas upp och utvecklas av Bucharin omkring ett år efter den XI:e kongressen och då på ett sätt som förtjänar vår uppmärksamhet, ty det beskriver på ett slående sätt vad som sedan inträffat.

Den skrift av Bucharin, vari denna beskrivning förekommer, har titeln: *Den proletära revolutionen och kulturen*.¹³ Bucharin utgår från Lenins iakttagelse att den ”grundläggande och verkliga faran”¹⁴ inte består av en direktattack utan av ett kullkastande av klassherraväldet inom statsapparaten och av partiet som skulle leda till ett fullständigt återupprättande av det borgerliga herraväldet. I likhet med Lenin hänvisar Bucharin till Ustrjalov och hans anhängare, ”Smena–Vech”-männen (*Smenovehovtsij*).¹⁵ Deras råd till den borgerliga intelligentsian att sälla sig till den ryska revolutionen är ett av ledmotiven i den tidning som de vid denna tid publicerar i Paris (under samma titel: *Smena–Vech*). De hoppas i själva verket att revolutionen från och med nu slagit in på ”Thermidor-vägen”. Deras tidskrift hyllar de intellektuella som stannat kvar i Sovjetryssland och som gått in i partiet eller i regeringens tjänst. Bucharin förutser med en anmärkningsvärd precision möjligheten av att den borgerliga makten i all stillhet återupprättas i Sovjetryssland och under täckmanteln av det ”monopol på kunskap”, som borgarklassen och dess intelligentsia antas förfoga över. Han visar att Smena–Vech-männen är en alldeles speciell slags ”vänner” som anser att Oktoberrevolutionen fullgjort en nödvändig historisk uppgift som en ny borgarklass bör kunna dra full nytta av. Enligt Smena–Vech-männen hade Oktoberrevolutionen den enorma förtjänsten att den fått ”de mest modiga och obevekliga fienderna till den gamla, ruttna tsarregimen att dyka upp och mobileras; dessa har smulat sönder intelligentsians gamla, korrumperade skikt, som bara kunde tala om gud och djävulen, de har satt de folkliga skikten i rörelse”; på detta sätt har ”de öppnat vägen för skapandet av en ny borgarklass”. En borgarklass som genom en mängd prövningar har ”stärkt sin vilja och sin karaktär och /som/ nu stiger in på den historiska scenen, ... fräschare, yngre, mer energisk, mer 'amerikansk' ”.

Denna ”fräschör”, denna ”energi” som finns hos den nya bourgeoisin förekom givetvis bara i Smena-Vech-männens fantasi; i stället motsvarades deras vision om den nya bourgeoisins möjlighet att infrån undergräva sovjetmakten och bolsjevikpartiet av vad man idag känner igen som en av aspekterna i kampen mellan borgarklass och proletariatet, av kampen mellan två linjer och två utvecklingsvägar.

När Bucharin fördömer den väg som linjerats upp av Smena–Vech-männen, visar han hur borgarklassen ”stödjer” sovjetmakten på ett mycket speciellt sätt, ”genom att pö om pö tränga in i apparatens porer”, genom att få sitt folk att gå in i och långsamt men uthålligt omvandla sovjetstatens drag. Efter att på detta sätt ha beskrivit en pågående process – som var just den som Lenin oroade sig för redan året dessförinnan när han visade, att det mycket ofta inte var kommunisterna utan borgarklassen som i verkligheten styrde – förklarar Bucharin att om man inte satte stopp för denna process, ”skulle vi nå fram till ... en situation där alla våra deklamationer, våra fanor, vårt sjungande av Internationalen och den sovjetiska regeringsformen skulle finnas kvar till det yttre, samtidigt som dess inre innehåll redan skulle ha omvandlats: detta innehåll ... skulle svara mot detta nya borgerliga skikts förväntningar, önskningar, förhoppningar, intressen, som hela tiden växer, som hela tiden blir allt starkare och som genom långsamma och organiska förändringar skulle lyckas omvandla sovjetstatens alla kännetecken och så småningom ställa den på spåren av en rent kapitalistisk politik ... Den gamla, förruttnade bourgeoisin som

¹³ Det gäller en text från en konferens i Petrograd på våren 1923; texten från denna konferens översattes till tyska under titeln: *Proletarische Revolution und Kultur* (Verlag C. Hoym Nachfolger, L Cahnbley, *Kleine Bibliothek der Russischen Korrespondenz*, n. 82-83, Hamburg 1923, 82 p)

¹⁴ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 691

¹⁵ Se C. H. Carr, *Socialism in One Country*, op. cit. del 1 s. 56

levde av allmosor från sovjetregimen ... skulle således tack vare den ryska revolutionen ersättas med en ny borgarklass ... som inte drar sig för något, som banar sin väg under nationalismens tecken men som gömmer sig under internationalismens fraseologi och fanor för att gå framåt mot ett nytt, stort och mäktigt, kapitalistiska och borgerligt Ryssland.”¹⁶

Bucharin drar följande generella slutsats ur sin analys: ”Varje proletär revolution, oberoende av i vilket land den sker, hotas oundvikligen under loppet av sin utveckling av en inre urartning av revolutionen, av den proletära staten och av partiet”,¹⁷ och han understryker, att en av de nödvändigaste uppgifterna under perioden av proletär diktatur är att sätta igång en ”kulturrevolution”.¹⁸

I samband med detta tar Bucharin upp det exempel som Lenin gett, som handlar om ett ”kultur”-folk som besejras av ett ”barbar”folk. Lenin gav detta exempel för att visa hur arbetarklassen riskerade att förlora makten om den allt mer och mer antog den kullkastade klassens sociala organisationsformer. Bucharin tillägger:

”Arbetarklassen kan mekaniskt underkuva sin fiende ..., den kan fysiskt ta över vad som finns men den kan samtidigt absorberas av de fientliga kulturella krafterna ... Denna fara hotar oundvikligen varje arbetarklass som tar statsmakten. Om detta skulle ske, skulle vi omvandlas till en ny klass som utgörs av den nya tekniska intelligentsian, av en del av den nya borgarklassen ... eftersom vi utan att märka det, men ändå på ett fullständigt sätt, skulle avskilja oss från den breda proletära basen, och vi skulle på så sätt omvandlas till en ny social formation.”¹⁹

Bucharin fördömer illusionen om att kadrernas proletära klassursprung skulle kunna utgöra en tillräcklig garanti mot deras omvandling till en ny borgarklass, ty, som han säger, kan man fullkomligt väl tänka sig en situation, som kännetecknas av att en del av arbetarklassen avskiljer sig från de arbetande massorna, skaffar sig en monopolställning och omvandlas till en ny klass.²⁰

En anmärkning som gäller den allmänna karaktären hos den process som leder till att borgarklassen tar tillbaka makten, d.v.s. den allmänna, universella karaktären av kampen mellan två vägar och två linjer, är speciellt intressant; det är också den idé som Bucharin utvecklar (som en följd av tidigare anvisningar från N. Krupskaja), om att bara en ”kulturrevolution” kan få den kapitalistiska vägen att misslyckas – även om han bara för fram högst imprecisa formuleringar om denna kulturrevolutions villkor och former.

Även om processen av ett inifrån kommande, borgerligt undergrävande av sovjetmakten, som påbörjats under inbördeskriget och som fortsätter efter detta, tar sig en universell karaktär och således kan ge allmänna lärdomar, är det inte desto mindre sant, att den specifika form, som denna process antar vid början av NEP – tvärtemot Bucharins förutsägelser – totalt skulle kastas omkull några år senare, när NEP överges och då bolsjevikpartiet slår in på en väg av kollektivisering och femårsplaner.

II. Omvandlingen av bolsjevikpartiets inre förhållanden

Under inbördeskriget omvandlas så småningom de inre förhållandena i bolsjevikpartiet. Denna omvandling hänger åtminstone delvis samman med de nya och brådskande uppgifter som från och med nu tilldelas det ledande partiet. Men den beror också, och än mer, på *de specifika betingelser*, under vilka bolsjevikpartiet kallas att genomföra sina uppgifter: det måste plötsligt bemöta betydande och komplexa ekonomiska och militära problem, samtidigt som den admini-

¹⁶ De föregående citaten är hämtade från sidorna 6 till 10 i den citerade texten av Bucharin.

¹⁷ Ibid. s. 48

¹⁸ Ibid. s. 49

¹⁹ Ibid. s. 62 – 63

²⁰ Ibid, s. 64

strativa statsapparat genom vilken det agerar i huvudsak är av icke-proletär karaktär och som partiets förhållande till bondemassorna är långt ifrån nära och förtroligt.

För att kunna förstå vidden av de omvandlingar som sker efter Oktoberrevolutionen måste man komma ihåg att bolsjevikfraktionen, sedermera bolsjevikpartiet, under årens lopp haft en intensivt politiskt tillvaro, som innebar omfattande diskussioner, även i de svåraste ögonblick. I samband med komplicerade eller nya problem fattade partiledningen i allmänhet inga beslut förrän efter så djupgående, noggranna och öppna diskussioner som möjligt, beroende på problemets natur.²¹ Inte bara var debatterna i huvudsak öppna, de aktivister som stödde en annan uppfattning än centralkommitténs majoritet kunde också vända sig direkt till partiet i dess helhet. Detta kunde de göra antingen i partiets officiella organ eller i egna periodiska eller icke periodiska publikationer.²²

Vad gäller de principer som styrde de ideologiska och politiska diskussionerna och striderna, var de i *praktiken* desamma som de, som det kinesiska kommunistpartiet senare skulle uttrycka som enhet-kamp-enhet; i kraft av dessa principer blev de medlemmar som kom fram till andra slutsatser än centralkommitténs majoritet inte föremål för ”en hänsynslös kamp” eller ”skoningslösa slag”;²³ partiet förväntade sig konkreta analyser och ett teoretiskt sökande från deltagarna i debatten, som skulle ge verkliga framsteg för den seriösa lösningen av problemen.

Till och med när antalet *aktiva* debattdeltagare i vissa frågor var begränsat var denna begränsning inte på något sätt påtvingad på administrativ eller reglementarisk väg, och i vilket fall som helst, begärde man ofta att partiets bas skulle uttala sig, något som tyder på att diskussionen nådde massan av aktivister. Förhållandena förändrades dock efter hand, från mitten av 1918.

A) Modifikationer i förhållandet mellan partiets bas och de högre instanserna

De första förändringarna uppträdde under kampen mot den vita resningen och det imperialistiska angreppet. Dessa förändringar gynnades av att ett stort antal ledare var skingrade och av att deras tid allt mer och mer togs upp av precisa, brådskande uppgifter av en absolut avgörande omedelbar betydelse, speciellt vid den militära fronten.

Under de sista månaderna av år 1918 tvingades partiledningen ofta att på egen hand fatta en mängd mycket viktiga beslut utan att först konsultera partiets basorganisationer. *Partiets fungerande som en kår* blir då desto mer begränsad som den politiska ledningen i praktiken inte förfogar över en central apparat, som kan säkra en regelbunden kontakt med basorganisationerna. Vid början av år 1919 reduceras i själva verket centralkommitténs stab till ett femtontal aktivister kring Sverdlov, centralkommitténs sekreterare.

Från juni 1918 till början av 1919 möts de ledande instanserna bara undantagsvis; nästan alla beslut tas genom direktkontakter mellan Lenin, som är ordförande i Folkkommisariernas råd, Sverdlov och dem som är ansvariga för de olika sektorerna.

Vid denna tid är tendensen till att partiet skall smälta samman med statsapparaten så stark att Preobrazjenskij (utan att väcka en våg av protester) kan gå så långt som till att föreslå, att partiet skall försvinna, under förevändning att det smält samman med statsapparaten. Osinskij, å sin sida, föreslår praktiska åtgärder i samma riktning: till exempel en sammansmältning av central-

²¹ Vi kommer senare, i den fjärde delen, tillbaka till innehållet i dessa debatter och strider.

²² T.ex. lanserar ”vänsterkommunisterna” under 1918:s första månader en egen publikation med namnet *Kommunist*.

²³ Enligt Mao Tse-tungs uttryck för att beteckna former av ”ideologisk kamp”, där smädelse och hot användes. Se på denna punkt de två texterna ”Korrigerera partiets arbetsstil” och ”Bekämpa schablonmässigt skriveri i partiet”, i Mao Tse-tung *Valda verk* III, s. 35-51 resp. 52-68

kommittén, VTsIK och Folkkommissariernas Råd. Dessa förslag följs inte.²⁴

Partiets VII:e kongress (som samlas i mars 1919) markerar en viktig vändpunkt. Den tar initiativ till att *rekonstruera partiet*, att ge det *en struktur som är bättre lämpad att trygga dess ledande roll*. Från och med nu skall centralkommittén samlas minst två gånger i månaden, i mellanperioden bör besluten tas av ett nytt organ: *Politiska byrån* eller *Politbyrån*. Ett organ som motsvarade en politisk byrå hade tidigare bara funnits helt provisoriskt, för att förbereda Oktoberupproret.

Den första Politbyrån av icke-provisorisk karaktär bildas i mars 1919 vid den VIII:e kongressen. Den innehåller fem ständiga medlemmar (Lenin, Kamenev, Trotskij, Stalin, Krestinskij) och tre suppleanter (Zinovjev, Bucharin, Kalinin). Politbyrån blir snart partiets verkliga politiska ledning, den som tar de viktigaste besluten; dessa får omedelbart rättslig kraft.

Den VIII:e kongressen uttalar sig också för att det skall skapas en "Folkkommissarie för Statskontroll" (som placeras under Stalins ledning). Detta organ blir år 1920 "Arbetar- och bondeinspektionen" (på ryska förkortat till *Rabkrin* eller R.K.I.) – det står då fortfarande under Stalins ledarskap.

Ett annat viktigt beslut för bolsjevikpartiets senare tillvaro tas av den VIII:e kongressen. Det rör sig om skapandet av Orgbyrån eller Organisationsbyrån. Denna består också av fem medlemmar (däribland Stalin). Den skall samlas tre gånger i veckan för att "leda allt organisationsarbete inom partiet". Dessutom skapas ett "sekretariat för centralkommittén" som i princip har verkställande uppgifter. Stalin förekommer också i dessa organ, eftersom han blivit centralkommitténs sekreterare efter Sverdlovs död strax före den VIII:e kongressen.

År 1919 är centralkommitténs sekretariat i teorin ett "enkelt tekniskt organ". Så småningom blir dock detta sekretariat och Orgbyrån en slags "*administrativ ledning*", parallell med partiets politiska ledarskap. Denna utveckling bekräftas tre år senare när en generalsekreterarpost skapas den 4 april 1922, vilken intas av Stalin på beslut av den centralkommitté som utgått ur den XI:e kongressen.

Den VIII:e kongressen blir således utgångspunkten för en snabb förändring av bolsjevikpartiets sätt att fungera och av dess inre förhållanden. Partiet blir allt mer och mer en strukturerad enhet, som underställs en disciplin av ett helt annat slag än den man tidigare känt till; en disciplin där det kommer in en viss *administrativ centralism* (som för övrigt ännu bara är i ett gryende tillstånd).

Under de förhållanden som rådde år 1919 – med skärpt klasskamp och stora svårigheter att få bukt med en administrativ statsapparat där borgerliga praktiker förhärskar – börjar effekterna av tendenserna till en administrativ centralism att göra sig tydligt märkbara.

En process börjar sätta igång där partiets administrativa organ gör sig självständiga i förhållande till de styrande politiska organen, en process som är nära lierad med den som leder till en autonomisering av den statliga administrativa apparaten i förhållande till proletarietets diktatur. Denna process förstärks under årens lopp.

De centrala administrativa partiorganens ökande makt motsvaras av en ansvällning av antalet anställda inom centralkommitténs administration. Detta antal går från ett femtontal personer vid början av 1919 till 150 i mars 1920 och 602 ett år senare.²⁵ Kraftigt strukturerade avdelningar

²⁴ Utom i det speciella fallet med det sovjetiska Lettland (se på denna punkt P. Broué, op.cit. s. 129)

²⁵ Se RKP(b):s centralkommittés *Izvestija* (bulletin som publicerades på ryska och som utkom regelbundet från maj 1919 till oktober 1929), speciellt numren från den 2 december 1919, 5 mars 1921 och mars 1923. (Citerade i L. Shapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, Methuen and Co. Ltd. 1970 års upplaga, s. 250)

skapas inom denna administration. De två avdelningar med uppdrag att sköta partiets administration som spelar den viktigaste rollen är *Orgotdel* (som har hand om organisation och reglementering) och *Utjraspred* (med uppdrag att hålla i ordning protokoll, register och kortregister och partimedlemmarnas anslag). Det finns dessutom avdelningar, grupper och byråer som allt närmare övervakar partikadrenas verksamhet.

I praktiken tar partisekretariatet och Utjraspred hand om huvudelen av partiutnämningarna, medan endast en del av dessa går genom Orgbyrån, det valda organet. Således behandlar Utjraspred 2 182 utnämningar mellan april och november 1919 mot 544 som behandlas av Orgbyrån.²⁶ Mellan april 1920 och mitten av februari 1921 tar Utjraspred hand om 40 000 nomineringar. Under en viss tid sker dessa utnämningar utan något större selektivitet, men så småningom görs urvalet på grundval av centrala register som blir allt bättre hållna. I november 1921 förfogar Utjraspred över rapporter över omkring 23 500 partikadrer, dessa kadrer delas upp i grupper som motsvarar deras specialområden. Några månader senare har Utjraspred redan upprättat ett kartotek för omkring 26 000 kadrer, något som ger den möjligheten att följa upp och i stor utsträckning avgöra en persons "karriär". I juni 1922 efter det Utjraspred slagits samman med Orgotdel, blir den en ännu mäktigare avdelning. Den ställs då under L. M. Kaganovitjs ledning. Orgotdel förfogar från och med nu över en egen stab av "instruktörer" som har i uppdrag att inspektera partiets lokalorganisationer och som där har tillträde till alla dokument och alla möten, inklusive hemliga dylika. Instruktörerna kan föra fram alla slags förslag till modifiering av provinskommittéernas beslut, dessa har dock kvar rätten att överklaga till centralkommittén.

På så sätt växer det fram en process som tenderar att allt mer och mer ta den verkliga politiska makten från partikonferenserna på provins-, stads- och distriktsnivå. Den fortlöpande reduktionen av provinspartikonferensernas roll framgår av att deras sammanträden hålls med allt större mellanrum. Den visar sig framför allt i det faktum att även om dessa konferenser fortfarande väljer sina egna kommittéer, så domineras dessa i praktiken av personer i nyckelpositioner, vars utnämning bestäms av centrala administrativa organ. Ganska snart spelar den kommitté, som konferensen väljer, bara en rådgivande roll, medan de verkliga besluten tas av kommitténs "byrå" (som ursprungligen kallades "presidiet").

Efterhand skapas således en struktur, där de beslut som tas av basen kommer i andra hand och de viktiga besluten fattas högst upp i en administrativ apparat; på detta sätt utses sekreterarna i partiets provinskommittéer allt oftare av centrum och dessa politiskt ansvariga personers makt växer snabbt. Partiets provinssekreterare lyder inte längre under partikonferensen och partikommittén; tvärtom blir det i stället dessa organs medlemmar som lyder under partiets provinssekreterare och, genom denne, under den centrala administrativa apparaten. Själva strukturen hos den administrativa partiapparaten efterapar den statliga administrationens struktur, speciellt vad gäller graderna och lönerna, som liksom ämbetsmännens indelas i fem kategorier.²⁷

I princip skall den centrala administrativa apparatens ökande roll säkra en "bättre ledning" av partiets kadrer och ett förnuftigt val av ansvariga. I praktiken blir resultatet ganska snart en växande politisk kontroll, som partiets inre administration (som själv svårigen kan kontrolleras av de valda, styrande organen) utövar över organisationen i dess helhet och framför allt över dess kadrer. En sådan kontroll sker speciellt genom systemet av "nomineringar" till och "förflyttningar" till och från olika poster, åtgärder som gör det möjligt att modifiera de politiska styrkeförhållandena inom den ena eller den andra partiorganisationen. "Förflyttningarna" gör det möjligt att isolera dem som inte har samma uppfattningar som partiets administrativa ledning. Dessa förflytt-

²⁶ Se januarinumret från 1923 av *Izvestija*, Ibid s. 253

²⁷ Se Partiarbetarens handbok (*Spravotjnik*) n. 1 s. 57-58, n. 2 s. 49-50, n. 3 s. 110-112, citerad i Ibid. s. 258

ningar sammanföll till en början i huvudsak med reella krav på en god tilldelning av kadreerna eller med berättigade administrativa sanktioner. Men, från år 1921 och t.ex. under kampen mot Arbetaroppositionen, börjar dessa åtgärder att bli ett medel att få bort motståndare från de lokala partiorganisationer där de har ett inflytande eller för att minska partikadrens yttrandefrihet.

Partiets organisationer på provins-, municipal- och distriktsnivån protesterade åtskilliga gånger mot denna utveckling. Det är av hänsyn till dessa protester som man i september 1920 skapar en central kontrollkommission (CKK) och en pyramid av lokala kontrollkommissioner inför vilka partimedlemmarna kan överklaga de beslut av partiets administrativa apparat som de bedömer som godtyckliga. Anlitandet av ett organ, som står självständigt i förhållande till partiets administrativa apparat, fungerar mer eller mindre väl ändå till år 1922, därefter förändras förhållandena. För att undvika konflikter mellan kontrollkommissionerna och partiets administrativa apparat beslutar i själva verket en resolution från den XI:e kongressen²⁸, att de lokala kontrollkommissionernas organ skall ”slås samman”. Dessa blir i praktiken en ny gren av den centrala administrativa apparaten: i stället för att underlätta kontrollen över denna blir de ytterligare ett instrument i dess händer.

Omvandlingen av förhållandet mellan partiets administrativa topp och dess bas *modifierar också förhållandet mellan den politiska ledningen* – Centralkommittén och Politbyrån – och *partiet i dess helhet*. Den administrativa apparaten – framför allt dess centrala kärna – blir ett *andra centrum för ledningen av partiet*: ett formellt sett ”administrativt” centrum (i realiteten naturligtvis också ett politiskt centrum), som kan utöva ett inflytande över partiets politiska ledning och som till och med kan styra dess beslut och det sätt på vilket besluten tillämpas.

År 1921, vid bolsjevikpartiets X:e kongress, varnar Lenin uttryckligen för den ”byråkratiska” apparatens tillväxt, vilken tenderar att bli en skärm mellan de ledande instanserna och händelsernas och landets verklighet. Senare kommer Lenin att insistera – dock utan att han följs i praktiken – på nödvändigheten av att reducera den byråkratiska apparaten, och av att trygga kontrollen över partiets fungerande, inte bara från partibasens sida, utan även från de partilösa. Således understryker Lenin i en text med titeln *Om partirensningen*²⁹, att man måste befria partiet från byråkratiska element och att man för detta ändamål måste inhämta massornas förslag:

” ... Vid värdesättningen av personer, vid den negativa inställningen till sådana som 'klibbat sig fast' vid partiet, som blivit uppblåsta 'kommissarier' och som 'byråkratiserats', är påvisandena från den partilösa proletära massan, och i många fall också från den partilösa bondemassan, i högsta grad värdefulla. De arbetande massorna förmår mycket lyhört fånga skillnaden mellan de ärliga och hängivna kommunisterna och sådana människor, som väcker avsky hos en människa som förtjänar sitt bröd i sitt anletes svett, som inte åtnjuter några privilegier och inte har 'förbindelser med chefskapet' .”³⁰

B) Uppfattningen om att partiet ”täcks över” av sin administrativa apparat

Fram till bolsjevikpartiets X:e kongress framstod omvandlingen av dess inre förhållanden för många medlemmar som en följd av de exceptionella omständigheterna i samband med inbördeskriget och den imperialistiska interventionen; därför fick de protester, som uttrycken för denna omvandling ledde fram till, en begränsad karaktär och kom framför allt från äldre partimedlemmar.

Resolutionerna från den X:e partikongressen (1921) speglar fortfarande uppfattningen, att dessa förändringar i partiets inre förhållanden är av en övergående och konjunkturbetonad karaktär.

²⁸ Se *KPSS v Rezolutsijach*, op.cit. del 1 s. 636

²⁹ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 622 f

³⁰ Ibid. s. 623

Samtidigt som denna kongress antar resolutioner, som skall gynna uppkomsten av mer demokratiska förhållanden och ge basen en bättre möjlighet att göra sig hörd, antar den resolutioner som begränsar möjligheterna till kritik; detta sker till stor del under inflytande av den rädsla som uppstått i en politisk situation kännetecknad av ett växande missnöje från bondeklassens sida, ett missnöje som kulminerar i Kronstadtupproret.

I själva verket fick de resolutioner från den X:e kongressen som krävde att det utvecklades mer demokratiska förhållanden inom partiet inte några speciella effekter; således uppstod nya protester vid den XI:e kongressen, år 1922, mot att förhållanden av administrativ och hierarkisk typ var så förhärskande. En resolution från denna kongress förklarar:

”Partiets organisationer börjar systematiskt att övertäckas av en enorm apparat som gör partiorganisationerna en otjänst. Denna apparat utvecklas gradvis och har börjat göra byråkratiska ingrepp och uppsluka en alltför stor del av partiets krafter.”³¹

Den XI:e kongressens protester mot att partiet ”täcks över” av en ”enorm apparat” får ingen inverkan. Partiets administrativa apparat, d.v.s. centralkommitténs sekretariat, de olika centrala avdelningarna och byråer som är underställda dessa, struntar i praktiken i denna resolutions innehåll: den administrativa apparaten bara breder ut sig och utvidgar det område där den griper in.

Begreppet om att partiet ”täcks över” av sin apparat syftar på ett tvetydigt sätt på resultatet av en dubbel process: en process som leder till att de centrala partiorganen ensidigt dominerar över basen, och en annan, fortlöpande process, som ger en omflyttning av makten inom själva de centrala organen, och som stärker de administrativa organens ställning gentemot det politiska ledarskap som uppkommit vid kongresserna. Senare försvinner skenbart effekterna av denna andra omflyttning: detta sker när kongressernas egen sammansättning och således också sammansättningen av det politiska ledarskap som uppkommer ur dem, till största delen bestäms av de centrala administrativa organen. År 1922–1923 har man ännu inte nått denna punkt, och distinktionen mellan den administrativa apparatens och den politiska partiledningens makt är fortfarande reell.

Den första aspekten av den ”övertäcknings”process, som den XI:e kongressen vänder sig emot, svarar i hög grad mot en vilja att bibehålla det proletära draget i partiets politik. Det rör sig här om att man vill samla de livsviktiga besluten i händerna på ett ”gammalt garde” av erfarna revolutionärer, eftersom man befinner sig i en period när partiet upplever ett massivt tillflöde av nya medlemmar, varav vissa är hängivna revolutionen men ännu mycket oerfarna, medan andra går in i partiet för att nå kaderpositioner eller för att lättare kunna göra karriär i statsapparaten.

Lenin understryker vid början av 1922 de omvandlingar som inträffat i bolsjevikpartiets inre sammansättning, när han förklarar att ”vårt parti för närvarande i dess helhet (om man tar nivån för det övervägande flertalet av dess medlemmar) är mindre politiskt skolad än vad som är nödvändigt för en verkligt proletär ledning i ett så svårt ögonblick ...”.³² Lenin ansåg att utan stränga åtgärder (som ej togs) skulle detta sakernas tillstånd bara försämrats; i så fall väntade han sig att tillströmningen till partiet av ”småborgerliga och gentemot allt proletärt direkt fiendliga element” skulle ”öka i gigantisk omfattning”.³³

Under de historiska förhållanden som rådde under åren 1918–1923 bibehölls partiets politiska proletära karaktär genom att maktbefogenheterna samlades hos de som förfogade över den historiska erfarenheten och över den ryska och internationella revolutionära rörelsens teori, d.v.s. i praktiken och till en början, hos Politbyrån och Centralkommittén.

³¹ Se *KPSS v Rezolutsijach*, op. cit., del 1 s. 621

³² Lenin, *Samlade skrifter*, band 16, s. 31

³³ Ibid. s. 31

Den andra aspekten av ”övertäcknings”processen – och den farligaste för bolsjevikpartiets proletära karaktär – hänger samman med att ett växande antal beslut (de som bestämde partiets inre tillvaro och själva dess sammansättning) samlades i händerna, inte bara hos dem, som ledde de centrala administrativa organen, utan via dem, hos partiets kår av funktionärer. I själva verket får denna maktkoncentration som resultat, att ett antal viktiga beslut på en och samma gång undgår basens och Centralkommitténs och Politbyråns kontroll. I själva verket får partiets funktionärskår och den administrativa apparat som de bildar, en växande självständighet, på grund av sin numeriska tillväxt, sin komplexa struktur, sina rekryteringsvillkor (som allt mer och mer liknar de som finns i en statlig administrativ apparat, som inte har revolutionariserats).

Denna process som mellan 1918 och 1923 medför en omvandling av bolsjevikpartiet har alltså två aspekter: å ena sidan tenderar den att vidmakthålla den proletära karaktären hos partiets politik; å andra sidan tenderar den att göra partiets administrativa apparat alltmer autonom och därigenom öka självständigheten för en funktionärskår, som, under de existerande förhållandena, får en allt mer och mer borgerlig och småborgerlig karaktär.

Betydelsen av denna andra tendens blir allt större efter den X:e kongressen. Följaktligen kan man inom bolsjevikpartiet se borgerliga sociala förhållanden växa fram (som kännetecknas av att partiets funktionärskår gör sig självständig i förhållande till partiets bas och till massorna), vilka tenderar att alltmer ta överhanden över de proletära politiska förhållandena.

Maktkoncentrationen till partiets administrativa apparat och till funktionärskåren har redan strax före Lenins död förts mycket långt. Vid den XII:e kongressen (som äger rum mellan den 17 och 25 april 1923, i ett ögonblick då Lenin är mycket allvarligt sjuk och inte kan delta) gör de äldre bolsjevikerna en mängd inlägg för att åstadkomma en omvälvning i de inre förhållandena, en återgång till förhållanden som skulle ge hela partiet en möjlighet till en mer aktiv och verkligt politisk tillvaro. Vid denna kongress fördömer en gammal bolsjevik som V. Kossior generalsekreterarens sätt att påverka partiets inriktning genom anslagsförändringar, genom avskiljande av aktivister som vågat uttrycka sin kritik, genom att ge foglighet företräde framför förmåga och fasta proletära principer. Andra som, i likhet med Bucharin och Rakovskij, tar upp Lenins egna uttryck³⁴, fördömer den storryska chauvinism och russificeringspolitik mot minoriteterna som utövas av partiets generalsekreterare. Dessa inlägg ger inga resultat.

Under de följande månaderna, när Lenin inte längre är i stånd att leda rikets affärer, mångfaldigas arresteringarna av partimedlemmar som uttrycker kritik. I september förklarar Dzerzjinskij, som är en gammal bolsjevik och Tjekans grundare, inför en underkommission till centralkommittén: ”Vårt partis borttynande, utplånandet av vårt inre liv, valens ersättande med nomineringar, håller på att bli en politisk fara.”³⁵ Detta förhindrar inte Dzerzjinskij själv att en tid därefter stärka repressionen mot oppositionella arbetargrupper och inför centralkommittén begära, att alla partimedlemmar skulle vara skyldiga att till GPU ange allt som skulle kunna betecknas som ”oppositionshandlingar”.³⁶

Omvandlingen av partiets inre förhållanden har i praktiken redan nått den omfattningen att ett verkligt återupplivande av dess inre politiska liv, skulle krävt ett öppet ingripande från basen och utan tvekan också ett brett ingripande från alla de arbetare, som sporras av en proletär uppfattning

³⁴ T.ex. i ett brev till Kamenev den 6 oktober 1922 där han skriver: ”Jag förklarar krig, inte ett litet krig utan ett krig på liv och död, mot den storryska chauvinismen” (brevet publicerades för första gången i *Pravda* för den 21 januari 1937) se Lenin *Valda verk* (5:e ryska upplagan, del 45, s. 214) eller i texten ”Till frågan om nationaliteterna eller om ”autonomiseringen”, *Valda verk* II:2 s. 765 ff

³⁵ Citerad av Kamenev i *Pravda* den 13 december 1923

³⁶ Se på denna punkt P. Broué, op. cit. s. 182

av hur partiet borde fungera, av hur dess förhållande till statsapparaten och till massorna borde vara. Betingelserna var inte för handen för en förändring av detta slag. Således leder den ledarkris som uppstår vid Lenins död, till en ny centralisering av makten till den administrativa statsapparaten, och bekräftar på så sätt de förutsägelser som Lenin formulerat i sitt brev till Molotov den 26 mars 1922.³⁷

Från och med nu växer snabbt den politiska makt som den administrativa partiapparaten förfogar över. Men detta innebär inte att partiets politiska ledning helt övergår till dess administrativa apparat och undslipper Centralkommitténs och Politbyråns inflytande, utan betyder snarare, att dessa instansers inflytande tenderar att minska samtidigt som den administrativa apparatens inflytande förstärks; denna står, just på grund av sin autonomisering från basen och massorna, öppen för borgarklassens inflytande och intrång.

III. Effekterna av bolsjevikpartiets omvandlingar på villkoren för dess eget fungerande

Tendensen till att partiet snabbt smälter samman med en administrativ statsapparat som gör sig självständig i förhållanden till massorna är, liksom tendensen till att bolsjevikpartiet ”täcks över” av sin egen administrativa apparat, inte utan konsekvenser för partiets dominerande *politiska praktiker* och deras klasskaraktär. Dessa konsekvenser märks i första hand i partiets ”dagliga tillvaro”, d.v.s. framför allt i dess *ledarstil* och i den ideologi som understödjer denna.

A) *Ledarstilen*

Stärkandet av de två tendenser som nämnts ovan skapar gynnsamma betingelser för framväxten av borgerliga politiska praktiker. Således tenderar en demokratisk och proletär ledning, av den typ som Lenin försöker bibehålla och som lägger betoningen på centraliseringen av riktiga idéer, på övertygelse och på en bred diskussion, att så småningom ersättas med en ledarstil av en helt annan karaktär, där befallningar och kravet på en blind disciplin spelar en avsevärd roll.

Denna andra ledarstil och de ideologiska förhållanden som understödjer den, (som de ”underordnade” instansernas ”respekt” inför de ”högre” instansernas vilja), leder till att en del av partiets medlemmar, i första hand de politiska kadreerna, förvandlas från aktivister till funktionärer, som framför allt är upptagna med att höra efter vad deras överordnade förväntar sig av dem och inte är så angelägna om att analysera en situation, om att fästa toppens uppmärksamhet på begångna misstag för att bidra till att dessa rättas till, om att själva ta hänsyn till massornas sinnesstämning för att i tid kunna varna ledningen för felaktiga åtgärder, osv. Således ser en samling nya politiska praktiker dagens ljus, vilka tidigare var nästan fullständigt okända inom bolsjevikpartiet.

Dessa praktiker utövas av de partimedlemmar som omvandlats till ”funktionärer”, till ”medlemmar av apparaten” eller, som man redan då börjar kalla dem, till ”*apparatjiki*”. En gammal bolsjevik, Sosnovskij, beskriver vid denna tid apparatjikis praktiker och beteenden i följande termer:

”De är varken varma eller kalla. De tar reda på kommittéernas alla cirkulärskrivelser ... De gör sina sifferkalkyler för det föreskrivna handlandet, tvingar all partiverksamhet att inpassa sig i deras noggrant utskrivna rapporters matematiska ramar, är nöjda när alla punkter är ifyllda och då de kan låta centrum veta att de uppnått dess föreskrifter enligt reglementet. Alla slags planer, program, instruktioner, avhandlingar, enkäter, rapporter regnar ner över denna typ av partiarbetare. De är nöjda när det lugn råder i deras organisation, när det inte finns några ”intriger”, när ingen kämpar mot dem.”³⁸

³⁷ Lenin, *Samlade skrifter*, band 16 s. 30f. Innehållet i en del av detta brev kommer att diskuteras längre fram.

³⁸ Se L. Sosnovskij, *Taten und Menschen*, Verlag für Literature und Politik, Wien, 1924, samling av artiklar ur

Vid början av 1921 hade X:e partikongressen sökt göra slut på denna ledarstil och på den brist på arbetardemokrati som kännetecknar den, en stil som man trodde hängde samman med ”partiets militarisering”, som i sin tur hade påtvingats av inbördeskriget. Således förklarar Bucharin, när han gör ett inlägg i centralkommitténs namn:

”Vi måste utsträcka våra krafter i arbetardemokratin riktning och förverkliga denna med samma energi som vi visade i en tidigare period när det gällde att militarisera partiet ... Med arbetardemokrati inom partiet måste förstås en organisationsform, som säkrar ett aktivt deltagande för alla medlemmar i partiets liv, i diskussionen av alla frågor som kommer upp och i deras lösningar, liksom ett aktivt deltagande i uppbyggnaden av partiet ... Arbetardemokratin gör utnämningssystemet omöjligt och kännetecknas av en valbarhet inom alla organ från toppen till basen, av dessa organs ansvarighet och av den kontroll som de är underställda.”

Samma rapport understryker nödvändigheten av ”breda diskussioner om alla viktiga frågor, den absoluta friheten att kritisera inom partiet och det kollektiva utarbetandet av partiets beslut”.³⁹

Som vi vet förändrades inte den ledarstil som hade framträtt under de föregående åren av de resolutioner som togs riktningen av vad Bucharin hade föreslagit i centralkommitténs namn.

Mot slutet av 1921 fördömer Lenin skarpt – i ett brev adresserat till Stalin – en annan aspekt av den repressiva ledarstil som tycks inrättas inom partiet. Han brännmärker den praktik från den administrativa apparatens sida som består av att ”avslöja” snarare än att ”förbättra”.⁴⁰ I en senare skrift fördömer Lenin också apparatmedlemmarnas lismande och vad han ironiskt kallar ”de kommunistiska lögnerna”. I en av sina sista texter, med titeln *Hellre mindre men bättre*,⁴¹ tvekar han inte att förklara att man måste förstöra byråkratin ”inte bara i sovjetinstitutionerna utan också i våra partiinstitutioner”.

Genom att fördöma ”byråkratin” inom partiet och staten, förnyade Lenin den attack som han fört sedan flera år tillbaka.

Som vi vet har termen ”byråkrati”, som är en helt deskriptiv term, fått ett anmärkningsvärt öde. Den användes först för att brännmärka vissa kadrers beteende: deras auktoritära inställning, deras ”personliga” ledarstil, deras karriärism, osv., något som, vad det verkar, syftar mer på ”karaktärsdrag” än på en form av organisation. Den fick dock mycket snabbt en andra betydelse och betecknade då på en och samma gång en organisationsform (som utgör ett hinder för den proletära demokratin) och den arbetsstil som är dennas resultat. Senare användes begreppet ”byråkrati” för att beteckna ett socialt skikt; det är i denna bemärkelse som Trotskij använder den, i enlighet med en tradition som inte är helt utan föregångare.⁴² Slutligen har vissa i byråkratin till och med velat se en ny social klass och grundvalen till ett nytt produktionssätt.⁴³

Pravda, översatta från ryskan, s. 152, citerad i P. Broué, op. cit. s. 165

³⁹ Kongressrapporter och -resolutioner, i *Bulletin Communiste* n. 4 från den 9 juli 1921, s. 401-405, citerade av P. Broué, op.cit. s. 159

⁴⁰ Lenin, *CW*, vol. 33, s. 42, 275. [”Tasks of the Workers' and Peasants' Inspection and How They Are to Be Understood and Fulfilled” och Eleventh Congress of the R.C.P.(B)]

⁴¹ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 802 f

⁴² Som Christian Rakovskij påpekar ”finns det inga kommunistiska broschyrer, som när de behandlar den tyska socialdemokratins förräderi den 4 augusti 1914, försummar att påpeka den ödesdigra roll som de byråkratiska topparna i parti och fackföreningar spelade i historien om detta partis fall” (se ”Les dangers professionnels du pouvoir”, text skriven av Rakovskij i augusti 1928. Man kan finna den citerade passagen på sidan 126 i boken *De la bureaucratie*, Masperos förlag, en bok som består av en rad texter av E. Preobrazjenskij, C. Rakovskij och L. Trotskij, där de första tolkningarna av termen ”byråkrati” tillämpas. [sv. övers. *Brev till Valentinov*])

⁴³ Detta är t.ex. Claude Leforts uppfattning i *Elements d'une critique de la bureaucratie*, Librairie Droz, Genève, 1971

Detta är inte tillfället att diskutera dessa olika uppfattningar, och vi skall således nöja oss med att notera, att det som i allmänhet åsyftas med den beskrivande termen ”byråkrati” är den ställning som agenterna i vissa sociala apparater fått på grund av en samling förhållanden, som av dessa agenter skapar en grupp med en relativt självständig position i förhållande såväl till den härskande klassen (en del av vars maktbefogenheter den samlar på sig) som till de behärskade klasserna. Från år 1921 fördömer Lenin och andra bolsjeviker uppkomsten av en ”byråkrati” och betecknar då med denna term en samling praktiker och förhållanden som ger statens och partiets funktionärers ledande fraktion en relativt självständig position. Man är här bara i begynnelsen av en utveckling av praktiker, som senare, när de förstärks, kan få proletariatet att förlora makten och överlämna den till denna ledande fraktion: denna bildar då en statsbourgeoisi, i så måtto som den *förfogar över helheten eller de väsentligaste delarna av produktionsmedlen* och som dessa utnyttjas på basen av *kapitalistiska produktionsförhållanden* (speciellt av den kapitalistiska arbetsdelningen). Även om man är mycket långt ifrån en sådan situation år 1921, är inte desto mindre det, som *ytterst och i verkligheten står på spel* i kampen mot byråkratin, just proletariatets ställning som härskande klass, där ”byråkratin” motsvarar embryot till en ny bourgeoisi, som finns på plats i statens och det ledande partiets apparater.

B) Bolsjevikpartiets medlemsantal och sociala sammansättning

Vi har tidigare antytt, att snabbheten i tillväxten av bolsjevikpartiets medlemsantal liksom omfattningen av förändringarna i dess sociala sammansättning mellan 1917 och 1923, bidrog till att omvandla partiets inre förhållanden. Vi står här inför en cirkeleffekt: även om det är sant att den plötsliga och föga kontrollerade tillväxten av medlemsantalet och förändringarna i partiets sociala sammansättning har haft de antydda effekterna, är det precis lika sant, att omvandlingarna i partiets arbets- och ledarstil och dess nära förbindelser med en administrativ statsapparat, som inte är helt proletär, bidragit till att borgerliga och småborgerliga element drogs till partiet och till och med till att den världsuppfattning som partiets medlemmar av proletärt ursprung hade, omvandlades i borgerlig riktning.

De förändringar som påverkade partiet har två huvudsakliga aspekter:

Å ena sidan kommer det in borgerliga och småborgerliga element i partiet. Deras inträde fördöms av Lenin redan 1919 vid RKP(b)'s VII:e kongress, när han understryker, att man varit tvungen att återkalla ”dessa gamla byråkratiska element” som hade körts bort från administrationen och att vissa av dem trängt in i partiet genom att färga om sig till kommunister.⁴⁴

Mellan 1921 och 1923 återkommer Lenin vid mer än ett tillfälle till detta problem. Han tar upp den fortsatta och stigande risken av en ”tillströmning ... av småborgerliga och gentemot allt proletärt direkt fientliga element till partiet”.⁴⁵ Han understryker nödvändigheten av att ta hjälp från de partilösa massorna för att få bort de som ”blivit uppblåsta 'kommissarier' och som 'byråkratiserats' ” och han kräver, att man som arbetare, vilka får en reducerad prøvotid på sex månader innan de intages i partiet, enbart skall räkna de som ”under minst tio år faktiskt varit arbetare i industriella storföretag”.⁴⁶

Den andra aspekten av de förändringar som påverkar partiet är kanske ännu allvarligare än den tidigare, eftersom den är svårare att *direkt* behärska: det rör sig om omvandlingen av en mängd partimedlemmars *världsåskådning*, främst då kadrens.

Dessa två typer av förändringar är nära förknippade med modifikationer av partiets roll, med dess

⁴⁴ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 167

⁴⁵ Lenin, *Samlade skrifter*, band 16 s. 31

⁴⁶ *Ibid*, s. 29. Som vi vet följdes inte denna Lenins rekommendation.

plats i helheten av sociala förhållanden, och, mer specifikt, med dess nära förbindelser med de administrativa statsapparaterna och med tillväxten av dess egna administrativa funktioner.

Dessa modifikationer bidrar till att dra borgerliga och småborgerliga element till partiet och, till en viss punkt, till att göra deras inträde ”nödvändigt”. Samtidigt bidrar dessa modifikationer – och helheten av deras effekter – till att stöta bort revolutionära aktivister från partiet, vilka vägrar att finna sig i de snävt administrativa reglernas krav, i rutinen och i den typ av disciplin som påkallas av en centraliserad apparat, som tenderar att skilja sig från massorna. Vägran att acceptera denna typ av organisation, dess regler och disciplinsätt, underblåser en del av de strider som utvecklas inom partiet mellan 1918 och 1923. Denna vägran översätts också i spridda försök från vissa element inom partiets bas att vända sig mot dess ”byråkratisering”. När dessa försök misslyckas medför detta att de besvikna aktivisterna lämnar partiet eller till och med att de blir uteslutna för att ha kritiserat partiets administrativa apparat. Dessa uteslutningar sker framför allt i samband med de partirensningar, som vi skall säga några ord om längre fram.

Mångfaldigandet av en viss typ av administrativa uppgifter bidrar också till att levnadsvillkoren för de partikadrer som har hand om dessa uppgifter, förändras i grunden och till att deras *världs-uppfattning förändras*, ty det är i sista instans levnadsvillkoren som bestämmer medvetandet.

Det är framför allt ”specialiseringen” av de administrativa funktionerna som det här är fråga om. Som en följd av denna ”specialisering” blir de som har dessa funktioner, allt mer och mer upptagna av sysslor som avskär dem från produktionen, från arbetets villkor och från befolkningens stora majoritet och deras liv. De tenderar således att på detta sätt skilja sig från massorna och att betrakta dessa ”uppifrån, från sina höga ansvarsposter”.

Denna tendens accentueras av det faktum, att huvuddelen av de administrativa uppgifterna fullgöres inom en centraliserad hierarkisk administrativ apparat, som blir allt mer och mer formalistisk och som står utanför massornas organ för självadministration och bortom deras kontroll. Vid början av 1923 fördömer Lenin en sådan utveckling i dessa termer:

”Men då det gäller vördnaden för rangen, iakttagandet av formerna och ceremonierna för ärendenas behandling, förvandlas vår ”revolutionarism” mycket ofta till den bedrövlige rutin.”⁴⁷

I ljuset av dessa påpekanden får de numeriska uppgifterna om medlemsantalets tillväxt, om partiets sociala sammansättning och om bolsjevikmedlemmarnas fördelning på den ena eller andra typen av verksamhet, sin verkliga betydelse. Vad gäller tillväxten av bolsjevikpartiets medlemsantal har vi redan sett, att antalet gick från 24 000 år 1917 till 612 000 i mars 1920.⁴⁸ Det nådde 732 000 i mars 1921 och går förbi 860 000 tre år senare.⁴⁹

Denna snabba tillväxt av medlemsantalet kan ses som ett ”hälso”tecken, om man bortser från de konkreta betingelser under vilka den skett och från dess effekter.

Vad gäller de konkreta betingelserna för denna tillväxt kan vi lägga märke till ett flertal punkter:

I en första period (fram till den VIII:e partikongressen i mars 1919) följde bolsjevikpartiet i praktiken en den ”öppna dörrs” politik, som medförde en snabb uppgång av antalet medlemmar (som nådde omkring 350 000 vid tidpunkten för den VIII:e kongressen). Vid den VIII:e kongressen beslutas att medlemmarna skall registreras för att de som inte är värdiga att tillhöra partiet skall kunna uteslutas. På detta sätt påbörjas en andra period under vilken man vidtar en massiv

⁴⁷ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 814-815

⁴⁸ se ovan s. 158

⁴⁹ Se P. Broué, op. cit. s. 131, samt *Problèmes politiques et sociaux*, La Documentation française, n. 74 från den 28 maj 1971. s. 33

utrensning. På hösten 1919 räknar partiet inte fler än omkring 150 000 medlemmar. I oktober–december 1919 (i ett ögonblick då inbördeskriget rasar speciellt våldsamt och riskerna för att uppkomlingar skulle vilja gå in i partiet, verkar mer begränsade) påbörjas en tredje period. Rekryteringen blir på nytt en massrekrytering, som får partiets medlemstal att stiga till nära 612 000 vid tidpunkten för den IX:e kongressen. Denna politik fortsätter fram till strax före den X:e kongressen.

Den X:e kongressen är utgångspunkten för en ny utrensning. Målet för de beslut som kongressen tar, är att ytterligare ”proletarisera” partiet genom att utesluta ”icke kommunistiska element”, genom att minska antalet partimedlemmar på administrativa poster och genom att rekrytera fler arbetare. De olika tendenserna inom partiet är överens om nödvändigheten av att uppnå detta mål.⁵⁰

Tillämpningen av besluten från den X:e kongressen bidrar till att minska medlemsantalet till mindre än 500 000 i januari 1923. Efter Lenins död (och tvärtemot hans anvisningar, eftersom han vid denna tid önskade att partiets medlemsantal skulle minskas till under 400 000) sätts en ny rekryteringskampanj igång, som på nytt plötsligt ökar medlemsantalet med omkring 70 % på något mer än ett år.

Ändå förblir förändringarna relativt minimala vad gäller proportionen arbetare i hela partiet.⁵¹ Däremot medför ”dragspelspolitiken” i rekryteringen och de betingelser under vilka utrensningarna äger rum, en viss mängd negativa konsekvenser.

En viktig aspekt av utrensningsskampanjerna – och som delvis förklarar deras negativa effekter – utgörs av deras i huvudsak ”administrativa” karaktär. Utrensningarna skedde praktiskt taget utan massornas, och framför allt utan de partilösa massornas hjälp. År 1921 anförtroddes utrensningarna åt en central granskningskommission, som förfogade över underordnade, lokala kommissioner. Under de existerande förhållandena förstärkte denna procedur avsevärt den administrativa partiapparatsens makt. Denna kunde antingen utesluta de, som i partiets bas eller bland kadreerna, kritiserat dess egen ”byråkratiska” arbetsstil eller reducera dem till tystnad genom att hota med utrensning. De protester som väcktes vid denna tid låter oss anta, att en mängd medlemmar av eller anhängare till den tidigare ”vänster”oppositionen uteslöts på detta sätt. Naturligtvis får vi inte veta från någon statistik hur viktig denna typ av ”utrensning” var i förhållande till de politiskt eller moraliskt berättigade utrensningarna. Man känner dock till från den gamla ”arbetaroppositionens” egna uttalanden att denna drabbades på detta sätt och att många aktivister, fr.a. bland arbetarna, som hyste åsikter som låg nära denna oppositions, föredrog att själva lämna partiet framför att riskera att bli uteslutna under falska förevändningar.⁵²

Rekryteringsens ”dragspels”politik spelade också en icke försumbar roll (även om den naturligtvis inte utgjorde den enda faktorn) i omvandlingen av partiets inre sammansättning; denna sammansättning utvecklades för övrigt inte alltid på det sätt som kongresserna och RKP(b)'s ledande politiska instanser önskade. En oundviklig konsekvens av att partiets totalantal utvidgas är att antalet medlemmar med ett militant förflutet från tiden före revolutionen *minskas relativt sett*. Redan i mars 1919 är det inte mer än 8 % av partiets medlemmar som varit aktiva inom partiet före februari 1917 och bara 20 % som varit aktiva före Oktober.⁵³ Dessa siffror antyder att från år 1919 hade partiets stora medlemsmajoritet ingen egen erfarenhet av partiets tidigare tillvaro och

⁵⁰ Se *X Sezd R.K P.(b)* (mars-april 1919), Moskva 1963, speciellt, s. 230-231 och 330-331; se även T. M. Rigby, *Communist Party Membership in the URSS*, Princeton University Press, 1968, s. 93-94

⁵¹ se nedan s. 267

⁵² Se på dessa punkter n. 4 för april 1923 av centralkommitténs *Izvestija* och *Partiarbetarens handbok* s. 79 citerad av L. Schapiro, op. cit. s. 237

⁵³ Se centralkommitténs *Izvestija* i *Ibid.* s. 237

av de politiska förhållanden som då dominerade. Detta underlättade ett accepterande av att nya förhållanden började dominera, framför allt då frånvaron av kontroll från basens sida över valet av kadrer, och bidrog också till att partibasen inte deltog i den kritiska analysen av partiets linje, av dess eventuella misstag och av kadrens uppträdande. Dessutom: givet partiets i grunden nya sammansättning (det bestod till omkring 80 % av nya och oerfarna element) var de personer isolerade som vid basen eller bland kadren på mellannivå skulle velat ha kvar en dominans för de tidigare inre förhållandena inför uppsvinget för de nya. En stor andel av de gamla partimedlemmarna av proletärt ursprung, som hade spelat en viktig roll i den underjordiska verksamheten, skiljdes i själva verket, från år 1921 i samband med kampen mot den tidigare ”arbetaroppositionen”, från alla ansvarsposter eller uteslöts ur partiet.

Omvandlingarna av bolsjevikpartiets sociala sammansättning framträder inte alltid speciellt tydligt i den tillgängliga statistiken. Denna brist på klarhet beror i huvudsak på den sociala klassificeringen av partimedlemmarna och dess sätt att fungera. Denna klassificering vilar i allmänhet på medlemmarnas yrkesverksamhet strax innan eller just när de gick in i partiet. Det räcker dock att ha varit arbetare en mycket kort tid, ofta bara med avsikt att lättare komma in i partiet (som Lenin antyder, ett ganska vanligt sätt) för att betecknas som ”proletär” och för att en gång för alltid och i all partistatistik framstå som ”arbetare”.

Man måste ta hänsyn till denna anmärkning när man tolkar statistiken om partiets sammansättning. Denna statistik visar att 52 % är arbetare i oktober 1919 (strax efter den första utrensningssperioden som ledde till att ett visst antal borgerliga och småborgerliga element uteslöts); med ”arbetare” menas då att detta var deras ställning i ett visst ögonblick. Samma statistik visar att 15 % av partimedlemmarna då var ”bönder” (man vet att denna term i själva verket ofta betecknar partimedlemmar som bor på landsbygden och innefattar medlemmar av den lantliga intelligentsian). Vid denna tid medger dock statistiken en bild av den *verkliga yrkesfördelningen*, som visar att mer än 53 % av medlemmarna är regeringsfunktionärer, 8 % parti- och fackföreningsfunktionärer och att ett stort antal av de 11 %, som är anställda inom industrin, har administrativa eller ledande funktioner.⁵⁴ Mindre än tre år senare beräknar man att två tredjedelar av partiets medlemmar intar ”ansvariga” poster, som ger dem en viss myndighet och vissa materiella fördelar.

För att ge en helhetsbild av förändringarna i partiets sociala sammansättning (utan att glömma denna statistiks begränsade innebörd) hänvisar vi till en statistisk tabell i den *Stora Sovjetencyklopedin*; denna tabell ger följande procenttal:

Bolsjevikpartiets sociala sammansättning⁵⁵

	Arbetare	Bönder	Anställda och övriga
1917	60,2	7,5	32,2
1918	56,9	14,5	28,6
1919	47,8	21,8	30,4
1920	43,8	25,1	31,1
1921	41,0	28,2	30,8
1922	44,4	26,7	28,9
1923	44,9	25,7	29,4

Vad gäller åren 1921–1923, under vilka de beslut som rörde partiets ”proletarisering”

⁵⁴ Se centralkommitténs *Izvestija*, n. 15 för den 24 mars 1920, Ibid. s. 238

⁵⁵ *Den stora sovjetencyklopedin* (på ryska) volym I, 1:a upplagan, Moskva 1930, kolumn 534 (statistiken upprättades i allmänhet strax före kongresserna, i mars-april varje år).

tillämpades, kan man se att dessa verkligen åtföljdes av en uppgång i andelen partimedlemmar med arbetarursprung och en nedgång i andelen medlemmar med en annan bakgrund än en arbetar- eller bondebakgrund.

Man måste dock tillägga att man inte genom att öka procenten arbetarmedlemmar inom partiet "automatiskt" skulle nå fram till en *verklig proletarisering*; dvs till att partiet domineras av aktivister som har en *proletär världsuppfattning*. En viss "ouvrierism" kan till och med leda till att man rekryterar arbetare som inte har en hög grad av politisk medvetenhet. Lenin varnade för denna fara men rekryteringskampanjerna inom arbetarklassen undvek den inte alltid.

Trots det faktum att bolsjevikpartiet segerrikt kunnat leda Oktoberrevolutionen och kampen mot godsägarna, de ryska kapitalisterna och imperialismen, och trots det faktum att det till sig drog en stor andel av de mest militanta delarna av arbetarklassen, gjorde ändå den snabba ansvällningen av dess medlemsantal, den form som utrensningarna tog sig, det slags uppgifter som lades på många av dessa aktivister och betingelserna för dessa aktivisters arbete, att partiets proletära karaktär under åren 1917 till 1923 så småningom och sett i sin helhet, blev allt bräckligare.

C) Bräckligheten i partiets och partiledningens proletära karaktär.

År 1922 såg Lenin inte de hot som avlägsna, som omvandlingarna av bolsjevikpartiets inre förhållanden, av dess ledarstil och sociala sammansättning, skulle kunna utgöra för partiets proletära karaktärs styrka och varaktighet. Således söker han efter de rätta metoderna att skydda det från dessa hot. I mars 1922 sänder Lenin med några dagars mellanrum två brev till Molotov; dessa brev behandlar i huvudsak de problem som uppstår när man vill bibehålla partiets proletära karaktär.

I det första, som är daterat den 24 mars, hänvisar Lenin till det faktum att en mängd småborgare, under de existerande förhållandena, framställer sig som "arbetare" och till och med tas för sådana. Han skriver om detta ämne:

"Det råder ingen tvivel om att man hos oss ständigt betraktar som arbetare sådana personer, vilka inte i ringaste grad genomgått den allvarliga skola, som storindustrin utgör. Mycket ofta faller under kategorin arbetare de mest genuina småborgare, vilka tillfälligt och på ytterst kort tid förvandlats till arbetare. Alla intelligenta vitgardister räknar alldeles bestämt med den omständigheten att vårt partis föregivet proletära karaktär i verkligheten ingalunda garanterar detsamma mot en eventuell övervikt av småägarelement, och det inom kortaste tid."⁵⁶

För att kunna bemöta denna situation och avvärja faran för att bolsjevikpartiet skulle förvandlas till ett borgerligt och småborgerligt parti, föreslår Lenin en hel rad åtgärder, som, enligt honom, skulle göra det möjligt att bekämpa eller avvärja denna fara. Som vi vet, följdes inte dessa förslag. De stadgar, som antogs vid partiets XII:e allryska konferens, som samlades från den 4 till den 7 augusti 1922 när Lenin var sjuk i Gorkij, har bara på ett formellt sätt kvar en del av de anvisningar som han gett, och de skiljer sig från dem genom sitt faktiska innehåll.⁵⁷

Den 26 mars 1922 återvänder Lenin till samma tema i ett nytt brev:

"Om vi inte sluter ögonen för verkligheten, så måste vi erkänna att partiets proletära politik för närvarande inte bestäms av dess sammansättning utan av den oerhörda, oförminskade auktoriteten hos det ytterst tunna skikt, som kan kallas partiets gamla garde. Det skulle inte behövas mer än en obetydlig inre kamp inom detta skikt för att dess auktoritet skulle vara om inte undergrävd så i varje

⁵⁶ Lenin, *Samlade skrifter*, band 16 s. 29f

⁵⁷ Se K. P. S. S. *v Rezolutsijach i Recheniach*, 1: delen, 7:e upplagan, Moskva 1953. s. 655-656

fall så försvagad, att avgörandet inte längre skulle vara beroende av detta skikt.”⁵⁸

Dessa rader har en enorm betydelse. De belyser på ett anmärkningsvärt sätt ett av de viktigaste dragen i proletarietets revolutionära rörelse: denna kan bara segra och gå framåt mot socialismen om den vägleds av ett parti som leds av teoretiskt välbevärade revolutionärer, som arbetarna helt och fullt litar på. Den ledande roll som dessa revolutionärer får inom partiet (dessa bildar vad man i Kina senare skall kalla ”det proletära högkvarteret”) utgör den yttersta garantin för partiets proletära karaktär och för möjligheten av att bevara denna karaktär.

Genom att på detta sätt förklara att partiets proletära politik hänger på enigheten inom ”partiets gamla garde”, syftar Lenin på flera hot:

1. Hotet om en öppen klyvning som skulle göra det omöjligt att bevara den proletära diktaturen i ett land som till och med sin majoritet består av bönder. Under de förhållanden som existerade vid denna tid, skulle en klyvning av partiet oundvikligen ge upphov till två partier: ett parti som fortfarande sökte stödja sig på arbetarklassen och som skulle göra detta genom en ”ouvrieristisk” politik, som skulle avskära det från andra folkliga skikt, och ett parti som i huvudsak sökte stödja sig på bondeklassen genom att betona ”eftergifterna” för denna. Vi skall senare se hur en mängd element i ”vänster”oppositionens plattform, innehåller fr.a. den första faran, på grund av dess ”ouvrieristiska” karaktär. Det är också denna fara som Lenin syftar på i sitt *Brev till kongressen*.⁵⁹

I denna text tar Lenin upp risken för en öppen klyvning orsakad av de växande motsättningarna mellan arbetarklassen och bönderna. Han skriver:

”Vårt parti stödjer sig på två klasser, och därför kunde dess stabilitet rubbas och dess sammanbrott vore oundvikligt, ifall inte samförstånd mellan dessa båda klasser kunde komma till stånd. I så fall vore det gagnlöst att vidta en eller annan åtgärd, att resonera om vår centralkommittés stabilitet överhuvud taget. I så fall kommer inga åtgärder som helst att kunna förebygga en sprängning.”⁶⁰

2. Hotet om en dold klyvning som skulle kunna ske genom att en del av den dåvarande ledningens medlemmar uteslöts. Det är denna typ av sprängning som Lenin tar upp längre fram i sitt ”brev till kongressen”. Han förbinder inte hotet om en sådan klyvning direkt med de skiljaktiga uppfattningarna om den politiska linjen, utan med den arbetsstil som karaktäriserar två av partiets viktigaste ledare, d.v.s. Stalin och Trotskij. Om den förre säger Lenin att han ”i sin hand koncentrerat en gränslös makt” och tillägger: ”Jag är inte säker på att han alltid kommer att kunna tillräckligt varsamt utnyttja denna makt”. Om den senare skriver han:

”Personligen är han måhända den talangfullaste medlemmen i den nuvarande centralkommittén, men han är också behärskad av alltför stor självsäkerhet och går alltför mycket upp i den rent administrativa sidan av saken.”⁶¹

Dessa anmärkningar har ofta tolkats om att de betonade vissa ”psykologiska” drag hos de två ledarna, vilket inte är felaktigt, men de hänvisar framför allt till en viss *ledarstil*, som i Lenins ögon är skadlig för partiets enighet. Efter att ha formulerat dessa anmärkningar fortsätter han således:

”Dessa två karaktärsdrag hos två framstående ledare i den nuvarande centralkommittén är i stånd att

⁵⁸ Lenin, *Samlade skrifter*, band 16 s. 32

⁵⁹ Detta brev skulle ha vidarebefordrats till den partikongress som samlades efter Lenins död; detta skedde inte. Bara ett begränsat ”meddelande” gjordes vid ett utvidgat centralkommittémöte; det totala innehållet i detta brev hemlighölls fram till 1955.

⁶⁰ Lenin, *Valda verk* II: 2 s. 751

⁶¹ *Ibid.* s. 752

oavsiktligt leda till sprängning, och om vårt parti inte vidtar åtgärder för att hindra detta, så kan en sprängning inträffa helt plötsligt.”⁶²

Tio dagar efter det han dikterat detta brev, återkommer Lenin med ett tillägg, där han avger en ännu omildare bedömning av Stalins ledarstil och karaktär och speciellt skriver:

”Stalin är alltför grov, och denna brist, som är fullt tolerabel i vår mitt och i relationerna mellan oss kommunister, kan inte tolereras hos en generalsekreterare. Därför föreslår jag kamraterna att överväga ett sätt att förflytta Stalin från denna post och till den utse en annan person, som är överlägsen kamrat Stalin bara i ett avseende, nämligen att han är tolerantare, lojalare, hövligare och mer uppmärksam mot kamraterna, mindre nyckfull o.s.v. Denna omständighet kan förefalla att vara en obetydlig småsak. Men jag tror att detta, med hänsyn till förebyggandet av en sprängning och med hänsyn till vad jag tidigare skrev om förhållandet mellan Stalin och Trotskij, inte är någon småsak, eller att det är en sådan småsak som kan få avgörande betydelse.”⁶³

3. Hotet om att partilinjen inte längre skulle bestämmas av ”partiets gamla garde”, dvs av en ledande, proletär kärna som prövats under de hårda åren av kamp och som utnjuter en hög auktoritet. Förverkligandet av denna risk skulle i praktiken innebära att partiets politiska linje inte längre utarbetades av ett verkligt ”proletärt högkvarter” utan av partiets administrativa apparat, något som skulle kunna öppna vägen för att proletariatet förlorade makten och en borgerlig diktatur återupprättades via statsapparaten som inte längre hade en proletär karaktär.

4. Slutligen ser Lenin också och även i frånvaro av en risk för en öppen eller dold klyvning, ett hot avteckna sig om en ytterligare försämring av det förtroendefulla förhållandet mellan partiet och de breda massorna, en försämring som alltmer skulle försvåra ett utarbetande av en proletär politisk linje och ett beriktigande av begångna misstag. Hotet om en sådan utveckling var desto starkare som partiet under Kronstadtopproret, under de första månaderna av år 1921, fått uppleva *början* till en sådan försämring och att dess effekter ännu år 1923 inte helt hade övervunnits. Vi skall senare ta upp de politiska konsekvenser av en *grundläggande betydelse*, som Lenin drar ur denna situation, när han gör ett bokslut för de fem åren av revolution.

För att rätt kunna förstå vidden och innebörden av de omvandlingar som bolsjevikpartiet fick vidkännas är det dock nödvändigt att sätta in dessa omvandlingar i ramen av hela den sociala process som utvecklas under åren 1917–1923, och därefter att analysera hur klasskampen ger effekter inom bolsjevikpartiet i form av sammanstötningar mellan olika tendenser eller mellan olika politiska linjer eller element av politiska linjer. Detta kommer att studeras i den fjärde delen av denna bok efter det vi förtydligat innebörden av vad vi hittills sett som en statsapparaternas ”autonomiserings”-process.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid. s. 753

III. Den proletära diktaturens statsapparaters autonomiseringsprocess och dess objektiva karaktär.

Tendensen till statsapparaternas autonomisering, framväxten av borgerliga praktiker och förhållanden inom den proletära diktaturens tvångsapparater och omvandlingarna inom själva bolsjevikpartiet utgör i grund och botten olika aspekter av en och samma objektiva process, som vi – för enkelhets skull – skall kalla den proletära diktaturens statsapparaters ”autonomiseringsprocess”.

Lenin konstaterar vid ett flertal tillfällen att det inte är arbetarna själva som styr sovjetorganen. Han fördömer det faktum att en anonym och ogripbar apparat tagit hand om den makt, som borde utövas av sovjeterna. Han understryker att man måste ”ge makten tillbaka till sovjeterna”. Statsapparaters autonomiseringsprocess tar dock överhanden över resolutionerna från partikongresserna, över besluten från dess ledande instanser och över Lenins vädjanden. Innan vi undersöker denna process sociala grundvalar, måste vi belysa dess klassmässiga effekter.

I. Autonomiseringsprocessens klasseffekter och kravet på ett nytt nedbrytande av statsapparaterna.

Denna process klassmässiga effekter består i att villkoren för utövandet av den proletära diktaturen försvagas genom att borgerliga element tränger in i dess apparater och genom att borgerliga praktiker förstärks.

Lenin påvisar denna situation redan år 1919, när han inför partiets VII:e kongress konstaterar, att sovjetmakten i praktiken tvingats ”placera på nya poster” de ”gamla byråkratiska element” som man tidigare kört bort. Han tillägger: ”De tsaristiska byråkraterna började övergå till sovjetiska institutioner och där praktisera byråkratiska metoder, de började färga om sig till kommunister och skaffa sig medlemsböcker i RKP för att bättre kunna göra karriär. Således, när man kört dem på dörren, kryper de in genom fönstret.”¹

Den ”byråkratiska förvrängning” som Lenin talar om i december 1920, tillskriver den proletära diktaturen i Sovjetunionen en speciell karaktär, som också hänger samman med den plats som borgarklassen och borgerliga praktiker intar i den proletära diktaturens apparater.

Ett år senare, i januari 1922, drar Lenin, i sina teser om fackföreningarnas roll och NEP (teser som antas av partiets XI:e kongress), åter exakta slutsatser av det han sagt i december 1920 då han betecknade sovjetstaten som en ”proletär stat av övergångstyp”, något som nödvändiggör en proletär klasskamp mot dess svagheter, mot dess misstag, mot kapitalisternas klassaptit, som undgår proletariatets kontroll, mot ”allehanda kvarlevor av det förgångna i dess institutioner”, något som kan rättfärdiga ”användningen av *strejkkamp*”.²

Vid slutet av 1922 och inför den Kommunistiska internationalens IV:e kongress går Lenin än längre i sin beskrivning av den administrativa statsapparaten som han likställer med den tsaristiska apparaten och förklarar:

”Vi övertog den gamla statsapparaten och det var vår olycka... Vi har nu en väldig massa tjänstemän, men vi har inte tillräckligt med skolade krafter för att verkligen bestämma över dem. I verkligheten händer det mycket ofta, att apparaten på ett eller annat sätt fungerar här uppe, där vi har statsmakten, men samtidigt bestämmer de egenmäktigt där nere, och på så sätt, att de mycket ofta motarbetar våra åtgärder. Uptill har vi, jag vet inte hur många, men som jag tror i alla fall endast några tusen,

¹ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 167

² Lenin, *Valda verk* II:2 s. 649 f (kursiv. av C.B.)

maximum några tiotusental av våra egna. Men nedtill har vi hundratusentals gamla tjänstemän, som vi övertagit från tsaren och från det borgerliga samhället och vilka dels medvetet, dels omedvetet motarbetar oss.”³

Slutligen skall Lenin, en kort tid innan han definitivt döms till tystnad av sin sjukdom, ge den tyngsta domen över den ”sovjetiska” statsapparaten. Denna är, säger han, inget annat än en apparat som man ”övertagit från tsarismen och som endast fått en helt ytlig sovjetisk anstrykning ...”. Han tillägger dessutom:

”...Vi kallar för vår egen en apparat, som i själva verket ännu är helt och hållet främmande för oss och utgör ett borgerligt och tsaristiskt konglomerat ...”⁴

Således fördömer Lenin, till sina sista skrifter, resultatet av en statsapparaternas autonomiseringsprocess och uppkomsten av en apparat som man ”övertagit från tsarismen”. Redan vid slutet av 1920 tvekade Lenin inte att skriva härom:

”Sovjetmaktens uppgift är att totalt förstöra den gamla statsapparaten så som vi avskaffade den i Oktober, och att överföra makten till sovjeterna.”⁵

Som vi vet, förstördes aldrig den nybildade, gamla statsapparaten så som Lenin begärde; den bara utvecklades och förstärktes. Efter NEP' s slut, d.v.s. efter det privatbourgeoisin försvunnit, blir den en av de platser där de borgerliga krafterna samlas.

De klassmässiga effekterna av statsapparaternas autonomiseringsprocess är att proletarietets ledande roll över sina egna statsapparater försvagas samtidigt som borgarklassens stärks. Det rör sig således om en klasskampprocess. Man måste fråga efter denna process' objektiva bas och efter de villkor som gjorde det möjligt för den att utvecklas på det sätt som skedde.

II. Processens objektiva bas.

Den objektiva basen för den klasskampprocess som leder till att den proletära diktaturens apparater autonomiseras, kan inte reduceras till en förekomst av klasser i allmänhet. Denna objektiva bas måste sökas i helheten av de förhållanden och de praktiker som konkret existerar vid denna tid, och som ger de närvarande klasserna deras specifika egenskaper. Det är i själva verket dessa förhållanden och de praktiker som utvecklas på deras bas, som bestämmer klassernas existensformer liksom formen för deras kamp.

För att kunna förstå vad som utgör den objektiva basen för statsapparaternas autonomiseringsprocess måste man utgå från *den etapp som den ryska revolutionen befann sig i* under åren 1917–1923. Det är i själva verket av egenskaperna i denna etapp som de omvandlingar beror, som kunnat fullbordas inom de sociala praktikerna och förhållandena, inom de former, således, i vilka borgarklassen och proletarietet stöter samman under denna epok.

Men den epok som den ryska revolutionen då befinner sig i, kännetecknas av att dess *viktigaste uppgift ännu är av demokratiskt slag*: det gäller fr.a. för det makthavande proletarietet att hjälpa bondemassorna i *kampen mot de vita gardena*, d. vs. *mot godsägarna*, samt att *på så vis stärka alliansen mellan arbetare och bönder som leds av proletarietet*. Detta är den väsentligaste uppgiften såväl under ”krigskommunismen” som vid början av NEP.

I själva verket står inte ”uppbyggandet av kommunismen” redan på dagordningen, även om

³ Se Lenins rapport vid den Kommunistiska internationalens IV:e kongress, den 13 november 1922, *Valda verk* II:2 s. 739 f

⁴ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 765 f

⁵ Se Lenins tal den 21 november 1920 inför Moskvaprovinsens RKP(b):s konferens, i Lenin, *CW*, vol. 31, s. 408 f.; citat s. 421. [”Our Foreign and Domestic Position and the Tasks of the Party”]

bolsjevikpartiet under en viss tid (från och med andra kvartalet 1918) trodde detta. Denna illusion – som Lenin efteråt erkände som en sådan⁶ – gjorde det bara svårare att fullfölja revolutionens huvuduppgift, den fick den inte att ”försvinna”.

Karaktären hos den etapp, som den ryska revolutionen då befann sig i, och de konkreta villkor som gällt för revolutionens tidigare utveckling, drog upp gränserna för vilka omvandlingar som kunde ske i de sociala förhållandena och klassförhållandena. De omvandlingar som uppnåddes innanför dessa ”gränser” är av en *grundläggande historisk betydelse*: de innebär att makten övergick i proletarietets händer och att godsägarna och en stor del av privatbourgeoisin konfiskerades. Däremot kan den socialistiska omvandlingen av de ekonomiska förhållandena inte mer än börja framträda; *socialiseringen* av produktionsmedlen har *knappt påbörjats*. En omvandling av detta slag kan bara utföras under en *relativt lång historisk period* och kan inte förverkligas i stor skala förrän vid *den tidpunkt när den framstår* som proletarietets och dess partis huvuduppgift. Detta kan först bli fallet när motsättningar av det slag som ännu dominerade under åren 1917–1923 har färdigbehandlats, d.v.s. när den *demokratiska revolutionens* uppgifter i huvudsak fullbordats och när *alliansen mellan arbetare och bönder konsoliderats på denna bas*.

Under åren 1917–1923 nådde inte den ryska revolutionen – och kunde den inte uppnå – den verkligt socialistiska etappen i den revolutionära processens utveckling. Som en följd av detta dominerar fortfarande borgerliga eller förborgerliga ekonomiska förhållanden, som inte omvandlats eller bara omvandlats till del. Den kapitalistiska arbetsdelningen har knappt angripits, den individuella eller patriarkaliska produktionen dominerar på landsbygden, arbetsdelningen mellan denna och städerna har inte förändrats. På basen av borgerliga eller förborgerliga förhållanden reproduceras eller utvecklas borgerliga eller förborgerliga ideologiska och politiska förhållanden. Enligt ett redan citerat Marx-citat⁷ utgör dessa ekonomiska förhållanden ”*hemlighet*” i de politiska former, som då växer fram, d.v.s. i statsapparaternas autonomiseringsprocess.

Vad som nyss sagts gör det möjligt att gripa tag i processens bas men belyser inte de *villkor* som gjorde den möjlig eller de villkor som skulle ha kunnat göra det möjligt att kämpa mot den: det är således lämpligt att vi nu analyserar dessa.

III. Villkoren för utvecklingen av statsapparaternas autonomiseringsprocess och för kampen mot denna process.

Det grundläggande villkoret för att den proletära diktaturens statsapparater skall kunna genomgå en *autonomiseringsprocess* är att borgerliga eller förborgerliga sociala förhållanden är de förhärskande och att det på denna bas utvecklas borgerliga sociala praktiker. Dessa praktiker för det möjligt att reproducera de kapitalistiska förhållandena, eller att omvandla ”förkapitalistiska” förhållanden till kapitalistiska.

När borgarklassen är vid makten är det den som är den förhärskande agenten för de kapitalistiska förhållandenas utvidgade reproduktion, men den är också – under trycket från det kapitalistiska produktionssättets motsättningar – agenten för en *motsägelsefull praktik som omvandlar de kapitalistiska förhållandena*. Således införes element som förebådar socialistiska förhållanden. Dessa element står i en totalt underordnad position, de är underkastade kraven på en reproduktion av de kapitalistiska förhållandena i deras helhet och de förblir på detta sätt så länge det inte uppstår en proletär revolution som ger dem en härskande ställning. Som Marx påvisar vid mer än ett tillfälle när han behandlar aktiesällskapen, börsen, trusterna, de kapitalistiska nationalise-

⁶ Se den femte delen av denna bok

⁷ Marx, *Kapitalet* III, s. 701

ringarna o.s.v., bevaras de kapitalistiska förhållanden just genom den formella omvandlingen av dessa förhållanden.

Den historiska materialismen gjorde det möjligt för Marx att få den kapitalistiska reproduktionsprocessens motsägelsefulla karaktär att träda fram, som en process som reproducerar men som också omvandlar de dominerande förhållandena. Härigenom, och i motsats till olika ”socialistiska utopier” som var oförmögna att förändra världen, grundlade Marx den vetenskapliga socialismen som inom själva det nuvarande samhället kan avslöja *villkoren för den socialism, som proletariatet måste få detta samhälle att frambringa*. Detta är innebörden i vad Marx uttrycker i *Grunddragen*,⁸ när han skriver:

”Men inom det borgerliga samhället, ... skapas såväl kommunikations- som produktionsförhållanden, som tillika är minor som kan spränga samhället i luften. (Det finns en mängd motsägelsefulla former inom den samhällseliga enheten, men denna motsägelsefyllda karaktär kan ända inte krossas genom en lugn metamorfos. Om vi å andra sidan i samhället sådant det är, inte kunde uppdaga de materiella produktionsbetingelserna och de dem motsvarande kommunikationsförhållandena för ett klasslöst samhälle, så vore alla försök att spränga samhället i luften lika meningslösa som en strid med väderkvarnar.)”⁹

Denna analys ger hela innebörden åt liknelsen åt *framfödandet* av en ny värld som denna värld är ”havande” med, åt detta framfödande vars agent är proletariatet – på det villkor att det utvecklar en revolutionär praktik.

I själva verket äger proletariatets sociala praktiker, insatta inom kapitalismens antagonistiska sociala förhållanden, också de en *dubbel karaktär*: de utgör praktiker som såväl bevarar som omvandlar de existerande sociala förhållandena. I den utsträckning som proletariatet i grunden förblir dominerat av den borgerliga ideologin, fortsätter dess praktiker, inklusive dess klasskampspraktik, att vara underordnade den kapitalistiska reproduktionens krav (och detta även under proletariatets diktatur); ur detta kommer begränsningarna i den fackföreningsverksamhet som inte omvandlats av en revolutionär inriktning på en vetenskaplig grund (utopisfiska strävanden räcker inte för att omvandla världen). Det är bara i den mån proletariatet vägleds av en *revolutionär teori* (som själv är produkten av en analys av proletariatets egen kamp, av alla de undertryckta klassernas kamp och av villkoren för hur de existerande förhållandena reproduceras och förvandlas) som det kan få praktiker som omvandlar de sociala förhållandena *att bli de förhärskande*, praktiker som i stället för att säkra framtiden för de existerande förhållandena och ett fortsatt kapitalistiskt herravälde, krossar dessa förhållanden och detta herravälde, *öppnar vägen* för socialismen och således inte bara utgör proletära praktiker, utan revolutionära, *proletära praktiker*.

För att återgå till den proletära diktaturens statsapparater och deras autonomiseringsprocess (som är början till en process av dold borgerlig dominans över dessa apparater) kan vi se, att det *grundläggande villkoret* för en effektiv kamp mot denna process är att proletära revolutionära praktiker överväger i det fält av förhållanden som skall omvandlas. Det är dessa praktiker, och endast de, som kan möjliggöra den revolutionära omvandlingen av de sociala förhållandena, och de socialistiska elementens herravälde över dessa förhållanden; detta på villkor att de ingriper i ett lämpligt historiskt ögonblick, när det finns en möjlighet till ett enat och samordnat agerande från de revolutionära krafternas sida.

På den generaliseringsnivå, där de ovan nämnda propositionerna gäller, kan man således säga, att

⁸ Marx, *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, Halmstad, 1971

⁹ Ibid. s. 46 f

villkoren för att den autonomiseringsprocess som utvecklas inom den proletära diktaturens statsapparater från 1918 till 1923 kunde äga rum, är att de borgerliga praktikerna överväger och att de revolutionära praktikerna är svaga på det fält av förhållanden som skall omvandlas. Denna övervikt är nära förbunden med det *historiska ögonblick*, som den ryska revolutionen vid denna tid befinner sig i; och det är därför som denna process utvecklas med den snabbhet och i de former som vi redan tagit upp.

En mer fullständig förståelse av processen – utan vilken inga *lärdomar* kan dras från dess konkreta förlopp – kräver dock att man anstränger sig att gå längre än till de ovan nämnda allmänna formuleringarna.

För detta ändamål måste vi återgå till det *historiska ögonblick i vilket* denna process befinner sig, således till de *konkreta dragen* i den period under vilken den sker. Men dessa drag är av ett sådant slag att de *kräver att de revolutionära ansträngningarna koncentreras på ett prioriterat mål*, nämligen på försvaret av den proletära diktaturen; de tillåter inte att man på dagordningen ställer en omedelbar socialistisk omvandling av de sociala förhållandena i deras helhet.

A) De omedelbara, brådskande behoven

Den avgörande vikten hos de omedelbara, brådskande behoven spelar här in. Under ”krigs-kommunismen” måste sovjetmakten – som knappt uppstått – bemöta en kombinerad militär offensiv från de vita gardena och från interventionsstyrkor från de flesta imperialistiska makterna. Den måste till varje pris säkra städernas försörjning och förse fronten så snabbt som möjligt, med risk för att annars helt enkelt försvinna.

Det finns i praktiken *ingen annan framkomlig väg* än den som sovjetmakten valde, med tanke på det sammanhang i vilket den proletära makten inrättats, och givet varuförhållandenas och de småborgerliga praktikernas övervikt inom bondeklassen (bl. a. praktiken av ”intet för intet”), samtidigt som industrin har nästan ingenting att erbjuda byarna och de *brådskande kraven från kriget gör det omöjligt att vänta*. Sovjetmakten måste ta sin tillflykt till utskrivningar och till en disciplin som antingen påtvingas av avantgarde-arbetare eller genom statsapparaten. Denna tillflykt är nödvändig även om den skulle leda till en tillfällig försämring av förhållandet mellan proletariatet och en stor del av bondeklassen och således till en framväxt av motsättningar mellan sovjetmaktens apparater och de skikt bland massorna mot vilka dessa apparater utövar ett tvång.

När Lenin i juni 1920 åter tar upp den paroll som han tidigare fört fram om ”Allt för kriget” insisterar han med dessa ord på uppgifternas brådskande natur:

”Det gäller att rädda livet på tiotusentals av våra bästa kamrater som stupar vid fronten, i främsta ledet. Det gäller att undgå den hungersnöd som hotar oss enbart därför att vi inte avslutat kriget, när vi kan och måste avsluta det så snart som möjligt. Därför är det oundgängligt, och kosta vad det kosta vill, att disciplinen och underordningen tillämpas med en oförsonlig stränghet. Minsta slarv, minsta svaghet som här, bakom fronten, visar sig, i vilket fredligt arbete det än må vara, innebär en förlust av tusentals liv och hungersnöd också här.”¹⁰

B) Bolsjevikpartiets historiska relationer till landsbygden.

De omedelbart brådskande behoven gör det än mer omöjligt för partiet att utveckla nya metoder och på detta sätt hjälpa bondeklassen att omvandla sina praktiker, speciellt som det själv som organisation nästan är helt frånvarande i byarna. Som vi vet misslyckades försöket att skapa riktiga fattigbondekommittéer. Med några få undantag när, varken utvecklas eller konsolideras

¹⁰ Lenin CW, vol. 31, s. 175. [”Speech Delivered at the Second All-Russia Conference of Organizers Responsible for Rural Work”, 12 juni 1920]

dessa kommittéer, medan sovjeterna på landsbygden i stort sett förblir under byarnas borgerliga elements kontroll, vilka själva påverkas av socialistrevolutionärerna som ofta är iblandade i kontrarevolutionära verksamheter. De proletära politiska kadrenna är ännu alltför få till antalet och deras närvaro alltför nödvändig vid fronten för att de i någon större mängd skall kunna sändas till landsbygden eller hjälpa fattig- och mellanbönderna att undgå den lantliga bourgeoisins ideologiska inflytande, hjälpa dem att utveckla en revolutionär praktik som innebär en djup och systematisk solidaritet med fronten och städerna.

Begränsningarna i bolsjevikpartiets direkta inflytande på landsbygden kommer framför allt fram i böndernas svaga deltagande i valen till landsbygdssovjeterna. Mellan 1919 och 1922 är detta deltagande så litet som 22 % och det faller ibland ända till 9 %.¹¹ Vad gäller partimedlemmarnas procentandel i de ryska provinsernas landsbygdssovjeter varierar den från 0.3 % till 1.8 %;¹² deras inflytande är således ytterligt begränsat. På nivån av landsbygdskantonernas (*volost*) sovjeter är partiets ställning en smula bättre: 11.7 % av delegaterna i dessa sovjeter är partimedlemmar. Det är inte förrän på distriktssovjeternas nivå (*ujesd*) som situationen förändras, fr.a. om man tar exekutivkommittéernas sammansättning med i beräkningen, vilka år 1922 räknar 81 % partimedlemmar eller – kandidater, men av dessa har 76 % inte gått in i partileden förrän efter revolutionen och många av dem är administratörer som tillhört den gamla statsapparaten. Vad gäller den administration som lyder under sovjeterna och deras exekutivkommittéer, består de i huvudsak av resterna av den gamla, krossade administrationen, som sedan åter satts på fötter,¹³ som ju Lenin påpekat vid åtskilliga tillfällen.

Partiets ytterst svaga förankring på landsbygden är således ett av de element som förklarar varför borgerliga och småborgerliga praktiker har en sådan övervikt i stora ryska områden. I de flesta byar och t.o.m. i en mängd små och medelstora städer är partimedlemmarna ännu bara ”en droppe i havet” (enligt ett Leninuttryck). Deras numeriska svaghet gör det inte möjligt för dem att sätta igång stora förklaringskampanjer, inte heller att systematiskt samla råd och förslag från de breda massorna, som skulle kunnat underlätta framväxten av nya praktiker. Som en följd av detta blir de gamla, ombildade apparaternas tyngd (eller de nya apparaternas som också de är skilda från massorna) desto större och det växer fram borgerliga praktiker inom dem.

Återupprättandet av statsapparater som liknar tsarismens apparater ledde i sin tur, liksom framväxten av auktoritära förhållanden mellan dessa apparater och massorna, till ideologiska effekter, bl. a. till en del av arbetarnas och böndernas misstro gentemot de ”etablerade myndigheterna” och t.o.m. till en rädsla för förtryck. Dessa ideologiska effekter bidrog till att från de breda massorna mer eller mindre isolera de partimedlemmar, som befann sig långt ifrån de sovjetiska centra och organisationer, där partiets ledande verksamhet i verkligheten utövades. Dessa centra och dessa organisationer spelade en avgörande roll i försvaret av sovjetmakten, men de kunde inte räcka till för att sätta igång en proletär omvandling av de sociala praktikerna över hela landet.

C) Frånvaron av en tillräckligt stor tidigare erfarenhet av vad som krävdes för att omvandla de sociala förhållandena och de sociala praktikerna.

Under åren 1917–1923 övervägde således sådana objektiva betingelser i Ryssland som gynnade statsapparaternas autonomiseringsprocess, återupprättandet av apparater av borgerlig eller

¹¹ Se *Sovjeterna, sovjetkongresserna och exekutivkommittéerna* (på ryska), publikation från NKVD; Moskva, 1924, citerad i O. Narkiewicz, op. cit. s. 60

¹² I de icke-ryska provinserna tycks en speciell ansträngning ha gjorts för att få ett större partiinflytande i sovjeterna; motsvarande siffror varierar mellan 11 % och 25 %. (ibid)

¹³ Ibid. s. 61

förborgerlig typ eller än mer, enligt Lenins slående formulering, av ”en tsaristisk apparat överstruken med rödfärg.” Till dessa objektiva betingelser lades dock andra, som även de drar upp gränser för bolsjevikpartiets agerande. Dessa gränser hänger samman med partiets oerfarenhet vad gäller betingelserna för en omvandling av sociala praktiker och förhållanden. Dessa gränser bestäms också av vissa av de teoretiska uppfattningar som fanns inom partiet.

Utan att påstå att bolsjevikpartiets agerande i verkligheten skulle kunna ha varit mycket annorlunda än vad det var – med hänsyn till den etapp som den ryska revolutionen då befann sig i, till brådskan och omfånget hos de uppgifter som partiet då måste bemöta, till partiets medlemsantal och till den typ av förankring som det hade kan man ändå tycka att den proletära maktens apparaters autonomiseringsprocess skulle kunna ha bekämpats bättre och således bromsats upp, om partiet hade haft en *tidigare erfarenhet av de krav som ställs av kampen mot en sådan process*. Det är ett historiskt faktum att man *saknade denna erfarenhet* och att de mycket allmänna anvisningar, som kom fram i en begränsad praktik, var otillräckliga.

Vad som skulle kunnat ha gjorts eller borde ha gjorts för att bekämpa statsapparaternas autonomiseringsprocess och den därmed sammanhängande förstärkningen – i nya former – av borgarklassens positioner i det ryska samhället, kunde inte ”uppfinnas”. Man var tvungen att lära sig det utifrån praktiken själv, genom att dra lärdomar från de *misstag som begåtts* och genom att göra ett bokslut över dessa. Idéerna faller inte från himlen, de kommer från praktiken, inte nödvändigtvis enbart från framgångarna utan också från misslyckandena, på det villkor att de som upplevt misslyckandena (eller andra som befunnit sig i mer eller mindre likartade omständigheter) *drar lärdomar av dem*. Det är först från år 1921 och 1922 som bolsjevikpartiet och då framför allt Lenin, började dra ut lärdomarna från sina egna erfarenheter. Vi återvänder till detta i denna boks femte del.

D) Partiets teoretiska uppfattningar och bokslutet för åren 1917–1922.

När man idag jämför de dominerande praktikerna och teoretiska formuleringarna inom bolsjevikpartiet (under åren 1917–1922) med de formuleringar och praktiker som dominerar det kinesiska kommunistpartiets tankar och handlingar, kan man med all rätt anse, att vissa av de förhärskande uppfattningarna inom bolsjevikpartiet utgjorde ett hinder mot en effektiv kamp mot processen av sovjetmaktens statsapparaters autonomisering. Visserligen är det löjligt att vilja ”skriva historien med om” och att fantisera om ”vad som skulle ha hänt om förhållandena varit annorlunda”; inte desto mindre – och eftersom detta är ett faktum – är det fullt möjligt att påstå att vissa av bolsjevikpartiets teoretiska föreställningar under en viss tid hindrat det från att se, att förstå och att förutsäga den verkliga karaktären av och räckvidden hos en process, vars effekter det ändå delvis fördömde.

Bland de uppfattningar som spelat denna *fördöljande* roll kan vi nämna de som rör den roll som kan spelas av vissa former av centralisering och statskapitalism – vi återvänder till denna i slutet av boken. Till en viss punkt – och inom de snäva gränser som satts av de objektiva betingelserna – kunde dessa uppfattningar förhindra bolsjevikpartiet att utstaka en väg som skulle gjort det möjligt för massorna att *utifrån sina egna erfarenheter* utveckla andra praktiker än de som övervägde vid flera tillfällen under denna tid; revolutionära praktiker som – innanför dessa gränser – skulle ha kunnat ge liv åt sovjeterna och massorganisationerna.

Några ytterligare observationer kan säkert vara till nytta:

Allra först måste man understryka att *det är aldrig de felaktiga uppfattningarna som är det bestämmande elementet i en social process*. Det som bestämmer denna process' utveckling är de existerande sociala förhållandena och de existerande sociala praktikerna. *Det är inte idéerna* (inte

ens de, vars bärare är ett parti) *som skapar historien, utan massorna.*

De korrekta uppfattningarnas roll är för den skull inte mindre väsentlig: de kan *hjälpa massorna att utveckla sin revolutionära praktik på ett systematiskt sätt* och att överge de praktiker som undertrycker dem. De korrekta föreställningarna *öppnar en väg*, men de ”skapar” inget, utom *möjligheter*: möjligheter för massorna att stärka sina revolutionära praktiker, att ena massorna, att samordna dem. Mer gör de inte, men heller inte mindre.

Det är detta som Lenin med all rätt drar fram när han i *Vad bör göras?* skriver; ”utan en revolutionär teori ingen revolutionär rörelse”. Denna mening innebär givetvis inte, att det är teorin som ”skapar” den revolutionära rörelsen; den innebär att teorin *vägleder* denna rörelse och således visar på den väg som möjliggör en fortsatt marsch framåt. Detta gör den, inte genom att ”uppfinna” vad det nu än gäller, utan genom att dra ut de *teoretiska lärdomarna*, vilka således har en *universell betydelse*, ur själva rörelsen, i hela dess historiska räckvidd.

För att återgå till det problem som vi undersöker här – problemet om autonomiseringsprocessen inom den proletära diktaturens statsapparat – måste vi dra slutsatsen, att *det inte är de svaga punkterna i bolsjevikpartiets theoretiska uppfattningar, som skulle vara ”ursprunget” till denna process* (som en *idealistisk historieuppfattning* skulle hävda) men att förekomsten av dessa uppfattningar och det bristfälliga senare beriktigandet av dem spelade en roll i det faktum, att de stora ryska massorna inte leddes in på en väg, som skulle gjort det möjligt för dem att utveckla, ena och samordna sina revolutionära praktiker i den utsträckning som var önskvärd för att ”på nytt förstöra den tsaristiska apparat” som åter byggts upp.

Bolsjevismens theoretiska uppfattningar innehöll ett visst antal svaga punkter genom att de delvis var ett arv från en arbetarrörelse, som hade fjärrat sig från den revolutionära marxismen. I själva verket hade bolsjevikpartiet, som utgått ur den Andra internationalen, i frånvaro av en egen, praktisk erfarenhet, inte i ett drag kunnat avbörda sig *allt* som var felaktigt i denna Internationals uppfattningar. Ett sådant avskaffande kan bara uppnås efter hand, till *priset av en klasskamp inom själva teorin.*

Man måste således också här återvända till de historiska omständigheterna, eftersom det inte är i vilket ögonblick som helst som man helt kan avskaffa den revolutionära teorins svaga punkter (de punkter där den borgerliga ideologins inflytande fortfarande förmärks). Detta avskaffande och de beriktiganden som det möjliggör, är också de en del av en objektiv process. De är bara möjliga på basen av att *motsättningarna bringas till mognad*, en mognad som utvecklas genom att en otillräcklig teori tillämpas inom den revolutionära rörelsen; De äger rum i det ögonblick då dessa motsättningar *verkligen kan behandlas.*

När man talar om det ”teoretiska arvegodsset” från den Andra internationalen som bolsjevikpartiet inte lyckats avbörda sig, måste man i detta inbegripa en viss uppfattning av centralismen som skiljer sig från den *demokratiska centralismen* samt en viss uppfattning om de *centraliserade statsapparaternas* roll. Likaså måste man komma ihåg, när man ställer sig frågan om anledningarna till varför bolsjevikpartiet under åren 1917–1923 ännu inte lyckats göra sig av med dessa föreställningar, att orsakerna härtill till del hänger samman med karaktären hos den etapp som den ryska revolutionen då befann sig i, med revolutionens då i huvudsak demokratiska uppgift. Eftersom det är denna uppgift som överväger, tenderar dock metoder och uppfattningar, som är analoga med de som kännetecknade den franska revolutionen, att överväga, det rör sig här om de jakobinska uppfattningar och metoder, som just är en del av den Andra internationalens arvegods.

Rosa Luxemburg – som stödde Oktoberrevolutionen – konstaterar likheterna mellan den franska

och den ryska revolutionen, när hon vid början av 1919 talar om förekomsten av en ”diktatur i borgerlig mening, i jakobinväldets mening”.¹⁴ Hon tillägger, att denna typ av politiska förhållanden måste medföra att ”också livet i sovjeterna allt mera förlamas”, att livet i de offentliga institutionerna dör ut, under det att ”byråkratin ensam förblir det aktiva elementet”.¹⁵

Samtidigt erkänner hon att ”det vore att kräva övermänskliga ting av Lenin och hans kamrater, om man ytterligare ville av dem kräva, att de under sådana omständigheter skulle trola fram den vackraste demokrati, den mest förebildliga proletariats diktatur ...”.¹⁶ Genom att erkänna de *konkreta historiska omständigheternas roll*, ställer sig Rosa Luxemburg på den historiska materialismens plan och inte på idealismens.

Tendensen till en övervikt för jakobinska metoder under denna period är i själva verket resultatet av en *förening* mellan konkreta historiska omständigheter och deras effekter och jakobinska uppfattningar som inte stod bolsjevismen främmande,¹⁷ medan Marx och Engels å sin sida hade varnat för en jakobinsk nostalgi.¹⁸

Hur det än må vara med den saken är den proletära diktaturens viktigaste statsapparaters autonomiseringsprocess redan en realitet under åren 1917–1922, och denna realitet undgår inte att spela en avsevärd roll i de historiska och politiska strider som utkämpas inom bolsjevikpartiet.

¹⁴ Rosa Luxemburg, *Den ryska revolutionen*, Federativs förlag, Stockholm, 1967, s. 62

¹⁵ Ibid

¹⁶ Ibid. s. 68

¹⁷ Lenin uppfattar t. ex. år 1903 i ”Ett steg framåt, två steg tillbaka” den ”revolutionära socialdemokratins” roll som ”en jakobins, som är ouplösligt förenad med proletariats organisation, vilket blivit medvetet om sina klassintressen”

¹⁸ Se t. ex. *La Sainte Famille*, ed. sociales, Paris 1959 s. 144-150, eller Engels brev till Marx den 4 september 1870 (M. E. W. del 33, s. 53)

FJÄRDE DELEN: De ideologiska och politiska striderna inom bolsjevikpartiet

Analysen av de ideologiska och politiska strider som äger rum inom bolsjevikpartiet gör det möjligt att förstå på vilka ideologiska grundvalar partiets politiska linje och handlande vilar, således att förstå vilket slag av stöd detta parti kan ge de breda massorna i deras kamp, med tanke på att dessa utgör det bestämmande elementet i alla historiska omvandlingar.

En sådan analys är inte bara av ett ”retrospektivt” intresse: den kan inte bara hjälpa oss att förstå de ideologiska strömningar som stod emot varandra under Lenins tid – och som utövade ett inflytande på hela den revolutionära kampen under denna period – den möjliggör också en bättre förståelse av innebörden i och räckvidden hos de ideologiska strider som senare, omedelbart efter Lenins död och även mycket senare, d.v.s. ännu i dag, äger rum inom bolsjevikpartiet, i den kommunistiska internationalen och i den internationella arbetarrörelsen. Genom en sådan analys kan man se hur den revolutionära marxismens idéer – vilka alltid är öppna för ett beriktigande från den praktiska erfarenheten och den teoretiska eftertanken – stöter samman med borgerliga eller småborgerliga uppfattningar, som ”presenteras” i en ”marxistisk” språkdräkt, uppfattningar som bildar en av den moderna revisionismens ”källor”

Analysen av de ideologiska och politiska striderna inom bolsjevikpartiet under Leninepoken gör det också möjligt att bättre se *Lenins exceptionella plats* inom partiet, hans *väsentliga roll* i antagandet av en revolutionär linje. Termen ”exceptionell” avser att understryka det faktum, att Lenin i avgörande frågor intog positioner, som visat sig vara korrekta, men som han *i början ofta var ensam eller nästan ensam om att försvara*. Det finns i själva verket en *avsevärd skillnad mellan Lenins levande marxism* och de flesta andra bolsjevikedares tendens att nöja sig med att upprepa formler, som det historiska händelseförloppet redan gått förbi. För att här bara ge ett exempel, så vet vi att Lenin – då fortfarande i exil – fördömde all slags ”stöd”politik, t.o.m. av ”villkorligt” slag till den provisoriska regering som bildats efter februarirevolutionen 1917; han förde fram parollen om en omedelbar kamp för proletariatets diktatur i ett ögonblick när nästan alla andra bolsjevikedare intagit en mycket mer ”försiktig” attityd: det är för övrigt bara så småningom som de ansluter sig till den position som Lenin från början antagit. Det är inte lätt att förklara Lenins speciella plats i partiet, även om denna plats – som inte bara ställer honom i spetsen för partiet, utan också *främst* i partiet – *slås fast varje gång som verkligheten kräver en viktig omformulering av strategin och taktiken eller ett beriktigande av den linje som man dittills följt*. Man kan ändå säga att de två grundläggande förklarande elementen utgörs av hans egen förmåga att *lyssna på massorna* och av *hans teoretiska bildnings gedigna karaktär*. Dessa två element förklarar, tillsammans med hans politiska mod, som gör att han *vågar gå emot strömmen* och inte är rädd för att bli *tillfälligt isolerad*, varför Lenin i allmänhet var före sitt parti, också vad gäller *erkännandet av fel* som partiet och han själv begått.

Analysen av de ideologiska och politiska strider som utvecklades inom bolsjevikpartiet medger också en förståelse av *vidden av de beriktiganden* som Lenin gör från slutet av 1920 och som han fördjupar fram till 1923 och där han öppnar nya perspektiv som de andra partiledarna bara ytterst partiellt accepterar.

Innan vi analyserar de viktigaste aspekterna av de ideologiska och politiska strider som vid skilda tillfällen växer fram inom bolsjevikpartiet, måste vi igen ta upp vissa av de omvandlingar som skett i partiets förhållande till de breda massorna. Denna påminnelse kommer att bli kort, eftersom dessa omvandlingars grundläggande aspekter redan tidigare har undersökts.

I. Omvandlingarna i bolsjevikpartiets förhållande till de breda massorna.

De omvandlingar som äger rum i förhållandet mellan de breda massorna och bolsjevikpartiet har sina rötter i omvandlingen av de sociala förhållandena och klassförhållandena; deras omedelbara orsaker är dock den politiska linje som partiet följt, partiets korrekta eller felaktiga inriktning av sitt handlande, således av den analys som partiet gjort av motsättningarna samt av dess förmåga att korrekt behandla huvudmotsättningen i varje etapp av revolutionen. Man måste således länka undersökningen av omvandlingarna i partiets förhållande till de breda massorna med en undersökning av de viktigaste uppgifter som partiet stod inför vid olika tillfällen.

När man undersöker bolsjevikpartiets förhållande till de breda massorna är det svåraste att på ett nöjaktigt sätt karaktärisera detta förhållandes huvudaspekt. Denna är av nödvändighet ytterst komplex. I själva verket är detta *förhållande* alltid mycket starkt *differentierat*. Det är inte detsamma för arbetarklassen och bondeklassen. Inom vardera klassen är det olika, beroende på om man ser på massornas avancerade, eller efterblivna element (som mer eller mindre behärskas av den borgerliga och småborgerliga ideologin) eller på mellanelementen. Generellt sett, stöder massornas avancerade element och mellanelementen bolsjevikpartiet under de år som följer på Oktoberrevolutionen. Hade förhållandena varit annorlunda skulle sovjetmakten inte kunnat motstå de vitas och imperialisternas militära offensiv och de enorma ekonomiska svårigheterna som blev följden av olika former av motstånd och sabotage från borgarklassens sida liksom det ekonomiska kaos som förorsakades av sex år av krig.

Vad som står på spel i förhållandet mellan partiet och massorna är dock konsolideringen av proletariats diktatur och partiets förmåga att utöka de avancerade elementens led, genom att allt eftersom få stöd även från dem som till en början var ljumma och efterblivna element. Det rör sig här om en fortsatt kamp, en kamp som avser att från borgarklassens inflytande slita den fraktion av de breda massorna som ännu är underkastad detta inflytande. Det är också en kamp som sker på såväl hög som låg nivå, ty de misstag som partiet eller vissa av dess medlemmar begår, översätts i en tillbakagång för det stöd som det får från en del av massorna.

Således innebär en undersökning av förhållandet mellan partiet och de breda massorna framför allt en belysning inte bara av det stöd som de avancerade och militanta elementen ger bolsjevikpartiet utan vilket stöd sovjetmakten skulle ha brutit samman – utan också av de intermediära elementens inställning, vars tvekan och vacklan (som är förknippade med förändringar i deras existensvillkor och med de beslut som bolsjevikpartiet fortlöpande tar) avgör den proletära diktaturens styrka och förmåga att från sin ursprungliga övergångsform gå över till en högre form. Det är således ur denna synvinkel som man bör undersöka omvandlingarna av bolsjevikpartiets förhållande till de breda massorna.

Vi skall här inte gå tillbaka till perioden från februari 1917 till maj 1918 mer än för att påminna om att bolsjevikpartiets inflytande över de breda massorna utvecklas snabbt under dessa månader. Från februari till oktober ger ett växande antal arbetare, framför allt i städerna, sitt stöd till bolsjevikpartiet, deltar i de revolutionära organisationernas verksamhet, och stöder bolsjevikpartiets initiativ. I oktober 1917 blir förhållandet mellan klasskrafterna sådant att borgarklassens makt faller samman och lämnar platsen till proletariats diktatur.

Under de månader som följer, leder bolsjevikpartiets handlande vid makten (framför allt stödet åt bondeklassens demokratiska revolution och undertecknandet av Brest–Litovsk fördraget) till att de breda massornas stöd utvidgas, framför allt inom bondeklassen och trots att det dagliga livets svårigheter, – som hänger samman med kriget och med kapitalisternas manövrer – naturligtvis

utnyttjas av de borgerliga och småborgerliga partierna: främst mensjevikerna och SR. Dessa har ändå för mycket förverkat sitt anseende genom sitt handlande under den provisoriska regeringens tid, för att deras inflytande nu skulle kunna vara av det slaget att det allvarligt störde sovjetmakten. De *Novaja Zjizn* t står dock annorlunda till inom vissa begränsade, men ur ekonomisk synpunkt viktiga, sektorer: det är på detta sätt som mensjevikedare i järnvägarnas fackförening bidrar till att förvärpa sammanbrottet inom transportväsendet.

Från och med inbördeskrigets början går förhållandet mellan partiet och de breda massorna in i en svårare period, i första hand som en följd av att partiet överskattar de socialistiska idéernas inträngande inom bondeklassen samt som en följd av misstag som då begicks beträffande de villkor som skulle möjliggöra en socialistisk omvandling av landsbygdens produktionsförhållanden.

I. Från försöket med en "proletär offensiv" på landsbygden till inriktningen på mellanbonden.

I förbindelse med den massmobilisering som bolsjevikpartiet företog – från det andra halvåret 1918 – för att bemöta de vita upproren och den utländska interventionen, föds en illusion om att situationen nu blivit gynnsam för att sätta igång en "proletär offensiv" inom bondeklassen. Detta är den epok då partiet tror att ögonblicket redan anlönt då man kan ta itu med "det verkliga socialistiska uppbyggnadsarbetet" ty det tror att "flertalet av de arbetande bönderna, strävar efter kollektiv bearbetning av jorden".¹

Vid denna tid tror partiet att det kan ge liv åt en revolutionär rörelse bland fattigbönderna som organiseras i från sovjeterna skilda och annorlunda kommittéer. Vi vet att dess försök till en "proletär offensiv" misslyckades. Situationen var inte mogen. Revolutionen på landsbygden kunde inte hoppa över den demokratiska etappen.

Det första försöket som man övergav rörde bildandet av fattigbondekommittéer. Detta försök som påbörjades i juni 1918 vid samma tidpunkt som det skedde en brytning mellan bolsjevikpartiet och "vänster" SR (som kontrollerade ett stort antal bysovjet) ledde inte fram till en rörelse som var solitt förankrad bland den stora massan av fattigbönder. Bara en minoritet av dessa deltog i rörelsen och de bönder som samlades i den, arbetade ofta för snävt personliga mål och angrep mellanbönderna. I de fall då dessa kommittéer var aktiva kom de ofta i motsatsställning till bysovjeterna och försökte skapa en "andra makt" och splittrade härigenom bondeklassen vid en tidpunkt när det var nödvändigt att förena arbetar- och bondeklassen i en och samma kamp inför de vita och imperialistiska arméernas offensiv.

Redan i november uppstår tveksamhet och farhågor inom bolsjevikpartiet och VTsIK för konsekvenserna av fattigbondekommittéernas framväxt. När en kongress för fattigbondekommittéer från Petrogradregionen samlas och representanterna då kräver att alla politiska befogenheter skall överföras från sovjeterna till deras egna kommittéer, presenterar Zinovjev en resolution (med som det verkar partiledningens instämmande), som förklarar att kommittéerna hade kämpat mot kulakerna men att de, när de genomfört sin uppgift till slut varit tvungna att "överskrida 11-junidekretets gränser ... och på så sätt skapa ett dubbelt maktförhållande på landsbygden som lett till ett fruktlöst slöseri med energi och till förvirring".²

¹ Citat från Lenin, Tal vid jordavdelningarnas, fattigbondekommittéernas och kommunernas 1:a allryska kongress (*Valda verk i 10 band*, bd. 8, s. 271)

² Zinovjev presenterade själv en redogörelse för detta möte i Petrograd vid den VI:e extra Allryska sovjetkongressen. (se redogörelsen för denna kongress i E. H. Carr, *Ryska revolutionen 1917-1923*, op. cit. del 2, s. 180)

En vecka senare antar den VI:e extra allryska sovjetkongressen enhälligt en resolution med likartat innehåll.

Den andra december 1918 beslutar VTsIK att upplösa fattigbondekommittéerna, på grund av det ”dubbla maktförhållande” som utvecklats på landsbygden.³ Faktum är att klasskampens ojämna utveckling beroende på region medförde att samtidigt som fattigbondekommittéerna undertrycktes i Ryssland, utvecklades de i Ukraina (som då återerövrats av sovjetmakten efter det den tyska imperialismen brutit samman).

Beslutet att upplösa fattigbondekommittéerna är inte en ”eftergift” åt kulakerna, det är följden av en vilja att undvika en brytning mellan den proletära makten och *mellanbönderna*. I själva verket gör bolsjevikpartiets svaghet på landsbygden det inte möjligt att inrikta fattigbondekommitté-rörelsen på ett korrekt sätt, att undvika att denna isolerar sig från mellanbönderna. I princip borde dessa ha inbegripits i fattigbondekommittéerna (instruktioner i denna riktning hade flera gånger utgått från partiledningen), men i praktiken behandlades ofta mellanbönderna som kulaker.

Från december 1918 söker bolsjevikpartiet allt mer och mer stärka sitt inflytande över mellanbönderna och över småbourgeoisin i allmänhet. I slutet av november publicerade Lenin en text med titeln ”Pitirim Sorokins värdefulla erkännanden”, och förklarar där, när han talar om de minst proletära och mest småborgerliga skikten, om arbetarna som vänder sig mot sovjetmakten, om de tvekande och de neutrala, att ”parollen just nu är att kunna tillgodogöra sig omorienteringen bland dem till vår fördel”. Han understryker apropå detta nödvändigheten av ”en överenskommelse med medelbonden, med arbetaren som var mensjevik igår, med tjänstemannen eller den intellektuella som var sabotör igår ...”

Samtidigt som Lenin förklarar att det inte är fråga om att lämna linjen av att bygga upp socialismen, inte heller om att glömma de småborgerliga elementens tidigare tveksamhet, avslutar han:

”Men när djupgående världshistoriska förändringar framkallar en oundviklig vändning åt vårt håll bland den partilösa, mensjevikiska, socialistrevolutionära demokratiska massan, måste vi lära oss och kommer vi att lära oss att tillgodogöra oss denna nyorientering, stödja den, framkalla den i olika grupper och skikt, göra vårt bästa för en överenskommelse med dessa element ...”⁴

De beslut som tas mellan december 1918 och mars 1919 utgör en första början till ett nytt försök av direktallians med mellanbönderna, som slås fast från och med mars 1919.

Som vi vet söker Lenin i själva verket vid partiets VIII:e kongress definiera en ny inställning till mellanbönderna, som är ”en anseelig och stark del av befolkningen”. Det är vid detta tillfälle som han deklarerar att man i det stadium som den sovjetiska revolution uppnått, inte kan nöja sig med att ”neutralisera bönderna”, utan måste ”skapa en *solid allians* med mellanbonden; detta för att utesluta möjligheten av de vanliga avvikelser och misstag som fjärmat honom från oss, trots att vi i verkligheten, som styrande kommunistiskt parti och som det första som hjälpt den ryske bonden att definitivt skaka av sig godsägarnas ok och för honom lagt grunden till en verklig demokrati, kunde räkna med hans fulla förtroende”.⁵

Partiets nya program som antogs av den VIII:e kongressen är klart inriktat på en allians med mellanbönderna. Det påminner uttryckligen om att mellanbönderna inte utgör en del av de utsugande klasserna och att inget tvång således får utövas mot dem. Det påpekar att man måste vidta åtgärder för att hjälpa mellanbönderna att höja produktiviteten på sina jordar och att beskatt-

³ Ibid. s. 180

⁴ Lenin, *Valda verk i tre band*, del 2. s. 695-697

⁵ Se Lenins öppningstal vid bolsjevikpartiets VIII:e kongress, hållet den 18 mars 1919, Lenin, *CW*, vol. 29, s. 143 f.; citat på s. 144-145.

ningen bara skall drabba dem mycket lindrigt.

II. Utskrivningarna och framväxten av motsättningar mellan sovjetmakten och bondeklassen.

Under loppet av år 1919 och än mer år 1920 visar det sig vara omöjligt att i praktiken tillämpa de principer som förts fram i början av 1919 och ratificerats av den VIII:e partikongressen, detta på grund av den växande obalansen mellan jordbrukets produktion och leveranser och frontens och städernas behov av jordbruksprodukter. För att bemästra denna obalans tvingas sovjetmakten, som vi tidigare sett, att öka utskrivningarna och därigenom också, på ett ofta godtyckligt sätt, att slå mot mellanbönderna (som för övrigt utgjorde den största producentgruppen).

Så länge som kriget varade och som den stora massan av bönder förstod utskrivningarnas objektiva nödvändighet accepterades dessa mer eller mindre som ett nödvändigt ont. Situationen förändras på ett allvarligt sätt vid mitten av 1920 när segern var säkrad. Från detta ögonblick framkallar de fortsatta utskrivningarna – som till och med ökat för att bemöta en vikande jordbruksproduktion – ett allvarligt missnöje hos en stor del av bondeklassen och en stark spänning mellan denna och bolsjevikpartiet.

Från juni 1920 stiger spänningen än snabbare genom att partiet tror sig kunna fortsätta med rekvisitionspolitiken under en obestämd tid och genom att det t.o.m. ser denna politik som ett nödvändigt instrument i det ”uppbygge av socialismen” som det då ser som en omedelbar uppgift.

Vissa Lenintexter vittnar om de illusioner som då fanns. Under den II:a allryska konferensen för organisatörer ansvariga för arbetet på landsbygden manar Lenin således ”den mest avancerade, den mest medvetna delen av arbetarna i städerna och inom industrin ... att undervisa, instruera och disciplinera resten av proletariatet som ofta är omedvetet, liksom hela den arbetande massan och bondeklassen”. Han kräver, att en disciplin påtvingas bondeklassen utifrån, utan ”gråtmildhet”, ty ”kapitalismen har lämnat oss i arv totalt okunniga och förslöade arbetare, som inte förstår att man kan arbeta på annat vis än under kapitalets knölpåk ...”⁶

Vid denna tidpunkt anser Lenin att utskrivningsåtgärderna *inte bara utgör en tillfällig politik* (som måste tillämpas på grund av krigstillståndet) utan att de är en del av den proletära diktaturen, av det slags förhållanden, som bör finnas mellan det maktavande proletariatet och bonde-massorna.

Det är typiskt för ”krigskommunismens” illusioner, att utskrivningsåtgärderna framstod för bolsjevikpartiet som en integrerad del av den ”frontalattack” mot kapitalismen som man då trodde sig genomföra. Rekvisitionerna, som hade antagits provisoriskt och som varande påtvingade av omständigheterna, sågs således från och med nu som normala ”socialistiska åtgärder”, inte bara av Bucharin – som då var anhängare till att man använde tvång mot bönderna, vilket framgår av hans bok om *Övergångsperiodens ekonomi*⁷ – utan också av Lenin.

När Lenin under år 1920 läser en analys av Varga av de ungerska revolutionära erfarenheterna, där denne förklarar att ”rekvisitioner leder inte till målet eftersom de i sitt släptåg för med sig en nedgång i produktionen”, sätter han således två frågetecken i marginalen för denna mening.⁸ Kort efter det han läst denna text av Varga stöder Lenin Bucharins uttalanden i *Övergångsperiodens*

⁶ Lenin, *CW*, vol. 31, s. 176-177. [”Speech Delivered at the Second All-Russia Conference of Organizers Responsible for Rural Work”]

⁷ N. Bukharin, *The Economics of the Transformation Period*, s. 159 f.

⁸ Lenin, *Valda verk* (på ryska) del 7 s. 363 i 1928 års upplaga, citerad av E. H. Carr, op.cit. del 2, s. 192

ekonomi, speciellt där denne framhäver, att det tvång som den proletära diktaturen utövar gentemot bondeklassen inte kan betraktas som ett ”rent våld”, eftersom det hjälper ”den allmänna ekonomiska utvecklingen”; i marginalen till denna text noterar Lenin: ”mycket bra”.⁹

Lenin anser t.o.m. i november 1920 – speciellt efter den starka uppgången för den mängd spannmål som staten lyckats uppbära tack vare rekvisionsåtgärderna – att ”vi har övertygat bondeklassen om att proletariatet skulle kunna ge det bättre levnadsvillkor än borgarklassen; vi har övertygat den om detta genom vår praktik”. Han tillägger: ”Bönderna ger oss rätt att hoppas. Från en fientlig neutralitet gentemot oss har de övergått till en välvillig neutralitet.”¹⁰

Vid detta ögonblick har i själva verket böndernas missnöje börjat visa sig öppet sedan omkring två månader tillbaka.¹¹ I september, i samband med arméernas demobilisering och då hotet upphört från de vita garderna, kan man se något som kallades ”bondebanditism” uppträda, som ett uttryck för ett djupt missnöje på landsbygden. Denna ”banditism” utvecklas framför allt i de centrala och sydostliga regionerna; Tambovprovinsen berörs speciellt av en sådan rörelse.

Under vintern 1920–21 tvingas folkkommissariatet för försörjningen slutligen inställa rekvisitionerna i 13 provinser på grund av de oroligheter som där uppstått.¹² Från och med nu upphör inte böndernas missnöjesdemonstrationer förrän utskrivningsåtgärderna officiellt övergetts i mars 1921.

Trots denna situation förklarar Lenin än en gång, i december 1920, att tvånget mot bönderna är nödvändigt och att det är ett medel för att höja jordbruksproduktionen.

Vid den VIII:e Allryska sovjetkongressen betonar Lenin, samtidigt som han trycker på nödvändigheten av ett *övertalningsarbete* bland bönderna, speciellt då bland de arbetande bönderna, fattig- och mellanbönderna, att ”i ett land av småbönder är det vår främsta och huvudsakliga uppgift att förmå att övergå till statligt tvång för att höja bondejordbrukets nivå” och kräver att ”tvångsapparaten” ska vitaliseras och förstärkas.¹³

Dessa Leninuttalanden är de sista i denna riktning. När han allt mer och mer lämnar en position som var gynnsamt inställt till tvångsåtgärder mot bönderna, gör Lenin ett allt mer djupgående beriktigande av sin uppfattning av förhållandet mellan den proletära makten och bondeklassen. Vi skall i denna boks femte del se på vilket sätt Lenin tog itu med detta fördjupande, vilken plats det får i det bokslut han gör av fem år av revolution, och i vilken grad som det som han då säger påverkar bolsjevikpartiets dominerande uppfattningar. För ögonblicket skall vi bara ge några antydningar om den *början till en omvärdering av bondepolitiken* som Lenin tar itu med vid början av 1921.

III. Bondeklassens missnöje och början till en omvärdering av bolsjevikpartiets bondepolitik.

I januari 1921 mångfaldigar Lenin sina kontakter med olika bondedellegationer. Han inser allt mer och mer vilka misstag som begåtts vad gäller landsbygden. I februari skriver han ett utkast till teser om bondeklassen. För att ”tillfredsställa önskemål från icke partianslutna bönder”, föreslår han att ”ersätta rekvireringen /d.v.s. det mer eller mindre godtyckliga uttagandet av

⁹ Lenin, *Valda verk* (på ryska), del 35, s. 175 av 1945 års upplaga, cit. i E. H. Carr, op.cit. del 2 s. 192

¹⁰ Lenin *CW*, vol. 31, s. 418 [”Our Foreign and Domestic Position and the Tasks of the Party”, november 1920]

¹¹ Lenin konstaterar detta missnöje redan i oktober månad (se ovan s ...) men han tillskriver det inte systemet av utskrivningar som sådant utan enbart de överdrifter som skett vid deras tillämpning.

¹² Se den ryska redogörelsen för RKP:s tionde kongress (1921 års upplaga s. 231), citerad i E. H. Carr, op.cit. s. 193

¹³ Lenin, *Valda verk i 10 band*, bd. 10, s. 170. [”Rapport av allryska Centrala exekutivkommittén och Folkkommissariernas råd om utrikes- och inrikespolitiken den 22 december”]

'överskottsvaror' C.B./ med en spannmålsskatt" och antyder att det är nödvändigt att "denna beskattning /minskas/i överensstämmelse med föregående års rekvireringar". Han föreslår också "att öka jordbrukarens frihet att utnyttja sina överskottsprodukter på en nivå som överstiger skatterna".¹⁴ *Pravda* publicerar två artiklar i numren från den 17 och 26 februari, som förklarar nödvändigheten av de åtgärder som Lenin förutskickat och centralkommittén utser en speciell kommission för att utarbeta ett förslag i denna riktning. Således ledde Lenin, under månaderna före Kronstadupproret¹⁵, in partiet på en ny väg, som kommer att bli NEP's väg.

Den 7 mars 1921 studerar och godkänner centralkommittén det förslag som dess specialkommission utarbetat. Den 8 och 15 mars ingriper Lenin för att stödja förslaget inför partiets X:e kongress.¹⁶ Dessa två inlägg läggs fram i form av rapporter där Lenin gör en första omvärdering av den politik som bolsjevikpartiet dittills följt, de är således av stor betydelse. Man kan där finna ett uttalat erkännande av begångna misstag och en framställning av deras omedelbara rötter: den tidigare bristen på kännedom om massornas sinnesstämningar.

I sin rapport från den 8 mars talar Lenin om de misstag som begåtts, inte bara i partiets utarbetande av "planer" och "kalkyler" utan också "i bestämmandet av styrkeförhållandet mellan vår klass och de klasser, tillsammans med vilka den i samarbete och ibland även i kamp skall avgöra republikens öde." Han tillägger: "Med detta som utgångspunkt måste vi se på resultaten av vad vi upplevt".¹⁷

Uppriktigheten och ärligheten i den självkritik som Lenin tar itu med vid denna tid och som han ber hela partiet att delta i, är en del av den proletära, revolutionära karaktären i Lenins ledarstil. Det sätt på vilket han orienterar sig mot en ny politisk linje är typiskt för denna ledarstil. I en svår situation som är ett resultat av tidigare misstag (för övrigt inte bara av dessa misstag utan också av kraven från militär kamp som måste föras under extremt komplexa villkor) *söker och finner Lenin beståndsdelarna till en ny politisk linje* till en linje som är anpassad till en likaledes ny situations krav, i bondeklassens egna krav, i dess strävanden.

Det är utifrån detta och utifrån en *osminkad analys av ett misslyckande, som erkänns som ett sådant och som behandlas som ett vetenskapligt experiment, som en objektiv process, som man gör ett bokslut över*, som Lenin tar ett *avgörande steg* för att rätta till bolsjevikpartiets förhållande till bondeklassen. Som vi skall se, är det genom att djupgående och *rigoröst analysera* de misstag som begåtts under "krigskommunismen", som Lenin under åren 1921–1923 öppnar *radikalt nya perspektiv* för den proletära diktaturens bondepolitik. Härigenom vidtar Lenin, i flera etapper, ett *större beriktigande* av den del av sina uppfattningar, som gäller förhållandet mellan proletariat och bondeklass. Vidden av *detta beriktigande är så stort att det förbjuder oss att anse, att den samling tidigare texter av Lenin där han behandlar bondefrågan skulle kunna uttrycka samma slutsatser som de han kommer fram till när han gör ett bokslut över fem år av revolution.*

Början till ett beriktigande under de första månaderna av 1921 och dess senare fördjupande faller naturligtvis inte från himlen; den är produkten av en *konkret analys* och en *teoretisk analys*, som behandlar den mest allvarliga kris som den proletära diktaturen i Ryssland dittills upplevt.

Innan vi beskriver denna kris – som också får effekter på bolsjevikpartiet genom en ideologisk och politisk kris utan tidigare motsvarighet – måste vi i korthet ta upp hur förhållandet

¹⁴ Lenin *CW*, vol. 32, s. 133, även i Carr, op.cit. del 2 s. 315

¹⁵ Se nedan s. 306 f

¹⁶ På s. 601 och framåt i 1937 års ryska upplaga av band 26 av Lenins *Valda verk* kan man finna en rad noggranna uppgifter om dessa viktiga etapper i samband med övergången till NEP

¹⁷ Lenin, Rysslands kommunistiska partis (bolsjevikerna) tionde kongress. *Valda verk i 10 band*, bd. 10, s. 264

utvecklades mellan bolsjevikpartiet, proletariatets avantgarde och de arbetande massorna.

IV. Bolsjevikpartiets förhållande till arbetarmassorna.

Bolsjevikpartiets förhållande till arbetarmassorna framstår och utvecklas på ett sätt som skiljer sig mycket från dess förhållande till bondemassorna. Inte bara är bolsjevikpartiet organiskt närvarande inom arbetarklassen, åtminstone i de stora städerna och de stora industriområdena – där de mest militanta delarna av arbetarklassen befinner sig –; också dess ideologi, dess teoretiska förställningar och dess politiska praktik bibehåller hela tiden en nära förbindelse mellan partiet och proletariatet, alldeles speciellt dess mest avancerade element.

Denna nära förbindelse – som naturligtvis inte utesluter förekomsten av motsättningar mellan partiet och mer eller mindre stora fraktioner av arbetarklassen, framför allt i ett land som Ryssland, där bondepolitikens missgrepp oundvikligen framkallar negativa effekter också inom proletariatet – svarar alldeles speciellt mot de leninistiska uppfattningarna om ledarstil och om partiets ledande roll i förhållande till arbetarklassen.

A) Förhållandet mellan parti och proletariat

Vi har tidigare¹⁸ undersökt den leninistiska partiuppfattningen, som betonar respekten för vissa principer om partiets förhållande till arbetarmassorna: lyhördhet för arbetarnas initiativ som en källa till kunskap för partiet, förtroende för proletariatets revolutionära energi, partiets närvaro inom detta och nära förbindelse med proletariatets avancerade element (som enligt Lenin går ända till ett ”sammansmältande”), nödvändigheten av att låta arbetarna bli övertygade genom sin egen erfarenhet.

Lenins revolutionära marxism innehåller fler principer som hänger samman med *partiets roll* som instrument för utarbetandet av en *politisk linje och som bärare av den revolutionära teorin*. I detta fall är det väsentliga partiets roll som *politisk vägledare och teoretisk uppfostrare*. För Lenin är ett parti som inte uppfyller denna roll inte ett revolutionärt parti, det höjer sig inte över ”ekonomismens” och ”spontanismens” nivå, utan beter sig som om *vilka* initiativ och strävanden från massornas sida *som helst* hade en revolutionär karaktär. Detta framhävande av partiets uppfostrande och vägledande roll framföres redan i Lenins första stora politiska inlägg, speciellt i *Vad bör göras?* Härigenom skiljer sig bolsjevismen radikalt från den tyska socialdemokratin, också från dess revolutionära tendens, varav en av de mest kända representanterna är Rosa Luxemburg.

Således skriver Lenin i sin text *Om Juniusbroschyren*:

”Den största bristen hos hela den revolutionära marxismen i Tyskland är att den saknar en sammansvetsad illegal organisation, som systematiskt följer sin linje och fostrar massorna i de nya uppgifternas anda ...”¹⁹

Partiets roll av att vara proletariatets uppfostrare och vägledare motsvarar den plats som leninismen ger den *revolutionära teorin* och nödvändigheten av att *kämpa mot den borgerliga ideologin som härskande ideologi*. Denna roll medför att man vägrar anta den ”naiva” uppfattning enligt vilken proletariatet i varje ögonblick skulle vara berett att massivt kasta sig in i en revolutionär verksamhet. Leninismen anknyter här till Marx' analyser, som skiljer mellan *proletariatets teori* (en teori som drar de *vetenskapliga slutsatserna ur proletariatets existens*, ur de *förhållanden* som det är fångat i och ur den kamp som det för) och det som proletärererna *föreställer sig* är deras roll eller deras intresse i det ena eller det andra sammanhanget. Som vi vet

¹⁸ Se ovan s. 89 f

¹⁹ Lenin, *Om Juniusbroschyren* (*Valda verk i 10 band*, bd. 6, s. 64)

skrev Marx om detta ämne:

”Det gäller inte att känna till vilket mål som den ene eller den andre proletären eller ens proletariatet i dess helhet föreställer sig i ett givet ögonblick. Det gäller att känna till vad proletariatet är och vad det, historiskt sett, tvingas att göra, i överensstämmelse med detta *vara*.”²⁰

Dessa leninistiska principer, som bolsjevikpartiet satt i handling, möjliggjorde för partiet att ta ledningen för massornas revolutionära rörelse och att verkligen hjälpa dessa att störta borgarklassens diktatur genom inrättandet av den proletära diktaturen i oktober 1917.

B) Partiledningens praktik efter inrättandet av den proletära diktaturen.

Efter det den proletära diktaturen inrättats bolsjevikpartiets verkliga praktik långt ifrån alltid i strikt överensstämmelse med de leninistiska principerna om att partiet skall övertala massorna, ha förtroende för dem och låta dem själva övertygas om vad som är riktigt genom sina egna erfarenheter.

Partiets inre omvandlingar,²¹ kraven på snabbt handlande, proletariatets sönderfall (vars led töms på sina mest militanta element samtidigt som ett antal borgerliga och småborgerliga element tränger in), de brådskande militära kraven, den katastrofala ekonomiska situationen, hungern och kölden leder den minst avancerade delen av arbetarmassorna till förtvivlans gräns och gör det inte möjligt att alltid och fullständigt tillämpa dessa principer.

Dessa principer är för övrigt inga ”fetischer” utan *vägledare till handling*. Det är *väsentligt* att de respekteras *så mycket som möjligt*. Det vore absurt att vilja ”applicera” dem under alla slags betingelser och omständigheter. Bolsjevikpartiet anser med all rätt, att det faktum att det jagat borgarklassen från makten i Ryssland är en händelse av global betydelse och att allt därför måste bidra till att hindra borgarklassen och imperialismen – som då kämpade med vapen i hand – från att återupprätta sin diktatur. Detta är innebörden i Lenins paroll ”Allt för Fronten”.

De avancerade delarna av proletariatet och stora proletära massor var medvetna om situationens objektiva krav. De deltog med en utomordentlig energi i de strider som fördes på den militära fronten och på produktionens front, hade förtroende för bolsjevikpartiet och hemförde slutligen segern trots enorma materiella svårigheter. Denna *politiska seger par excellence* bevisar på ett konkret sätt att de mest aktiva elementen bland proletariatet och de breda massorna (vars motstånd mot det imperialistiska kriget några år tidigare hade lett fram till tsarväldets sammanbrott) aktivt stödde bolsjevikpartiet; den bevisar också att partiets politiska linje och praktik var i grunden korrekta.

Denna huvudsakligt korrekta karaktär utesluter inte att misstag begicks. När väl segern vunnits över de vita och imperialistiska arméerna medför de misstag som begicks – som Lenin erkänner när han gör ett kritiskt bokslut av ”krigskommunismen” – inte bara en försämring av partiets förhållande till bondemassorna, som vi tidigare tagit upp, utan också en försämring av dess förhållande till en del av arbetarklassen. Denna ogynnsamma utveckling av förhållandet parti–massa leder till en politisk kris under vintern 1920–1921.

V. Den politiska krisen under vintern 1920–1921.

Att den politiska krisen under vintern 1920–1921 blev så allvarlig är ett resultat av att missnöjet bland en del av bondeklassen, som underkastats olika utskrivningsåtgärder, sammanföll med en dramatisk försämring av levnadsvillkoren i städerna. Sedan början av 1920 hade inflationen antagit enorma proportioner. Redan i april motsvarade de livsmedelsransoner som officiellt till-

²⁰ Karl Marx-Friedrich Engels, *La Sainte Famille*, Editions Sociales, Paris, 1969, s. 48

²¹ Se ovan s. 250

delades städernas arbetare (ransoner som bestod av den del av den rekvirerade jordbruksproduktionen som inte gick till soldaterna i den Röda armén) inte mer än 30 till 50 % av den mängd som var nödvändig för att överleva, därav den svarta marknadens enorma roll under denna tid.²²

På den svarta marknaden var från april 1920 priset på många produkter 40 à 50 gånger större än det officiella priset. Senare försämras penningssystemet än mer och arbetarna får allt oftare sin lön i natura.²³ Detta penningvärdets sammanbrott är ett av de element som bidrar till utvecklingen av illusioner under ”krigskommunismen”. En aspekt av dessa illusioner utgörs i själva verket av det likhetstecken som sätts mellan ”penningens försvinnande” och uppbygget av helt nya ekonomiska förhållanden som skall leda till att lönearbetet försvinner.

Den starka nöden dömer stadsbefolkningen liksom en mängd bönder till hunger och köld, medan fabrikerna förlamas av brist på drivmedel. Denna situation är källan till ett allvarligt missnöje bland småborgerligheten och de minst avancerade delarna av arbetarklassen, vilka gör bolsjevikpartiet ansvarigt för svårigheterna och vägrar att erkänna att dessa är ett resultat av flera år av imperialistiskt krig, av inbördeskrig och utländsk intervention.

Den allt sämre ekonomiska situationen är ursprunget till de bondeuppror som växer fram vid slutet av 1920, och de strejker som bryter ut i februari 1921, speciellt i Petrograd, i Moskva och i andra industricentra. Dessa strejker riktas inte mot sovjetmakten, de utgör i huvudsak elementära missnöjesdemonstrationer från arbetarnas sida, som lider på grund av den mycket otillräckliga försörjningen. Likväl blandas också med arbetarkraven vissa paroller av anarkistiskt, socialistrevolutionärt eller mensjevikiskt ursprung. Vissa av dessa rörelsers ledare anser i själva verket att ögonblicket nu kommit för dem att sätta igång en antibolsjevikisk kampanj. Dessa ledares förhoppningar grusas emellertid snabbt. I Petrograd börjar således störningarna den 24 februari och utvidgas under två dagar. Den 26 februari tar Petrogradsovjeten och den försvarskommitté som leds av Zinovjev itu med en förklaringskampanj. Samtidigt vidtas åtgärder för att förbättra försörjningen av fabrikerna en smula (antagligen genom uttag från den Röda arméns lager) och för att hejda socialistrevolutionärernas och mensjevikernas verksamhet, vilka genom omstörtande handlingar försöker underminera sovjetmaktens auktoritet (således kräver ett SR-flygblad att den konstituerande församlingen skall inkallas, medan mensjevikerna sprider en appell, som kräver ”en grundläggande förändring av politiken”). Den förklaringskampanj som bolsjevikpartiet och Petrogradsovjeten sätter igång gör det möjligt att reda upp situationen: redan den 28 februari upphör strejkerna i Petrograd efter det ett tecken till återgång till arbetet givits av Poutilovverksstäderna, Petrograds ”arbetarbastion”.²⁴ I de andra städerna inträffar liknande saker, något som bekräftar att missnöjet bland de arbetare som gått i strejk, inte var av ett allmänt och djupgående slag utan i huvudsak berodde på svårigheter i det dagliga livet. På landsbygden tar dock en verklig, politisk kris form vid början av 1921. Denna kris berör vissa truppstyrkor. Den får en allvarlig återklang några dagar efter det Petrogradstrejken upphört. Det missnöje som vid denna tid råder vid flottbasen i Kronstadt, konkretiseras då i en viss mängd allmänna möten med matroser och arbetare från flottbasen. Dessa möten väljer en konferens med ungefär 300 delegater. Den 2 mars 1921 väljer denna konferens i sin tur ett utskott med fem medlemmar, vars ordförande blir marinsekreteraren ombord, Petritjenko. Kort därefter utropas detta utskott som utvidgats till 15 medlemmar, till ”provisorisk revolutionskommitté” och vänder sig mot

²² Lönernas och ransonernas otillräcklighet erkänns vid ett flertal tillfällen, särskilt vid fackföreningarnas IV:e kongress, som samlas i april 1920, och kort därefter vid partiets X:e kongress (se de ryska redogörelserna för dessa två kongresser, speciell s. 119 resp. s. 237) Se E. H. Carr, E. H. Carr, *Ryska revolutionen 1917-1923*, del 2 s. 271

²³ Ibid. del 2 s. 290 f

²⁴ Se på denna punkt, *Pravda o Kronstadte* (Sanningen om Kronstadt), Prag, 1921 citerad i O. Anweiler, *Les Soviets en Russie*, Gallimard, Paris 1972, s. 314-315

Kronstadtsovjeten.

Från och med nu följer händelserna brådstörtat på varandra: på kommitténs order arresteras tre bolsjevikledare, bland dem deputeranden Vasiljev, en autentisk revolutionär (som inte alls var den ”byråkrat” som ”revolutionskommittén” sökte skylla på). Man utövar påtryckningar på bolsjevikpartiets medlemmar för att de skulle lämna partiet, något som – i den förvirrade atmosfär som rådde i Kronstadt – efterlyds av mindre än en tredjedel av partiets medlemmar. Några dagar senare, då spänningen stigit mellan sovjetmakten och ”revolutionskommittén” arresteras flera tiotal kommunistaktivister.²⁵

Det program som försvaras av upprorsledarna är en blandning av olika paroller som var avsedda att samla största möjliga stöd; det åsyftade målet är att utveckla en rörelse som tog makten från bolsjevikerna över hela landet. Några element i detta program är speciellt betydelsefulla: man begär att sovjeterna skall öppnas för SR och mensjeviker (av vilka många, efter vad vi vet, slutit förbund med kontrarevolutionen; somliga hade också, när de, som en följd av de reträtter som den Röda armén hade tvingats göra under inbördeskriget, tillfälligt hade lyckats återta makten på lokalplanet, tjänat som ”brohuvud” för de vita gardena som de var oförmögna att stå emot även om de hade velat det); Kronstadtisterna krävde också att det skulle skapas ”partilösa sovjet”, vilket var ett sätt att utesluta bolsjevikernas kandidater vid val enligt detta förslag.

Bland de viktiga elementen i Kronstadtisternas program finns kravet på ett avskaffande av den Röda arméns politiska kommissarier; trots att förekomsten av dessa möjliggjorde kontroll över de tidigare tsarofficerarna, som hade införlivats med armén. Det är inte förvånande, att de allra högsta officerarna från tsararmén troget tjänade kronstadtisterna, även om de naturligtvis inte ställde sig i första ledet; detta var fallet med Alexandre N. Kozlavskij och officerarna under hans befäl.²⁶

På det ekonomiska planet krävde kronstadtprogrammet väsentligen handelsfrihet och respekt för böndernas egendom.

Innehållet i detta program är, även om det är avslöjande, ändå av sekundär betydelse. Vad som är avgörande är de sociala och politiska krafter som stödde Kronstadtrörelsen.

För att förstå vilket slags krafter det gäller måste man skilja mellan rörelsens ledare och de massor som dessa kunde ha bakom sig. Om de första känner man till relativt litet. Dock vet vi att en av dem, A. Lamonov, var en tidigare ytterlighets-SR, och fr.a. vet vi att ordföranden i ”Revolutionskommittén”, S. R. Petritjenko, under några månader hade tillhört bolsjevikpartiet; han hade därefter lämnat partiet och utvecklat en kontrarevolutionär verksamhet (för vilken han arresterats ett flertal gånger); sedan försökte han ansluta sig till de Vitas led, men dessa vägrade då att ta honom i sin tjänst, eftersom han hade varit medlem av bolsjevikpartiet.²⁷

Vad gäller rörelsens sociala bas måste man påpeka att de äldre matroserna (som hade utgjort ett av bolsjevikpartiets fastaste stöd under Oktoberdagarna) vid början av 1921 bara är en minoritet i Kronstadt. Huvuddelen av de krafter som stöder ”revolutionskommittén” utgörs av unga rekryter från Ukraina utan någon politisk skolning, som lätt svarar på ”revolutionskommitténs” ledares ”antiauktoritära” paroller. I själva verket är den dominerande ideologiska strömningen bland kronstadtisterna anarkopopulistisk, antistatlig, starkt påverkad av slavisk nationalism, antisemitism och ortodox religiositet; vid mer än ett tillfälle finner man hos dem den

²⁵ Se Paul Avrich, *Kronstadt 1921*, Princeton University Press, Princeton, 1970 s. 186

²⁶ Ibid. s. 98-99. Det är känt att Kozlavskij den 2 mars 1921 förklarade inför den bolsjevikiske kommissarien; ”Er tid är ute. Nu skall jag göra vad som måste göras” (Ibid.s. 100)

²⁷ Ibid. s. 94-95. Paul Avrich ger vissa upplysningar om andra medlemmar av denna kommitté.

sammanblandning som de Vita propagerar för: kommunister = judar.²⁸

På det internationella planet stöddes kronstadtrörelsen helt och fullt av kontrarevolutionens alla strömningar. De verkliga relationerna mellan Kronstadtdedarna och ”nationalcentrat” i Paris, som i huvudsak skapats av tidigare kadeter, har aldrig kunnat klarläggas. Flera uppgifter är dock säkra. Några veckor före upproret hade ”nationalcentrat” utarbetat ett förslag, känt under namnet den ”hemliga promemorian”, som förutsåg att Kronstadt skulle kunna tjäna som bas för en ny kontrarevolutionär offensiv riktad mot Petrograd. Under upproret mobiliserades detta ”centrums” alla krafter, liksom socialistrevolutionärer i exil till stöd för upproret (miljontals frans samlades ihop på några dagar). När upproret hade slagits ned blev slutligen elva av ”revolutionskommitténs” femton medlemmar (vilka bolsjevikpartiet misstänkte stod i förbindelse med ”nationalcentrat” och dess representanter i Finland) flyktingar hos de kontrarevolutionära krafterna.²⁹

I själva verket och tvärt emot rebelledarnas förhoppningar fick upproret knappast något återklang inom landet.³⁰ I den stora majoritetens ögon förblev bolsjevikpartiet – vad än dess misstag kunde vara – det enda skyddet mot ett återupprättande av den borgerliga ordningen.

Bolsjevikpartiet gjorde naturligtvis allt för att hindra upproret från att ”sprida sig” och även från att fortsätta. Kronstadts läge, å ena sidan i närheten av en del av Petrograd, och å andra sidan nära de kontrarevolutionära styrkor som var stationerade i Finland, tillät inte några längre ”förhandlingar”. Man måste *göra slut på upproret innan isen smälte*. I själva verket kunde Kronstadt, när vattnen väl låg öppna, nås över havet av de vita och imperialistiska styrkorna, något som skulle lett till ett direkt militärt hot mot den viktigaste ryska staden.

Efter ett ultimatum som krävde att upprorsmännen skulle ge sig, och inför ”revolutionskommitténs” vägran härtill, gick den Röda armén till offensiv. Den 17 mars sätts den verkliga attacken igång, den 18, tidigt på morgonen, hade allt motstånd upphört i Kronstadtfästningen, som hade rykte om sig att vara ”ointagbar”. Således avslutas en speciellt smärtsam episod av krisen under vintern 1920–1921. Denna episod förtjänar vår uppmärksamhet av två skäl:

Först och främst bekräftar själva det faktum att upproret kunde äga rum att missnöjet på vissa ställen hade uppnått en explosiv nivå hos en del av de breda massorna, framför allt hos bönderna (eller hos personer med bondebakgrund, som de unga rekryterna i Kronstadt); som en följd av detta var en fraktion av bondeklassen mottaglig för socialistrevolutionärernas, mensjevikernas och anarkisternas småborgerliga propaganda, eller t.o.m. för propagandan från folk som i verkligheten stöddes av Kadetpartiet men som använde ett ”ultrarevolutionärt” språk.

Vidare visar *frånvaron av all slags förlängning av Kronstadtopproret ute i landet* – trots de appeller som fördes fram i Kronstadts namn – att bolsjevikpartiet fortfarande i den breda massans ögon – och vad än spänningarna må ha varit vad gäller bestämda frågor, som frågan om utskrivningarna – är det parti som lett revolutionen och vars organisationsförmåga säkerställt segern i kampen mot godsägarna, kapitalisterna och imperialismen.

Kronstadtepisoden gör att bolsjevikerna än mer än tidigare skärper sin attityd till de gamla ”sovjjetiska partierna” som verkade vara i maskopi med de mest reaktionära politiska emigranterna och med de engelskfranska imperialisterna (som stödde ”nationalcentrat”). Tanken på att återigen tillåta dessa partier att delta i sovjeternas verksamhet, blir nu mer avlägsen än

²⁸ Ibid. s. 172-180

²⁹ Ibid. s. 106-125 och 208-209

³⁰ Enbart några anarkistklubbar i Moskva och Petrograd spred flygblad, som uppmanade folk att stödja upproret (O. Anweiler, op.cit. s. 321)

någonsin. Inom själva bolsjevikpartiet råder ingen tveksamhet om vilken attityd man, under de givna omständigheterna, skall inta till upproret. På denna punkt visar sig partiets enighet vara anmärkningsvärt stor. Däremot ger det missnöje som utvecklats bland massorna upphov till splittringar i andra former inom partiet och till sammanstötningar mellan olika tendenser. Den ideologiska och politiska kampen är sedan alltid en del av bolsjevikpartiets tillvaro, men den allvarliga krisen under vintern 1920–1921 medför att partiledningen modifierar villkoren för denna kamp. För att förstå innebörden i de beslut, som togs i denna fråga vid partiets X:e kongress, och för att begripa bolsjevikpartiets ideologiska livskraft, är det nödvändigt att snabbt påminna om vissa aspekter på de inre strider, som ägt rum inom bolsjevikpartiet, och det kan även vara av värde att något förlänga undersökningen av dessa strider, bortom den X:e kongressen.

II. De ideologiska och politiska striderna inom bolsjevismen före inbördeskriget

Bolsjevismens tradition är en tradition av ideologisk och politisk kamp. 1903, som är det år som bolsjevismen slår fast sin egen politiska existens och året efter det *Vad bör göras?* publicerats, understryker Lenin, att ”partiorganens spalter oundgängligen måste stå mycket öppna för ett utbyte av åsikter” och att partiet till sitt förfogande måste ha allt, absolut allt material som krävs för att det skall kunna bilda sig en självständig uppfattning. Han fördömer de kamrater som har en överdrivet omedgörlig och pedantisk inställning till ”den anarkistiska individualismen” ty han ser det som fördelaktigt för partiet, att man tillåter ”en viss avvikelse från centralismens snäva regler och från den absoluta underordningen under disciplinen.”¹

År 1904 understryker Lenin på nytt att ett brett utbyte av åsikter och t.o.m. tendensstrider är nödvändiga för partiets tillvaro.² Att det förekommer meningsskiljaktigheter inom partiet är i själva verket oundvikligt: de är en effekt av klasskampen och partiet är inte en ”isolerad socialistisk ö”. Det är oundvikligt att partiets medlemmar i vissa ögonblick kommer under den borgerliga ideologins inflytande; det är genom diskussioner inom partiet som man kan kämpa för att hindra borgarklassens ideologiska representanter att ta ledningen i den proletära rörelsen, men man måste då stå kvar på den marxistiska analysens område och inte kompromissa med principerna. Naturligtvis gäller besluten för alla, när de väl tagits, ty partiet är inte en diskussionsklubb utan ett kamporgan: som sådant måste det vara disciplinerat och lyda de ledande instanserna.

Den linje som på detta sätt drogs upp av Lenin i fråga om den ideologiska kampen sågs av partiet i dess helhet som nödvändig för att få en fungerande demokratisk centralism och en respekt för partidisciplinen vid tillämpningen av fattade beslut. Denna linje överväger inte bara fram till år 1917, utan även under de första åren efter Oktoberrevolutionen. Diskussionen inom partiet tar sig då t.o.m. en utomordentligt livlig vändning, som speglar vidden av den klasskamp som pågår i landet.

De sammanstötningar som äger rum just innan Oktober och under 1917–1918 får sitt uttryck i ett visst antal texter; analysen av dessa kan visa på de viktigaste uppfattningar som då fanns i partiet och göra det möjligt för oss att begripa det viktigaste i deras klassmässiga innehåll.

I. De ideologiska och politiska striderna inom partiet mellan februari och oktober 1917

Mellan februari och oktober framträder två linjer inom bolsjevikpartiet. Först, och före Lenins återkomst från exilen, uppträder en linje som vill stödja den provisoriska regeringen. Medan Lenin formulerar *parollen om en revolutionär kamp mot borgarklassen och vägran att kämpa på dess order*, ger en del av bolsjevikledarna ett villkorligt stöd till den provisoriska regeringen.

Denna ”defensiva” linje stöds från den 14 mars 1917 av *Pravda*, vars ledning just hade intagits av Kamenev och Stalin.

I *Pravdas* första nummer under detta nya ledarskap uppmanar Stalin till att man skall ”bevara de rättigheter som har vunnits för att slutligen slå ner den gamla makten och flytta den ryska revolutionen framåt”.³

¹ Lenin CW, vol. 7, s. 115-116. [”Letter to Iskra”, 25 november 1903]

² Se till exempel Lenins broschyr ”Ett steg framåt, två steg tillbaka”, *Valda verk* I:1 s. 360 ff

³ Se den artikel som publicerats i *Pravda* den 14 mars 1914 under titeln ”Apropå arbetar- och soldatdeputerades sovjet” Se E. H. Carr, op. cit. del 1, s. 91

Pravda från dagen därpå, den 15 mars, stödjer Kamenev än mer uttalat en ”defensiv” position; den 16 föreslår Stalin att man skulle ”göra påtryckningar på den provisoriska regeringen för att denna skulle förklara sig villig att omedelbart sätta igång fredsförhandlingar”⁴, något som innebär att man skulle inta en mensjevnikisk ståndpunkt av att ”trycka på borgarklassen bakifrån” i stället för en bolsjevnikisk ståndpunkt som innebar att man ställde sig framför massorna, i deras ledning.

Sju år senare, i det tal som han håller vid ett plenum för den kommunistiska gruppen inom fackföreningarnas centralkommission, återvänder Stalin till denna period och erkänner sina misstag. I detta tal söker han rentvå sig genom att visa på att han inte var den ende som intog dessa ståndpunkter. Således förklarar han: ”Partiet – dess majoritet ... antog en påtryckningspolitik av sovjeterna, mot den provisoriska regeringen i fredsfrågan, och beslöt att inte genast ta steget från det gamla slagordet om proletariats och småböndernas diktatur till det nya om makt åt sovjeterna.”⁵

Lenins ankomst den 3 april 1917 gör att den revolutionära linje som han försvarade, så småningom kan segra,⁶ dock inte utan motstånd. Speciellt Kamenev förklarar också efter publiceringen av Lenins *Apriltesar*, som visade på perspektivet av en proletär revolution:

”När det gäller Lenins allmänna schema syns det oss oantagbart, eftersom det utgår från antagandet att den borgerliga revolutionen är avslutad och räknar med en omedelbar ombildning av denna revolution till en socialistisk revolution.”⁷

Kamenev fann sig snabbt isolerad, eftersom Stalin och Zinovjev anslöt sig till Lenins teser. Den revolutionära linjens seger är dock ännu inte fullständig. Således avskiljer sig i september 1917 en majoritet inom centralkommittén som är positivt inställd till att bolsjeviker deltar i en ”demokratisk konferens” som bildats utanför sovjeterna, samtidigt som Lenin för fram parollen om ”All makt till sovjeterna”. Bara Lenins hotelser om att avgå ur centralkommittén, förmådde denna att återta sitt beslut.

Kort därefter begär Lenin av centralkommittén att den skall förbereda upproret. Han följs av en majoritet av 10 röster mot 2, Zinovjeps och Kamenevs. Dessa två för en offentlig kampanj mot Lenins revolutionära linje. Vid denna tid ger Stalin – som sju år senare skall presentera dessa meningsskiljaktigheter som ”åsiktsnyanser” – uttryck åt följande bedömning:

”Här finns två linjer, en går i riktning mot revolutionens seger och litar på Europa, den andra tror inte på revolutionen och räknar bara med att bli en opposition.”⁸

Kamenev och Zinovjev uteslöts dock inte ur partiet som Lenin då begärde; med en majoritet av fem röster mot tre beslutar centralkommittén helt enkelt (den 20 oktober) att acceptera deras avskedsansökningar. I praktiken får detta avsked inga påföljder. Efter Oktober sitter Kamenev och Zinovjev på nytt i centralkommittén och får sig tilldelade viktiga politiska ansvarsposter.

Efter Oktober fortsätter naturligtvis kampen mellan de två linjerna, men de konkreta problemen som den berör har förändrats.

II. Striderna kring problemet om en ”koalitionsregering”

Bland de frågor som gav upphov till allvarliga meningsskiljaktigheter finns – som vi sett – problemet om en ”koalitionsregering”. Det framfördes i följande termer: efter det att en homogent bolsjevnikisk regering bildats samma kväll som upproret segrat, ställs denna regering under

⁴ Ibid.

⁵ Ibid. s. 93 Tanken på att det skulle kunnat vara riktigt att ”gå mot strömmen” tas inte ens upp.

⁶ se ovan. s. 62 f

⁷ E. H. Carr, op. cit. del I s. 97

⁸ Ibid. s. 113

starkt tryck från socialistrevolutionärernas och mensjevikernas sida. Dessa kräver att det bildas en ”koalitionsregering”, bestående av alla de partier som förekommer inom sovjeterna. Centralkommittén accepterar att inleda förhandlingar med SR och mensjevikerna; Medan dessa förhandlingar för Lenin bara utgör ett taktiskt grepp (han använder uttrycket ”ett diplomatiskt drag för att avleda uppmärksamheten från krigsoperationerna”⁹), skulle de, enligt Kamenev och Zinovjev verkligen leda fram till att det bildades en koalitionsregering.

En ny kris bryter ut inom partiledningen, när Lenin den 1 november 1917 föreslår att man avbryter förhandlingarna. Zinovjev, Kamenev och Rykov motsätter sig detta, som icke desto mindre beslutas av centralkommittén. Kamenev och Rykov som bolsjevikpartiet delegerat att sköta förhandlingarna, bryter t.o.m. mot det fattade beslut genom att inte handla i enlighet med detta.

Under vintern 1917–1918 och sedan under våren 1918 uppstår en ytterst djupgående kris. Denna kris ger inte bara upphov till meningskiljaktigheter inom centralkommittén och i vissa partiorganisationer; den utvecklas i en mycket större skala. Det är vid denna tidpunkt som gruppen ”vänsterkommunister” bildas. Den ideologiska kamp som då sätter igång, rör i huvudsak problemet om freden i Brest–Litovsk och uppfattningarna om ”statskapitalismen”.

III. Striderna inom bolsjevikpartiet och freden i Brest–Litovsk.

Den kris som förorsakats av fredssamtalen i Brest–Litovsk och senare av själva fördraget, påbörjas i praktiken den 5 januari 1918 i ett ögonblick då fredsförhandlingarna med den tyska imperialismen inletts genom ett beslut från centralkommittén. Det förefaller vid denna tidpunkt som om den tyska imperialismen inte skulle underteckna ett fredsfördrag med sovjetmakten utan enorma avyttringar av områden: Polen, Litauen, Vitryssland och den hälft av Lettland som den tyska armén fortfarande ockuperade, skulle överges.

Lenin uttalar sig för att man skall acceptera dessa villkor och för att man omedelbart skall sluta ett fördrag. Han är medveten om landets längtan efter fred. Han vet också, att de väpnade styrkorna är i ett sådant sönderfall att de inte skulle kunna stå emot en ny tysk offensiv.

Trotskij är för en förhållning (”varken krig eller fred”), Bucharin är anhängare till det ”revolutionära kriget” (detta, när det inte finns några som helst styrkor att genomföra ett sådant krig), men eftersom han är isolerad, ansluter han sig till Trotskij's teser, så att Lenin kommer i minoritet i centralkommittén (9 röster stödjer Trotskij's tes och bara 7 Lenins).

Som en följd av detta beslut från centralkommitténs sida, återtar den tyska armén offensiven på alla frontavsnitt och tränger djupt in på ryskt territorium. Den 17 januari lägger Lenin på nytt fram sin tes och besegras ännu en gång (med 6 röster mot 5) (eftersom Trotskij och Bucharin påstår att den tyska offensiven kommer att påverka den internationella arbetarrörelsen och ge upphov till ett revolutionärt utbrott till stöd åt sovjetmakten).

Den tyska armén tränger så snabbt fram att centralkommittén måste samlas på nytt den 18 januari. I detta ögonblick ansluter sig Trotskij till Lenins tes. Denna antas av centralkommittén, men bara med sju röster mot fem.

De positioner som centralkommitténs majoritet intagit under flera dagar (ställningstaganden som, till synes, är ”till vänster” men som i själva verket är nationalistiska och småborgerliga) och de förluster som man lidit under denna tid, får som resultat att Sovjetryssland nu måste acceptera nya krav från den tyska imperialismen, Till listan på områden, som denna kräver, läggs nu

⁹ Protokoll från centralkommittén publicerade 1929, se Ibid. s. 124

Ukraina, Lettland och Estland. Till följd av dessa krav måste området under sovjetmaktens kontroll amputeras med 26 % av sin befolkning, 27 % av sin odlade areal och 75 % av sin produktionsförmåga vad gäller järn och stål.

Lenin begär att fredsfördraget undertecknas utan diskussion. Centralkommittén tvekar. Stalin föreslår att man inte helt enkelt skall acceptera de tyska kraven utan på nytt ta upp förhandlingarna; det blir dock Lenins tes som segrar med 7 röster mot 4.¹⁰

Den 3 mars 1918 undertecknas formellt fördraget i Brest–Litovsk, men *de veckor som gått hade visat hur djupt splittrat partiet var*. I grunden ställer denna splittring dem, som med Lenin erkänner att bibehållandet av en proletär makt i Ryssland är nödvändigt för den revolutionära rörelsens framtid i världen, mot dem, som anser, att det vore bättre om denna makt försvann än om den överlevde till priset av eftergifter som de bedömer som otillåtliga. Således hejdar undertecknandet av fördraget inte den öppna krisen inom partiet, något som speciellt kommer fram i de deklamationer som gjordes av olika regionala partiorganisationer; vid denna tid uttryckte dessa i själva verket ännu offentligt sina avvikande åsikter.

Efter centralkommitténs beslut röstar moskvaregionens partistyrelse igenom en resolution, i vilken den förklarar sig ha upphört att erkänna centralkommitténs auktoritet till dess en extrakongress samlats och en ny CK blivit vald.

Den fungerande centralkommittén erkänner den formella rätten för alla, som inte håller med om det beslut som den tagit en månad tidigare, att uttrycka sina åsikter. Lenin skriver i en kommentar till Moskvaregionens partistyrelsens beslut:

”Det är fullständigt naturligt, att kamrater, som går isär med CK:s ståndpunkt i frågan om en separat fred, skarpt fördömer CK och ger uttryck för sin övertygelse om oundvikligheten av en klyvning. Allt detta tillhör partimedlemmarnas mest legitima rättigheter, det är helt förståeligt.”¹¹

Dagen efter det man undertecknat fördraget i Brest–Litovsk, den 4 mars 1918, utger Petrograds partikommitté det första numret av en daglig tidning, med titeln *Kommunist*; denna tidning är ”vänsterkommunisternas” organ. Dessa bildar då en opposition som öppet slår in på en splittringsväg, för att skapa ett nytt parti.

IV. ”Vänsterkommunisterna” och statskapitalismen.

Efter Brest–Litovsk riktar ”vänsterkommunisterna” allt mer och mer sina attacker, inte mot utrikespolitiken och krigets problem, utan mot de eftergifter som partiledningen bedömer som nödvändiga gentemot en fraktion av bourgeoisin, nämligen mot den del som accepterar att samarbeta med sovjetmakten. Dessa attacker återspeglar de påtryckningar som utövas mot partiet från en fraktion av arbetarklassen, som önskar bevara de existerande organisationsformerna med fabrikskommittéer och arbetarkontroll och som inte accepterar att ansvariga och ledande poster i fabriker och i VSNCh's olika organ ges till kapitalister och till borgerliga tekniker, ingenjörer och administratörer.

Vid denna tidpunkt är det känt att centralkommitténs majoritet beslutat modifiera sovjetmaktens förhållande till en fraktion av borgarklassen, vars kunskaper anses nödvändiga för statsföretagens ledning och administration och för samordningen av den ekonomiska verksamheten. Den

¹⁰ Det är betecknande för ”vänsterkommunisternas” småborgerliga brist på verklighetssinne, vars främste representant då var Bucharin, att dessa i det fall striderna återupptogs, skulle vägra att acceptera vapen från tidigare ”allierade”, d.v.s. från Frankrike och England, medan Lenin är beredd att acceptera ”potatis och ammunition från de imperialistiska roffarna”.

¹¹ Lenin, *Valda verk* II:1 s. 404

tidigare, kapitalistiska administrationen inom företagen bibehålls således till en del, eller återinrättas, och för att försäkra sig om de borgerliga specialisternas och teknikernas samarbete görs eftergifter för dem i form av löner; principen om en direktör för företagen antas; man beslutar också att inrätta ett premiesystem under fackföreningarnas kontroll för att uppnå en höjd arbetsproduktivitet.

”Vänsterkommunisterna” fördömer dessa åtgärder. I nummer 1 av *Kommunist* angriper de ”en arbetspolitik som går ut på att ... införa arbetsplikt, ackord och förlängning av arbetstiden”. Enligt *Kommunist* kan ”införandet av arbetsdisciplin tillsammans med återupprättandet av den kapitalistiska förvaltningen av industrin i verkligheten inte höja produktiviteten”, det kan bara ”försvaga proletariats initiativförmåga, aktivitet och organisation. Det hotar att förslava arbetarklassen. Det kommer att framkalla missnöje bland såväl proletariats bakre som främre led. För att kunna införa detta system, trots det rådande hatet bland proletariatet mot de 'kapitalistiska sabotörerna', blir det kommunistiska partiet tvunget att förlita sig på småbourgeoisin, som är mot arbetarna”. Det skulle ”förstöra sig självt som proletariats parti”.

I samma nummer av *Kommunist* fördöms den ”byråkratiska centraliseringen, de otaliga kommissariernas makt, de lokala sovjeternas förlorade oberoende och förkastandet i praktiken av den sorts stat eller kommun som administreras nerifrån”. Bucharin påminner om att Lenin (i *Staten och revolutionen*) skrivit, att varje kock borde lära sig att styra staten. Men vad händer när varje kock har en kommissarie, tillsatt för att kommendera honom?”

Nummer två av *Kommunist* innehåller en artikel av en annan medlem av vänsterkommunisterna, Osinskij. Denne skriver:

”Vi företräder ståndpunkten, att proletariats samhälle skall byggas upp genom arbetarklassens egen skapande kraft och inte genom påbud från industrins befälhavare ... Om proletariatet självt inte vet hur det skall skapa de nödvändiga förutsättningarna för arbetets socialistiska organisering, så kan ingen göra det i dess ställe, och ingen kan tvinga det att göra det. Om man höjer piskan mot arbetarna, så kommer den att då vara i antingen en annan social krafts eller i sovjetregeringens händer; men sovjetregeringen kommer då tvingas söka stöd hos en annan klass ... mot proletariatet och kommer därigenom inte längre att vara proletariats diktatur. Socialism och socialistisk organisation kommer att upprättas av proletariatet självt – eller inte upprättas alls: någonting annat kommer att upprättas, statskapitalism.”¹²

Lenin besvarade dessa påståenden genom att visa på att det i *den etapp som den ryska Revolutionen då befann sig i*, inte gällde att ”bygga upp socialismen” och således inte heller att på djupet gripa sig an en omvandling av produktionsförhållandena, utan det gällde att så snabbt som möjligt bemöta det växande ekonomiska sönderfallet. För att klarlägga vad denna omedelbara uppgift innebär, för Lenin just fram uttrycket ”Statskapitalism under proletariats diktatur”.

Partiets VII:e kongress, som samlas i början av mars 1918, fördömer ”vänsterkommunisternas” ställningstaganden och uttalar sig till förmån för de åtgärder som föreslagits av Lenin. Efter denna kongress föll de organisatoriska krafter som ”vänsterkommunisterna” ditintills förfogat över inom partiet, snabbt samman (delvis som en följd av administrativa åtgärder, av förflyttningar av kadrer, osv.) *Kommunist* upphör att komma ut dagligen; den överförs till Moskva där ytterligare några nummer kommer ut, men ”vänsterkommunisterna” förlorar sin majoritet i denna stad liksom i Ural. De överger tanken på att bilda ett nytt kommunistparti och stannar inom bolsjevikpartiet.

Ett år senare kommer Lenin att dra en positiv slutsats av denna kris, när han säger: ”Den kamp

¹² Dessa olika citat är hämtade från Maurice Brinton, *Fabrikskommittéerna i ryska revolutionen*

som flammade upp i vårt parti under det gångna året var utomordentligt nyttig i detta avseende. Den gav upphov till åtskilliga skarpa sammanstötningar, men det förekommer ju ingen kamp utan skarpa sammanstötningar”¹³ Vid denna tid hade de tidigare ”vänsterkommunisterna” återtagit sina platser inom partiet, och förekom också på ledande poster.

Den kris som bolsjevikpartiet fick vidkännas vid början av 1918, visar på dess dåvarande förmåga att godta, att det inom partiet utvecklades en öppen ideologisk kamp. Den får också de kombinationer att framträda, som förenar ”ultravänster” och småborgerliga ställningstaganden (speciellt om problemen kring krig och fred) med andra ställningstaganden som utan någon som helst tvivel speglade strävandena hos en fraktion av partiets arbetarbas. I själva verket är det naturligtvis inte av en slump som vänsterkommunisterna fann sitt huvudsakliga stöd i Moskva, Petrograd och i Ural (d.v.s. i de stora industriområdena).

Vid slutet av våren 1918 försvinner gruppen av ”vänsterkommunisterna” som sådan, men många delar av dess politiska linje – t.ex. dess motstånd mot en administrativ centralism, gentemot vilken de vill ställa ett större initiativ från arbetarnas sida, såväl inom sovjeterna som på arbetsplatserna – återkommer fortfarande väl så ofta och ger upphov till nya oppositionsriktningar. Vi återkommer till dessa.

Hur som helst, får de problem som ”vänsterkommunisternas” plattform tar upp, en andraplansroll när huvudmotsättningen förflyttas, som en följd av det Vita upprorets utbrott med stöd från den imperialistiska interventionen, vilket ställer den väpnade kampens problem i första ledet.

Innan vi övergår till en analys av den period som då påbörjas, måste vi än en gång betona vidden av den kamp som Lenin tvingades föra såväl före som efter Oktober 1917 för att få sina åsikter att segra.

Detta måste betonas, därför att diskussionernas och oenigheternas vidd och Lenins minoritetsställning vid flera tillfällen visar på att, tvärtemot vad bolsjevismens ”officiella historia” påstår, de öppna ideologiska och politiska striderna vid denna tid är speciellt intensiva. Detta måste påpekas eftersom dessa strider också vittnar om det tryck som de klassmotsättningar utövade på bolsjevikpartiet, vilka utvecklades i hela det ryska samhället.

Vad som nyss sagts visar också – och detta är viktigt för att vi skall förstå vad som händer efter Lenins död – att det under den avgörande perioden från februari 1917 till juni 1918 *inom centralkommittén inte framträdde någon grupp ledare som på ett orubbligt och beständigt sätt intog samma positioner som Lenin*; på sin höjd anslöt sig vissa personer lättare eller snabbare än andra till de teser som han försvarade.

Även om det inte fanns någon grupp av ledare om vilken man skulle kunna säga att den så gott som alltid intog samma positioner som Lenin, är det dock möjligt att urskilja två, på varandra följande strömningar, som hade allvarliga meningsskiljaktigheter med Lenin. En av dessa strömningar är en ”höger” strömning. Den visade sig framför allt mellan februari och december 1917. Man finner där inte bara Kamenev och Zinovjev, utan också, vid vissa tillfällen, Stalin, d.v.s. de tre som utgör partiets ledande kärna omedelbart efter Lenins död och som då bildar det s.k. ”triumviratet”, som efterträdde honom.

Den andra strömningen växer fram från januari 1918. Man kan där finna Trotskij, Bucharin och även Stalin (som inte förrän i sista stund stödjer Lenins uppfattning om nödvändigheten av att slutföra Brest–Litovsk–fördraget); där återfinns framför allt ”vänsterkommunisterna”. Denna strömning förfogar för övrigt över fler styrkor än den tidigare; den framträder också under en

¹³ Lenin, Sovjetmaktens framgångar och svårigheter (*Valda verk i 10 band*, del 8, s. 376-77)

längre tid. Ställningstaganden som ligger den nära, kommer senare att stödjas av olika oppositionella grupper.

När Sovjetryssland går in i en period av väpnad kamp mot det Vita upproret och den utländska interventionen, får dock en mängd problem nya former. Det är de viktigaste aspekterna på de ideologiska strider som utvecklas inom bolsjevikpartiet under inbördeskrigets period, som vi nu skall undersöka.

III. De ideologiska och politiska striderna under ”krigskommunismen”

Under den allra största delen av ”krigskommunismen” framstod de ideologiska och politiska stridigheterna med mindre skärpa än under de föregående åren; huvuddelen av partiets uppmärksamhet och ansträngningar var då inriktad på försvarsproblemen. Bolsjevikpartiet i dess helhet har en *relativt* enhetlig uppfattning om dessa problem: de ger således ej upphov till stora debatter, speciellt som de, som har åsikter som avviker från majoritetens, i allmänhet snabbt böjer sig, även om det förekommer uttryck för en bristande disciplin som motsvarar en slags ”icke deklarerad opposition” till den politik som fastställts av kongresserna och centralkommittén.

En del av de frågor som tagits upp av ”vänsterkommunisterna” återuppstod dock under denna period. Framför allt uppträder nya klyftor från år 1920, när segern närmar sig och man måste ta itu med ”efterkrigs”problemen. Dessa nya klyftor framträder från partiets IX:e kongress och ännu tydligare vid slutet av 1920. Men låt oss först se på perioden dessförinnan.

I. Oppositionen under åren 1918 och 1919.

T.o.m. innan det vita upproret bryter ut kan man skönja en opposition till den leninistiska nationalitetspolitiken. Denna opposition är inte en ”uttalad opposition”; den visar sig på partipraktikens nivå. Även om den inte har några omedelbara effekter, är det viktigt att vi påminner om dess existens, ty den kommer att uppträda på nytt – med allvarliga konsekvenser – när inbördeskriget väl tagit slut.

Ett av de första uttrycken för denna strömning uppträder i april 1918 när det skapas en ukrainsk sovjetregering under ledning av bolsjeviken N. A. Skrypnik.

Medan Lenin den 3 april 1918 sänder ett telegram till den sovjetiska regeringen i Ukraina, och uttrycker sin ”entusiastiska sympati för de arbetande och exploaterade Ukrainiska massornas hjältemodiga kamp, vilka idag bildar en av förtrupperna i den globala, socialistiska revolutionen”, vänder sig Stalin, som vid denna tid var folkskommisarie för nationaliteterna, mot att det i Ukraina bildats en sovjetregering som var oberoende av Ryssland. Detta ställningstagande från Stalins sida ger upphov till följande reaktion från N. A. Skrypnik:

”Vi protesterar på det energiskaste mot kommissarie Stalins kommuniké. Vi deklarerar att den centrala exekutivkommittén för Ukrainasovjeten inte låter sina beslut bero på inställningen hos en eller annan kommissarie i den Ryska federationen, utan på de arbetande, ukrainska massornas vilja, så som denna uttrycks i resolutionen från den Andra Ukrainiska sovjetkongressen. Deklarationerna av det slag som kommissarie Stalin framfört skulle utplåna sovjetregimen i Ukraina ... De är i direkt maskopi med de arbetande ukrainska massornas fiender.”¹

Stalins fientlighet mot att det bildades en sovjetrepublik som inte ingick i den Ryska sovjetrepubliken, förblev inte en isolerad episod. Det rör sig om ett uttryck för en politisk uppfattning, som vid flera tillfällen skulle dyka upp på nytt och som senare skulle få stöd från den emigrerade ryska borgarklassen och dess element inom den sovjetiska statsapparaten och bolsjevikpartiet.

Samma uppfattning kommer fram i maj 1918. Vid denna tid sänder Stalin instruktioner till Stepan Sjaumjan, som var den sovjetiska representanten i Dagestan (när kontrarevolutionära väpnade

¹ Detta telegram avsändes den 6 april av N. A. Skrypnik, chef för den Ukrainiska sovjetregeringen, till den ryska sovjetregeringen. Det omnämndes av en gammal bolsjevik, A. V. Snegov, vid debatt som organiserades av det Marxist-leninistiska institutet den 26-28 juni 1966. Citat i Roy A. Medvedev, *Let History Judge*, s. 16.

band då drog fram), vilka inte skiljer mellan de kontrarevolutionära ledarna och de bondemassor som förletts av dessa. Dessa instruktioner säger att han skall handla utan tvekan och ”statuera ett exempel genom att förvandla ett visst antal byar till aska”.²

A) Den ”militära oppositionen”

Från och med sommaren 1918 växer en ny oppositionsriktning fram, som till synes är till ”vänster” och som har fått namnet ”den militära oppositionen”. Få dokument har publicerats om denna strömning, som dock framträdde på ett relativt öppet sätt, och som bland sina öppna anhängare räknade män som Vorosjilov, E. N. Jaroslavskij, A. Z. Kamenskij och S. Milin, varav vissa då var och senare ofta förblev – nära lierade med Stalin.³

En av punkterna i den ”militära oppositionens” program är en vägran att acceptera att militära specialister rekryteras till den Röda armén. Även om Stalin inte gjorde någon offentlig deklaration till fördel för den ”militära oppositionen” fattar han vissa beslut vid Tsaritsynfronten, där han år 1918 har politiska uppgifter, vilka sammanfaller med den linje som denna opposition försvarar: således befriar han ett flertal officerare från sina funktioner, i strid mot instruktionerna såväl från Republikens militära revolutionskommitté, som från den Centrala exekutivkommittén och Centralkommittén. Som en följd av dessa beslut befrias Stalin till slut i sin tur från sina uppgifter inom det Militära revolutionsrådet vid den sydliga fronten, medan S.N. Sytin, som Stalin hade försökt skilja från sin post, stannar kvar. Man vet också från muntliga redogörelser, att Lenin i ett icke publicerat tal vid bolsjevikpartiets VIII:e kongress, kraftigt vände sig mot vissa av den X:e arméns Militära revolutionsråds beslut, som tagits på den ”militära oppositionens” tillskyndelse och som hade medfört förlusten av en mängd soldater inom den Röda armén.⁴

Denna opposition spelade definitivt sett ändå bara en relativt obetydlig roll. Dess betydelse är framför allt av symptomatisk art: dess sätt att fungera visar på att det redan under denna epok finns krafter inom partiapparaten, som är tillräckligt välorganiserade för att, åtminstone under en viss tid, kunna motsätta sig centralkommitténs och sovjetregeringens beslut.

B) Den VIII:e kongressen och partiets nya program.

Under förberedelserna till den VIII:e partikongressen försvaras fortfarande vissa delar av ”vänsterkommunisternas” tidigare plattform av ett litet antal av dem, som hade tillhört denna grupp, t.ex. Smirnov,⁵; andra kända bolsjeviker försvarar liknande positioner, detta är fallet med Osinskij och Saprnov.

Vid bolsjevikpartiets VIII:e kongress (18–23 mars 1919) kräver Osinskij att man låter ett tillräckligt antal arbetare inträda i centralkommittén för att denna skall kunna ”proletariseras” (man kan notera, att Lenin kommer att föra fram ett liknande förslag nära fyra år senare). Vid samma kongress yrkar Saprnov och Osinskij på att sovjeterna måste fungera mer demokratiskt: dessa har, enligt dem, reducerats till en roll av stadfästade organ. Dessa teser förkastas av den VIII:e kongressen som i stället uttalar sig till fördel för en stark, administrativ centralisering: det är

² Se *Pravda* den 20 september 1963

³ D. Iou. Zorina skrev för några år sedan en icke publicerad artikel med titeln ”Militäroppositionens problem”, vilken R. Medvedev refererar till i sitt verk, op.cit. not 29 s. 62

⁴ Se på dess olika punkter, noterna 26-28, sid. 14-16 i R. Medvedev, op.cit.

⁵ Smirnov kommer, liksom vissa andra ”vänsterkommunisterna”, att återfinnas på de anklagades bänk vid processerna under 1936-37; de kommer där för övrigt att befinna sig sida vid sida med sina viktigaste motståndare från striderna 1918-20.

denna kongress som inrättar Politbyrån, Orgbyrån och Centralkommitténs sekretariat.⁶

Samma kongress antar ett nytt partiprogram, vars ekonomiska kapitel, paragraf fem, konstaterar:

”Den socialiserade industrins organisatoriska apparat måste i första hand stödja sig på fackföreningarna. Dessa deltar redan, i enlighet med Sovjetrepublikens lagar, i den industriella administrationens alla lokala och centrala organ, och måste komma därefter att de faktiskt koncentrerar i sina händer hela förvaltningen av den samlade folkhushållningen som en enhetlig ekonomisk helhet (...) Fackföreningarnas deltagande i den ekonomiska förvaltningen och de breda massornas inträde, tack vare dem, i förvaltningsarbetet, utgör det viktigaste kampmedlet mot den ekonomiska apparatens byråkratisering.”⁷

I själva verket fick denna femte paragraf i partiprogrammet inga konkreta effekter; företagsledarna accepterade knappast att låta fackföreningarna ingripa i ledningen samtidigt som bolsjevikpartiet insisterar på deras personliga ansvarighet. Antagandet av paragraf fem är antagligen främst ett eko av det missnöje som vid denna tid finns inom en del av arbetarklassen inför de borgerliga teknikernas, ingenjörernas och administratörernas roll. Den princip som förs fram i det ekonomiska kapitlets femte paragraf kommer senare också att ses som en återspeglning av en ”syndikalistisk avvikelse”; den blir utgångspunkten för en sammanstötning mellan centralkommitténs majoritet och en av de nya oppositionella riktningar, som kommer att kräva att denna del av partiprogrammet tillämpas.

II. År 1920 och partiets kris.

Det är år 1920 och i huvudsak från och med partiets IX:e kongress (29 mars – 5 april 1920), som en ny viktig kris bryter ut, och denna kris kommer att fördjupas och samtidigt förändras fram till den X:e kongressen. I mars 1920 uppträder en ny ”vänster”opposition, som företräds av den s.k. ”demokratiska centralism”-gruppen. Denna grupps sammansättning har bara ett begränsat samband med den ”vänsterkommunistiska” gruppens. Man kan dock finna Osinskij där, liksom V. Smirnov och Saprnov. Medlemmarna i ”demokratiska centralism”-gruppen fördömer centraliseringen, som ses som överdrivet stor, och missbruket av auktoritära metoder. Under 1920–21 ingriper de aktivt i diskussionen, där också Trotskij och Bucharin försvarar andra positioner än Lenin, som motsätter sig Trotskij's förslag och krav på fackföreningarnas totala underordning under statsapparaten.⁸

A) Trotskij's och Bucharin's positioner under 1920–1921.

Vid tidpunkten för den IX:e kongressen dominerade ”krigskommunismens” uppfattningar hos partimajoriteten och gjorde att man antog åtgärder till fördel för ”arbetets militarisering” och fackföreningarnas strikta underordning under de administrativa statsapparaterna. Dessa åtgärder gavs dock inte samma innebörd och betydelse av alla de olika strömningarna inom bolsjevikpartiet, vilka i allmänhet fanns representerade inom själva partiledningen. För somliga hade de åtgärder som då vidtogs, en i huvudsak konjunkturbestämmd karaktär; medan andra i dem såg principiella beslut som skulle bibehållas efter krigsperioden. Dessa meningsskiljaktigheter gav upphov till sammanstötningar som fortsatte fram till den X:e kongressen.

År 1920 är Trotskij en av de teoretiker som allra bestämdast uttalar sig till fördel för arbetets och fackföreningarnas ”militarisering”. Han förnekar, att de åtgärder som diskuterats av den IX:e kongressen bara skulle ha en tillfällig och provisorisk karaktär. Han vill tvärtom i dem se ett uttryck för varaktiga krav som till slut skall omvandla fackföreningarna till statsapparater som är

⁶ se ovan s. 252 f

⁷ Se *KPSS v Rezolutsijach*, op.cit. del 1 s. 422

⁸ se nedan s. 325 f

strikt underordnade makten och vars ledare måste kunna utses av regering och parti. Således förklarar Trotskij inför den IX:e kongressen:

”Man måste kunna säga till arbetarna var de skall vara, förflytta och styra dem, precis som soldater ... Skyldigheten att arbeta kommer att uppnå sin allra högsta grad av intensitet under övergången från kapitalism till socialism ... Arbets”desertörerna” måste införlivas i disciplinkårer eller placeras i koncentrationsläger.”⁹

Vid samma kongress påstår Trotskij:

”Militarisering är otänkbar utan militarisering av fackföreningarna som sådana, utan upprättandet av ett styrelsesätt där varje arbetare känner sig som en arbetssoldat som inte fritt kan disponera över sig själv; om han får order om förflyttning måste han lyda; om han inte lyder blir han en desertör som skall straffas. Vem ombesörjer detta? Fackföreningen. Den skapar det nya styrelsesättet. Detta är arbetarklassens militarisering.”¹⁰

Radek som också talar inför den IX:e partikongressen, säger att ”den organiserade arbetarklassen bör övervinna den borgerliga fördomen om arbetets frihet som ligger mensjeviker och alla sorters kompromissvänner så varmt om hjärtat”.¹¹ Han är för övrigt den enda som använder ett sådant språk.

Den IX:e kongressen antar inte den linje som försvaras av Trotskij och Radek. Den vägrar att i tvånget mot arbetarna och i militariseringen se den socialistiska arbetsorganisationen par excellence; den bekräftar att tillflykten till en militarisering av arbetet bara kan rättfärdigas av krigets speciella omständigheter. Paragraf 14 i resolutionen om ”det ekonomiska uppbyggets aktuella uppgifter” förklarar också att ”användandet av hela arbetsarméer som bibehåller sin tidigare organisation inte kan ... försvaras annat än i det fall då detta är nödvändigt för att bevara hela armén för militära ändamål”.¹²

Kongressen vägrar alltså att följa Trotskij i hans uppfattning om att arbetets och fackföreningarnas militarisering skulle vara nödvändig för en övergång från kapitalism till socialism. Den antar t.o.m. ett av den ”demokratiska centralism”-gruppens förslag. Detta föreslår att det skapas en kontrollkommission som har i uppgift att slå larm om missbruk i användandet av tvångsåtgärder, och detta ”vad de anklagades ställning eller funktion än må vara”; i själva verket rörde det sig här om ett formellt tillgodoseende av denna grups krav, ty denna kommission verkar inte ha fungerat i praktiken.

Under hela år 1920 och även vid början av 1921 fortsätter Trotskij att försvara dessa uppfattningar och därigenom att allt mer och mer stöta sig mot Lenins helt skiljaktiga ställningstaganden.

Vid fackföreningarnas III:e kongress håller Trotskij ett slags försvarstal för tvångsarbetet och förklarar t.ex.:

”Är det då sant det obligatoriska arbetet alltid skulle vara så improduktivt? Detta är en liberal och den mest bedrövliga och ynkliga fördom: också slavhjorderna var produktiva ... Slavarnas obligatoriska

⁹ Trotskij, *Verk* (på ryska) del 15 s. 126, cit. i Maurice Briton, op.cit s. 149-150

¹⁰ *Protokoll från RKP(b)'s IX:e kongress* (på ryska) 1934 års upplaga, s. 101, cit. i E.H. Carr, op. cit. del 2 s. 239.

¹¹ Denna del av Radeks tal publicerades i *Izvestija* den 2 april 1920. Det är inte ointressant att med E. H. Carr notera, att texten till Radeks tal inte förekommer i kongressens officiella redogörelse, med den förvändningen att den skulle publiceras separat som broschyr (se den tidigare citerade redogörelsen, s. 277) Denna broschyr utkom i själva verket aldrig.

¹² Se *K.P.S.S. v Rezoljutsijach*, vol. I, s. 487-488

arbete ... var ett progressivt fenomen för sin tid.”¹³

Genom detta retrospektiva försvarstal för slaveriet försöker Trotskij att påvisa, att användningen av ett militariserat arbete kan rättfärdiggöras under en hel historisk epok, i detta fall på det villkoret att militariseringen beslutats av bolsjevikpartiet, den proletära diktaturens instrument. Trotskij, som är anhängare till statliga tvångsingripanden, vänder sig mot dem som vill ge större självständighet åt de fackliga organisationerna, som de ser som en av uttrycksformerna för den proletära demokratin. Vi föregriper inte diskussionen alltför mycket genom att här citera ett avsnitt ur ett av Trotskijs inlägg vid bolsjevikpartiets X:e kongress (när han för att inte angripa den linje som Lenin försvarar, tar ”arbetaroppositionen” som skottavla):

”De /det rör sig här om arbetaroppositionen – C.B./har fört fram farliga paroller. De har gjort de demokratiska principerna till en avgud. De har satt arbetarnas rättighet att välja sina representanter högre än partiet. Som om partiet inte hade rättigheten att göra sin diktatur gällande, även om denna diktatur tillfälligtvis stod i konflikt med arbetardemokratis skiftande stämningar.

Partiet är tvunget att vidmakthålla sin diktatur ... vad än arbetarklassens tillfälliga tveksamheter må vara ... Diktaturen grundas inte i varje ögonblick på den formella principen om arbetardemokrati.”¹⁴

Idén om ett ”alltid ofelbart” parti som *således står utanför klasskampen* och som genom själva sin existens är garanten för den proletära demokratis fortbestånd, är då gemensam för Trotskij och Bucharin och ur denna idé kommer den senares uppfattning om en ”påtvungad självdisciplin”.¹⁵

Enligt Bucharin tvingar proletariatet på ”sig själv” en disciplin genom partiets och statens förmedling. Partiet är på en och samma gång ”identiskt” med proletariatet och ”höjt över” det, vilket i Bucharins ögon rättfärdiggör partiets tvångsmakt gentemot arbetarmassorna; det är detta tvång som *identifieras* med en ”självdisciplin”. Bucharin resonerar på samma sätt vad gäller statsmakten, dess olika apparater och befogenheterna för de tekniker som staten utser.

Trotskijs och Bucharins teser hänvisar således i hög utsträckning till idén om partiets felfrihet, om dess ”naturliga” överlägsenhet i förhållande till massorna, om att partiet och den stat som det leder har en ”säkrad och varaktig” proletär karaktär vad än dess ideologiska och politiska praktik må vara.

Trotskijs och Bucharins teser innebär också att partiet får en ny roll; det är inte längre ett avantgarde som skall vägleda massorna, genom att vara lyhört för deras initiativ och deras kritik: det får en *roll som innebär ”kontroll” och tvång över massorna*.

Det är i sin redan citerade bok *Övergångsperiodens ekonomi*, som Bucharin på ett systematiskt sätt utvecklar de icke-dialektiska uppfattningar med hjälp av vilka han söker stötta sina politiska ställningstaganden.

Från denna tid ser Bucharin (som år 1918 motsatt sig att det i varje företag skulle utses en direktör som skulle vara personligt ansvarig för hur han ledde företaget) det personliga ledarskapet som ”en koncentrerad, intensifierad, form för proletariatets förvaltning av industrin” och ”befolkningens militarisering” .../som/ en metod att uppnå arbetarklassens självorganisation och arbetarklassens organisering av bondeklassen”, på så sätt kan, tillägger han, proletariatets diktatur

¹³ Se Trotskijs inlägg inför den III:e allryska fackföreningskongressen (redogörelse publicerad på ryska i Moskva 1920 s. 85-97) citerad i M. Brinton, op. cit.

¹⁴ Text citerad i de ”historiska noter” som åtföljer den nya upplagan av översättningen av Kollontajs text Arbetaroppositionen; denna nyutgåva har gjorts av gruppen Solidarity och översatts till franska i n. 35 från jan-mars 1964 av tidskriften *Socialisme ou Barbarie* (citad s. 119).

¹⁵ N. Bukharin, *Economics of the Transformation Period*, s. 156

under vissa omständigheter anta formen av en ”proletär militärdiktatur”.¹⁶

I övrigt ser Bucharin i fördelningen av *ransoner* istället för av penninglöner, ett uttryck för lönearbetarklassens försvinnande, något som i hans ögon rättfärdigar den obligatoriska arbetstjänsten; han anser att man under övergångsperioden upplever penningssystemets sönderfall och därigenom också varusystemets allmänna sönderfall, något som visar sig i denna s.k. ”penningvärdesförsämring”.¹⁷

B) ”Arbetaroppositionens” teser¹⁸

Medan Trotskij förklarar sig vara anhängare till en extrem betoning av centralisering och militarisering växer en annan tendens fram inom bolsjevikpartiet. Denna bildas i förlängningen av den tidigare ”demokratiska centralism”-gruppen och utvecklar dess ställningstaganden. Denna tendens, som utvidgas (genom att aktivister som Sjljapnikov och Alexandra Kollontaj, som inte deltog i den ”demokratiska centralism”-gruppen, kommer in i dess led) tar namnet ”arbetaroppositionen”. Den hänvisar till paragraf fem i det ekonomiska avsnitt som partiets VIII:e kongress antagit år 1919. Den fördömer uppkomsten av auktoritära praktiker i parti och statsapparater och att en mängd borgerliga element kommit på höga poster inom dessa apparater.

Enligt ”arbetaroppositionen” är det nödvändigt att radikalt förändra partiets linje, speciellt genom att överlåta industrins förvaltning till de fackliga organen (uttrycket ”statens förfackligande” användes för att beteckna denna åsikt). Oppositionen begär att fabrikskommittéerna skall få en viktig roll och den kräver en större jämlikhet i lönepolitiken.¹⁹

I Lenins ögon speglar ”arbetaroppositionens” teser en ”trade-unionistisk” uppfattning (dvs en syndikalistisk–ekonomistisk); de står marxismen främmande eftersom de abstraherar bort proletarietets partis ledande roll.

”Arbetaroppositionens” teser diskuteras mycket under de två första månaderna år 1921. De publiceras i *Pravda* den 25 februari och sprids i broschyrform av dess anhängare.

Strax före den X:e kongressen (8–16 mars 1921) har ”arbetaroppositionen”, som det verkar, starka stödjepunkter inom olika industriregioners partiorganisationer, speciellt i Moskva, i Donbäckenet osv, men den är i minoritet i landet i dess helhet och dess representation vid den X:e kongressen är svag.

C) Lenins kamp mot Trotskij och Bucharins uppfattningar.

Under de månader som föregår partiets X:e kongress pågår en enorm politisk drabbning.

En av de första episoderna under denna drabbning äger rum den 8 och 9 november 1920, dels vid ett möte för den bolsjevikiska fraktionen vid den V:e fackföreningskonferensen, dels vid ett centralkommittémöte. Trotskij gör gällande att det är nödvändigt med en fortsättning och även med en utvidgning av de åtgärder som antagits under inbördeskriget, trots att det här rörde sig om undantagsåtgärder. Han försvarar den ståndpunkten att sovjetstaten genom ett enkelt beslut uppifrån måste kunna skilja de fackföreningsledare från sina funktioner, som inte har samma åsikter som centralkommitténs majoritet om disciplin- och löneproblem. Han uttalar sig således för ett ”förstatligande av fackföreningarna”, för att göra dessa till ett instrument för att höja produktionen och arbetets produktivitet. Således begär han, att man igen skall slå fast rätten att kunna

¹⁶ Ibid. s. 128-129

¹⁷ Ibid. s. 146

¹⁸ Om ”arbetaroppositionens” teser, se n. 35 av tidskriften *Socialisme ou Barbarie*. Vissa beståndsdelar av Lenins kritik av dessa teser kommer att undersökas längre fram. (se nedan s. 335)

¹⁹ Se *Protokoll från partiets X:e kongress* (på ryska) appendix 2 s. 789-793; citerat i M. Brinton, op.cit.

ersätta de fackföreningsledare med andra personer, som inte vill erkänna att fackföreningarnas roll är att *tjäna produktionen* – också under de nya omständigheter som uppstått vid slutet av 1920.

Den 8 november 1920 stöter Trotskij samman med Lenin som påminner om undantagskaraktären hos de åtgärder som den IX:e kongressen tagit och om nödvändigheten av att inse situationens nya drag (vilken ju inte längre domineras av brådskande militära behov). Lenins synpunkter vinner, om än knappt. Med åtta röster mot sex förkastas Trotskijs synpunkt och antas den resolution som Lenin föreslagit. Denna resolution slår fast, att det är nödvändigt att ”efter hand, men på ett oböjligt sätt, ta itu med brådskande övergångsmetoder för att nå en normalisering”; den förklarar att ”hela den fackliga rörelsen/borde dra nytta av/ sådana metoder som innebär den allra största tillämpningen av demokrati, av känsla av initiativ, av deltagande i industrins ledning, i utvecklingen av tävlan osv.”²⁰ Centralkommittén antar en skrivelse som riktar sig mot de positioner som Trotskij försvarat, och som fördömer ”centraliseringen och det militariserade arbetets urartning till byråkrati, till högmod, till småaktig, tarvlig funktionärsanda, och till trakasserande inblandning i fackföreningarna.” En kommitté skall studera förhållandet mellan partiet och fackföreningarna; Zinovjev blir utsedd till denna kommissions talesman.²¹

Meningsskiljaktigheterna inom centralkommittén nådde ett sådant omfång att man vid början av december 1920 beslöt att sätta igång *en stor offentlig debatt*. Hela partiledningen – Lenin, Trotskij och Bucharin likaväl som Zinovjev, Stalin, Sjljapnikov och flera andra – deltar i denna debatt.

En betydelsefull episod i denna politiska drabbning utgörs av två möten: ett som samlas den 24 december 1920 då Trotskij talar inför en gigantisk församling av fackföreningsledare och delegater vid den VIII:e Allryska sovjetkongressen; det andra mötet äger rum sex dagar senare då ett flertal talare tar till orda, speciellt Lenin, Zinovjev, Trotskij, Bucharin, Sjljapnikov m. fl. (de tal som då hölls publicerades på ryska år 1921 under titeln *Fackföreningarnas roll i produktionen*). En vecka efter det andra stora mötet talar Zinovjev inför en annan församling i Petrograd.²² Under hela januari månad publicerar *Pravda* nästan varje dag någon artikel om problemen om arbetets militarisering och fackföreningarnas förstatligande.

Så småningom leder Lenins argument, som i denna debatt stöds av Zinovjev och Stalin, tillsammans med den objektiva situationens egen utveckling, till att *den grupp som företräds av åtta centralkommittémedlemmar* (Trotskij, Bucharin, Andrejev, Dzerzjinskij, Krestinskij, Preobrazjenskij, Rakovskij och Serebrjakov) *förlorar terräng* och inte längre får stöd mer än från en alltmer krympande minoritet, detta i synnerhet som ”arbetaroppositioner”-gruppen intar positioner som är radikalt motsatta Trotskijs, som ju inte heller har Lenins instämmande.

Drabbningen under vintern 1920–1921 ger Lenin ett tillfälle att fördöma de dogmatiska stereotyper som Trotskij och Bucharin då använde sig för att ”rättfärdiggöra” sina ställningstaganden. Lenin bryter på så sätt öppet med en problematik, som inte bara är Trotskijs och Bucharins, utan som implicit var nästan hela partiets; dvs: den problematik som identifierar sovjetstaten med en ”arbetarstat”.

Från december 1920, och utan att ännu gå så långt han kan med denna brytning och utan att nå fram till de formuleringar som han senare kommer att använda, för Lenin fram ett visst antal

²⁰ Se Lenins resolutionsförslag antaget den 8 november 1920, CW, vol. 31, sp. 374-375 [Draft Resolution on “The Tasks of the Trade Unions, And The Methods of Their Accomplishment”]

²¹ Se på dessa olika punkter P. Broué, op.cit. s. 141

²² Se E. H. Carr, op.cit. del 2 s. 250

viktiga påståenden. De viktigaste kritiserar den ensidiga karaktären hos Trotskijs och Bucharins teser, som just reducerar sovjetstaten till en ”arbetarstat” när dess natur i själva verket är ytterst komplex.²³

Denna stats natur gör det tvunget för arbetarna att förfoga över egna organisationer som är tillräckligt självständiga i förhållande till det makthavande partiet, för att de skall kunna vara i stånd att ”försvara sig ...mot sin stat”.²⁴ Omkring ett år senare återkommer Lenin till detta problem, när han vid ett centralkommittémöte den 12 januari 1922 lägger fram ett förslag, som för övrigt antas enhälligt, om *Fackföreningarnas roll och uppgifter under den nya ekonomiska politiken*.²⁵ I denna resolution understryker Lenin, att det kan förekomma ”intressekonflikter” mellan arbetarklassen och sovjetstaten och att ”strejkkampen” kan försvaras eftersom arbetarna kan bli tvungna att bekämpa byråkratiska förvrängningar och kvarlevor av det kapitalistiska förgångna.²⁶

Lenins kamp mot Trotskijs och Bucharins (och några andra bolsjevikledares) positioner har en avsevärd betydelse. Den visar i själva verket, att meningsskiljaktigheterna mellan Lenin och dessa två medlemmar av politbyrån beror på ”skillnaderna i vår syn på massorna, på hur de skall vinnas, på vår *förbindelse* med massorna”.²⁷

Diskussionen gör att ännu djupare meningsskiljaktigheter träder i dagern, vilka rör själva kärnan i frågan om proletarietets diktatur, där Trotskij och Bucharin ser sovjetstaten på ett falskt abstrakt sätt såsom varande på något sätt det ”rena uttrycket” för den proletära diktaturen, medan Lenin anstränger sig att få fram sovjetstatens *dubbla natur*; den är en ”arbetarstat” i *den bemärkelsen* att den leds av ett proletärt parti (och *så länge* som detta parti förblir proletärt) samt en ”borgerlig eller småborgerlig stat” genom flera av sina drag, genom sitt beroende av borgerliga administratörer, tekniker och specialister och genom de politiska förhållanden som i mycket hög grad kännetecknar dess administrativa apparat. Lenin tvekar inte att tillägga, att det kommer att behövas ”15–20 år, fast jag är inte ens säker på att vi uppnår det inom den tiden ...,” innan sovjetstaten kan kalla sig ”arbetarstat”²⁸, naturligtvis med det villkoret, att de drag skulle försvinna som år 1921 fråntog den all rätt till en sådan titel.

Diskussionen ger Lenin ett tillfälle att påminna om att den proletära diktaturens grundläggande problem gäller kampen för att stärka makten (således kampen för att vinna massorna) och inte, som Trotskij påstår, kampen för produktionen. I broschyren *Än en gång om fackföreningarna* formulerar Lenin följande anmärkning vars betydelse i hög grad är giltig för problem också utanför den dåvarande polemiken:

”Trotskij och Bucharin försöker ge sken av att de vinnlägger sig om att produktionen skall öka, medan vi inte bryr Oss om annat än formell demokrati. Det är en vrångbild, ty frågan står (och kan marxistiskt sett stå) *endast* på följande sätt: utan en riktig politisk linje i arbetet kan den givna klassen inte behålla makten och *följaktligen* inte heller lösa *sin produktionsuppgift*.”²⁹

²³ Om fackföreningarna, om den nuvarande situationen och om kamrat Trotskijs misstag (*Valda verk i 10 band*, del 10, s. 185 ff)

²⁴ Ibid. s. 191

²⁵ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 646 ff

²⁶ Ibid. s. 649-650

²⁷ Lenin, *Om fackföreningarna...*, ibid s. 189

²⁸ ibid s. 191

²⁹ *Än en gång om fackföreningarna*, den nuvarande situationen och kamraterna Trotskijs och Bucharins fel (*Valda verk i 10 band*, del 10, s. 223-24)

IV. De ideologiska och politiska striderna vid slutet av ”krigskommunismen” och vid början av NEP

De strider som under vintern 1920–21 äger rum inom bolsjevikpartiet innebär en avgörande vändpunkt i partiets historia; detta på två sätt:

Å ena sidan upphör ett visst sätt att ställa problemet om relationerna mellan partiet och fackföreningarna (som speglade ”krigskommunismens” praktik och som de grupper, som leddes av Trotskij och Bucharin, ville uppställa som en ”princip”) att vara officiellt gångbart efter den X:e kongressen. Detta innebär inte att de praktiker som de speglade, helt försvann; de är dock på tillbakagång och framför allt så försvaras de inte längre i namn av de ”krav” som den proletära diktaturen antas ha. Under femårsplanernas tid kommer dock uppfattningar som ligger nära Trotskij, att dyka upp igen, speciellt vad gäller de i huvudsak ”produktionsinriktade” och ”disciplinära” funktioner som då ges fackföreningarna.

Å andra sidan är den X:e kongressen den sista som föregås av en mycket öppen debatt. Under senare kongresser kan de olika oppositionstendenserna inte längre uttrycka sig så fritt, vilket bryter mot bolsjevismens traditioner. Oppositionsriktningarna får sina uttrycksmöjligheter allt mer och mer kringskurna och till slut försvinner dessa helt.

I. Bolsjevikpartiets X:e kongress och avslutningen på debatten med de båda oppositionsriktningarna från år 1920.

Mångfalden av tendenser som stöter samman under perioden före den X:e kongressen, vittnar om vidden av de ideologiska stridigheterna inom bolsjevikpartiet och om den djupa kris som partiet då genomgår. När förberedelserna till kongressen sätter igång (i december 1920) finns det sju olika ”plattformar”; vid tidpunkten för kongressen står fortfarande två organiserade tendenser mot de teser som försvaras av Lenin.¹

I själva verket lyckas ”arbetaroppositionen” efter omfattande diskussioner utarbeta en skrivelse, som får stöd från andra, närliggande tendenser; likaså har Trotskij och Bucharin utarbetat en gemensam text som stöds av åtta centralkommittéledamöter (således kallas den motion som de lägger fram inför kongressen ”de åttas grupps motion”). Vad gäller centralkommitténs majoritet är denna på samma linje som Lenin. Den motion som för fram deras ståndpunkter kallas ”de tios motion”. Den stöds främst av Stalin, Tomskij, Zinovjev och Kamenev.

Den X:e kongressen gör slut på debatten mellan centralkommitténs majoritet och de två stora oppositionsströmningarna. Den ger bara 18 röster till ”arbetaroppositionens” motion och 50 röster till den som ”de åttas grupp” lagt fram. De ”tios motion” samlar 336 röster.² Den allvarligaste kampen vid kongressen riktades mot ”arbetaroppositionen”, ty de ”åttas grupps” ställningstaganden hade redan rikligt kritiserats under de föregående månaderna.

A) Förkastandet av ”arbetaroppositionens” teser.

Under den X:e kongressen var attacken mot ”arbetaroppositionens” teser speciellt livlig. I själva verket hade denna i viss mån dragit fördel av den kritik som riktats mot Trotskij's positioner, dvs av kritiken mot tendenser till auktoritetstro, till administrativa lösningar och till ”produktivism”. Den hade också dragit fördel av den förvirring som vissa av Bucharins formuleringar hade framkallat, när denne sökte slå en ”bro” mellan Trotskij's positioner och ”arbetaroppositionens”

¹ Se på denna punkt P. Broué, *Le Parti bolchévique*, op.cit. s. 142

² Om den X:e kongressen och om den debatt som föregick den, se den officiella redogörelsen för kongressen (rysk text, som utkom i Moskva 1921) samt Ibid. s. 138-143 och s. 157 f

genom att på en och samma gång begära ett förstatligande av fackföreningarna” och ett ”förfackligande av staten”.³

Ursprungligen – och som Lenin också erkände – stod vissa av ”arbetaroppositionens” teser för en sund reaktion mot de auktoritära tendenser som hade utvecklats under ”krigskommunismen”; de speglade verkliga strävanden bland stora arbetargrupper. ”Arbetaroppositionen” systematiserar dock dessa strävanden på ett ensidigt sätt; den ser bort ifrån motsättningarna mellan arbetarklassen och bondeklassen och leder sina formuleringar bortom vad som krävs för att stärka den proletära diktaturen. Den ”glömmer” på detta sätt, precis som Trotskij och Bucharin, det grundläggande problemet, maktproblemet, som kräver att man ägnar den allra största uppmärksamhet åt vad Lenin helt riktigt kallar ”den revolutionära ändamålsenligheten”.⁴ Trots de yttre skiljaktiga dragen förenas alltså Trotskij och ”arbetaroppositionens” teser genom att de båda förordar en inriktning, som, om den antagits, skulle lett till ”sovjetmaktens fall” därför att den inte räknar med klassförhållandena i deras helhet, så som de konkret existerar.⁵

Till denna huvudorsak till det allvarliga nederlag som ”arbetaroppositionen” fick vidkännas vid den X:e kongressen, kan man lägga andra orsaker: den redan ”högeligen administrativa” förberedelsen av kongressen, den ökade vikt som borgerliga och ”byråkratiserade” element fått inom partiet (vilket visar sig i det mängd röster som Trotskij och Bucharins teser samlar), de tveksamma delegaternas vilja att bidra till partiets enighet i ett svårt ögonblick genom att uttala sig till fördel för den resolution som centralkommitténs majoritet lagt fram.

En framställning av ”det revolutionärt lämpliga tillfället” utgör ett av Zinovjevs argument mot den del av ”arbetaroppositionens” program som förutskickar ett möte för en högsta allrysk producentkongress. Zinovjev understryker att en sådan kongress ”i denna allvarliga stund, till sin majoritet /skulle bestå/ av partilösa personer, däribland en stor mängd SR och mensjeviker”⁶ detta när sovjetmaktens viktigaste uppgift är att vinna över de partilösa massornas organisationer på sin sida.

De ”tios” plattform erkänner att i princip är vissa av de krav som läggs fram i ”arbetaroppositionens” plattform, riktiga – t.ex. de som rör en större lönejämlikhet – men den anser, att dessa krav svarar mot långsiktiga mål och inte kan utgöra mål som omedelbart kan uppnås. De ”tios” plattform förkastar likaså det förstatligande av fackföreningarna som Trotskij begärt. Den slår åter fast nödvändigheten av att partiet spelar en ledande roll i den fackliga verksamheten:

”Det ryska kommunistpartiet fortsätter genom sina centrala och lokala organisationer, att på ett ovillkorligt sätt leda hela den ideologiska aspekten av det fackliga arbetet ... Urval av ledande personal inom den fackliga rörelsen måste göras under partiets kontroll och under dess vägledning. Partiorganisationerna bör ändå vara särskilt noga med att använda den proletära demokratins normala metoder inom fackföreningarna, där urvalet av ledare i högsta grad skall vara en de organiserade massornas egen sak.”⁷

Även om ”arbetaroppositionens” teser diskuterades mycket före kongressen, så förändras situationen under densamma. I själva verket är det i detta ögonblick som Kronstadtkrisen bryter ut och visar att stundens viktigaste uppgift gäller det korrekta sättet att lösa problemet med förhållandet till bondeklassen. Således tar Lenin framför allt upp detta problem och han nöjer sig

³ Om Bucharins åsikter, se Appendix 16 i redogörelsen för den X:e kongressen s. 802, citerat i M. Brinton, op. cit.

⁴ Se *Ån en gång om fackföreningarna...* (*Valda verk i 10 band*, del 10, s. 226)

⁵ *Ibid.* s. 223 och s. 229 f

⁶ Se redogörelsen för den X:e RKP (b) kongressen, Moskva 1921 (på ryska) cit. i E.H. Carr, op. cit. del 2 s. 251 f

⁷ Se punkt 7 i resolutionen om fackföreningarnas roll och uppgifter, vilken antogs av den X:e RKP (b)-kongressen, i *KPSS v Rezolutsijach*, op. cit. del 1 s. 540

med att attackera ”arbetaroppositionens” plattform på ett i huvudsak polemiskt sätt, och jämställer den då med anarkistiska och syndikalistiska ställningstaganden; dessutom tycks Lenin indirekt hota ”arbetaroppositionen” under kongressen, t. ex. när han tillkännager:

”Vi har spenderat en hel del tid på diskussion, och jag måste nu säga att det är betydligt bättre att ’diskutera med gevären’ än med oppositionens teser. Vi behöver ingen opposition, kamrater, det är inte tid för det nu! Antingen på denna sida eller på den andra – med gevär, inte med oppositionen. Detta härrör från den objektiva situationen, anklaga ingen härför.”⁸

Kort därefter måste Lenin förtydliga, att han, när talat om att ”svara med gevär i handen”, inte alls hade i tankarna att ”diskutera” med ”arbetaroppositionen” på detta sätt, utan med partiets uttalade fiender; vad mer är, i den följande debatten hyllar Lenin vid flera tillfällen det han ser som sunt i vissa av oppositionens förslag.⁹

B) ”Resolutionen om partiets enhet”

Vad gäller de ideologiska stridigheterna inom bolsjevikpartiet får den X:e kongressen en stor betydelse, ty den antar en resolution som inför *nya regler vilka förbjuder ”fraktioner”*. I princip innebär detta att man förbjuder skapandet av grupper inom bolsjevikpartiet, som organiseras på basen av egna ”plattformar” och med en egen, inre disciplin, d.v.s. som syftar till att skapa något slags parti inom partiet. Detta förbud antas som en tillfällig åtgärd, som rättfärdigas av de speciellt allvarliga omständigheterna.¹⁰ Varje partimedlem, inbegripet en medlem av centralkommittén, som bryter mot denna resolution kan uteslutas ur partiet genom ett beslut av centralkommittén. Det rör sig här om en ytterst hård sanktion, som ger utomordentliga maktbefogenheter åt centralkommitténs majoritet. Tillämpningen av denna resolution gör det i själva verket möjligt för en centralkommitté, som blivit vald av en partikongress, att förändra sin egen sammansättning.

Lenin förklarar i sina kommentarer till denna bestämmelse i ”resolutionen om partiets enhet”:

”Vårt parti har aldrig och ingenstans tolererat något liknande detta, d.v.s. att centralkommittén skulle ha en sådan rättighet gentemot sina medlemmar. Det är en ytterlighetsåtgärd som antagits som ett undantag, i vad man uppfattar som en farlig situation. Man inkallar ett extramöte för centralkommittén, inklusive dess suppleanter och kontrollkommissionen, med lika rösträtt för alla. Aldrig förr har det funnits en sådan institution i våra stadgar, en sådan plenarförsamling med 47 medlemmar, aldrig förr har vi behövt anlita en sådan.”¹¹

Betingelserna för bolsjevikpartiets fungerande efter Lenins död kommer att göra det möjligt att utnyttja denna resolution som ett medel att undertrycka åsikter, som skiljer sig från politbyråns och partisekretariatets, och kastar således totalt omkull betingelserna för den ideologiska kampens utveckling inom partiet.

Detta resultat står i motsättning till olika bestämmelser i ”resolutionen om partiets enhet” eftersom *denna inte fördömer motsättningsfulla debatter* utan t.o.m. förutskickar att det skall ges ut en periodisk tidskrift med titeln *Diskussionsbulletin*. Lenins inlägg vid den X:e kongressen visar också att han förutsätter att i fall av ”grundläggande meningsskiljaktigheter” så skall dessa

⁸ CW, vol. 32, s. 200; se även s. 204 [”Summing-Up Speech On The Report Of The C.C. Of The R.C.P.(B.)”]

⁹ Se på denna punkt ”Avslutning på rapporten om partiets enhet och om den anarko-syndikalistiska avvikelserna”, daterad den 16 mars, i CW, vol. 32, s 257f. [”Summing-up Speech on Party Unity and the Anarcho-Syndicalist Deviation”]

¹⁰ Den resolution som förbjuder ”fraktioner” kallas ”resolution om partiets enhet”, dess lydelse kan återfinnas i *KPSS v Rezolutsijach*, del 1 s. 527 f [På svenska finns Lenins, ”Ursprungligt utkast till tionde RKP-kongressens resolution om partiets enhet”, i *Valda verk i 10 band*, bd. 10, s. 301-304]

¹¹ Lenin, CW, vol. 32, s. 258.

”föras fram offentligt inför hela partiet”; han begär likaså – att om en partikongress inte uppnår en tillräcklig enighet – så skulle val till centralkommittén förrättas ”enligt plattformar”, så att företrädare för de viktigaste rivaliserande tendenserna skulle säkras representation där.¹²

I verkligheten och trots vad som sagts vid den X:e kongressen, tjänar ”resolutionen om partiets enhet” som en utgångspunkt för en växande begränsning av de öppna ideologiska striderna inom partiet (således ser *Diskussionsbulletinen* aldrig dagens ljus). Efter Lenins bortgång anser sig centralkommitténs eller politbyråns majoritet eller t.o.m. partisekretariatet, allt mer och mer ha monopol på de riktiga uppfattningarna och på vad som kan eller inte kan diskuteras ordentligt inom partiet.

Den X:e kongressen begränsade möjligheterna för öppna, ideologiska debatter på ytterligare ett sätt, eftersom den betydligt minskade centralkommitténs självständighet, vilken tidigare var platsen för omfattande och djupgående diskussioner. Från och med nu upphör i själva verket centralkommittén att vara partiets högsta organ mellan kongresserna. Avståndet mellan dess möten ökar; de äger numera inte rum oftare än varannan månad, och centralkommitténs maktbefogenheter delegeras i praktiken till politbyrån, som från år 1921 får 7 medlemmar. Inom själva politbyrån går den dominerande ställningen allt mer och mer till företrädarna för partiets administrativa apparat, till de som leder sekretariatet, anslagsbyrån, osv. Således förvandlas politbyrån, som tidigare bara var ett enkelt arbetsutskott för centralkommittén, till ett högre partiorgan, nära lierat med den administrativa apparaten och med centralkommitténs sekretariat, vars maktbefogenheter starkt ökat.

Den X:e kongressen markerar således på flera sätt en avslutning på debatten vid ”krigskommunismens” slut: genom sitt fördömande av de två oppositionsriktningarnas teser samt genom de begränsningar, som den de facto sätter för de öppna diskussionerna inom bolsjevikpartiet. Det är dock på ett djupare plan som den X:e kongressen utgör slutet av en period och början på en ny: den sätter igång en ”Ny ekonomisk politik” (NEP¹³), som framför allt kännetecknas av ett övergivande av utskrivningarna av jordbruksprodukter, och deras ersättande med en naturaskatt, samt av inrättandet av en viss frihet för handeln mellan jordbruk och industri. Efter hand modifierar också tillämpningen av NEP den politiska atmosfären genom att den ger bourgeoisin och småbourgeoisin en möjlighet att utveckla olika slag av privat verksamhet, något som bland annat bidrar till att öka den ekonomiska ojämlikheten, där bördorna främst bäres av arbetarklassen och fattigbönderna.

Under inflytande av den förändring i det politiska klimatet som hänger samman med NEP, men fr.a. på grund av inre förändringar i bolsjevikpartiet, försvinner alltmer de öppna formerna för ideologisk kamp inom partiet. Allt oftare visar sig sådana strider bara i partiets topp, inom politbyrån och eventuellt inom centralkommittén, utan att partiets stora massa av aktivister och kadrer deltar i debatten.

Innan vi säger några ord om de ”icke deklarerade” ideologiska och politiska strider som kännetecknar den inledande tiden av NEP, före Lenins bortgång, verkar det vara nödvändigt att understryka vissa begränsningar i oenigheten mellan bolsjevikpartiets majoritet och ”arbetaroppositionen”, samt att därefter påminna om vad som då stod på spel tvärs igenom alla de ideologiska och politiska stridigheterna inom bolsjevikpartiet.

¹² Ibid., s. 261. [”Remarks On Ryazanov’s Amendment To The Resolution On Party Unity”]

¹³ Vi skall i denna boks femte del se hur också själva uppfattningen av NEP utvecklades under Lenins sista verksamhetsår.

II. Oenigheten mellan partiets majoritet och ”arbetaroppositionen” och dess begränsade karaktär.

Av alla de ideologiska strider som ägde rum inom bolsjevikpartiet mellan 1918 och 1921 var den mest betydelsefulla, såväl genom sitt omfång som sina begränsningar, den som ”arbetaroppositionens” teser gav upphov till. Dessa tesers betydelse är avsevärd genom att ”arbetaroppositionen” tog upp en rad grundläggande problem. Den underströk den allvarliga fara, som socialismens framtid i Ryssland utsattes för, genom att specialisternas och de borgerliga administratörernas maktbefogenheter utvidgats; den slogs för att arbetarna skulle få en bred initiativrätt och ett stort förtroende och för att organisationsformer skulle inrättas, som medgav en verklig utveckling för arbetarnas initiativ; den begärde att en verklig kamp skulle föras mot de administrativa apparaternas tendenser till att göra sig självständiga och att dominera massorna; den uttalade sig för rätten att fritt kritisera inom partiet, som skulle gälla alla arbetare, och i första hand kroppsarbetarna och deras fackliga organ; den begärde att alla partimedlemmar regelbundet skulle delta i produktivt kroppsarbete och att löneskillnaderna skulle minskas, skillnader som hade accentuerats under ”krigskommunismen”.

”Arbetaroppositionens” teser återknyter i hög grad till de teser som Lenin utvecklat i *Aprilteserna* och i *Staten och revolutionen*; de uttrycker en del av den sovjetiska arbetarklassens strävanden och vissa av villkoren för att revolutionen skall gå framåt på den socialistiska vägen.

Dessa teser fördes fram under en speciellt svår tid, i samband med den sociala och politiska krisen under vintern 1920–21, vid tidpunkten för Kronstadt, d.v.s. när de krafter som objektivt sett var fientligt inställda till proletarietets diktatur och som direkt kunde utnyttjas av imperialismen, öppet ingrep på den politiska scenen och dessutom formulerade krav som – åtminstone delvis – verkade sammanfalla med ”arbetaroppositionens” teser. Detta läge gjorde otvivelaktigt att Lenin intog en speciellt hård attityd mot dem, och att han undvek en djupare kritisk granskning av deras teser.

Det räcker med att läsa Lenins inlägg för att se hur mycket den X:e kongressen dominerades av händelserna i Kronstadt och i vilken grad ”arbetaroppositionen” klandras för att ha fört fram sina teser i just detta ögonblick. Således förklarar Lenin i ett tal den 9 mars 1921, där han vänder sig till ”arbetaroppositionen”:

”Ni kom till partikongressen med kamrat Kollontajs broschyr, med en broschyr som bär inskriptionen ”Arbetaropposition”. När ni lämnade in det sista korrekturet kände ni till händelserna i Kronstadt och den växande borgerliga kontrarevolutionen. Och det är i detta ögonblick som ni kommer med rubriken ”Arbetaropposition”! Ni begriper inte det ansvar ni tar på er, inte heller hur ni våldför er på enheten!”¹⁴

Några ögonblick efter det han gjort denna deklARATION, går Lenin än längre och likställer ”arbetaroppositionen” i praktiken med de anarkister och syndikalister som inte erkände nödvändigheten av att ha ett kommunistiskt ledarskap för att kunna bibehålla den proletära diktaturen; något som säkerligen går längre än vad ”arbetaroppositionen” själv påstod, men som är de slags slutsatser man kunde dra ur dess teser om man förde deras ”logik” till dess yttersta. Oberoende av det konkreta läget begränsar dock andra element, som rör dessa tesers innehåll, avsevärt deras faktiska betydelse.

Först och främst är de inte teoretiskt utarbetade. Inte ens när de uttrycker grundläggande problem eller när de går in på frågor vars lösning är av avgörande betydelse för att revolutionen skall gå vidare mot socialismen, är de solitt underbyggda. De vilar inte på en noggrann analys av

¹⁴ Lenin, CW, vol. 32, s. 195-196.

förhållandet mellan den ekonomiska basen och överbyggnaden, mellan produktivkrafter och produktionsförhållanden; dessutom struntar de – liksom majoritetens teser – i praktiken i det avgörande problemet om villkoren för en verklig, politisk allians med bondeklassen; vad gäller ”arbetaroppositionens” teser är detta speciellt allvarligt, ty den ökade roll som denna opposition kräver för arbetarnas fackföreningar kan lätt – genom att den prioriterar uppfyllandet av arbetarnas krav – leda till en djupgående brytning med bondeklassen. Ur denna synvinkel intar ”arbetaroppositionen” en ”ouvrieristisk” position, som är oförenlig med proletariats ledande roll, speciellt i ett land vars befolkningsmajoritet består av bönder.

Totalt sett uttrycker ”arbetaroppositionens” teser delvis riktiga strävanden, men de utgör inte en brytning med vad som finns kvar av ”ekonomism” i bolsjevikpartiets samlade ställningstaganden; detta är deras stora svaghet vad gäller försvaret av den proletära diktaturen och den ledande roll som proletariats parti med nödvändighet måste spela detta försvar.

Konkret innehåller ”arbetaroppositionens” teser motsättningar som också de betydligt minskar tesernas räckvidd. Således kräver de, å ena sidan, att *producenternas fackföreningar skall spela en roll av ledarskap inom ekonomin* (något som öppnar dörren för en ”syndikalistisk” praktik som inte ger företräde åt en politik för hela proletariats utan åt sektoriella eller professionella intressen), och, å andra sidan, fördömer ”arbetaroppositionens” anhängare – för övrigt med rätta – den ”byråkratisering som skett inom den sovjetiska fackföreningsrörelsen under ”krigskommunismen”, något som får Lenin att anmärka, när han talar om ”arbetaroppositionens” teser, vilka hade lagts fram av Saprnov:

”Saprnoviterna’ har gått så långt att de i samma tes (nr 3) bestämt hävdar att fackföreningarna är i ’djup kris’ och ’byråkratiska förfall’ och samtidigt föreslår att det är ”helt” nödvändigt att ’fackföreningarnas rättigheter utvidgas inom produktionen’ ...troligen på grund av deras ’byråkratiska förfall’? Går det att ta denna grupp på allvar?”¹⁵

Ändå beror den huvudsakliga svagheten i ”arbetaroppositionens” teser, som vi redan nämnt, på att de inte går in på problemet om de grundläggande villkoren för hur den proletära diktaturen skall bibehållas och förstärkas, framför allt då på problemet om det proletära partiets ledande roll och problemet om *detta partis specifika förhållande till det arbetande folket i dess helhet*. Det är nödvändigt att förtydliga vad som nyss sagts genom att litet närmare undersöka några av de konkreta frågor som togs upp under diskussionen vid den X:e kongressen.

A) Problemet om ”sättet att utse” kadrer och funktionärer.

I diskussionen mellan ”arbetaroppositionen” och centralkommitténs majoritet ställs implicit ett problem som rör det förhållande av *ömsesidigt förtroende* som bör finnas mellan bolsjevikpartiet och det arbetande folket i dess helhet, för att dess parti skall kunna uppfylla sin ledande roll på ett korrekt sätt. Men i stället för att ta upp detta problem på ett klart och tydligt sätt, debatterar centralkommittén och ”arbetaroppositionen” det *sätt* på vilket de politiskt, administrativt och ekonomiskt ansvariga personerna *skall utses*. I centralkommittémajoritetens ögon kan partiet egentligen inte ta på sig någon ledande roll om inte ett betydande antal av de ansvariga personerna, inbegripet de fackföreningsansvariga, har *utnämnts* av partiet. I ”arbetaroppositionens” ögon är det endast ett val av ansvariga som är förenlig med socialismens principer och garanterar de breda massornas förtroende för de ansvariga som de valt.

Genom att ställa diskussionen på detta plan, *vägrar* ”arbetaroppositionen” att *först analysera den konkreta situationen*; dessutom stänger den in sig i det ideologiska motsatsparet: ”val/utnämningen uppifrån”; den förblir således fånge i borgarklassens politiskt-juridiska ideologi, som

¹⁵ Lenin, CW, vol. 32, s 51-52. [”The Party Crisis”, 19 januari 1921]

förhindrar den att på ett klart sätt ställa det rätta problemet: det som rör de konkreta förhållanden som i en given situation bör finnas mellan partiet och det arbetande folket.

Om man vill förstå varför ”arbetaroppositionens” teser var som de var, kan man med fördel påminna om, att de infogar sig i den politiska linje som funnits hos alla de olika ”vänster”oppositioner som uppstått inom bolsjevikpartiet sedan början av 1918. Dessa riktningar åberopar sig mycket allmänt på Lenins egna texter, där han försvarar ”principen” om att alla funktionärer skall väljas, t.ex. när han förklarar:

”Att alla ämbetsmän utan undantag skall väljas och kan avsättas när som helst, att deras löner skall minskas till en vanlig ”arbetarlön” – dessa enkla och ”självkla” demokratiska åtgärder förenar fullständigt arbetarnas och bondemajoritetens intressen och tjänar samtidigt som en bro från kapitalism till socialism.”¹⁶

Men från bolsjevikpartiets IX:e kongress (29 mars–5 april 1920) förkastar Lenin de teser som de, som påminde honom om hans tidigare deklamationer, förde fram ty han ser dem som omöjliga att tillämpa under de existerande förhållandena och t.o.m. som *oförenliga med lärdomarna från två år vid makten*. Lenin förklarar i själva verket att man efter dessa ”två års erfarenhet” inte kan resonera om vissa problem som om man tog upp dem för första gången:

”Under hela tiden i och kring Smolnij gjorde vi tillräckligt med dumheter. Det är ingenting att skämmas för. Varifrån skulle vi ha tagit vetande, då vi grep oss an med ett alldeles nytt verk?”¹⁷

I samma rapport som presenterades i centralkommitténs namn vid den IX:e kongressen, den 29 mars 1920, angriper Lenin de som kommer med förslag som stödjer ett kollektivt ledarskap och som även vill ha val av kadrer och ansvariga (i fackföreningar eller i andra apparater) och förklarar:

”Allt detta skri om utnämningar måste upphöra, allt detta gamla och skadliga bråte, som återfinnes i olika resolutioner och samtal, måste sopas bort. I annat fall kan vi inte segra. Om vi inte bemästrat denna läxa under de gångna två åren, så har vi blivit efter, och de efterblivna blir slagna.”¹⁸

I själva verket döljer sig ett verkligt problem bakom de falska problemen: val/utnämning ovanifrån, problemet om *hur massornas skall rådfrågas*, inte bara så att man frågar efter deras förslag utan också, och framför allt, efter deras kritik. Bara en sådan rådfrågning och uppmaning till kritik kan möjliggöra för partiet att koncentrera massornas initiativ och anvisningar för att ur dem dra slutsatser som stämmer överens med den proletära diktaturens samlade intressen.

Det verkliga problemet rör i själva verket inte ”formen för hur man skall utse” utan rör snarare det verkliga, *konkreta förhållandet* mellan partiet, statsapparaterna och de arbetande massorna. Men detta förhållandes natur bestäms djupast sett inte av formen för hur de som bildar dessa apparater utses. Den avhänger av *en helhet av sociala praktiker och av de ideologiska förhållanden som växer fram genom dessa praktiker*.

Vid början av 1921 försöker Lenin att mer och mer ställa sig på en annan terräng än den som avgränsas av det ideologiska motsatsparet ”utnämning/val”. Han ser klart vikten av att ge massornas strävanden nya möjligheter att utveckla sig och vet mycket väl att om dessa stängs inne i *den borgerliga demokratins former*, är riskerna stora att det växer fram en *borgerlig, politisk offensiv*, genom mensjevikernas, SR's och anarkisternas verksamhet. Det är i avsikt att

¹⁶ Lenin, ”Stat och revolution” (*Valda verk i 10 band*, del 7, s. 48)

¹⁷ Lenin, *Valda verk*, II:2 s. 344. Smolnyj var det tidigare Smolnyjinstitutets byggnad i Petrograd, där sovjetregeringen hade sitt säte innan den flyttade till Moskva i mars 1918 (ö.a.)

¹⁸ Ibid. s. 345

förändra denna terräng, i avsikt att komma ur tudelningen ”utnämning/val”, som Lenin emotser ett *mångfaldigande av antalet konferenser för dem som står utanför partierna*. Dessa konferenser bör ge bolsjevikaktivisterna en möjlighet att *lyssna till massornas kritik, att ta hänsyn till denna och till att praktiskt svara på den*. Vid början av 1921 skriver Lenin t.ex. (som ett svar till de bolsjevikmedlemmar som är rädda för konferenser med partilösa, därför att de fruktar att de skulle gynna mensjeviker och SR):

”De partilösas konferenser är *inte* obetingat mensjevikernas och socialistrevolutionärernas + anarkisternas politiska vapen.”¹⁹

I själva verket och som en följd av den försämrade politiska och ekonomiska situationen, speciellt då av hungersnöden år 1921, kom den slutliga texten till broschyren om naturaskatten att bli mycket mer återhållsam än den ursprungliga planen för att lösa problemet om de partilösas konferenser (just på grund av mensjevikernas och SR's fortsatta inflytande, speciellt bland bondemassorna); Lenin förklarar saken på detta sätt i broschyren:

”*Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna har nu lärt att kamouflera sig som ”partilösa”*. Detta är fullt bevisat. Och endast narrar kan nu undgå att se detta och förstå, att vi inte får låta oss föras bakom ljust. Partilösa konferenser är ingen fetisch. De är av värde, om de kan hjälpa oss att komma närmare den massa som vi ännu inte har nått, de skikt av de arbetande miljonerna som står utanför politiken. Men de är skadliga, om de erbjuder en plattform för mensjevikerna och socialistrevolutionärerna, vilka kamouflerat sig som ”partilösa”.²⁰

B) De administrativa statsapparaternas autonomisering och uppfattningarna om effektivitet och ineffektivitet.

Ett annat ideologiskt motsatspar bidrog till att på ett felaktigt sätt begränsa den terräng på vilken diskussionen och tankarna om de administrativa statsapparaternas autonomisering rörde sig. Detta ideologiska motsatspar gäller ”effektivitet/ineffektivitet”. Överväganden som rör dessa begrepp tenderar att reducera ett i grunden *politiskt* problem till ett ”tekniskt”. Huvuddelen av de argument som är positivt inställda till en viss autonomisering av de administrativa statsapparaterna, härrör i själva verket mer eller mindre ur begreppet ”teknisk effektivitet”. Men huvuddelen av dem som, inom bolsjevikpartiet, motsätter sig denna autonomisering, för också fram argument som uppkommit ur effektivitetsbegreppet.

Ytligt sett *tenderar* ”arbetaroppositionens” att bryta den cirkel inom vilken diskussionen och tankeverksamheten kring dessa problem till dess varit instängda, speciellt när den påstår, att det politiska problemet om maktorganens förhållande till de arbetande massorna varken kan lösas genom att fackföreningarna absorberas av statsapparaten (vilket är Trotskijs och Bucharins uppfattning) eller genom en väntan till dess massorna är tillräckligt ”utbildade” för att kunna återge sovjetinstitutionerna deras livskraft.²¹

”Arbetaroppositionen” fördömer med rätta de illusioner som skjuter återvändandet av en sovjetdemokrati på en avlägsen framtid (till den dag då massorna är bättre ”utbildade” – men av vem?), men den kan inte visa på *vilken väg det arbetande folkets självutbildning skall ta*, en utbildning som skulle ske genom dess egna misstag och under betingelser, som inte leder till ett snabbt återupprättande av den borgerliga diktaturen och det imperialistiska herraväldet. I själva verket stannar ”arbetaroppositionen” kvar på ”ekonomismens” mark, vars ”spontanistiska” form påstår

¹⁹ Lenin, *CW*, vol. 32, s. 325 [”Plan for the Pamphlet *The Tax in Kind*”, det rör sig här om Lenins anteckningar när han förberedde planen för broschyren *Om naturaskatten*]

²⁰ Lenin, *Valda verk*, II:2 s. 594

²¹ Se Alexandra Kollontaj, *Arbetaroppositionen*.

att ställningen inom produktionen spontant ”producerar” ett proletärt klassmedvetande; något som definitivt ”smusslar bort” alla problem som rör utbildning och självbildning. Trots vissa yttre drag, intar ”arbetaroppositionen” också här – genom att den inte överger en viss ”ekonomism” – samma terräng som centralkommitténs majoritet, även om den, i den omedelbara situationen, kommer fram till annorlunda praktiska slutsatser.

Vid ”krigskommunismens” slut hoppades bolsjevikpartiet att massornas inlemmande i den sovjetiska demokratins sätt att fungera, skulle ske spontant, tack vare produktionens återupptagande och utbytets utveckling. En sådan förhoppning är ett uttryck för en viss ekonomism som Lenin inte helt undgår, när han, istället för att huvudsakligen förklara de administrativa statsapparaternas autonomisering och byråkratins framväxt genom en hänvisning till helheten av sociala förhållanden och till den borgerliga klasskampen, ser dem som en produkt av själva den ekonomiska situationen, dvs som en följd av utbytets sammanbrott, misären o.s.v.²² En sådan analys kan inge tanken på att ”byråkratins förfall” skulle vara en konsekvens av produktionens återupptagande, av dess centralisering, av kampen mot analfabetismen, o.s.v. Naturligtvis var inte detta Lenins ståndpunkt, som i stället klart och tydligt förknippade byråkratins existens med den enkla varuproduktionen, med förekomsten av borgerliga och småborgerliga element och som såg dem, som trodde sig angripa byråkratin utan att angripa dess sociala grundvalar, som ”kvacksalvare”.²³ Inte desto mindre tolkades senare vissa Lenintexter i en snävt ”ekonomistiskt, riktning, speciellt då av trotskismen, som tror sig ”förklara” byråkratins existens genom att hänvisa till ”produktivkrafternas låga utvecklingsnivå”.

För att återvända till ”arbetaroppositionen” kan man säga att dess nederlag i huvudsak berodde på den extrema begränsningen i deras förslag, på dess oförmåga (utan tvekan bestämd av dess ”spontanistiska ouvrierism” och av dess brist på en tillräcklig tidigare erfarenhet), att visa på en verkligt ny väg och att på så vis föra en politisk kamp som kunde infogas i hela spelet av motsättningar och som kunde trygga den proletära diktaturen. Denna begränsning och denna oförmåga, som man återfinner hos andra ledande bolsjeviker, bidrog till att stänga vägen för senare försök (speciellt från Lenins sida), att berika bolsjevikpartiets praktik i riktning mot en *masslinje, med avsikt att dra med bondeklassen på den socialistiska vägen*. Senare ”vänster”oppositionsriktningar visar sig i detta hänseende vara än mer efterblivna än ”arbetaroppositionen”. På grund av detta stod dörren öppen för en offensiv från högeropportunistens sida, vilken för övrigt inte trädde fram i en klart uttalad form.

Innan vi går in på denna punkt, måste vi än en gång påminna om vad som ytterst stod på spel i de ideologiska och politiska stridigheterna inom bolsjevikpartiet.

III. Vad som stod på spel i de ideologiska och politiska striderna inom bolsjevikpartiet.

De proletära partiernas historiska erfarenheter, speciellt då bolsjevikpartiets och det kinesiska kommunistpartiets, visar att det som står på spel i de oenigheter som uttrycks inom dessa partier (också när skiljaktigheterna inte tycks beröra mer än ”nyanser”), är utarbetandet av en korrekt politisk linje, som gör det möjligt för arbetarklassen att erövra och därefter stärka sin ideologiska och politiska hegemoni; *i det långa loppet* är det partiets egen proletära karaktär som står på spel. Denna kan inte varaktigt bibehållas om inte *partiets ideologiska enighet grundas på den revolutionära marxismens principer* och om inte partiet fungerar genom att ta hänsyn till dessa

²² Se t.ex. Lenin, *Valda verk*, II:2 s. 570 (”Om naturaskatten”)

²³ Se Lenins inlägg vid den II:a Ryska gruvarbetarkongressen (*CW* vol. 32 s. 57) och Lenins. ”Rapport den 8 mars om RKP(b):s CK:s politiska verksamhet” vid 10:e partikongressen (*Valda verk i 10 band*, s. 283-284)

principer, och på så vis utgör en revolutionär förtrupp, med stöd från de arbetande massorna. Ett proletärt partis revolutionära enighet kan inte särskilt länge överleva misstag i sin politiska linje; ett parti som under en *längre period driver en icke-proletär linje, döms till slut att förneka de principer som det åberopar sig på* och att förlora sitt stöd från de avancerade delarna av proletariatet och det arbetande folket.

Ändå är en omfattande diskussion oundgänglig för att kunna göra ett *bokslut av de faktiska resultat, som tillämpningen av den politiska linjen leder fram till*; den är oundgänglig – speciellt när det inte finns någon tidigare erfarenhet – för att avgöra vilka som är de mer eller mindre korrekta aspekterna av den linje som följs och vilka beriktiganden som denna linje kräver, givet den erfarenhet som man uppnått, och den objektiva situationens förändringar. Diskussionen är nödvändig, ty det finns inga ”recept” som gör att man à priori kan förklara, att den ena eller den andra åtgärden eller parollen tjänar eller inte tjänar proletariatets grundläggande intressen – utom när det gäller uppenbara kränkningar av den revolutionära marxismens principer. Bara en djupgående undersökningen av verkligheten och av den praktik och de teser som där finns närvarande, gör det möjligt att på ett korrekt sätt lösa de problem som uppkommer i det konkreta utarbetandet av en riktig linje och vid denna linjes praktiska tillämpning. Bara en respekt för den demokratiska centralismen, med det villkoret att demokratin där utgör den dominerande aspekten, gör det möjligt för dem, som försvarar riktiga uppfattningar men som är i minoritet, att göra sig hörda, i det fall de själva vågar gå mot strömmen.

En konkret politisk linje har bara en proletär karaktär om den inte kränker den revolutionära marxismens principer, men den måste dessutom och *i verkligheten motsvara den konkreta situationens krav*. Den bör således göra det möjligt att – ur proletariatets synvinkel – korrekt behandla den huvudmotsättning som kännetecknar den specifika situation i vilken man befinner sig, samt de sekundära motsättningar som är underordnade huvudmotsättningen.

I en situation som utvecklas snabbt, kan en speciell politisk linje eller en paroll som var riktig i ett givet ögonblick, bli falsk en kort tid därefter. T.ex. var parollen om ”All statsmakt åt sovjeterna” en korrekt paroll mellan den 27 februari och den 4 juli 1917, under en tidsperiod när en militär kontrarevolution inte hotade; den upphörde att vara riktig efter den 4 juli. Som Lenin skrev:

”Efter den 4 juli länkade den kontrarevolutionära bourgeoisin, arm i arm med monarkisterna och svarthundragrupperna, vid sig de småborgerliga socialistrevolutionärerna och mensjevikerna, som den delvis skrämt, och överlämnade den faktiska statsmakten i händerna på cavaignacarna ...”²⁴

Det som gäller för den ena eller den andra parollen, om den ena eller den andra åtgärden, gäller också för ett partis konkreta politiska linje. Denna linje kan bara vara revolutionär och proletär *om den motsvarar den konkreta situationens krav*. Således, när situationen förändras – t.ex. när man övergår från en period av inbördeskrig till en period av fredlig uppbyggnad – måste lämpliga modifieringar göras i partiets linje, i de åtgärder som partiet antar, i de paroller som det för fram.

För att kunna tillfredsställa de krav som vilar på det, måste ett proletärt parti kunna erkänna och i tid beriktiga de misstag som det begått. Ett revolutionärt parti kan begå misstag, t.o.m. allvarliga sådana, utan att förlora sin proletära karaktär; det förlorar denna om det varaktigt saknar förmågan att erkänna att det tagit miste och att rätta till sin politiska linje.

Processen av erkännande av misstag och deras beriktigande kan utvecklas fullständigt enbart under betingelser av tillräckligt öppen, politisk kamp: utan en sådan blir det allt svårare att

²⁴ Se Lenin, ”Till parollerna” i *Valda verk* II:1 s. 81. Cavaignac, Louis Eugène – fransk general, efter februari-revolutionen 1948 krigsminister i den provisoriska regeringen; slog brutalt ned parisarbetarnas uppror i juni 1948. (ö.a.)

utarbete och tillämpa en proletär linje och att, i det långa loppet, behålla partiets proletära karaktär (och, som en följd av detta och om partiet är vid makten, statsmaktens proletära karaktär).

När flera politiska linjer står emot varandra i ett proletärt parti, vilka alla *till synes* motsvarar de revolutionära kraven, är det bara genom att gå tillbaka till en *teoretisk analys* och till en *konkret analys* (således också till en kritisk genomgång av den *nuvarande och den tidigare praktiken*), som man kan avgöra vilken av dessa linjer som i verkligheten bäst skulle tjäna proletariatets intressen. En öppen diskussion, kritik och självkritik är således av enorm betydelse: de gör att man kan ta itu med så långtgående analyser som möjligt, att man kan gripa tag i alla nyanser, göra ett detaljerat bokslut och *dra lärdomar från tidigare misstag*, således att man kan beriktiga det som var felaktigt.

Så länge som det finns sociala klasser, *speglas den klasskamp som pågår i samhället, inom partiet i form av en ideologisk och politisk kamp*. Således står mot den proletära linjen (den som konkret sett är mest lämpad att tjäna proletariatets intressen) oundvikligen en borgerlig linje. Denna är den linje som under givna betingelser bäst tjänar bourgeoisins intressen. I förhållande till de borgerliga och proletära linjerna, står de andra linjerna för opportunistiska riktningar till höger eller till ”vänster”. I det fall en opportunistisk linje bättre motsvarar bourgeoisins intressen kan den bli en borgerlig linje. I ett givet ögonblick döljer förekomsten av en bestämd borgerlig linje det borgerliga innehållet i den ena eller den andra opportunistiska tendensen, som således till synes ”smälter samman” med den proletära linjen, men som kommer att stå emot denna på ett öppet sätt i en senare etapp. En korrekt ideologisk kamp kräver att man som den huvudsakliga måltavlan i varje ögonblick har den borgerliga linjen, utan att förlora den opportunistiska tendensen ur sikte. Således var Lenins viktigaste angreppsmål i november–december 1920 Trotskijs och Bucharins oppositionsriktning, därefter, när denna var så gott som nedslagen, blev det viktigaste målet ”arbetaroppositionen”.

Det finns inte heller några ”recept” som gör att man ”vid första anblick” kan ”igenkänna” vilken som är den borgerliga linjen vid detta tillfälle. Ofta rör det sig om en linje, som *till synes* står den revolutionära linjen speciellt ”nära”, eftersom det är en sådan som bäst kan lura en stor mängd aktivister: den *verkar* helt enkelt bara dra den ”logiska slutsatsen” ur den revolutionära inriktningen. Det är bara när man en gång visat på dess verkliga klasskaraktär, som den borgerliga linjen förlorar sitt utseende av att vara något som ligger ”nära” den revolutionära linjen, men dess plats intas då oundvikligen av en ny tendens, som i sin tur verkar ”smälta samman” med (eller ”blandas samman” med) den revolutionära linjen.

De som försvarar en borgerlig linje är *objektivt sett* borgarklassens *representanter* inom det proletära partiet, men detta innebär inte att de är dess ”medvetna agenter”. Man måste således utgå från principen att dessa personer (och än sannolikare, de som bara kommit under den icke-proletära linjens inflytande) *kan vinnas för den proletära linjen*: därför är det viktigt att ”lämna en utväg” åt dem som motsätter sig den proletära linjen, så länge som de inte utövar en splittringsverksamhet eller spelar ett dubbelspel.

Det är klart, och erfarenheten har också bekräftat detta, att det inte finns någon ”garanti” för att ett proletärt parti i varje ögonblick skall ansluta sig till den riktiga linjen vad gäller proletariatets intressen, till den revolutionära linjen.

Definitionen av vad som är den proletära revolutionära linjen kan således inte uppkomma ur en enkel ”majoritetsomröstning”, inte heller ur en folklig församling eller en arbetarförsamling snarare än ur en partikongress eller ett möte för partiets centralkommitté. Erfarenheten visar, att

det *inför en helt ny situation* i allmänhet bara är en minoritet som finner den rätta vägen, t.o.m. i ett erfaret proletärt parti. Under dessa betingelser vore uppfattningen att en majoritetsomröstning skulle kunna lösa svårigheterna och bestämma den riktiga linjen helt och hållet illusorisk. I allmänhet framstår det som är riktigt inte omedelbart som sådant, utan bara till priset av en kamp, av en fri diskussion, genom erfarenhetens och tidens prövning.

För att det som är nytt och riktig skall kunna bana sig en väg utan alltför stora svårigheter, får man inte inbilla sig att man kan avgöra vad som är rätt eller falskt genom den förenklade omröstningsmetoden, när det som sker kräver analys och diskussion (något som inte hindrar att man på de omedelbara, praktiska beslutens nivå stundom måste tillgripa omröstning även innan ett problem studerats i alla sina aspekter).

Således är det inte av en slump som Lenin, vid mer än ett tillfälle och i kritiska situationer, besegras i omröstningar och som han tvingas ”gå mot strömmen”. Som Mao Tse-tung understryker: ”Att gå mot strömmen är en av marxism-leninismens principer”²⁵ Det är således nödvändigt att nya revolutionära idéer kan bli försvarade och att de som är deras bärare har rätten och modet att försvara dem.

Problemet om rätt och falskt vad gäller villkoren för hur den proletära diktaturen skall stärkas är desto svårare att lösa som proletariats maktpraktik historiskt sett är i sin linda, i jämförelse med de exploaterande klassernas tusentals år av erfarenhet. Det är likaså av denna anledning som det som kunde verka självklart för femtio år sedan och som var det på grundvalen av den tidens erfarenheter och den motsvarande utvecklingen av teorin, bara verkar vara delvis sant i dag. Det är inbyggt i varje vetenskaplig sanning, att den kan utvecklas, berikas och således bli en ny sanning, när den överger det som i den ”gamla sanningen” i själva verket var falskt.

Även om förekomsten inom ett proletärt parti av en majoritet som är positivt inställd till en speciell politisk linje eller till bestämda åtgärder, inte ”garanterar” denna linjes eller dessa åtgärders proletära karaktär, är det inte desto mindre nödvändigt – när ögonblicket för att handla är inne eller när partiets allra högsta instanser har uttalat sig till deras fördel – att minoriteten böjer sig i handling, samtidigt som den bevarar sin åsikt för att senare bättre kunna bidra till att avhjälpa misstagen. Det är bara om det finns djupa *meningsskiljaktigheter* och om det är omöjligt att på annat sätt rätta till partiets inriktning, som en sprängning är att föredra framför enighet²⁶, och i detta fall är det de som kränker principerna som är ansvariga för splittringen.

Naturligtvis blir möjligheten att avhjälpa en felaktig inriktning mer begränsad när denna inte visar sig öppet, utan förekommer i form av en praktik, dvs av en icke klart uttalad opposition.²⁷

IV. De icke deklarerade oppositionsriktningarna mellan 1921 och 1923.

Från 1921 utvecklas en icke deklarerad opposition – som kännetecknas av en tendens till högeropportunism – som kan påverka och i praktiken ingripa i de politiska besluten. Denna opposition rotar sig i partiets och statens administrativa apparater, i de borgerliga praktiker och förhållanden som där reproduceras. De borgerliga krafter som finns i de administrativa apparaterna, utnyttjar sina positioner för att söka få de inriktningar, som gynnar deras intressen, att överväga; detta genom att påverka de av partiets ledare, som, på grund av sina uppfattningar om vad som borde vara bolsjevikpartiets linje, är beredda att låta sig påverkas.

²⁵ Se *Peking Review*, 7 september 1973, s. 21

²⁶ Detta faktum tar Lenin upp på ett mycket klart sätt i sin broschyr ”Om fackföreningarna...”, *a.a.*

²⁷ En opposition som utvecklas på detta sätt, uppkommer inte ur principen om att ”gå mot strömmen”, som vi tidigare noterat (se ovan s. 19)

Under Lenins sjukdom²⁸ framkommer således vid flera tillfällen en politisk linje som skiljer sig från hans. Denna linje kan anses vara en ”icke deklarerad oppositions”-linje på så sätt att den inte klart och tydligt går emot Lenin, men ändå uttalar sig till fördel för åtgärder som står i motsättning till vad han förutskickar. Termen ”opposition” får här dock en speciell innebörd, ty det händer mer än en gång, att denna ”opposition” – då i praktiken med Stalin i spetsen – får stöd av politbyråns eller centralkommitténs majoritet; detta stöd är för övrigt i allmänhet av tillfällig natur, ty när Lenin ingriper inom dessa organ drar de oftast tillbaka de åtgärder som de beslutat. Givet de högeravvikande inställningar som centralkommitténs och politbyråns majoritet tenderar mot under Lenins sjukdom, är det inte förvånande att dessa inställningar starkt kommer att påverka bolsjevikpartiets linje efter hans bortgång.

A) Frågan om monopol på utrikeshandeln.

Det är apropå frågan om monopol på utrikeshandeln som högeravvikande ställningstaganden (som i fortsättningen för övrigt inte kommer att framträda i samma form) uttrycks på centralkommitténivå, vid ett tillfälle då Lenin börjar känna av de första sviterna av sin sjukdom och tvingas lämna sina göromål för några veckor. Rigakonferensen²⁹ äger rum vid denna tidpunkt (slutet av 1921). Miljutin, som är den sovjetiske representanten vid denna konferens, går där så långt som till att lova att monopollet på utrikeshandeln skall avskaffas.

Bucharin, Sokolnikov och andra stöder Miljutin. De är i själva verket övertygade om Utrikeshandelskommisariatets oförmåga att på ett tillfredställande sätt styra de internationella handelsförbindelserna. De förordar därför att monopolreglerna antingen tunnas ut eller fullständigt avskaffas. Stalin är gynnsamt inställd till dessa teser, men Lenin ser dem som ett hot mot den proletära diktaturens framtid. Han understryker att de, om de antogs, skulle göra det möjligt för de utländska exportörerna att sätta sig i direktkontakt med Nep-männen och risken skulle vara stor för att den sovjetiska industrin helt och hållet skulle ruineras, eftersom det utländska storkapitalet med all säkerhet stod redo att, om nödvändigt, använda dumpingpriser och exportsubventioner för att förlama den.

Under en viss tid delar centralkommittén inte Lenins åsikter. Det är inte förrän i mars 1922 som Lenin lyckas få godkända en viss mängd dekret som stärker monopollet på utrikeshandeln. Men under inflytande från de centralkommittémedlemmar som är motståndare till att monopollet på utrikeshandeln behålls i sin helhet, fortsätter man att ifrågasätta detta, och till den grad att utländska affärsmän som förhandlar med sovjetrepresentanter, går så långt i sina förhoppningar om att monopollet skall avskaffas att de uppskjuter undertecknandet av kontrakt som just skulle signeras. Den 15 mars 1922 sänder Lenin, som blivit allt mer oroad över denna affärs vändning, ett brev till Stalin, i vilket han kräver att principen om ett monopol på utrikeshandeln på nytt skall slås fast och att varje förslag som avser att röra vid monopollet skall förkastas.³⁰ I marginalen till detta brev, som inte publicerades förrän 1959, noterar Stalin:

²⁸ Lenins sjukdom tvingar honom att överge sin verksamhet som ledare en första gång i slutet av 1921, sedan under en längre tid mellan slutet av maj 1922 till i oktober samma år, och definitivt i december 1922. Lenins politiska verksamhet upphör helt och hållet i mars 1923. Dessförinnan, och även när han inte är i stånd att styra verksamheten, ingriper han ofta genom brev, anteckningar och artiklar.

²⁹ Det rör sig här om en Baltisk ekonomisk konferens, som samlades i Riga från den 28 till den 31 oktober 1921. Man diskuterade där villkoren för hur Rysslands handelsförbindelser med utlandet skulle utvecklas. V. P. Miljutin ledde den ryska delegationen.

³⁰ Om dessa meningsskiljaktigheter vad gäller monopollet på utrikeshandeln, se: Lenin, *CW*, vol. 42, s. 418 [”Note to J. V. Stalin with a Draft Decision for the Politbureau of the C.C., R.C.P.(B.) on the Question of the Foreign Trade Monopoly”] och *CW*, vol 45 s. 549-550 och s. 739-740 [”Letter to J. V. Stalin and M. I. Frumkin and the Assignment Secretary”].

”I denna etapp motsätter jag mig inte ett formellt förbud för åtgärder som går i riktning mot ett försvagande av monopolet på utrikeshandeln. Jag tror ändå att en sådan försvagning blir oundviklig.”³¹

Som en följd av Lenins ingripande antas hans synpunkt av politbyrån vid dess möte den 22 maj. Men tre dagar senare blir Lenin allvarligt sjuk (hans vänstra hand och ben förlamas och han har svårt för att tala).

Det är betecknande för högerlinjen att offensiven från motståndarna till ett monopol på utrikeshandeln då återupptas. Den 6 oktober 1922 *antar centralkommittén Sokolnikovs förslag som innebär viktiga ingrepp i statsmonopolet*. Lenin är fortfarande sjuk men han kan hålla sig à jour med händelserna. Därför ingriper han på nytt genom ett brev daterat den 13 oktober, där han speciellt skriver:

”Centralkommitténs plenum har i sitt beslut av den 6 oktober ... bestämt om en till synes oviktig detaljreform.... I sak är det emellertid fråga om att undergräva utrikeshandelsmonopolet.”³²

Som en följd av detta brev och med hänsyn till Lenins politiska auktoritet och då han på denna punkt åter verkar ta hand om affärerna, tar centralkommittén tillbaka sitt beslut.

De skiftningar i händelseutvecklingen som just omnämnts, vittnar om högerkrafternas betydelse inom centralkommittén, eller åtminstone om styrkan hos de krafter som är mottagliga för inflytandet från en högeravvikande linje. Förekomsten av en stark ”ekonomistick” tendens översätts här i den vikt som ges argumentet om att utrikeshandelsmonopolets ”brist på erfarenhet” kan göra att sovjetmakten tillfälligtvis förlorar några miljoner rubler, vilket skulle ”rättfärdiggöra” att man övergav en så väsentlig politisk styrningsmekanism.

Under denna episod visade sig Stalin hela tiden gynnsamt inställd till att monopolet på utrikeshandeln ”mjukades upp”; han viker slutligen undan men bara efter Lenins enträgna påtryckningar. När Stalin vidarebefordrar Lenins brev till centralkommittén, låter han det för övrigt åtföljas av en anteckning, där han speciellt säger:

”Kamrat Lenins brev har inte fått mig att ändra åsikt beträffande riktigheten i det beslut som centralkommitténs plenum fattade den 6 oktober rörande utrikeshandeln” Stalin instämmer dock i slutet av detta brev: ”i beaktande av kamrat Lenins enträgna förslag att uppskjuta plenums verkställande.”³³

Till slut *upphäver centralkommittén* vid ett möte i december 1921 då Trotskij ingriper för att stödja Lenins ställningstagande, *det beslut som den tagit den 6 oktober*.

På detta sätt avslutas ”affären om monopolet på utrikeshandeln”. Denna kastar ett speciellt ljus över de styrkeförhållanden som då fanns inom centralkommittén och politbyrån; detta styrkeförhållande avgjorde partiledningens inställning när Lenin inte längre kunde ingripa.

B) Problemet med nationaliteterna

Problemet om förhållandet mellan Sovjetryssland och de icke-ryska självständiga republikerna hade redan 1918 lett till uppkomsten av en tendens inom bolsjevikpartiet som var gynnsamt inställd till en centralistisk uppfattning, som skulle ge den ryska regeringen en dominerande ställning. Vid denna tidpunkt hade denna tendens sökt motsätta sig centralkommitténs majoritets och Lenins linje. Ett sådant försök kunde förefalla vara enbart ett övergående fenomen. Men så var ej fallet. I själva verket fanns det inom bolsjevikpartiet anhängare av en, av den borgerliga nationalismen starkt påverkad linje. Efter 1921 manifesterar sig denna linje allt tydligare och

³¹ Se L. A. Fotieva, *Iz Vospomnani O Lenine*, Moskva 1964

³² Lenin, ”Om utrikeshandelsmonopolet”, *Valda verk i tre band*, bd 3, s. 629 f.

³³ Citerad i M. Lewin, *Lenins sista strid*, Gebers förlag, Stockholm 1967, s. 156

Lenin ser i den ett uttryck för den storryska chauvinismen.

Redan år 1918 uttalar sig några medlemmar av centralkommittén, däribland Stalin, på ett försiktigt sätt *mot att man erkänner de baltiska staternas och Finlands självbestämmanderätt, eftersom proletariatet där inte är vid makten*. I den rapport om den nationella frågan, som Stalin lägger fram den 15 januari 1918 vid den III:e Allryska kongressen för arbetar-, bonde- och soldatdeputerades sovjet, formulerar han klart denna tankegång. Efter det han påstått att borgarklassen utnyttjar ”nationaldräkten” i sin kamp för makten, tillägger han:

”Allt detta pekar på nödvändigheten att tolka principen om självbestämmande som en rättighet, inte för borgerligheten, utan för de *arbetande massorna* i berörda nation. Principen om självbestämmande måste vara ett verktyg i kampen för socialism och måste *underordnas socialismens principer*.”³⁴

Genom att använda denna formulering ansluter sig Stalin i praktiken till en uppfattning som vid denna tid förfäktas av Bucharin och Preobrazjenskij, denna formulering tas upp igen av dessa två författare i *Kommunismens ABC*.³⁵

Med ett undantag när – en appell som riktas till det karelska folket år 1920 – återfinns inte tanken om de ”arbetande massornas självbestämmande” fler gånger i de påföljande årens offentliga sovjetiska dokument, något som inte hindrar Stalin från att söka sätta den i verket i Vitryssland och i de baltiska staterna. Vad gäller Lenin och centralkommitténs majoritet, så har de tagit ställning för *folkens rätt till självbestämmande*, och denna rättighet slås på nytt fast vid partiets VIII:e kongress, i mars 1919, där den nationella frågan diskuteras. Vid denna kongress söker Bucharin än en gång försvara uppfattningen om ett ”självbestämmande för de arbetande klasserna av alla nationaliteter” och citerar t.o.m. i detta sammanhang Stalins rapport vid den III:e Allryska sovjetkongressen. Pjatakov ingriper i samma riktning och fördömer självbestämmandet som varande ett ”borgerligt slagord”, som ”förenar alla kontrarevolutionära krafter”. För honom är det så, att ”när vi en gång förenar oss ekonomiskt och konstruerar ett system, ett Högsta råd för national-ekonomi, en järnvägsförvaltning, en bank, osv, är hela detta beryktade självbestämmande inte värt ett ruttet ägg.”³⁶

Detta citat får det band som förenar den storryska chauvinismen och Preobrazjenskij, Bucharins, Pjatakovs och andra bolsjevikledares ultraetatistiska ståndpunkter att framträda klart.

Vid den VIII:e kongressen är Lenin således till en början isolerad i sitt försvar av partiets traditionella inställning till förmån för *nationernas självbestämmande*. Han förklarar att parollen ”självbestämmande för de arbetande massorna” är oriktig, ty den kan bara tillämpas när det *redan uppstått* en klyvning mellan borgerlighet och proletariat. Lenin slår fast, att rätten till självbestämmande måste *beviljas nationer* där denna klyvning ännu inte ägt rum och att den måste beviljas länder som Polen, där kommunisterna ännu inte är i majoritet inom arbetarklassen. Endast på så vis, säger han, kan det ryska proletariatet undvika anklagelsen för ”*storrysk chauvinism .. under sken av kommunism*”.³⁷

Lenin fick slutligen kongressen på sin sida och artiklarna i det parti-program som antas av kongressen, står i överensstämmelse med hans åsikter. Resolutionen om den nationella frågan

³⁴ Citerad i E. H. Carr, op. cit. del 1 s. 290 (kursiv. av C.B.) [Stalin, *Works*, vol. 4, s. 32-33. [”Speeches Delivered at the Third All-Russia Congress of Soviets of Workers', Soldiers' and Peasants' Deputies”.]

³⁵ Carr, op.cit. s. 293 [Bucharin och Preobrazjenskij, *Kommunismens ABCD*, kapitlet ”Kommunismen och den nationella frågan”]

³⁶ Se för citaten från Bucharin och Pjatakov, redogörelsen för den VIII:e RKP(b)-kongressen, Moskva 1939 (rysk upplaga från 1933, nytgåva 1939) s. 49 och s. 80-81, här citerade efter E.H. Carr, op.cit. del 1 s. 293

³⁷ Se Lenins ”Rapport om parti-programmet” inför den VIII:e kongressen, den 19 mars 1919. Rysslands kommunistiska partis (bolsjevikerna) 8:e kongress. *Valda verk i 10 band*, del 8, s. 419

understryker speciellt, att ”proletariatet i de nationer som har varit förtrycknationer /måste/visa särskild försiktighet och ägna särskild uppmärksamhet åt rester av nationalkänsla bland de arbetande massorna i förtryckta eller icke-suveräna nationer. Endast genom att göra en sådan politik kan det bli möjligt att skapa villkoren för en verkligt varaktig, frivillig enhet bland nationellt differentierade element inom det internationella proletariatet ...”³⁸

I själva verket räcker den VIII:e kongressens antagande av en resolution, som uttrycker Lenins teser, inte till för att lösa problemet om förhållandet till de olika nationaliteterna,³⁹ och detta än mindre när bolsjevikpartiet senare genomgått de förändringar, som vi tagit upp.

Den nationella frågan uppstår igen med en alldeles speciell skärpa under sommaren 1922, när Lenin på nytt är borta från ledningen av de politiska göromålen. En stark icke-deklarerad opposition framkommer då i denna fråga.

Under augusti månad detta år sammanställer Stalin (som ordförande i en kommission, som har i uppdrag att reglera förhållandet mellan RSFSR⁴⁰ och de andra sovjetrepublikerna) ett förslag till resolution, kallad ”autonomiserings”förslaget. Detta förutser att de självständiga republikerna (Ukraina, Vitryssland, Azerbajdzjan, Armenien och Georgien) skall inlemmas i den ryska Federationen som ”autonoma republiker”, dvs i själva verket i en underordnad ställning. Stalins förslag tänker sig, att den ryska republikens regering, dess centrala exekutivkommitté och dess folkkommissariernas råd skall utgöra en regering för det hela. Dessa förslag som undertrycker de andra sovjetrepublikernas självständighet stöter på motstånd från Vitrysslands och Georgiens partiets centralkommittéer. Ukrainas centralkommitté diskuterar inte frågan men dess medlemmar visar sig inte positiva.

När Lenin den 26 september får kännedom om detta förslag, fördömer han principen om att de andra republikerna skall anknytas till RSFSR och föreslår, att det skapas en Federation av Republiker som sinsemellan har *lika rättigheter*. Enligt honom, bör denna federation ta formen av en Union av Sovjetrepubliker i Europa och Asien och den ryska *regeringen skulle inte kunna vara unionsregering*.⁴¹

Anhängarna av en integrering av de andra sovjetrepublikerna i RSFSR, då med en för dessa underordnad status, försöker sätta sig över Lenins kritik. Stalin vidarebefordrar omedelbart sitt eget förslag till centralkommitténs medlemmar, utan att vänta på att dessa får kännedom om Lenins åsikter.⁴² Han förklarar t.o.m. vid ett politbyråmöte, som ägnas denna fråga, att ”man måste visa fasthet gentemot Lenin” och i ett brev den 27 september går han så långt som till att tala om den ”national-liberalism”, som Lenin skulle ha visat prov på i denna affär.⁴³

Centralkommittén, som sammanträder den 6 oktober 1922, antar slutligen Stalins, något omarbetade förslag. Denna text tar bara formellt sett hänsyn till vissa anmärkningar från Lenins

³⁸ Se på denna punkt, *K. P. S. S. v Rezoljutsijach*, op. cit. del 1 s. 417

³⁹ Vi har tidigare sett att problemet om förhållandet mellan Sovjetryssland och de icke-ryska folken är av grundläggande politisk och teoretisk betydelse: en korrekt behandling av detta förhållande är nödvändigt för att upprätta en politisk linje som gör det möjligt för proletariatet att spela en verkligt ledande roll inom den revolutionära rörelsen bland de folk som förtrycks av imperialism och kolonialism; mer allmänt gäller frågan här hur proletariatet skall bibehålla sin ledande roll i förhållande till de olika formerna för demokratisk revolutionär rörelse; härav den avgörande vikt som Lenin lägger vid detta problem.

⁴⁰ Ryska Socialistiska Federativa Sovjetrepubliken

⁴¹ Se Lenin, *Om Sovjetunionens bildande*. I detta brev understryker Lenin speciellt, att de sovjetiska republikerna borde vara ”rättsligt jämlika” (*Valda verk i tre band*, bd. 3, s. 627 f).

⁴² Lenin, *CW*, vol 42 s. 602

⁴³ På denna punkt kan man med fördel studera M. Lewin, op. cit. s. 62-64

sida: termen ”Union” ersätter termen ”Federation”, men *de konkreta åtgärderna säkras i praktiken den storryska hegemonin*.⁴⁴

Lenin står inför ett *fullbordat faktum*. Eftersom han anser att det beslut som togs den 6 oktober 1922 är av en enormt allvarlig natur, beslutar han att dra en tydlig gränslinje mellan sina ställningstaganden och de som centralkommittén intagit under förvirrade omständigheter, dvs utan att vara fullt informerad om diskussionens tillstånd. Samma dag som han får kännedom om centralkommitténs beslut, sänder han ett brev till Kamenev, där han skriver:

”Jag förklarar krig, inte ett litet krig, utan ett krig på liv och död mot den storryska chauvinismen.”⁴⁵

För Lenin uttrycker denna fras en grundläggande politisk uppgift, en kamp mot en ”höger” linje, som *inte framträder i ett program utan i en praktik*. Alla fakta bekräftar i Lenins ögon det brådskande behovet av en sådan kamp. Det sker i själva verket en snabb försämring av den kris som uppstått mellan det ryska partiets centralkommitté och de andra nationernas, främst då det georgiska partiets centralkommitté.

Motsättningarna mellan Lenins internationalistiska linje och generalsekreterarens linje skärps då, även om den inte är offentlig. Från slutet av oktober 1922 återvänder Lenins anteckningar, meddelanden och dagboksanteckningar ständigt till en analys av vilka risker som finns för att *bolsjevikpartiet skulle inta storryska positioner*, dvs borgarklassens positioner. Han fördömer stormaktschauvinismen och understryker från och med denna tid *nödvändigheten av en ”ojämlikhet” till fördel för de små nationerna*, för att kompensera den obalans som de lider under i förhållande till den stora nationen; Lenin skriver speciellt i detta ämne:

”Den som inte förstått detta, han har inte förstått den verkligt proletära inställningen till nationalitetsfrågan, han har i grund och botten stannat kvar på den småborgerliga ståndpunkten och kan därför inte undgå att ideligen glida ned till den borgerliga ståndpunkten.”⁴⁶

Således konstaterar Lenin, apropå den nationella frågan, den *proletära internationalismens prövosten*, att det inom centralkommittén uppstått tendenser som gynnar framväxten av en opportunistisk linje.

Från och med nu ser Lenin det som nödvändigt att starkt fördöma det ryska partisekretariatets påtryckningar på det Georgiska partiets centralkommitté, vilket just är ett uttryck för en stormaktschauvinism. Han preciserar sina åsikter på denna punkt i den redan citerade anteckningen:

”...Jag tror att vi i föreliggande fall, beträffande den grusiska nationen, har att göra med ett typiskt exempel, då den sant proletära inställningen till saken kräver ytterlig varsamhet, tillmötesgående och medgörlighet från vår sida. En grusier, som förhåller sig överlägset till denna sida av saken och överlägset slänger ut beskyllningar för ”socialnationalism” (medan han själv är inte bara en verklig och äkta ”socialnational” utan också en brutal storrysk grobian), en sådan grusier kränker i själva verket

⁴⁴ Anna Louise Strong noterar i sin bok *The Stalin Era*, att en av de förändringar som Stalin ger den text som Lenin fått kännedom om, rör en ny åtgärd med avsevärd politisk betydelse, nämligen centraliseringen av den politiska polisen; på detta sätt undslipper den politiska polisen de olika delrepublikernas auktoritet och lyder uteslutande under den centrala regeringen. (A. L. Strong, *The Stalin Era*, Mainstream Publishers, New York, 1956, s. 16)

⁴⁵ Lenin, *Valda verk*, (på ryska) del 45 s. 214. Tvärtemot det vanliga förfarings sättet åtföljs inte publiceringen av detta brev av en kommenterande not, däremot låter den kommentar från SUKP's centralkommittés Institut för marxism-leninism, som åtföljer Lenins brev till Kamenev den 26 september (Se *Œuvres*, del 42, s. 644), oss tro att den resolution som centralkommittén antog den 6 oktober, var förenlig med Lenins anvisningar, något som gör Lenins brev, daterat samma dag, omöjligt att förstå. [CW, vol. 33, s. 372, ”Memo to the Political Bureau on Combatting Dominant Nation Chauvinism”]

⁴⁶ Lenin ”Till frågan om nationaliteterna eller om autonomiseringen”, *Valda verk*, II:2 s. 769 ff

den proletära klassolidaritetsens intressen.”⁴⁷

Lenin anser att han misstagit sig när han gav sitt samtycke till något som framställts för honom som en ”*unions*”formel. Han påpekar att det, under de existerande politiska omständigheterna, skulle varit nödvändigt att *förkasta den ”enhetlighet”* som Stalin velat ha. Han skriver:

”Utan tvivel borde man ha väntat med denna åtgärd till dess vi kunnat säga, att vi går i god för att denna apparat är vår egen.”⁴⁸

En senare anteckning från Lenins sida, visar tydligt att *det som för honom står på spel i denna fråga är den proletära internationalismen* och revolutionens framtid i världen?:

”Den skada som kan tillfogas vår stat genom att de nationella apparaterna inte är sammanslutna med den ryska apparaten, är ojämförigt mindre, oändligt mindre än den skada som annars skulle drabba inte bara oss utan också hela internationalen, hundratals miljoner människor tillhörande folken i Asien, som inom närmaste framtid, efter oss kommer att framträda på den historiska scenen.”⁴⁹

Den citerade anteckningen – som ställer *Sovjetstatens* intressen mot den *ryska och internationella kommunistiska rörelsens* – avslutas med några meningar som avslöjar att Lenin vid denna tidpunkt är fullt medveten om det faktum, att *världsrevolutionens tyngdpunkt förflyttats från det industrialiserade Europa till böndernas Asien*. Han förklarar t.ex.:

”Det vore en oförlätlig opportunist om vi just inför österns framträdande och i början av dess uppvaknande skulle undergräva vårt anseende i östern genom även den ringaste brutalitet och orättvisa gentemot våra egna icke-ryssar. Nödvändigheten av sammanslutning mot imperialisterna i väster, ... är en sak ... En annan sak är det då vi själva, om än i bagateller, hamnar i *imperialistiska förhållanden*⁵⁰ gentemot förtryckta folkslag och därmed fullständigt undergräver hela vår principiella uppriktighet, hela vårt principiella försvar av kampen mot imperialismen. Och morgondagen i världshistorien blir just en sådan dag, då de av imperialismen förtryckta folkens uppvaknande blir ett faktum och då en lång och hård slutkamp för deras frigörelse börjar.”⁵¹

Att debatten och Lenins kamp i den georgiska frågan är så viktig beror på det som står på spel: en *konflikt mellan en proletär, internationalistisk linje och en högeravvikande linje som tenderar att identifiera sig med den storryska borgerliga nationalismen*. Dessutom samlar högerlinjen till slut, även om den ej är en stödpoint för en uttalad opposition, allt talrikare krafter inom parti-apparaten: den skulle för övrigt slutligen segra strax efter det Lenin gått bort.

I frånvaro av en systematisk ideologisk kamp från bolsjevikpartiets sida mot den storryska chauvinismen, tenderar denna i själva verket att vidareutvecklas, eftersom den motsvarar en stor del av de breda ryska massornas ”spontana” uppfattningar, speciellt då hos den ryska bondeklassen som, instängd i byns snäva perspektiv, gärna ser föraktfullt på de andra nationaliteterna: polacker, tatarer, georgier, osv.⁵² Efter Lenins död för bolsjevikpartiet praktiskt taget inte alls en sådan kamp; partiets passivitet står i nära förbindelse med att det in i parti och statsapparat trängt en stor mängd borgerliga administratörer, ingenjörer, tekniker och intellektuella. Detta inflöde gynnar i själva verket borgerliga ideologiska och politiska tendenser, liksom ”ekonomistiska” praktiker, förbundna med en viss uppfattning om teknikernas roll, med en viss uppfattning av

⁴⁷ Ibid. s. 769

⁴⁸ Ibid. s. 766

⁴⁹ Ibid. s. 772

⁵⁰ Kursiverat av C. B. Denna vändning visar tydligt att det enligt Lenin, kan finnas andra imperialistiska förhållanden än de som har sina rötter i förekomsten av privata monopol och finanskapital.

⁵¹ Ibid. s. 772

⁵² De populära öknamn som vanligtvis användes för att beteckna dessa ”allogener” fördöms av Lenin såsom ett uttryck för stormaktsnationalism. (Lenin, *Valda verk* II:2 s. 768).

NEP och av statens roll i tillämpningen av denna.

I själva verket utgör framväxten av en högeropposition i den nationella frågan en av effekterna av de nya politiska förhållanden som tagit form inom bolsjevikpartiet under "krigskommunismen".

"Krigskommunismen" gynnade en ledarstil inom bolsjevikpartiet som var högeligen centraliserad, något som skadade kvaliteten på förhållandena mellan partiets olika instanser, mellan dess bas och dess topp, mellan dess politiska och dess administrativa ledning. Just det sätt på vilket partiets administrativa ledning år 1922 söker klara av den georgiska frågan, visar i vilken grad icke-proletära praktiker och förhållanden då konsoliderats.

I själva verket beslutar generalsekreteraren att tillgripa *administrativa åtgärder* inför den georgiska centralkommitténs vägran⁵³ att acceptera de "förslag" (framförda som order), som fastslagits av den kommission där Stalin satt ordförande: Han förflyttar de medlemmar i den georgiska centralkommittén som vägrat att böja sig inför sekretariatets beslut, till uppgifter som gör slut på deras politiska roll genom att de i vissa fall för dem långt bort från Georgien. Vissa georgiska ledare accepterar inte att böja sig inför beslut som avser att "lösa" ett politiskt problem med administrativa metoder.⁵⁴ Ordzjonikidze, som vid denna tid företräder RKP(b)'s sekretariat i Georgien övergår under en diskussion till våldshandlingar och slår till en medlem av den georgiska centralkommittén, Kabanidze.

Detta beteende från Ordzjonikidzes sida vittnar om att *användandet av fysiskt tvång mot en partimedlem i avsikt att "modifiera dennes åsikter"*, eller åtminstone uttrycket för dessa åsikter, nu dykt upp. I Lenins ögon rör det sig inte här om en "personlig brist" som beror på Ordzjonikidzes "psykologi", utan snarare om att det uppkommit för framtiden ytterst farliga *politiska förhållanden*, där man plötsligt kan se en *borgerlig, repressiv politisk praktik* uppkomma inom partiet, en praktik som förknippas med Stalin, partiets generalsekreterare, och med Dzerzjinskij, som leder GPU.

När Lenin den 30 december 1922 får vetskap om vad som hänt i Georgien, tar han denna händelse som ett tecken på att partiet uppnått en allvarlig *urartning*, som framför allt översätts i uppkomsten av en "ledarstil" som är helt och hållet otillåtlig i ett proletärt parti. Han fördömer uttryckligen ett sådant anlitande av våld och förklarar att den handling som Ordzjonikidze begått, liksom bakgrunden till denna handling, avslöjar "vilket trask" partiet hamnat i.⁵⁵

Lenin förklarar att om bolsjevikpartiet godtar att det utvecklas sådana förhållanden, riskerar det att slå in på en väg som leder till att varje åsiktsuttryck inom partiet skulle kvävas som inte överensstämde med ledningens, och speciellt då inte med de åsikter som hystes av medlemmarna i partiets högsta verkställande organ. En sådan åsiktsförkvävning är ett allvarligt hot mot partiets proletära karaktär, vars bibehållande ju kräver, att partiet förblir öppet för diskussion och kritik och att partiets enighet är ett resultat av en öppen och tydlig ideologisk kamp.

Lenins hälsotillstånd tillåter honom inte att slutföra undersökningen av följderna av det som hände i Georgien och av några andra liknande incidenter. Det gör det inte heller möjligt för honom att förordna samlade åtgärder som skulle möjliggöra en kamp mot den påbörjade urartningen, genom ett stärkande av de proletära förhållandena mellan partiets medlemmar. Han

⁵³ Partiets centralkommittéer i Ukraina, Vitryssland, Azerbajdzjan och Armenien böjer sig slutligen inför de påtryckningar som utövades mot dem; förhållandet mellan medlemmarna i dessa centralkommittéer och det ryska partiets generalsekreterare försämrades således inte lika tydligt som i Georgien.

⁵⁴ Den 22 oktober 1922 protesterar det georgiska partiets centralkommitté mot det ryska partisekretariatets inställning genom att ta ett exceptionellt beslut: 9 av dess 11 medlemmar begär kollektivt avsked.

⁵⁵ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 766. "Till frågan om nationaliteterna eller ..."

sätter inte desto mindre igång en utredning, som han tvingas genomföra med egna medel, utan tillgång till partiets administrativa apparat, som han inte längre kan lita på, eftersom den stödjer Ordzjonikidze och lyder under partiets generalsekretariat.⁵⁶ Denna affär gör också att Lenin dikterar ett flertal anteckningar, där han än en gång vänder sig mot vad han kallar användandet av ”fysiska förtryckarmetoder” och än mer ”biomekanik”.⁵⁷ Han fördömer dessa metoder på nytt i en anteckning från den 14 februari 1923 och påminner om att ”det är inte tillåtet att slå till någon”.⁵⁸

T.o.m. innan han känner till resultaten från utredningen om den georgiska affären, tvekar Lenin inte att deklarerat, att vad som där hänt kräver en politisk sanktion. I sina anteckningar från den 31 december 1922 skriver han:

... Det /är/nödvändigt att statuera ett exempel på kamrat Ordzjonikidze (...) samt företa en kompletterande eller en ny undersökning av allt material, som samlats av Dzerzjinskijs kommission, i syfte att korrigera den oerhörda mängd felaktigheter och partiska omdömen, som otvivelaktigt finns där. Det politiska ansvaret för denna sant storryska nationalistiska kampanj bör givetvis läggas på Stalin och Dzerzjinskij.”⁵⁹

Problemet om förhållandet till de icke-ryska nationerna, om ledarstilen och om egenskaperna i förhållandet mellan kommunister, står från och med nu i centrum för Lenins uppmärksamhet. Det är symptomatiskt att hans två allra sista texter dels utgörs av ett brev, som hotar Stalin med att han skall avbryta sina förbindelser med honom, dels av ett brev till de georgiska ledarna A.P.G. Mdivani, F.E. Makharadze m.fl., som Lenin försäkrar om sitt stöd.⁶⁰ I detta sista brev förklarar Lenin för de georgiska ledarna:

”Jag följer ert fall av hela mitt hjärta. Jag är indignerad över Ordzjonikidzes ohyfsade sätt och Stalins och Dzerzjinskijs överseende med detta: Jag förbereder nu anteckningar och ett tal för Er.”⁶¹

Det står klart att denna affär från och med nu fått en avgörande betydelse i Lenins ögon, och att han förbereder ett offentligt fördömande av den storryska chauvinismen (som gömmer sig under internationalismens mantel) hos en del av RKP(b)'s ledare.

Således, och på ett allmänt sätt, leder de omvandlingar som skett inom bolsjevikpartiet och framväxten av en högeravvikande icke deklarerad opposition, som följer en auktoritär och storryskt chauvinistisk linje, till att Lenin ger en rad nya anvisningar som skall leda fram till tillämpningen av en masslinje. Denna linje kommer i praktiken att bekämpas av partiets administrativa apparat, som är angelägen om att stärka sina egna maktbefogenheter.

C) Masslinje eller administrativ centralism.

Lenin hade redan tidigare, och t.o.m. innan de mest uppenbara tecknen på förekomsten av en stark, högeravvikande, auktoritär och storryskt chauvinistisk tendens börjat visa sig, gett anvisningar om hur grundvalarna för en sådan tendens skulle kunna bekämpas. Således understryker han i september 1921 nödvändigheten av en masskamp mot den borgerliga och småborgerliga ideologins inflytande över partiet. Låt oss påminna om vad han då skrev:

⁵⁶ Det är den 3 april 1922 som Stalin – som hittills haft titeln ”sekreterare” – blir ”generalsekreterare”.

⁵⁷ CW, vol. 42, s. 620. I denna del finns den dagbok, som Lenins sekreterare förde varje dag mellan den 21 november 1922 och den 6 mars 1923 (op. cit. s. 465-494). Denna dagbok gör det möjligt att följa den kamp som Lenin, när han var bunden av sin sjukdom, förde mot framväxten av högeravvikande och storryskt nationalistiska strömningar, liksom mot en auktoritär och byråkratisk ledarstil.

⁵⁸ Ibid. s. 621.

⁵⁹ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 771 [Till frågan om nationaliteterna eller om ”autonomisering” – Fortsättning]

⁶⁰ Dessa två brev är daterade den 5 respektive den 6 mars 1923.

⁶¹ Ibid., se även M. Lewin, op. cit. s. 109.

”... Man /måste/ rensa partiet från de element som lösrycker sig från massorna (och självklart, det behöver inte sägas, från sådana som misskrediterar partiet i massornas ögon). Naturligtvis kommer vi inte att rätta oss efter allt vad massorna säger, ty massorna ger också ibland vika för stämningar som inte alls är progressiva, särskilt under år av ytterlig trötthet och överansträngning till följd av alltför tunga bördor och lidanden. Men vid värdesättningen av personer, vid den negativa inställningen till sådana som ”klibbat sig fast” vid partiet, som blivit uppblåsta ”kommisariater” och som ”byråkratiserats”, är påvisandena från den partilösa proletära massan, och i många fall också från den partilösa bondemassan, i högsta grad värdefulla. De arbetande massorna förmår mycket lyhört fånga skillnaden mellan de ärliga och hängivna kommunisterna och sådana personer, som väcker avsky hos en människa som förtjänar sitt bröd i sitt anletes svett, som inte åtnjuter några privilegier och inte har ”förbindelser med chefskapet.”⁶²

Samma direktiv ges vid mer än ett tillfälle av Lenin, när han påpekar vad som borde ha varit Arbetar- och bondeinspektionens arbete, vars ledning han starkt fördömer i en av sina sista skrifter, och just understryker att denna apparat, som leds av Stalin, är avskuren från massorna. Han insisterar på den kontroll, från basen över toppen av statsapparaten och partiet, som Arbetar- och bondeinspektionen borde göra möjlig.⁶³

Det är genom att ta hänsyn till nödvändigheten av att kämpa mot framväxten av borgerliga politiska förhållanden inom partiet och mot den högertendens som utvecklas i statens och partiets administrativa apparater – och dessa apparaters inflytande över själva centralkommittén – som Lenin ger en viss mängd anvisningar i vad man kallat hans ”testamente”.⁶⁴ Dessa anvisningar rör framför allt centralkommitténs sammansättning samt valet av ledare.

På den första punkten skriver Lenin att ögonblicket nu kommit att låta nytt blod strömma in i partiledningen, genom att höja centralkommitténs medlemsantal till 50 eller t.o.m. till 100 medlemmar och *genom att i huvudsak välja dess nya medlemmar bland arbetare och bönder*. Han lägger fram preciserade förslag i detta ämne:

”Enligt min mening bör de arbetare, som tas in i centralkommittén, huvudsakligen inte vara sådana (till arbetare hänföjer jag i denna del av mitt brev hela tiden också bönderna), som under lång tid tjänstgjort i sovjetorgan, ty hos dessa arbetare har redan utformats vissa traditioner och vissa fördomar, vilka just bör bekämpas.

Till medlemmar i centralkommittén bör företrädesvis tas arbetare, som står lägre än det skikt, vilket hos oss under de fem åren höjt sig till sovjetjänstemän, och som står närmare de vanliga arbetarna och bönderna men dock varken direkt eller indirekt kan hänföras till utsugarnas kategori.”⁶⁵

Visserligen utökades centralkommitténs medlemsantal 1923 och 1924 men varken bland de 17 nya medlemmar som valts av den XII:e kongressen, eller bland de 15 nya medlemmar som valts av den XIII:e kongressen finner man några ”arbetare, som står lägre än det skikt, vilket hos oss under de fem åren höjt sig till sovjetjänstemän”; däremot finner man partisekreterare från städer och regioner, en sekreterare i fackföreningarnas centrallråd (A. I. Dogadov), en sekreterare i centralkommitténs siberiska byrå (L. V. Kossior), folkkommisariaten för Utrikeshandeln (L. B. Krasjin), ordföranden i Gosplan, sekreterare från Ungkommunisternas centralkommitté, ledare för Nationalhushållningens Högsta Råd, d.v.s. ”framträdande” representanter för de

⁶² Lenin, *Valda verk* II:2 s. 622-623. [”Om partirensningen”]

⁶³ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 804-806. [”Hellre mindre men bättre”]

⁶⁴ Det som kallas Lenins ”testamente” består i själva verket av en samling texter, i huvudsak skrivna mellan den 23 och 26 december 1922 och kompletterade i början av 1923. Dessa texter skulle vidarebefordras till partiets XII:e kongress, som skulle hållas den 17-25 april 1923.

⁶⁵ Se Lenin, *Valda verk* II:2 s. 755-756. Dessa avsnitt av Lenins ”testamente”, liksom hela återstoden av denna text, som för första gången publicerades först 1956, i nummer 9 av den sovjetiska tidskriften *Kommunist*.

administrativa parti- och statsapparaternas högsta skikt.

Således fick Lenins rekommendationer som avsåg att modifiera centralkommittén sammanställning och därigenom försvaga den högeravvikande tendensens representation inom denna, ingen efterföljd. Vi vet för övrigt att centralkommittén, samtidigt som den fortfarande var ett viktigt organ, allt mer och mer tenderade att bara spela en andraplansroll i förhållande till politbyrån och till generalsekretariatet: det är i dessa två organ, som är intimt lierade med den högre administrativa personalen, som den verkliga makten tenderar att koncentreras.

Lenin var inte okunnig om detta faktum. Således är det inte förvånande, att han den 24 december 1922, kort innan han definitivt döms till tystnad av sin sjukdom och död, i ett brev till kongressen återvänder till frågan om sekretariatet och om generalsekreterarens personlighet.⁶⁶

Några dagar senare, den 4 januari 1923, i ett komplement till sitt brev till den XIII:e kongressen, kommer Lenin fram till de redan nämnda slutsatserna om att det är nödvändigt att avlägsna Stalin från generalsekretariatet.⁶⁷ Bortom Stalins ”personlighet” syftar Lenin här på anhängarna till en viss typ av politiska *förhållanden*, som, i stället för att tillåta en kombination av ideologisk kamp och kamp för partiets enighet, leder till att en påtvingad enighet betonas, ibland till priset av man utesluter gamla bolsjevikledare (vars kritik och t.o.m. enkla reservationer tolereras i allt mindre utsträckning).

Efter Lenins bortgång åtföljs hans sista anvisningar praktiskt taget inte alls av dem som helt tar partiets ledning i sina händer. Denna anmärkning gäller såväl för de allmänna direktiven – som utgör början till en ny strategi, som skulle gjort det möjligt att leda in fattig- och mellanbönderna på socialismens väg – som för anvisningarna av mer organisatoriskt slag.

Det är således inte förvånande, att politbyrån i likhet med centralkommittén, efter Lenins död beslutar att hemlighålla förekomsten av hans sista texter, av vad man brukar kalla hans ”testamente”, för partiet. Dessa texter, som sammanställdes för att spridas vid partikongressen, vidarebefordrades inte dit. Krupskaja försöker icke desto mindre att uppnå att den XIII:e kongressen (den första som samlas efter Lenins död, från den 23 till den 31 maj 1923) får kännedom om dem. Hon lyckas bara få dem upplästa vid ett centralkommittémöte, som utvidgats till att gälla de äldsta partiaktivisterna. Under detta möte, och efter inlägg från Zinovjev och Kamenev, beslutar centralkommittén med 30 röster mot 10 att hålla ”testamentet” hemligt och att bara låta ”delegationsledare” läsa det.⁶⁸

Dessa hänvisningar om Lenins direktiv och om de tendenser som han kämpade mot under sina två sista år av politisk verksamhet, får inte förloras ur sikte när man gör ett bokslut över de fem åren av revolution.

⁶⁶ ”Efter att ha blivit generalsekreterare har kamrat Stalin i sin hand koncentrerat en gränslös makt, och jag är inte säker på att han alltid kommer att kunna bruka denna makt tillräckligt varsamt... ”

⁶⁷ ”Stalin är alltför grov, och denna brist, som är fullt tolerabel i vår mitt och i relationerna mellan oss kommunister, kan inte tolereras hos en generalsekreterare. Därför föreslår jag kamraterna att överväga ett sätt att förflytta Stalin från denna post och till den utse en annan person, som är överlägsen kamrat Stalin bara i ett avseende, nämligen att han är tolerantare, lojalare, hövligare och mer uppmärksam mot kamraterna, mindre nyckfull osv. Denna omständighet kan förefalla att vara en oväsentlig småsak. Men med tanke på att förebygga en sprängning och med hänsyn till vad jag tidigare skrev om förhållandet mellan Stalin och Trotskij så tror jag att det inte är någon småsak eller att det är en sådan småsak som kan få avgörande betydelse.”

⁶⁸ Det är detta muntliga och till vissa personer begränsade meddelande, som ännu vid ”testamentets” publicering år 1956 framställdes som ett meddelande till kongressen, ”i enlighet med Lenins vilja”. Om detta se *CW*, vol. 36, s. 712-713, not 653. (som är slutnoten till Lenins ”Brev till kongressen”) [*I Valda verk II:2* motsvaras detta av not nr 77, på s. 841].

FEMTE DELEN: Bokslutet för fem års revolution och perspektivet strax före Lenins bortgång

Under de sista åren av sitt liv, mellan 1921 och 1923, söker Lenin göra ett bokslut för den ryska revolutionen, samt att för detta ändamål, så väl som möjligt definiera vilka etapper som revolutionen gått igenom och vilket slag av omvandlingar som ägt rum. Han söker samtidigt förstå de fel som begåtts och de illusioner som man hyst för att avgöra vilka uppgifter som måste fullgöras med hänsyn till de givna klassförhållandena och sociala förhållandena.

Detta bokslut är – även om det är partiellt – av enorm betydelse. Det innehåller lärdomar av en universell och alltid aktuell räckvidd. Det berör de grundläggande problemen om övergången från kapitalism till kommunism och framför allt de problem som uppstår alldeles i övergångens början.

Det är svårt att få en klar överblick över detta boksluts avgörande insatser genom att det ännu bara har en provisorisk form, när Lenin tvingas avbryta sitt arbete. Vid denna tidpunkt hade Lenin i själva verket inte dragit alla de slutsatser som hans analyser leder fram till. För att gripa tag i räckvidden av det han säger vid denna tid, måste man således fortsätta hans arbete, gå ännu längre på den väg som han stakat ut. Idag kan detta göras, genom att man också kan ta hänsyn till de lärdomar som kan dras ur den ryska revolutionens bana efter Lenins död.

Ett försök att belysa de avgörande lärdomarna i det bokslut som Lenin drog upp stöter dock på två svårigheter.

Å ena sidan är vissa av nya idéer som Lenin förde fram mellan 1921 och 1923 fortfarande uttryckta i ungefär samma termer som i hans tidigare analyser; således riskerar denna terminologi – som blivit otillräcklig men som inte helt övergivits – att, om man inte är tillräckligt uppmärksam, dölja det som är nytt.

Å andra sidan och framför allt, har det, eftersom bolsjevikpartiet bara delvis insett det nya i Lenins sista skrifter, upprättats en ”traditionell” tolkning av dessa sista skrifter, som man delvis måste gå ifrån, för att inte riskera att gå förbi avgörande anvisningar.

Vi skall först försöka lägga fram de viktigaste punkterna i det historiska och politiska bokslut som Lenin upprättade strax efter ”krigskommunismen”.

I. Lenins bokslut strax efter ”krigskommunismen”

När Lenin gör ett historiskt och politiskt bokslut över revolutionen, söker han så klart som möjligt bestämma vilken typ av omvandlingar som åstadkommit. Detta försök är desto mer nödvändigt som den ryska revolutionens *dubbla karaktär* för med sig en speciellt komplex *sammansättning* av två revolutioner: en proletär revolution och en demokratisk och i huvudsak bonde-revolution.

Den proletära revolutionen svarar mot proletariatets och dess partis ledande roll. Denna ledande roll manifesterades på ett uppseendeväckande sätt under oktober 1917, den gjorde det möjligt att inrätta den proletära diktaturen och fullgöra de omvandlingar, som är oskiljaktigt förenade med en proletär revolution.

Den demokratiska revolutionen svarar mot den bestämmande roll som spelas av bondeklassen, när denna kämpar för mål som inte är socialistiska, som den individuella bondeproduktionens allmänna utbredning genom ett nedbrytande av de stora jordegendomarna.

Lenin skiljer således mellan revolutionens *demokratiska och dess proletära verk*, mellan uppgifterna och möjligheterna för var och en av de två revolutionerna, uppgifter och möjligheter som bestäms av konkreta betingelser, som framför allt härrör från klassförhållandena och från de former som klasskampen antar.

I. Den ryska revolutionens demokratiska verk.

I en artikel skriven den 1 november 1921 (i samband med Oktoberrevolutionens fjärde årsdag) med titeln "Om guldets betydelse nu och efter socialismens fullständiga seger", understryker Lenin, att det som är " ... fullkomligt avslutat är endast det borgerligt–demokratiska arbetet i vår revolution."¹ Härmed avsåg Lenin givetvis det revolutionära undanröjandet av de stora jordagodsens och den politiska överbyggnad som följde med dessa.

Termen "borgerligt–demokratisk" kräver en anmärkning. När Lenin använder den, syftar han på de omvandlingar som i tidigare revolutioner hade varit de demokratiska revolutionernas verk; dessa var demokratiska genom sitt innehåll (därför att de motsvarade de icke–proletära breda massornas strävanden och krav på "demokrati"), men borgerliga genom de krafter som ledde dem och genom de sociala krafter, vars framväxt och konsolidering de säkerställde.

I själva verket får omvandlingar som är *analog*a (men ej identiska) med de, som åstadkommits under borgerligt–demokratiska revolutioner, och som fullgöres under revolutioner som växer fram tack vare proletariatets och dess partis ledande roll, en *ny karaktär*, en *helt och fullt demokratisk* karaktär. Bevarar man adjektivet "borgerlig" för att beteckna dessa omvandlingar, måste man vara uppmärksam på den nya funktion, som detta adjektiv nu uppfyller. Det pekar på att dessa omvandlingar har vissa *likheter* med de som åstadkommits av en borgerligt–demokratisk revolution. Det pekar också på – och detta är mer väsentligt – att *om dessa omvandlingar inte följs av andra, av socialistisk karaktär, så kan de i själva verket öppna vägen för en kapitalistisk utveckling*.

Men är det riktigt att den ryska revolutionens "borgerligt–demokratiska arbete" "fullkomligt avslutats" år 1921? Ja, om man tar hänsyn till det faktum att de borgerliga demokratiska revolutionerna också låter "förkapitalistiska" produktionsformer bli kvar, vilka kommer att upplösas genom kapitalets utvidgade reproduktion. Nej, om man anser att revolutionens borgerligt–demokratiska verk inte fullkomligt avslutats förrän det *verkligen krossat alla hinder för den produktiva ackumuleringen av kapital*. Man kan dock tvivla på att denna uppgift fullkomligt avslutats år 1921. I själva verket gör konsolideringen av *miren* och den allmänna utbredningen av det individuella småbondejordbruket, som växer fram från år 1917, att det uppkommer nya hinder för den produktiva ackumuleringen. De gynnar en utvidgning av den "patriarkaliska ekonomin", som är avstängd från marknaden, inåtvänd, och samtidigt tillåter de att det växer fram dolda expoaterings- och dominansförhållandena, som är speciella för *mirens* historiska former. De leder på detta sätt till *en kapitalistisk utveckling av parasitär typ*, som bromsar den produktiva ackumuleringen och jordbruksproduktionens tillväxt. Några år av NEP kommer att visa att *i detta avseende* var den ryska revolutionens borgerligt–demokratiska arbete inte fullkomligt avslutat.

Vad Lenin konstaterar år 1921, liksom år 1923, är den ojämna utvecklingen av den demokratiska och den proletära revolutionen: den första har gått mycket långt, medan den andra bara har gått *relativt litet framåt*.

Denna ojämna utveckling bestäms av de två revolutionära processernas egen karaktär och av det sätt på vilket de betingar varandra. Det är visserligen inte nödvändigt, att den demokratiska revo-

¹ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 639

lutionen först fullbordas ”så långt det går” för att den proletära revolutionen skall kunna få sitt uppsving; i den imperialistiska epoken (där borgarklassen inte längre har förmågan att leda en revolution) är det tvärtom oundgängligt att kombinera de två revolutionerna. För att den proletära revolutionen på bred front skall kunna ta itu med de socialistiska uppgifterna, bör ändå vissa etapper i klasskampen ha genomgåts, ty proletariatet måste ha befäst sin roll av ledarskap över hela det arbetande folket i tillräckligt hög grad, för att det verkligen skall kunna leda det på socialismens väg.

I ett land där en majoritet är bönder förutsätter detta att proletariatet skapat en gedigen allians med bondeklassen, en allians som vilar på *förhållanden av djupgående förtroende*.

Under de betingelser som rådde vid den ryska revolutionen, måste dessa förhållanden växa fram på basen av den *objektiva roll*, som proletariatet spelat för att fullgöra den demokratiska revolutionens uppgifter. Därför var det nödvändigt att proletariatet uppfyllde sin roll på ett *bestämt sätt*, på ett *sätt som stärkte dess relationer till bondeklassen*. Proletariatet måste således framför allt inte söka tvinga på bondeklassen sociala omvandlingar som denna klass' stora massa inte var redo för. Just på denna punkt begick bolsjevikpartiet misstag under ”krigskommunismen” (vi återvänder till dessa). Dessa misstag minskade partiets förmåga att leda bondeklassen, att hjälpa den att inrikta sig mot socialismen. Lenin konstaterar detta faktum i juni 1921, när han förklarar i en redan citerad text (hans rapport vid den Kommunistiska Internationalens III:e kongress):

”I Sibirien och Ukraina kunde kontrarevolutionen tillfälligt segra, därför att borgarklassen följdes av bondeklassen, därför att bönderna var emot oss. De sade ofta: ”Vi är bolsjeviker men inte kommunister. Vi är för bolsjevikerna därför att de jagade bort godsägarna, men vi är inte för kommunisterna, eftersom de är emot den individuella hushållningen.”²

Det är känt att en av beståndsdelarna i den komplexa situation, som gjorde att bolsjevikpartiet antog NEP, är just böndernas vilja att stärka sin *individuella hushållning* och att ”*fritt*” handla med sina produkter. Under dessa betingelser var man tvungen att skjuta på den socialistiska omvandlingen av de sociala förhållandena på landsbygden.

II. Den ryska revolutionens proletära verk.

I sin artikel ”Om guldets betydelse ...” analyserar Lenin också det som vid denna tid (slutet av 1921) är den ryska revolutionens ”proletära arbete”.³ Enligt honom gäller detta arbete tre huvudsakliga punkter, som han räknar upp i följande ordning:

”1) revolutionärt utträde ur det imperialistiska världskriget; avslöjandet av och slut på slaktningen mellan de två världsomspännande grupperna av kapitalistiska rövare ...

2) Upprättandet av sovjetsystemet, formen för att förverkliga den proletära diktaturen. Världsomvälvningen har ägt rum. Den borgerligt–demokratiska parlamentarismens epok har avslutats. Ett nytt kapitel i världshistorien har börjat: den proletära diktaturens epok ...

3) Det ekonomiska uppbygget av grundvalarna för den socialistiska strukturen. På detta område är ännu inte det viktigaste, det mest grundläggande fullgjort.”

Detta uttalande är anmärkningsvärt klart och tydligt. Det belyser vilka viktiga uppgifter som fullgjorts, men också vidden av de uppgifter som den proletära revolutionen ännu måste uppfylla. I detta avseende förtjänar de två sista punkterna i Lenins uttalande alldeles speciellt vårt uppmärksamhet. De antyder i själva verket att två av den proletära revolutionens viktigaste uppgifter bara

² Lenin, *CW*, vol. 32, s. 486. [The Third Congress of the Communist International: ”Report On The Tactics Of The R.C.P.”]

³ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 639-640

påbörjats under 1921. Det som Lenin senare kommer att skriva, gör det för övrigt möjligt att bättre förstå vilka slag av problem, som den proletära revolution redan löst, och vilka som den från denna tid kommer att ställas inför.

A) ”Det ekonomiska uppbygget av grundvalarna för den socialistiska strukturen”

Det område där Lenin anser att ”det viktigaste, det mest grundläggande /ännu inte/ fullgjorts” gäller ”det ekonomiska uppbygget av grundvalarna” för socialismen.

Senare kommer detta uttryck att tolkas som om det framför allt syftade på produktivkrafternas låga nivå i Ryssland, från vilket man dragit slutsatsen att den viktigaste uppgiften skulle vara den att ”bygga upp de materiella grundvalarna” för socialismen.

Utan tvivel syftade Lenin också på denna aspekt av revolutionens uppgifter; detta är en reell uppgift utan vilken frammarschen mot socialismen vore omöjlig. Men när Lenin talar om socialismens ”ekonomiska grundvalar” ser han framför sig inte bara produktivkrafternas utveckling utan också, och framför allt, den *socialistiska omvandlingen av produktionsförhållandena*. Detta är två med varandra sammanhängande uppgifter, som den socialistiska revolutionen måste fullgöra, två uppgifter som det kinesiska kommunistpartiet uttrycker i denna koncentrerade formulering: ”Gör revolution och främja produktionen.” Dessa två uppgifter är dialektiskt förenade. De bildar två motsägelsefulla aspekter på *en och samma uppgift*. Den *grundläggande* aspekten av denna den proletära revolutionens uppgift är en omvandling av produktionsförhållandena, men detta innebär inte att den i varje ögonblick är den *viktigaste* uppgiften. I själva verket är den socialistiska omvandlingen av produktionsförhållandena inte möjlig annat än under bestämda politiska och ekonomiska betingelser. I ett land som Ryssland krävde denna omvandling en gedigen allians mellan arbetare och bönder. År 1921 var denna allians inte tillräckligt solid. Det proletära partiets *primära* uppgift är då att stärka denna allians. Detta är ett av målen för NEP.

Fördjupandet av uppgiften av den socialistiska omvandlingen av produktionsförhållandena kräver dessutom, att massornas levnadsvillkor gör det möjligt för dem att verkligen och företrädesvis kunna ägna sig åt denna uppgift. Därför får arbetarnas tid inte upptas av en kamp mot kyla och hunger, de får inte krossas av de dagliga svårigheterna, av fysisk utmattning och sjukdom. Den ryska, liksom den kinesiska revolutionens erfarenheter bekräftar, att för att den proletära revolutionen skall kunna angripa de historiska omvandlingsuppgifter som är mest väsentliga, måste först det dagliga livets mest elementära uppgifter ha lösts och proletariatet och dess parti i praktiken visat att de inte bara kan utföra heroiska stordåd, utan också kan organisera det dagliga livet: i annat fall tynar de breda massornas förtroende bort och ingenting är möjligt utan detta förtroende. Det för massorna framåt, medan oredan kan leda dem till desperata handlingar. Att återupprätta drägliga levnadsvillkor, säkra städernas försörjning och ett balanserat utbyte mellan jordbruk och industri samt att så snabbt som möjligt göra slut på arbetslösheten, var således också några av NEP' s nödvändiga mål. Och dessa mål måste uppfyllas för att revolutionen skulle kunna återta en uppåtstigande riktning.

Således innebär ”det ekonomiska uppbygget av grundvalarna” för socialismen, enligt Lenin, ett återuppbyggande och en utveckling av produktivkrafterna och en omvandling av produktionsförhållandena. Denna sista uppgift är *grundläggande*, men den kan inte fullgöras under vilka betingelser som helst.

Den broschyr som Lenin skriver i april 1921 *Om naturaskatten*⁴ ger en klar analys av de ekonomiska formationer eller delar av ekonomiska formationer som vid denna tid förekommer i

⁴ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 552 ff

Ryssland. Broschyren visar att dessa formationer och delelement är mycket avlägsna socialismens och att den proletära diktaturens historiska uppgift på lång sikt är att förvandla denna situation. De beståndsdelar som Lenin analyserar härrör från vad han betecknar som ”de olika socialekonomiska formationerna som nu är förhanden i Ryssland”.⁵

I denna skrift från 1921 citerar Lenin mycket stora utdrag ur en broschyr som han skrev i mars 1918⁶ och där ”Rysslands nuvarande näringsliv” analyserades. Hänvisningarna till denna tidigare broschyr är högst betecknande. De visar, att Lenin under våren 1921 och strax efter ”krigs-kommunismen” (när storindustrin är helt nationaliserad) *inte bara anser, att de produktionsförhållanden eller de ”olika socialekonomiska formationerna som nu är förhanden i Ryssland” är desamma som år 1918, utan också att deras relativa vikt i grund och botten inte förändrats.* I början av 1921 slår Lenin fast, att då liksom år 1918, innebär uttrycket ”Socialistiska sovjet-republiken” ... att sovjetmakten är besluten att förverkliga övergången till socialismen, *men ingalunda att de nuvarande ekonomiska förhållandena erkänns som socialistiska.*⁷

Än viktigare: Lenin anger särskilt, att det som år 1921 som år 1918 är förhärskande, är småproduktionen – som han betecknar som en blandning av den ”patriarkaliska bondehushållningen” (eller en ”naturhushållning”) och ”varuproduktionen i liten skala”⁸ – och att denna småproduktions viktigaste ”motståndare” är ”statskapitalismen” och ”socialismen”. I hans ögon är det ”statskapitalismen” som är småproduktionens omedelbare ”motståndare” vid denna tid, den som kan undvika att småproduktionen vänder sig inåt mot sig själv och vegeterar, eftersom de socialistiska förhållandena ännu är i sin linda och bara kan utvecklas om ”statskapitalismen” först förstärks.⁹

Med utgångspunkt i det bokslut som han gör år 1921 av de existerande ekonomiska förhållandena överför Lenin all sin uppmärksamhet under åren 1921–1923 till *villkoren för en socialistisk omvandling av de ekonomiska förhållandena.* Vi skall se vilka analyser han gjorde och vilka slutsatser han kom fram till.

B) Proletariatets diktatur i Ryssland

Vid slutet av år 1921, när Lenin gör ett bokslut över den ryska revolutionens proletära verk, understryker han att detta verks centrala aspekt är inrättandet av proletariatets diktatur.

Det halvsekel som gått förbi sedan denna tes formulerades har gett rikliga bekräftelser på att den ryska revolutionen inledde en ny epok i mänsklighetens historia: en epok av proletär diktatur, av revolutionär kamp bland de förtryckta folken, en epok under vilken kapitalismen och imperialismen lidit de största nederlag.

Denna Lenintes innebär givetvis inte – som vi nyss sett – att revolutionens proletära verk ”avslutats” i själva Ryssland. Den innebär inte heller, att det som erövrats i oktober 1917, blivit det på ett ”oåterkalleligt” sätt. Tvärtom insisterar Lenin hela tiden på det bräckliga och ofullständiga i den form, i vilken den proletära diktaturen förverkligats i Ryssland. Han understryker, att stärkandet av den proletära makten kräver en nära anknytning till massorna, en korrekt politisk linje och en långtgående omvälvning av den existerande statsapparaten, om vilken han går så långt som till att säga att den måste krossas på nytt.

Redan under krigskommunismen hade Lenin erkänt, att den form för proletär makt som man hade

⁵ Ibid. s. 554

⁶ ”Våra dagars viktigaste uppgift: Vänsterbarnslighet och småborgerlighet”. Finns även under titeln ”Om 'radikalismens' barnslighet och småborgerligheten”, *Valda verk i tre band*, del 2, 596 ff

⁷ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 554

⁸ Ibid. s. 555

⁹ Vi skall undersöka denna uppfattning i kapitel II i denna boks femte del.

tänkt sig före Oktober, inte hade förverkligats, att sovjeterna inte var organ, som gavs liv av de arbetande massorna, utan som fungerade för arbetarna.

År 1922, i det öppningsanförande som Lenin håller den 27 mars vid bolsjevikpartiets XI:e kongress, återvänder han till just denna tankegång:

”Kanhända vår /stats/ apparat är dålig, men det berättas att den första ångmaskin som uppfanns också var dålig, och det är till och med obekant om den överhuvudtaget fungerade. Men det är inte det frågan gäller, vad det gäller är att uppfinningen gjordes. Även om den första ångmaskinen till sin form var oduglig, så har vi nu lokomotivet. Även om vår statsapparat är urusel, så är den i alla fall skapad, en väldig historisk uppfinning har gjorts, en stat av proletär typ har skapats ...”¹⁰

År 1923, i den sista text som Lenin sammanställer för publicering, går han ännu längre; han konstaterar inte bara att den existerande statsapparaten inte är verkligt socialistisk, han tillägger också:

”Det skadligaste skulle vara att utgå från ... att vi har en något så när betydande mängd av element för att bygga upp en verkligt ny apparat, som verkligen förtjänar att kallas socialistisk, sovjetisk, o.s.v.”¹¹

Efter fem år av revolution verkar det således som om den form i vilken den proletära diktaturens förverkligats i Ryssland, knappast vore sovjetisk (i detta ords rätta bemärkelse) och att statsapparaten knappast vore socialistisk. Som en följd av detta bestäms maktens proletära natur väsentligen av det styrande partiets proletära karaktär och av de förhållanden som detta parti kan upp-
rätta till den avancerade elementen inom arbetarklassen och de breda massorna.

Denna proletära karaktär är också den bräcklig. På grund av den snabba medlemstillväxten och av att det i partiets led kommit in element som är dåligt politiskt skolade, är det inte längre partiets sammansättning som avgör dess proletära karaktär. År 1922 understryker Lenin – som vi tidigare sett – denna uppfattning i det brev som han den 26 mars skriver till Molotov, i avsikt att det skall vidarebefordras till centralkommittén. Han skriver speciellt:

”...vårt parti /är/ för närvarande i dess helhet (om man tar nivån för det övervägande flertalet av dess medlemmar) ... mindre politiskt skolad än vad som är nödvändigt för en verkligt proletär ledning i ett så svårt ögonblick.”¹²

I samma brev skriver Lenin – vilket vi också kan påminna om – att ”partiets proletära politik för närvarande inte bestäms av dess sammansättning utan av den oerhörda, oförminskade auktoriteten hos det ytterst tunna skikt, som kan kallas partiets gamla garde”.¹³

Det som vid denna tid kännetecknar *övergångsformen av proletär diktatur* i Ryssland är således att dess existens är nära förknippad med det revolutionära verk som de breda ryska massorna fullgjort under bolsjevikpartiets ledning, med de förtroendefulla förbindelser som på detta sätt – under årens lopp – knutits mellan partiets ledning och massornas avancerade element, och med detta ledarskaps förmåga att gå i land med vissa av de problem som ställts i kampen mot borgarklassen.

Denna övergångsform av proletär diktatur är dock bräcklig, ty partiets ledare är få till antalet, de är splittrade och framför allt visar flera av dem, vid upprepade tillfällen, att de lätt låter sig påverkas av opportunistiska höger- eller ”vänster”-idéer och av nationalistiska tendenser.

Innebörden i detta element av bräcklighet får inte överskattas. Den historiska erfarenheten visar, att det är oundvikligt att de element som försvarar en proletär linje kommer i minoritet vid olika

¹⁰ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 707 f

¹¹ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 803 [”Hellre mindre men bättre”]

¹² Lenin, *Samlade skrifter*, del 16 s. 31 [”Om betingelserna för upptagandet av nya medlemmar i partiet”]

¹³ *Ibid.* s. 32

tillfällen också inom ledningen för ett revolutionärt, marxistiskt parti; det väsentliga är, att de proletära revolutionära elementen till sist kan få sina idéer igenom och att de i tid kan ta eller återta ledningen för partiet. Denna möjlighet fanns då inom bolsjevikpartiet, vilket framgår av det faktum att Lenin, även när han först var i minoritet, till slut lyckades få sina synpunkter att segra.

III. Den ryska revolutionens etapper.

Bokslutet för det verk som fullgjorts av fem år av revolution tvingar oss att fråga efter de etapper som revolutionen genomgått mellan 1917 och 1923. Lenin föreslog själv flera ”periodiseringar”.

Under loppet av det andra halvåret 1918 och när fattigbondekommittéerna växte fram, är det känt att Lenin trodde att den ryska revolutionen då gick in i en helt och hållet proletär etapp på landsbygden. Senare fakta påvisade för honom att så inte var fallet. Således erkänner han år 1921, att revolutionens proletära verk i huvudsak är av politiskt slag, och att den socialistiska etappen, t.o.m. på denna nivå bara påbörjats till en mycket liten del.

Vid denna tidpunkt urskiljer Lenin tre stora perioder i den revolutionära processen.

Den första perioden (som täcker månaderna mellan oktober 1917 och våren 1918) är den period under vilken revolutionen fullgör viktiga politiska uppgifter: inrättandet av den proletära diktaturen, konfiskeringarna av godsägarnas jord, Rysslands uttåg ur det imperialistiska kriget, nationaliseringen av de viktigaste medlen för produktion, transport och handel.¹⁴

Den andra perioden går från våren 1918 till våren 1921 och är ”krigskommunismens” period. Under denna är de ekonomiska och militära uppgifterna de centrala.

En tredje period börjar under våren 1921. Lenin betecknar den som en ”utveckling av statskapitalismen på en ny väg”,¹⁵ på vägen av NEP.

Den statskapitalism som Lenin här talar om, omfattar också den statliga industrisektorn, där ”borgerliga och inte socialistiska förhållanden”¹⁶ konsoliderats sedan mars–april 1918 (i samband med den lösning man gett problemet med ”specialisterna”).

Det är genom att ta hänsyn till de förhärskande ekonomiska förhållandenas natur som man kan förstå den specifika form, som den proletära diktaturen i Ryssland då tenderar mot, ty de politiska formerna bestäms i sista instans av de ekonomiska förhållandena.

Den revolutionära klasskampen kan krossa de borgerliga politiska apparaterna, men så länge som de grundläggande ekonomiska förhållandena inte omvandlats (de förhållanden i vilka de omedelbara producenterna är fångade) finns alltid en närvarande *tendens* till att de borgerliga statsapparaterna åter byggs upp. Den *socialistiska omvandlingen av de ekonomiska förhållandena* är dock en mycket längre och mer komplex uppgift än den som orsakar statsapparaternas förstörelse; således måste kampen fortsätta också efter det den proletära revolutionens första etapp genomgåtts, för att man skall kunna nå en revolutionär omvandling av överbyggnaden och produktionsförhållandena.

Vi skall se att Lenin allt mer och mer orienterar sig mot denna typ av slutsatser, genom den ana-

¹⁴ Se Lenins rapport om NEP vid Moskvaprovinsens VII:e partikonferens, *CW*, vol. 33, s. 87. [”Seventh Moscow Gubernia Conference of the Russian Communist Party”]

¹⁵ *Ibid.* s. 100

¹⁶ *Ibid.* s. 88. Lenin belyste denna verklighet redan år 1918. Han tryckte då på det faktum att det, på grund av den plats som då gavs specialisterna inom den statliga industrin, var kapitalistiska förhållanden som där inrättades, ”ty kapitalet är inte en summa penningar utan ett bestämt samhälleligt förhållande”. (Lenin, *Valda verk* II:1 s. 470 [”Sovjetmaktens aktuella uppgifter”])

lys som han gör av de misstag som begåtts under krigskommunismen och av de problem som ställs av uppbygget av en "statskapitalism" under proletariats diktatur. Vi skall också se hur erfarenheterna från perioden 1921–1923 får honom att rätta till sin ursprungliga uppfattning av NEP.

II. Analysen av ”krigskommunismens” misstag

Det bokslut som Lenin gjorde för revolutionens första år inskränkte sig givetvis inte till en uppräknig av vilka omvandlingar som genomförts och vilka etapper som genomgåtts. Hans bokslut är också en kritisk bedömning av bolsjevikpartiets tidigare handlande. Lenin går således in på en analys av de misstag som begåtts för att försöka undvika att de på nytt dyker upp. Detta bokslut är också en självkritik, som riktar sig mot vissa av de åtgärder som vidtagits under ”krigskommunismen” och den innebörd som man givit dessa.

I. ”Krigskommunismens” misstag och deras effekter.

De skrifter där Lenin på ett kritiskt sätt analyserar ”krigskommunismen” är många, men de klarlägger inte alla på samma sätt de begångna misstagens natur och innebörd.

A) Lenins analys av misstagen

Det är framför allt mot slutet av 1921 – i ett ögonblick då igångsättandet av NEP (som antagits av bolsjevikpartiet under våren) stöter på svårigheter och kräver korrigeringar – som Lenin tar itu med en analys av ”krigskommunismen”. Således skriver han i en artikel som han publicerar i *Pravda*:

”Vi räknade med – eller måhända är det rättare att säga att vi hade för avsikt, utan att ha gjort tillräckliga beräkningar – att genom direkta order av den proletära staten på ett kommunistiskt sätt ordna den statliga produktionen och den statliga fördelningen av produkterna i ett småbondeland. Livet har påvisat vårt misstag.”¹

Den felaktiga karaktären hos den politik som följts konstateras här klart, men *felgreppets natur* preciseras inte. Å ena sidan antyder denna text, att hindren för en kommunistisk organisering av produktion och fördelning framför allt låg i förekomsten av småproduktion bland bönderna; å andra sidan verkar den också föreslå, att ”den kommunistiska organisationen” skulle kunna ha satts på plats genom statliga order. Denna formulering avser framför allt att understryka *nödvändigheten hos de etapper* som måste genomgå innan det kan bli frågan om en kommunistisk organisation.

Några dagar efter det den just citerade texten publicerats återvänder Lenin till samma problem och förklarar:

Gjorde vi produktion och fördelning.

”[Vi gjorde] det misstaget att vi beslöt att genomföra en omedelbar övergång till kommunistisk produktion och fördelning.”²

Också här verkar det som om det begångna misstaget inte gäller innebörden i de åtgärder som vidtagits (som skulle vara ”kommunistiska åtgärder”) utan den tidpunkt vid vilken de antogs, vilken skulle ha varit för tidig.

I själva verket går Lenin dock längre. För honom gäller ”krigskommunismens” misstag inte bara den tidpunkt vid vilken de statliga organisationsåtgärderna som kännetecknade denna period, sattes igång, utan den bedömning som gjordes av vilket slag av sociala förhållanden som dessa åtgärder skulle kunna leda fram till. Detta uttrycks t.ex. i den rapport som Lenin lägger fram den 29 oktober 1921 inför Moskvaprovinsens VII:e partikonferens, där man kan finna följande

¹ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 634 [”Till oktoberrevolutionens fyraårsdag”]

² Lenin, Den nya ekonomiska politiken och de politiska upplysningsavdelningarnas uppgifter (*Valda verk i 10 band*, bd. 10, s. 383)

formulering:

”Vi trodde att vi, genom att vi organiserade en statlig produktion och fördelning, därigenom också hade inrättat ett nytt ekonomiskt system för produktion och fördelning, som var olikt det tidigare.”³

Denna formulering får det i själva verket att klart framstå, att de former för statligt ingripande som kännetecknade ”krigskommunismen” *inte hade modifierat det ekonomiska system som fanns tidigare*, utan bara vissa av villkoren för dess fungerande, så att det ekonomiska systemet *inte är olikt det föregående*”, och så att *de tidigare produktionsförhållandena förblir intakta*. Detta förmår Lenin att (i samma rapport) förklara:

”Vi måste ställa oss på de existerande kapitalistiska förhållandenas mark”⁴

denna text står det klart att en av aspekterna hos de misstag som begicks under ”krigskommunismen” bestod i en tro på att denna hade ”förstört” de tidigare existerande förhållandena, medan dessa fortfarande fanns kvar. Redan vid den X:e kongressen talar för övrigt Lenin i sin rapport om *Naturaskatten* (framlagd den 15 mars 1921) om den ”dröm” som fanns hos dem som på tre år trott sig kunna nå fram till en socialistisk omvandling av Ryssland och framför allt av dess jordbruk.⁵

Det som kritiskt åsyftas i denna sista formulering är ändå inte så mycket tanken på att det skulle vara omöjligt att sätta en kommunistisk produktion och fördelning på fötter *genom statligt handlande*, som illusionen om att man under en mycket kort period (och utan en tidigare erfarenhet) skulle kunna övergå från ett enskilt brukande av jorden till ett kollektivt.

Även om Lenin år 1921 ännu inte på ett precist sätt lyckas bestämma vad ”krigskommunismens” misstag består av, om de gällde den tidpunkt vid vilken vissa åtgärder vidtagits eller deras natur eller om de syftade på de effekter som man förväntade sig att dessa åtgärder skulle ha på omvandlingen av de ekonomiska förhållandena, så ser han det ändå som oundgängligt att understryka den felaktiga *karaktären hos den strategi* man antagit och hos den linje som man följt under denna period. Totalt sett betecknar Lenin denna strategi som ett försök till ett ”direktanfall på kapitalismen”, ett försök som misslyckats, vilket ”man måste erkänna på det allra klaraste, tydligaste och mest bestämda sätt”.⁶

Det rör sig således här om en självkritik. I Lenins ögon verkar denna vara nödvändig för att undvika att bolsjevikpartiet inte hamnar i liknande misstag när det nu utvecklar en ”ny strategi” och en ”ny taktik”,⁷ nämligen NEP's strategi och taktik.

De misstag som Lenin fördömer när han analyserar ”krigskommunismens” politik rör framför allt den *strategiska uppfattning* som denna politik står för. Hans kritik gäller således inte så mycket de enskilda *konkreta åtgärder* som antagits, utan den räckvidd som de fick och framför allt den *innebörd* som de gavs vid denna tidpunkt (eftersom denna bedrägliga innebörd ledde till att de antagna åtgärdernas tillämpningsområde utvidgades utanför vad som var nödvändigt för att bemöta *krigets krav*). Lenin understryker denna punkt mycket tydligt vid den X:e kongressen, när han förklarar:

”Det sammanhängande system som inrättades hade påtvingats oss av militära *och inte ekonomiska*

³ Lenin, *CW*, vol. 33, s. 88. [”Seventh Moscow Gubernia Conference of the Russian Communist Party”]

⁴ *Ibid.* s. 98

⁵ Lenin, ”Rapport den 15 mars om överskottsrekvisitionens ersättande med naturaskatt”, Rysslands kommunistiska partis (bolsjevikerna) tionde kongress. *Valda verk i 10 band*, bd. 10, s. 288

⁶ Lenin, *CW*, vol. 33, s. 86 [”Seventh Moscow Gubernia Conference of the Russian Communist Party”]

⁷ *Ibid.*

*behov, överväganden och villkor. I det tillstånd av otrolig misär som vi befann oss, när vi efter ett långt krig måste uthärda flera inbördeskrig, kunde vi inte finna någon annan utväg. Utan tvivel begicks misstag vid tillämpningen av en bestämd politik. Det fanns en mängd överdrifter, det måste vi deklarerera mycket tydligt. Men i sina stora linjer var denna politik korrekt, givet det krigs tillstånd som vi befann oss i. Det fanns ingen annan utväg för oss än den maximala tillämpningen av ett omedelbart monopol, som gick så långt som till att rekvirera allt överskott och detta t.o.m. utan att lämna den allra minsta kompensation.”*⁸

Något senare återvänder han i broschyren *Om naturaskatten* till denna bedömning:

”Krigskommunismen” påtvingades oss genom kriget och förfallet. Den var inte och kunde inte vara en politik, som motsvarade proletariats ekonomiska uppgifter. Den var en temporär åtgärd.”⁹

Faktum är, att vidden av de tvångsåtgärder som antogs under ”krigskommunismen” i stor utsträckning bestämdes av de militära krav som sovjetmakten måste bemöta, medan landet befann sig i ett allvarligt ekonomiskt kaos och medan bristen på disciplin, som hängde samman med småborgerliga uppfattningar, som förekom t.o.m. inom arbetarklassen, inte gjorde det möjligt att från en dag till en annan uppnå en frivillig disciplin. Från slutet av 1917 och än mer från år 1918 söker en stor mängd bönder för egen räkning behålla en betydande andel av sin produktion (vilken dock var nödvändig vid fronten) och frånvarofrekvensen blir allt högre inom industrin. Redan under våren 1918 säljer personalen vid flera fabriker ut maskiner och reservdelar eller avsätter lagret för att höja sin egen inkomst,¹⁰ eftersom denna fått allt mindre reellt värde på grund av prishöjningarna. I den brådskande krissituationen är det inte möjligt att räkna med att en ”självdisciplin” skulle uppstå från en dag till en annan. Man måste till varje pris säkerställa arméns och stadsbefolkningens, i första hand arbetarnas, överlevande.¹¹

I själva verket är Lenin den bolsjevikledare som under ”krigskommunismen” (och samtidigt som han ibland fångas av den tidens illusioner,) fortfarande klarast inser att de åtgärder som då vidtagits, har en exceptionell karaktär, att de dikteras av kriget; andra, som Trotskij, Bucharin och Preobrazjenskij – vilka som det verkar följs av en mängd kadrer och aktivister – ser däremot i dessa åtgärder en ”direkt övergång till kommunismen”.

B) Effekterna av ”krigskommunismens” misstag.

Den ”krigskommunistiska” politiken gjorde det i själva verket möjligt för Sovjetryssland att vinna segern, trots att arbetarnas fysiska krafter tömts ut och industrin befann sig i ett mycket dåligt tillstånd. Händelserna visade att den makt som uppstått ur Oktoberrevolutionen, genom att följa denna politik, kunnat mobilisera tillräckligt med krafter och således på stundens viktigaste uppgifter samla energin och hjältemodet hos de massor som kämpade för revolutionen.

Ändå framkallade det sätt på vilket ”krigskommunismens” speciella åtgärder tillämpades negativa effekter i det långa loppet; framför allt då på grund av de misstag som följde på illusionen om en ”direkt” övergång till kommunismen, dessa effekter blir speciellt allvarliga från den stund ”krigskommunismens” politik inte längre kan rättfärdiggöras av de militära kraven. Detta blir fallet från hösten 1920. Vid denna tidpunkt tillåter bolsjevikpartiet att det växer fram ett reellt missnöje bland stora bonde- och arbetarskikt, eftersom det inte tillräckligt snabbt bestämmer sig för att överge rekvisitionerna av jordbruksprodukter, arbetets militarisering och ”förstatligandet”

⁸ Lenin CW, vol. 32, s. 233-234 (kursiv. av C. B.) [Tenth Congress of the R.C.P.(B.): ”Summing-Up Speech On The Tax In Kind”]

⁹ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 569 [”Om naturaskatten”]

¹⁰ Se M. Liebman, *Le Léninisme sous Lénine*, del 2, Editions du Seuil, Paris, 1973 s. 189. [*Lenins leninism*]

¹¹ Som M. Liebman påminner om dödade, från 1918 till slutet av 1920, 7 500 000 ryssar av epidemier, hunger och köld, medan kriget med utlandet ledde till 4 miljoner offer. (Ibid. s. 207)

av fackföreningarna. Detta missnöje, som stiger under vintern 1920–1921, uttrycks på lokalplanet i bondeuppror och strejker; det får betingelserna att mogna för Kronstadtopproret. Det är dessa fakta som Lenin syftar på när han förklarar att de misstag som begåtts, lett till ett allvarigare nederlag för bolsjevikpartiet än vad det någonsin fått vidkännas vid den militära fronten¹², eftersom sovjetmaktens förhållande till en mängd folkliga skikt då allvarligt försämrades. Tillämpningen av NEP kunde först så småningom rätta till denna situation.

”Krigskommunismen” hade andra, mer långvariga effekter. I själva verket accelererades försämringen av sovjeternas verksamhet (vilken påbörjats redan under våren 1918) genom den extrema centralisering som denna form av militarisering av de ekonomiska och politiska förhållandena ledde till. Under andra halvåret 1918 underordnades de lokala sovjetorganens myndighet olika centrala organs: den Allryska militära revolutionskommittén och de lokala revolutionskommittéer som uppstått ur denna, ”Rådet för arbetar- och bondeförsvaret” samt Tjekan. De lokala partiorganens svaghet gynnade, som vi sett, denna utveckling, genom att ”lokalpatriotiska” eller ”regionalistiska” tendenser inte tillräckligt kunde bekämpas genom bolsjevikpartiets enande verksamhet; detta gav till resultat att de olika lokaliteterna eller regionerna för egen räkning sökte behålla ett maximum av produkter, något som var oförenligt med krigets krav. Tendensen till en förlamning av de lokala sovjeternas verksamhet har således sitt ursprung i en faktisk situation, men denna förlamning utvidgas genom *bolsjevikpartiets dåvarande felaktiga föreställning om vad ”krigskommunismen” egentligen innebar*. Frågan måste således ställas: vilka är källorna till denna felaktiga föreställning?

II. Källorna till ”krigskommunismens” misstag.

Från vad som ovan sagts framgår, att de misstag som begicks under ”krigskommunismen” inte alla är av samma slag. Vissa verkar i huvudsak vara av ”praktisk” natur och hänger samman med *omständigheterna kring verkställandet* av den politiska linjen; således appliceras tvångsåtgärderna – som påtvingats av krigets brådskande behov och omöjligheten för bolsjevikpartiet att snabbt och på en frivillig basis mobilisera de nödvändiga materiella och mänskliga resurserna till armén, försvaret och städernas överlevande – i alltför stor skala eller på ett godtyckligt sätt. Andra misstag verkar vara av i huvudsak politisk och ideologisk natur och är oskiljaktigt förknäpade med själva den politiska linjen, med det illusoriska försöket av en ”direkt övergång till kommunismen”.

Distinktionen mellan dessa två typer av misstag tycks hänvisa till två slags apparater. De ”praktiska” misstagen skulle ha begåtts av statliga organ som inte hade en proletär karaktär och som var fyllda av borgerliga element, medan de ideologiska och politiska misstagen skulle ha uppstått inom själva bolsjevikpartiet. I verkligheten kan man inte nöja sig med denna distinktion. Å ena sidan är det inte så, att de ”praktiska” misstagen enbart begicks av de statsorgan som inte hade en proletär karaktär: de arbetarbrigader och de bolsjevikiska politiska kommissarier som sändes ut på landsbygden handlade i allmänhet på samma sätt som statsorganen i egentlig mening; dessutom avhängde fullgörandet av ”krigskommunismens” felaktiga åtgärder av politiska beslut som tagits av bolsjevikpartiet och inte av de administrativa statsapparaterna.

Å andra sidan och framför allt, måste man, även om man medger distinktionen mellan de två typerna av misstag, ändå konstatera, att eftersom det är bolsjevikpartiet som har makten är det den politiska linje som detta parti fastställt, som spelar den dominerande rollen. Man måste således erkänna, att den *dominerande aspekten hos ”krigskommunismens” misstag är av ideolo-*

¹² Lenin, ”Den nya ekonomiska politiken och de politiska upplysningsavdelningarnas uppgifter”, *Valda verk i 10 band*, s. 384-5)

giskt och politiskt slag: dessa misstag beror på partiets linje och på bolsjevikpartiets analys av de problem som det måste lösa, en analys som sätter ett visst antal *teoretiska uppfattningar* i verket.

A) Lenins förklaring av de begångna misstagen.

Lenin tvivlar inte på att ”krigskommunismens” misstag är politiska misstag. Därför frågar han efter de anledningar som kan förklara dem. För sitt svar tillgriper han en liknelse: han jämför kapitalismen med en fästning, som partiet sökt inta genom anfall i stället för att sätta igång en belägring, som var det enda som skulle kunna göra segern möjlig. Han tillägger, att så länge som man inte hade försökt ett anfall, kunde man inte veta att det var omöjligt och att bara en belägring skulle kunna göra segern möjlig. Som slutsats för Lenin fram denna allmänna princip:

”Inför ett problem som innehåller en mängd okända storheter, är det svårt att med absolut, eller ens med tillräcklig, säkerhet bestämma vilka medel som skall användas mot fiendens fästning, *så länge som man inte nått den eftertraktade, praktiska erfarenheten.*”¹³

Det svar som Lenin ger på den ställda frågan är i princip riktigt, ty det är sant, att inför en ny situation är det bara 'den praktiska erfarenheten som kan lära en att korrekt lösa problemen. Detta svar får det också att framstå klart, att i de fall då den praktiska erfarenheten saknas, *är misstagen oundvikliga*, och att man måste gå via dem för att kunna gå framåt. Detta innebär också, att teorin inte kan komma före praktiken (även om den vägleder denna genom att dra systematiska slutsatser ur den tidigare praktiken). Men det svar som Lenin gav, är inte desto mindre otillräckligt.

När Lenin ger denna förklaring tycks han – i motsats till vad han skriver vid andra tillfällen – erkänna att ”krigskommunismens” åtgärder kunde ses som lämpliga, inte bara för att trygga sovjetmaktens brådskande försvarsbehov, utan också för att krossa de kapitalistiska förhållandena och för att få kommunistiska förhållanden att växa fram. Den använda liknelsen antyder i själva verket, att de krafter var otillräckliga som proletariatet förfogade över för ”anfallet”, vilket skulle påtvinga nödvändigheten av en ”belägring”. Ur detta kan man dra slutsatsen, att när proletariatets styrkor vuxit (tack vare bolsjevikpartiets medlemstillväxt, en bättre ideologisk skolning och ett bättre förhållande till massorna, en effektivare underordning av de administrativa statsapparaterna, osv), så vore det rätt och riktigt att tillgripa denna typ av ”direktanfall”. På sätt och vis är det denna slutsats som bolsjevikpartiets ledning gör till sin vid 1920-talets slut. Men, vad som i själva verket är *felaktigt, det är att anse att statliga tvångsåtgärder kan vara en ersättning för massornas handlande och för en revolutionär omvandling av de ideologiska förhållandena i kampen för en radikal omvandling av produktionsförhållandena.*

Den förklaring som Lenin på detta sätt gav till varför det var *omöjligt att förutse* att försöket att omvandla produktionsförhållandena på ”krigskommunismens” sätt skulle misslyckas, är inte mer tillfredsställande ur en annan synvinkel: i själva verket borde det som Marx skrivit om produktionsförhållandenas natur och om villkoren för deras omvandling – t.ex. när han analyserar erfarenheterna från Pariskommunen – ha visat att ”krigskommunismens” metoder inte var av ett slag som kunde säkerställa en omvandling av produktionsförhållandena. Bolsjevikpartiet och i synnerhet Lenin var ändå inte okunniga om dessa analyser av Marx och erkände deras riktighet. Således kan man inte nöja sig med den förklaring som Lenin ger av ”krigskommunismens” misstag och man måste ställa frågan på ett annat sätt om ursprunget till de illusioner som möjliggjorde dem.

¹³ Lenin, CW, vol. 33, s. 85 (kursiv. av C. B.) [”Report On The New Economic Policy”]

B) Ursprunget till "krigskommunismens" illusioner.

Flera svarselement tycks förklara varför dessa illusioner kunnat uppstå, varför de kunde överleva under flera år och även födas på nytt vid slutet av 1920-talet.

Ett av dessa element – vars betydelse bara kan antydast här – är tendensen att identifiera partiets handlande med de breda massornas handlande, framför allt då arbetarmassornas. Visserligen rör det sig här inte mer än om en tendens till identifiering; Lenin understryker i själva verket vid mer än ett tillfälle, att den ena eller den andra åtgärden som partiet vidtagit, inte har blivit förstådd eller accepterad av arbetarklassen, och att det således finns en risk för att denna klass inte kommer att följa bolsjevikpartiet. Således står distinktionen mellan parti och klass helt klar i Lenins tankar. Det är inte desto mindre sant, att vad gäller de väsentligaste åtgärderna som vidtogs under "krigskommunismen" och det sätt på vilket de uppstod, så *verkar det som om partiets och statsapparatus handlanden hade satts som lika med massornas eget handlande*, något som hänvisar till liknelsen om "sammansmältning" som Lenin använder;¹⁴ denna liknelse tenderar dock, om man tar den alltför ordagrant att dölja de motsättningar som kan växa fram mellan partiet och arbetarklassen.

Senare kommer tendensen till att sätta partiet och klassen lika med varandra att återuppstå med full kraft och, genom att den inte korrigerats i tid, få de allvarligaste effekter.

Men det rör sig här bara om ett svarselement. Man måste i själva verket fråga sig, vilka anledningar var till att praktiken själv inte tidigare visat, att de åtgärder som partiet och sovjetstaten vidtagit under "krigskommunismen", *inte lett till* att de gamla kapitalistiska förhållandena förstörts och nya byggts upp. Med andra ord, måste man fråga sig varför de ekonomiska förhållandena som förekom under "krigskommunismen" kunde tas för kommunistiska förhållanden under uppbyggnad.

Till en så formulerad fråga, tycks det som om man kan ge följande delelement till svar:

Först och främst (vilket vi såg apropå den roll som gavs åt de ekonomiska statsapparaterna) hade bolsjevikpartiet inte helt och hållet brutit med somliga av de uppfattningar, som hade uppstått i det tyska socialdemokratiska partiet och som likställde uppkomsten av statsegendom och statlig centralisering med de kapitalistiska förhållandenas undergång, detta trots att Marx, Engels och Lenin själva ofta visat, att en socialistisk utvecklingsväg, långt ifrån att medföra ett stärkande av staten, med nödvändighet skulle innebära dess borttynande (något som är en effekt av stärkandet av den proletära diktaturen). I *Staten och revolutionen* understryker Lenin klart och tydligt att socialismen förutsätter att *staten i dess egentliga betydelse försvinner*. Lenin tar på nytt och mycket uttryckligen upp dessa termer i de anteckningar han gjorde vid läsningen av *Kritik av Gothaprogrammet* och andra texter av Marx och Engels, vilka behandlade problemet med staten. Lenin uppehåller sig alldeles speciellt vid ett brev som Engels skrev till Bebel i mars 1875, i vilket Engels skriver, när han drar ut lärdomarna från Pariskommunen:

"Man borde upphöra med allt detta prat om staten, i synnerhet efter Kommunen, som inte längre var någon stat i egentlig mening ... Vi skulle därför föreslå, att man överallt i stället för "stat" satte "samfund" (*Gemeinwesen* – C. B.), ett gammalt gott tyskt ord, som mycket väl kan ersätta det franska "kommun".¹⁵

Att statliga åtgärder vidtogs under "krigskommunismens" tid, för att "omedelbart bygga upp

¹⁴ Lenin skriver i augusti 1919 i texten "Brev till arbetarna och bönderna med anledning av segern över Koltjak"; "Arbetarklassens diktatur genomföres av bolsjevikernas parti, som redan 1905 och även tidigare smälte samman med hela det revolutionära proletariatet". (Lenin, *Valda verk* II:2 s. 277)

¹⁵ Kommentarer till Karl Marx, *Kritik av Gotha-programmet*, Arbetarkultur, Stockholm 1938, s. 44-45

socialismen”, trots antistatligheten i *Staten och revolutionen* – och trots de varningar som Lenin själv fört fram, som just använde termen ”statskapitalism under proletarietets diktatur” för att undvika varje sammanblandning mellan det statliga organiserandet av produktion och fördelning och uppbygget av socialismen – att dessa statliga åtgärder ändå vidtogs beror på, att *själva vidden av de statliga åtagandena vid denna tid förstört de kapitalistiska förhållandenas och bourgeoisins tidigare existensformer*, vilket gav en illusion om att denna typ av åtaganden skulle kunna krossa de tidigare ekonomiska förhållandena.

Denna illusion förstärktes av det faktum, att statens massiva ingripande inom cirkulationens sfär hade lett till att *varu- och penningcirkulationen* hade avskaffats i mycket hög utsträckning. Dessa hade ersatts med rekvireringsåtgärder och statliga åtgärder för att fördela produkterna. I denna situation räckte det med att se varu- och penningförhållanden som varande lika med kapitalistiska förhållanden (något som sammanföll med en ofta förekommande men felaktig tolkning av vissa texter av Marx), för att, från konstaterandet av att varu- och penningcirkulationen nästan försvunnit, komma fram till slutsatsen att själva de kapitalistiska förhållandena försvunnit. Det är på detta sätt som illusionen fick överhanden, om att ”krigskommunismen” hade inrättat en socialistisk produktion och fördelning.

Att det rörde sig om en illusion bekräftas av att man redan vid ”krigskommunismens” slut kan finna ett öppet återuppstående av utbytet av varor, när man då förkastar det omfattande utnyttjandet av statliga åtgärder, som hade *jagat bort varuförhållandena från den ekonomiska scenens förgrund*. Snabbheten i detta öppna framträdandes återkomst och dess massiva karaktär förklaras just av det faktum, att *de kapitalistiska produktionsförhållandena inte vid något tillfälle hade ”förstörts”*, d.v.s. ersatts med nya, socialistiska förhållanden. Det räckte således med att förtrycket lättade och att en större mängd produkter blev tillgänglig för att de varu- och penningförhållanden som dittills hade tryckts ned, åter skulle nå ytan.

I själva verket måste man understryka, att varuförhållandenas försvinnande också under krigskommunismen, var mer formellt än reellt. I alla städer fanns det i själva verket ställen, där den olagliga handeln utvecklades praktiskt taget i öppen dager, eftersom den tolererades av polisen. Ett exempel på en sådan plats är Sucharevskaplatsen i Moskva; detta torgs namn har t.o.m. blivit en vanlig benämning i Ryssland för att beteckna ”svartabörshandeln”. Den illegala handelns omfång var så stort att den officiella distributionen av livsmedel i städerna år 1919–1920 i allmänhet inte täckte mer än 25–40 % av stadsbornas kaloribehov.¹⁶

Hur som helst och hur stora illusioner som själva omständigheterna under ”krigskommunismen” än gav upphov till, så kvarstår ändå vissa fakta: dessa illusioner analyserades inte vid denna tidpunkt och analysen utvecklades inte heller i efterhand. Vad som i stället sker är att man *konstaterar att ”krigskommunismen” misslyckats* som en politik för en omvandling av de sociala förhållandena. Häri finns en otillräcklighet som återkastas på hur man formulerar den nya linje som antas efter det man övergivit ”krigskommunismen”. Denna linje framträder först som en *återgång* till uppfattningen om ”statskapitalismen”, i den form som denna uppfattning hade under våren 1918, därefter som en verkligt ny politik, som motsvarar den uppfattning av NEP som Lenin formulerar från hösten 1921. I kapitel IV nedan kommer vi att återvända till dessa olika uppfattningar av NEP, men innan vi undersöker dessa, måste vi ta upp den roll som spelades av begreppet ”statskapitalism”.

¹⁶ Se E. H. Carr, op. cit. del 2, s. 271.

III. "Statskapitalismen"

Strax efter det man övergivit "krigskommunismen", från våren till hösten 1921, framstod den då förhärskande uppfattningen av NEP som en *återgång till den statskapitalistiska politiken*, den politik som bolsjevikpartiet avsåg att följa redan vid tiden omedelbart efter Oktober. Denna "återgång" vittnar om den centrala plats som tanken på en statskapitalism under proletariats diktatur under en lång tid intog i Lenins och bolsjevikpartiets ögon.

I. Den plats som föreställningen om en statskapitalism under proletariats diktatur intog i bolsjevikpartiets politik.

När man undersöker de texter som Lenin skrev år 1917 och i början av 1918, ser man klart att uttrycket "statskapitalism under proletariats diktatur" användes i syftet att dra en *klar gränslinje* mellan de juridiska och politiska omvandlingar som då kan förverkligas, och nedbrytningen av de kapitalistiska produktionsförhållandena. Det gäller här att få det att framgå, att inte ens under proletariats diktatur, så skakar nationaliseringen och förstatligandet av produktionsmedlen mer än delvis om de kapitalistiska produktionsförhållandena: de "avskaffar" inte dessa förhållanden, lika litet som de får borgarklassen att "försvinna".

Likväl inskränker sig detta uttryck inte till denna "pedagogiska varningsroll" för att undvika att man blandar samman statliga former och socialistiska ekonomiska förhållanden. Det står också för en viss uppfattning av "etapper", som man måste gå igenom för att nå fram till socialismen. Således skriver Lenin i *Den hotande katastrofen och hur man bör bekämpa den*:¹

"... socialism är ingenting annat än det närmaste steget framåt från statskapitalistiskt monopol ..., socialism är ingenting annat [sic!] än statskapitalistiskt monopol, som vänts till hela folkets nytta och därmed *har upphört* att vara kapitalistiskt monopol"²

Dessa satser vilar i sig på ett visst antal förutsättningar; de antar att den "mest avancerade" kapitalismens organisatoriska former med nödvändighet är de som proletariatet bör och kan stödja sig på för att bygga upp socialismen. Problemet med dessa formers förhållande till sitt klassinnehåll (det faktum att de motsvarar vissa förhållanden mellan klasserna), belyses inte klart; således verkar den enda, viktiga frågan som ställs vara denna: *vem kontrollerar* användningen av dessa former? Det är för övrigt detta som Lenin säger:

"Egentligen är hela frågan om kontrollen beroende av vem som kontrollerar vem, d.v.s. vilken klass som är den kontrollerande och vilken som är kontrollerad."³

Den fråga som ställs är i grund och botten riktig, ty frågan om makten är av största vikt, men den är inte tillräcklig för att göra en rad andra frågor innehållslösa: kan sättet att kontrollera och de organisatoriska former som detta kontrollsätt kräver, vara desamma för två antagonistiska klasser, för en utsugen och en utsugande klass? Vilka modifieringar tvingar i annat fall det proletära maktutövandet på det *konkreta kontrollförfarandet*? Bör inte detta förfaringssätt själv undergå vissa omvandlingar beroende på om *stundens viktigaste uppgift* är en konsolidering av den proletära makten eller om den är den socialistiska omvandlingen av de ekonomiska förhållandena?

I oktober 1917 avgörs frågan – åtminstone vad gäller den etapp som revolutionen då befann sig i – till förmån för *den möjliga* och t.o.m. nödvändiga *identiteten mellan statskapitalismens*

¹ Denna text skrevs i september 1917 och kom ut som broschyr i slutet av oktober. Lenin, *Valda verk* II:1 s. 109ff.

² *Ibid.* s. 153

³ *Ibid.* s. 133

organisatoriska former under den borgerliga diktaturen och dess former under den proletära diktaturen, detta med en *avgörande reservation*: kontrollen över statskapitalismens apparater måste *handhas av det arbetande folket självt* (och inte ”i dess namn” av andra statsapparater). Men denna reservation får just samma fråga att uppstå på nytt: kan det arbetande folket verkligen utöva en kontroll över statskapitalismens högeligen centraliserade apparater? År 1917 svarar bolsjevikpartiet jakande på denna fråga.

I själva verket och givet den tidens konkreta betingelser – som vi tidigare analyserat – måste man erkänna, att det *vid denna tid* inte fanns några andra möjligheter att undvika ekonomins totala sammanbrott och ”söndersmulning”⁴ än genom just de åtgärder som då vidtogs och som i själva verket innebar en mycket begränsad kontroll från det arbetande folkets sida, vilket i regel var ointresserat av detta slags verksamhet.

Hur det än må vara med den saken diskuterades egentligen inte problemet om den generella nödvändigheten av en statskapitalistisk etapp, dess eventuella plats i marschen mot socialismen, de motsättningar som en sådan etapp innehåller och sättet att behandla dessa motsättningar. Vid denna tid föreföll den statskapitalistiska etappen vara en självklar nödvändighet för bolsjevikpartiet och den tyska krigsekonomin ”modell” verkade vara den som man borde inspireras av.

Praktiskt sett gör klasskampen att bolsjevikpartiet år 1918 tillämpar – eller söker tillämpa-två varianter av samma grundläggande uppfattning om ”statskapitalismen under proletariatets diktatur”.

A) Den variant som tillämpas från oktober 1917 till mars 1918.

Den första varianten söker så litet som möjligt röra vid det juridiska ägandet av företagen. Den dominerar i stort sett fram till mars 1918. Under denna period ses den statliga organisationen och reglementeringen av industrin som det väsentliga, och konfiskeringar av företag äger i allmänhet bara rum, när arbetarna i ett bestämt företag så kräver, eller som en ”bestraffnings”åtgärd. Vid den III:e sovjetkongressen, som samlas i januari 1918, slår Lenin fast denna inriktning och förklarar, att nationaliseringarna och konfiskeringarna är avsedda att ”tvinga /kapitalisterna/ ... till underkastelse.”⁵

I början av 1918 är det den katastrofala situation som den ryska ekonomin då befinner sig i, som är en av de mer omedelbara anledningar som Lenin oftast för fram för att rättfärdiggöra den statskapitalistiska politiken och då speciellt den vid denna tid förekommande varianten, som syftar till att begränsa exproprieringarna och nationaliseringarna. I denna situation anser Lenin, att man under en tid måste upphöra med offensiven mot kapitalet, med kampen för att förstöra de kapitalistiska förhållandena och för att bygga upp nya, socialistiska förhållanden. När Lenin svarar dem som i stället vill fullfölja offensiven, skriver han, t.ex. i *Sovjetmaktens aktuella uppgifter*:

”... Man /kan/ inte definiera uppgiften för innevarande ögonblick med den enkla formeln: att fortsätta offensiven mot kapitalet. Fastän vi utan tvivel ännu inte slutgiltigt slagit kapitalet och det förvisso är nödvändigt att fortsätta offensiven mot denna de arbetandes fiende, så vore en sådan definition inte exakt, inte konkret, den skulle inte ta hänsyn till det *egenartade* i innevarande ögonblick, då man i och

⁴ Man måste påminna om att det fanns en tendens till ekonomisk upplösning under vintern 1917-1918: varje lokalsamhälle och varje region sökte för eget bruk bevara sin egen produktion eller t.o.m. sådana varor som befordrades över dess ”territorium” för att i främsta hand bemöta de egna konsumtionsbehoven.

⁵ Lenin, *Samlade skrifter*, del 13 s. 16f. Man kan notera att de nationaliseringsdekret som antas vid denna tid, praktiskt taget alltid åtföljs av en ”framställning av motiv”, som inte hänvisar till en principiell exproprieringspolitik, utan till specifika orsaker som skulle rättfärdiggöra varje enskild åtgärd.

för den *fortsatta* offensivens framgång *just nu* bör ”avbryta offensiven”.⁶

Här framstår statskapitalismen mindre som en etapp än som en politik för att ”avbryta” den revolutionära offensiven. Likväl är det inte för Lenin fråga om ett verkligt avbrott. För honom ”gäller... /det/ en förflyttning av *tyngdpunkten* i vårt ekonomiska och politiska arbete. Hittills har åtgärderna för den direkta exproprieringen av expropriatorerna stått *i förgrunden*. Nu är det organiseringen av registrering och kontroll i de företag där kapitalisterna redan exproprierats, och likaså i alla övriga företag, som *träder i förgrunden*.”⁷

B) Den andra varianten.

Den andra varianten av ”statskapitalism under proletariats diktatur” är inriktad på en expropriering i stor skala av den tidigare bourgeoisin med ett samtidigt bibehållande av de borgerliga organisationsformerna och den statliga reglementeringen, också inom de statliga industriföretagen. Tillämpningen av denna andra variant påbörjas strax efter det Brest–Litovsk-fördraget undertecknats.

Mot Bucharin och ”vänsterkommunisterna” som protesterar mot denna uppfattning, ställer Lenin arbetarnas inställning, vilka, efter vad han säger:

”... vuxit ur barnskorna, ur den ålder då en ”radikal” fras eller småborgerlig tygellöshet kunde leda dem på avvägar, kommer till socialismen just genom kapitalistisk ledning av trusterna, genom maskinell storproduktion, genom företag med en årsomsättning på många miljoner – endast genom sådana industrier och sådana företag. Arbetarna ... fruktar inte den största ”statskapitalism”.⁸

I samma text om ”radikalismens” barnslighet och småborgerligheten för Lenin fram också andra argument som får statskapitalismen att framstå, *inte som en ”etapp”, utan som en politik*, som är berättigad på grund av den ryska revolutionens isolering och av nödvändigheten av att – samtidigt som man bevarade makten – vänta på den proletära revolutionens seger också i Tyskland.

Vid början av 1921, och vid utarbetandet av en första version av NEP, understryker Lenin på nytt nödvändigheten av att – under de existerande betingelserna – ta sin tillflykt till en statskapitalism under proletariats diktatur.

C) ”Återgången” till statskapitalism år 1921.

I Lenins broschyr *Om naturaskatten*⁹ ses NEP i huvudsak som en ”återgång” till statskapitalismen i den form som bolsjevikpartiet tänkte sig den under våren 1918. Vi skall senare¹⁰ se, att denna uppfattning av NEP var mycket tillfällig (den övergavs under hösten 1921); den är inte desto mindre teoretiskt viktig; den vittnar om den avsevärda plats som uppfattningen om en statskapitalism under den proletära diktaturen ännu tenderar att inta i bolsjevikpartiets politik och ideologi.

Konkret sett visar sig statskapitalismen då på flera ytterst skilda sätt. I sin broschyr pekar Lenin på dem som i hans ögon framstår som de viktigaste: koncessioner till kapitalisterna; kooperativ för småproducenterna och småkapitalisterna (vilka Lenin givetvis skiljer från arbetarkooperativen); utarrendering till de kapitalistiska företagen av statliga företag, oljefält, skogsbestånd jordområden o.s.v.¹¹ Dessa aspekter av statskapitalismen är också de som då är nya. De skall

⁶ Lenin, *Valda verk* II:1 s. 465f.

⁷ *Ibid.* s. 466

⁸ Lenin, *Valda verk i tre band*, del 2 s. 615f.

⁹ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 552f.

¹⁰ se nedan kapitel IV.

¹¹ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 573, 575, 577.

dock inte få oss att glömma de tidigare aspekterna, som redan fanns på plats, och som bibehållits: rekryteringen av kapitalister och borgerliga tekniker för att leda de statliga företagen (kapitalistisk hierarki vad gäller auktoritet och löner inom företagen), kapitalistiska organisationsformer för den samlade ledningen av statsföretagen, och kapitalisters och borgerliga teknikers deltagande i dessa organisatoriska former (framför allt VSNCh's roll, under vilken arbetarkontrollen i praktiken har underordnats).

Dessa sista aspekter av statskapitalismen förtjänar desto större uppmärksamhet som de finns kvar även senare, när man går in i vad Lenin kallar en ny ”repli”-fas, som för honom framstår som ett övergivande av statskapitalismen till fördel för en ny uppfattning av NEP. I själva verket ifrågasätter den brytning som sker vid övergången från den första till den andra uppfattningen av NEP, mycket mer än vad som kommer fram i ett övergivande av statskapitalismen, vilket vi kommer att se vid analysen av dessa två uppfattningar. Men man måste dessförinnan fråga efter ursprunget till föreställningen om en statskapitalism under den proletära diktaturen och efter dess plats i Lenins tankeutveckling.¹²

II. Ursprunget till uppfattningen om statskapitalismen och dess plats inom leninismen.

Begreppet ”statskapitalism” föds före det första världskriget i de tyska och österrikiska socialdemokratiska partierna. Det är i dessa partier som ledare och teoretiker, som Kautsky och framför allt Hilferding, belyser den avgörande roll som den monopolistiska statsmaktens centraliserade apparater uppfyller; dessutom ser de däri förebilden till de ekonomiska apparater som proletariatet kan utnyttja för att bygga upp socialismen.

Det tyska socialdemokratiska partiet reproducerar på detta sätt de borgerliga och småborgerliga uppfattningarna om ”socialismen” som Marx och Engels förde en oavbruten kamp emot. Således sökte Engels under en rad år få massorna och aktivisterna att bli bekanta med de antistatliga teser som Marx utvecklade i sin *Kritik av Gothaprogrammet*. Han lyckas först sent att få det tyska partiets ledare att godkänna publiceringen av denna text. Kort därefter lyckas han ur Erfurt-programmet (den tyska socialdemokratins program) få bort den på nytt uppdykande etatism, som det ursprungliga förslaget innehöll. Det antagna förslaget förklarar att det socialdemokratiska partiet inte kan ha något gemensamt med det man kallade ”statssocialismen”, vilken ersatte den enskilde företagaren med staten och som ”därigenom på en enda hand förenade makten att ekonomiskt exploatera och makten att politiskt förtrycka.”¹³

Det är väl känt med vilken kraft Lenin bröt med Kautskys uppfattningar om den borgerliga politiska statsapparaten och om proletariatets möjlighet att utnyttja denna. I *Staten och revolutionen* skriver Lenin t.ex.:

”... vi /finner/ nu, när vi granskar *historien* om Kautskys senaste förräderi mot marxismen, i själva hans polemik mot opportunisterna, i hans frågeställning och frågans behandling ... en systematisk avvikelse till opportunism just i frågan om staten.”¹⁴

Han visar här på ett stringent sätt hur Kautskys uppfattningar i den statliga frågan är oförenliga med lärdomarna från Marx; han påminner också om nödvändigheten av att proletariatet, för att kunna utöva sin diktatur, måste krossa borgarklassens statsapparat och bygga upp en egen politisk apparat och en stat som är avsedd att vittra bort.

¹² Denna plats verkar fortfarande vara betydelsefull i den första varianten av NEP (se nedan s. 397)

¹³ Se det brev som F. Engels skrev den 29 juni 1891 till K. Kautsky, i *Critique des Programmes de Gotha et d'Erfurt*, s. 84 (Detta brev förekommer inte i den svenska utgåvan av Gothaprogrammet, ö.a.)

¹⁴ Lenin, *Valda verk* II:1 s. 311

Men, när han gjort denna brytning, påpekar Lenin ändå – i samma text – att den *ekonomiska statsapparaten* som skapats under kapitalismens monopolistiska stadium, bör bevaras. Således skriver han:

”Förutom den huvudsakligen ”undertryckande” apparaten – den stående armén, polisen och ämbetsmannakåren – finns det i den moderna staten en apparat som är särskilt nära bunden till bankerna och syndikaten, en apparat som utför ett omfattande kontroll- och registreringsarbete, ifall man kan uttrycka sig så. Denna apparat kan och får ej krossas. Den måste undandras kapitalisternas kontroll, kapitalisterna och deras trådar till inflytande över den måste *skäras bort, slås av, huggas bort* ifrån den, och den bör *underordnas* de proletära sovjeterna och göras bredare, mera omfattande, allnationell. Och det *kan* göras, om man stöder sig på de landvinningar som storkapitalismen redan gjort (liksom den proletära revolutionen överhuvudtaget kan uppnå sitt mål endast om den stöder sig på dessa landvinningar).”¹⁵

I de texter som Lenin skriver vid denna tid kvarstår alltså en motsättning mellan analysen av borgarklassens politiska apparaters klasskaraktär – om vilka Lenin med kraft slår fast att de måste *krossas* – och den roll som han ger statskapitalismens ekonomiska apparat, som framstår som något som bör *bevaras* för att *underordnas* den proletära maktens organ. Den position som Lenin här försvarar, drar alltså upp en *gräns* för det arbete av förstörelse/återuppbyggnad, som den proletära revolutionen måste fullgöra. Denna position ger upphov till flera uppsättningar av frågor.

Den första gäller vilka *etapper* som den av proletariatet ledda revolutionen måste gå igenom; Lenin tillstår att revolutionen inte är en enstaka ”handling”, utan en *process, som genomgår olika etapper*, och han antyder, att var och en av dessa etapper kännetecknas av speciella *begränsningar* i det arbete av förstörelse /återuppbyggnad av de sociala förhållandena, som då faktiskt kan fullgöras. Likväl står vi här inför ett visst antal tvetydigheter vad gäller dessa etappers natur, deras innehåll och villkoren för övergången från en etapp till en annan. Därför framstår statskapitalismen ibland som en *etapp*, som man måste gå igenom av till synes ”tekniska” anledningar (det är genom att gå igenom denna etapp som proletariatet ”lär sig” att leda ekonomin, det kan således inte gå vidare utan att ha genomgått en statskapitalistisk etapp, som den lär sig att alltmer behärska); vid andra tillfällen framstår statskapitalismen som en *politik*, som proletariatet tillämpar under en bestämd *etapp av klasskampen*. Denna uppfattning av statskapitalismen som en *politik* tenderar att överväga från år 1921.¹⁶

En annan tvetydighet finns i texterna från år 1918, där det inte framgår om statskapitalismens apparater skall förstöras under övergången till revolutionens nästa etapp eller om de, i stället skall spela en roll också i *uppbygget av socialismen* (detta uppbygge är i Lenins ögon inte den uppgift som den ryska revolutionen hade att lösa år 1918).

Man kan givetvis inte förvänta sig, att Lenin i *förväg* skulle avgöra en fråga, som klasskampen ännu inte ställt på ett konkret sätt. Likväl kan vissa av hans formuleringar från den här tiden få

¹⁵ Se skriften från november 1917: ”Kommer bolsjevikerna att kunna behålla statsmakten?”, Lenin, *Valda verk i tre band*, del 2, citat s. 348.

¹⁶ Det är i denna bemärkelse som det kinesiska kommunistpartiet utövade en statskapitalistisk politik vid övergången från den nya demokratin till socialismen. Det konkreta innehållet i den statskapitalistiska politiken i Kina var med nödvändighet delvis annorlunda än dess innehåll i Ryssland. Således kännetecknas den först av statliga investeringar i privatkapitalistiska företag (som blivit blandföretag), av kontrakt som förenar privatföretagen med de statliga företagen, sedan av de privatkapitalistiska företagens omvandling till statsföretag, där de tidigare kapitalisterna under en viss tid har kvar ledande funktioner och höga löner och uppbär ränta på kapitalet från det företag de tidigare ägde. Denna politik tillämpades huvudsakligen i början av 1950-talet och vissa av de ekonomiska förhållanden som den lät växa fram, reproducerades ända fram till den stora Proletära kulturrevolutionen (som för övrigt inte förstörde samtliga av dem).

det att framstå som om samma ekonomiska, icke revolutionariserade apparater är avsedda att spela en roll i det socialistiska uppbygget.

En andra uppsättning frågor gäller just *villkoren för en omvandling av de sociala förhållanden* som förverkligats inom de statskapitalistiska apparaterna. Fastän Lenin i allmänhet ser politiken som det styrande och understryker att den omvandling av de sociala förhållandena som krävs för en övergång till socialismen, uppstår ur *klasskampen* och ur massornas handlande, så har han i själva verket ändå fört fram en del formuleringar, ur vilka man kan dra slutsatsen, att, under proletariats diktatur och när det privata ägandet av produktionsmedlen väl avskaffats, så skulle omvandlingen av de sociala förhållandena härröra ur produktivkrafternas utveckling och inte ur klasskampen; detta skulle speciellt vara fallet för att få uppdelningen mellan manuellt och intellektuellt arbete att försvinna. Han skriver t.ex.:

”... När vi ser, hur kapitalismen redan nu i otrolig grad *hämmar* denna utveckling /av produktivkrafterna/, hur många saker man skulle kunna utveckla vidare på grundval av den redan uppnådda moderna tekniken, så har vi rätt att med fullaste övertygelse säga, att kapitalisternas expropriering oundvikligen kommer att medföra en gigantisk utveckling av det mänskliga samhällets produktivkrafter. Men hur hastigt denna utveckling kommer att gå vidare, *hur snart den kommer att leda till arbetsfördelningens upphävande, till avskaffande av motsatsförhållandet mellan andligt och kroppsligt arbete*, till att arbetet förvandlas till ”det främsta livsbehovet”, det vet vi inte och *kan vi inte veta.*”¹⁷

Denna formulering antyder även om den är försiktig, att Lenin, i själva det ögonblick som han skriver *Staten och revolutionen* – d.v.s. när han bryter med de socialdemokratiska teoretiska positionerna, som han aldrig tidigare angripit så bestämt – ännu inte helt och hållet övergivit uppfattningen om att en omvandling av de sociala förhållandena (vad han kallar ”*arbetsfördelningens upphävande*”) *under givna politiska betingelser* är ett resultat av produktivkrafternas utveckling; inte heller (ty de två är förbundna med varandra) har han lämnat uppfattningen om att en *relativt* beständig roll kan ges åt de statskapitalistiska apparaterna.

I själva verket ser man hos Lenin vad gäller dessa frågor (statskapitalismens plats och roll, betingelserna för den socialistiska omvandlingen av de sociala förhållandena) två motsägelsefulla synsätt stå emot varandra – eller samexistera. Ett ”dominerande”, som allra främst ställer *massornas klasskamp, som en faktor för förstörelse /återuppbyggnad av de sociala förhållandena*, främst då de sociala produktionsförhållandena; ett annat ”*dominerat*” (på så sätt att det i allmänhet spelar en andraplansroll), som ser uppkomsten av nya produktionsförhållanden som avhängig av *produktivkrafternas utveckling*.

Förekomsten av denna andra uppfattning – som *när den är den dominerande* är ”ekonomismens” sätt att se – är inte alls förvånande; vissa Marxtexter (speciellt förordet från 1859 till *Till kritiken av den politiska ekonomin*) tycks inte helt utesluta den, och dessa texter-tolkade i en ”ekonomistisk” riktning – spelade en stor roll i den Andra internationalens ideologi, med vilken Lenin ännu bara delvis brutit år 1918.

På den teoretiska nivån beror svårigheten i att bryta med den ”ekonomistiska” tolkningen av vissa Marxtexter på, att det är helt riktigt, att det i allmänhet är produktivkrafterna som spelar den huvudsakliga, avgörande rollen – d.v.s. så länge som de existerande produktionsförhållandena inte förhindrar deras utveckling. När produktivkrafterna inte längre kan utvecklas inom gränserna för existerande produktionsförhållanden, spelas däremot den huvudsakliga, avgörande rollen av *produktionsförhållandenas omvandling*. Det är på denna punkt som det kan förekomma en ideologisk glidning, som leder till att man tror, att en radikal omvandling av produktionsförhållan-

¹⁷ Se ”Staten och revolutionen”, Lenin, *Valda verk* II:1 s. 300

dena, under vissa betingelser, och speciellt under proletariatets diktatur, skulle kunna ske ”fredligt”, under produktivkrafternas ”påtryckningar”; men, ”nödvändigheten” av en omvandling av produktionsförhållandena gör inte denna ”oundviklig”, den gör det bara möjligt att påbörja en period av *social revolution*.¹⁸

För att återgå till Lenins text om ”arbetsfördelningens upphävande” har den den bristen att den inger tanken på (men *inte säger*), att när ”kapitalisternas expropriering” väl skett, kan sedan ”upphävandet” av de tidigare ekonomiska förhållandena bli en direkt konsekvens av produktivkrafternas utveckling. En sådan tolkning kan leda till påståenden om att omvandlingen av statskapitalismens apparater och av de sociala förhållanden som de förkroppsligar, också de skulle kunna vara resultatet enbart av produktivkrafternas utveckling. *Denna tolkning, som gör produktivkrafterna och inte klasskampen till historiens motor* – något som alltså står i motsättning till Marx’ och Engels grundläggande uppfattningar – har antagits av den moderna revisionismen. *Denna tolkning utesluter dock en fortsättning av revolutionen under proletariatets diktatur*. Den leder således till att *konsolidera* beståndsdelarna av de mer eller mindre omvandlade kapitalistiska förhållandena, speciellt då den *kapitalistiska arbetsdelningen*, som kvarstår även när borgarklassens politiska makt förstörts och en statlig ekonomisk sektor satts på plats. Den *avväpnar* således proletariatet och gör det möjligt för borgarklassen att öka i styrka (särskilt som *statsbourgeois*). Slutligen bromsar för övrigt tillämpningen av denna tolkning produktivkrafternas utveckling.

Trots att den period av proletär diktatur var kort, som Lenin kunde göra ett bokslut över (och trots denna periods mycket speciella karaktär, vilken i stort dominerades av de militära uppgifterna), så visar Lenins sista texter allt tydligare att han då står i begrepp att bryta med vad han tidigare bevarat av ”ekonomistiska” tolkningar av Marx’ analyser. Han avlägsnar efter hand vad som finns kvar av ”kautskyanska” uppfattningar i den plats som han ännu 1918 var villig att ge statskapitalismen, som då inte sågs som en politik utan som en organisatorisk form, som direkt (d.v.s. utan att revolutionariseras) kunde tjäna uppbygget av socialismen och hjälpa till vid motsättningar mellan proletariatet och småborgerligheten. Analysen av de på varandra följande formuleringar som Lenin ger NEP gör det möjligt att klart förstå på vilket sätt han år 1922–1923 leds fram till en brytning med sina uppfattningar från år 1918. Den ännu ofullbordade karaktären hos denna omvandling av Lenins uppfattningar och de motsättningar i vissa formuleringar som blir resultatet härav, gör det senare möjligt för någon som ensidigt tolkar texterna – och genom att se bort från den tankens rörelse som de uttrycker – att oegentligt identifiera statskapitalism med socialism, i namn av en ”leninism”, som förråder just det som är nytt hos Lenin.

¹⁸ Vi vet, att Lenin understryker att denna period täcker en ”hel historisk epok”, en epok av övergång till kommunismen, under vilken en borgerlig restauration ännu är möjlig. (Lenin, ”Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky”, *Valda verk i 10 band*, bc. 8, s. 193-194)

IV. Den leninistiska uppfattningen av NEP och dess omvandlingar.¹

De skrifter i vilka Lenin tar upp problemen kring NEP är av en ytterligt stor betydelse. Lenin för där undan för undan upp de första revolutionsårens positiva och negativa erfarenheter på en teoretisk nivå. Han utgår från ett konstaterande av att "krigskommunismens" misslyckats, och samtidigt som han till synes "återgår" till uppfattningar från 1917–1918, formulerar han i verkligheten så småningom en ny strategi; en strategi som berikats av erfarenheterna och som allt bättre och bättre tar hänsyn till det faktum att den proletära revolutionen i det industrialiserade Europa inte längre tycks vara så omedelbart förestående; detta tvingar honom att på ett allt tydligare sätt föra fram *problemen kring socialismens uppbyggnad i ett land med en majoritet av bönder*, således att definiera en ny klassmässig strategi och en ny ekonomisk strategi, som skiljer sig från dem, som hittills godtagits. Visserligen förekommer en mängd delelement i denna strategi redan i tidigare skrifter, men de har där organiserats på ett annat sätt.

De texter där Lenin behandlar dessa problem berikas hela tiden mellan 1921 och 1923. Man ser där bildligt talat hur nya idéer föds fram, hur en allt större blick för motsättningarna och hur en allt skarpare formulering av kraven på en korrekt behandling av dessa, växer fram.

Att förstå Lenins tänkande och dess frammarsch är väsentligt, ty denna tanke utgör ett verkligt "laboratorium". Analysen av dess frammarsch gör det möjligt att se en levande tillämpning av marxismen; den är också fylld av lärdomar eftersom den får de hinder att träda fram, som mot uppkomsten av nya formuleringar ställer äldre och otillräckligare formuleringar.

I. Den leninistiska uppfattningen av NEP under våren 1921.

Den första uppfattningen av NEP, som formulerades under våren 1921, framkom främst för att bemöta en brådskande situation: inför omöjligheten av att fortsätta rekvireringspolitiken och nödvändigheten av att ta hänsyn till bondeklassens krav.

Genom att stödja sig på sina analyser från 1917 och början av 1918, genom att lägga fram ett konstaterande av "krigskommunismens" misslyckande och genom att ta den största hänsyn till böndernas egna krav, för Lenin samman elementen i en första uppfattning av NEP.

Denna första uppfattning innebär tillfälliga kompromisser, som man måste göra för att "hålla ut tills den internationella revolutionen segrat"². Den avser inte (som Lenin söker göra i sina senare texter), att öppna en ny väg mot socialismen, den lägger bara en grund av åtgärder som är oundgängliga för att stärka sovjetmakten.

På den ekonomiska politikens plan motsvaras denna första uppfattning av NEP (som grovt sett övervägde från mars till oktober 1921) i huvudsak av två slags åtgärder. Det är väl känt att den, å ena sidan, innehåller ett övergivande av utskrivningarna som påtvingats bönderna och deras ersättande med en naturaskatt och ett åter upprättande av en viss frihet för böndernas handel, liksom för småhandlarna och småindustrin.

Å andra sidan innehåller denna variant "eftergifter" åt det utländska storkapitalet, i den dubbla

¹ I detta kapitel som utgör ett avsnitt av bokslutet över fem år av revolution undersöks enbart omvandlingarna i den leninistiska uppfattningen av NEP. Vad gäller NEP's *verkliga konsekvenser* – som framför allt uppträder från år 1923 – kommer dessa att undersökas i detta verks andra volym.

² Se texten till Lenins rapport om "eftergifterna", en rapport som presenterades den 11 april 1921 inför den kommunistiska fraktionen av de Allryska fackföreningarnas centralråd; citat i Lenin, *CW*, vol. 32, s. 305 ["Report on Concessions at a Meeting of the Communist Group of the All-Russia Central Council of Trade Unions"]

avsikten att ställa en del av det internationella finanskapitalet mot en annan samt att sätta igång den ryska industrin igen, som då var praktiskt taget förlamad. Denna andra komponent i ”den nya ekonomiska politiken” sågs då som dess viktigaste komponent: den är en del av den ”statskapitalistiska” linjen, av vilken NEP då bara sågs som en variant. NEP, uppfattad som en variant av statskapitalismen, rättfärdigas i Lenins ögon av den analys som han vid denna tid gör av det förhållande som proletariatet kan ha till bondeklassen. Som han ser det under våren 1921, verkar en *politisk* allians mellan proletariat och bondeklass inte vara möjlig annat än om proletariatet kämpar för att stödja den demokratiska revolutionen och inte ser den socialistiska omvandlingen i stor skala av de sociala förhållandena som sin uppgift. En *ekonomisk vänskapspolitik* gentemot bondeklassen är dock nödvändig för att den proletära diktaturen skall kunna konsolideras: för att ”rädda den socialistiska revolutionen i Ryssland” enligt den formulering som Lenin använder i sin rapport den 15 mars 1921 inför bolsjevikpartiets X:e kongress. Han preciserar sin tankegång på detta sätt:

”...dessa två klasser (bondeklassens och proletariatets – C.B.) har skilda intressen, småbrukaren vill inte detsamma som arbetaren.”³

Vid RKP(b)'s X:e allryska konferens (26–28 maj 1921) återvänder Lenin till denna tankegång och understryker att alliansen mellan bondeklass och proletariat hade varit möjlig under inbördeskrigets betingelser, eftersom den vita offensiven hotade också bondeklassen med en återgång till storgodsägarnas herravälde:

”Den viktigaste anledningen, den viktigaste sporen, den avgörande faktorn i vårt fördrag (med bondeklassen – C.B) var inbördeskriget ... Detta var den väsentliga faktor som bestämde formen för alliansen mellan proletariat och bondeklass”.

Lenin tillägger, än tydligare:

”Så snart som vi varaktigt slagit tillbaka den yttre fienden ... har vi ställts inför en annan uppgift: den om den *ekonomiska* (kursiv. i texten) alliansen mellan arbetarklassen och proletariatet.”⁴

Den ”ekonomiska” (och således inte i huvudsak politiska) karaktären av alliansen mellan arbetare och bönder understryks här, som vi ser, av Lenin själv.

I samma rapport ger Lenin en fortsatt viktig plats åt storindustrin och förklarar:

”Den enda och verkliga basen ... för att grunda det socialistiska samhället kan bara utgöras av storindustrin. Utan de stora kapitalistiska verkstäderna, fabriker, utan den överlägset organiserade storindustrin, skulle man inte kunna tala om socialism i allmänhet, i all synnerhet inte i ett jordbruksland.”⁵

Lenin förbinder för övrigt förekomsten av ett proletärt *klassmedvetande* direkt med förekomsten eller frånvaron av en storindustri: ”Den viktigaste materiella basen, på vilken proletariatets klassmedvetande växer fram, är storindustrin.”⁶

Vid denna tidpunkt är ett av de avsedda målen, att stärka den ”ekonomiska alliansen” mellan arbetare och bönder *genom framväxten av ett ”socialistiskt utbyte” (i själva verket ett icke–monetärt utbyte) mellan städerna och landsbygden*. I praktiken ledde detta till en inställning, som föga gynnade återupprättandet av landsbygdens industri, som ju utgjorde grunden för böndernas

³ Lenin, ”Rapport den 15 mars om överskottsrekvisitionens ersättande med naturaskatt” i vid Rysslands kommunistiska partis (bolsjevikerna) tionde kongress. *Valda verk i 10 band*, del 10, s. 286

⁴ Lenin. *CW*, del 32, s. 404-405 [Tenth All-Russian Conference of the R.C.P.(B.) : ”Report On The Tax In Kind”]

⁵ *Ibid.* s. 408

⁶ *Ibid.* s. 410

dagliga liv. Vissa av de mål som man sökte uppnå med den variant av NEP som fanns under våren 1921, var således inte, när de tillämpades, av det slaget, att de kunde stärka den ekonomiska alliansen mellan proletariat och bondeklass.

Likväl tror Lenin att de eftergifter som gjordes åt bondeklassen, på det hela taget skulle göra det möjligt att undvika, att motsättningarna mellan denna klass och proletariatet utvecklades till antagonistiska motsättningar, även om antagonismen hotade så snart som proletariatet ville ta itu med andra uppgifter än de som hörde till den demokratiska revolutionen. Lenin uttrycker sig i följande termer, fortfarande inför partiets X:e konferens:

”Antingen måste bondeklassen komma överens med oss och i så fall gör vi ekonomiska eftergifter för dem, eller också blir det kamp.”⁷

Vid denna epok är den latent och alltid hotande antagonismen mellan proletariatet och bondeklassen i Lenins ögon, förknippad med bondeklassens småborgerliga karaktär; proletariatets *huvudfiende* är det småborgerliga elementet⁸ – därav slutsatsen att man måste skapa ”ett block eller ett förbund mellan den proletära staten och statskapitalismen mot det småborgerliga elementet”.⁹

I den rapport som Lenin lägger fram i juli 1921 inför den III:e internationalens tredje kongress, beskriver han på nytt med stor tydlighet sin dåvarande uppfattning om proletariatets förhållande till bondeklassen: för honom finns det, utanför de exploaterande klasserna i nästan alla kapitalistländer, utom möjligen i Storbritannien, ”en klass av småproducenter och småjordbrukare. Revolutionens huvudfråga är för närvarande kampen mot dessa klasser.”¹⁰

Naturligtvis kunde kampen mot småproducenterna och småjordbrukarna inte föras på samma sätt som kampen mot storgodsägarna och kapitalisterna, av den enkla anledningen att dessa sociala klasser representerade mer än 50 % av befolkningen: således:

”...kan man varken expropriera dem eller jaga bort dem; här måste kampen föras på ett annat sätt. Ur internationell synpunkt, om man ser världsrevolutionen som en enda process, får den period som just nu påbörjas i Ryssland sin betydelse av att vi nu i grund och botten praktiskt måste lösa problemet om proletariatets förhållande till den sista kapitalistiska klassen i vårt land ... Detta problem står nu inför oss på ett praktiskt sätt. Jag tror att vi kan lösa det. I varje fall kommer erfarenheten av det som vi gör att vara till nytta för framtida proletära revolutioner, som bättre kommer att kunna förbereda sig för att lösa detta problem.”¹¹

Denna uppfattning som utpekar småborgerligheten (och således bondeklassen) som ”huvudfienden”,¹² är en *pendang* till den, som avser att befördra statskapitalismen. Man återfinner här ett av de teman, som Lenin år 1918 utvecklade i sin broschyr ”Om 'Radikalismens' barnslighet ...”. Han tryckte där i själva verket på idén att i den kombination av ”element av de olika social-ekonomiska formationer som nu är förhanden i Ryssland”, så är det inte socialismen som kämpar mot statskapitalismen, utan ”det är småbourgeoisin plus privatkapitalismen som tillsammans,

⁷ Ibid. s. 420

⁸ Lenin, Nya tider och gamla fel i ny gestalt. *Valda verk* II:2 s. 614

⁹ Ibid. s. 620

¹⁰ Lenin, *CW*, vol. 32, s. 484 [The Third Congress of the Communist International: ”Report On The Tactics Of The R.C.P.”]

¹¹ Ibid. s. 484-485

¹² ”Under övergången från kapitalismen till socialismen ... är vår huvudfiende småborgerligheten med sina vanor, sina sedvänjor, sin ekonomiska situation”, Lenin, *CW*, vol. 27, s. 294 [Session of the All-Russia C.E.C.: ”Report On The Immediate Tasks Of The Soviet Government”]

gemensamt bekämpar både statskapitalismen och socialismen”.¹³

I denna text, som i andra, föreslår Lenin således en *allians mellan socialismen och statskapitalismen mot småproduktionen*, där statskapitalismen inte bara definieras som en politik, utan också som en ”socialekonomisk formation” som kännetecknas av ”en planmässig statlig organisation”, och som skulle möjliggöra ”det materiella förverkligandet av socialismens hushållnings- och produktionsförhållanden, dess social – ekonomiska förhållanden å ena sidan, och dess politiska förhållanden å den andra.” Dessa förhållanden verkar i Lenins ögon vara de som förekom i Tyskland, medan det i Ryssland bara fanns de politiska betingelserna för socialismen: proletariats diktatur. Härav följande slutsats: Man måste ”studera tyskarnas statskapitalism ..., inte rygga tillbaka för diktatoriska metoder för att påskynda överförandet av västerns praxis till det barbariska Ryssland ...”¹⁴

Ett betydelsefullt tema som utvecklas i broschyren *Om naturaskatten* gäller byråkratin, som Lenin, inte utan anledning, ser som en produkt av Rysslands ”förkapitalistiska” natur, där ”patriarkaliska förhållanden” fortfarande kännetecknar den ”avsides liggande landsbygden”, med från varandra isolerade byar, på vilka byråkratin lätt kunde lägga sitt ok,¹⁵ samtidigt som den var oförmögen att hjälpa bönderna komma ur sina villkor, medan en kombination av den proletära diktaturen och statskapitalismen i form av NEP tycktes honom vara förmögen härtill ...

Således är statskapitalismen i denna uppfattning av NEP det i Lenins ögon enda sättet att vid denna tidpunkt – givet bolsjevikpartiets begränsade styrkor, framför allt på landsbygden – kämpa mot byråkratin (denna nya form för framväxten av en småbourgeois), korruptionen och mutregimen; den skulle göra det möjligt att stärka de *regelbundna förhållandena* mellan städerna och landsbygden, och skulle *hjälpa till att förstöra de ekonomiska villkor, på vilka det reste sig en överbyggnad, som den proletära revolutionen inte riktigt kunnat förstöra.*

Lenin tillägger, att trots att den utveckling av utbytet som stimulerades på detta sätt hade en kapitalistisk karaktär, så var dess effekter mindre att frukta än de som följde på ett bibehållande av de existerande villkoren, eftersom ett bibehållande skulle leda till att den proletära diktaturen störtade samman, medan den utveckling av kapitalismen som NEP medgav, kunde förbli begränsad, på grund av att det fanns en arbetar- och bondemakt och genom att storgodsägarna och borgarklassen exproprierats.¹⁶

Lenin påstår givetvis inte, att de existerande politiska och ekonomiska betingelserna *räckte till för att dra en gräns* för kapitalismens utveckling. Således skriver han:

”Hela frågan går – både teoretiskt och praktiskt – ut på att finna de rätta metoderna för att länka kapitalismens oundvikliga (till en viss grad och för en viss tid) utveckling in i statskapitalismens strömfåra, för att skapa de för detta nödvändiga betingelserna och för att säkerställa statskapitalismens omvandling till socialism *inom en nära framtid.*”¹⁷

Denna formulering är intressant av många anledningar: den får den ytterst provisoriska karaktären hos denna uppfattning av NEP att framträda tydligt; den belyser nödvändigheten av att finna ”*de rätta metoderna*” för att begränsa statskapitalismens utveckling och den tar upp problemet om hur statskapitalismen skall *omvandlas* till socialism. Detta sista ställer dessa två

¹³ Se Lenin, *Valda verk i tre band*, del 2, s. 596 f, en text som tas upp på nytt i broschyren *Om naturaskatten*, från 1921, Lenin, *Valda verk II*:2 s. 555-556

¹⁴ Ibid. s. 558-559

¹⁵ Ibid. s. 578

¹⁶ Ibid. s. 582

¹⁷ Ibid. s. 572 (kursiv. av C. B.)

former klart *emot* varandra och utesluter tanken på att storindustrins utveckling inom ramen för en statskapitalism, när en proletär diktatur väl inrättats, *skulle kunna mynna ut i socialismen utan att kräva en omvandlingsprocess*, avhängig en riktig politisk linje. Vad gäller denna linje, understryker Lenin, att den inte kan utarbetas på ett abstrakt sätt; dess konkreta innehåll beror på hur de existerande motsättningarna måste behandlas (framför allt klassmotsättningarna). Det konkreta innehållet i den politiska linjen måste således, för att vara korrekt, bestämmas av den praktiska erfarenheten, något som kan kräva verkliga eller synbara framsteg liksom provisoriska ”tillbakagångar”, som hänger samman med tillämpningen av nya metoder. Den väg som gör en konsolidering av den proletära diktaturen möjlig och som sedan tillåter att socialismen kan byggas upp, kan inte upptäckas i en bok, den är inte ”rak som Nevskij-avenyn”,¹⁸ för att använda en gammal Leninfra, och det är inte tvunget, att det är de metoder som tycks göra det möjligt att så snabbt som möjligt ”flytta närmare” socialismens krav, som bäst motsvarar situationens, d.v.s. klasskampens krav. Således framställs den variant av NEP, som läggs fram under våren 1921 – i likhet med den följande varianten – inte som en redan utarbetad lösning på problemen, utan just som ett försök, som är avsett att överges eller modifieras om det visar sig vara oanvändbart i verkligheten.

II. Den leninistiska uppfattningen av NEP från hösten 1921.

Några månaders erfarenhet visar att NEP, sedd som en ny form av statskapitalism och som en allians mellan denna och socialismen gentemot småborgerligheten, inte är livskraftig. Så är fallet av en mängd anledningar: ”koncessionernas” och handelns tillväxt tar alltför långsamt form, tyngden från apparaterna, som invaderats av den gamla tsarbyråkratin, är fortfarande för tillintetgörande och initiativet från basen – som den första uppfattningen av NEP också sökte vädja till¹⁹ – lyckas inte heller ta form under dessa betingelser. 1921 är ett hungerår. Industriproduktionen ökar inte. Försörjningen av städerna och av de landsbygdsområden som inte levererar tillräckligt med livsmedelsprodukter, fortsätter att vara ytterst bristfällig. Lenin drar nya slutsatser av detta sakernas tillstånd. Han föreslår en *långtgående omvandling av NEP*.

I oktober 1921, i en rapport som presenteras vid Moskva provinsens VII:e partikonferens,²⁰ omdefinierar Lenin NEP och det ekonomiska förhållandet till bondeklassen och förklarar framför allt:

”Under våren sade vi att vi inte fruktade att återvända till statskapitalismen och vi såg framför oss just en reglementering av varuutbytet ...

Över hela landet var avsikten att på ett mer eller mindre socialistiskt sätt byta industriprodukter mot jordbruksprodukter och att genom detta varuutbyte återupprätta industrin i stor skala som den enda möjliga grunden för en socialistisk organisation. Vad blev resultatet? Resultatet blev ... att varuutbytet slet sig loss; det slet sig loss i så motto att det övergick till köp och försäljning ... Vi måste erkänna att vår reträtt visade sig vara otillräcklig, att det är absolut nödvändigt för oss att genomdriva en ytterligare reträtt, gå ytterligare ett steg bakåt när vi går från statskapitalism till inrättandet av en statlig reglering av köp och försäljning, av penningcirkulation.”²¹

Ekonomiskt sett innebär denna nya definition av NEP samma sak som att i relativt stor skala återupprätta de öppna varu- och penningförhållandena. Bolsjevikpartiet accepterar från och med nu att sådana förhållanden växer fram i en mycket mer omfattande skala än vad som ursprungligen hade avsetts, eftersom det hoppades kunna sätta på plats ”direkta (ickemonetära)

¹⁸ Petrograds ”Champs-Élysées”

¹⁹ Ibid. s. 582

²⁰ Lenin, CW, del 33, s. 81f [”Seventh Moscow Gubernia Conference of the Russian Communist Party”]

²¹ Ibid. s. 95-96 Se även E. H. Carr, op.cit. del II, s. 375

förhållanden” mellan de olika produktionsenheterna, mellan jordbruk och industri, mellan stad och landsbygd, mellan den statliga sektorn och bönderna. Återupprättandet av varu- och penningförhållanden ses som nödvändigt för att ekonomin verkligen skall kunna sättas på fötter. I allmänhet är det denna förändring i den ”ekonomiska” uppfattningen av NEP, som dragit till sig uppmärksamheten och som har uppfattats som betydelsefull.

Det viktigaste är dock de *politiska* följderna av denna andra variant av NEP. I själva verket utgör denna *begynnelsen av ett nytt slags förhållande mellan proletariatet och bondeklassen*, ty det som tidigare betecknades som en *”allians” mellan statskapitalism och socialism, upphör nu att vara det avsedda målet*. Egentligen innebär detta att man på nytt avsäger sig sådana försök att underordna bönderna under den ekonomiska statsapparaten som skulle lägga på dem olika tvångsåtgärder, av dem kräva produktions- och bytesvillkor som de annars inte hade accepterat. Vägen står således öppen för ett sökande inte bara efter en ekonomisk utan också efter en politisk allians med bondeklassen. Med andra ord, innebär bolsjevikpartiets antagande av denna andra version av NEP en möjlighet till en ny omgruppering av klasskrafterna, vilken innebär att man på *nya grundvalar* (som ännu inte är klart fastlagda vid slutet av 1921) *bygger upp alliansen mellan arbetare och bönder*, den enda solida basen – i ett land som dåtidens Ryssland – för en konsolidering av proletariatets diktatur.

De konkreta villkoren för att gå framåt på den nyss inslagna vägen var dock inte omedelbart gynnsamma. Å ena sidan – och vi återkommer till detta, när vi behandlar den bild av en ”repli” som används för att beteckna NEP – framgår det ännu inte klart på den ideologiska nivån, om omdefinieringen av förhållandet mellan proletariat och bondeklass är av en taktisk (och således provisorisk) natur och har påtvingats av omständigheterna, eller av en strategisk natur (som skulle göra det möjligt att fastslå en grundläggande, politisk linje). Å andra sidan gör bolsjevikpartiets svaga förankring i byarna – ett arv från dess förflutna – att det inte från en dag till en annan kan förstå bondemassornas djupaste strävanden och knyta nära förbindelser med de mest utblottade av fattig- och mellanbönderna, för att hjälpa dessa i kampen mot det förstärkande av de rika elementen bland bönderna, som den ”andra” NEP kan åstadkomma.

Så länge som de konkreta betingelserna för en politisk allians mellan proletariatet och avgörande delar av bondeklassen (som då fortfarande står under de välbärgade landsbygdsskiktens ideologiska och politiska inflytande) inte har skapats, tenderar alliansen mellan arbetare och bönder att framför allt ta sig en ekonomisk karaktär. Men, om den ekonomiska alliansen inte är en *delkomponent i en verklig, politisk allians*, är den själv mycket ömtålig på grund av de motsättningar som kan fördjupas mellan bönderna som producenter av varor (som de försöker avsätta till högsta pris) och arbetarna och sovjetstaten.

Även om dessa ekonomiska motsättningar är reella, kan de ändå bara förbli *sekundära* – om de behandlas på ett lämpligt sätt – ty de stora bondemassornas grundläggande intresse är att finna en väg som gör det möjligt för den att radikalt omvandla de ekonomiska förhållanden som de är underkastade, *en väg som frigör dem från de rika böndernas, handelsmännens och penningutlånarnas exploatering* (vars styrkor ökar under de första åren av NEP) och som kan ge dem en radikal förbättring av sina levnadsvillkor. Men denna väg kan bondemassorna bara slå in på med hjälp och vägledning från proletariatet, från dess *organisation* och ideologi, som gör att det kollektiva intresset kan ta överhanden över det individuella och över den småborgerliga egoismen.

Eftersom den ursprungliga uppfattningen av NEP har omvandlats vid slutet av 1921, uppstår frågan: Under vilka betingelser, genom att sätta vilka åtgärder i verket, kan det maktavande proletariatet förverkliga *en politisk allians av ett nytt slag* med bönderna, en allians som till sitt

mål inte bara har fullgörandet av revolutionens demokratiska uppgifter utan också vill stärka den proletära diktaturen, i avsikt att *bygga upp socialismen*? Denna fråga ställdes på ett alltmer konkret sätt allteftersom tiden gick och som perspektivet avlägsnade sig av en sammansmältning (först sedd som omedelbart förestående) med en proletär revolution i de industrialiserade länderna i Europa, i första hand i Tyskland.

I Lenins sista skrifter – skrivna vid början av 1923 och således frukten av ytterligare ett års erfarenheter – kan man se att han gjort avgörande framsteg vad gäller formuleringen av ett svar på dessa frågor. Hans slutsatser är samlade i *Om Kooperationen, Om vår revolution, och Hellre mindre men bättre*.²²

A) "Om Kooperationen"

I den första av dessa texter påpekar Lenin den polemiska karaktären hos vissa av sina tidigare formuleringar om statskapitalismen, vilket gör det omöjligt för oss att anse att allt som han tidigare sagt om denna fråga fortfarande utgör hans åsikter år 1923.²³

Men den avgörande betydelsen hos denna text sammanhänger framför allt med den stora vikt som Lenin där lägger vid *den kooperativa produktionen som den socialistiska produktionsform som står öppen för bondeklassen*. Han kritiserar här de ståndpunkter som bolsjevikpartiet tidigare intagit, och där partiet, efter vad han säger, "redan börjat glömma Kooperationens gigantiska betydelse", bara ägnat den ett högst "otillräckligt" intresse och behandlat den med ringaktning". Han understryker att Kooperationen "får en alldeles enastående betydelse" (medan äganderätten till produktionsmedlen befinner sig i statens händer) i samband med övergången, ty den är "en väg, som är så enkel, lätt och tillgänglig för bönderna som möjligt."²⁴

Här finner man, i en och samma mening, ett avvisande av den ensidiga betydelse som getts statsföretagen (speciellt statsjordbruken) och en betoning av den roll som Kooperationen bör ha, speciellt för bönderna, som från denna tid allt mer och mer står i centrum för Lenins uppmärksamhet.

När han talar om bönderna, tillägger han: "Om den kooperativa organiseringen av bönderna varit fullständig, skulle vi redan stå med båda fötterna på socialistisk mark."²⁵

De kooperativ, vars framväxt på detta sätt identifieras med skapandet av villkoren för en övergång till socialismen, kan ta sig de mest skilda former, men kooperativens utveckling måste få en frivillig karaktär: vila på böndernas egen övertygelse.

När Lenin formulerar dessa förslag kämpar han mot en mycket mäktig strömning inom bolsjevikpartiet, vilken framför allt växt fram under "krigskommunismen". Vid denna tid föreslog en mängd bolsjevikledare att man i praktiken skulle integrera kooperativen i "sovjetorganen", vilket i detta fall inte innebar lokala sovjeter (massornas organ för självstyrelse) utan *centraliserade, administrativa apparater* (Folkhushållningsrådet, Kommissariatet för försörjningen, Jordbrukskommissariatet²⁶). I själva verket skulle man på detta sätt ha nationaliserat kooperativen. En majoritet av den IX:e bolsjevikpartikongressens "avdelning för en undersökning av kooperativen" uttalade sig för övrigt till förmån för en dylik nationalisering. Endast ett ingripande från Lenins sida vid denna kongress gjorde det möjligt att "uppskjuta detta beslut till senare" ("Det är ... ännu omöjligt att tala om nationalisering av kooperativen. Först och främst skapa en grund och

²² Lenin, *Valda verk* II:2 s. 780ff, 790-794 samt s. 802 ff

²³ Ibid. s. 785

²⁴ Ibid. s. 781

²⁵ Ibid. s. 788

²⁶ Se på denna punkt *KPSS v Rezoljutsijach*, op. cit. del 1 s. 495

sedan – sedan får vi se.”).²⁷

Lenin ger år 1923 kooperationen en betydande roll. I hans ögon utgör den *inte enbart en förberedande etapp*: ”...en enkel tillväxt av kooperationen är ... för oss liktydig med socialismens tillväxt”, ty den tillåter framväxten av ”socialistiska ekonomiska förhållanden”. Vi ser, att den fråga som Lenin här tar upp, *inte gäller det juridiska ägandet av produktionsmedlen* (som i denna text framstår som om de borde vara ”sammällsegendom”), utan snarare de sociala produktionsförhållandena; det är för övrigt därför som kooperationen inte bara skall förekomma i vad Lenin ofta kallar ”övergångsfasen” utan ”är socialismens system”.²⁸

Denna text har en dubbel betydelse: en teoretisk (som Lenin inte får tid att utveckla) och en konjunkturbestämd.

Den allmänteoretiskabetydelsen hos denna text svarar mot en ny brytning med ytterligare en variant av de ”etatistiska” uppfattningar, som man ärvt från den Andra internationalen. Genom att uttryckligen peka på kooperationens socialistiska karaktär under proletariats diktatur, går Lenin tillbaka till Marx och Engels mycket uttryckliga formuleringar, formuleringar som mycket ofta ”täckts över” av förenklade etatistiska uppfattningar. Men – under politiska betingelser – kan en seger för sådana uppfattningar gynna reproduktionen av borgerliga sociala förhållanden under en specifikt juridisk täckmantel, och göra det möjligt för de icke-arbetande att via statsapparaten förfoga över produktionsmedlen.

Den ”glömska” i vilken de Marx- och Engelstexter ofta fallit, som ger en avsevärd plats åt kooperationen och åt produktionssammanslutningar, tvingar oss till vissa påminnelser.

I sin *Inbördeskriget i Frankrike* [Pariskommunen] understryker Marx, att en av kommunens stora lärdomar och frukten av kommunardernas revolutionära djärvhet var de ”praktiska åtgärder /för att/ fullständigt förstöra byråkratin” som utfärdats; bland dessa fanns inte bara de politiska åtgärder som Lenin nämner i *Staten och revolutionen* (att placera ämbetsmännen, vars antal från och med nu minskas betydligt, under massornas kontroll, vilka valt dessa ämbetsmän, samt att fixera deras löner på en arbetares lönenivå), utan också ekonomiska åtgärder, som när kommunen lämnade tillbaka produktion–medlen till arbetarsammanslutningarna. Just i Engels inledning till *Inbördeskriget i Frankrike*, som skrevs, år 1891, förklarar denne, att ”kommunens ojämförligt viktigaste dekret gick ut på att skapa en industrins och t.o.m. manufakturs organisation, som inte endast skulle vila på sammanslutningen av arbetarna inom varje fabrik utan också på att förena alla dessa kooperativa organisationer till ett stort förbund, kort sagt en organisation som, vilket Marx mycket riktigt anmärker i ”Inbördeskriget”, slutligen måste resultera i kommunismen ...”²⁹

Några år senare trycker F. Engels, när han talar om perioden av övergång till kommunismen, på det faktum att varken Marx eller han själv ”någonsin tvivlat på att man i fallet av en övergång till en kommunistisk ekonomi, i stor skala måste använda sig av det kooperativa företaget som ett mellansteg, givet att saken organiseras på så sätt, att samhället, således till en början Staten, bibehåller ägandet av produktionsmedlen,³⁰ så att kooperationens enskilda intressen inte kan

²⁷ Lenin, *CW*, vol. 30, s. 483-484. [Ninth Congress of the R.C.P.(B.): ”Speech On The Co-Operatives”].

²⁸ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 785

²⁹ K. Marx, *la Guerre civile en France*, Editions sociales, Paris 1968, citat s. 299 [*Pariskommunen*]

³⁰ Den plats som här ges det statliga ägandet av produktionsmedlen bestäms av själva förekomsten av denna stat; det är för att staten förekommer under övergången som Engels i denna text talar om det kooperativa företaget som ett ”mellansteg”. I själva verket rör det sig inte om ett ”mellansteg” på väg mot ett statligt ägande av produktionsenheterna, eftersom detta ägande givetvis måste försvinna tillsammans med staten själv.

konsolideras gentemot hela samhället intresse.”³¹

Således återknyter Lenins text *Om Kooperationen* till Marx' analyser och fortsätter på denna speciella, men viktiga, punkt den *brytning med den Andra internationalens uppfattningar, som redan påbörjats i Staten och revolutionen*.

Denna texts plats i den *politiska konjunkturen* vid slutet av 1922 och början av 1923 är likaså viktig. *Om Kooperationen* konkretiserar i själva verket konsekvenserna av den leninistiska uppfattning av NEP som börjar formuleras vid slutet av 1921; den gör det genom att *öppna en ny väg för alliansen mellan arbetare och bönder*, och på så sätt avsevärt utvidga räckvidden för Marx' och Engels skrifter, vilka framför allt avsåg arbetarkooperativen. De nya slutsatser som

Lenin på detta sätt kommer fram till, är produkten av erfarenheten från de första fem åren av rysk revolution och av en analys av dess framgångar och misslyckanden, som fått det att allt klarare framstå, vilket sätt som skulle vara det rätta för att ta itu med de motsättningar som på basis av delvis felaktiga politiska och ekonomiska praktiker växt fram mellan proletariatet och bondeklassen. Dessa texter drar således ut lärdomarna från tidigare misstag.

B) Framväxten av socialistiska ekonomiska förhållanden och kampen mot statsapparaten.

Det är inte av en slump som Lenin på en och samma gång söker en väg som skulle göra det möjligt att utveckla socialistiska ekonomiska förhållanden på själva bondeproduktionens nivå, och fastställer uppgiften att kämpa mot statsapparaten.

I sina skrifter från början av 1923 understryker Lenin nödvändigheten av att slutföra en samling uppgifter som rör omvandlingen av *de politiska och ideologiska förhållandena*. Han räknar upp dessa uppgifter: kamp mot en statsapparat som ärvts från tsarismen, förstörelse av denna apparat, uppbyggandet av en verkligt socialistisk apparat, påbörjandet av ett gemensamt och förtroendefullt arbete tillsammans med bönderna, liksom av en envis kamp mot storhetsvansinnet, slöseriet, skrävlet, respekten för hierarkin, den administrativa procedurernas former och vanor, allt drag som tillhör en statsapparat som inte är ”socialistisk mer än till namnet”. För Lenin kan dessa uppgifter bara fullgöras med hjälp av en *verklig och återupprättad enhet mellan arbetarklassen och bondeklassen* och genom en *vädjan till de avancerade arbetarna för att man i praktiken och med ett kritiskt sinne*, utan rädsla för angiveri, skall veta vad som var negativt i den tidigare och nuvarande erfarenheten. Lenin fördömer således på förhand de många försök som kommer att göras för att ”gå framåt” med samma byråkratiska och statliga medel som tidigare.

Den grundläggande faktorn i denna politiska linje av kamp mot en apparat, som Lenin betecknat som en ”tsaristisk apparat överstryken med rödfärg”, utgörs av *proletariatets ideologiska och politiska ledarskap* över bondeklassen. Det gäller inte längre att med tvång kväva det småborgerliga elementet (tvång utövas givetvis fortfarande mot ett öppet kränkande av det ekonomiska och sociala livets regler, så som de fastställts av den proletära diktaturen), utan att *övertyga bonde-massorna* och att steg för steg och tillsammans med dem bygga upp en stat av ett verkligt nytt slag:

”Vi måste sträva att bygga upp en stat, i vilken arbetarna behåller sin ledning av bönderna och böndernas förtroende och genom den största sparsamhet från sina samhälleliga förhållanden avlägsnar varje spår av slöseri, av vilket slag det vara må.

Vi måste ställa in vår statsapparat på största möjliga sparsamhet. Vi måste från den avlägsna alla spår

³¹ Citerat efter Marx-Engels, *Briefe an A. Bebel, W. Liebknecht, K. Kautsky und Andere*, Moskva–Leningrad, 1933. Brev från Engels till Bebel daterat den 20-23 januari 1886, op.cit. s. 430. Engels sista mening tar upp ett problem av avgörande betydelse, men som enbart kan lösas med hjälp av statligt ägande.

av slöseri, som den behåller så mycket av från tsartidens Ryssland, från dess byråkratiskt–kapitalistiska apparat.”³²

Uppbygget av en ny typ av stat, framväxten av förtroendefulla relationer mellan arbetarna och bönderna samt arbetarklassens ledande roll, innebär, att man använder sig av en *masslinje* i nya former.³³ Detta är nödvändigt för att nya *politiska förhållanden* skall kunna byggas upp; dessa kan dock inte konsolideras annat än om de *ekonomiska förhållandena*, och då i första hand produktionsförhållandena, *själva omvandlas*. I själva verket är det som Marx skriver:

”Det är alltid det direkta förhållandet mellan produktionsbetingelsernas ägare och de verkliga producenterna ... som avslöjar den innersta hemligheten, den förborgade grundvalen för hela samhällsbyggnaden och därmed också den motsvarande politiska formen för förhållandet mellan härskare och behärskade, kort sagt, den vid varje tillfälle existerande specifika statsformen.”³⁴

Det förhållande som Lenin uppställer mellan *omvandlingen av produktionsförhållandena inom jordbruket* med hjälp av kooperationen och *omvandlingen av staten*, är således inte på något sätt tillfälligt. Inte desto mindre – och vi kommer att återvända till denna punkt – tar Lenin inte upp alla de frågor som hänger samman med omvandlingen av produktionsförhållandena *inom industrin*. Det är kanske så, därför att, som Marx säger ”mänskligheten /aldrig/ ställer sig några andra problem än de den kan lösa” – och för att de ideologiska och politiska betingelserna (motsättningarnas skärpa) för en omvandling av produktionsförhållandena inom industrin då inte fanns för handen.

Även om Lenin inte tar upp problemet om den revolutionära omvandlingen av produktionsförhållandena inom industrin i hela dess vidd (d.v.s. om den radikala omvandlingen av produktionsprocessen), tar han – redan på våren 1921 – ändå upp *ytterst viktiga aspekter* av detta problem när han uttalar sig för en bestämd industriell utveckling, som vilar på ”ett stort initiativ ute i landet” samt för en framväxt av ”den lokala småindustrin”.³⁵ Lenin förkastar för den skull inte en snabb utveckling av storindustrin, men han drar på detta sätt upp ett perspektiv, som senare kommer att ta form i Kina under de dubbla parollerna: ”Gå på två ben”³⁶ och ”Två initiativ är bättre än ett”.³⁷ Visserligen är Lenins texter ännu långt avlägsna dessa paroller och deras samband med kampen mot de olika formerna för arbetsdelning som man ärvt från klassamhällena, men man där se början till en dylik inriktning. Texterna från år 1923 bekräftar det, då de mot statsapparaternas storhetsvaninne och brist på realism ställer blygsamheten och allvaret hos initiativen från basen, från arbetare och bönder, och på detta sätt än en gång betonar nödvändigheten av en masslinje för en revolutionär omvandling av de ekonomiska förhållandena.

I vart fall är början till en sådan inriktning tillräckligt klar i Lenins sista texter, den hotelse tillräckligt tydlig som den riktar mot den statsbourgeois som håller på att formeras inom de administrativa och ekonomiska apparaterna, och denna ”nya bourgeois” möjlighet till påtryckningar i sig tillräckligt stor, för att *Om kooperationen* och *Om vår revolution*, som skrevs i början av januari 1923, inte publiceras i *Pravda* förrän mot slutet av maj (vilket är en exceptionellt lång väntetid för en text av Lenin).

³² Lenin, ”Hellre mindre men bättre”, *Valda verk* II:2 s. 820

³³ Se nedan, s. 414 ff

³⁴ K. Marx, *Kapitalet* III, s. 701

³⁵ Lenin, *Valda verk*, II:2 s. 582, se också s. 570 [”Om naturaskatten”]

³⁶ Vilket innebär att man samtidigt utvecklar storindustrin och småindustrin, att man på en och samma gång använder högmoderna och äldre tekniker, däri inbegripet traditionella tekniker, som för övrigt efter hand kan omvandlas.

³⁷ Med detta måste man förstå kombinationen av centrala och lokala initiativ.

C) *Masslinje, kulturrevolution och omvandling av de ekonomiska förhållandena.*

Under NEP's första månader understryker Lenin bestämt nödvändigheten av att man på nytt med kraft tillämpar en masslinje. I sin broschyr *Arbetar- och försvarsrådets instruktioner till de lokala sovjetadministrationerna*³⁸ skriver han till exempel:

”Massan av arbetare, bönder och intellektuella förser oss med en stor mängd dugliga och hederliga partilösa, som vi måste ge viktigare poster i det ekonomiska uppbyggets tjänst och låta kommunisterna sköta om kontrollen och ledningen. Å andra sidan, måste kommunisterna kontrolleras av de partilösa ... Det är nödvändigt att vi till arbetar- och bondeinspektionen inbjuder grupper av partilösa arbetare och bönder, vars hederlighet bevisats och vid sidan om alla andra funktioner få dem att delta, mer än för formens skull, i granskningen och uppskattningen av arbetet.”³⁹

Denna ”instruktion” går klart i riktning mot att det inrättas en *kontroll från massornas sida över statsapparaterna och över kommunisterna själva*. En sådan inriktning återkommer från och med nu ständigt i Lenins skrifter och tal, i hans inlägg vid bolsjevikpartiets XI:e kongress⁴⁰ (slutet av mars – början av april 1922) och i de skrifter som han ställer samman vid början av 1923.

Vad gäller dessa sista understryker Lenin där speciellt direktkontaktarna mellan arbetare och bönder och deras roll.

På denna punkt förtjänar följande avsnitt, som är ett utdrag ur Lenins *Dagboksblad*, att citeras:

... Att upprätta förbindelser mellan stadsarbetarna och de arbetande på landsbygden, att mellan dem upprätta den form av kamratskap, som lätt kan åstadkommas mellan dem – det är vår plikt, det är en av de viktigaste uppgifterna för arbetarklassen, som befinner sig vid makten. För detta måste man skapa en rad sammanslutningar (partiorganisationer, fackliga och enskilda sammanslutningar) av fabriks- och verkstadsarbetare, som systematiskt ägnar sig åt att hjälpa landsbygden i dess kulturella utveckling.”⁴¹

I denna text, som i andra, syftar Lenin på *en mängd olika former för massornas organisering* samt på arbetarnas verksamhet inom bondeklassen för att hjälpa bönderna att organisera sig så att de inte faller undan för administrativa apparater som inte har något med socialism att göra, så att de kan kontrollera dessa apparater och så att de allt eftersom själva inriktar sig mot socialismen, tack vare proletariats ledarskap men utan vare sig överilning eller tvång.

Vid samma tid återvänder Lenin också till temat om en ”*kulturrevolution*”, som ett nödvändigt villkor för socialismens utveckling. Visserligen avser han härmed, ”*till en början*” (således inte för att man skall stanna där) en borgerlig kultur, som, efter vad han anser, skulle göra det möjligt att kasta av sig ”förborgerliga kulturer”, d.v.s. byråkratiska eller feodala kulturer. Det står för övrigt klart, att när Lenin talar om en ”borgerlig kultur” så gör han det för att skingra de förutfattade meningar om den ”proletära kulturen”, som lagts fram av ”många av våra unga litteratörer och kommunister”, och inte för att skjuta undan en autentiskt proletär kultur, som verkligen skulle kunna tränga in ”i kulturen, i vardagslivet, i sedvänjorna”.⁴²

Man måste understryka, att termen ”*kulturrevolution*” för Lenin betecknar *två sammanflätade revolutionära processer*. Den första motsvarar den *demokratiska revolutionens* fullbordande på sedvänjornas och utbildningens område; det är i denna mening som Lenin talar om att avskaffa de ”byråkratiska” eller ”feodala” ”förborgerliga kulturerna”. Den andra rör en proletär kultur-revolution, vars utvecklingsbetingelser Lenin utan tvivel inte hade någon möjlighet att lägga fram

³⁸ Lenin, *CW*, vol. 32, s. 375f [”Instructions of the Council of Labour and Defence To Local Soviet Bodies”]

³⁹ *Ibid.* s. 388

⁴⁰ Lenin, RKP(b):s elfte kongress den 27 mars-2 april 1922. *Valda verk i 10 band*, del 10, s. 430 ff.

⁴¹ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 778

⁴² Lenin, *Valda verk* II:2 s. 802-803

vid den tidpunkt han skriver, men som han tydligt upplever ett behov av, när han av *fabriksarbetarna begär, att de skall hjälpa till med landsbygdens kulturella utveckling*, och när han förklarar, att de förborgerliga kulturernas ersättande med den borgerliga kulturen bara är en *början*.

Den uppfattning som Lenin har av förhållandet mellan överbyggnaden och basen – en uppfattning som är radikalt annorlunda från många andra bolsjevikers, främst då Bucharins ”mekanistiska” ställningstaganden – förklarar det dialektiska sätt på vilket han ställer problemet om klasskampen i överbyggnaden och om dennas revolutionära omvandling som ett villkor för omvandlingen av den ekonomiska basen.

D) Bondeklassens revolutionära roll.

Från och med den uppfattning av NEP som formulerades mot slutet av 1921 – dvs också från och med det kritiska bokslutet för förhållandena mellan arbetar- och bondeklassen under den ryska revolutionens första år – kan man således se, att Lenin skisserar en ny politisk linje gentemot bondemassorna, en linje som gör dessa massor till proletarietets *verkliga allierade*, och detta inte bara i revolutionens demokratiska etapp; således till en allierad som *kan gå framåt mot socialismen*, på det villkor att man vet hur man skall visa honom en korrekt väg.

I ett visst antal texter, som kom ut före *Om Kooperationen*, framträder klart denna inriktning av Lenins tankar. Således förklarar Lenin i sitt avslutningsanförande vid bolsjevikpartiets XI:e kongress (2 april 1922):

”Hela kärnfrågan ligger nu i att avantgardet inte ryggat tillbaka för uppgiften att uppfostra sig själv, att omdana sig själv ... Hela kärnfrågan ligger nu i att marschera framåt i ojämförligt mycket bredare och mäktigare massa, och *endast tillsammans med bönderna*, varvid vi i handling, i praktiken, genom erfarenheten bevisar för dem, att vi lär och kommer att lära oss att hjälpa dem och föra dem framåt.”⁴³

Tonvikten på nödvändigheten av att marschera framåt ”*endast tillsammans med bönderna*”, fanns redan i flera tidigare texter av Lenin. Den förklarar en stor del av hettan i Lenins kamp mot ”arbetaroppositionen”, vars teser hotade att ”ställa arbetarnas skråintressen högre än klassintressena”,⁴⁴ således att förlora den situationen där ”*politiken ledes av proletariet*”.⁴⁵ Ändå är det först i texterna från år 1923 som Lenin för fram *vissa av villkoren för en politisk allians*, som skulle kunna föra bondeklassen, och därmed Ryssland, mot socialismen.

Detta är ett steg framåt av enorm betydelse, ty det möjliggör ett nytt klarläggande, inte bara av proletarietets förhållande till den ryska bondeklassen, utan också och mer allmänt, av böndernas revolutionära roll, och ger härigenom en ny uppskattning av den *internationella politiska situationen*, genom ett erkännande av att den internationella revolutionens tyngdpunkt kan förflyttas från väst mot öst, till länder med omfattande bondemassor.

Det är således inte av en slump som Lenin i början av 1923 återvänder till temat om ”bonde”-kriget och tar upp vad Marx skrev år 1856 om bondekriget och arbetarrörelsens förening.⁴⁶ Han urskiljer i själva verket allt tydligare den roll som de asiatiska bondemassorna kallas att spela i världsrevolutionens utveckling. I den sista text som han ställde samman för publicering, skriver Lenin på ett eftertryckligt sätt:

”Kampens utgång är i sista hand beroende av att Ryssland, Indien, Kina o.s.v. utgör det väldiga

⁴³ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 718

⁴⁴ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 568

⁴⁵ Ibid. s. 567 (kursiv. av C. B.)

⁴⁶ Se på denna punkt Lenins korta text från den 16 januari 1923 med titeln ”Om vår revolution”, *Valda verk* II:2, s. 790f

flertalet av jordens befolkning. Och just denna majoritet av befolkningen har under de senaste åren med ovanlig snabbhet dragits in i kampen för sin frigörelse, så att det i denna mening inte kan råda ens en skugga av tvivel om hurudant det slutliga avgörandet i våldskampen kommer att bli. I denna mening är socialismens slutgiltiga seger fullständigt och obetingat garanterad.”⁴⁷

III. Övervikten inom bolsjevikpartiet för en ”ekonomistisk” tolkning av NEP.

Bolsjevikpartiet tolkade NEP på ett i grund och botten annorlunda sätt än det som antytts på de föregående sidorna. Den såg den inte som en inriktning som kunde säkra en politisk allians av ny typ, som skulle kunna förena proletariatet med den stora massan av bönder, för att vägleda denna på en väg av socialistiskt uppbygge. I själva verket – och vi skall se detta än tydligare i nästa volym – skapar bolsjevikpartiet NEP och ”praktiserar” det NEP, som om denna framför allt skulle vara en *ekonomisk politik* (i en mycket begränsad bemärkelse), *som påtvingats partiet till följd av ett ofördelaktigt styrkeförhållande*, och som det således blir nödvändigt att, så snart som omständigheterna förändrats, helt enkelt och simpelt förkasta, för att då på nytt sätta åtgärder i verket, som anses stämma bättre överens med kraven på det socialistiska uppbygget. Dessa andra åtgärder svarar mot uppfattningen om ett ”frontalangrepp” mot de kapitalistiska förhållandena och marknadsförhållandena, ett ”angrepp” som är analogt med ”krigskommunismens”. För många bolsjevikledare hade denna i själva verket inte upphört att vara en ”modell” för den proletära offensiven, som det blivit nödvändigt att överge av i huvudsak konjunkturbetonade orsaker och som därför bara kunde vara ett tillfälligt övergivande.

Således påstår den *Stora sovjetencyklopedin* år 1928 att det felaktiga och utopiska i ”krigskommunismen” var att tro, att de åtgärder som då vidtogs under trycket från brådskande militära behov, ”omedelbart” och under den tidens betingelser, skulle kunnat förverkliga en ”centraliserad icke-varuekonomi”. Det är således inte åtgärderna som vidtogs under inbördeskriget som framstår som otillräckliga, utan det är tillfället, vid vilket de sätts i verket, som anses vara olämpligt. Den artikel som Den stora sovjetencyklopedin ägnar åt detta ämne, slår följaktligen fast: ”genom att bygga ett fast system: krigskommunismen /termen används utan citationstecken – C. B./, så lade arbetarklassen samtidigt grunden för vidare socialistiskt uppbyggnadsarbete.”⁴⁸

Vad som här liksom i övrigt är det förhärskande är en ”ekonomistisk” tolkning av NEP. Denna innebär att bolsjevikpartiet förlorar ur sikte (eller t.o.m. aldrig ser) att Lenins sista texter öppnar vägen för en *ny politiskt strategi* som med nödvändighet leder till en *omgruppering av förhållandet mellan arbetarna och bönderna*, liksom till en djupgående förvandling av massornas förhållande till de politiska apparaterna, vars borgerliga och t.o.m. ”förborgerliga” karaktär innebär, att de inte kan vara instrument för en verkligt socialistisk uppbyggnad.

Anledningarna är många till varför en ”ekonomistisk” tolkning av NEP blir den förhärskande. De mest grundläggande är av politiskt slag: de hänför sig till *klassernas styrkeförhållande* i Ryssland, främst då inom statsapparaterna. Likaså stötte framväxten av en ideologisk kamp som skulle kunna ha gjort en övervikt för en revolutionär uppfattning av NEP möjlig – en uppfattning i linje med de nya antydningarna i Lenins sista texter – på svårigheter av ett i grunden ideologiskt slag. Dessa svårigheter hänger samman med en viss tveksamhet också hos Lenins tankar och de kristalliseras kring ett begränsat antal formuleringar, bilder, liknelser, som till slut bidrog till att ”gömma”, att ”skymma” det som var radikalt nytt i hans sista texter. Dessa bilder och liknelser användes av Lenin för pedagogiska syften, men när de uppfattades ordagrant förvängdes deras rätta innebörd.

⁴⁷ Valda verk II:2 s. 819

⁴⁸ *Stora Sovjetencyklopedin* (på ryska) 1928 års upplaga, s. 374, citerad i E. H. Carr op.cit. del 2, s. 308

Då den ”ekonomistiska” tolkningen av NEP fått allt större effekter efter Lenins död, är det nödvändigt att undersöka dess rötter i de bilder och liknelser som tjänade som förevändningar för denna tolkning. Utan en sådan undersökning kan dessa liknelser även i fortsättningen komma att dölja den djupare innebörden i Lenins sista skrifter.

Det är känt att Lenin år 1921 påpekar ”krigskommunismens” ”metoders” ”misslyckande” (dessa är hans egna uttryck). Han drar härur slutsatsen, att man så snart som möjligt måste sätta politiska åtgärder av en ny typ i verket. Han tvekar inte att påstå att det misslyckande som man fått vidkännas, beror på den förda politikens *felaktiga* karaktär (även om denna politik påtvingats av omständigheterna). Som vi redan sett blir *misstagets natur* dock inte föremål för en preciserad analys i texterna från 1921: det framkommer inte klart om ”krigskommunismens metoder” var principiellt felaktiga eller om det bara var de *dåtida betingelserna* som dömde dem till ett misslyckande. Det finns på så sätt i dessa texter en ”tystnad”, som är ganska exceptionell för Lenin. Denna tystnad ”fylls upp” genom en tillflykt till liknelser och historiska analogier.

I den redan citerade rapporten som Lenin lägger fram den 29 oktober 1921 inför Moskva-provinsens VII:e partikonferens, jämför han ”krigskommunismen” med japanernas ”*anfall*” mot Port Arthur (under det rysk-japanska kriget år 1905), därefter jämför han NEP med *belägringen* av samma stad.⁴⁹ Till denna jämförelse knyts liknelsen om en ”repli” och om en ”reträtt”⁵⁰ vilken *lätt kan ge intrycket att de åtgärder som vidtagits under ”krigskommunismen” inte var principiellt felaktiga*, utan att det var tidpunkten för deras insättande som var dåligt vald. Ur detta skulle man kunna dra den slutsatsen, att det skulle räcka med att återgå till ”direktanfalls”åtgärder (enligt den bild som Lenin använde i samband med ”krigskommunismen”), när omständigheterna blivit mer gynnsamma.

Vi har sett, att en sådan tolkning inte stämmer med den slutsats, som Lenin kommer fram till. Ändå tycks den använda liknelsen ”bemyndiga” dem, som är villiga att på ett dogmatiskt sätt utnyttja texten från 1921, – ett bruk som blir vanligt förekommande efter Lenins död – att på nytt, så snart som det blir möjligt, ta till ”direktanfalls”metoder, däri inbegripet användandet av statligt tvång såvel gentemot arbetarklassen som mot bönderna.

Deformeringen av det som var *väsentligt* i det som Lenin skrev år 1923, får ett yttre ”*rättfärdig-görande*” sken i det dogmatiska utnyttjandet av andra texter från 1921, där liknelsen om en ”repli” förstärks av en annan liknelse som talar om ”en ny reträtt”.

Denna andra liknelse fyller på något sett en andra ”tystnad” i texten från 1921 – ett bruk som blir vanligt förekommande efter konstaterar att vårens ”reträtt” varit ”otillräcklig”. Det enda han gör här är att konstatera ett ”faktum”; han förklarar inte dess orsaker. Han tycks här stå inför en situation, vars existens måste erkännas och som, efter vad han säger, *tvingar på ”en ny repli”*.

Denna bild av två på varandra följande ”reträtt” får övergången från den första till den andra varianten av NEP att framstå som om *en och samma ”repli” helt enkelt förlängts*.

Men, den andra ”reträtt” är något helt annat än en ”förlängning” av den första. Det som betecknas som en ”reträtt” är i själva verket begynnelsen av en förändring av strategin som är åtskilligt radikalare än den som tillkännagivits några månader tidigare, eftersom den syftar mot en helt ny *omgruppering av klasskrafterna* och således kan förbereda en *ny offensiv* som också den är radikalt annorlunda än den första.

Det som Lenin tillkännager på hösten 1921 – på ett sätt som *inte ens för honom själv* är särskilt

⁴⁹ Lenin, CW, vol. 33, s. 84-86. [”Seventh Moscow Gubernia Conference of the Russian Communist Party.”]

⁵⁰ Ibid. s. 95-98

tydligt vid detta tillfälle – och som är av en *avgörande politisk betydelse*, det är en avsägelse av ”statskapitalismens” dominerande roll, det är ett sökande efter en verkligt solid allians med bondeklassen, det är en skiss till vad som senare kommer att bli det kinesiska kommunistpartiets politiska linje, en linje, som avser att *rycka med de arbetande bönderna på socialismens väg*, då inte med tvång utan genom övertalning. Det är denna linje vars innehåll Lenin kommer att utveckla än mer i sina skrifter från slutet av 1922 och början av 1923.

Olyckligtvis presenteras detta *gigantiska steg framåt* i den bedrägliga liknelsen om en ”reträtt”.

Att denna liknelse dyker upp i Lenins rapport om NEP är ett tecken på att vidden av den politiska och teoretiska brytningen med den genomgångna periodens misstag knappast ens börjat stå klar inför Lenin själv. Det är detta som förklarar varför Lenin i texten från oktober 1921 använder denna andra, och vid första anblick förvånande, formulering, när han förklarar:

”Vi måste ställa oss på de existerande kapitalistiska förhållandenas mark.”⁵¹ Formuleringen kan förvåna, eftersom man givetvis inte kan befinna sig någon annanstans än på en mark av vad som finns, om man inte ställer sig på en imaginär mark.

Det som det här just är fråga om – och detta är en av textens djupare innebörder – är inte en ”återgång tillbaka” utan en ”återgång till verkligheten”. Att påstå att man ”gör en repli” på den mark som existerar, det är att säga att man egentligen inte viker tillbaka utan att man överger den imaginära marken av ”socialistiska förhållanden”, som inte existerar, för att ställa sig på en mark av verkliga förhållanden.

Detta är också att säga, att ”krigskommunismen” misslyckats i ordets allra djupaste bemärkelse, inte därför att den ledde till ”ekonomiska svårigheter” eller för att den inte hade ”tillräckliga styrkor till sitt förfogande”, utan därför att den inte, som man trodde, var av det slaget, att den kunde omvandla de ekonomiska förhållandena, och att man således låtit lura sig av det yttre, politiska och juridiska förhållandena, till vilka man trott sig kunna ”reducera” de sociala produktionsförhållandena, och därför att man på detta sätt och felaktigt hade identifierat det socialistiska ägandet, det statliga juridiska ägandet under proletarietets diktatur, med socialistiska ekonomiska förhållanden.

Om man ser på förhållandena ur denna synvinkel, märker man att NEP *inte är en verklig reträtt*, den är bara skenbart en reträtt; den sammanfaller med att man överger åtgärder som visat sig vara illusoriska vad beträffar frammarschen mot socialismen (även om de var nödvändiga för att möta behoven under kriget), eftersom de inte kunde förändra de ekonomiska förhållandenas djupare natur.

Ett sådant övergivande är inte detsamma som en ”tillbakagång” utan innebär ett ’framsteg’, ty att ställa sig på de verkliga förhållandenas mark i stället för på de illusoriska förhållandenas mark, det är att gå framåt, och det är ett framsteg som är nödvändigt för att man verkligen skall kunna omvandla de reella, sociala förhållandena.

Varför uttrycks allt detta i det svåra, bedrägliga och hos Lenin sällsynta språket av liknelser som måste dechiffreras?

Först och främst därför att vad gäller NEP's strategiska innebörd har Lenin år 1921 ännu inte gjort en *fullständig* brytning med den tidigare uppfattningen som framställde NEP som en ”tillbakagång”, avsedd att förverkliga en enbart *ekonomisk allians* med bondeklassen (mot vilken man gör vissa provisoriska *eftergifter*). Således kan man i en mängd Lenintexter – och vad gäller

⁵¹ Lenin, CW, vol 33 s. 98

vissa formuleringar – se denna uppfattning stå bredvid en annan, ny, som representerar den *verkliga tendens som då förekommer i Lenins tänkande* och som inte längre gör den *ekonomiska alliansen* mellan proletariat och bondeklass till endast det omedelbara målet utan gör det till *basen* för det som är väsentligt för framtiden: den politiska alliansen mellan proletariat och bönder, en allians som skall göra det möjligt att vägleda bönderna *framåt mot socialismen*. Denna kombination av två motstridiga uppfattningar, den ena uppåtstigande och den andra på väg att överges, förklarar varför vissa texter länge kunnat framstå som en enkel upprepning av vad Lenin tidigare sagt om den ekonomiska alliansen mellan arbetarklass och bondeklass.

I själva verket kunde *Lenin inte säga mycket mer än vad han då sade*, av den *grundläggande sociala och politiska anledningen*, att man då bara befann sig i början av en brytning, en brytning som gjorde slut med en hel samling tidigare teoretiska och politiska uppfattningar, en brytning med ett helt avsnitt av vad som ännu inte – i den tidigare leninistiska brytningen från 1917 – likviderats av det ideologiska och politiska ”arvet” från den Andra internationalen, speciellt då vad gäller den betydelsefulla roll som där gavs den statliga centraliseringen och dess ”glömska” av den omvandling av de ekonomiska förhållandena som skulle möjliggöras av Kooperationens utveckling.

Betydelsen hos den brytning som då påbörjas kan givetvis bara *framstå helt och fullt* när det växer fram en *ny klasskampspraktik*, för vilken den öppnar vägen och som på detta sätt tryggar nya förhållanden mellan arbetarklassen i dess egenskap av ledande politisk kraft och bondeklassen och småborgerligheten i allmänhet. Så länge som denna nya praktik inte är tillräckligt utvecklad – och innan en teoretisk omformulering således blir möjlig – kan den *nya strategi*, som brytningen förebådar, ännu bara uttryckas i den gamlas språk.

Men strax efter ”krigskommunismen” bromsas framväxten av en ny klasskampspraktik under kommunistpartiets ledning genom att de arbetande massornas politiska aktivitet går tillbaka, eftersom de kämpar mot de allvarligaste dagliga svårigheter: hunger, köld, sjukdomar, arbetslöshet; denna framväxt bromsas också av den utveckling som skett inom bolsjevikpartiet. Därför blir partiets brytning med ”krigskommunismens” och statskapitalismens uppfattningar mycket långsam och av en högst partiell karaktär; härur uppkommer också de hinder som Lenin stöter emot vad gäller det uttryckliga fastställandet av hans nya strategi. Trots dessa hinder drar Lenin så småningom upp de viktigaste linjerna i denna nya klasstrategi. Han lyckas göra detta tack vare sin exceptionella politiska erfarenhet och sitt behärskande av marxismen. Detta senare gör det möjligt för honom att *återknyta till de lärdomar som Marx och Engels dragit ur klasskampens historia*, lärdomar som ”fallit i glömska” inom den Andra internationalen.

V. Bolsjevikpartiets uppgifter vid tidpunkten för Lenins bortgång.

Det vore förmätet att idag vilja uttala sig om vad som ”hade kunnat vara” bolsjevikpartiets handlande vid tidpunkten för Lenins bortgång, ifall den nya strategi som han föreslagit hade satts i verket. Det vore att ägna sig åt illusoriska övningar, ty historien kan inte skrivas om. Man kan däremot med berättigande fråga efter innebörden i de uppgifter som Lenin vid denna tid söker lägga på bolsjevikpartiet, och efter förklaringarna till varför dessa uppgifter bara delvis kunde fullgöras.¹

I. Den proletära diktaturens övergångsform och nödvändigheten av att förstärka den.

Lenins sista texter domineras av ett väsentligt bekymmer: att uttrycka sådana direktiv som kan förbereda ett utarbetande av partiets nya grundläggande linje, att ge NEP ett sådant innehåll att det blev möjligt att gå bortom den proletära diktaturens dåvarande övergångsform, att konsolidera denna med hjälp av en samling ingrepp som vore mycket mer än en ”ekonomisk politik”, eftersom de också avser de politiska och ideologiska förhållandena.

Genom omständigheternas makt har direktiven i Lenins sista skrifter fortfarande en mycket allmän karaktär. Deras konkretisering kräver i själva verket att de genomgår den sociala praktiken, att de går genom den mångfald av erfarenheter som är avhängig av massornas verksamhet, ur vilken partiet drar lärdomar, och som leder till beriktiganden.

Den övergångsform för den proletära diktaturen som finns år 1923 är, som vi sett, det historiska resultatet av en enorm kraftansträngning, som påtvingats av den militära kampen mot det vita upproret och den imperialistiska interventionen. Vi vet vilka allvarliga politiska och ekonomiska effekter, som den period som den ryska revolutionen lämnar vid början av 1921, har lämnat efter sig, effekter som finns kvar år 1923.

Systemet av sovjeter, såsom en organisation som drivs på av de arbetande massorna, är då fortfarande förlamat. På alla nivåer är landets administration i händerna på apparater, som inte längre står under arbetarnas direkta kontroll. Som en följd härav utövas den proletära diktaturen av bolsjevikpartiet, som *smält samman med arbetarklassens mest militanta element*. Denna klass har – som en följd av de kaotiska ekonomiska förhållandena och den nästan totala förlamningen av industrin som följt på dessa förhållanden – kraftigt reducerats till antalet; dessutom är klassen delvis ”avproletariserad”: i stället för att framför allt bestå av verkliga arbetare, som, som sådana, deltagit i den proletära kampen och i den industriella produktionens praktik, består den till stor del av deklasserade småborgare, som är fientligt inställda till proletarietets diktatur.

Vid denna tid beror den proletära diktaturens styrka i Ryssland främst på att partiet *smält samman* med några hundratusentals arbetare, som är helt hängivna kommunismens sak, på att det i partitoppen finns ett ledarskikt, som övervunnit upprorets och inbördeskrigets prövningar och som tillämpar en politik, som grundas på den marxistiska teorin i den mest revolutionära form som den någonsin tagit sig inom en organisation, som vägleder stora människormassor. Styrkan hos den proletära diktaturen i Ryssland består också i bolsjevikpartiets förmåga att kritisera sin egen verksamhet och att på detta sätt *beriktiga* sina misstag.

Vid denna tid har den proletära diktaturen lett till en revolutionär, om än partiell, omvandling av

¹ Vad gäller analysen av den politik som i verkligheten följs, så kan denna bara göras när man undersöker de problem, som uppstår efter 1923 och former som klasskampen antog vid denna tid.

de sociala produktions- och reproduktionsprocesserna. Inom industrin berör denna delvisa omvandling de viktigaste fabrikerna, i så måtto att de konfiskerats och att deras fungerande inte längre främst är underställt kravet på profit, utan är avhängigt de mål som sovjetmakten satt upp. Denna omvandling förutsätter att fabrikernas ledare är underställda proletariatet genom bolsjevikpartiets förmedling, vilket utser dem, återkallar dem och kontrollerar deras verksamhet med hjälp av fackföreningarna och de mest aktiva arbetarna. Denna kontroll utövas på ett mycket ojämnt sätt, men där den förekommer, omvandlar den verkligen förhållandet mellan arbetarklassen, direktörerna för de statliga företagen och de produktionsmedel som dessa direktörer förfogar över.

Med hänsyn till den situation, som fanns inom den statliga sektorn, *över vilken den proletära diktaturen bara hade ett högst partiellt inflytande*, med hänsyn också till den massiva plats som småbondeproduktionen intog och till den privatkapitalistiska produktionens roll, vars utveckling NEP delvis tillät, vilar den övergångsform av proletär diktatur som fanns år 1923 inte på en socialistisk ekonomisk bas.

För att ingen illusion skulle kunna finnas vad gäller denna fråga tvekar Lenin inte att deklarerar:

”... vi /måste/ en tid existera mitt i en kapitalistisk samhällsformation.”²

Komponenterna i denna ”kapitalistiska samhällsformation” är många. Det gäller först de kapitalistiska förhållanden som återskapas, eller kan bildas, i de privatkapitalistiska företagen, i bondejordbruken, i de företag som man ”lämnat ut” eller ”arrenderat ut”. Dessa förhållanden påvisar sin existens på så sätt att varu- och penningutbyten och löneförhållanden reproduceras, och genom att det finns ett prissystem, som sovjetmakten inte har kontroll över, och som har ett djupgående inflytande på de former och *sätt på vilka reproduktionen av de materiella och sociala produktionsbetingelserna sker*, också inom statsföretagen.

I själva verket utgörs en av komponenterna i den ”kapitalistiska samhällsformation” som Lenin talar om, också av de förhållanden som reproduceras inom den statliga sektorn. Inom denna sektor dominerar fortfarande kapitalistiska förhållanden, som med knapp nöd har omvandlats genom förekomsten av statligt ägande. Även om vissa statliga fabrikers verksamhet verkligen har underställts den proletära diktaturens krav, är dessa fabriker bara isolerade öar (vars fortsatta existens för övrigt är avhängig produktionsbetingelserna i resten av ekonomin, som är underställd den individuella produktionens lagar, i dess varu- eller kapitalistiska form). Produktionen inom den statliga sektorn sker väsentligen på samma villkor som tidigare, såväl vad gäller *vad som produceras som sättet att producera* (produktionssättet i strikt bemärkelse). De former som kombinerar produktionens olika element och som ärvt från det förflutna, är vid denna tid inte egentligen omvandlade.

Vi vet, att en verkligt social omvandling av produktionens förhållanden och former kräver en långvarig *klasskamp*, en kamp som måste växa fram i etapper, vars följd bestäms av motsättningarnas framväxt. Det är skärpan i motsättningarna som bestämmer massornas handlande, och det är den rätta inriktningen av detta handlande som gör det möjligt att omvandla produktionsförhållandena och på detta sätt ge dem en allt mer och mer socialistisk karaktär. Men år 1923 hade en sådan omvandling med knapp nöd påbörjats. De kapitalistiska beståndsdelarna av produktionsförhållandena utgör ännu en betydande del av den totala produktions- och reproduktionsprocessen, av betingelserna för arbetsdelningen inom statsföretagen och för hur dessa skiljes från varandra; på detta sätt reproduceras, speciellt sådana varu- och löneförhållanden, som ger

² Se ”Centralkommitténs politiska verksamhetsberättelse på RKP(b)'s elfte kongress”, Lenin, *Valda verk* II:2 citat s. 712

upphov till en penningprofit på företagsnivån; ur detta kommer Lenins anmärkning om ”den kapitalistiska samhällsformationen”.

Man kan påminna om det faktum att redan när bolsjevikpartiet år 1918 antog ett beslut som skulle ställa arbetarna i de olika statliga fabrikerna under en av utsedda administratörer påtvingad disciplin, och att dessa administratörer, liksom de ingenjörer och tekniker som placerats ovanför de direkta producenterna skulle få löner som översteg arbetarlönerna, så hade Lenin understrukt, att de förhållanden som härigenom kunde reproduceras hade en kapitalistisk karaktär. Han gör samma bedömning av den ”självständiga driftsekonomi” som statsföretagen får vid början av NEP, när han i denna ser ett upprättande av en ”kapitalistisk förvaltning”.³

Således kännetecknas situationen i Ryssland år 1923 av en djup motsättning mellan den proletära diktaturen – som inrättats och bibehållits tack vare de mest militanta arbetarnas, soldaternas och böndernas handlande, vilka är i nära förbund med bolsjevikpartiet och accepterar dess ledarskap – och en samling sociala förhållanden och klassförhållanden, som försvagar sovjetmakten och ger den den övergångsform som den antar vid denna tid.

När NEP antogs, beaktade bolsjevikpartiet och i första hand dess ledning denna motsättning, liksom en viss mängd andra motsättningar. Den analys som partiets olika ledare gör av det system av motsättningar som då existerade, är ändå långt ifrån enhetlig (detta visar sig med besked efter Lenins död). Den mest långtgående analysen av dessa motsättningar är den som Lenin utvecklar. Men år 1923 uttrycks denna analys ännu till del med hjälp av formuleringar som var anpassade till tidigare uppfattningar och vars historiskt sett oundvikliga användning gjorde det svårt att få en klar bild av situationen. Under dessa betingelser framstår de uppgifter som bolsjevikpartiet måste fullgöra för att stärka den proletära diktaturen ännu inte på ett tydligt sätt. Detta så mycket mer som det inom statsapparaten och partiapparaten finns *sociala krafter* som trycker på för att den existerande ”kapitalistiska samhällsformationen” inte skall förstöras utan tvärtom förstärkas. Som vi senare skall se, kommer dessa krafter att vara mycket aktiva under de påföljande åren.

Uppgifterna är många som bolsjevikpartiet bör ta itu med för att få Ryssland att gå framåt på den *socialistiska vägen*. Dessa uppgifter har väsentligen påvisats av Lenin och gäller framför allt *omvandlingen av de ideologiska och politiska förhållandena*.

På den ideologiska kampens nivå gäller det för partiet att hjälpa de arbetande massorna att skaffa sig andra perspektiv än det, som accepterar de rådande ekonomiska och politiska förhållandena, och att hjälpa dem att företa en *omvandling* av dessa förhållanden, vilket kräver något helt annat än utsiktslösa revolter. För de partiledare som är medvetna om de uppgifter som hänger samman med denna ideologiska kamp, verkar denna framför allt kräva ett utbildningsarbete (som inom bondeklassen främst skall skötas av arbetarna), en kontinuerlig kamp mot de ”förkapitalistiska” sedererna och bruken och ett revolutionärt handlande som stundom betecknas med termen ”kulturrevolution” (dock utan att innehållet i denna term klart preciseras).

På den direkt politiska kampens nivå gäller det att *återuppliva sovjeterna*, att kämpa mot ”byråkratin”, att så mycket som möjligt minska statsapparaten, och samtidigt akta sig för förhastade åtgärder eftersom erfarenheten visat att sådana ytterst bidragit till att få de administrativa apparaterna att växa än mer, och till att ytterligare förstärka deras autonomi, såväl i relation till de breda massorna som till partiets politiska ledning.

Vad gäller de ekonomiska förhållandena erkänner bolsjevikpartiet år 1923, att omvandlingen av

³ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 646ff

dem utgör en uppgift på lång sikt; men det finns egentligen ingen enighet om sättet att fullgöra denna uppgift. Partiledningen har här långt ifrån fullständigt anslutit sig till Lenins direktiv som skulle leda till att man också för framtiden avsåg sig ”krigskommunismens” metoder och accepterade den kooperativa vägen för att säkra bondeklassens övergång till socialismen. Meningsskiljaktigheterna i detta ämne får dock inte omedelbara konsekvenser, ty den socialistiska omvandlingen av de ekonomiska förhållandena står inte just då på dagordningen.

För stunden finns det en relativ enighet inom partiet om nödvändigheten att provisoriskt acceptera att det samtidigt förekommer flera olika produktionsformer, som går från den patriarkaliska formen till den socialistiska, via kapitalistiska och statskapitalistiska varuformer. Man erkänner nästan enhälligt att man för ögonblicket måste ge en stor plats åt den enkla varuproduktionen, framför allt på landsbygden. Det finns dock kvar en stor osäkerhet om på vilket sätt denna produktionsform kan och bör fogas samman med de övriga. Denna osäkerhet kommer att spela en betydande roll under hela NEP-perioden.

Förverkligandet av de tidigare nämnda uppgifterna är dock, hur viktiga dessa uppgifter än är, i sig underställt förverkligandet av såväl en politisk som en ekonomisk uppgift, som båda är av en omedelbart brådskande karaktär.

Den mest brådskande politiska uppgiften innebär ett enande av de breda massorna under bolsjevikpartiets ledning. Utan ett sådant enande blir det omöjligt att ta ett verkligt steg framåt, på vilket område det än må vara. Även om den proletära diktaturen år 1923 inte är hotad på kort sikt (som var fallet under vintern 1920–1921), så kan den bara konsolideras om arbetarna uppnår en enighet i kampen; denna är nödvändig på mellanlång och lång sikt och för att man skall kunna fullgöra uppgiften att röja undan de borgerliga och förborgerliga sociala förhållandena. För att trygga kampenheten bland de arbetande massorna måste främst av allt en verklig politisk allians mellan proletariatet och de arbetande bondemassorna återupprättas. Några av villkoren denna för allians' återupprättande finns redan givna, i så måtto att bolsjevikpartiet är den enda instans som i de stora bondemassornas ögon förmår organisera kampen mot storgodsägarnas återkomst. Så långt *stöder* böndernas stora massa bolsjevikpartiet. Men för att genomföra nya uppgifter, för att kunna gå fram emot socialismen räcker det inte med ett sådant stöd: detta måste fördjupas och omvandlas till ett aktivt stöd med hjälp av ett *nytt politiskt innehåll*. Om vad som konkret måste göras för att slutföra denna viktiga uppgift finns det fortfarande en stor osäkerhet, framför allt vad gäller villkoren för ett politiskt differentierat arbete inom bondeklassen; Detta arbete, skulle möjliggöra för bolsjevikpartiet att få ett *aktivt stöd* från de mest missgynnade bönderna, från dem som har det mest direkta intresset av en socialistisk omvandling av byarna, utan att samtidigt förlora stödet från en stark fraktion mellanbönder. Dessa problem, som var olösta år 1923, kommer även i fortsättningen att finnas i centrum för de meningsskiljaktigheter som under de påföljande åren växer fram inom bolsjevikpartiet.

Den uppgift som under 1922 och 1923 på ett omedelbart och brådskande sätt fortsätter att påtvingas bolsjevikpartiet, gäller produktionens återupprättande. Vid denna tidpunkt är sovjetmaktens överlevande fortfarande avhängigt *dess förmåga att trygga arbetarnas livsuppehälle*. Om den inte lyckas med detta blir alla framtidsplaner onödiga. Som Lenin säger vid bolsjevikpartiets XI:e kongress:

”Det som folket och hela den arbetande massan anser väsentligt för sig i dag är att man i praktiken lämnar hjälp i den förtvivlade nöden och svälten ...”⁴

I praktiken är det denna uppgift som bolsjevikpartiet först ägnar sig åt. Denna uppgift svarar på

⁴ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 713

de djupaste och mest skriande folkliga kraven. För att stärka massornas förtroende för bolsjevikpartiet måste detta visa, att det inte bara är i stånd att leda politiska och militära strider. Den brådskande karaktären hos de uppgifter som måste fullgöras inom produktionsområdet bidrog till att ge NEP karaktären av en i huvudsak ”ekonomisk” politik. Den fick vissa bolsjevikedare att förlora ur sikte den politiska innebörden i kampen för produktionsökning och för massornas försörjning; somliga av dem visade sig – som vi sett – till och med beredda att acceptera att staten övergav viktiga ekonomiska hävstänger (som monopolet på utrikeshandeln) eller offrade de fattigaste böndernas omedelbara intressen. Också här framträder meningsskiljaktigheter inom bolsjevikpartiet vid olika tillfällen under NEP-perioden.

Dessa skiljaktigheter kunde få ett desto större omfång som en samling ideologiska och politiska hinder gör det svårt att på ett stringent sätt formulera de olika uppgifterna och att gripa fatt i det sätt på vilket de betingar varandra. Vi måste därför säga några ord om dessa frågor för att kunna få en tillräckligt klar syn på situationen i Sovjetryssland vid tidpunkten för Lenins död.

II. De ideologiska hindren för ett förverkligande av bolsjevikpartiets uppgifter.

Uppgiften av att omvandla de sociala förhållandena under den proletära diktaturen blir desto svårare att ta itu med som bolsjevikpartiet på detta område saknade all slags tidigare erfarenhet. Visserligen fanns där erfarenheten från den revolutionära kampen mot borgarklassens makt, men lärdomarna därifrån kan inte direkt appliceras under nya betingelser. Som vi sett, stimulerar själva maktutövandet partiets medlemmar, inbegripet en mängd av dess ledare, att främst vilja lösa problemen genom en användning av statsapparatusens medel. Men även om denna apparat hade en autentiskt proletär karaktär – något som är långt ifrån fallet under 1923 – så skulle ett anlitande *i första hand* av denna apparat inte göra en revolutionär omvandling av de sociala förhållandena möjlig, eftersom en sådan omvandling alltid kräver de breda massornas eget handlande. Anlitandet av statsapparaten underlättar – under vissa betingelser – ett försvar av de omvandlingar som uppnåtts, det gör det möjligt att framkalla nya revolutionära omvandlingar; viktigare är dock att ett långvarigt anlitande av en statsapparat utan de breda massornas verkliga ingripande, tenderar att alstra passivitet bland arbetarna och att förstärka auktoriteten hos de som intar ledande poster inom statsapparaten; år 1923 erkändes detta dock inte allmänt av bolsjevikerna.

Maktutövandet kräver således att bolsjevikpartiet finner nya metoder för att styra de breda massornas handlande.⁵ Men också här är situationen komplex: så länge de breda massorna har en tendens att lita på partiet skrider de inte lätt till handling; men om de i stället upphör att förlita sig på partiet riskerar deras handlande att vändas emot det. I sina skrifter från 1923 understryker Lenin, att partiet måste *söka efter nya former för att leda kampen* och han föreslår, som vi tidigare sett, en *mångfacetterad organisering av massorna*.

Dessa direktiv förblir dock av en mycket allmän karaktär – de kan knappast vara annat vid denna tid – och tränger framför allt inte speciellt djupt ned i bolsjevikpartiet, vars medlemmar allt mer absorberas av olika förvaltande eller administrativa uppgifter.

Svagheten hos de försök som avser att ge form åt en masslinje av ny typ, som är anpassad till den proletära diktaturens villkor, har ytterligare några ideologiska rötter än de som vi just tagit upp. Bland dessa måste man nämna en viss form av ”ouvrierism”, som är ett arv från den Andra internationalen. Denna ”ouvrierism” spelar en icke föraktlig roll genom att den leder till en

⁵ Det är t. ex. detta som Lenin antyder, när han efter att ha understrukt nödvändigheten av att bekämpa bristerna i statsapparater, vägrar att anse att kampmetoderna är välkända och deklarerar: ”Vi måste /först/ grundligt tänka igenom, på vilket sätt man måste gå till kamp mot dessa brister” (Lenin, *Valda verk* II:2 s. 802f)

misstro mot bondeklassen och till och med mot de arbetare som nyligen lämnat denna (d.v.s. en stor andel av det sovjetiska proletariatet). I praktiken utgör denna misstro ett hinder mot framväxten av massorganisationer, mot en omfattande och så gott som permanent rådföring av de partilösa och hindrar även att det uppstår eller konsolideras former för handling, som är anpassade till de nya motsättningarnas natur, vilka bara kan behandlas på ett korrekt sätt utifrån arbetarnas egna erfarenheter.

På detta område är en stor mängd bolsjeviker fortfarande mycket starkt påverkade av de ställningstaganden som gjordes under "krigskommunismen" eller under de första månaderna av NEP, när man ännu såg det som möjligt att sluta en allians med "statskapitalismen" mot småproducenten. Härigenom tenderar partiet att förlora ur sikte, att det inte är mer än en "droppe i havet" och att det således bara kan styra "när vi ger ett riktigt uttryck åt det som folket är medvetet om".⁶

Andra ideologiska hinder försvårar likaså för bolsjevikpartiet att fullgöra en viss del av sina uppgifter.

Ett av dessa hinder utgörs av en otillräcklig klassmässig bestämning av statsapparaten. Trots att Lenin inte tvekat att beteckna denna apparat som "borgerlig" eller "tsaristisk", understryker de flesta bolsjevikedare framför allt den sovjetiska statens "byråkratiska" karaktär eller dess "byråkratiska förvrängning". Olika personer drar för övrigt olika praktiska slutsatser ur denna bestämning. För vissa (det gäller Stalin) är den byråkratiska karaktären huvudsakligen ett kulturdrag som kommer att försvinna med ökad utbildning, och som tills vidare kan bekämpas genom att man avlägsnar de mest "byråkratiserade" elementen från de administrativa och ekonomiska apparaterna. För andra (som Trotskij) är statsapparaten byråkratiska drag (vars "missbruk" måste "bekämpas") väsentligen förknippade med produktivkrafternas låga nivå i Ryssland; de kan således försvinna först när dessa krafter har utvecklats tillräckligt. *Här framstår "byråkratin" som ett socialt skikt som har en bestämd och nödvändig tvångsfunktion, en funktion som måste utövas på produktionens och fördelningens nivå (som måste förbli i enlighet med den "borgerliga rätten" så länge som Ryssland inte gjort tillräckliga framsteg ur ekonomisk synvinkel). Denna Trotskijs uppfattning är ännu inte särskilt uttryckligt formulerad år 1923 men den preciseras snabbt under de följande åren.*

Visst kan man i Lenins texter finna element av en analys som liknar den, som vi nyss nämnt. Också Lenin använder begreppen "byråkrati" och "byråkratisk förvrängning", men det viktiga är, att han inte nöjer sig med dessa *analyselement eller deskriptiva element*, att han söker sätta den i relation till *klassförhållandena* och till *klasskampen*. För nästan hela bolsjevikpartiet och för nästan alla dess ledare har däremot begreppen "byråkrati" och "byråkratisk förvrängning" blivit en *ersättning för en klassanalys*. Härigenom *maskeras de borgerliga politiska och ideologiska förhållanden* som de "byråkratiska" fenomenen bara är ett uttryck för. Som en följd härav tycks kampen mot dessa fenomen inte framför allt bero på klasskampen, utan enbart på produktivkrafternas utveckling, på utbildningens eller repressionens framväxt.

Det finns således en förbindelse mellan frånvaron av en masslinje inom bolsjevikpartiet, vilken skulle *krossa de borgerliga politiska och ideologiska förhållandena* inom statsapparaterna, och den dominerande plats som begreppet "byråkrati" intar i beskrivningen av dessa förhållandens effekter.

Frånvaron av en korrekt teoretisk lösning på två andra grupper av viktiga problem begränsar

⁶ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 712 ["RKP(b):s centralkommittés politiska verksamhetsberättelse" vid 11:e partikongressen]

också den partiets förmåga att fullgöra vissa av de uppgifter som är nödvändiga för att konsolidera den proletära diktaturen.

I första hand rör det sig om problemet om *de agrara förhållandenas säregenhet* i Sovjetryssland av år 1923. Utan att här gå in på en analys, vars innebörd inte kan stå fullt klar förrän i samband med en undersökning av de motsättningar som växte fram mellan 1923 och 1929, och som då inte kunde övervinnas, måste vi visa på att bolsjevikpartiet inte egentligen och på det *teoretiska planet tagit hänsyn till* två väsentliga och säregna drag i de agrara förhållanden som då var de förhärskande.

Ett av dessa säregna drag var en konsekvens av den demokratiska revolution som ägt rum i Ryssland under proletariats ledning.

Som en följd av denna revolution avskaffades betalningen av grundskatt och av de räntor, som bönderna tidigare varit underkastade, dock utan att en kapitalistisk grundskatt intog dessa betalningars plats.

Ett andra säreget drag är resultatet av att man låtit *mirens* och *dess medlemmars generalförsamlings* olika privilegier kvarstå, i modifierade former.

Dessa två drag bestämmer de speciella former som reproduktionen av produktionens villkor tar sig inom jordbruket. I korthet kan man säga, att det, på grund av dessa drag, bara *finns mycket svaga ekonomiska påtryckningsmöjligheter för att tvinga bönderna att föra en del av sin produktion till marknaden och att söka höja denna produktion från år till år, och att den produktiva ackumulationen av privat kapital således blir begränsad inom jordbrukssektorn*. Ett uttryckligt hänsynstagande till dessa drag skulle ha varit nödvändigt för att man skulle

ha kunnat utarbeta och fullfölja en sammanhängande jordbrukspolitik och även ge klasskampen en korrekt inriktning på landsbygden, men insikten om dessa behov förekommer inte i bolsjevikpartiets analyser. Partiet har en tendens att på den ryska landsbygden "tillämpa" de reproduktionslagar som gäller för framväxten av ett kapitalistiskt jordbruk, som inte har Rysslands säregna drag.

Den andra uppsättningen frågor som bolsjevikpartiet inte kan ge en korrekt teoretisk lösning, gäller *socialiseringen av produktionsmedlen*. Visserligen underströk Lenin vid ett flertal tillfällen att en nationalisering eller ett förstatligande av produktionsmedlen inte är detsamma som deras socialisering; han visade att övergången till en sådan kräver en systematisk registrering och kontroll av alla produktionsmedlen och det sociala herraväldet över deras användning; han visade också att denna registrering och kontroll och detta sociala herravälde egentligen inte kan förekomma om de inte är arbetarnas eget verk. Samtidigt som bolsjevikpartiet formellt accepterade dessa teser *tenderade det likväl att sätta statsapparaternas registrering och kontroll lika med massornas fullgörande av samma uppgifter*; man kan dock inte på detta sätt komma fram till en verklig socialisering av produktionsmedlen.

Tendensen att identifiera den proletära diktaturens statsapparaters handlande med massornas handlande är delvis förknippat med att man inte i tillräckligt hög grad klarlagt de betingelser vid vilka de breda massorna *verkligen* kan spela den roll, som de måste ha i den *verkliga socialiseringen* av produktionsmedlen. Utan ett sådant klarläggande kan man inte gå framåt mot en verklig socialisering. Å ena sidan inriktar sig arbetarna i själva verket inte "spontant" mot fullgörandet av uppgifter som rör produktionsmedlens registrering och kontroll, uppgifter som kräver tid och organisatoriska ansträngningar. Å andra sidan är sådana försök, när de faktiskt sker på ett delvis spontant sätt, ändå inte i allmänhet inriktade på ett *utnyttjande av produktionsmedlen i enlighet med den proletära diktaturens totala intresse*; de tjänar begränsade intressen, t.ex.

arbetarnas intressen vid ett enskilt företag. Sådana försök kan möjligen omvandla produktionsmedlen till ”kollektiv egendom” för arbetarna vid de olika produktionsenheterna (men i själva verket till ”kapitalistisk egendom” av speciell typ⁷, vilket givetvis inte leder till en verklig socialisering av produktionsmedlen). Frågan om registrering och kontroll av de existerande produktionsmedlen kan för övrigt inte avskiljas från frågan om den sociala arbetsdelningen och villkoren för dess omvandling; men dessa frågor ställdes inte av bolsjevikpartiet, antingen för att de sågs som ännu inte aktuella (detta gäller för Lenin) eller för att det fanns en illusion om att de skulle lösa sig av sig själva, på grund av produktivkrafternas utveckling.

Således får en samling problem som var avgörande för den proletära diktaturens framtid, inte sin lösning år 1923, inte ens på den ideologiska nivån. Det finns givetvis ingen anledning att förvåna sig över denna situation (ty det är bara med utgångspunkt i praktiken som teorin kan utvecklas); inte desto mindre får man inte glömma bort att denna situation existerar och att den kan medföra avsevärda politiska konsekvenser.

Förekomsten av ideologiska hinder för den omvandling av de sociala förhållandena, som skulle kunnat stärka den proletära diktaturen och få den att gå framåt mot socialismen, för med sig konsekvenser, som dock inte alla är lika omedelbart kännbara. Dessutom är bolsjevikpartiet, på teorins område, långt ifrån utan medel att klara av dessa hinder. En tillämpning av den historiska materialismen och en konkret analys av motsättningarna, av praktikens framgångar eller misslyckanden, kan få det att föra den teoretiska kunskapen framåt och av denna skapa sig en, till handlingens krav allt bättre och bättre anpassad, vägledare. Det konkreta beviset för möjligheten av ett sådant steg framåt ges i de nya teoretiska utvecklingslinjer som finns i Lenins sista texter.

Man kan dock inte undgå att frapperas av det *avstånd*, som i allmänhet och vad gäller analysens stringens och klarhet, skiljer Lenins texter från de andra bolsjevikledarnas. I kampen mot ”ekonomismen”, mot de mekanistiska formerna av materialism, för en dialektisk analys av den ryska verkligheten och av revolutionen, ”förekommer” Lenin nästan alltid partiet, inbegripet centralkommitténs stora majoritet, vilken sällan vågar beriktiga tidigare formuleringar, medan Lenin inte tvekar att slå in på tillrättaläggandets väg varje gång som detta förefaller honom nödvändigt, och även om det finns en risk för att i början hamna i minoritet och vara tvungen att kämpa för att få sina slutsatser att bli antagna. Vi har tidigare sett hur Lenin kämpat under en mer eller mindre lång period innan han följdes av centralkommittén, och på så väsentliga frågor som ersättandet av parollen om proletariatets diktatur med den om den revolutionära demokratiska diktaturen av arbetare och bönder, beslutet om Oktoberupproret, frågan om koalitionsregeringen, freden i Brest–Litovsk, det fullständiga bibehållandet av monopolet på utrikeshandeln – för att bara nämna några exempel. I andra fall som huvudsakligen gällde organisatoriska frågor, följdes inte Lenin på samma sätt⁸ eller också blev han tvungen att acceptera olika kompromisser. Den senare utvecklingen visade, att Lenin i väsentliga frågor var den första att se klart, vilket tillåter oss att säga att Lenin i allmänhet var ”framför” bolsjevikpartiet ur teoretisk och politisk synpunkt. Detta tvingar oss att erkänna, att uttrycket ”leninistiskt” parti, som användes för att beteckna bolsjevikpartiet, är starkt missvisande: det är i efterhand – och inte alltid ens då – som partiet ”förenar sig med” Lenins ställningstaganden, något som *det dessutom ofta gör utan att ha*

⁷ I själva verket fungerar dessa produktionsmedel som kapital, i det fall produktionsmedlen används i avsikt att låta arbetarna i varje företag tillägna sig det producerade värdet. Under dessa betingelser bibehålls motsättningarna mellan arbete och kapital på den sociala nivån, vilka ”undertrycks” på produktionsenhetens nivå. Det är detta som Marx noterar, när han talar om arbetarkooperativen och då han anmärker att arbetarna där ”blir sin egen kapitalist” i så måtto att de ”använder produktionsmedlen till utnyttjande av sitt eget arbete”. (Marx, *Kapitalet* III, s. 400)

⁸ I ett brev år 1921 till bolsjevikern A. Joffe skriver Lenin: ”Vad gäller organisations- eller personfrågor, är det omöjligt att räkna upp alla de fall där min åsikt inte segrat.” (CW, vol. 45, s. 99, [”To A. A. Joffe”])

tillgodogjorts sig det som är nytt och väsentligt i Lenins tankegångar. Härur uppkommer också det betydande avstånd, som ofta skiljer de direktiv som Lenin gett – speciellt vad gäller appellerna till de breda massorna och respekten för den demokratiska centralismen – från bolsjevikpartiets faktiska praktik.

I grund och botten vittnar dock det faktum, att Lenin förblir i ledningen för partiet om bolsjevikpartiets revolutionära karaktär, trots de avstånd, eftersläpningar och tidskillnader som vi just tagit upp. Enbart ett revolutionärt parti kan förvärva och behålla en ledare, som inte utgör en slags ”medlare” mellan de olika uppfattningar som står emot varandra inom partiet, utan som på en och samma gång är den djärvaste marxistiske teoretikern och den som är mest lyhörd inför verkligheten. Det är tack vare den erfarenhet som han ackumulerat under bolsjevikpartiets egen livstid, tack vare sitt politiska och intellektuella mod och sin kunnighet som marxistisk dialektiker, som Lenin i allmänhet ”föregår” sitt parti, och det är för att partiet är ett revolutionärt marxistiskt parti, som Lenin i verkligheten blev dess viktigaste ledare, som i sin tur får partiet att gå framåt tack vare den överbevisande styrkan i sina tankar och sitt handlande som helt och hållet ställts i den proletära revolutionens tjänst.

Att Lenin och bolsjevikpartiet måste gå framåt på teorins område – och verkligen gå framåt – beror på att denna teori alltid är ofullständig, på att den hela tiden måste berikas, d.v.s. – också – göra sig av med felaktiga uppfattningar som är oförenliga med en proletär grundsyn – vilka framstår som sådana i ljuset av en analys av den sociala praktiken. Kampen för att få ett proletärt partis marxistiska teori och praktik att gå framåt är en del, och även en effekt, av *klasskampen*. Således är också tidsförskjutningarna mellan Lenins uppfattningar och de som dominerar inom partiet, avståndet mellan hans direktiv och bolsjevikpartiets faktiska praktik, *effekter av klasskampen*.

Det är inte av en slump som avståndet är speciellt stort år 1923 mellan vissa av de slutsatser som Lenin kommit fram till och de uppfattningar som dominerar inom partiet – dessa uppfattningar gör det mycket svårt att fullgöra ett visst antal uppgifter som är nödvändiga för att stärka den proletära diktaturen.

Å ena sidan har Lenin i själva verket just bara börjat föra fram sina nya slutsatser. Dessa finns ännu i form av anteckningar och icke-systematiserade anmärkningar och Lenin hade inte tid – fick inte tid – att kämpa för en seger för dessa nya slutsatser.

Å andra sidan – vilket är den *sociala grundvalen* för Lenins växande svårigheter att få sina synpunkter att segra – har bolsjevikpartiet år 1923 fyllts av en mängd borgerliga och småborgerliga element, som ofta kommit till partiet via de administrativa och ekonomiska apparaterna, där de gjort ”karriär”. De trycker på, på tusen sätt, för att göra motstånd mot massornas initiativ, mot att den demokratiska centralismens förstärks, mot att beslut tas som kanske skulle stärka den proletära karaktären i partiets politiska linje.

I sista instans är det tre slags ideologiska begränsningar som hindrar bolsjevikpartiet från att fullgöra de uppgifter, vars förverkligande skulle gjort det möjligt att övergå till en *högre form* för proletariatets diktatur.

I första hand rör det sig om gamla teoretiska ”tomrum” – vars förekomst hänger samman med frånvaron av en tillräcklig erfarenhet och med det ännu inte avskaffade inflytandet från den ”ekonomistiska” ideologi som ärvts från den Andra internationalen – vilka ännu inte fyllts igen, inte ens efter det Lenin visat på en väg som skulle göra en riktig teoretisk lösning möjlig. Det mest typiska fallet gäller ersättandet av en analys i termer av klasser av det ”byråkratiska” fenomenet med en ”förklaring” i termer av produktivkrafternas och den ”kulturella” nivån

utveckling. Formuleringar av detta slag förekommer givetvis också i många Lenintexter, ty samtidigt som han kämpade mot det ideologiska arvet från den II:a Internationalen, mot vad som utgjorde en pseudomarxism under en viss epok av arbetarrörelsens historia, hade han inte helt "gjort upp med" detta arv – som för övrigt ständigt föds på nytt som en effekt av den borgerliga klasskampen: men dessa Lenin-formuleringar utgör här en *rest* och *inte det väsentliga*, ty det väsentliga är *det som är nytt*.

I andra hand rör det sig om felaktiga uppfattningar som finns kvar inom bolsjevikpartiet, trots att de redan, åtminstone delvis, förkastats av Lenin. Detta gäller t.ex. för den roll som ges "krigs-kommunismens" metoder, som Lenin principiellt fördömer, men som bolsjevikpartiet i allmänhet inte ser som felaktiga metoder för en övergång till en kommunistisk produktion och fördelning, och således endast anser att det var *tidpunkten* för deras insättande som var olämplig.

Slutligen förekommer det inom bolsjevikpartiet en viss mängd felaktiga uppfattningar – t. ex. om möjligheten av att ersätta massornas handlande med statsapparaten i den revolutionära omvandlingen av de sociala förhållandena – vilka *förkastas verbalt* men som ofta *dominerar i praktiken*, därför att ett förkastande av det som var fel – under klasskampens inflytande – ofta blev ytligt. På detta sätt "glömdes" i själva verket i stort sett nästan allt det som Lenin sade om den "*sovjetiska*" *statsapparats klasskaraktär* bort, en apparat som var "borgerlig" och till och med "tsaristisk" på grund av de klasspraktiker som där reproducerades. I stället för att leda massornas kamp mot denna apparat, nöjer sig partiet med att försöka bekämpa "de byråkratiska missbruken" genom att mångfaldiga "kontrollerna" från en del av apparaten över en annan.

Begränsningarna av ideologiskt slag för en verksamhet som syftar till att stärka den proletära diktaturen, är i själva verket en effekt av politiska förhållanden, av *klasskampen*.

III. De politiska hindren för ett förverkligande av bolsjevikpartiets uppgifter.

År 1923 begränsas bolsjevikpartiets möjligheter att angripa de uppgifter som det vore nödvändigt att ta itu med, åtminstone på kort sikt av hinder, som utgörs av en del av de politiska förhållanden som tidigare växt fram inom själva partiet eller mellan partiet, en del av massorna och statsapparaterna.

Ett av dessa hinder – som var speciellt allvarligt vid den tidpunkt när man skulle sätta igång en ny politik mot bönderna – utgörs av partiets mycket svaga förankring på landsbygden, av den otillfredsställande relationen mellan partiet och bondemassorna, så att dessa framför allt står i kontakt med en administrativ statsapparat, med dess välkända egenskaper. När man läser Lenins broschyr om *Naturaskatten*, kan man således lägga märke till att en rad uppgifter, som framför allt borde tillkomma *partiaktivisterna* för att de skulle kunna utföras på ett fullgott sätt ur proletariatets synvinkel (att "väcka ett stort initiativ ute i landet", "att utveckla den lokala småindustrin", "att försöka inrikta kooperationen") i själva verket utföres av anställda och funktionärer.⁹ Redan i denna text och än mer i senare texter för Lenin fram problemet om hur dessa förhållanden skall kunna omvandlas, t.ex. genom att man i stor skala förflyttar de bolsjevikledare som har ansvariga poster inom den centrala administrationen, till ledande poster inom distrikten eller länen för att de där skall kunna utföra ett mönstergillt kommunistiskt organisationsarbete, vilket samtidigt skulle kunna vara ett "exempel, vilket blir relativt lätt för andra att tillägna sig" och "en skola för nya funktionärer".¹⁰

Lenins förslag får det att klart framstå i vilken utsträckning de politiska förhållanden som vid

⁹ Se t.ex. Lenin, *Valda verk*, II:2 s. 582-583

¹⁰ *ibid.* s. 587

denna tid förekom mellan partiet och bondemassorna, utgjorde ett hinder för tillämpningen av NEP. Detta hinder blir ännu större, när det blir fråga om att tillämpa den andra varianten av NEP, som ju avser att bilda en ny typ av politisk allians med bondeklassen. Det som sker efter Lenins bortgång visar, att detta hinder då bara avskaffats i en utomordentligt begränsad omfattning, eftersom också ett avskaffande kolliderar med de förhållanden som uppstått mellan partiet och statsapparaten. Dessa förhållanden är i själva verket av ett sådant slag, att partiet får det ytterst svårt att leda kampen för en radikal omvandling av de *borgerliga och förborgerliga* förhållanden som förverkligats i denna apparat. Motsättningarna är här än större, genom att partiet som ju är den proletära diktaturens verkliga instrument, och i stånd att fatta beslut som kan drabba borgarklassen, inklusive en mängd borgerliga element inom statsapparaten och inom själva partiet, ändå inte – och om de breda massorna inte skrider till handling – är i stånd att omvandla de politiska förhållanden som förkroppsligats inom statsapparaterna.

Omfattningen av och naturen hos den partirensning som sätts igång 1921 och som fortsätter under 1922, visar att partiet då i massiv skala kan göra sig av med de borgerliga elementen. Utreningen drabbar, tillsammans med frivillig avgång från partiet, en fjärdedel av partiets medlemmar år 1921; den huvudsakliga anklagelsepunkten mot dem som utesluts är karriärism, korruption och inträde i partiet i syfte att där föra en kontrarevolutionär verksamhet;¹¹ bara en sjättedel av de partimedlemmar som betecknades som arbetare uteslöts, medan andelen uteslutna nådde två femtedelar för bönderna (bland vilka det fanns ett ganska stort antal kulaker) och en tredjedel för anställda, intellektuella, och övriga.¹² Dessa siffror visar i vilken grad partiets sammansättning försämrats och samtidigt hur stor dess förmåga ännu var att göra sig av med tveksamma element. Genom att man inte i hög grad tog massorna till hjälp – något som Lenin ofta föreslagit – förblir dock partirensningen högst ofullständig och lyckas framför allt inte omvandla de borgerliga politiska förhållandena inom partiet, något som den borde ha gjort för att partiet skulle kunna föra kampen vidare mot borgarklassen inom själva statsapparaten. Just ur detta växer det fram en motsättning mellan partiets globala, styrande verksamhet och det faktum att partimedlemmarna i många fall agerar under borgerliga funktionärens och borgarklassens representanters inflytande. Lenin konstaterar detta år 1922 i sin rapport till partiets XI:e kongress, där han förklarar att han, vid anblicken av den byråkratiska maskinen tvivlar på att kommunisterna ”leder”, och att han i själva verket tror att det är de som ”blir ledda”.¹³

Detta påstående från Lenins sida är inte överdrivet så länge som uttrycket ”ledda” betecknar det betydande inflytande som tiotusentals ämbetsmän kan utöva, vilka är fientligt inställda mot den proletära diktaturen och som agerar för att försvara sina egna intressen. Detta inflytande visar sig då och då i liten skala och snedvrider den dagliga tillämpningen av beslut som tagits av partiet och mer speciellt av dess ledning. Men detta inflytande kan också utövas över de beslut som fattas av en del partiledare, som underkastats ”argumenteringen” och ”logiken” hos de borgerliga elementen inom de administrativa och ekonomiska statsapparaterna.¹⁴ Detta inflytande är ändå begränsat så länge som partiledningen utgörs av beprövade revolutionära aktivister, som fattar sina beslut på basis av verksamheten hos ett parti som räknar en mängd erfarna kadrer, vilka

¹¹ De viktigaste andra anklagelsepunkterna gällde passivitet, religiös verksamhet och dryckenskap.

¹² Se ”RKP(b)s sociala och nationella sammansättning” (Moskva-Leningrad 1927 på ryska, s. 16); Centralkommitténs *Izvestija* n. 41, april 1922, citerade i T. H. Rigby, op.cit. s. 97

¹³ Lenin, *Valda verk* II:2 s. 692. Det är i denna rapport som Lenin jämför förhållandet mellan bolsjevikpartiet och statsapparaten med förhållandet mellan ett segrande och ett besegrat folk, där det första slutligen blir underkastat det senare, på grund av överlägsenheten i detta folks kultur. Vi såg att denna jämförelse togs upp och vidareutvecklades av Bucharin (se ovan, s. 247 f)

¹⁴ Detta förklarar delvis varför den kamp blev så omfattande som Lenin måste föra till försvar för monopolet på utrikeshandeln.

bestått sina prov i inbördeskrigets korseld. Detta inflytande begränsas också av de band som förenar partiet med proletariatets mest stridbara delar, och av partiledningens förmåga att erkänna de misstag som den begått.

Inte desto mindre motarbetas partiets dagliga handlande av en ämbetsmannakår som i grund och botten är fientligt inställd till den proletära diktaturen, av den plats som denna intar i ledningen för de administrativa apparaterna och av de borgerliga praktiker och sedvänjor som de frikostigt sprider ut. Man kan få en uppfattning om vidden av ämbetsmannakårens fientlighet gentemot sovjetstaten när man noterar att enbart 8 % av de gamla ämbetsmännen och 13 % av de nya, i en enkät under sommaren 1922,¹⁵ förklarar sig vara gynnsamt inställda till sovjetregeringen (detta bland funktionärer med ingenjörsexamen).

Inflytandet från en ämbetsmannakår som till sin majoritet är fientlig mot den proletära diktaturen blir desto större som en del av den kunskap som bolsjevikledarna själva fick om *verkligheten och om de breda massornas önskningsar*, erhålls genom en fientlig statsapparat, vars medlemmar har en borgerlig världsuppfattning.

Således drar de administrativa och ekonomiska statsapparaternas sammansättning, funktionssätt och förhållande till bolsjevikpartiet upp gränser för de uppgifter som partiet i verkligheten kan fullgöra. Dessa gränser kan dock överstigas så länge som man inte är okunnig om deras existens, så länge som partiet har en tillräckligt stark förbindelse med de mest avancerade skikten av de breda massorna, så länge som dess ledning kan göra rättelser i sin politik och som den ger partiets medlemmar en möjlighet att uttrycka sin kritik, tack vare en tillämpning av en verkligt demokratisk centralism.

I detta sammanhang är bolsjevikpartiets situation fortfarande i huvudsak sund, även om sättet att tillämpa regeln om förbud mot fraktioner och tendensen till att lösa problemet om ”partienighe- ten” på ett administrativt sätt, efter den X:e kongressen bidragit till att begränsa medlemmarnas frihet att uttrycka sig, och t.o.m. lett till att vissa av dem blivit uteslutna som uttryckt sin oenighet med centralkommitténs beslut. Det är känt, att bolsjevikpartiets lokala och provinsiella organ utnyttjat utrensningarna för att utesluta motståndare som anklagats för ideologiska avvikelser.¹⁶ Vid tidpunkten för den XI:e kongressen uteslöts flera medlemmar av ”arbetaroppositionen” på detta sätt, eftersom den centrala kontrollkommission som skapats för att kämpa mot ”byråkratin” enbart förklarade sig övervaka att ingen gjorde avsteg från partilinjens så som den fastslagits av centralkommittén.¹⁷

Begränsningarna i medlemmarnas möjlighet att försvara sina synpunkter kunde få desto större negativa effekter på partiets förmåga att övervinna sina misstag i bedömningen och sina ideologiska svagheter, som det politiska livet utanför partiet ännu i praktiken var undertryckt; de partier som i början sågs som ”sovjetiska” och som vid skilda tillfällen kunde fungera öppet, var nu inte längre tillåtna; mensjeviker, socialistrevolutionärer och anarkister arresteras nu ofta av GPU, också när de inte ägnar sig åt någon omstörtande verksamhet. Vid flera tillfällen ingrep Lenin personligen, på Gorkijs och Kropotkins speciella begäran, mot ”överdrifterna” i detta förtryck.¹⁸

¹⁵ L. Kritzman, *Den stora ryska revolutionens heroiska period*, op.cit., procent citerade i M. Liebman, *Le Léninisme...*, op. cit. del 2, s. 167 [*Lenins leninism*]

¹⁶ Se *Partiorganisationen i Saratov under återuppbyggnadsperioden*, av V. Osipov, m.fl. (på ryska) Editions de Saratov, 1960, s. 37, citerad i T. H. Rigby, op.cit. s. 98

¹⁷ Citerad i M. Liebman, op.cit. del 2 s. 141. Liebman understryker att denna text inte nämner den linje som kongressen fastslagit utan i stället nämner centralkommitténs linje, något som är en ”innovation” i förhållande till bolsjevikpartiets tradition och tenderar att minska kongressens roll som högsta politiska organ.

¹⁸ Ibid. s. 162

Förekomsten av en sådan repression – som det hade varit nödvändigt att inrätta under en period när proletarietets diktatur verkligen kunde hotas av den kontrarevolutionära verksamheten från de borgerliga och småborgerliga partiernas sida – *begränsar* bolsjevikpartiets möjlighet att få kunskap om de motsättningar som håller på att växa fram.

Förekomsten av en delvis onödig repression *utgör* år 1923 *i själva verket ett hinder för partiets ledande roll* och för att den demokratiska centralismen skall kunna fungera på ett gott sätt. Dess förekomst är en konsekvens av den administrativa statsapparatusens autonomisering. Den är ett tecken på att borgerliga politiska förhållanden utvecklats inom bolsjevikpartiet självt, något som Lenin konstaterat vid flera tillfällen, speciellt när han noterade hur problemet om förhållandet mellan Sovjetryssland och de icke – ryska sovjetrepublikerna fått sin ”lösning”.

Det är nödvändigt att ta dessa fakta i beaktande för att förstå de hinder som då än mer kunde *försvåra* bolsjevikpartiets fullgörande av ett visst antal uppgifter, som skulle stärka den proletära diktaturen. Man måste ändå akta sig för att på den situation som fanns år 1923 ”projicera” bilden av den repression av en helt annan omfattning som senare härjade. År 1923 förekom ingenting i den vägen, framför allt inte inom partiet. Även om oppositionsriktningarna inte kunde uttrycka sig med samma lätthet som före partiets X:e kongress, kunde de alltid göra sina röster hörda: deras skrivelser och kritik var i omlopp, dessa var relativt allmänt kända och det som oppositionerna sade bidrog verkligen vid utarbetandet av partiets linje. Utanför partiet medförde GPU's ingrepp inte på något sätt ett allmänt döljande av åsikter eller av missnöjesanledningar. Detta omvittnas t.ex. i den nyss nämnda enkäten som ju visar att nära 90 % av de tillfrågade funktionärerna förklarar sig vara fientligt inställda till sovjetregimen.

Sammanfattningsvis finns det i verkligheten år 1923 flera hinder mot att bolsjevikpartiet skall kunna fullgöra de uppgifter, vars fullgörande krävs för att stärka den proletära diktaturen. Dessa hinder förefaller dock vara av ett sådant slag att de borde kunna övervinnas.

Hindren av ideologiskt slag är inte de allvarligaste, framför allt inte vad gäller den omedelbara framtiden. De sätter inte den revolutionära marxismens grundläggande principer på spel, såsom denna kunnat utvecklas tills nu. De kan således avlägsnas genom en experimenterande verksamhet och genom att i ljuset av den marxistiska teorin göra ett bokslut över de begångna miss-tagen. Hindren av politisk karaktär utgör ett allvarligare hot, men de lämnar partiets proletära karaktär intakt, liksom ledningens vilja att kämpa för socialismen, och hundratusentals medlemmars hängivenhet för partiet, däribland en mycket stor andel arbetare, och de breda arbetande massornas stöd till partiet. I verkligheten står man inför en viss konfiguration av klassförhållanden, vilken under kommande år kommer att ställa den proletära diktaturen inför nya problem, som bolsjevikpartiet inte är omedelbart berett att bemöta. Ur detta uppstår den speciellt komplexa karaktären hos de strider som växer fram efter Lenins död.

Förteckning över förkortningar, initialer, ryska ord

Artel	Speciell form av produktionskooperativ
Glavk	(= centrum), centralstyrelse inom Högsta rådet för Nationalhushållningen eller inom ett Folkkommisariat
Gosplan	Statliga generalplaneringskommissionen
GPU	(Gosudarstvennoe Politiceskoe Upravlenie), Statspolitisk administration (politisk polis), blev 8.2.1922 Tjekans efterträdare
Kadet (partiet)	K.D. eller demokratiskt konstitutionellt
Kulak	Rik bonde, ofta engagerad i olika slag av kapitalistisk verksamhet: uthyrning av jordbruksmaskiner, handel, ocker, osv.
Mir	Bysamfällighet
Narkomtrud	Folkkommisariatet för Arbete
NCh SSSR v	Sovjetunionens folkhushållning
NEP	Den nya ekonomiska politiken
NKVD	Folkkommisariatet för inrikes angelägenheter
OGPU	Förenad statspolitisk administration (politisk polis), tidigare GPU
Orgbyrå	Bolsjevikpartiets organisatoriska byrå
Politbyrå	Bolsjevikpartiets politiska byrå
Rabfak	Arbetsfakultet
Rabkrin	Se RKI
RKI	Arbets- och bondeinspektionen
RKP(b)	Rysslands kommunistiska parti (bolsjevikerna), bolsjevikpartiets officiella namn, antaget vid den VII:e partikongressen i mars 1918.
RSDAP	Rysslands Socialdemokratiska Arbetarparti
RSDAP(b)	Rysslands Socialdemokratiska Arbetarparti (bolsjevikerna)
RSFSR	Ryska Socialistiska Federativa Sovjetrepubliken
Schod	Byns allmänna församling
Sovchoz	Statsjordbruk
Sovnarchoz	Lokalt Nationalhushållningsråd
Sovnarkom	Folkkommisariernas Råd
SR	Socialistrevolutionär
STO	Arbets- och försvarsrådet
Tjekan	Den allryska extraordinarie kommissionen (politisk polis), inrättad i december 1917
Ujesd	Distrikt
Utjraspred	Sektionen för registrering och anslagsbeviljanden inom bolsjevikpartiet
Volost	Landsbygds-kanton
VSNCh	(eller Vesench), Högsta rådet för Nationalhushållningen
VTsIK	(eller VCIK), Allryska centrala exekutivkommittén
Zemstvo	Administrativ apparat på landsbygden före revolutionen.

Litteraturförteckning

OBS: Nedan återges (med ett fåtal tillägg) litteraturlistan från den svenska tryckta bokupplagan som i sin tur utgår från den franska versionen. Ovan har många av referenserna till franskspråkiga verk ersatts av referenser till engelska dito. Det gäller t ex i hög utsträckning Lenins *Collected Works*, men även en hel del andra. Det återspeglas inte i den följande litteraturförteckningen.

Dokument från bolsjevikpartiet

Redogörelser för bolsjevikpartiets kongresser (på ryska):

- VI:e kongressen (april 1917), Moskva 1958
- VII:e kongressen (mars 1918), Moskva 1920 samt Moskva 1962
- VIII:e kongressen (mars 1919), Moskva 1959
- IX:e kongressen (mars–april 1920), Moskva 1921 samt Moskva 1960
- X:e kongressen (mars 1921), Moskva 1921 samt Moskva 1963
- XI:e kongressen (mars–april 1922), Moskva 1961
- XII:e kongressen (april 1923), Moskva 1923

Redogörelser för bolsjevikpartiets konferenser (på ryska):

- VII:e konferensen (april 1917), Moskva 1958
- VIII:e konferensen (december 1919), Moskva 1961

SUKP:s resolutioner och beslut (KPSS v Rezolutsijach i Retjniach), del 1, 7:e upplagan, Moskva 1953.

Statistiska sammanställningar

- Narodnoje Chozjaistvo SSSR v 1958 g.*, Moskva 1959
- Narodnoje Chozjaistvo SSSR v 1970 g.*, Moskva 1971
- Narodnoje Chozjaistvo SSSR, 1922–1972 g.g.*, Moskva 1972

Skrifter

- A. M. Anfimov, *Den ryska landsbygden under det första världskrigets år* (Rossiiskaja derevnja v gody pervoj mirovoj voiny), Moskva 1961
- V. Antonov–Saratovskij (ed.) *Sovjeterna under krigskommunismen* (Sovjety v epochu vojennoego Kommunizma), 2 vol. Moskva 1928
- O. Anweiler, *Les Soviets en Russie*, Gallimard, Paris 1972 [Tyskt org. *Die Rätebewegung in Russland, 1905–1921*]
- Paul Avrich, *Kronstadt 1921*, Princeton Univ. Press, Princeton 1970
- Colette Begaux–Francotte, ”La prokuratura soviétique”, i *Revue du Centre d'études des pays de l'Est*, Université Libre de Bruxelles, nr. 1 och 2, 1970.
- Charles Bettelheim:
 - *Planification et Croissance accélérée*, Maspero, Paris 1964
 - *Övergången till den socialistiska ekonomin*, Partisanförlaget, Halmstad, 1970
 - *Socialism och ekonomisk planering*, Partisanförlaget, Halmstad, 1971
 - *Kulturrevolution och industriell organisering i Kina*, Partisanförlaget Kristianstad, 1973.

- G. Boffa, *Les Bolcheviks et la révolution d'Octobre*, Maspero, Paris 1964
- M. Brinton, *Les bolchéviks et le contrôle ouvrier*, tidskriften *Autogestion et socialisme*, sept/dec. 1973
- Pierre Broué, *Le Parti bolchévique*, Editions de Minuit, Paris 1963
- N. Bucharin/E. Preobrasjenskij, *Kommunismens ABCD*, 2 volymer, Frams förlag, Stockholm 1921, ny utgåva, Centraltryckeriet, Borås 1972
- N. Bukharin:
 — *Ökonomik der Transformationsperiode*, Rowohlt, Hamburg 1970
 — *Proletarische Revolution und Kultur*, (Verlag, C. Hoym, Nachf. L. Cahnbley), Kleine Bibliothek der Russischen Korrespondenz nr. 82–83, Hamburg 1923
- J. Bunyan/H. Fisher, *The Bolshevik Revolution 1917–1918*, Stanford–Oxford 1965
- E. H. Carr:
 — *Ryska revolutionen 1917–1923*, 3 vol., Cavefors, Stockholm 1970
 — *Mellan Lenin och Stalin*, 1 vol., Cavefors, Stockholm 1979
 — *Socialism in One country (1924–1926)*, vol. 1, Macmillan, London 1964
- E. H. Carr/R. W. Davies, *Foundations of a Planned Economy*, vol. 1 och 2, Macmillan, London 1969
- A. V. Chayanov, *The Theory of Peasant Economy* (ed. by D. Thorner, B. Kerblay and R. E. F. Smith), American Economic Association. Homewood, Illinois, 1966
- D. M. Collins, ”A Note on the Numerical Strength of the Russian Red Guards in October 1917” i *Soviet Studies*, oct. 1972, s. 270 f
- M. Dobb, *Soviet Economic Development since 1917*, Routledge & Kagan, London, 1948.
- S. Dubrowski, *Die Bauernbewegung in der Russischen Revolution 1917*, Berlin, 1929
- Ekonomitjeskoje rasslojenie krestjanstva v 1917 i 1919 gg.* (Bondeklassens ekonomiska differentiering år 1917 och 1919), Statistiska centralbyrån, Moskva 1922.
- F. Engels, *Anti-Dühring*, Arbetarkulturs förlag, Stockholm 1970
- Entsiklopeditjeskij Slovar* (Encyklopediskt uppslagsverk), 2 vol. Moskva 1963
- Marc Ferro, *La révolution de 1917*, Aubier, Paris 1967 (på s. 543 f finns en omfattande bibliografi över inledningen till den ryska revolutionen)
- L. A. Fotieva, *Minnen av Lenin* (Iz Vospominanij o Lenin), Moskva 1964
- Gierek face aux grévistes de Szczecin*, SELIO, Paris 1971
- J. K. Gins, *La Sibérie, Les Alliés, Koltchak* (Sibir', sojuzniki i Kochak), Peking 1921
- Sigrid Grosskopf:
 — *Le Problème des céréales en Russie et la Nep*, EPHE—VI:e sektionen, sept. 1970
 — ”Appropriation, utilisation et partage des terres à l'époque de la Nep”, i *Les Cahiers du monde russe et soviétique*, oct–dec. 1973
- M. Grumbach, *Contribution à l'étude du développement du Capitalisme en Russie*, EPHE – VI:e sektionen, 1973
- G. Haupt ”Ouvrages bibliographiques concernant l'histoire de l'URSS”, i *Les Cahiers du monde*

russe et soviétique, 1960 s. 502–513

G. Haupt/J.J. Marie, *Les bolcheviks par eux-mêmes*, Maspero, Paris 1969

Alexandra Kollontay, *L'opposition ouvrière* (nyutgåva i nr. 35 från jan–mars 1964 av *Socialisme ou Barbarie* efter gruppen Solidarity's utgåva). [*Arbetaroppositionen*]

Krijanovskij, *Tio år av socialistiskt uppbygge i Sovjetunionen, 1917–1927* (ryska), Moskva 1928.

L. Kritzmann, *Den stora ryska revolutionens heroiska period* (Geroitjeskij Period Veliki Russkoj Revolutsij), Moskva 1926

R. Labry, *Une Législation communiste, Recueil des lois, décrets, arrêtés principaux du gouvernement bolcheviste*, Payot, Paris 1920

Claude Lefort, *Eléments d'une critique de la bureaucratie*, Librairie Droz, Genève 1971

V. I. Lenin:

— *Polnoje Sobranie Sotjinenji* (Samlade verk) 5:e upplagan, del 45, Moskva 1945

— *Sotjinenija* (Verk), 3:e upplagan, delarna 26, 27, 28, Moskva

— *Œuvres complètes*, Editions sociales internationales, Paris, del XX (1928) XXI (1930) och XXV (1935).

— *Œuvres*, delarna 1–46, Editions sociales, Paris 1958–72

— *Samlade skrifter i urval* (20 band), Arbetarkulturs förlag, Stockholm

— *Valda verk* (i två band), Förlaget för litteratur på främmande språk, Moskva, 1956

— *Valda verk i tre band*, Progress, Moskva/Arbetarkultur, Stockholm, del 1 (1974) och 2 (1974)

— *Marknadsfrågan*, Gidlunds förlag, Finland 1921

— *V. I. Lenin i urval* (av Bo Gustafsson), Wahlström & Widstrand, Stockholm 1965

— *Lenin om den kommunistiska valkampanjen*, Proletärkulturs förlag, Göteborg 1973

Moshé Lewin, *Lenins sista strid*, Gebers, Stockholm 1968

Marcel Liebman, *Le Léninisme sous Lénine*, 2. vol. Editions du Seuil, Paris, 1973

Lilla Sovjetencyklopedin (på ryska), Moskva 1929

D. L. Limon, ”Lénine et le contrôle ouvrier”, i *Autogestion*, dec. 1967

Daniel Lindenberg:

— *L'internationale communiste et l'Ecole de classe*; Maspero, Paris 1972

— ”Sur la préhistoire de l'école soviétique”, i *Politique Aujourd'hui*, sept. 1971, s. 57 f

A. Lozovskij, *Arbetarkontrollen* (på ryska), Moskva 1918

Rosa Luxemburg, *Den ryska revolutionen*; Federativs förlag, Stockholm 1967

Manuel d'économie politique, Académie des sciences de l'URSS, Editions sociales, Paris 1956.

Mao Tse-tung:

— *Valda verk*, Danelius bokförlag, Göteborg, band I (1966), band II (1970)

— ”Sur les dix grands rapports” i *Communisme*, n. 1, Paris, nov–dec. 1972

Karl Marx:

— *Le Capital, chapitre inédit, collection 10/18*, Paris 1971

— *Contribution à la Critique de l'économie politique*, Editions sociales, Paris 1957

— *La Guerre civile en France*, Editions sociales, Paris, 1968

— *Œuvres*, del 2, Editions de la Pléiade, Paris 1968

— *Œuvres philosophiques*; del 6, Editions Costes, Paris 1937

— *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin* (i urval av S–E Liedman), Zenit/Rabén & Sjögren, Halmstad 1971

— *Kapitalet*, Cavefors, band 1 (1970) band 3 (1973)

— *Kritik av Gothaprogrammet* (med kommentarer av Marx, Engels och Lenin), Arbetarkultur, Stockholm 1938

— *Louis Bonapartes 18:e Brumaire*, LT, Stockholm 1971

— *Till kritiken av den politiska ekonomin*, Arbetarkulturs förlag, Stockholm 1970

K. Marx/F. Engels:

— *Briefe an A. Bebel, W. Liebnecht, K. Kautsky und Andere*, Moskva–Leningrad 1933

— *Critique des Programmes de Gotha et d' Erfurt*, Editions sociales, Paris, 1950 och 1966

— *Correspondence*, vol 1–3, Editions sociales, Paris 1971 och 1972

— *Brev i urval*, Gidlunds förlag, Finland 1972

— *Karl Marx och Friedrich Engels* (i urval av Bo Gustafsson), Wahlström & Widstrand, Halmstad 1965

— *Werke*, Dietz Verlag, Berlin,

— band 18, 1962

— band 19, 1962

— band 22, 1963

— *La Sainte Famille*, Editions sociales, Paris 1969

Roy A. Medvedev, *Le Stalinisme*, Le Seuil, Paris 1971

Olga A. Narkiewicz, *The Making of the Soviet State Apparatus*, Manchester University Press, 1970

N. Oganovskij/N. D. Kondratjev, *Perspektiv på jordbruksutvecklingen i Sovjetunionen* (på ryska), Moskva 1924

Om Chrusjtjovs falska kommunism och dess historiska lärdomar för världen, Peking 1964

V. Osipov m. fl., *Partiets organisation i Saratov under återuppbyggnadens år* (på ryska) Editions de Saratov, 1960

Partija v tsifrovom osvetjenij (Partiet i siffrornas ljus), Moskva–Leningrad, 1925

A. Poliakov, ”Oktoberrevolutionens socioekonomiska jordbruksomvandlingar (1917–1920)”, i *Ryska bondeklassens och kolchosuppbyggnadens historia i Sovjetunionen* (ryska), Moskva 1963

P. Popov, *Spannmålsproduktionen i RSFSR* (på ryska), Moskva 1921

Pravda o Kronstadte (Sanningen om Kronstadt), Prag 1921

Christian Rakovskij, ”Les dangers professionnels du pouvoir”, i *De la Bureaucratie*, av E. Preobrasjenskij, C. Rakovskij och L. Trotskij, Maspero, Paris 1972 [*Brev till Valentinov.*]

T. H. Rigby, *Communist Party, Membership in the USSR 1917–1967*, P. U. P. Princeton, 1968

Jacques Sadoul, *Notes sur la révolution bolchevique*, Maspero, Paris 1971

Sammanställning av beslut och förordningar från RSFSR' s arbetar- och bonderegering (på ryska) Folkkommisariatet för rätten [Gosizdat ???], Moskva 1919 och 1920

Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, 2nd ed. London: Methuen, 1970

T. Shanin *The Awkward Class, Political Sociology of Peasantry in a Developing Society*, Oxford: Clarendon Press, 1972

Siezdy Sovetov RSFSR v Postanovlenivach (RSFSR's sovjetkongresser enligt deras resolutioner), Moskva 1939

G. Sjarapov, *Jordfrågan i Ryssland efter oktoberrevolutionen* (ryska), Moskva, 1966

L. Sosnovskij, *Taten und Menschen*, samling av artiklar från *Pravda*, översatta från ryskan, Verlag für Literatur und Politik, Wien, 1924

Sotsialnyi i natsionalnyi Sostsav V.K.P.(b): Itogi vsesoiouznoi pariinoi perepisi 1927 g (RKP(b)'s sociala och nationella sammansättning), Moskva—Leningrad, 1928

Sovjetij, Sezdyj Sovjetov i Ispolkomy (Sovjeterna, Sovjetkongresserna och exekutivkommittéerna), N. K. V. D., Moskva 1924

J. Stalin:

— *Leninismens grundfrågor*, Första delen, Arbetarkultur, Stockholm, 1935

— *Socialismens ekonomiska problem i SSRU*, Förlag för Litteratur på främmande språk, Moskva 1952

— *Teori och praktik* (i urval av R. Coeckelberghs), Cavefors, Uddevalla 1967

Stora sovjetencyklopedin (på ryska), Moskva, 1928 och 1930 års upplagor

A. L. Strong, *The Stalin Era*, Mainstream Publishers, New York 1956

Paul M. Sweezy/Ch. Bettelheim, *Lettres sur quelques problèmes actuels du socialisme*, Maspero, Paris 1972 (vissa delar återgivna i Bo Gustafsson, red., *Socialkapitalismen* Rabén & Sjögren, Stockholm 1971) [*Socialkapitalismen*]

L. Trotskij: — *Comment la révolution s'est armée. Ecrits militaires*, Editions de L'Herne, Paris 1967, del I

— ”Le chemin de l'armée rouge”, text från den 21 maj 1922, i *Que faire?*, n. 3–4 1070

— *Den förrådada revolutionen*, Partisan, Halmstad, 1969

N. M. Vanag, *Finanskapitalet i Ryssland på tröskeln till första världskriget* (ryska), Moskva 1926

M. Ustinov, ”La question des formes d'exploitation du sol” (ryska), i *Bolsjevik*. m. 19–20, 1927

L. Volin, *A Century of Russian Agriculture*, Cambridge, Mass., 1970

James, D. White, ”Moscow, Petersburg and the Russian Industrialists”, i *Soviet Studies*, jan. 1973, s. 414 f

Vserossiskaia perepis tjenov RKP 1922 g. (Allrysk registrering av RKP's medlemmar år 1922), Moskva 1922

Znamenskij, ”Om den sovjetiska apparatens utvecklingshistoria i Tambovprovinsen” (på ryska), del I av samlingen *Den sovjetiska uppbyggnaden*, Moskva 1925

Viktigaste tidningar och tidskrifter

På ryska:

— *Derevjenskaja Kommuna*

— *Ekonomitjeskaja Zjizn*

— *Istoritjeskije Zapiskij*

— *Izvestija*

— *Izvestija Tsentralnogo Komiteta R.K.P.* (R.K.P.'s centralkommittés informationsbulletin)

— *Narodnoje Chozjaistvo*

— *Partiinaja Zjizn*

- *Pravda* (R.K.P's och S.U.K.P's centralkommittéers organ)
- *Sovjetskoje Stroitelstvo*
- *Voprosy Istorii*

På franska:

- *Annales d'Histoire économique et sociale*
- *Bulletin Communiste*
- *Cahiers du monde russe et soviétique*
- *Problèmes politiques et sociaux, La documentation française, n. 74, 1971*
- *Etudes soviétiques*

På engelska:

- *Soviet Studies*
- *Slavic Review*